

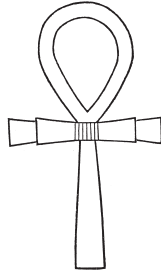

OVE VON SPAETH

Den Hemmelige Religion

ATTENTATET PÅ MOSES

- Moses, den første grundlægger af en religion, har inspireret flere verdensreligioner - gamle kilder afslører, den indeholdt 'mysterieguldet' fra Egypten og gudsnavnets hemmelighed ...

"...såvel verdslige som gejstlige lovgivere og magtudøvere (i deres) ugudelige arrogance - har søgt at herske over andre ved at ... indføre og fastholde falsk religion over det meste af verden til alle tider..."

Thomas Jefferson, USA's 3. præsident,
"Act for Establishment of Religious Freedom" (1785)

OVE VON SPAETH

Den Hemmelige Religion

ATTENTATET PÅ MOSES

4 / Moses og den Egyptiske Arv i Fortid og Nutid

Moses er den første kendte grundlægger af en religion - og hans lære har inspireret flere verdensreligioner; gamle kilder afslører, at den oprindeligt også indeholdt 'mysterieguldet' fra Egypten og gudsnavnets hemmelighed ...

www.visdomsnettet.dk

Ove von Spaeth: "Den Hemmelige Religion: Attentatet på Moses, 4
- Moses og den Egyptiske Arv i Fortid og Nutid"

Sats: BookPartner Media, København

Trykkeri: Nørhaven Book, Viborg

Diagrammer, redaktion, design: Copyright © 2003: Ove von Spaeth

Mekanisk, fotografisk, elektronisk, fonografisk og enhver anden, også fremtidig, form for gengivelse, indlagring og udnyttelse af denne bog, eller dele deraf, til offentlig eller privat brug, såvel som udlejning og anden cirkulation, eller handel i andet omslag end udgiverens, og uden at nærværende klausuler er opfyldt, er - iflg. lov nr. 158 af 31. maj 1962 og overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan samt iflg. internationale regler for ophavsret (Bern-konventionen etc.) - ulovlig uden forfatterens skriftlige forhåndstilladelse (henv. via forlaget).

Uddrag som citater til brug for artikler er tilladt, når kilden angives. Retten til udnyttelse af bogens konklusioner og komposition, egne oversættelser, astronomiske og tekniske beregninger, tidstabeller og genealogiske diagrammer etc. - til brug for fiction, romaner, film, teater, radio, tv, cd-rom, dvd, internet og andre medier og andre former for drama såvel som dokumentarfremstilling og anden udnyttelse af bogens indhold - er alt tilsvarende beskyttet og forbeholdt forfatteren.

Copyright © 2004 (& © 1984) by: Ove von Spaeth

ISBN 87-7876-240-1

Omslagets ill.: Guden Horus' beskyttende øje har indblik i de højeste hemmeligheder. Bag oldtidens store religioner genkendes, som ligeledes oprindeligt hos Moses, en kerne af esoterisk lære om sjælen og kosmos. Vignet på første side: Hieroglyffen "ankh", som betyder "liv" - kendes senere som "livskors"symbol i koptiske kirker i Egypten.

Af forfatteren til denne serie er i alt følgende, selvstændige bind udkommet eller under forberedelse - de kan alle læses uafhængigt af hinanden - se individuel omtale sidst i bogen.

Supplerende information om serien, anmeldelser, debat og arkiv på web-site: www.moses-egypt.net

DE FORTRÆNGTE OPTEGNELSER - Attentatet på Moses; 1
GÅDEN OM FARAOS DATTERS SØN - Attentatet på Moses; 2
DEN FORSVUNDNE TRONARVING - Attentatet på Moses; 3
DEN HEMMELIGE RELIGION - Attentatet på Moses; 4
PROFETEN SOM UKENDT GENI - Attentatet på Moses; 5

Indhold

1. D E L

- 1: MOSES - DEN FØRSTE RELIGIONSSTIFTER 11**
Moses efterlignet af farao Akhenaton? - En skjult side af Moses' religion?
- 2: Indvielsesmysterierne bag Moses' religion 17**
Mysteriespil, åbent og skjult. - Dyreskindsdragter i mysterierne
- 3: Den brændende tornebusks mysterium 26**
Hvem talte fra den brændende tornebusk? - Kongetornebuskens gåde
- 4: Æselhovens magi 32**
Æslets særlige tradition i mysterierne. - Et glemt kultritual?
- 5: Jahweh-navnets mysterium 41**
Moses' indvielse, i egyptisk regi. - Egyptisk forlæg for 'jeg er den, jeg er'
- 6: Moses som mystiker 50**
Flere himmelige navne for Jahweh. - Det mystiske udtaleforbud
- 7: Den hemmelige religion 59**
Hemmelig lære i Moses' religion. - Jethros indflydelse, og den usynlige gud
- 8: Den gådefulde Guldkalv af Egyptens guld 71**
Fortsatte Guldkalv-dyrkelsen som hemmelig kult? - Magien bag Guldkalven
- 9: Moses som profet 82**
Urim og Tummim og de 12 ædelstene. - Den første profet
- 10: Stjerner og mysteriespil i Jobs Bog 88**
Mysteriespillet med Djævelens advokat. - Jobs spor i Mellemøsten
- 11: Var Jerusalem det oprindelige helligsted? 102**
Ændringer i religionen allerede hos David. - Erindring om det rette helligsted
- 12: Ældre spor af religionens fortrængte overbygning 109**
Mysterieformen inden for Moses' religion. - Den mundtlige tradition
- 13: Blev Moses' tekster ændret? 113**
Ezra bag omredigering af Bibelen. - Regler mod tekstændring kom for sent
- 14: Den besynderlige reduktion af Moses 122**
Ændringen af Moses' rolle. - Statistik indikerer historieforfalskning?

2. D E L

- 15: MOSES BAG MYSTERIERNE 129**
Ahron-mysterierne og Moses-mysterierne. - Bygmesteren og himmelens dække
- 16: Logos-erkendelserne 139**
Kundskabens træ, Verdens-aksen. - Logos-sønnen. - Sefirot og universet
- 17: Paradis-koderne 146**
Bibels skjulte læsemåder. - De syv segls hemmeligheder
- 18: Bibelen i brug som flerdimensionalt mysterieskrift 159**
Bibelteksternes flerdobbelte lag. - Tærskelpladsens magiske kreds
- 19: Stjernemysterier udbredt i Bibelen 167**
Rabbinerne og bibelsk astrologi. - Stjernekoder også hos Homer og Shakespeare
- 20: Arkens og kurvens hemmelighed 176**
Kurvens okkulte indhold. - Arkens dobbelttydning. - Sirius i indviedes kosmologi
- 21: Esoterisk himmelgeometri 185**
Æselbroen og kosmos-nøglerne. - Gemt i nyplatonisk og hermetisk astrofilosofi
- 22: Paulus-rejsens mysterier 193**
Paulus-rejsens stjernekurs. - Astronomisk datering skjult i beretningen

3. D E L

- 23: DEN RELIGIØSE ARV FRA EGYPTEN 207**
Fra Jethro-mysteriet via gnosticisme til renæssancen. - Gnostikernes arvtagere
- 24: Religionens tabte dimension 215**
Reinkarnationslæren, hos jøder og i kirken. - Læren bandlyst ved et kup
- 25: Fra kristen kult til kirkens sorte liste 230**
Johannes' hoved og kirkens billeddyrkelse. - Bibelen på Vatikanets sorte liste
- 26: De manglende nøgler 245**
Stjernelæren i kirkens fundament og symbolik. - "Himmeriges nøgler"
- 27: Moses og Corpus Hermeticum - genfunden egyptisk visdom 252**
Corpus Hermeticum og Bibelen. - Moses'/Hermes' visdom i renæssancen
- 28: Moses og Corpus Hermeticum - og det nye verdensbillede 267**
Det hermetiske helhedssyn. - Miraklet ved teksten overlevelse
- 29: Fra Moses til den ny æra 290**
Individualitet og frihedens ansvar. - Gnosticisms aktuelle genfund
- 30: Den religiøse arv fra Moses 305**
Overlever Moses' hemmelige lære?

APPENDIKS: Bibelforskning og nyorientering 311 - BIBLIOGRAFI 347

Introduktion

Dette er en anbefaling, en anbefaling af et usædvanligt arbejde, og adjektivet "usædvanligt" skal tages i den mest positive forstand, man kan forestille sig. Det er Ove von Spaeths (fjerde) bog om "Moses' drama og mysterium revurderet".

Det er *bogen* om Moses, i sandhed et revolutionerende værk - med koder der tydes, og astronomiske beregninger der går op. Et stringent og disciplineret værk, seriøst, uden at fantasien løber løbsk.

Værket kan læses som en spændende roman selv af lægfolk; men det er bydende nødvendigt, at der sker en udbredelse, så det kan blive vurderet i hele sin epokegørende fortolkning!

De specielle emner såsom "Den brændende tornebusks mysterium", "Æselhovens magi", "Den himmelige religion" og mange flere vækker med rette yderligere interesse, og dette værk *skal* kunne læses af mange.

Jes P. Asmussen

Professor, dr.phil. et theol.h.c., tidl. Carsten Niebuhr Institutet for
Nærorientalske Studier, Københavns Universitet

*

(De flg. introduktioner angår alene afhandlingen i Appendiks vedrørende forskerstriden om Mosebøgerne som kilde:

Fremstillingen læses med stor interesse, den er fint og logisk opbygget og får fortalt mange andre ting undervejs - og jeg må complimentere for den.

Bent Melchior

tidl. overrabbiner, præst ved Det mosaiske Trossamfund i København

Det er en udsøgt fornøjelse at følge argumenterne, og listen med særlige argumentpunkter er mildt sagt genial. Fremstillingen og formuleringen er i topklasse, og det hele hænger sammen på en virkelig god måde. Desuden sprogligt stramt og præcist. Også citaterne er velvalgte, de er præcise og gode - og bruges på en måde, der falder logisk sammen med fremstillingens ide.

Jens Jørgensen

Historiker, cand.mag., tidl. historie censor ved Københavns, Aarhus og
Odense Universiteter

FORORD: Denne revurdering af bl.a. særlige inspirationer bag Moses' virke er funderet i tværvidenskabelig kulturhistorisk forskning, sammenfattende arkæologiske fund, tekstforskning og astronomisk datering sat i relation til Bibelen, rabbinerskrifter og oldtidsforfattere. Mange overleveringer og fund er for første gang sat i større sammenhæng og må bedømmes ud fra **helheden**, da bogen ikke er baseret på enlige kilder eller enkeltstående afgørelser, men på fremlæggelse af en lang række indicier; disse kan betragtes som "tilbud" - til videre udforskning.

Bogen læses uden videnskabelige forudsætninger, og er ikke forsøg på "levnedsskildring" af Moses, "documentary fiction" eller modebetonet historiefremstilling. Et noteapparat er udeladt til fordel for sammenhæng og læseforløb. I stedet er notemateriale indarbejdet som læsestof i den fortløbende fremstilling; kildereferencer nævnes direkte på stedet og kan, som ved resuméer og Appendiks, efter behag forbigås el. udnyttes i videre dokumentation. Desuden kompenseres med en omfattende bibliografi med bogens oplysninger yderligere dokumenteret og med vidtgående specificering i emneområder, så verifikation lettes.

Den britiske egyptolog Alan H. Gardiners transskription af egyptiske navne er foretrukket. Bibelcitater gives med basis i hhv. den Hebraiske eller Græske Bibels version.

En række forskere og fagfolk har fra deres videnskabsområder imødekommende bidraget med vejledning, kritik, modargumenter og opmuntring. Disse eksperter har naturligvis intet ansvar for anvendelsen af deres oplysninger. En særlig tak rettes til:

Historisk astronomi: dr.scient. Kristian Peder Moesgaard, Institut for De Eksakte Videnskabs Historie, Aarhus Universitet, - tidl. direktør for Steno Museet, Danmarks Videnskabsmuseum.

Egyptologi: egyptolog dr.phil.h.c. Erik Iversen, København; mag.art. Eva Richter Ærøe, tidl. Carsten Niebuhr Institutet, Københavns Universitet.

Hebraisk filologi, hebraiske/græske bibelteksler og Talmud-skrifter: fagreferent Egon K. Keck og rab. S. Heimann, begge tidl. Judaistisk Afd., Det Kgl. Bibliotek, København; cand.mag. i religionsstudier og semitiske sprog Jens-André P. Herbener, Det Kgl. Bibliotek.

Josefus-forskning: dr.theol. Per Bilde, Religionsstudiet, Aarhus Universitet.

Bibelforskning: fagreferent dr.theol. Jakob H. Grønæk, tidl. Det Kgl. Bibliotek, Kbh.

Græsk filologi og mytologi: univ.lekt. Leo Hjortsø, tidl. Inst.f. Græsk og Latin, KUA.

Historie: cand.mag. Jens Jørgensen, historiecensor v. Kbhs., Aarh. og Odense Univ.

Alkymihistorie: dr.phil. Johannes Fabricius, Blaagaard Statsseminarium, København.

Renæssancehistorie: dr.phil. Alex Wittendorff, Institut for Historie, Kbhs. Universitet.

Astronomiske beregninger: magister K.A.Thernøe, tidl. Fysisk Institut, Danmarks Lærerhøjskole, København; univ.lekt. Kyril Fabrin, tidl. Aalborg Universitet.

Også tak til: forskningsbibliotekar Eva Bjørnbøl, Cairo; Bodil Eeg Neumann; Asmus Koefoed; idéhistoriker, red. Rune Engelbreth Larsen; cand.jur. Jannie Fursund; journalist Karine Smidth; forfatter Erling Haagenen; Asmus Koefoed; Any Høegh; cand.mag. i filosofi og græsk Christoffer Gertz Bech; Evan Bogan; Det Kgl. Bibliotek; Universitetsbibliotekets 2. afd.; og for edb-specialprogram fra Laurids Pedersen, Nysted; og for astronomiske computerberegninger af Jarl Hansen, Macrosys Ltd., Coín, Spanien.

En særlig tak til de mange læsere, der med deres interesse har bidraget til, at publicering af det langvarige forskningsarbejde, nu i forløb 4 bind i denne serie, har kunnet realiseres uden på nogen måde at have fået støtte fra hverken private eller offentlige midler og fonde. Dertil en tak til C.A. Reitzels modige - og fremsynende - forlægger Svend Olufsen.

Ors.

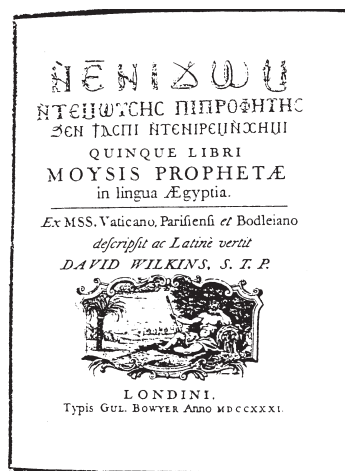
1. DEL

nuk pu kheper
 I am he who came into being

ἀνὸκ πε φηετϣον
a-nuk pu fet-khep
 I am he who I am/will be

EXODUS.

147

πρηνερεκίπνι ἀπαλειψ ἐβολθεν πκαρι ἡ-
 χηει οτορ ἐρετεπὲψεειψι ἀφτ ριχεν
 παιτωτϣ- 13. οτορ πεχε μεωτςнс ἀφτ
 κε ρηππε ἀποκ τπασπενκν ρε πεπϣνρι ἀπῖσλ
 οτορ τπασος πωοτ κε φτ ἡτεπεμιοτ πε
 ἐταρτορπτ ραρωτεπ σεπασπεντ κε οτ πε
 περρλπ οτ πε ἐτπασοϣ πωοτϣ- 14. οτορ
 πεχε φτ ἀμεωτςнс κε ἀποκ πε φηετϣον
 οτορ περρλϣ κε παρηντ πε ἐτεκερσοϣ ἡπεν-
 ϣνρι ἀπῖσλ κε φηετϣον πε ἐταρταλοτοι
 ραρωτεπϣ- 15. οτορ πεχε φτ οπ ἀμεωτ-

terra Ægypti, & servietis Deo super hunc montem.

13. Et dixit Moyses Deo; ecce ego abibo ad filios Israel & dicam iis, Deus patrum nostrorum misit me ad vos, interroga- bunt me, quid est nomen ejus? quid est quod dicam illis?

14. Et dixit Deus Moysi; ego sum qui sum. Et dixit, ita dices filiis Israel, qui est misit me ad vos.

15. Et dixit Deus iterum

"Nuk pu kheper" ('Jeg er den jeg er/vil være') er - en særlig nøgle: guden Ra's magiske ord i egyptisk skabelsesberetning (kendt 2500 f.Kr.). Præcis samme magiske egyptiske ord fik Moses åbenbaret 1000 år senere. En sen udgave ses i koptisk bibel, 2.Mos.3,14.

Moses - den første religionsstifter

Bødlen huggede ti gange mod Moses' nakke, men lod sværdet lige akkurat berøre huden uden at skade. Et hug for hver af Egyptens ni hovedguder - mens magiudøvende præster for hvert slag messede en af disse guders navne ledsaget af en stærk forbandelse mod Moses. Ved det tiende slag messedes en kraftig magisk formel, der skulle "opløse" Moses' identitet.

Selve hændelsen er behandlet i forskelligt perspektiv i tidligere bind (og baggrunden er uddybet i bind 2), men der er *yderligere aspekter*. Et uddrag af overleveringen - fra Louis Ginzbergs Talmud-samling "The Legends of the Jews" (vol. 2, 1910, s. 282) - lyder:

"...Et sværd, uforligneligt skarpt, blev ført mod hans (Moses') hals ti gange, men blev hele tiden afbødet, fordi hans nakke var hård som elfenben..."

Ordet 'elfenben' rummer her et *egyptisk* ordspil vedrørende en flad pind af elfenben, der var faraos *beskyttelsestegn* og segl (der kunne hænge i en halskæde). Men det blev uforståeligt i hebraisk oversættelse. Henrettelse dengang skete uden direkte halshugning, men med kølleslag mod hovedet, som derefter blev skåret/savet af med et skarpt sværd. Moses beskyttedes mod begge dele - og blev ved et nu afbødet slag blot slået bevidstløs.

Men de ti gange berøring med sværdet mod hans hals var et *magisk ritual*. Dette omfattede en stærk forbandelse, der ved denne symbolske henrettelse skulle gøre ham "ikke-eksisterende" - også for politisk at skabe tvivl om hans selvværd og formåen. Og det medførte destruktion af hans navne, status og embeder. Herved var "attentatet på Moses" iværksat - hvorefter Moses' spor som tronarving i Egypten blev effektivt opløst.

I detaljer beretter rabbinerskrifterne om henrettelsesforløbet, at en anden blev henrettet i Moses' sted, og at denne anden var *udklædt til at se ud som Moses*. Således fulgtes også her en af den gamle verdens udbredte traditioner: Anvendelse af "stedfortrædende offer".

Netop dette er essentielt for forståelsen af, hvad der egentlig skete. For hele ritualet udførtes i *mysteriespil* - et betydningsfuldt element i den gamle verdens kultiske religionsudøvelse. Deltagerne var udklædt som guder, konger og dæmoner - alle handlinger og udsagn fulgte nøje fastsatte regler for, hvad de pågældende guder m.v. repræsenterede.

De to absolut vigtigste *personlige* vendepunkter i Moses' liv var den mindre kendte hændelse samt en følgende, der ligeledes - som det skal vise sig - foregik i form af et kultisk mysteriespil.

Det sidstnævnte ritual foregik - under Moses' eksil på Sinai - ved en "brændende tornebusk". Her tilskyndedes han til at gøre sig til leder af israelitterne for at starte et oprør i Egypten - og han begyndte da at realisere sine visioner om en ny religionsform. Den fornyelse blev siden hen, ad forskellige veje, basis for flere af verdensreligionerne.

Den 'egyptiske faktor'

I denne series forudgående bind - der kan læses uafhængigt af hinanden, - blev der først fastlagt den bestemte periode af Egyptens historie, som Moses tilhørte. Heraf afsløredes yderligere, at han som egyptisk tronkandidat, men også på andre betydelige områder - i tænkning, politik og videnskab - havde spillet større og mere alsidige roller, end hvad senere bibelredaktører forstod eller prioriterede at gengive.

"Den egyptiske faktor" har vist sig af væsentlig betydning som et af de mest grundlæggende forhold bag Moses-beretningens forskellige faser. Historikernes hidtidige billede har, temmelig uundgåeligt, i særlig grad været påvirket af en *senere* jødisk-kristen og teologisk tradition og dennes billede af Bibelens Moses-beretning.

Det har hertil ikke været tilstrækkeligt f.eks. at søge efter eventuelle arkæologiske fund, der kunne sættes i relation til Bibelen. Derimod burde der lægges vægt på i større udstrækning at analysere egyptiske historiske forhold på Moses' tid som værende selve udgangspunktet.

Her viser der sig en række overraskende perspektiver i Bibelens Moses-beretning. Mange hidtil mindre forståelige forhold heri synes at finde afklaring. Den ofte underkendte "egyptiske faktor"s tilstedeværelse i bibelteksterne åbner for en stadig bedre indsigt i mindre tilgængelige områder angående Moses' religion og begivenhederne i hans liv.

Ligesom tidligere i denne bogserie er Moses-tiden fastlagt nær ved et tidsniveau, der i egyptologien kaldes *high*-datering: Kilder anvendt i bøgerne indikerer, at Tuthmosis III's død skete i 1455 f.Kr. - det viser sig ækvivalent med året for israelitterns udvandring fra Egypten.

Rabbinerskrifterne, der anvendes i denne bog, er i deres ældste kerne en historisk kilde på niveau med Bibelens ligeledes ældste dele. Her påvises træk fra især egyptiske mysteriekulter genkendelige bag Moses' religionsdannelse. Hidtil skjulte forhold afdækkes, forbundet med den gamle verdens vidt omspændende viden bag religion og religiøse ideer - hvoraf elementer senere også indgik i den ældste kristne kirke.

Moses har ikke 'efterlignet' farao Akhenaton

Moses er i eftertiden især kendt som indstifteren af en religion, der vide-

reførtes af jøderne - og som nævnt blev et hovedgrundlag for verdensreligioner som kristendommen og islam.

Moses' religion er karakteriseret af en lære om én gud, der ikke må afbildes. Dette tildels abstrakte gudsbegreb udvikledes yderligere, især senere i den vestlige verden, efter at Jesus gav læren fornyelse 1.400 år efter Moses. Forholdet mellem det konkrete og det abstrakte spiller en stor rolle i det tænkende menneskes liv, og præget fra sådanne ideer i religionen gennem to årtusinder har også påvirket den vestlige verdensopfattelse, kulturhistorie og *måde at tænke på*. Denne udvikling var netop influeret af, f.eks. at Jesus var præget af religionens tradition fra Moses.

Som lovgivende religionsstifter kan Moses betragtes som "den første teolog" i moderne forstand. Blandt datidens religionsformer - evt. startet som f.eks. lokal shamanisme eller som stjernedyrkelse, eller en lære der *ikke* i første omgang var tænkt anvendt i en organiseret storreligion - er Moses den første kendte enkeltperson, der *i det hele taget stiftede* en religion.

Dette skete næsten tusind år før f.eks. Gautama Buddha i Indien, Zoroaster (Zoroaster) i Persien og Lao Tze's lære i Kina. Flere forskere anser religion for et socialt skabt samfundsfænomen. Dog har det vist sig, at religioner kan være begyndt som en personlig erkendelse - og først under udbredelsen bliver til et socialt/politisk fænomen.

At Moses overhovedet kom igennem med en sådan nyskabelse, en ny religion for et helt folk - og herunder på flere punkter brød med samtidens etablerede religionsformer - skyldtes at folket, israelitterne, var sammensat af hebræere i Egypten og af folk af anden oprindelse, de såkaldte "proselytter" der også ønskede at deltage i exodus. Der var herved ikke en fast og ensartet tradition, som skulle nedbrydes først - og her, i 1400-tallet f.Kr., kunne Moses *indføre sin nye religion med ét slag*.

Oprindelig, som delvis nomadefolk, havde hebræerne ikke hidtil haft præsteskab og religiøs organisation. Moses indførte hos dem som noget helt nyt - og da efter *egyptisk* forbillede - et præsteskab. Præsterne rekrutteredes fra den israelitiske gruppe Levi, en stamme i hvilken særligt mange havde egyptiske navne. Den blev en art præstekaste.

Flere oldtidsforfattere, bl.a. Aristobulos af Panea (150 f.Kr.), hævder at Moses, mens han var ved faraos hof, indførte reformer i Egyptens religion. Ligeledes beretter den egyptisk-jødiske historiker Artapanos (100-tallet f.Kr.), at Moses havde sat sine spor i den egyptiske kultur ved at indføre nogle ændringer i den egyptiske religionspraksis.

Denne lurende konkurrence til den etablerede egyptiske religion synes medvirkende til de egyptiske præsters i så fald forståelige konflikt med Moses. Det foregik i den periode, hvor det egyptiske præsteskab var i sin største ekspansion nogensinde, så faraos magt reelt undermineredes. Især Amonpræstekabet har kunnet modsætte sig reform-ideerne -

ved at lade Moses fortrænge fra sit indflydelsesrige position ved faraos hof.

Konflikten kom åbent til syne ved at den højtstående Moses blev anklaget for drab. Bibelen omtaler kun sidste del af denne sag. Men flere rabbinerskrifter og oldtidsforfattere lader forstå, at drabssituationen var et *frame-up* (jf. bind 2). "Drabet" udløste en henrettelsesstraf, men ændredes til den nævnte symbolske handling med bandlysning og officiel udslettelse af identitet, så han måtte flygte til eksil i udlandet.

At det mægtige præsteskab - af frygt for de nye ideer - uundgåeligt har medvirket stærkt ved denne intrige, må ses i sammenhæng med følgende: *Ældste spor i Egypten af ideen om én skabergud kendes før pyramidetiden 2.500 f.Kr.* (dvs. før 5. dynasti). Træk af denne religions-ide (henoteisme) med en lære med koncentration om én gud ses stadig f.eks. på Amenhotep II's tid efter 1460 f.Kr. Dette ifølge emnet "monoteisme", i standardværket "Lexicon der Ägyptologie" (Band 5, Wiesbaden 1980).

Med andre ord, endnu under 18. dynasti - *præcis på den tid* (1400-tallet f.Kr.) da Moses organiserede israelitternes udvandring og indførte sin nye religion - findes i selve Egypten *spor af revival af den lære om én (skaber)gud, der i princippet kendetegner Moses' religion*. Derved kan Moses her i Egypten have påbegyndt en nytænkning af disse ideer.

Således, både ud fra nævnte forhold og ifølge oldtidsforfatterne, synes Moses at have fremlagt religionsreformer allerede tidligt. Det er ikke usandsynligt, at han endnu i Egypten, inden præsteskabet fortrængte ham fra hans høje position, havde kunnet plante nogle ideer, der var videreudviklet på de eksisterende strømninger. Senere har bl.a. farao *Akhenaton* (Amenhotep IV, ca. 1373-1355 f.Kr.) haft mulighed for netop også at lade sig influere inden for dette religiøse koncept.

Hermed var det under alle omstændigheder *ikke* denne senere farao Akhenaton - med sine forsøg på at ændre egyptisk religion i mere mono-teistisk retning - der har inspireret Moses til *sin* nye religion, hvilket flere forskere gennem tiden har hævdet. Det vil *forholde sig omvendt*, da Moses' religion som nævnt allerede ved 1460 f.Kr. var mere end hundrede år forud for farao Akhenatons religionsreform. I sidstnævnte var Aton, der var manifesteret som guden for solskiven, fremhævet. Kulten skulle koncentreres om denne udvalgte gud som den største og eneste værdifulde (dog ansås Aton ikke som eneste eksisterende gud).

I Egypten blev kongen i sit embede betragtet som en gud - foruden at være gudernes talerør. Men hos israelitterne havde Moses ændret på dette, skønt han ifølge rabbinerskrifterne og flere oldtidsforfattere grundlæggende var en egyptisk kronprins. Ifølge sin nye religion var han ikke en hellig skikkelse. I den Hebraiske Bibel er "profet" og "Guds talerør" ofte det samme. Som lovgiver og første leder af den nye israelitiske nation skulle Moses ikke selv - modsat andre herskere - dyrkes som

et kongeligt overhovede der var "gudens talerør" - han blev nu "den første profet".

Anderledes træk ses 150 år senere, i farao Akhenatons reform: Egypterne skulle tilbede Aton gennem kongen - og kongen, skønt fortsat æret som en gud, skulle mere tilbedes som gudens talerør end som konge.

Et skjult område i Moses' religion?

At Moses' nyskabelser inden for religionsdyrkelse var revolutionerende, ville let have vanskeliggjort fastholdelsen af hans lære - for i modgang kunne folket vælte skylden over på den nye gudsdyrkelse. En sådan reaktion skete netop ved farao Akhenatons senere religionsreform.

Dette potentielle problem har Moses kunnet imødegå på to måder: - ved at lægge usædvanlig vægt på religionens særlige krav i sine love - samt ved at lade hele fire ud af "de ti bud", endda de fire første, værne Jahwehs position og ukrænkelige hellighed.

Et af disse fire første bud er i realiteten en bandlysning af alle andre guder. Nutidens forskere har derfor debatteret, om dette var et sandt udtryk for monoteisme, læren om én gud. For Moses' lære, som den fremlægges i den overleverede version af Bibelen, er ikke monoteisme i den filosofiske betydning heraf, der kendes fra senere tider, men en koncentration om én gud, der yderligere fremstilles så ophøjet, at guder hos andre folk skulle være underlagt denne Jahwehs magt og kontrol.

Israelitterfolkets interesse for religionen blev også fastholdt ved at bevare dele af traditionen for ofring af dyr. Men denne form tog i flere senere perioder overhånd, hvorved forholdene ikke adskilte sig væsentligt fra nabolandenes religionsudøvelse. Senere fremstod profeter, som med stor kraft fordømte israelitternes dyrefringer.

Moses påbød at undgå unødigt brug af gudens navn. Hans forbud mod billeddyrkelse kan yderligere ses som forholdsregel mod ikke at ende i en form, der medfører at *underkaste* sig afbildninger, billeder der "binder". Det bud havde en ekstra effekt, nemlig som *bevarende* for læren, den nye religion, idet det ville være sværere at få fjernet en ikke-afbildet gud.

Jahweh-kultens udvikling er et vidtspændende emne og kan næppe vises med rimeligt tilfredsstillende overblik uden at inddrage *mysteriekultiske* begreber, der i flere træk er sammenvævet med Moses' religion.

Moses er i nutiden kendt og omtalt som religionsstifter. Men var det blot sådan? I dag har vi fra traditionen samt fra fund og forskning opnået en udvidet viden om mysteriekultisk virksomhed gennem historien, især fra Egypten og Mellemøsten.

I alle gamle kultursamfund var mysteriekultiske forhold ofte hemmelige. *Mysterium* er en afledning af græsk *myein*, 'at lukke' (læber eller øjne, dvs. "ikke afsløre"), heraf *mysticisme* fra græsk *mystikos*, 'tilhøren-

de hemmelige riter'. Mysterierne til brug for de kultisk indviede har eksisteret hos alle de store religioner, og synes - som denne bog bl.a. vil søge at fremdrage: - *også* at have været anvendt i et, nu forsvundet, *overordnet* trin i Moses' religion.

Mysteriereligion var ofte et hierarkis egen lukkede kultudøvelse. Det var tidligere stærkt indflydelsesrige retninger *inden for* de store religioner i det hele taget. Sådanne højere mysteriekulter, der eksisterede indtil nutiden, endda i buddhismen, er temmelig upåagtede i historien.

Flere *elementer* af den hemmelige lære fra de ældgamle indvielseskulter viser sig at være viderebragt i Moses' nye religion, i flere tilfælde direkte og åbent. Mens andre dele fremstår som at have været til brug for netop en religiøs elite og var en mere skjult overbygning på religionen hos israelitterne. Det udviklingsmønster, at religionen i starten var *opdelt i to niveauer*, synes i nogen grad også at have gentaget sig hos visse grene inden for den oldkristne kirkes tidlige virke.

Det var velkendt hos jøderne, at Moses ved siden af sine nedskrevne love også gav mundtligt overleverede love. Mange af dem blev nedskrevet for at bevare dem intakt, da referencer forsvandt 70 e.Kr. ved ødelæggelsen af tempelarkivet og splittelsen af jødernes hjemland.

Ligeledes - som det vil blive fremlagt - kan der fra Moses også have eksisteret en *mundtlig mysterietradition* af viden eller en mere udførlig lære om "livet efter døden". Det emne synes israelitter og jøder, ene af alle kulturfolk, *udadtil* at have haft kun besynderlig lidt information om. At den viden *må* have eksisteret, kan stadig skimtes bag om den overleverede lære i Bibelen.

Visse traditioners fortsatte praksis i religiøst ceremoniel, bl.a. via recitation, og sikrede her deres "opbevaring" i relativ uændret form.

Da kendskab til Moses' mysterietraditioner delvis fortrængtes, har presset fra åndelige behov senere i stedet kanaliseret sig ud i også en *religiøs lidenskab*, som det kendes fra Bibelens senere profetskrifter.

I det følgende fremdrages forhold omkring: (1) en mysteriekultisk overbygning - og (2) sporene af indflydelsen derfra gennem tiderne.

Forskernes tvivl om Moses' eksistens modsiges af, at hans religion eksisterer. *Traditionens* tilstedeværelse er ellers utænkelig. Den amerikanske hebraisk-ekspert John Bright hævder i sin "A History of Israel" (2nd ed., London 1981) om Moses som grundlægger af Israels religion:

"...At frasiqe Moses denne rolle ville tvinge os til at indføre en anden person af samme navn..."

Især har det vist sig af største betydning for videreførelsen af Moses' "specialiserede" religion, at den - modsat f.eks. hinduismen - både har *en bestemt grundlægger* og tager *udgangspunkt i en særlig bog*. Med begge disse specielle forhold som baggrund er Moses' religion verdens første, og hermed ældste, stadigt fungerende boglige religion.

Indvielsesmysterierne bag Moses' religion

Kongelige indvielses-titler

I forbindelse med at Moses under sit eksil opholdt sig på Sinai hos Jethro, omtaler Bibelen, at han på et bjerg i disse egne fik en usædvanlig oplevelse. Det var den episode, der viste sig at blive et nyt vendepunkt af største betydning i hans liv. Noget af det, der nu skete her, findes i "2. Mosebog"s beretning om "den brændende tornebusk". (Enkelte dele i det følgende er videreført fra mysteriespil-omtalen i bind 1).

I mysteriekulterne var der forskellige grader af indvielse. Indviede personers tilhørende *titler* (jf. også bind 1's kap. 14-19) kendtes som bl.a. kongelig gartner, hyrde, kongelig tømmermand eller bygmester. At Moses i Bibelen og rabbinerskrifterne kaldes "hyrde", må også ses i det lys.

I hele Mellemøsten var dette en kultisk titel. En særlig indvielse, på Sinai, synes reflekteret i "2. Mosebog" (3,1), hvor Moses "blev hyrde under præsten Jethro". Efter det kultiske indvielsestrin som "hyrde" kunne Moses modtage "den brændende tornebusk"s åbenbaring, hvor den indre skjulte mening af *gudsnavnet Jahweh* afsløredes.

Således skulle "hyrde" ikke tages bogstaveligt, som om den højtuddannede og nu midaldrende Moses med sin fornemme kongelige baggrund hos det egyptiske hof nu havde løbet omkring med en gedeflok. I oldtiden kaldtes netop kultisk indviede konger ofte "hyrde" - og det var ofte en *guddomstitel* (f.eks. Bibelens "Herren er min hyrde").

I babyloniske inskriptioner 1800 f.Kr. omtales kong *Hammurapi* (Hammurabi) som "hyrde", og han skulle hertil praktisere visse handlinger (*kittu* og *mesharu*) ifølge sin egen lov (codex 5,20-23).

Egyptiske faraoner var obligatorisk indviede. Farao Seti I, og også f.eks. Akhenatons ypperstepræst Merire, kaldte sig "den gode hyrde". Faraos ene scepter fremtræder som en regulær *hyrdekrumstav*. På sumerisk hed en hyrdestav *reg*, hvilket, som bl.a. den engelske semitologiforsker John Allegro påviste, senere indgik i indoeuropæiske sprog som *regent*, *rex*, *royal*, *raja* m.fl. - dvs. kongelige udtryk. Levn fra den kultsymbolik findes stadig i den kristne kirke, hvor biskoppernes stave er hyrdekrumstave, og hvor præsterne benævnes med den latinske titel *pastor*, dvs. 'hyrde'.

I Tell-el-Amarna-brevene, 1300-tallet f.Kr., insisterer Egyptens lokale hersker i Jerusalem, Abdi-Hiba, på at være ikke blot *hazanu*, 'gu-

vernør', men endda *ú-e-ú*, '(fåre)hyrde'. Både i praksis og som "titel" havde kong David hyrdebetegnelsen. En farao lod også Josefs brødre blive hyrder. De var "kongelige hyrder". For Josef, der besad et af Egyptens højeste embeder, fik naturligvis ikke sine brødre gjort til vogterdreng - i realiteten har farao foranlediget, at de fik denne indvielsestitulatur.

Ligeledes omtales kongelige hyrder at have bistået kongebarnsritualet, f.eks. modtog "den kongelige hyrde" Faustulus kongebarnet Romulus (Roms såkaldte "grundlægger"), der ankom på Tiberfloden.

Det blev også tillagt særlig betydning, at "(kongelige) hyrder" optræder i beretningen om Jesu fødsel. Det Nye Testamente omtaler Jesu stamtavle, der skal vise, at han var af kongeæt. Senere blev også han selv betegnet "den gode hyrde". Den udtryksform blev både i ord og billeder ofte anvendt om mange af Mellemøstens konger, f.eks. den græske sagnkonge Orfeus såvel som den persiske kultgud Mithras, længe før dette udtryk brugtes om Jesus. "Alle vidste", at disse skikkelser ikke sprang rundt og passede får og geder (evt. undtagen kongsemnet David).

Hos udenforstående opstod der let rygter om, at der foregik "orgier" i de hemmelighedsomgærdede kulter, hvor "hyrderne" var kultdeltagere, og hvor der bl.a. var mysterier, hvori også indgik seksuelle emner. Det satte sig spor i den græsk-romerske litteraturs temaer om hyrders påståede frie kærlighedsliv ("hyrdetimer" etc.).

Mysteriespil - både skjult og åbent

I de gamle samfund havde *mysteriespil* en uhyre vigtig funktion. Den vægt og opmærksomhed, der blev denne kultiske form til del, overses let i nutidig vurdering. Det glemmes især, i hvor overvældende grad den tids samfund var indrettet som "religiøse" samfund, hvor mystik og religion i det meste gik op i en højere enhed og prægede utallige gøremål i dagligdagen samt selve sproget.

Religiøse optog i det gamle Egypten foregik ofte ved, at gudestatuerne blev taget ud af templerne, klædt ud i særlige dragter og derpå båret rundt i procession med ophold på bestemte steder undervejs. Her kunne de ledsagende præster og publikum give deres hyldest, synge hymner, gøre knæfald eller kaste sig udstrakt på jorden til ære for guderne.

Lignende praksis fandtes i oldtidens Babylon. Og dette særlige udslag af religionsudøvelse kendes også med de gamle romerske guder. Nu, mange tusinde år efter, er dette i princippet stadig i funktion og fuldt genkendeligt i den katolske kirkes religiøse optog med figurer udformet som Jesus, Madonna og diverse helgener, der iføres tøj og bæres rundt ad en bestemt rute, som ligeledes har særlige stationer undervejs, hvor der sker knæfald, påkaldelse og bøn.

I stedet for at bruge gudebilleder kunne allerede de gamle religiøse optrin komme til udtryk ved, at bestemte personer optrådte forklædt som guder og her gennemspillede gudernes part af optrinnets handling - dvs. netop den praksis der kendetegner *mysteriespil*.

I de ældste store kultursamfund fandtes næppe udført noget offentligt gøremål, hvad enten det blot var en rutinedisposition for administration af årets høst eller f.eks. en iværksættelse af ændret strategi for hærens grænsekontrol, uden at handlingen altid først skulle rekommanderes af et orakel i templet. Men større forehavender skulle endda først bearbejdes og "velsignes" ved at gennemspilles i et *mysteriespil*.

Hos et delvist nomadestammesamfund som den hebræiske Isak-familie oplyser rabbinerskrifterne, at kulten blev ledet af slægtens ældste, som her var Isaks ældre søster. Rabbinerskrifterne oplyser, at hun til det brug iførte sig et særligt ceremonielt og *magisk bælte*.

Mysteriespil var kultisk drama bestående af hellige handlinger: riter med trin og mimik - samt hellige ord, f.eks. magiske ord der indgik i den myte, som gennemspilledes. Mange mysteriespil var offentlige - men i indvielseskulterne udførtes også ceremoniel som mysteriespil af en anden type, hemmelige for udenforstående. Alt dette var i oldtiden et "internationalt" fænomen med mange i princippet ensartede former for kultpraksis - og ligeledes en fælles kerne af religionsfilosofiske ideer.

Mysteriespil praktiseredes over det meste af den gamle verden i Mellemøsten og Kina - og i Indien stadig med helligt drama, senere i form af meta-teater; og i Mellemamerika hos mayaernes hemmelige forbund "ørnene" (med visse ligheder med "leopardmændene"s hemmelige selskaber i nyere Vestafrika). Mysteriespil findes stadig i frimurerloger, f.eks. ved ceremonier især for medlemmernes indvielse.

Mysteriespillene udspilledes i kulterne som en hellig handling bl.a. for at kanalisere gudernes magi til opfyldelse og frugtbargørelse af visse ønsker og formål. Mysteriespillet var især i brug i den kultiske *mysterieindvielse*, der udøvedes inden for religionens øverste niveauer og overbygning. Spillets særlige form havde betydning som psykodrama - også med terapeutiske eller gestaltterapi-lignende elementer - til at udløse bestemte erkendelser hos den kandidat, der blev indviet.

Herved har de implicerede med deres deltagelse ofte uundgåeligt modtaget en form for suggestiv påvirkning til at intensivere opfyldelsen af nogle planlagte formål. Ligeledes kunne spontane episoder, der opstod i spillet, optages som varsel for sagens udfald og afsløre på hvilke områder, der skulle vises en særlig agtpågivenhed.

Nogle mysteriespil opfattedes som egnede til at opbygge beskyttelse mod onde påvirkninger. Andre mysteriespil var af en særlig form, hvor fremstillingen skulle afbalanceres af en optrædende "modstander". Men det kunne sket, at de implicerede også misbrugte det til skjulte private

politiske magtkampe, hvor lejligheden udnyttedes - stadig inden for spillets rammer - til at fremme egne formål og få disse sanktionerede, uanset om evt. nogen kunne skades. - De fortsatte opførelser af mysterispil var bevarende for deres ofte ikke-nedskrevne indhold.

Blandt de mere religiøse handlinger, hvori mysterispil indgik, var f.eks. det kongelige undfangelsesritual, *hieros gamos*, til brug for stadig at bevare guddommelighed i den kongelige arvefølge.

Ligeledes ved de kongelige fødsler. Rester af traditionen for et sådant kultisk mysteriepil afspejles i brødrene Grimms genfortælling af beretningen om Tornerose. Her ankom der til den nyfødte tre feer (oprindelig gudinder), som gav dette kongebarn magiske vuggegaver, heraf den ene i en form der svarer til den førnævnte "modstand".

I dette mysterispil har kongehusets kvinder været udklædt som gudinder (senere som feer) og forlenet barnet med kongelige egenskaber som klogskab, styrke, skønhed, pligttrøskab etc. Disse mysterispil med "gudinder/gode feer" ved tronarvingers fødsel er i Egypten omtalt i "Papyrus Westcar" allerede fra kong Kheops' tid ca. 2500 f.Kr.

Specielt de gamle egyptere anvendte mysterispil meget i deres religionsudøvelse. Et stort antal afbildninger i templer og gravanlæg viser disse religiøse handlinger med præster og højtstående personer iført masker og udklædning som guder. Der er gjort fund af præsternes *gudemasker og gudeudklædning*. Ligeledes er bevaret egyptiske tekster om mysteriepillenes arrangement og de medvirkendes replikker.

Optegnelser fra det gamle Egypten giver indblik i mysteriepillene - bl.a. i den tyske egyptolog Kurt Sethes værk "Dramatische Texte zu altägyptischen Mysterienspielen" (Leipzig 1928). Teksterne afslører ikke alt, men af helhedsindtryk fra Mellemøstens kultur vil fremgå, at blandt personer med den højeste indvielse, "den kongelige grad", var den regerende konge blot én af disse indviede, men hvor det i hans tilfælde *også* udtryktes i det ydre regi. Adskillige elementer fra mysterieindvielse var, og er undertiden stadig, indeholdt i tronfølge-riter og i kroningsceremoniel. - Jf. standardværker som Henri Frankfort's "Kingship and the Gods" (Chicago 1948) samt W.H. Fairman & S.H. Hooke's "The Kingship Rituals of Egypt" (Oxford 1958).

Også *stedfortrædende* kongeofter/drab udførtes som mysterispil. Kongen som guddommens repræsentant var et hovedfundament i det kultiske drama og skulle f.eks. påtage sig lidelser ("vicariatlidelse") for at ændre landets ulykke, eller dø, så fornyelse kunne ske. En kongeutklædt dukke kunne være stedfortræder og "dø" i stedet for kongen.

Fra kulternes mysterieoptrin overlevede ideer bag senere talemåder som "at gå gennem ild og vand"; også bag legene "bro, bro, brille" og "hinke til Paradis". I kulternes ydre optrin, der kunne iagttages offentligt, var der processioner med fremvisning af gudebilleder og kultisk symbo-

lik. F.eks. det latinske *fascēs*, en økse indsat i et *fast sammenbundet* bundt stokke, kæppe, køller (blev også tarok-symbolik) eller strå:

- Jf. Josefs drøm, Odins neg og kong Skjolds leje af neg. Mysterierne symbolik var udbredt i *mange lande og tidsaldre* - deres betydning bag ydre historie anes stadig i religionens og magtens udtryk.

Også ordet "*religion*" er latin for 'fast sammenbundet' og var ligesom regentskab forbundet med *fascēs* (uafhængigt genoptaget i senere tider som navn og symbol for *fascismen*), idet lederne i oldtidens samfund ofte var obligatoriske deltagere i mysteriekultiske broderskaber. Jf. senere "*klub*", fra medlemmernes 'stok/kølle', f.eks. *club* på engelsk, og hvor "stok(ke)" oprindeligt ses at indgå i udtrykket *stick together*, dvs. 'holde sammen' i et bundt (og derfra også til at betyde 'sammen-klæbe').

Dyreskindsdragter til mysteriepillene

Allerede hos såkaldte stenalderfolk, der udførte hulemalerier i Europa for mange tusinde år siden - og stadigvæk hos visse naturfolk - findes traditionen med *udklædning i dyreham*. Det var et *magisk* ritual ikke alene til f.eks. at fremme jagtlykken, men også til indvielse.

Ligeledes foregik denne rituelle udklædning i dyreham overalt i den gamle verden: Hos sumerere, babyloniere, egyptere, grækere, keltere, skytere, indere og kinesere. I præcolumbiansk Sydamerika og stadigvæk hos stammer både dér og i Afrika samt hos australske aboriginals brugtes og bruges sådanne indvielsesritualer.

Denne side af religiøs udøvelse er hverken indbefattet i den jødiske eller kristne bibelforskning. Men en så betydningsfuld faktor i livsførelsen hos de gamle israelitiske stammer må ikke, som det ofte er sket, udelukkes fra deres historie, som om det ikke eksisterede.

Skønt der nu er flere tusinde års afstand, og kulternes ritualer ofte var af hemmelig natur, er dog alligevel flere sådanne forhold stadig *genkendelige i mange af bibelteksterne*.

Eksempelvis fremgår dette af bibelteksten om Jakob, der havde taget en dyreham over sig ved et kultisk overdragelsesceremoniel hos sin far, Isak. Den overleverede version af Bibelen fremstiller, ved velsignelsen af Jakob, hans udklædning i *gedeskind* som led i et bedrag. Men at den gamle blinde Isak ikke skulle kunne føle forskel på et gedeskind og en stærkt behåret menneskehud, er utroværdigt.

I Egypten skulle højtstående præster have et leopardskind over sig. I de græske myter var Herkules iført et løveskind, da han arbejdede sig igennem de sidste af "de 12 arbejder", der fremtræder som 12 indvielses-trin med referencer til astromytologiens 12-delte stjernehimmel.

I Babylons kult for guden Oannes var præsterne klædt ud som fisk, ligesom i kulten for filistrenes gud Dagon. I Egyptens kult var der i gudinden Isis' udstyr tilføjet en fiskehale bag på hovedet. Kultdeltagere,

der optrådte som guden Thoth, var udklædt som en ibisstork. I Egyptens langt senere gnostiske kulturer ses fuglemasker anvendt.

Ligeledes i beretningen om "Jason med det gyldne skind": Jason stjal guld og hemmeligheden ved guldudvinding, hvilket han bragte ud af landet (Kaukasus). Men i virkeligheden synes han at have tilranet sig mysteriekultisk viden i dette land, der ifølge den oldgræske historiker Herodot (400-tallet f.Kr.) havde været egyptisk koloni. Mysterierne omtaler det reneste, mest uangribelige og derfor ædleste metal guld, et symbol for kulternes højere viden; jf. ligheder med alkymistiske ideer. Myten om Jason (navnet er ifølge *Josefus* ækvivalent med Joshua - og dermed Jesus) synes at indeholde elementer med parallel-ler til, at Moses lod israelitterne stjæle (de 'vise') egypteres guld ved udvandringen.

Af Bibelen "2. Kongebog" (1,8) fremgår, at den type kultus, hvor de medvirkende er *iklædt en dyreham*, stadig fandtes hos israelitterne, også efter kong Salomons tid (900-tallet f.Kr.). Således bar profeten Elias et langhåret kamelskind og *bælte*. Flere af mysteriespillenes udklædte skikkelser kan også identificeres forskellige steder i Bibelen, og be-nævntes her, alt efter karakter, engle eller dæmoner.

Senere omtales i det Nye Testamente, at også Johannes Døberen var iført et kamelskind - og bælte. Men et kamelskind er tykt og tungt og ikke egnet til påklædning. Johannes Døberen havde denne dyreham på, når han optrådte for sine tilhængere under udførelsen af et bestemt ceremoniel, dåben. Dåb er veldokumenteret som et allerede dengang gammelt indvielsesritual, bl.a. ved renselses- og genfødselsriter.

Det er ligeledes veldokumenteret, at et rudemønstreret kostume hos en af *commedia dell'arte*-figurerne, Harlequin, var en efterligning af flagrende tøjlapper og strimler, der igen efterlignede den oprindeligt langhårede brogede dyreham, som denne skikkelse i de tidlige mysterier var klædt i. I det gamle Rom skulle de mænd, der ved de kultiske optrin svingede med "livskvisten", være forklædt i gedebukkehud. Deres magiske stav eller kvist genkendes senere som Harlequins tryllestav, og som fastelavns-køllen eller -riset ved de udklædte deltageres oprindelig kultiske *karnevaller* (hvor der blev parodieret og vendt op og ned på alt, også de religiøse handlinger).

Denne mysteriekultmand med dyreskind og magisk stav eller kølle betragtedes som en magisk og stærk figur. Det fik konger og adelige til senere at bruge ham i dekorationen på deres skjold eller som skjoldholder, for at styrke deres slægtsvåben. Denne magiske skikkelse (nu misvisende kaldt "vildmand") ses også f.eks. i Danmarks rigsvåben.

Der har i nogle af oldtidens mysteriekulturer været praktiseret en grusom ritus, hvor der blev udpeget et stedfortrædende offer, som iført gedebukkeskind skulle være synderbuk og derefter blev stenet bort, under-

tiden til døde. Den israelitiske stamfader Jakob var på flugt - efter at han, udklædt i gedebukkeskind til ritualet hos Isak, stod i fare for at blive dræbt - hvilket på ovennævnte baggrund samtidig kunne indikere en sydebukfordrivelse af et menneske, i stedet for bukken.

Det var almindeligt i Mellemøsten med stening til straf for en persons forbrydelse. Moses synes ikke at have kunnet afskaffe en så indgroet tradition, men indførte en gedebuk til *syndsoverførelse*, dvs. stedfortrædende offer. Den dræbes ikke, men forjages med stenkast som afværgemanøvre, også som symbolsk attityde, idet andre regler i hans lov kan straffe for dyrplageri. Sydebukken kan ses som en mentalhygiejnisk foranstaltning, især i små samfund (her ørkenlejr) for at "lukke dampen ud", før nogen gjorde hinanden skade. Et menneske skulle ikke længere lægge krop og liv til at være sydebuk.

Gennem tiderne praktiserede kulterne, både ikke-hemmeligt og hemmeligt, deres mysteriespil hovedsagelig blandt et lands kongelige, adelsfamilier og øverste præstelige personer. Den omstridte engelske egyptolog og antropolog Margaret A. Murray er - med sit værk "The God of the Witches" (London 1936) og sine talrige afhandlinger - blandt de få, der tidligt har forsket i Egyptens mysteriespils videreførelse i Europa.

Stadig spor fra de gamle mysteriespil

Sporene efter oldtidens mysteriespil op gennem middelalderen - i kongernes kroningsritual, i *commedia dell'arte*, i kirkens krybbespil, passionsspil og f.eks. i frimurnes ceremoniel - kan stadig give indtryk af denne særlige del af kulturen i den gamle verden.

Teaterspillet i Europa er oprindelig udsprunget af mysteriespil via de græske tragedier og satirer, hvor mysteriespillets masker og udklædning, især som guder og dæmoner, videreførtes. Ordet *person* er dannet af et latinsk ord *persona*, 'maske' (oprindelig gude- og dæmonmasker), gennem hvilken skuespilleren talte, og hævdes af flere forskere også at forbindes til: 'lyd igennem'. Det udtryk fik senere betydningen 'selve rollen i stykket', og siden i det virkelige livs drama blev det et begreb (jf. også C.G. Jung's definition): 'det individuelle menneske'.

Senere hen i Europa, i middelalderen, spilledes teater - lige fra *commedia dell'arte* til *marionet* (betyder 'lille Maria-dukke'), en egyptisk skik - med magiske stykker og emner. Til sidst forsvandt den religiøse baggrund helt, hvorefter det blev den nyere tids afmytologiserede teater.

Så sent som i 1600-tallet har *Shakespeare* i et af sine skuespil - der ofte var arketypiske lignelser - "A Midsummernight's Dream", indlagt et mysteriespil, der foregår blandt medlemmer af en loge eller et laug. I det spil optræder en person i dele af en dyreham, et *æselhoved*, mens andre er udklædt som guder. Ligeledes lod Mozart med sin forbindelse til fri-

murerlogen i Wien brudstykker af mysteriespil udføre midt i en opera, "Tryllefløjten" (som er en Pan-fløjte; jf. også *Pan* i kap. 4).

Den sagnomspundne *Robin Hood* fra 1100-1200-tallets England var en udgave af Robin Goodfellow, hvilket navn igen var almindeligt for "skovguden" Puck (Puk, Pokker) eller Pan (ligeledes at finde i nævnte Shakespeare-spil "A Midsummernight's Dream"). Navnet *Hood*, kommer af *Hodeken*, 'en magisk skovmand' og tilmed betyder 'hætte', fra *hide*, 'skjule', 'skjule sig eller forklæde sig' - mens samme *hide* også betyder 'en (dyre)hud bl.a. som de 'skind' der ofte brugtes til forklædning ved mysteriespillene.

Det var også karakteristisk for fremgangsmåden i kultisk praksis, at særlige opgaver, pligter eller en mission kunne pålægges en udvalgt person. At modtage direktiver gennem mysteriespil fremtræder ifølge den engelske ekspert i disse emner, Richard Cavendish, i legender om Robin Hood: I skoven optrådte en højtstående person, udklædt som en hornet gud, *Hernie* ('den hornede') og af udseende som kelternes hornede gud *Cernunos* ('den hornede', latiniseret form). Og denne - kendt fra bl.a. keltiske afbildninger - gav Robin Hood og hans folk befalinger til at udføre bestemte gavnlige handlinger for landet, præcis som ved mysteriekulter ude i det fri - ligesom i de gamle keltiske druiders kulter. Netop den type hornede figurer er stadig traditionel udklædning ved engelske landsby-forårsfester.

Den danske astronom Tycho Brahe udsendte i 1573 til Europas lærde sin afhandling "De Nova Stella" om en supernovas fremkomst - en eksploderende stjerne på himlen i november 1572. I sin bogs tillæg beskriver han i sit digt, at han ude i den skånske skov fik pålagt af astronomiens muse Urania at arbejde mere med astronomien i stedet for "Vulcans kunst", dvs. alkymien, som han angiver helst at ville arbejde med. Efter dette optrin brugte han, ifølge eget udsagn, nu halvdelen af sin tid på astronomien og resten på alkymien. Denne episode i digtet fulgte udadtil klassiske litterære forbilleder, men har for inderkredsen fremstået som en beskrivelse fra et mysteriedrama, hvor en bestemt hensigt skulle fremmes ved denne fremgangsmåde. (Jf. nærv. kap. 28).

Det bør erkendes, at de gamle mysteriespil med de nu så fremmede elementer har haft omfattende betydning bag kulturudvikling og påvirkning af afgørende historiske beslutninger. Adskillige dunkle forhold i de gamle tekster viser sig på den baggrund mere logiske og forståelige.

Sådan som allerede Moses oplevede det, genkendes disse spil i episoder i Bibelen, rabbinerskrifterne og hos visse oldtidsforfattere. Fra Moses' oplevelser ved "den brændende tornebusk", og fra andre lignende beskrivelser fra oldtidens mysteriekulter, vil det også af det følgende blive tydeligt, at der var tale om, at han, på et bjerg på Sinai, gennemgik bestemte former for indvielse.

Overalt brugte shamaner rituelt at iklæde sig en dyreham til magisk brug, f.eks. ved healing og jagt. (Her: fra hulemalerier).

Øverst th.: Vægmaleri i Dura-synagogen, 250 e.Kr., viser Moses og hans æselskind-støvler.

Th.: Den egyptiske gud Seth som æselfigur (ofte tilknyttet Solen), og Khnum med palmegren.

Herunder: Jesus, hyldet med palmegrene, rider ind i Jerusalem på et æselføl (hebraisk: Aton !).

3. KAPITEL

Den brændende tornebusks mysterium

Hvem talte fra den brændende tornebusk?

Præsten *Jethro*, til hvem Moses flygtede i eksil ifølge Bibelen, synes at have haft opholdssted ved Sinaihalvøens dengang eneste tempel. Dets ruiner findes stadig ved Serabit el-Khadims kobber- og turkisminer.

Dette lille egyptiske tempel var viet til gudinden Isis i hendes version som himmelko-gudinden Hathor/Balith og som stjernen *Sobdet/Sirius*. Ved det tempel i ødemarken er der foregået noget særligt - for her blandt Sinais egyptiske hieroglyfinskriftioner findes også en helt anden type skrift: I minernes klippevægge er indhugget skrifttegn af en særlig art, nemlig Jordens første og ældste alfabetskrift.

Inskriftioner med dette Sinai-alfabet fortæller - ifølge den tyske semitologi-autoritet Hubert Grimme - om bl.a. "opsynsmanden for tempelskatten" og "Hatshepsuts *Moses*", en omdiskuteret oversættelse, der dog ikke har kunnet modbevises (jf. bind 5, kap. 16 samt H. Grimme: "Die Lösung des Sinaischriftproblems", Münster i.W., 1926). Det kan sættes i relation til, at alfabet-inskriftionerne på Sinai-halvøen dateres til Egyptens Hatshepsut-periode. Dvs. dermed fra Moses' tid.

De mysteriekultiske indvielsestrin, som Moses - med sin uddannelse ved faraos hof - måtte have gennemgået i Egypten, har i så fald forlenet ham med særlige titler, der i Serabit el-Khadim på Sinai synes udtrykt i de omtalte inskriftioner, hvor "Moses" var "templets administrator" og dermed også bestyrer af tempelskatten.

Den lærde, tidligere faraorådgiver, Jethro - ligeledes eksileret til Sinai - kunne her få kendskab til den urgamle viden og magi hos lokale folk: midianitter og qainitter (kenitter). Et par generationer tidligere opholdt Josef sig, på vej til Egypten, hos nogle rejsende midianitter, ifølge "1. Mosebog". Han har her kunnet tilegne sig noget af deres særlige viden, inden han i Egypten tilmed blev faraorådgiver.

Sinai-området beboere, midianitterne var beslægtet med qainitterne/kenitterne, der efter gammel tradition og også ifølge Bibelen opfattedes som "Kains efterkommere". De var først udbredt fra Nord- og Østetiopien og i Yemen, Vestarabien og Sinai til Kanaan og Libanon. De var tidligt kendt som et folke af overvejende mørk hudfarve, f.eks. kommer betegnelsen etiopier fra græsk *ethiops*, dvs. 'mørk, sort'.

I nordlige Etiopien findes historiens ældste kendte metalsmelterier med de overhovedet ældste spor af jernfremstilling. Men ved Sinais østligste udkant nær Eilat (Elath) findes nogle af de ældste kobberminer (senere bl.a. omtalt som kong Salomons kobberminer). Her er bygget en medianitisk helligdom, dog på et senere tidspunkt end templet ved Sinais vestlige, lige så gamle, kobberminer i Serabit el-Khadim (netop hvor Jethro med sandsynlighed har opholdt sig).

Qainitterne var kendt for deres tradition, der indeholdt ældgammel viden - også fra deres virksomhed som smede og tidlige alkymikyndige - og for at have bevaret mange rituelle hemmeligheder helt fra "Adams tid", som de ældste tider også kaldtes. Arkæologiske fund viser, at disse smede har haft en kunnen, der ikke overgås af nutidens smede.

Inden for qainitisk tradition blev den hemmelige viden overgivet fra far til søn. Ligeledes findes stadig mange steder i Arabien og i Afrika, hvor hver smed, en *qain*, følger de indgiftede smedeklaners mange tusinde år gamle traditioner og den dag i dag "kun videregiver sine hemmeligheder hviskende" - og alene til sin søn.

Moses, der i mange overleveringer fremstod som velorienteret om Egyptens visdomsskatte, har desuden søgt andet end blot en tilflugt hos Jethro blandt midianitterne på Sinai - for her var mere at lære. I "1. Mosebog"s kap. 4 nævnes en quainitisk tradition om Jahweh-læren.

Ved episoden med den brændende tornebusk kan det ifølge Bibelens korte gengivelse se ud til, at Moses kom ud for en visionær spontanoplevelse. Her synes Jethro at have assisteret under forløbet.

Der har, som ved de fleste mysterieindvielser, været tale om, at en højt indviet spillede gudens rolle - og rabbinerskrifterne "Palæstina Targum" (I, S. 449) og "Abulfeda" (S. 31) angiver da heller ikke, at det var *Jahweh*, men en (Jahwehs) "engel", *Zagnugael*, som talte til Moses fra tornebusken. Senere gengiver også disciplen Stefanus beretningen og omtaler her *både* Gud og en engel. Og i "2. Mosebog"s (3,2-4) lød det:

"...Og Jahwehs engel kom til syne for ham i en ildflamme midt i en tornebusk...", - og

"...da Jahweh så, at han (Moses) gik hen for at se, råbte

Elohim ud fra tornebusken - og sagde: 'Moses, Moses'..."

Denne bibeltekst afslører herved, at *der var flere til stede* for at gennemspille episoden: Denne del af beretningen starter med en unavngiven "Jahwehs engel" i "ildflammen midt i tornebusken" - men i næste øjeblik var det alligevel ikke englen, men Elohim, der dermed "uventet" er omtalt som yderligere tilstedeværende person eller væsen.

Ligeledes fremgår det, at selve navnet på den ene af dette mysterie-spils skikkelser, "Jahwehs engel", som rabbinerskrifterne kalder *Zagnugael*, viser sig i virkeligheden som *egyptisk*. Navnet har en bestemt betydning (og er senere tilføjlet semitisk gudsbetegnelse *el*) og har tjent

som forlæg også ved Jahweh-navnets oversættelse (jf. kap. 5).

Kongetornebuskens gåde

Vedrørende selve den brændende tornebusk på Sinaibjerget står der intet i Bibelen ("2. Mosebog" 3,2) om, at denne episode skulle være "et mirakel" el.lign., men kun at:

"...ilden brændte i tornebusken, men tornebusken blev ikke for-tæret..."

I tilfælde af, at det ikke var en vision, er fænomenet søgt forklaret ved, at der i Sinai-området findes en plante, hvis olier - der i den stærke hede fordamper i luften tæt omkring den - kan (selv)antændes i et par sekunder som ved en flambering. Selv i sparsomme ørkenområdets "vækst-lag" kan der dannes en tørv, der selvantændes (og bliver 700°C, både ifølge Nature og Science), der så kan sprede ilden. Men den pgl. plante er hverken tornebusk eller tornet træ. Desuden beskriver bibelteksten *ikke*, at flammen var omkring busken, men utvetydigt:

"...en ildflamme midt i en tornebusk...", og "...tornebusken op-brændte ikke..."

Det kan henlede opmærksomheden på, at der ikke var tale om rigtig ild.

I værket "Naturalis Historia" beretter den romerske historiker Plinius d. Ældre (23-79 e.Kr.), at i Babylon fandtes "en *kongetornebusk*", som en bestemt art mistelten voksede i.

Det er en kendsgerning, at visse netop sydlige arter af misteltenen bærer glødende røde blomster, hvorfor de træer, den vokser i, med en talemåde omtales som at "stå i brand": Præcis som fönikspalmerne ved oasens kilder og med deres flammende røde blomster har været omtalt lige fra oldtiden som at "stå med hovedet i ild og fødderne i vand".

Og da misteltenen endda blomstrer på en anden årstid - om vinteren - end andre vækster, har dens blomster blandt ongivelsernes tornede grene altid og uvægerlig påkaldt sig en særlig opmærksomhed.

Det er velkendt, at misteltenen blev brugt i forbindelse med magi, mytologi og mysterier - lige fra Mellemøsten og Middelhavsområdet (jf. "Æneas' rejse i dødsriget") til Skandinavien (jf. "Balders død"). Mistelten anvendtes, især hos kelterne, ved hellige ritualer, f.eks. omskæring og kastration - bl.a. fremlagt i James Frazer's værk "The Golden Bough" (London 1907-1915). Her har det også haft betydning, at misteltenen plantemedicinsk er kendt for sin blodstandsende effekt. I Bibelen fremgår det lige efter episoden med den brændende tornebusk, at døden var inde i billedet, og at der - på Moses' søn - blev foretaget omskæring, hvilken omtales som blodig. En misteltens voksested kunne betragtes som et lille helligsted, der skulle beskyttes mod krænkelse. Det blev også fortalt Moses, at han netop her befandt sig på hellig grund.

Med en baggrund i den semitiske skik for barneofring angiver Bibe-

len, at i stedet for en offerdød for Abrahams søn Isak blev forløbet ændret til at anvende en vædder (i Mellemøstens tradition for astrosymbolik forbundet med ild-elementet), der var indfiltret i en *tornebusk*. Abraham brugte herefter vædderen som offer til at opbrænde i ilden.

I Bibelens "Dommerbog" (9,5-16) beretter Jotam - på det hellige bjerg Gerizim i Samaria - om "tornebusken (tjørnen), der kronedes til konge" (jf. førnævnte "*kongetornebusk*"). Her forkyndte han, at:

"...ild skulle stå ud af tornebusken..."

- et billede, han brugte til at lægge kraft i forbandelsen over folket.

At det Nye Testamente beretter, at Jesus krones til jødernes *konge* med tornekrone, har yderligere bidraget traditionen om tornegrene.

Et arketypisk tema genkendes i sagnet om kongedatteren Torneroses opvågnen efter mange års "ubevidsthed" bag tornebuskhækken.

Ved tornebusk-episoden synes Moses at have haft en speciel psykisk oplevelse, der indeholdt en vigtig erkendelse. Den synes opstået ved den åbenbarede oplysning om, hvad *gudsnavnet udtrykker om sig selv*. I forløbet, kendt i andre lignende tilfælde gennem tiderne fra talrige beskrivelser af mystikernes oplevelser, kan desuden have været en vision af netop særlig ild eller lys. En vision igangsat, f.eks. spontant ved et billede eller under et indvielsesrituals nøje programmerede psykiske forløb.

Det er nærliggende, at omtalte hellige misteltens flammeblomst har været *triggereffekt* for visionen af ild, der brændte uden at opbrænde. I traditionen kendtes det som typisk udtryk for guddomskraftens manifestation i den hellige flammes stærke lys. Så Moses skjulte først sit ansigt og turde ikke se. Men "gudsstemmen" sagde til ham: "...jeg vil vise dig, at jeg er med dig..." - og opklarede for ham også en højere identitet bag udtrykket: "...jeg er den, jeg er..." - hvilket på egyptisk(!) just var det førnævnte udtryk *zagnuga* (jf. *Zagnugael*). Se også kap. 5.

Samtidig var der en bestemt symbolik i omtalen af selve tornebusken - og hertil fortæller rabbinerskrifterne (Baring-Gould, II, s. 90), at:

"...tornebusken var det første træ, der voksede på jorden..."

Der synes her relationer til en tidligere udbredt ide om Verdens-aksen eller Verdenstræet: Paradisets Livets træ og Kundskabens træ opfattedes i mysterierne som ud i ét, hvoraf den enes krone er den andens rod.

Bemærkelsesværdigt ved dette "hellige træ" er også, at det hebraiske og kanaanæiske gudsnavn *Elohim* og dets variationer - bl.a. *El*, *Eloah*, aramaisk *Elah* (f.eks. hos "Ezra" og "Daniel") og syrisk *Ilu* samt arabisk *Allah* (*al-Ilahu*) - kan være af fælles basis med Bibelens ord for 'stort træ', *elah*, *elohn* eller for 'massivt træ' *allah*, *allohn*. (Jf. betydning af keltisk *druide*, der både er 'hellig præst' og 'egetræ').

I indiske mysterieskolars ældgamle tradition forstås Verdens-aksen på himlen bl.a. som menneskets rygsøjle ud fra systemet: makrokosmos har sin genpart i mikrokosmos. I den 3000-årige Vedanta-litteratur er rygsøj-

len relateret til den såkaldte Kundalini-kraft (bl.a. ifølge Webster's Dictionary) og benævnes, jf. ryghvirvlernes tappe, "det *tornede* træ".

Omtalte mysterieskoler kalder kroppens psykiske centre for *chakras*, 'hjul', ved opfattelsen bl.a. under meditative tilstande. De beskrives som lysende eller 'brændende' energihvirvler, udstrålende fra et fæste langs rygsøjlen - med de magiske og seksuelle kræfter forbundet med dennes nederste pol. Det klassiske forløb i disse skolers indvielsesform omtales som kundalini-rejsning op gennem de syv chakras, så - ifølge den traditions egne ord - skillevægge mellem bevidstheden og parafysiske niveauer 'bortbrændes'. Det er endda kendt hos jesuitterne. Antropologer kender mysteriekonceptet fra kulturer overalt i verden.

De nævnte "energistrålende hjul" langs den "tornede" rygsøjle er kendt tilsvarende som "roser" i romertidens Isis-kulter. De ses i senere kristne kulter (f.eks. rosenkreutzerne, navnet betyder 'roserne på korset', 'de korsfæstede roser') som flammende røde roser på en tornet gren.

I astromytologien ses tornekronen som stjernebilledet *Corona Borealis*, 'Nordlige Krone', der har sin placering i den øverste del af Verdens-træet, Verdenssøjlen (Verdens-aksen) på himlen - og er ækvivalent med *Kether*, 'kronen'. Denne er en af de ti såkaldte *sephirot*- "roser" øverst på de jødiske mystikeres og kabbalisters Sephirot-træ (se kap. 15 og 16). I Bibelen og anden oldtidslitteratur nævnes torne og tidsler ofte under ét. Og når kapitælen på græske helligdommes søjler var formet som torneblade (akantus-tidsler), var det mere end blot udsmykning.

I korthed: Der synes reelt tale om et indvielsesforløb ved tornebusken. Det bestyrkes ved oplysninger i rabbinerskrifterne og Bibelens beretning om, at her afsløredes Jahweh-navnets betydninger for Moses. Nuværende bibelversion, der gengiver episoden i sammentrængt form, kan efterlade det indtryk, at Moses var alene ved helligstedet på Sinai-bjerget, hvor han som "hyrde" iagttog en særlig tornebusk. Som tidligere nævnt var "hyrde" også en titel for mysteriernes kultmedlemmer - og ingen ville have optrådt her som enlig person i denne rituelle rolle, men kun sammen med kultbrødre i et ceremoniel.

Moses' udklædning med horn på hovedet

Sinaibjerget har været et "helligsted", der opfattedes at kunne give "kraft" til ritualerne. Senere, under udvandringen, befandt Moses sig ved forberedelsen af lovgivningen *igen* på dette samme Sinaibjerg og helligsted som ved tornebusk-episoden. Og her skete der mere end lovudformningen, idet der yderligere fandt en indvielse sted:

- Ifølge rabbinerskrifterne (Baring-Gould, II, s. 108) oplevede Moses et fænomen - hyppigt i mysterier og indvielsesprocesser - "tærskelens vogter". Han overvandt dette væsen med hemmelige besværgelser, der på dette bjerg allerede afsløredes for ham ved tornebusk-episoden.

Under nedstigningen fra bjerget ved den seneste af disse episoder på dette helligsted - hvor Moses nu havde fået udformet indholdet af Lovens tavler - beretter "2. Mosebog" (34,29-30), at Moses' ansigt havde et specielt udseende. Hertil bruger den Hebraiske Bibels vokalløse skrift ordet *qrn*, som kan læses med to betydninger.

- Den ene læsning, *qeren*, angiver, at Moses "havde horn på hovedet". Dvs. netop som det kendes fra *udklædningen ved mysterieindvielser*, og som det kendes fra utallige afbildninger af de babyloniske guder som symbol på guddommelighed og ophøjet særlig kraft (jf. også tidligere omtalte Cernunos). Et kendt eksempel er afbildninger, bl.a. på mønter, af Alexander d. Store, hvor han er udstyret med horn. Den billedtradition hos Alexander udbredtes efter hans indvielse, som foregik i Egypten i det berømte Amon-orakels tempel ude i Siwa-oasen.

Kendskab til oldtidens mysteriepraksis var vidt udbredt. Da rabbi Aquiba 130 e.Kr. på baggrund af hele sin jødiske tradition og autoritet oversatte den Hebraiske Bibel til græsk (400 år efter Septuaginta), oversatte han, at "Moses' hoved havde horn" ("var behornet"). Hieronimus, der i 300-tallet oversatte Bibelen fra hebraisk til latin - hovedsubstansen i den senere udbredte udgave, "Vulgata" - lod det betyde, at Moses bar horn på hovedet. Det ses fortsat 1.200 år senere, da Michelangelo skabte sin berømte Moses-statue i Vatikanet som *cornuta*, dvs. 'med horn'.

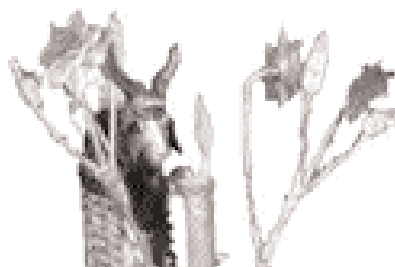
- Den anden læsning, *qaran*, et verbum af samme hebraiske rod *qeren*, er: At Moses' ansigt var 'strålende' eller 'skinnende'. Det brugtes især om guder og konger, foruden at det hos personer, der ansås for psykisk "ophøjet" gennem mysterieindvielse, kendtes som karakteristisk at have den stærke udstråling. De babyloniske kongers og guders horn udtrykte derfor i semitisk ordspil: "mægtig udstråling" (i ordspillet *i princippet* som når den egyptiske gud *Amon*, dvs. 'hemmelighed', på sit hoved har store fjer, og gudenavnets hieroglyf for 'hemmelig' forestiller en fjer).

På hebraisk har *qaran* (*qrn*) således samme grundbetydning, der dækker begge nævnte betydninger - og begge har umiskendeligt mysteriekultisk baggrund.

RESUMÉ: · "Den brændende tornebusk" som begreb synes velkendt i oldtidens verden - den romerske historiker Plinius d. Ældre omtaler en sådan busk med de særpræg, der kan være anvendt i en sådan pgl. anledning.

· Optrinene på Sinaibjerget - jævnført med andre overleveringer fra kilder om indvielsespraksis - sandsynliggør detaljeret, at der også netop i Moses' tilfælde var tale om et mysteriekultisk optrin.

*Vædder i tornekrat,
et velkendt motiv i
oldtidens Mellemøsten.
Babylonisk statuette.*

Æselhovens magi

Æslets særlige tradition i mysterierne

Afbildninger af personer ved mysteriekultus og indvielse, i hel eller delvis iklædning af dyreham, er at finde overalt i den gamle verden.

En del kultbilleder viser "haltefanden"-lignende skikkelser med ben forsynet med *hov(e)*. I babyloniernes, egypternes og senere grækernes og romernes mysteriespil ses klædninger af dyreskind med ben og hove eller klove på de personer, der skulle forestille behornede satyrer eller naturguden *Pan* (det navn blev i nordiske sprog til '*Fanden*'), der ligeledes havde horn og bukkefod.

Herodot (2,76) oplyser, at det var fra den *egyptiske* kultus, grækerne overtog ideen om Pan og satyrerne, der alle var forsynet med gedebukskind med hove, bukkehorn og hale.

Pans hårede iklædning af gedeskind om benene blev til et udbredt europæisk ord for Pans 'bukser' - *pan-talone* og herfra til det nutidige engelske ord *pants*. Den tilsvarende udklædning, der anvendtes til at forestille satyrer, havde gedebukkeben som benklæder, hvilket udmøntedes i bl.a. det skandinaviske ord *bukser* (*buk-hoser*), dvs. 'strømper (eller bukseben) af bukkekind'.

Denne udklædningstradition opleves senere i forbindelse med karnevalsgøglerne, især i den ældre teaterform *comedia dell'arte*. En af hovedpersonerne, *Pantalone*, er således opkaldt fra Pans dyreskindsbukser - og er omtalt som udstyret med horn som en hanrej. (Senere, i f.eks. dansk pantomimeteater ses hans navn ændret til *Cassandra*).

Reminiscenser af mysteriespilformen forekom også senere som optagelsesceremonier i de gamle håndværkerlaug, jf. Shakespeares - i kap. 2 nævnte - skuespil "En Skærsommernatsdrøm". Heri optræder pludselig en kandidat iført en del af en *æsel*ham, nemlig et *æsel*hoved.

Dette går direkte tilbage til oldtiden, hvor kandidaten ved visse indvielsesformer blev forbundet med et æsel. F.eks. ved indvielsen af medernes kong Mithridates, i 100-tallet f.Kr. - en barsk prøve, hvor han red nøgen fastsurret til et vildæsel, der blev stenet bort. Senere kendes en romersk officer Alexamenos' indvielse, ifølge en indskrift til en afbildning af en korsfæstet person påsat et æselhoved. Det er den ældste kendte afbildning af korsfæstelse - fundet i Rom ved Quirinale i en udgravet kaserens vagtstue fra 100 e.Kr. eller tidligere.

Den romerske forfatter, kultmedlem og senere Osirispræst, Apuleius fra Kartago i Tunis (200-tallet e.Kr.), beskriver i sit værk "Det Gyldne Æsel" sin indvielse. Han optræder som hovedpersonen *Lucius* ('lys') i et æsels skikkelse - og lod sig ad magisk vej (ved hjælp af "magisk" salve eller drugs) ligefrem identificere med dette dyr, også delvis seksuelt, indtil gudinden Isis løste ham. Lignende værk om mystisk forvandling til æsel er skrevet af *Lucian* ('lys') fra Samosata (d. 180 e.Kr.).

Ved personernes udklædning i dyreham i mysteriespillene kunne en æselforklædning undertiden blot antydes, som nævnt, ved et æselhoved eller - tilsvarende symbolværdi - ved pantaloner (skindstrømper) i form af æselstøvler.

Det opdagedes tidligt, at æsler er mere intelligente end heste. Et sumerisk skrifttegn, der viser et par æselører betyder 'forstå'. Denne semitiske talemåde genkendes også hos Jesus: "den, der hører, forstår".

Flere steder i oldtiden blev æslet æret som helligt dyr, bl.a. ved Isis-kulten. Lignende antydes hos vildæslet i "Jobs Bog". I Mosebøgerne er omtalt, at da magikeren *Balaam* - der ligesom Moses betegnes som profet - blev lejet af en fjendtlig konge til at kaste forbandelse over israelitterne, afledtes aktionen på mystisk vis af Balaams æsel, så at forbandelsen vendtes til profetering af et godt varsel.

Ifølge Bibelens beretning om den brændende tornebusk ("2. Mosebog", 3,2-4,26) blev Moses befalet:

"...Tag dine sko af dine fødder, for det sted, du står på, er et helligt område..." - og derefter:

"...Moses tilhylede sit ansigt, for han frygtede at se på Elohim..."

Det var et af de mere kendte led i forløbet af en mysterieindvielse, at kandidaten på et bestemt tidspunkt fik sit hoved tilhyllet. Og det var almindeligt, at indvielsesstedet betragtedes som "et helligsted".

Rabbinerskrifterne og den egyptiske faktor

Rabbinerskrifterne består bl.a. af oprindelige beretninger, der ikke kom med i samlingen af Bibelens tekster. Lad det være sagt straks:

- Forskningen anser almindeligvis rabbinerskrifterne som ikke ældre end fra de første århundrede af vor tidsregning, dvs. fra den tid, hvor man især satte ind med bevarende nedskrivning af en i mange tilfælde mundtlige tradition. Det overses, at indholdet i rabbinerskrifternes ældste dele er af præcis samme alder som Mosebøgernes ældste indhold!

Ud over at autenticiteten af de ældste dele af rabbinerskrifterne kan bestyrkes i visse detaljer ud fra astronomiske dateringsoplysninger, kan ligeledes skrifternes omtale af egyptiske forhold bestyrkes gennem arkæologien. Men blandt skrifternes øvrige indhold findes også langt senere kommentarer til Bibelens beretninger *er tilføjet* på større afstand af

begivenhederne.

I tilknytning til beretningen om den brændende tornebusk fortæller rabbinerskrifterne, at det fodtøj, som Moses fik befaling om at tage af, var lavet af æselkind. Disse skrifter angiver, at årsagen til, at han skulle tage sin fodbeklædning af, var, at der sad en "æselklump" under.

På baggrund af den hos mysterierne udbredte skik med dyreskinds-iklædninger, vil det betyde, at han til dette indvielsesritual til at begynde med var iført en slags støvler lavet direkte af skindet fra et æsels ben med æselhovens "klump" nederst.

En 'klov' hedder på hebraisk *parsah*. Dette ords betydning var oprindeligt om 'spaltningen' i en klov (ligesom dansk *klov* er beslægtet med *kløve*), men brugtes alligevel også om en 'hov', selv om denne ikke er spaltet. Derfor, når der skulle skelnes, findes 'klov' udtrykt (unødigt) dobbeltvirkende som en "spaltet klov". En "klump" - dvs. uden nogen spaltning - ville være mere betegnende for en "hov" og hedder nemlig på hebraisk *garap*, der ordret betyder 'en knyttet næve'. F.eks. ville en klumpfod følgelig kunne opfattes som en "knyttet fod" og på et æsel dermed som en hov.

Den problematik kom ind i oversættelsen fra *egyptisk* til hebraisk. Til stadighed bør der være opmærksomhed på "den egyptiske faktor"s eksistens bag mange bibelske forhold i forbindelse med Moses.

På egyptisk hed 'en hov/klov' *uhem* (*whm*), som i egypternes hieroglyfskrift skrives med et billedskrifttegn, der viser det nederste af et hovdyrs ben med hoven (eller kloven). Handlede det specielt om "et æsels hov", brugtes til stavningen flere hieroglyffer, men kunne forkortes til kun den ene hieroglyf, der viser underben og hov. Endda kunne denne hieroglyf alene bruges for 'æsel' som helhed - jf. Alan H. Gardiner's "Egyptian Grammar" (3rd ed., London 1960, s. 464).

Efter præsten Ezra's religionsreform for jøderne i 400-tallet f.Kr., hvor en hovedpart af dette folk var spredt til andre lande, forglemtes en stor del af de bagvedliggende kultiske såvel som *egyptiske* forhold.

Den magiske æselhov

Æselhoven tillægges også særlig vigtighed i andre middelhavskulturer. Især opfattedes æselhoven som besiddende en kraftig magi. Senere, da *hesteskoen* opfandtes - af romerne - blev der til denne overført den særlige tradition om hovens tilknytning til magiske kræfter.

Romerne forbandt æselhoven også med seksuelle kræfter - og her med en særlig gudinde, (Lamia eller) Empusa, fra græsk *empousa*, 'den, der hæmmer'. Den ældste kendte tale herom findes hos grækerne, f.eks. Herodot (485-425 f.Kr.) og senere Plutarch (45-120 e.Kr.).

I græske myter boede hun bl.a. i underverdenen - og kaldtes også dæmoninden *Ono-skilos*, 'Æselben' (og Empusa-gilos), der lokker mænd

ud i huler og slugter. Hun var et udyr, menneske øverst og fra hoften og ned æselben og æselfod. Et senere hebraisk værk "Zohar" omtaler, at Moses' modstander Balaam desuden udnyttede æslet seksuelt.

Traditionen angiver om Salomon, der selv deltog i flere kulturer, at en af hans koner, overleveret ham af Beelzebul, var forhekset - og i den form *var* hun denne dæmoniske æselgudinde. Salomons astrologisk-magiske recept på "modgift" var - under rette astrale forhold og i relation til Månen - bl.a. at få bundet æselhud eller "æselpergament" om halsen på hende, så ville dæmonindens sande natur som æsel træde frem.

Den hellige Frans af Assisi (d. 1226) sagde, han "fremmede søster dyd, men disciplinerede broder æsel", dvs. kroppens lyster. - Stadig i den engelsktalende verden er en kendt samlejestilling "æselstilling".

Tilbage til Moses' handling; her synes at have været tegn på, at en bestemt kultisk handling, der krævede optræden i æselforklædning, nu gik over til en anden fase.

Næsten alle større officielle beslutninger blev i oldtiden foretaget i forbindelse med orakelsvar - eller andre tilsvarende tilkendegivelser fra guderne. Bl.a. når en person under mysteriespil, som tidligere beskrevet, ad denne vej blev dirigeret til at opfylde en bestemt hensigt. Det kunne dreje sig om formål, der var ønsket gennemført af selve den person - f.eks. kongen eller hans ypperstepræst - der havde arrangeret, at mysteriepillen blev iværksat.

Således skete det i Moses' tilfælde, idet han ved den brændende tornebusk ifølge Bibelen blev givet anvisninger og "sanktion" til sit kommende forehavende. Nemlig at gøre oprør imod farao og få støtte ved at gøre sig til leder af en stor gruppe fremmedarbejdere, hebræerne, der i flere generationer havde boet i Egypten.

Hermed fik Moses ad denne vej - altså normal praksis for en kongelig leder - kultisk arrangeret en støtte til sine planer for at generobre magten i Egypten: Et oprør, konkret omtalt af den egyptiske historiker Manetho (280 f.Kr.). Det var det rette tidspunkt at starte opstanden på: Bibelen beretter, at modstanderne i Egypten, den (gamle) farao og øvrige, der stræbte Moses efter livet, alle nu var døde.

Da Moses senere efter tornebusk-episoden red *på et æsel*, oplyser "2. Mosebog" (4,24) overraskende, at Jahweh pludselig ville slå Moses ihjel (der er mindelser om føromtalte ritualofferdød). Men der blev grebet ind, ved at hans søn blev omskåret (jf. de omtalte seksuelle kræfter) - og her anvendtes udtrykket "en blodbrudgom" (jf. bl.a. bind 1's kap. 10 om det "hellige ægteskab ved *Canopus/Æselfoden*").

Det nævnte udtryk "blodbrudgom" i "2. Mosebog" (4,26) har mystificeret mange sprogforskere og teologer. Der er blevet skrevet adskillige afhandlinger herom gennem tiderne, uden at der er fundet nogen tilfredsstillende løsning. Men viden om mysteriekultisk praksis i oldtiden har

ikke været inddraget tilstrækkeligt i bibelforskningen.

At Moses under ritualen ved den brændende tornebusk skulle tage det specielle æsel-skindsfodtøj af - som nævnt skindstøvler, der var udformet som en del af et æselben med en æselhov under foden - synes at være udtryk for en bestemt tilstand under den pågældende indvielses-forms indledende fase. Idet det bl.a. var afgørende, at den indviede bogstavelig talt skulle have jordforbindelse.

Omtalen af æselhoven som "æselklumpen" under foden blev hos nogle af de senere jødiske kommentatorer i ramme alvor forstået som værende "et æsel-ekskrement", som Moses ikke måtte indtræde med på et helligt sted. Sådanne senere indføjede mærkværdigheder har været medvirkende til, at rabbinerskrifterne ofte er blevet ignoreret, også hvad angår deres ofte konkrete oplysninger af historisk værdi.

Aristophanes (450-385 f.Kr.) skrev sine græske teaterstykker med dobbeltbund: - Komedie for folket og indlagte arketypiske lignelser for de indviede. Metoden kendes hos flere græske digtere (og langt senere f.eks. Shakespeare). I en *Aristophanes*-komedie findes dette udtryk:

"...den med æselmøg beklæbede æselhov..."

Når den seksuelt besatte gudinde *Empusa* i sin græske skikkelse var *Lamia*, var hendes ene fod af kobber, den anden af - æselgødning.

Hove/klove i glemt kultisk ritual?

Der er stadig mange uafklarede forhold i forbindelse med "hove" i bibelteksterne og mytologien (f.eks. at Djævelen er udstyret med en hov i stedet for sin fod). Og i en episode kort før udvandringen fra Egypten fremsatte Moses en gådefuld udtalelse, i "2. Mosebog" (10,25-29), til farao, der efter pres var indstillet på at lade israelitterne tage af sted ud i ørkenen - men uden deres kvæg. Moses sagde:

"...Du må også give os slagtofre og brændofre med, da vi skal frembære dem for Jahweh vor gud. Og vort eget kvæg vil også rejse med os. Ikke en klov vil blive ladet tilbage, for af dem vil vi tage nogle og dyrke Jahweh vor gud med, og vi ved ikke, hvor meget vi behøver dertil, før vi kommer til stedet..."

Denne gengivelse er fra en almindelig bibeloversættelse, men på hebraisk kan sidste sætning ligeså vel oversættes:

"...Ikke en klov vil blive ladet tilbage, for af dem/den/det vil vi tage nogle at dyrke Jahweh vor gud med, og vi ved ikke selv, *hvad* vi skal dyrke Jahweh med, før vi kommer dertil..."

Med læsningen af "ikke en (eneste) klov" synes der umiddelbart at gives udtryk for "ikke et eneste klovdyr". Men udtrykket "(for af) dem/den/det" er på hebraisk *mimmennu*, hvilket er dobbelttydigt. Det kan derfor vise tilbage til en maskulin flertalsform "vi" såvel som til en maskulin entalsform, dvs. det "kvæg" der var tale om. Men i tilfælde af

at det - i denne vokalløse hebraiske skrift - var forstået som *mimmennah* (hunkønsformen), vil det henvise til kloven!

Den hebraiske sætning er grammatisk korrekt, hvis der menes kvæget, men ifølge tekstens indhold ville det være naturligt, at der mentes "klov" opfattet som kollektivt repræsenterende kvæg (der også er en kollektiv form). Og i så tilfælde kan der oprindeligt i teksten lige såvel have stået *mimmennah*, der henviser til "kloven".

Som teksten nu er overleveret, er der tale om en senere forståelse. Fordi den hebraiske bibeltekst var uden vokaler - dem satte læseren altid selv ind - kunne den pgl. tekst læses på flere måder. Hunkønsformens slut-'h' fungerer blot som markering af lang slutvokal og udtales ikke i sig selv. Da der endelig, frem til 900 e.Kr., indsattes vokalanvisninger ("masoretiske" tegn) 2.300 år efter de oprindelige dele af Mosebøgerne skabtes, tabtes mange bibelteksters flerdobbelte tydning, hvorved den oprindelige (eller alternative) mening i forbindelse med klove/hove afgørende forsvandt. - Bibelteksten siger videre:

"...Så lod Jahweh faraos hjerte forhærdes, og han indvilligede ikke i at sende dem bort. Derfor sagde farao til ham (Moses): 'Gå væk fra mig og prøv ikke mere at se mit ansigt igen, for den dag du ser mit ansigt, skal du dø'. Hertil sagde Moses: 'Sådan har du talt. Jeg vil ikke prøve at se dit ansigt igen'..."

Med (modbesværgende?) brug af faraos egne ord lover Moses ikke at skulle se hans ansigt igen.

Faraos trussel synes nemlig i modstrid med, hvad der i de efterfølgende linjer bliver fortalt, nemlig at Moses mødte farao igen og forlod ham atter - og der ser ud til at være foregået et gevaldigt skænderi:

- Der synes at være klippet noget væk, idet Moses, her i "2. Mosebog" (3,2-8), starter med at tale til folket, men da han slutter, er det farao, han har talt til. Skønt dette ikke lige omhandler æsler, kan der bag disse kryptiske bibelord, "vi ved ikke, hvad vi skal dyrke Jahweh med", i forbindelse med omtalen af hove/klove have været tale om en tekst med dobbelt tydning, hvilken her henviste til et kultritual.

Med andre ord - i stedet for at berette ligeud, hvad det drejede sig om, bliver det udtrykt uklart og på en sådan måde, at der også kan gemme sig en alternativ betydning om en mærkelig kultudøvelse, hvor Moses ville tage nogle klove at dyrke Jahweh med, men dog synes at være lidt i vildrede med, hvad der skal anvendes. Det ser besynderligt ud, at Moses til sin fjende, farao, omtaler ikke selv at vide, hvad eller hvor meget israelitterne skal dyrke deres gud med.

Senere, i Moses' love, findes særlige regler om, at visse dyr er tilladt at ofre og/eller spise, idet der her skelnes mellem "*rene*" og "*urene*" dyr, så ejendommelig bedømt alt efter *om de har hove eller klove*.

Bag alt dette synes der således at have været et senere glemt, og nu

ukendt eller skjult, kultritual i forbindelse med hove eller klove.

Så sent som 1.400 år efter Moses blev jøderne forbundet med tilbedelse af "et forgyldt æsel". Dette omtales hos egyptiske, græske og romerske forfattere lige fra 200-tallet f.Kr. - bl.a. Mnaseas - og i de følgende århundreder, hvor antikkens historikere og forfattere som Apion, Diodorus Siculus, Plutarch, Tacitus og i "Suidas" m.fl. omtaler dette.

Den førstnævnte, Mnaseas, beskrev hvorledes en vis Zabidus under en krig mellem jøderne og idumæerne (edomitterne) trængte ind i Jerusalems tempel og fjernede et guldæselhoved. Lignende beretninger omhandler jødernes helligholdelse - eller tilbedelse - af en statue af et forgyldt æsel, der holdt lovens bøger eller tavler ligesom Moses.

Diodorus Siculus (cirka 20 f.Kr.) beretter, at en syrisk-græsk konge (200 f.Kr.) gik ind i Jerusalem-templets allerhelligste:

"...Da Antiochus (IV), også kaldet Epiphanes, førte krig mod jøderne, trængte han ind i gudens helligdom, hvor det kun var tilladt præsten at gå ind. Herinde fandt han en stenfigur af en tyk, skægget mand siddende på et æsel og holdende en bog i hånden. Han antog, at det var Moses..."

Det er tvivlsomt, om det udsagn var for at spotte jøderne, for på den tid var æslet kendt som et klogt dyr og var især æret som helligt dyr ikke alene forbundet med græsk-romerske Isis-kulter, men også med et af billederne på måneskiven, "det sparkende æsel". I gnostiske tekster omtales Jahweh som værende bl.a. æselskikkelsen Thatharaoth.

'Æselbroen' mellem stjernerne

I astromytologien var *Æselhoven* et andet navn for stjernen *Canopus* ved foden af Verdens-aksens (*axis mundi's*) stjernelinje hen over himlen - et rodpunkt anset som forbundet med magiske kræfter, herunder seksuelle kræfter: Bl.a. i *hieros gamos*-ritualet ("ægteskab med guden") udført ved foden af en søjle/pæl/(akse) i kultrummet. - Mere om Verdens-aksen i kap. 15 og 16 (og også bind 1's kap. 10, samt bind 2's kap. 4).

Om end æslet ikke umiddelbart har med jødisk religionsudøvelse at gøre, er der dog mindelser om dets særlige magi i rabbinerskrifternes oplysning om, at "Kain slog sin bror Abel ihjel med en *æselkæbe*" - i øvrigt en handling der ligner ritualmord.

Det Gamle Testamente omtaler Samson som *naziræer*, 'en udvalgt', dvs. indviet medlem af en særlig israelitisk sekt - og også, at han "ved Guds indgriben" slog tusinde fjender ihjel med en *æselkæbe*.

Hvorfor der netop brugtes en *æselkæbe* har flere forbundne årsager. *Æselkæber* med skarpe sten indsat med beg i kæbebenets tandrodshuller er fundet ved Jordens ældste kendte by Jeriko. Disse *æselkæber* med "savgakskær" har i tidernes morgen været anvendt som høstsegl til den tidligste dyrkelse af korn, en slags vild hvede (emmer), hvis kerner sid-

der så løst, at de let vil tabes ved indhøstning, hvis ikke stråene skæres uden problemer netop af et takket skær. Og med dette udstyr kunne æselkæben ligesåvel anvendes som et effektivt våben.

Ligeledes ses Kain med det krumme og skarpe æselkæbe-høstsegl optræde i de indviedes lignelser i astromytologien om stjernebilledet *Orion*, der stadig senere afbildes tilsvarende, blot med seglet som et krumsværd dannet af den buede stjerneformation ved hans ene arm.

I himmelområdet omkring Verdens-aksens nederste del kendtes der i oldtidskulturerne et stort stjernebillede, *Æslet* (forsvundet på nutidens stjernekort og decimeret til et hestevæsen, *Enhjørningen*). *Æslet* har "Isis' stjerne" *Sirius* som hjertet og *Canopus* som venstre forbens hov (Jf. Fandens hov er på venstre ben). *Æslets* '*Haledusk*' var et babylonisk udtryk for *Plejaderne*. *Æselørene* er stjerner, der stadig hedder Nordlige og sydlige *Æsel* (*Asellus borealis et australis*).

Dette stjernebillede *Æslet* overlejrer en stor del af stjernebilledet *Arken/Skibet* ved Verdens-aksens rod. Den gamle verdens opfattelse af makrokosmos som værende genspejlet i mikrokosmos - "som i Himlen således også på Jorden" - fremtræder efter samme princip, også når indivi-elsesritualet for et kongebarn foregik i en ark/et skib, og for en voksen ved et æsel. Dette fordi disse forhold mytologisk var forbundet med samme himmelområde ved Verdens-aksens fod, hvad enten det sted opfattedes som stjernebilledet *Arken/Skibet* eller stjernebilledet *Æslet*. Bl.a. omtales i "1. Mosebog" (49,11):

"...det voksne æsel og hunæslets føl bundet til vinstokken..."

Netop denne bibelteksts billeder er, af bl.a. Josefus, omtalt for at være en reference til stjerner og stjernetegn som symbol for Israels 12 stammer - og vil her tydeligvis netop gengive stjernebilledet *Æslet* fæstnet til Verdens-aksen ("vinstokken") og forbundet med *Solen*:

- Jerusalems ældste kendte præstekonge Melchizedek red på et æsel, ligesom senere Jesus, i samme by. Der var mytologisk sammenhæng mellem Solen og det til Verdens-aksen forbundne stjernebillede *Æslet*.

Tre dage før Jesu korsfæstelse, red han - ifølge evangelierne - på netop 'hunæslets føl' (jf. føllet ved vinstokken), hvilket udtryk på hebraisk er *aton*, men det var også det *egyptiske* navn for 'Solen' og 'Solguden'! Jesus blev her hyldet som *den nye konge*, da han red gennem Jerusalems østport ved påsken, der altid var forbundet med fuldmåne ved forårsjævn-døgn: Dvs. tidspunktet hvor *Solen* ifølge den tids sprogbrug gik gennem "himlens østport": forårsjævn-døgnspunktet. Jf. "Johannes' Åbenbaring", der visualiserer himlen som Jerusalem med sine 12 porte. Forårspunktet på Solens bane markeredes på himlen af det østligste dyrekredstegn, *Vædderen*, - og just Jerusalems østport hed Vædder- eller Fåreporten.

Plutarch satte den magiske og kraftfulde æselhov i direkte forbindelse med forhold omkring Alexander d. Stores død, der forekommer at ha-

ve et umiskendeligt mysteriepræg med kongedrab - en ritualofret konge. Der var tale om en dødelig gift indsmuglet i en udhulet æselhov. Alexander døde maj-juni 323 f.Kr. under mystiske omstændigheder, indledt ved tidspunktet da Solen i forsommeren passerede Verdens-aksen ud for *Æselhoven-Canopus* på himlen.

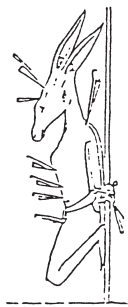
Den græske digter Æsop's fabler, hvoraf flere omtaler særlige æsler, bl.a. i forbindelse med udøvelse af astronomi, var under overfladen ikke barnlige historier, men bl.a. astromytologier fra kulternes lære. Jf. senere f.eks. "Tusind og Én Nat"s fortællinger, der indeholder flere lignelser overleveret fra babyloniske mysteriekulter.

Hos den græske matematiker Euklid af Alexandria (200-tallet f.Kr.), der var grundlægger af læren om plangeometri - geometri hørte også med til den filosofiske lære i kulterne - handler "femte læresætning" i hans første bind af "Elementerne" om den ligebenede trekant. Den figur kaldtes senere for "*æselbroen*". På engelsk hedder et malerstaffeli med lige høje ben samlet i topvinkel stadig *easel*. Forbindelsen genkendes her:

- Stjernebilledet *Æslet's* hov: *Canopus*stjernen (alternativt dets hjerte, *Sirius*stjernen), var i himmelgeometrien vinkeltoppunkt for en ligebenet trekant, *Æselbroen*. Dens vinkelben opfattedes som betydningsfulde forbindelser til særlige punkter på Solens banecirkel, ekliptika, med fremtidige jævndøgnspunkters markering for nye tidsaldr. (Jf. kap. 21).

Sammenfattende fremgår konkret, at æslets symbolik typisk tilhører indvielseskulterne. Som det skal blive klart, kan sporene desuden følges til nogle ikke-almment kendte mysterier bag Moses' religion.

- RESUMÉ**
- I mysteriespil hos babyloniere, egyptere og senere grækere og romere ses anvendt en iklædning af dyreskind med ben med hove eller klove - til brug af de deltagere, der bl.a. skulle forestille behornede satyrer eller naturguden Pan.
 - En skildring, 1200 år efter Moses, nævner at i Jerusalems Tempels indre ses en statue af Moses med en bog og ridende på et æsel.
 - Rabbinerskrifterne kommenterer Bibelens beretning om Kain, der dræbte sin bror - og fortæller, at hans våben var et æsels kæbeben.
 - Stjernebilledet *Æslet* i himmelområdet ved stjernen *Sirius* spillede en betydelig rolle i oldtidens stjernelære og mytologi - og synes også have relationer til flere emner i Bibelen, hvor æsler optræder på særlig måde.

Tv.: Den egyptiske gud Seth som pælsat ("korsfæstet").
Fra Dendera-templet.

Th.: Den romerske officer Alexamenos' indvielse - korsfæstet iført æselmaske.
Fra en væg i Quirinale, Rom.

Jahweh-navnets mysterium

Moses' indvielse - i egyptisk regi

Ifølge Bibelen var gudsnavnet Jahweh ikke kendt hos hebræerne oprindeligt, men indførtes af Moses efter episoden med den brændende tornebusk. Hebræernes gud kendtes som El-Shaddai hos Abraham - og tidligst ved ældste gudsnavn i Bibelen *elohim*, dvs. 'guderne': morfologisk et flertalsudtryk, men brugtes til læren om kun "én gud". Det ses i den Hebraiske Bibels "1. Mosebog" (1,26) - og oversættes:

"...*Gud (elohim)* sagde, *vi* vil danne et menneske i lighed med os (dvs. efter *vort* billede)...",

Her er ordet "sagde" bøjet i ental til flertalsformen "elohim", men personlige suffikser og det tilknyttede verbum er alle i flertal. Ved nogle tekststeder kan det også tydes som flere guder.

I den samaritanske og den senere græske version ("Septuaginta") af Bibelen har dette voldt problemer, hvorfor der blev grebet til den ofte misvisende løsning i flere tilfælde at betragte ordet "guderne" også som udtryk for "englene". Derfor blev "Elohim" flere steder i disse bibeludgaver erstattet med "englene" (eller f.eks. "de store").

Desuden er der det forhold, at udtrykket *Elohim*, 'guderne' (ental af Elohim er *Eloah*) i den Hebraiske Bibel bliver brugt om både guderne i almindelighed (mere end 200 gange), f.eks. fremmede folkeslags guder, og om israelitternes hovedgud (mere end 2.000 gange).

Idet benævnelsen Elohim er brugt om hebræernes/israelitternes gud, har senere jødiske kommentatorer, og kristne (bl.a. Cajetan fra romerkirken og den "protestantiske" Calvin), forklaret formen "guderne" med, at israelitternes gud var så mægtig, at det blev tradition at omtale ham i flertalsform, en art "pluralis majestatis" (det kan identificeres ved sin forbindelse med entalsbøjede verber på de pgl. tekststeder). En del kristne anså flertalsformen som anerkendelse af treenigheden.

En supplerende forståelse kan evt. søges via øvrige mellemøstlige kultursamfund, der alle havde skabelsesberetninger, der ligeledes starter med "guderne" - i flertal. Dog havde f.eks. egypterne *én* skabergud *bag* disse udøvende guder/kræfter. Desuden ses, at mens disse andre beretninger ofte starter med at fortælle, hvordan guderne blev til, så begynder Bibelen med, hvordan Gud/en gud lod lys, mørke, rum etc. blive til.

Ved nedskrivningen af hebræernes ældste historie, som den fremstår

i "1. Mosebog", ses Jahweh-navnet ofte indsat side om side med Elohim, således at begge gudenavne kan optræde i samme bibeltekst arrangeret som sammensat navn "Jahweh Elohim". Skønt Jahweh-navnet i "1. Mosebog" optræder ca. 160 gange, er det i "2. Mosebog" ved tornebusk-episoden, at navnet først omtales at være *bekendtgjort*.

Da de senere *bibeloversættelser* ikke anvender de forskellige hebraiske udtryk Elohim, El, Jahweh etc., vil disse forhold ved gudsbetegnelsen lettere tilsløres. Det træk afspejles også siden hen i den kristne teologi - fordi denne skelnen ikke haves for øje.

Af "2. Mosebog" (6,2-3) vil fremgå, at episoden med tornebusken især afgav en meddelelse om Jahweh-navnet til Moses:

"...jeg er Jahweh. I sin tid viste jeg mig for Abraham, Isak og Jacob som El-Shaddai (oprindelig betydning kendes ikke med sikkerhed), men ved mit navn Jahweh gjorde jeg mig ikke kendt for dem..."

Hermed fremstår "Jahweh" som et navn, der først nu skulle introduceres for israelitterne gennem Moses.

Men i Bibelens første del ("1. Mosebog" 4,1) angives, at Eva fødte en søn, som hun navngav Kain. Dette navn forklares i teksten som grundlag for et hebraisk ordspil på hendes udtalelse:

"...Jeg har fået et drengebarn ved hjælp af Jahweh..."

Kain opfattedes i traditionen som stamfader til qainitterne (kenitterne), der i den pgl. bibelberetning indikeres at have et tidligt kendskab til Jahweh. Øst for Jordan viser en senere *moabitisk* inskription på Mesa-stenen (900-tallet f.Kr.), at ikke-israelitiske folk nær Israel, ligesom tidligere hos qainitterne og deres slægtninge midianitterne, havde kendskab til Jahweh.

Månen og Sinaibjerget

Sinai anses som en del af territoriet for kenitterne (qainitterne). De var accepteret i et sådant omfang af israelitterne, at en større gruppe af dem deltog i israelitternes ørkenvandring og blev efter invasionen tildelt et landområde i det sydligste Israel ved Sinais grænseområde.

Ud over hvad der ifølge Bibelen fremgår om Jahwehs tilknytning til Månen - ved Jahwehs fuldmånefest og Sinaibjerget ('Månebjerget') - viser navnet *Jahweh* sig enslydende med egypternes navn for Månen og måneguden. Bibelens "Dommerbog" (8,21 og 8,26) omtaler midianitterne - egypternes naboer på Sinai og i Sydpalæstina - for at have månesymboler på deres kameler (dromedarer) i form af halvmånesmykker.

Hos egypterne hed Månen eller måneguden *Jah*, mens Månen på hebraisk bl.a. hedder *Jareah* eller *Jareach* (sidste del er hebraisk *arach*, 'vandrer' - første del er stadig *Jah*: Jahweh (Jf. også kap. 7). Der var evt.

en oprindelig sammenhæng også med den ældste semitiske guds navn *Ea* eller *Ya*, der især kendtes fra den babyloniske verden.

Den kultudøvelse, hvor de egyptiske dronninger især i 18. dynasti indviedes som "gudens-hustru", gjorde sig *også* gældende ved, at en del af de kongelige tronarvinger eller deres dronninger tildeltes navne med forstavelsen *Jah*, dvs. egyptisk navn for 'Månen' og 'Måneguden' udtalt som *Jahu*, *Iao* eller *Jahw*. Jf. "Jah/Ah" i Erman & Grapow's "Wörterbuch der Aegyptischen Sprache", Band 1, 1925, s. 42.

Det indgår således i navne hos mindst fem af dronning Hatshepsuts nærmeste kongelige forfædre, f.eks. i *Jahmesis*, dvs. 'barn af Månen', og *Jahhotpe*, dvs. 'Månens fryd' (kendt som henholdsvis *Ahmose* og *Ahotep* i meget senere gengivelsesforsøg).

Navnet for egypternes Måne og månegud *Jah* eller *Jahw* ligner således til forveksling udtalen af navnet på israelitternes gud *Jahweh*, der ofte i den Hebraisk Bibel, f.eks. "2. Mosebog" (17,16) er stavet *Jah*.

Som nævnt omtales israelitternes gud også i forbindelse med Månen. Ved israelitternes udvandring fra Egypten dræbtes egypternes førstefødte, hvorom Bibelen udtrykkeligt ("2. Mosebog" 12,27) angiver, at disse drab var bestemt som et offer til *Jahweh* på det daværende års første fuldmånedag, dvs. påsken, der er en fuldmånefest.

Desuden fremgår *Jahweh's* stærke forbindelse med bjerget på *Sinai* - *Sin* var semitisk navn for 'Månen' og 'måneguden' (i det sydlige Babylon og østlige Jordan-land). Her på *Sinai* åbenbarede for Moses *den indre betydning* af gudsnavnet *Jahweh* ved indvielsen ved "den brændende tornebusk". Det ser derfor ud som om der fra ét og samme gudsnavn har været forbindelse både til et egyptisk indvielsesritual og den udadvendte folkereligionens måneguddom, som begge ved dette navns betydning siden hen via Moses' religion fremstod som en *sammensmeltning* af mysteriekulturnes og folkereligionens gudsbegreb.

Den egyptisk-græske historiker Hekataios af Abdera der i Egypten, bl.a. i tempelarkiverne, havde adgang til ikke-jødiske kilder og overleveringer om Moses, skrev - omkring 330 f.Kr. - at:

"...Moses tilbeder (eller ærer) himlen som gud - uden billeder, men ved ham (*Jahweh*) i stedet..."

Dette udsagn, at Moses således "dyrkede himlen", må også ses i relation til forbindelse med, at egypternes himmelgudinde *Hathor* (dvs. "Horus' hus"), var udtryk for hele himlen. Derfor afbildedes *Hathor* overalt som "himmelkoen" - dens mælk var himlens mest koncentrerede stjernebælte, Mælkevejen, hvis "længdeakse" var Verdens-aksen: En udbredt ide, jf. også i nordisk mytologi, hvor himlen er himmelkoen *Audhumle*, hvis mælk er Mælkevejen. Bibelens profet Jeremias (44,15-30) anklager jøder, der var flyttet til Egypten, for her at dyrke Himmeldronning-gudinden.

Ved den reelt oversete *egyptiske* kosmologi bag Moses-teksterne skimtes reminiscenser af de to religionstrin: En himmel- eller stjernemysterie-funderet kult som øverste niveau og en folkereligion under.

'Jeg er den jeg er'

Under episoden med den brændende tornebusk fik Moses instruktion om sin mission. Han spurgte da om, hvad han skulle svare israelitterne, når han udgav sig som udsendt fra deres forfædres gud, og de så ville spørge efter denne guds navn. Det er ejendommeligt, at Moses formodede, at dette spørgsmål ville blive fremsat, skønt navnet Elohim var i brug. Moses blev nu instrueret - ifølge "2. Mosebog" (3,14-16):

"...Så sagde Elohim til Moses: '*Jeg er den, som jeg er* (ehyeh asher ehyeh)'. Og han sagde: 'Således skal du sige til Israels sønner: *Jeg er (ehyeh)* har sendt mig til jer'. - Og Elohim sagde ydermere til Moses: 'Således skal du sige til Israels sønner: Jahweh, jeres forfædres Elohim, Abrahams Elohim, Isaks Elohim og Jakobs Elohim sendte mig til jer'. Dette er mit navn for altid, og dette vil jeg huskes ved fra generation til generation..."

I det tekststykke er gudsbetegnelsen i virkeligheden *udtrykt på ti forskellige måder*. Heraf er de otte fremstillet som Jahwehs beskrivelse af sig selv: "jeg-er-den-jeg-er", "jeg-er", "Jahweh", "jeres forfædres Elohim", "Abrahams Elohim", "Isaks Elohim", "Jakobs Elohim" og "jeg". Og to former i omtale: "han" samt "Elohim" (uden tilhørsforhold).

Ud fra disse op til ti forskellige gudsudtryk fremgår det, at Moses via sin modtagne åbenbaring ved den brændende tornebusks mysterium fik afsløret den dybere forståelse bag selve gudsnavnet *Jahweh*:

"...Jeg er/vil være den, jeg er/vil være..."

Den kortere form af denne oplysning, sådan som den forekommer i sætningen "...jeg er' har sendt mig...", optræder i flere profetiske passager i Bibelen - senest bl.a. i Johannesevangeliet (8,58):

"...Før Abraham blev til, har jeg været...", eller "...Før Abraham blev til, var jeg..."

Dette er senere gengivet sådan på de oversatte sprog, for at det ikke skulle lyde grammatisk forkert. Men den græske tekst - som er den eneste kendte overlevering med dette Jesus-citat - spiller på dét, der oprindeligt blev åbenbart for Moses, og det lyder i virkeligheden ordret:

"...Før Abraham at blive, *jeg er (ego eimi)*..."

Den i dette tilfælde vigtige *forskel* mellem 'at være' og 'at blive' - der begge har betydning for gudsbenævnelsen - mistes let i oversættelse. Det førnævnte udtryk *ehyeh* - fra den korte form 'jeg er' - er fra det hebraiske verbum *hayah/hawah*, 'at være', men indikerer samtidig mere end dette, nemlig 'at blive', hvilket udgør en mere dækkende oversættelse.

Gudsomtalen i formerne Elohim og El er *navneord*, idet der kan ta-

les om "Elohim"erne. Mens Jahweh er et *egennavn* og kan ikke omtales som "en Jahweh", for der er ikke andre "Jahweh'er".

Benævnelsen Jahweh opfattes som det distinkte udtryk for personificeringen af gudsbegrebet. Sprogforskere og historikere er usikre, om Jahweh oprindeligt var et selvstændigt navn, der derefter passede ind i ordspillet - eller det var en direkte grammatisk form. I sidste fald er *Jahweh*-navnet dannet i 3. person singularis af det hebraiske udsagnsord *hawah* (*hajah*), 'at blive', der indebærer mere end betydningen 'at være/eksistere', nemlig 'at være tilstede aktivt'.

Betydningen spænder yderligere, for på hebraisk kan navnet *Jahweh*, der er *imperfektum*, normalt oversættes (f.eks. i skandinaviske sprog) ved *futurum*. Afhængig af konteksten kan det også oversættes ved *præsens* eller endda *perfektum*.

Det er således *flerdimensionalt*: - 'jeg er den, der altid er og vil være' ("jeg er den evige"). Ifølge formen kan der tilmed ligge kausativ i det: 'at forårsage' og 'forårsage at blive', og hermed også udtryk for *vilje*.

Når denne indre mening åbenbares hos en person under indvielse til et højere trin i disse mysterier, kunne en erkendelse - modtaget i ydmyghed - opstå om, at dette gjaldt den pågældende selv: At personen selv er et evigt væsen "som en gud".

Det ser ud til, at afsløringen af gudsnavnets indre mening indgik her i en kultisk åbenbaringsproces med "programmeret" erkendelsesfremkaldende effekt på personen. Der tilsigtes ikke mental eller følelsesmæssig, men sjælelig forståelse gennem spontan intuitiv erkendelse. Grundlæggende en selvrealisering, hvor personen kunne opfatte *sig selv* ud fra: "en personlig, kontinuerlig, absolut og selvbestemmende eksistens".

Hemmeligheden bag Jahweh-navnet - dette "at være som en evig guddom" og i betydningen "guds billede" samt besidde et potentiale, der kan realisere guddommelige kræfter - fjerner i virkeligheden religionens ofte mange guder som mellemled og giver mere uhindret adgang til på det plan ubundet at blive grundlæggende "bevidst om at være bevidst".

I denne bevidsthed aktiveres en særlig kraft til at kunne *forårsage* - foruden både at skabe og kontrollere forløbet heraf - hvilket *også* ligger i udtrykket "jeg er den, som jeg forårsager/skaber at være/blive".

Noget af dette genkendes fra et egyptisk mysteriegrundlag og også senere i græsk tankegang, men ses ikke umiddelbart i det semitiske.

I oldtiden var man ikke så optaget af symboler - tingene *var* det, de var eller udtrykte. Et gudebillede var blot et billede og symboliserede ikke guden, men guden kunne tage bolig deri og blive ét med det. At Moses afskaffede gudebilleder, står som et tidligt og mysteriekultisk træk, hvor gudsbegrebet kan *erkendes* at *have bolig* i det enkelte menneske.

Traditionen bag denne mysterieerkendelse om, hvad der ligger bag "selv at være som en evig gud", blev senere modgået blandt jøderne. Iføl-

ge Johannesevangeliet (10,33-38) ville farisæerne dræbe Jesus ved stening, idet de påstod, at han udøvede blasfemi, men han svarede dem med et citat fra Bibelen "Salmernes Bog" (82,6):

"...Er der ikke skrevet i Bibelen: 'Jeg (Gud) sagde: I er *guder* - ja, I er alle sønner af Den Højeste'..."

Sådanne ideer var ikke blot ydre lighed, men erfarede religiøst (i konstant udveksling i hele Mellemøsten blandt mysteriekulter og indvielses-skoler) - og kan spores frem til nutiden.

Den indflydelsesrige tysk-amerikanske teolog Paul Tillich (1886-1965) analyserede, at ordet "Gud" er et symbolbegreb, og det eneste her, der ikke er symbol, er "...væren-selv (*being-itself*)...". Og den australske hjerneforsker, nobelpristageren John Carew Eccles (1903-1997) forklarede det sjælelige som transcendentalt og radikalt forskelligt fra alt andet i naturen, og han udtrykte (ifølge kollegaen Sherrington):

"...*Soul* er den eneste realitet, den mest direkte erfarede..."

Over indgangen til oraklet i Delphi kunne læses den græske indskription "Kend dig selv", bag hvilket også ses "erkend dig selv". I indiske kulter brugte udøvere af Vedanta-læren formlen "Du er dét" (sanskrit-mantra'et *tat twam asi*). Yderligere, i præcist udtryk i tantrisk mysteriepraksis var det: "Jeg er det" (sanskrit-mantra'et *sa-ham*).

En direkte udtryksform præsenteredes i åbenbaringen for Moses - og ligger også bag den skriftkyndige Jesus' ord (Johannesevangeliet 14,6), der herved ses i en ny dimension:

"...*Jeg er (ego eimi)* vejen og sandheden og livet..."

Anvendelse i flæng og misbrug af "formlen" opfattedes som problematisk, idet det kunne gøre erkendelsen mindre "uhindret" og give risiko for svækkelse af indsigt og en hermed forbunden kraft. Derfor blev nogle af disse forhold hemmelighedsomgærdet; jf. Moses lod oprette forbud mod at tage navnet "Jahweh" forfængeligt (se kap. 6).

Den "genfundne" erkendelse af at være som "guds billede" - dvs. erkendelse af egen guddommelighed og kraft - kunne således opnås gennem mysterierne. Og i *princippet* var opnåelsen af dette trin hos en konge en betingelse for, at han kunne anerkendes som gud.

Da det også opfattedes som en politisk nødvendighed, at konger æredes og tituleredes som guder, var mysterieindvielse obligatorisk for konger - om end forståelsen kunne blive udvandet gennem tiderne, når der blev lagt mere vægt på det ydre kroningsceremoniel.

Da det blev kendt, at Egyptens konge og andre, der havde forfulgt Moses, var døde, skulle Moses rejse tilbage til Egypten og blive leder - og måtte være parat til denne post ved også at være indviet dertil. Den ifølge rabbinerskrifterne eksilerede tronarving Moses synes at have ladet sig indvie af den ligeledes eksilerede faraorådgiver, præsten Jethro.

De egyptiske og babyloniske konger og de senere romerske kejsere

kunne - ved en sådan indvielse, hvor vedkommende kunne opnå den erkendelse at være "som Guds billede" - herefter også tituleres som en gud. Således også for Moses - der ifølge rabbinerskrifterne var egyptisk tronkandidat - og det fremgår yderligere af "2. Mosebog" (7,1):

"...Da sagde Jahweh, se jeg har gjort dig til gud (Elohim) for farao, og Ahron skal være din profet..."

På lignende måde forlød det forinden (4,16) fra Jahweh, at:

"...Moses skal tjene som Gud (Elohim) for Ahron..."

I "2. Mosebog" (18,11) skelnes - idet Jethro under en rådsforsamling på Sinai, efter starten på udvandringen, lod erklære, at:

"...Jahweh er større end alle Elohim..."

Genopdagelse af egyptisk forlæg for 'jeg er den jeg er'

Da Moses ved helligstedet på Sinaibjerget så den brændende tornebusk (jf. kap. 3), omtaler rabbinerskrifterne en af mysteriespil-optrinets skikkelser, "Jahwehs engel", *Zagnuga-el*. Dvs. et egyptisk navn:

- Første del i navnet er velkendt *sak* (*suk*, *zag*) - jf. standardværket, Erman & Grapow's "Wörterbuch der ägyptischen Sprache" (Band 4, Berlin 1931/1957, s. 72). Stavningen har bl.a. en hieroglyf, der viser "et skibssejl med blæst i" - det betød 'vind', 'luft', 'blæse', 'ånde', 'åndedræt' - og i formen 'livets ånde' er det forbundet med de højeste guder.

Dvs. betydninger på samme måde, som Bibelen bruger - ved Skabelsen - i udtryk som "Gud dannede mennesket og *blæste livets ånde* i hans næse" og "*Guds ånd* (eller storm) blæste over vandet".

Bemærk dobbeltbegrebet f.eks. i hebraisk *ruach*, 'blæst' og 'ånd' - græsk *pneuma*, 'luft' og 'ånd' - latin *inspiration/spiritus*, 'indånding' og 'ånd' - dansk 'ånde' og 'ånd' (Lignende indoeuropæiske udtryk: latin *animus/anima*, 'sjæl, pust, ånde, liv', tysk *atmen*, 'ånde', og sanskrit *atman*, 'sjæl'. Jf. indiske (såvel som senere jesuiternes) former for religionsfilosofisk praksis med psykovitaliserende åndedrætsteknik.

- Anden del af *Zagnugael*-navnet er et ligeledes almindeligt egyptisk udtryk *nuk*, der betyder 'jeg'. Under senere sproglig overførelse er tilføjet det hebraiske ord *el*, 'guddom'. En "forløber" for betydningen af Jahweh ser ud til at være et udtryk, hvori indgik det egyptiske *suk-nuk*, 'jeg ånder/skaber liv' ('jeg er', 'jeg skaber at være').

Det i virkeligheden egyptiske ritual, der udøvedes i forbindelse med *åbenbaringen* ved tornebusken, bliver yderligere tydeligt ud fra baggrunden for selve denne indvielsesrituelle sætning, "jeg er den, jeg er", der kunne føre til: jeg er den, jeg vil være/blive til. For her *eksisterede allerede* et meget tilsvarende udtryk - vidt udbredt fra en magisk tekst for solguden Re i den gamle egyptiske skabelsesberetning:

"...*nuk pu kheper*...", 'jeg er den, der skabes/bliver til'.

At det er *nøjagtig den samme tekst og mening* som sætningen i "2. Mo-

sebog" (3,14) fremgår, når dette skriftsted læses i en *koptisk Bibel* (oversat og brugt af de tidligste kristne, jf. også illstr. s. 10), som på sen-egyptisk gengiver netop den samme tekst og med stort set tilsvarende udtale:

"...(a)nuk pu (fet)khep..."

Det hertil anvendte sprogs navn "koptisk" (ekoptisk) - er fra *aigupt*, dvs. 'egyptisk'. Koptisk udgør den overleverede, seneste form af sproget fra faraonernes gamle Egypten.

Den kristne kejser Justinian befalede i 543 e.Kr. lukning af det sidste fungerende egyptiske tempel - isoleret i Øvre Egypten ved Nil-øen Philae - det sidste sted, hvor præsterne kunne læse hieroglyfskrift.

Brugen af koptisk som dagligsprog - nu skrevet med bogstaver - fortsattes hos kristne sekter, kopterne, blandt de arabisktalende muslimer i Egypten, Sudan og Etiopien indtil for kun cirka 300 år siden. I dag udgør kopterne ti procent af Egyptens befolkning. Det koptiske sprog overlevede i kirkerne, idet kopternes Bibel og andre hellige skrifter var blevet oversat til egyptisk (koptisk) længe før den islamiske invasion i 642 e.Kr. i Egypten, hvorefter arabisk blev Egyptens hovedsprog.

Efter ovennævnte år 543 e.Kr. blev hieroglyffernes udtale glemt - indtil den franske forsker J.-F. Champollion i 1822 via sine studier i koptisk og tydningen af Rosettastenens flersprogede inskriptioner fandt nøglen til hieroglyffernes gåde, dvs. til hvad de betød, men ikke helt til udtalen. Dog har kendskab til koptisk givet bedre retningslinjer for, hvordan det gamle egyptiske sprog i hieroglyfteksterne kan formodes udtalt.

Her kan den *koptiske Bibel* netop antyde, hvordan budskabet i "2. Mosebog" (3,14) har lydt for Moses på egyptisk for 3.500 år siden:

- I sætningen "nuk pu kheper" i den omtalte magiske tekst med den egyptiske (Ra's) skabelsesberetning, var ordet *kheper*, dvs. 'at blive til', også egypternes ord for 'den hellige skarabæ (skarnbasse, bille)'. Dette ord, hvis udformning som hieroglyf i det egyptiske billedskriftsprog netop er en skarabæ, har denne flerdobbelte betydning, og bruges hele 10-12 gange i indledningen af den egyptiske skabelsesberetning.

Det er et tab ved sprogforskellen, idet egyptisk *kheper* (jf. også bind 5, kap. 7) betyder 'at blive til', 'at skabes', mens samme *lyd* på hebraisk (*kpr*) betyder 'at dække', 'dække over' - et såkaldt homografisk fænomen. Flere niveauer i *kheper's* flertydige volumen tabtes i transformation til hebraisk *hawa*, 'blive', der indgår i *Jahweh*.

Det synes at være denne svært oversættelige flerdobbelthed på egyptisk, der i den hebraiske version af episoden med den brændende tornebusk har medført, at guds-navne og -udtryk - som demonstreret ovenfor - gengives ("2. Mosebog" 3,14-16) på op til 8-10 forskellige måder i for søget på at fyldestgøre dette udtrykks indhold og dybder mest muligt.

Idet skarabæen *kheper* som nævnt også kunne betyde 'at blive til', var

den hos de indviede et vigtigt symbol, bl.a. udtrykt ved den T-korsformede ("Tau-kors") tredeling af denne billes ovale rygskjold. Symbolet blev kendt som T i en cirkel O, dvs. *Orbis Terrarum*. Det var det udbredte latinske udtryk også i den latinske Bibel for: Jorden med kun *tre* verdensdele - med øst øverst. I de kristnes verdensopfattelse blev det overtaget og ses f.eks. på kongernes rigsæble (mens scepteret, oprindeligt en stav, symboliserede Verdens-aksen), kendt fra regalier i Byzants.

Selv Bibelens benævnelse af bjerget, hvor indvielsen af Moses foregik, viser, at den egyptiske baggrund for de usædvanlige optrin, der udspillede sig på dette sted. Beskrivelsen i "2. Mosebog" (3,1) placerer bjerget et sted i midianitternes distrikt - Sinaiørkenens eller ødemarkens vestside.

Men traditionelt anses bjerget *Djebel Musa* ("Moses' bjerg"), midt på det sydlige Sinai og lige langt fra denne halvøes øst- og vestside, for at være det pågældende "Guds bjerg Horeb".

Specifikke kosmologiske dele fra den gamle egyptiske skabelsesberetning genkendelige i Mosebøgernes skabelsesberetning indikerer igen, at Moses som uddannet ved det egyptiske hof var indviet på *egyptisk* vis.

Jethros sandsynlige medvirken bag den mystiske stemme ved mysterieoptrinet - som "kanal" for guddommelig inspiration under den specielle indvielse for Moses - synes i den videre overlevering også at passe til det høje stade Jethro senere indtog i *arabisk tradition* som: En op-
højet *hellig* skikkelse større end nogen anden i Bibelen inklusive Moses.

Den dag i dag betragtes Jethro i islamisk mysterielære som en inkarnation af *Hudud*, dvs. "emanation af lyset fra Skaberen (al-Bari)", idet en Hudud opfattes som værende inkarneret som den åndelige leder for den epoke, der spænder over alle generationer i en Hududs tidsalder.

Tilbage i Moses' tid skimtes dele af et ældgammelt træk, der langt senere kommer mere åbent frem i gnostisk og kabbalistisk forståelse og lære: Det genfindes i de gamle mysteriers lære om "Gud erkendt som reelt en del af én selv" - fri af et gudsbegreb, der senere ofte er set udformet erkendelsesundertrykkende, faderautoritært og sjælsfremmedgørende. Der gives ingen sund religion baseret på konkret frygt for en gud (respekt er noget andet).

Senere fortrængtes den oprindelige tilstedeværelse af både mysteriekultpraksis og egyptisk præg i Moses' religion samt et direkte kendskab til, at disse præg overhovedet havde været der.

RESUMÉ

- Rabbinerskrifterne viser den mere originale udgave af beretningen om Jahwehs-navnets åbenbaring ved tornebusken - som et *egyptisk* ritual!
- Idet navnet Jahwehs betydning kan genfindes i den ældgamle egyptiske skabelsesberetning, synes rabbinerne her at have været tro overbringer af tekstdele af en derfor betydelig historisk værdi.

Moses som mystiker

Flere hemmelige navne for Jahweh

Det fremgår flere steder i Bibelen, at Moses havde en usædvanlig formåen på et specielt felt. Herom oplyser "2. Mosebog" (33,11), at:

"...Jahweh talte til Moses, som den ene mand taler til den anden...".

Dette medførte en særstilling - hos rabbinerne og stadig i nutiden ses Moses omtalt "Jahwehs ven" (ligesom Abraham) - måske en kultisk status? "2. Mosebog" v. 32 gengiver den forbløffende beretning om de to parter til tider vilde diskussioner - bl.a. havde Moses stillet Jahweh et ultimatum.

Her sagde Moses, at hvis det ikke blev, som han selv ville, "kunne Jahweh godt slette Moses af sin bog". Moses skændtes ligefrem med Jahweh, som var "grov", mens det var Moses, der var den fornuftige - hvorpå Jahweh direkte undskyldte sin ubeherskede opfare.

Ved en lignende "diskussion", omtalt i "4. Mosebog" (14,20), var det også Jahweh, der efter sin opfaren bøjede af:

"...(Moses,) hermed (gør jeg), som du har sagt...".

Hvorefter det "genstridige folk" - der atter engang tilgives "efter ti gange at have sat Jahweh på prøve" - stadig ikke vil være modtagelig eller lade sig bevæge. Det bemærkelsesværdige er, at Moses åbenlyst kunne dyste eller ligefrem skændes med Jahweh, hvad beretningen om skændet så end har haft som den reelle baggrund.

Forud for disse episoder havde Moses først måttet gå igennem nogle særlige oplevelser for at opnå dette "niveau", inklusive den åbenbaring, som Moses oplevede ved "den brændende tornebusk" på Sinaibjerget. Som tidligere nævnt fremgår det af rabbinerskrifterne, at hændelsen var forberedelse for Moses til de åbenbaringer, han senere som lovgiver og leder af israelitterne modtog just på dette Sinaibjerg.

Herefter, i de tre perioder af 40 dage ad gangen han opholdt sig på bjerget, skete der en del mere end at få skabt og manifesteret Loven.

Bl.a. har der været foretaget en speciel højere indvielse: Et rabbinerskrift, "Jalkut Rubeni" (fol. 107, kol. 2-3), beretter at Moses på Sinaibjerget først måtte passere et særligt væsen med navnet *Kemu-el* (egyptisk *kem(u)*, 'mørk', tilføjet semitisk *el*, 'gud').

Skikkelsen genkendes i beskrivelser fra mangfoldige senere indviel-

sesmysterier som "tærsklens vogter". I episoden havde denne vogter "tolvtusind destruktions-engle" i sin magt, omtalt også som ild-engle, der ellers kunne have ydet modstand imod, at Moses nåede videre.

Derfor udtalte Moses det særlige "12-bogstavs-navn", som tidligere var blevet åbenbart for ham ved "den brændende tornebusk". Fremsigelsen af dette magiske ord neutraliserede denne Kemuel, der ud fra beskrivelsen synes fremstå som "den *mindre* tærsklens vogter".

Derpå mødte Moses en anden engel, der står som mysteriernes "den *større* tærsklens vogter", Hadarni-el, med "kraften" på sekshundredetusinde legioner engle eller kræfter, og med ord der udsendte tolvtusinde lyn. For at hamle op med dette væsens stærkt magiske ord udtalte Moses "72-bogstavs-navnet" og kunne da passere "vogteren".

Herefter var der igen forskellige prøvelser - hvor Moses nåede til et særligt stade - og fra en række engle:

"...modtog han af hver en hemmelighed eller et mysterium. Fra en af dem modtog han dette at kunne sammensætte det usammensatte; fra en anden dette at kunne sammenføje modsatrettede kræfter; fra en tredje en udvidelse af "kunsten at læse i stjernerne"; fra en fjerde "navnehemmelighederne" kaldet det *kabbalistiske* mysterium..."

De gamle jødiske eksperter i studiet af "Talmud" samt *kabbala* tillagde gudsnævne på 12, 42 og 72 bogstaver høj værdi. Her henviste disse lærde bl.a. til "2. Mosebog" (14,19-21), hvor Jahwehs særlige kraft ved skysøjlen og deling af det Røde Hav demonstreres i tre sætninger efter hinanden, der hver indeholder nøjagtigt 72 hebraiske bogstaver (jf. kap 17).

Til Bibelens episode med Moses' tilsyneladende drab på en egyptisk opsynsmand, angiver rabbinerskrifterne, at drabet var blevet udført ved hjælp af magiske formler, nærmere betegnet:

"...magi ved den måde som Moses udtalte gudsnævnet på..."

Det har åbenbart været opfattet som stærke sager - en opfattelse der må ses i relation til en lang række beretninger af samme art.

På hebraisk staves Jahweh med fire bogstaver *Jhwh* og er ofte derfor omtalt som *Tetragrammaton*, dvs. 'fire-bogstav-navnet'. Dette navn indeholdt den hos jøderne såkaldte "*Ani-hu*-formel" ('jeg-er-det'-formlen, 'jeg-er navnet'). Den opfattedes at besidde så stærke kræfter - ifølge den egyptisk-jødiske forfatter Artapanos ca. 100 f.Kr. - at:

"...da Moses hviskede guddomsnavnet i faraos øre, faldt farao om næsten som død. Senere var der en præst, som døde under stærke kramper, da han tog for let på dette navn, som Moses havde skrevet på Lovens tavler..."

Om Moses' måde at udføre ofringer på, har Josefus i "Antiquitates" (2;275) givet en lignende beskrivelse:

"...kunne han (Moses) mane *ham* frem ved navn til at være til stede ved de hellige ritualer..."

I det hele taget ses hverken Josefus - der just nøjes med at omtale Jahweh som "ham" - eller Philo at have udtalt eller blot skrevet dette navn.

Den tidligste ikke-jødiske dokumentation for udtalen af Jahwehs navn findes hos den egyptisk-græske forfatter Hekataios af Abdera cirka 330 f.Kr. En anden tidlig ikke-jødisk omtale findes hos den alsidige romerske skribent Marcus Terentius Varro (116-27 f.Kr.):

"...romeren Varro siger, at han (jødernes gud) kaldes *Iao* af kaldæerne i mysterierne..." (gengivet ifølge Lydus: "Mens." 4,53).

Også den græske historiker Diodorus Siculus beretter, at:

"...hos jøderne blev lovene fra Moyses (Moses) forbundet med den gud, der bliver påkaldt som *Iao*..."

I gengivelse af Jahweh-navnet i transkription fra hebraiske bogstaver til andre alfabeter vil der være større usikkerhed om den rigtige udtale. Ud over den særlige indre mening i navnets betydning afhang dets "magi" af udtalens intonation og påkaldelsesform.

Det var i oldtiden således en hel videnskab at kunne intonere rigtigt med "den rette vibration" til ytringen af de hellige ord og navne. F.eks. er en sådan ekspertise overleveret inden for Indiens religiøse traditioner for at "udsynge" eller *messe* bestemte hellige ord, *mantra*, på den rigtige måde. Også muslimske præsters særlige udsyngelse af lyden ved anråbelsen af Allahs navn er en overlevering af samme art. Ligesådan forholder det sig ved oprindelsen til jøders og muslimers ceremonielt messende udtale af "*amen*".

Fra gnostiske sekter og mysteriesamfund især i Nedre Egypten, fra ca. 200 f.Kr. og frem, findes overleverede tekster, der angiver, at der til magiske formål brugtes anråbelser af guden *Jau* eller *Iao*.

I græske kulter påkaldtes *Io-Bacchos* eller *Iao-Bacchos*, en praksis, hvis spor er fundet at gå længere tilbage end 1200-tallet f.Kr. I græsk sprogbrug kom *Iao* til at fungere som et helligt udråb (nært svarende til nordeuropæisk '*hi!*' der oprindeligt også betød 'hellig'). Navnet synes indført hos grækerne fra Egypten.

Idet det Nye Testamente og mange af oldtidens mysteriekulter forbinder det højeste og Gud med *logos* - dvs. 'ordet' som talesprogets "basic unit" af meningsholdig lydcombination - kan ideen bag føres tilbage via ordet/navnet *Jao*, *Jahweh*, til en oprindelig *iao*-udtaleform:

Tidligt i egyptisk, og i proto-semitisk, opereredes først med kun tre grundvokaler nemlig lydene *i*, *a* og *u*. Heraf kunne tegnet for *a* også repræsentere *e*-, (*i*-) og *æ*-lyde. Og *u* kunne omfatte *o*- og *y*-lyde. Men grækerne med deres anderledes sprogbbygning var nødt til at udvide skriften med nye bogstaver, så de ekstra vokaler kunne vises selvstændigt.

Vokaler, de "rene" lyde, ansås for noget særligt: De *bærer* i sig den *dynamik*, der i combination med de mere "statiske" konsonanter danner levende sprog. De tre grundvokaler sattes i relation både til de tre grund-

farver (gul, blå og rød), ud fra hvilke alle andre farver kan dannes, og til tre grundtoneelementer som udgangspunkt for de øvrige toner.

Sprogforskere taler om, at "i begyndelsen var sangen" - en ursang - og at mange sprog tidligere var mere melodiske. I ortodoks jødedom kaldes den Hebraiske Bibel for en sang. Indisk lære om *mantra* omtaler 'ordets' såkaldte oversanselige dimensioner (og forbindes med Verdenstræets, Verdens-aksens, såkaldte tonelegeme *Sabda-Brahma*).

Fuldt udbygget i stavning vil ordet/navnet/udtrykket *Jhwh* vokaliseret i ren form (der også er en sangbar form som en uafbrudt strømning, et *mantra*) være de fem vokaler *i-e-a-o-u*. Således opererede grækerne med flere vokaler, egentlig blandingsvokaler, og ligeledes flere farver og toner. - Hertil opfandt de *neumer*, dvs. 'noder', oprindeligt som et skriftligt accentueringsystem med nogle særlige prikker til hjælp for tekstoplæsningen, bl.a. når der skulle foredrages hymner.

Dette system blev overtaget af syriske kristne omkring 350 e.Kr. til brug for bedre at kunne læse de kristne teksters syriske skrift, der var semitisk konsonantskrift delvis uden vokaler. Også jøderne indførte, ca. 600-900 e.Kr., denne syrisk-kristne model - efter det oprindelige, primitive græske nodesystem - nu til i deres hebraiske bibeltekst at markere vokaler med prikker. Med den foranstaltning søgtes at fastholde deres delvis vokalløse skriftsprogs udtale, så den ikke skulle blive glemt.

Det essentielle er, at det er de tre oprindelige, dynamiske såkaldt "livgivende" grundvokaler, der kan udtrykke navnet Jahweh, dvs. navnet *I-a-o's (j-a-u's)* vibration - og som her kunne ses som en matrice, hvori de fleste andre lyde kan støbes. Dette skimtes også bag beskrivelsen af Gud selv ifølge "Johannes' Åbenbaring"s græske tekst:

"...Jeg er alpha og omega..."

- dvs. det rummes i alfabetets hele lydrepertoire og indeholdt inden for det græske alfabets første og sidste bogstav: lydene *a* (alpha) samt *u* (omega) udtalt som oo eller å.

Opfattelsen af at bestemte ord, sætninger og formler - intonerede såvel som skrevne - kunne have magisk effekt, ses i mange ældre tekster. I Moseloven i Bibelen påbydes det israelitterne at tage Jahwehs ord og "binde dem ved hånden". (Samt binde dem på panden - eller skrive dem på porten og dørstolperne, der også betragtedes som "kraft"steder).

Dette praktiseres ved, at de ortodokse jøder binder små remme med skriftsteder fra Bibelen på underarmene (og på deres hoved).

Der hentydes til denne skik under senere stridigheder, når de kristne, der anklagede jøderne for at udbrede misfortolkning af deres gamle bibelskrifter, hertil anvendte udtrykket "at binde nogen noget på ærmet". Men den oprindelige baggrund var således opfattelsen af, at det kunne give en særlig effekt at bære (binde) hellige ord på sig - hvilket også hinduer og buddhister stadig gør med de førnævnte *mantra*.

Det mystiske udtaleforbud

Da de skriftkloge rabbinere og hermed mange af farisæerne efterhånden fik stor indflydelse, havde de på visse områder ikke samme kendskab som præsterne til traditioner inden for religionens såkaldte praktisering af "religiøs magi". Det kan have medvirket til deres tiltagende afholdelse fra, og derefter modstand mod, at udtale gudsnavnet Jahweh.

Lignende indstilling fik efterhånden indflydelse hos præsteskabet. Så Josefus' overforsigtige attitude over for gudsnavnet kan dertil være præget af, at han var ud af en præstefamilie. Desuden uddannedes han et par år hos den jødiske sekt essæerne, og skønt disse skrev Jahweh-navnet i deres tekster, vides de ikke at have udtalt det. I Josefus' "Antiquitates" (2;276) - om åbenbaringen af navnet for Moses - angives:

"...Til ham åbenbarede Gud sit navn, der ikke før var kommet for menneskets øren, og hvilket det er mig forbudt at udtale..."

Mange steder i Bibelen ses Jahweh-navnet stavet som *Jhw* - som overført til vort alfabet er *Jahu*. Adskillige forskere har ment, at *Jahu* (*Jhw*) er dens ældste form, og at navnet Jahweh kan være udviklet derfra. For 3.000 år siden ses den oprindelige Jahweh-form i mindst fire af "Davids Salmer", f.eks. i *Hallelu-Ja*, dvs. 'lovsyng Jah(u)' (Jahweh).

Moses' næstkommanderende og efterfølger *Hoshea* fik under udvandringen fra Egypten - således efter Moses' indførelse af Jahweh-kulten - føjet den korte form "*Jahw*" ("4. Mosebog" 13,8-16) til sit navn. Dette menes da at have været *Jah-Hoshea*, gengivet som *Jehoshua* (forenklet transskriberet som *Joshua* og *Josva*) - hvilket senere på græsk blev både til *Jason* (bl.a. i Josefus' værker) og *Iesous* (*Jesus*).

Et andet kendt navn, hvor denne korte form indgik - endda sammen med det kanaanæiske gudsnavn - var Elias: egentlig *Eli-Jahu*.

På den øvreegyptiske ø i Nilen, Ebb eller Ab (Elephantine), skrev nogle jødiske lejetropper for 2.400 år siden i deres breve gudsnavnet udelukkende med formen *Jah* stavet på hebraisk især som *Jhw*. Det er den seneste jødiske dokumentation af måden for *udtalen* af navnet.

Men ifølge bl.a. de såkaldte "Mishnah"-rabbinerskrifter, "Yoma" (6,2), *har navnets udtale været kendt med sikkerhed*, indtil Jerusalems tempel blev omstyrtet år 70 e.Kr.: Hvert år ved tempeltjenesten på forsoningsdagen *jom kippur* udtalte ypperstepræsten det for præsterne og folket. Om de daglige velsignelser, der blev givet af præsterne, siger et andet af disse skrifter, "Sotah" (7,6), sådan:

"...I templet udtalte de navnet, som det var skrevet, men i provinserne anvendte de erstattende ord..."

Også i de kristnes græske bibeltekster ses gudsnavnet stavet "*Jah*" i alt fire gange i "Johannes' Åbenbaring"s kap. 19 (fra kort efter 70 e.Kr.).

Men det blev mest almindeligt at undgå at udtale dette gudsnavn. Og

Jerusalems præster fik så at sige monopol også på denne religiøse udtryksform, at påkalde Jahweh. Den begrænsning blev efter templets og præsteskabets bortfald i 70 e.Kr. især årsag til, at efterhånden vidste mange tilsyneladende ikke mere, hvordan det udtaltes rigtigt.

Her kom påbudet om "ikke at tage dette navn forfængeligt" - dvs. ikke at misbruge det - igen til at spille ind. For netop ved at undgå at udtale navnet, undgik man også, at det uforvarende blev udtalt forkert, og derved mindskedes risikoen for "misbrug".

Det blev i praksis til en art "udtaleforbud". Idet hebraisk skrift mest bestod af *konsonantbogstaver* og var, dermed, *delvis vokalløs stavemåde*, og da jødisk tradition med at overføre vokalerne fra "erstatningsnavnet" *Adonai* ('Herre') til *Jhwh*-navnet ikke ænsedes af kristne, blev navnet senere hos kirken misforstået udtalt "Jehova".

Ud fra grammatisk tradition såvel som fra arkæologisk fundne optegnelser vides, at *sådan har det ikke skullet udtales*. Angående de senere tilførte vokalmarkeringstegn (prikker) ses i den ældste bevarede *hele* Hebraiske Bibel, "Codex Leningradensis" (B 19A), 1000-tallet e.Kr., at dette gudsnavns stavemåde - trods "udtaleforbud" - angives med udtalen *Iahweh* netop som kendt i traditionen. Vokaliseringen af Jahweh, *Jhwh*, var velkendt fra just disse vokalers særlige "genbrug" i *Adonai*, 'Herren'.

I nutiden undgås stadig inden for den jødiske religion at udtale navnet, og i stedet bruges oftest den omtalte "omskrivning" til *Adonai*.

Ændringen i datidens teologiske klima ses afspejlet i denne udvikling, hvor der i den første del af "Mishnah"-rabbinerskrifterne, "Berakhot" (9,5), angives med eksempel fra "Ruths Bog" (2,4), at:

"...en mand skulle hilse sine fæller med (brug af guds)navnet..."

Derimod senere hen, i rabbinerskrifterne "Sanhedrin" (10,1), opregnes "alle dem, der ikke skal have del i den kommende verden" - bl.a.:

"...også den, der udtaler navnet med dets rette bogstaver..."

Jesus fordømte farisæerne - og disse var ellers kendt for at følge rabbiniske "Mishnah"-tekster - mens han selv anklagedes af farisæerne for at krænke regler om blasfemi (gudsbespottelse). Jesus siger ("Joh.ev." 17,6):

"...jeg har bekendtgjort dit (Jahwehs) navn for de mennesker..."

Ved processen mod Jesus ifølge Markusevangeliet (14,61-64) udspurgte ypperstepræsten ham, om han ikke var "søn af Den Velsignede"? Jesus bekræftede det med dette svar (ordret fra græsk ordstilling):

"...*Jeg er*, og I vil se..." etc.

- hvilket i virkeligheden, hvis det var forstået (eller underforstået) på hebraisk, var som udtalen af gudsnavnet. Eneste kendte overlevering af Markus-teksten er græsk, der med sine ord *ego eimi*, 'jeg er', ikke lydmæssigt giver forståelsen af dette ordspil, der fortørnede præsterne.

Ypperstepræsten forstod, hvad dette indebar, ikke på dagligsproget

aramaisk - *hwh*, 'jeg er' - men hebraisk (Jahweh blev skrevet med hebraiske bogstaver, også i græske bibelfragmenter, og i Qumranteksterne i en undertiden fønikisk-lignende skriftform): Han udnyttede derpå Jesus' svar som anklage:

"...hvilke flere beviser behøves? I hørte gudsbespottelsen..."

Når Jesus helbredte ved healing eller foretog sine mangfoldige dæmonuddrivelser, anvendte han bl.a. intonationen/påkaldelsen af "Herrens navn". Det vil betyde, han brugte påkaldelsen *Jahweh*.

Rabbinerskriftet "Talmud Shabbat" (13,5) siger, angående ødelæggelse af "kætterske" skrifter - der også har omfattet de jødekristnes, de første kristnes, bøger - at her var et særligt problem, idet:

"...de "kætterske" skrifter indeholder Guds navn, og en omfattende ødelæggelse af sådanne skrifter ville betyde, at man ødelagde Guds navn..."

Dog, de første kristnes brug af Jahweh-navnet *Jah* ændrede sig siden hen - især på grund af deres anvendelse af den Græske Bibel, "Septuaginta". I denne er Jahweh-navnet ikke gengivet, men er i stedet skrevet som *Kyrios*, det græske ord for 'Herre', eller som *Theos*, 'Gud'. Dette vil fremgå af de *ældste bevarede* hele udgaver af "Septuaginta", der er fra 400-500-tallet e.Kr. (bl.a. "Codex Alexandrinus").

Men det kan påvises, at sådan var det ikke fra begyndelsen, omkring 280 f.Kr., da jødiske lærde oversatte den Hebraiske Bibel til græsk:

- I fund af ældre stumper af "Septuaginta" er gudsnavnets fire hebraiske bogstaver *Jhwh* (*Jahweh*) stadig intakt. F.eks. viser "Papyrus Fuad" (Inv. 266), med dele af "3. Mosebog", overalt gudsnavnet skrevet som *Jhwh*. Således først på et sent tidspunkt har "nogen" foretaget de gennemførte ændringer i denne bibeloversættelse.

Kirkefaderen *Origenes* (185-254 e.Kr.) boede længe i Alexandria, i hvis templer og oldtidens største bibliotek, samt hos byens jøder, han alle steder havde adgang til mængder af information. Han oplyser, at:

"...i de mest nøjagtige manuskripter optræder NAVNET med hebraiske bogstaver, ikke nutidens hebraiske (bogstaver), men de allerældste..."

Oversætteren af Bibelen til latin ("Vulgata"-udgaven), kirkefaderen Hieronimus, oplyser i 384 e.Kr. i sit brev fra Rom:

"...Det niende (gudsnavn) er Tetragrammaton, som de (jøderne) betragtede som ikke at måtte udtales, og det er skrevet med disse (hebraiske) bogstaver *Jod, He, Wau, He*. Når nogle ignoranter fandt disse i græske bøger, har de på grund af *ydre* ligheder blandt (visse) bogstaver været tilbøjelige til at læse dem som PIPI (de græske bogstaver *Pi, Iota, Pi, Iota*)..."

Således fremgår det, at på det tidspunkt, hundrede år efter Origenes, vidste Hieronymus ikke, hvordan han skulle forstå disse bogstaver PIPI,

som således Origenes havde anvendt i sine oversættelser.

Men Origenes, der havde "stået i lære" hos den mysterieindviede kirkefader *Clemens af Alexandria* (150-215 e.Kr.), var med sit overordentligt gode kendskab til hebraisk og aramaisk ikke nogen ignorant. I sine flersprogede oversættelser ("Hexapla") anvendte han de græske bogstaver *former* PIPI (der her - ligesom i hebraisk - læses fra modsat retning, nemlig IPIP) for at angive det hebraiske Jahweh-navns bogstaver JHWH såvel som for samtidig at angive mysteriernes kendte nummerologiske kode for dette gudsnavn.

Det kunne lade sig gøre, fordi de græske bogstaver også anvendtes som tal, hvor bogstavet Iota ("i") var 10, og Pi ("p") var 80, hvorved IPIP ansås for at være koncentreret i talværdien 9 - (idet IPIP efter græsk nummerologisk metode: 10+80+10+80 angiver tallet 180, der igen som 180 har tværsummen 9). Det vil kunne korrespondere med, at navnet Jahweh af rabbinerne opfattedes som "Guds 9. navn".

Den hos muslimerne omtalte udøvelse af Mellemøstens gamle traditioner med intonation og udsyngelse er fortsat praktiseret dagligt med ordet for Gud (El, Ila) - på arabisk Allah, en sammentrækning af *al-Ilah*, 'Guden'. Navnet Allah - et substantiv - forekommer omkring 2.700 gange i Quranen, hvor det både staves og læses fuldt ud som i udtalen. - Men selv om Moses ifølge "2. Mosebog" (9,16) havde bekendtgjort for israelitterne, at Jahwehs navn skulle:

"...kundgøres i alle Jordens lande..."

- blev det således hos jøderne undgået at udtale og er da erstattet med andre udtryk. Dette evt. også på grund af, at ordet Jahweh f.eks. i mysterierne ansås for at have stærk virkning ligesom et personligt *mantra*.

Den opfattelse - eller evt. misopfattelse - der lå bag, at jøderne skjulte udtalen af Jahweh-navnet, har tydeligt smittet af på også de kristnes indstilling:

- Moses' bekendtgørelse af Jahweh-navnets betydning, blev i lighed med andet i Moses' værk undertiden ændret, reduceret eller misforstået. Utallige bibeloversættelser var underlagt dette. Herved tabtes filosofien bag Jahweh-navnet ved at der ofte i stedet brugtes autoritetsbetonede navne som Herren, Gud og Den Evige m.v. på næsten 6.800 steder i *hele* det Gamle Testamente, hvor der oprindeligt stod Jahweh eller Jah. (I øvrigt nævnes Elohim inklusiv El, Eloah, Elah eller Elim næsten 3.000 gange i Bibelen). Ved "udtaleforbudet" endte den i forvejen ikke afbildede, usynlige guds ydre udtryk således som 'kun' en grafisme (j-h-w-h).

RESUMÉ:

- Rabbinerskrifterne og oldtidens forfattere angiver, at Moses blev oplært ved forskellige indvielser. De foregik på direkte egyptisk maner.
- Han lærte magiske kræfters hemmeligheder, kabbala's mysterium.
- Modstand mod helt at udtale Jahwehs navn er af en noget sen dato.

	Ex	32	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	
KNOEEL	1857	H	H	H	H	H	H	R	R	R	R	R	R	R	R	R	H	H	H	H	H	H	N	N	N	N	N	N	N	
NÖLDEKE	1669	-	-	-	-	-	-	-	-	R	R	R	R	R	R	R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	R	R	
DILLMANN	1880	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	E	E	E	E	E	J	J	J	J	J	E	E	E	
KUENEN	1887	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	s	s	H	H	H	H	H	H	-	-	-	-	s	s	s	
WELLHAUSEN	1889	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	s	s	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	
REUSS	1893	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	E	E	E	E	E	-	-	-	-	-	-	-	-	
BACON	1894	E	E	E	E	E	E	J	R	J	J	J	J	J	R	J	P	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
KRAETZSCHMAR	1896	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	
HOLZINGER	1900	J	J	J	JE	JE	J	s	s	s	s	s	s	s	s	s	EG	E	E	E	E	J	J	G	G	G	G	EG	E	E
LOTZ	1901	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	E	E	E	E	E	J	J	J	J	J	E	E	E	
BAENTSCH	1903	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	
PROCKSCH	1906	BA	A	A	A	AB	B	d	d	d	d	d	d	d	d	d	B	B	B	B	B	A	A	A	A	A	B	B	B	
WESTPHAL	1906	J	J	J	JE	EJ	J	-	-	-	-	-	-	-	-	-	E	E	E	E	J	J	-	-	-	-	E	E	E	
EERDMANS	1910	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	s	s	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	s	s	s	
KARGE	1910	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	E	E	E	E	E	E	J	J	J	J	E	E	E	
DRIVER	1911	E	E	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
SMEND	1912	E	E	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	E	E	L	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	
VÖLTER	1912	E	E	E	E	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	-	-	-	-	J	J	J	J	J	J	-	-	-	
GRESSMANN	1913	J	J	J	JE	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	s	s	E	E	J	J	J	J	J	J	J	
BURNEY	1918	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
HARFORD	1919	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
EISSFELDT	1922	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	L	E	E	E	E	E	E	E	E	L	L	
KITTEL	1923	J	J	J	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	J	J	J	J	J	J	J	J	
PFEIFFER	1925	HN	N	N	N	NH	H	N	N	s	s	s	s	s	s	s	H	H	H	H	H	N	N	N	N	N	H	H	H	
MC NEILE	1931	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
PRESS	1933	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	J	J	J	J	J	E	E	E	
HEINISCH	1934	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	s	s	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	s	s	s	
RUDOLPH	1938	-	-	-	-	-	-	s	s	s	s	s	s	s	s	s	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
BEER	1939	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	L	E	E	E	E	E	E	E	L	L	L	
HÖLSCHER	1942	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	
NOTH	1948	J	E	E	E	EJ	J	d	d	d	d	d	d	d	d	d	J	J	J	J	J	E	E	E	E	s	s	s	s	
SIMPSON	1948	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	E	Z	E	E	E	s	s	s	s	s	JZ	J	J	
AUERBACH	1953	H	H	H	H	H	H	s	s	s	s	s	s	s	s	s	Hs	s	s	s	H	H	N	N	N	N	N	N	N	
LEWY	1959	J	J	J	J	P	PJ	s	s	s	s	s	s	s	s	s	JP	E	E	E	J	J	J	J	J	J	J	J	E	
LEHMAN	1960	Js	s	s	sJ	s	J	Z	Z	d	d	d	d	d	d	d	JR	R	s	J	J	s	s	s	s	s	s	s	s	
BEYERLIN	1961	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	
HARRELSON	1962	H	H	H	H	H	H	-	-	-	-	-	-	-	-	-	H	H	-	-	H	H	-	-	-	-	-	-	-	
SEEBASS	1962	J	J	J	J	J	J	J	-	-	-	-	-	-	-	-	E	E	E	E	Ed	Ed	J	J	J	J	J	J	J	
STALKER	1962	E	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	J	J	
DAVIES	1967	E	E	E	E	E	E	E	d	d	d	d	d	d	d	d	E													
COATS	1968	J	J	J	J	J	J	d	d	d	d	d	d	d	d	d	J													
SCHMID	1968	E	E	E	E	E	E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	E													
BAITLEY	1971	H	H	H	H	HP	H	d	d	d	d	d	d	d	d	d	H													
HYATT	1971	E	E	E	E	E	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	E													
ZENGER	1971	je	je	je	je	je	je	d	d	Z	d	d	d	d	d	d	jep													
JAROS	1974	E	E	E	E	E	E	d	d	d	d	d	d	d	d	d	EP													
JENKS	1977	E	E	E	E	E	E	s	s	s	s	s	s	s	s	s	E													
VALENTIN	1978	Gr	Gr	Gr	Gr	Gr	Gr	s	s	(s)	s	s	s	s	s	s	Gr													

E = ursprüngliche oder sekundäre E-Schicht

J = ursprüngliche oder sekundäre J-Schicht

A = jüngere elohistische Schicht

B = ältere elohistische Schicht (bei Procksch)

L = Laienquelle (= J₁ = N)

d = deuteronomi(st)isch

P = priesterchriftliche

I mere end 100 år mente bibelforskere, at Mosebøgerne er af mange forfattere, J: Jahweh-kilde, E: Elohim-kilde, etc. - Mangel på overensstemmelse svækker teorien, jf. her eks. i 2. Mosebog 32,1-27 (og Appendiks, s.311).
Fra J. Hahn: "Das Goldene Kalb", Frankf.1981, s.142.

- E = ursprüngliche oder sekundäre E-Schicht
- J = ursprüngliche oder sekundäre J-Schicht
- A = jüngere elohistische Schicht
- B = ältere elohistische Schicht (bei Procksch)
- L = Latenquelle (= J₁ = N)
- d = deuteronomi(st)isch
- P = priesterschriftliche Einfügung
- je = jehowistisch
- Gr = Grunderzählung (bei Valentin)
- H = Haupterzähler (zugleich ältere Schicht)
- N = Nebenerzähler (zugleich jüngere Schicht)
- s = sekundär
- Z = Zusatz
- S = Sonderüberlieferung
- R = Redaktor, z.B. R_{JE}, R_d usw.
- G = Glosse
- = keine Angabe

Den hemmelige religion

Læren om én gud - én side udvalgt fra et dobbeltprincip

I Egypten findes spor af "læren om én skabergud" både ca. 1450 f.Kr. og de *ældste* spor af læren i 5. dynasti og før, dvs. *før 2500 f.Kr.*

Det er en sådan lære, der almindeligvis forbindes med Moses. Idet den i forvejen fandtes i Egypten - *under 18. dynasti, hvor Moses ved israelitternes udvandring indførte sin nye religion* - må denne lære om én skabergud netop ses i forbindelse med israelitternes religion. For i sin egyptiske periode har *Moses* kunnet inspireres af en revival af den ældre lære og medvirke til at accentuere og videreudvikle den.

Oldtidsforfattere oplyser, at Moses allerede i Egypten fremsatte religionsreform(er) i den periode, der nu kaldes 18. dynasti. I dag vides, at her fik det egyptiske præsteskab sin største ekspansion nogensinde, og at faraos reelle magt herved undermineredes.

Især må det store Amonpræsteskab uundgåeligt have frygtet en reform. Det er ikke usandsynligt, at det har bidraget til at fortrænge Moses fra sin indflydelsesrige position ved hoffet - og at han allerede forinden nåede at plante sine reform-ideer i Egypten. Elementer har levet videre - også hos tilhængere i præstegrupper og ved hoffet.

Herved har senere farao Akhenaton (Amenhotep IV) også kunnet blive influeret. Under alle omstændigheder var det herefter *ikke* Akhenaton - med sine forsøg på at ændre religionen i Egypten i en "monoteistisk" retning (henoteisme) - der inspirerede Moses til en ny religion, hvilket ellers adskillige forskere har hævdet. Rækkefølgen er *omvendt*, idet Moses' religion i 1400-tallet f.Kr. dermed fandtes cirka hundrede år *inden* farao Akhenaton indførte sin religionsreform.

Et faktum er, at Akhenatons reformisme *ikke* var ren monoteistisk, men især fjendsk mod Amon. Jf. bl.a. egyptologen Erik Iversen's "The Reform of Akhenaten", i Göttinger Miszellen (nr. 155, 1996, s. 55-59).

Skønt Moses og Akhenaton begge ville koncentrere en kult om *én foretrukken* gud blandt/over alle andre - og anerkendte, at andre guder eksisterede (altså ikke fuld monoteisme) - så var der store forskelle.

Alle de største egyptiske guder for over 4.000 år siden havde dobbeltnavne ud fra deres *duale* universelle elementer:

F.eks. *Ptah-Atum*, 'skabe altet', dvs. gudsprincippets åndelige og stoflige side i ét. Den største gud *Amon-Re* betyder 'hemmelig' *plus* So-

lens livskraftsprincip - igen dobbelt: Usynlig/hemmelig og synlig/fysisk. konceptet er ikke nederegyptisk, men fra Theben - Moses' hjemby.

Fra *nøjagtig samme ide* udvalgte Moses alene *Amon-princippet* som udgangspunkt og lod i praksis sin gud *forblive usynlig, hemmelig* og med totalt *billedforbud*. - Hvorimod *Akhenatons doktrin* bekrigede Amon og valgte Amon-Re's *anden* side, det *synlige*, nemlig Re's, Solens fysiske livgivende *billede*, i form af solskiven Aton.

I sit valg synes Akhenaton præget af sin stærke dronning *Nefertite* ('den smukke kvinde er ankommet'), ikke usandsynligt en medisk prinsesse fra solreligionslandet Mitani, sendt til Egypten som barn. Akhenatons tiltagende lidelse - forskere peger på Marfan's syndrom (ikke Fröhling's syndrom som ofte antaget) - kunne øge hans stærke religiøse engagement, kendt som ægte dybt, bl.a. i hans digte. Et faktum er, at en af hans *hymner til solguden er nær identisk med Bibelens "Salme 104"*.

Kongerne betragtedes som gudernes talerør - ligeledes fungerede den første profet, Moses, som "Guds talerør". I farao Akhenatons reform tilbad egypterne ikke kongen direkte. De skulle tilbede guden der repræsenteres af solskiven, det foregik så gennem kongen, gudens talerør.

Men normalt blev kongerne i Egypten og andre steder *desuden* betragtet som guder med en kult, hvor de skulle tilbedes. En sådan status fik israelitternes ledere netop *ikke* pga. Moses' forordning.

Ved indretningen af gravanlæg i Aton-religionens periode omkring 1350 f.Kr. fremgår, at der fortsat eksisterede en opfattelse om livet efter døden. Moses må hos israelitterne have indført en lære også om dette (vil blive omtalt). I Egypten praktiseredes dødekult ved Osiris. Men i farao Akhenatons religion skulle Osiris helst ikke dyrkes.

Egypterne ønskede efter døden at blive ligesom Osiris i underverdenen, og de afdøde identificeredes med Osiris. Ofte skabtes Osirisfigurer til at personificere dem. Osiris var den store hjælper i underverdenen og samtidig dennes overvinder. Egypterne mente, at alt kunne komme til live igen og igen - den evige tilblivelse. Og hos mennesket skete det ved, at sjælen (*ba*) beboede en krop.

Det i Akhenatons lære ikke-velbelyste område - livet efter døden - blev et problem, der også i fraværet af Osiris blev en medårsag til Aton-religionens fald. Dette fald udløstes i forbindelse med en stor pestepidemi med uhyre mange døde. Epidemier kunne naturligvis indtræffe også under den gamle religion, men ved den nye religionsforms indførelse med kultisk koncentration om én gud, Aton, også efter døden, opfattedes denne gudekult som ikke at kunne fungere og som forfejlet.

Akhenatons religionspolitik var fanatisk, og dette var ret uegyptisk - egypterne var generelt liberale og flersidige, og den fanatisme kunne ikke overleve. Egypterne vendte tilbage til deres gamle guder. - Men anderledes gik det senere ved kristendommens start: Først årelange kriser, hvor

folket også her vendte sig fra de gamle guder, "der jo havde fejlet", men nu vendte folket *ikke* tilbage. Bl.a. derfor kunne kristendommen indføres så hurtigt i Egypten som et af de første kristne lande overhovedet.

Hemmelig lære i Moses' religion?

I Moses' religionsform er der tegn på en ikke-offentlig *kultisk overbygning* på religionen. Derved må hans religion oprindelig have været etableret i to niveauer *ligesom alle store religionskulter i verden før i tiden*: En folkereligion og en overbygning af en delvis hemmelighedsomgærdet indvielseseskult, der indeholdt en lære om livet efter døden. Her synes Moses for sit nye regi at have foretaget en omplacering:

- a) På den ene side forbeholdtes dele af denne højere lære stadig for det omtalte øverste og mest lukkede niveau.
- b) Hvorimod mange andre af samme læres elementer - f.eks. særlige mysterieskikke - der i *Egypten* og andre steder oprindelig tilhørte især det "*høje niveau*", nu blev indlemmet i folkereligionen. At kunne læse religiøse tekster, ellers mest forbeholdt indviede og præster, blev også udbredt. Mysterieelementerne, der nu indgik i Israels folkereligion, var:

- For *det første*, at der ikke var noget gudebillede. Religion, kult og tilbedelse var i den gamle verden nærmest utænkelig uden en eller anden form for gudebillede. Men i en mysteriekultinspireret lære kunne det være anderledes. Og et af de særlige områder, hvor Moses' religion afveg fra hidtidige former, var budet om ikke at fremstille noget billede til at repræsentere guden. Jahweh måtte ikke afbildes eller repræsenteres synligt i fysisk-materiel form.

Dog, dette princip blev delvis afviget i perioder hos jøderne. I Israel er der udgravet Jahweh-figurer fra 600-tallet f.Kr. Der findes endda inskriptioner om en tilhørende kvindelig guddom, "Jahwehs kone".

- For *det andet*, at gudens navn havde flere betydningslag og ikke måtte nævnes undtagen under specielle forhold. Den filosofi kom også fra *Egypten* og findes i visse træk hos mysteriekulter for den øverste gud, *Amon*, der - skønt afbildet - betyder 'skjult', 'hemmelig'. Med tydelig inspiration i Amon-religionens højere mysterier blev nu Israels gud usynlig, "skjult" - nu totalt. Det var nyt i en religion for et helt folk.

- For *det tredje*, at omskærelsesritualet - oprindelig en egyptisk skik - nu omfattede alle mænd, blot de tilhørte israelitterne. I "2. Mosebog" (19,6) udtaler Moses, at Israel skal være som "et kongerige af levitter". Dette skønt levitterne kun omfattede én - mindre - klan, hvorfra israelitternes præster rekrutteredes. Ifølge rabbinerskrifterne var levitterne de eneste omskårne israelitter under selve opholdet i Egypten.

Moses indførte også afgørende ændring i kongens religiøse status. I flere tusinde år blev kongerne i de store kultursamfund betragtet som en

gud, der var konge, og samtidig som en konge, der var gud:

- I Egypten var kongens krop "en vehikel beboet af det guddommelige element". Han skulle betragtes at være af *dual* natur - *kosmisk og jordisk* - evigt fornyet i sin eksistens i verdens tid-og-rum-kontinuum.

Han var som guddom løftet op - og måtte ved flere ceremoniel ikke røre jorden og måtte derfor omhyggeligt bæres og løftes. Hans gudekongelige udstråling ansås for så voldsom, at den kunne smerte de tilstedeværende. F.eks. i Persien repræsenterede kongen selve Solen, og audienssøgende skulle skærme ansigtet med hænderne og sige, "jeg brænder", når de nærmede sig og kastede sig ned foran kongen.

Også her er det revolutionerende ved Moses' Love - der er love for en religiøs nation - at lovene også skulle have virkning, hvis der ikke var et kongedømme. Men når kongedømmet var en realitet, da skulle kongen ikke have den guddommelige status - men afbalanceres af præsteskabet, der, på deres side, ikke måtte eje jord. Modsat f.eks. egyptisk præsteskab, der efterhånden ejede over halvdelen af Egyptens jord og hyppigt blev landets største kapitalmagt, som kongen kunne være under pres af og hyppigt måtte følge en mest præstegavnlig politik.

Folkets leder Moses har selv efterlevet at undgå den gængse form for kongestatus: Bl.a. blev hans grav skjult og *undgik* da - som det ellers kunne ske for mellemøstlige herskeres gravsteder - at blive et *kultsted*.

Moses synes at ville undgå, at konger dyrkedes som gud. Men f.eks. de senere salmer 2 og 45 synes alligvel at vise nogle tegn på gudeagtig kongeopfattelse eller -dyrkelse; indgroede kulturtræk, svære at undgå.

En ekstrem dyrkelse af dyr kendtes fra Egypten. Det træk modgik Moses med *sin reform*. Det skinner også igennem, da han omtaler ("2. Mosebog" 8,26), at dét, som hans religions tilhængere ofrer, kan vise sig som "afskyeligt for egypterne".

Er læren 'efterlignet'?

En slags parallel mellem den kendte del af Moses' religion og Akhenatons senere reform er, at mens Egyptens religion hidtil havde en lære om det såkaldte "efterlivet" hos de afdøde, så forkyndte hverken Moses eller Akhenaton denne lære. I hvert fald ikke åbenlyst eller direkte.

I de tekstdele om Moses' lære der af senere jødiske "forvaltere", især Ezra, udvalgte til at optages i den endelige version af Bibelen, findes der generelt set intet niveau af universelle erkendelser, f.eks. som i de indiske "Upanishader"s Vedanta-lære og hos flere græske filosoffer.

Det vil skyldes, som det vil blive klart, at en overordnet afdeling, *en overbygning til den åndelige elite* - den nævnte særskilte, øverste mysteriekult for indviede, der netop eksisterede hos alle andre af de store religioner - i dette tilfælde er blevet tilbageholdt eller fjernet *udadtil*. Den situation kendtes også f.eks. siden hen hos grækerne i nogen grad, hvor

en større viden om livet efter døden lærtes i mysteriekulterne.

Ved denne tilbageholdelse kan der meget senere være opstået et særligt anstødspunkt for Jesus i sit opgør med dele af det jødiske præsteskab og dets "døde" forvaltning af et religiøst vidensmonopol. Heraf kunne tænkes også vitale dele evt. at have overlevet, og i bedre tilstand, hos Qumranfolkene (som forsvandt 70 e.Kr.) - eller hos samaritanerne, der har deres egen bibeludgave. Jesus lod i sine lignelser samaritanerne (et tilmed provokerende islæt) fremhæve for bedre forståelse og overholdelse af skriften end bl.a. Jerusalems jødiske præsteskab.

Indsigt i de store åndelige dimensioner - bl.a. en *udbygget* lære om døden og "efter-livet" - i kombination med eksistensfilosofisk erkendelse, er ikke mere at finde i direkte form i dét, der skulle blive jødernes samleværk af tekster til fortrinsvis nationalreligiøst brug: Bibelen. Der er enkelte undtagelser, bl.a. i Bibelens "Jobs Bog" (se nærv. kap. 10), der i al tradition netop har Moses som forfatter.

Det er bemærkelsesværdigt, at ingen forskning synes at have set på Moses' religion ud fra, hverken at dens mysterieprægede elementer fremtræder i det Gamle Testamente, eller nogle udvalgte ligheder med den hittidige egyptiske religion også *før* Aton-religionens tid.

Begrebet livet efter døden sporede fortsat i ideer hos den senere jødiske tradition, hvor "livet i den anden verden" bl.a. kaldtes for "at hvile i Abrahams skød". Det svært oversættelige *sheol*, der både kan relatere til 'underverdenen', 'den anden verden efter døden' samt 'helvede', nævnes allerede i Mosebøgerne - men ses ikke uddybet.

Senere, i 200-tallet f.Kr., omtaler Bibelen i "Daniels Bog" (12,2-3) troen på de dodes opstandelse, og - for nogle af dem - en dom om en mindre lys eftertilværelse. "Prædikerens Bog" (12,5) omtaler, at:

"...før *sølvsnoren* tages bort, før guldsålen brydes i stykker...". At sølvsnoren brydes, er ældgammel opfattelse, et arketypisk begreb for den evige sjæl med sin, ifølge traditionen, fine forbindelsestråd til kroppen: Ved døden fjernes den sølvsnor, og sjælen sættes fri af kroppen.

Den viden, der har ligget bag alt dette, synes at have tilhørt en lære, som senere bl.a. kom til udtryk i, hvad Jesus på korset udtalte, nemlig at den ene af de korsfæstede røvere "som havde troen" skulle komme "i Paradis". Dette i teksterne "nyere" begreb - som Paulus i sit "2. Korintherbrev" (12,2) åbner for ved at meddele, at en afdød "var farende op til den 3. himmel" (dvs. Solens sfære ifølge tidens opfattelse) - må forudsættes som *et kendt udtryk forbundet med viden om "livet efter døden, i den anden verden"*. For ellers ville udsagnet om "Paradis" og ikke "Abrahams skød" derfor hos tilhørerne være meningsløst og ikke forstået.

Træk fra en mysteriereligion

Det omtalte øvre niveau i israelitternes religion blev efter Moses' tid

overtaget og koncentreret hos de øverste præster. Ahrons og senere især Zadoks familieklaner ved Jerusalems tempel bevarede gennem tiderne monopol på dette felt, især hvad angår indvielse og hemmelig lære.

Optakt til ændringer skete allerede, da kongerne David og Salomon (i alt, ca. 1010-925 f.Kr.) af politiske grunde delvis tilpassede sig landets mange ikke-israelitiske indbyggers forskellige religioner.

Derefter, i 700-tallet f.Kr., fjernedes Moses' kobberslange (brugt ved israelitternes helbredelse i ørkenen) - idet det hævdedes, at den blev misbrugt til tilbedelse i templet, hvor den opbevarede som relikvie.

Da Nordisraels befolkning blev tvunget i eksil i Babylon, i 722 f.Kr., benyttede Jerusalems præsteskab sig heraf til at skaffe sig den ledende position i hele landet. De lod det endeligt og afgørende ske via den unge konge Josias' voldsomme indgriben 622 f.Kr. Snarere end en tilbagevenden til Moses' lære blev i stedet traditionen/overleveringen omdirigeret til en særlig form: *præsteskabets udgave* af Moses' lære.

Et par århundreder f.Kr. blev indvielseskulter i Mellemøsten udbredt uden for de forskellige landes præsteskaber. Vendt imod Jerusalems præsteskab opstod opposition fra frie grupper, bl.a. Qumranskrifternes ophavsmænd, som mange mener er identiske med essæerne. Opposition ses ligeledes i beretningerne om Jesus' angreb på Jerusalems præsteskab. Var det imod dets "monopol" på en særlig lære?

Især i Romerrigets tid var den jødiske religion ved dens afgjort anderledeshed fra alle andre religioner opfattet af udenforstående ofte som *en art mysteriereligion*: uden gudebillede, og med en særpræget, egen mytologilære og mystik-filosofi.

Med åbenlyst kendskab til det bagved liggende højere kultiske islæt og indvielselære i Moses' religion ses 1.400 år efter indstiftelsen heraf, at den egyptisk-jødiske filosof *Philo* i Alexandria omtaler Moses som bl.a. en *mystagog* og *hierofant*. Det var på Philos tid velkendte titler for ledere af indvielseskulter (herom i kap. 15).

Senere, inden for islam - som *Mohammed* havde baseret bredt på Moses' lære, sådan som den fremstod i Bibelens senere version - opstod der igen sekter, der havde den vanskeligt undværlige esoteriske overbygning. Sekterne har fra tid til anden været skiftevis accepteret eller forkæret inden for islams forskellige religiøse grupperinger.

Egyptens præg og Jethros indflydelse

Den i Mellemøsten stadigt ærede og usædvanlige personlighed Jethro må også have haft betydelig indflydelse ved Moses' oprettelse af ny religionspraksis. Meget tyder reelt på, at flere hovedelementer i den religion, som Moses indstiftede for israelitterne, allerede også var influeret af den egyptisk mysterieindviende Jethros "religion".

I flere rabbinerskrifter omtales, at Jethro var imod "billeddyrkelse"

(dyrkelse af guder ved deres statuer og afbildninger) allerede *for* Moses opholdt sig hos ham i eksil.

Etableringen af Moses' religionslære var ud fra hans baggrund og uddannelse uundgåeligt af udpræget egyptisk tilsnit. F.eks. findes præeksistens samt forudopfattelse af den uskabte verden omtalt i egyptiske religionstekster. Det er bl.a. herfra, at Moses i Bibelen kan omtale eksistensen af kvaliteter og elementer *forud* for skabelsen (jf. nærv. bogseries bind 5, kap. 7) - samt at *mennesket blev "skabt i Guds billede"*. Dette ses i "Merikare Papyrus" (132, c 55, Volten's edition) i *Analecta Aegyptiaca* (IV, 1945, s. 73), ordret således:

"...han (mennesket) er hans (guds) billede, udgået af hans kød...". I denne ældre egyptiske lære: På en pottemagerskive skabte guden Khnum mennesket - af ler, dvs. af Jorden, der er gudens legeme eller kød.

Den franske egyptolog G. Daressy fandt 1897 flg. tekst fra Medinet Habu's lille tempel: "Amon-Re, eksisterende ved sig selv og eneste gud - han skabte de øvrige væsener, i begyndelsen skabte han universet, lod lyset skinne i mørket, skabte himmellegemerne". Dvs.: *som i Bibelen*.

I Bibelen er omskæring et religiøst pagttegn - og derved en indvielse til guden, idet Moses havde indført denne *egyptiske skik med omskæring*, nu i større udstrækning, for *hele* israelitterfolket. I det Nye Testaments "Apostlenes Gerninger" (15,1) nævnes omskæring ikke i forbindelse med Abrahams pagt, men *anføres helt klart som "Moses' skik"*.

Moses indførte efter egyptisk skik, at hebræerne nu for første gang i deres historie, som den fremgår af Bibelen, fik præster. Hertil knytter der sig specielle forhold. Månen, der tidligt kan have spillet en særlig rolle, opkaldtes på hebraisk - foruden navnet Jareach - også efter sin farve, nemlig *Lebanah*, 'den hvide'. Dette kan være fra hebraisk *laban*, 'være hvid', med roden *l-b-n*. - Jf. det beslægtede arabiske ord *laban* '(hvid) mælk', samt betegnelsen *Libanon*, 'hvide (bjerge)'.

Den første udnævnelse af præster hos denne gruppe skete netop ved det bestemte bjerg på *Sinai*halvøen, på "Jahwehs bjerg", hvor Jahwehs navn tidligere blev åbenbaret for Moses. Stedet kendtes også for sin månekultus - og *Sin* er (øst)semitisk for 'Måneguden'.

Levitterne, hvis betegnelse kunne være forbundet også med "den hvide", Månen, blev nu præster for *Jahweh*, hvis navn lydæssigt tilsvarende det *egyptiske* navn *Jah* for Månen og måneguden. Og præsternes rituelle praksis var på en del punkter forbundet med Månen.

Hos hebræerne/israelitterne indførtes påskens ofringer, en *fuldmåne*fest nær forårsjævnendøgn, indstiftet ved udvandringen fra Egypten. Dertil indførtes israelitternes kalender for månemåned-året, der her adskilte sig fra Egyptens praksis, hvor solårets kalender anvendtes.

Israelitternes fjender siger i "1. Kongebog" (20,23) om Jahweh, at:

"...deres gud er en bjerggud... derfor er han stærkere end os...". Det tilføjes, at Jahweh straffede fjenderne for den omtale, der må være opfattet nedværdigende (dog optrådte han på Sinai-bjerget). Fjendernes udbredte gud Baal ses ofte forbundet med bjerge og lokale bjergnavne.

Moses' indretning af det mobile tempeltelt, Tabernaklet, med et ekstra rum, "det allerhelligste", kendtes i mange ældre templer. Samt fra hans egen tid, f.eks. i Hatshepsuts tempel i Deir el-Bahari ved Theben. Her er "det allerhelligste" en udhugget klippehule, som det store tempelkompleks "uden for" bjerget er bygget op omkring. Men *hele* templet fik navnet: det allerhelligste, *Djeser djeseru* ('det helligste hellige sted').

Den usynlige gud

Fælles med egypterne og andre oldtidsfolk var israelitternes brug af alter til ofring, og dette at Jahweh (og andre guder) mentes at manifestere sig i røg, især offerrøgen fra alteret eller røgelsens røg.

Ved religiøse optrin bar egypterne gudebilleder i procession. Moses' samtidige, Tuthmosis III, lod guden Amon bære foran sin hær i slaget ved Megiddo - den ældste historiske optegnelse af denne krigstradition.

Selv om israelitterne ifølge Moses' Lov ikke måtte have afbildning af deres gud, bevarede en del af den *egyptiske* baggrund stadig: Israelitternes hellige kiste, Pagtens Ark, var forsynet ovenpå med et tronsæde til Jahweh - så at Israels gud på den måde *alligevel kunne være til stede* i processionen eller i hærens forreste række - men *usynligt*.

På krigsskuepladsen og i det senere tempel har synet af israelitternes hellige kiste været en surrealistisk oplevelse: Den gabende tomme trons stol, der hos Israels fjender efterlod tvivl om enten gudens totale fravær eller tværtimod med en suggestivt trykkende tilstedeværelse, idet enhver kunne indlægge sine egne forestillinger og tvivl - og dermed frygt - på den tomme plads. Den psykiske effekt ved dette har været af stærkere gennemslagskraft end fjendernes gudefigurer.

Læren om potentielt vældige kræfter i det guddommeliges usynlighed og andre hermed forbundne forhold bag dette, tilhører den mysteriekultiske del af den egyptiske religion. Det indgik også i den viden, som Moses bragte med ud af Egypten. I øvrigt var egyptiske gudestatuer det meste af tiden tildækkede for folkets øjne.

En anden vigtig overtagelse fra kulten for Egyptens øverste gud *Amon* ses indgået i Moses' forordninger. Egypterne brugte *Amons* navn 'hemmelighed', 'skjult' ved religiøse påkaldelser, bønner og anråbelser.

Men på hebraisk betød ordet *amen* 'lad det ske', 'lad det være sandt'; det ord synes optaget i Israels religion som en besværgelsesformular, nu med hebraisk betydning. Bl.a. i "2. Mosebog" (5,22) beordres, at der skal siges "amen" endda også under udøvelse af forbandelse. Under alle om-

stændigheder kendes fra *egyptiske* mysterier, at ritualer og bønner inkluderer og hyppigt afsluttes med dette ord *amen*.

Selve guden Amon glemtes senere, og betydningen af "amen" udlægges på hebraisk (der har mange egyptiske låneord) at være fra roden '*mn*' som: 'noget der er sandt'. Og Amons navn ses netop brugt sådan i egyptiske besværgelser for at "gøre dem til sandhed" - for at gå i opfyldelse.

En relation hertil i denne tradition i israelitternes/jødernes religion, kunne tænkes at have påvirket "de ti bud"s forbud mod at misbruge Jahwehs navn. Forbudet fortolkes sådan, at det navn helst ikke udtales eller nævnes i det hele taget. Moses var desuden gået et skridt videre og havde forbudt, at gudsdyrkelsen foregik gennem gudebilleder.

Det var velgennemtænkt træk for religionens bevarelse at indføre en usynlig gud, der ikke måtte afbildes - og nær umuligt kunne fjernes igen, når der ikke fandtes synlige figurer og billeder, som kunne omstyrtes og udskiftes med andre guder. Det ville være svært at bekæmpe en ikke-afbildet gud, når tilmed dens navn ikke må nævnes.

Idet Jesus ofte baserede sine udsagn ud fra de overleverede Moses-relaterede bibeltekster, kan det ses som en påfaldende ændring, at den katolske kirke fra et tidligt tidspunkt dyrkede helgener - især martyrer - og netop i *afbildninger* (se kap. 25).

Da Martin Luther revolterede mod den katolske kirke, omskrev han og fortolkede ordlyden af "de ti bud". Budet mod at misbruge Jahwehs navn er i Luthers bibeloversættelse det andet bud, men i Moseloven det tredje bud. Det oprindelige andet bud var billedforbudet, som Luther helt så bort fra. For at få ti bud delte han det tiende bud i to dele.

Oldtidsforfatterne - og rabbinerskrifterne - omtaler Moses' evner som *iatromantis*, dvs. 'healer og seer'. I "4. Mosebog" (21,4-9) lod Moses på Sinai opsætte en kobberslange på en stage eller pæl (i den kristne Bibel ofte ukorrekt oversat som 'kors') for at helbrede syge.

Ud fra den *egyptiske* lægegud Imhoteps senere græske navn *Asklepios*, kaldes dette billede "*Æskulap*-staven". Stadig nu 3.400 år efter Moses forestiller det en stav med en slange om, og er nu: Det internationale symbol for læger og sundhedsinstitutioner. Når slangemotivet fordobles, blev staven en *caduceus* ('merkurstav') - og var således med to slanger et kendt symbol for Hermes/Thoth, hvem Moses i flere senere overleveringer og i traditionen også netop blev sammenlignet med.

Det var denne omtalte kobberslange fra Moses, der senere opbevarede i Jerusalems tempel helt frem til religionsreformen i 622 f.Kr.

Arkæologer har ved Sinai-halvøens kobberminer fundet slangefigurer af kobber, fra 1300-tallet f.Kr. - dvs. kort efter Moses' tid. De tilhørte midianitternes og qainitternes kult med slangetilbedelse - og træk herfra genkendes i Bibelen Moses-beretning om helbredelsen i Sinais ørken. Og, som Moses, at "forvandle slange til stav" ved at holde den i ha-

len, var sandsynlig praksis i midianitternes kult på Sinai. På *egyptiske* billeder holder præster slanger i halen (jf. bind 5 kap. 9); og "skaberguden Ptah's magiske stav lammer mørkets slange" - brugtes i religiøse-mytologiske mysteriespil.

Et nyt perspektiv i striden om Bibelen som kilde

Igen, med Moses' religion i to lag - en mysteriekultisk retning for indivi-ede, og en folkereligion - var det epokegørende, da Moses, som den første, indlagde folkereligionen så mange elementer fra mysteriekulterne, især fra egyptisk religionskult.

Det synes især at være i denne nu fortrængte to-delthed, at der kunne søges nogle årsager til, at der i de enkelte bibeltekster kan optræde forskellige betegnelser for israelitternes gud samt varierede udgaver af love og beretninger. De ældste bibeltekster er i nutiden blevet opfattet som forskellige kilder fordelt i tekster om hhv. *Jahweh* og *Elohim/El* - om end med meget usikre grænser. Sådanne tidlige litterære hypoteser om bibelteksterne opstod *længe før* videnskabelig arkæologi udvikledes - og synes i det meste *ikke* støttet af fundene (jf. Appendiks).

Tekster forbundet med *Jahweh* har bl.a. beskrivelse af Jahweh som en flamme. Undertiden er han repræsenteret ved en budbringer, eller i åbenbaring (f.eks. hos Job) ofte i en drøm. Jahweh ses også i symbolske beretninger, f.eks. om Paradisets have - alle træk passer til mysteriekult; ligeså gør hele "Jobs Bog" (netop tilskrevet Moses' forfatterskab).

- Angående *Elohim*: Han "blev set" af de ældre israelitters råd. Han talte ansigt til ansigt med Moses. Han skrev Loven på tavler. Han optrådte med ild og røgskyer; i det hele som i et ydre mysteriespilregi.

I "2. Mosesbog"s kapitel 18 omtales, at der blev afholdt rituelt måltid med Ahron og alle Israels ældste. Dette pagtmåltids ledsagende slagtofre og brændofre blev ikke givet til Jahweh, men til Elohim, ifølge den Hebraiske Bibels nøjagtige ordlyd. Den amerikanske forsker Aelred Cody netop påviser i sin afhandling "Jethro Accepts a Covenant With the Israelites", i *Biblica* (49, Roma 1969), at flere Moses-teksters omtale af ofringer er forbundet med Elohim og et pagtmåltid, men når et pagtmåltid omtales uden samtidig offerhandling, er det i forbindelse med Jahweh.

Generelt går Jahweh imod at lave gudebilleder - Elohim går imod kult for husguder og imod tyrekult. Jahweh virker eksklusiv (mysteriekult), mens Elohim synes "populær" (folkereligion). Men ofte kan disse forskelle næppe tillægges særlig betydning, da betegnelsen/navnet Elohim også andre steder jævnlige kan bruges for omtale af Jahweh.

I rabbinernes tradition fortolkes de to gudsbetegnelser teologisk som Guds to hovedformer for udfoldelse: Jahweh er udtryk for barmhjertighed - og Elohim for retfærdighed, også i Bibelens ældste "monoteisme" - bl.a. i "2. Mosebog" (6,3) - kendtes Elohim som skaber og dommer.

Navne-dobbeltheden kan ses også som en *magisk-religiøs forstærkelse* i Moses-teksterne. Disse synes i den to-delte religion at være skabt som ét hele fra starten, fordi de med deres flere indbyggede lag af betydninger skulle kunne bruges til begge niveaurs religionsudtryk, hvor disse ikke var skarpt adskilte, men havde mange ens/fælles forhold.

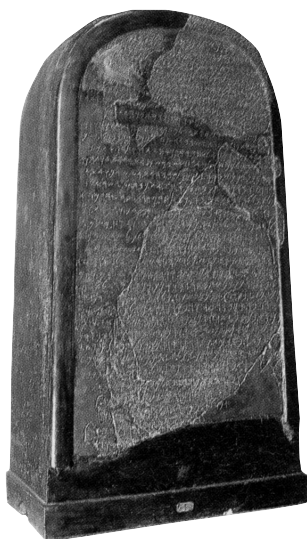
Babylonisk præg i bibelteksterne er af delvis sen dato. Forskningen har mest været optaget af denne yngre side, som bl.a. derfor hurtigere blev mere forskningstilgængelig frem for det ældre egyptiske præg.

Teologiske forskningshypotesers påstand om "mange kilder bag Bibelens tekster" udløste forvirring. En medvirkende årsag til påstanden kan være, at spor af to-delingen i Moses' religion ikke bemærkes.

Foreløbig har ingen hypotese passet for Mose-bøgernes fordeling af Jahweh og Elohim. Derfor bør ved siden af den mysteriekultiske vinkel undersøges nøje for de mange oprindelige *egyptiske* spor. Disse er hidtil undervurderede, men kan endnu findes inden for jødisk, kristen og islamisk religion.

RESUMÉ:

- Én-gud-ideen, kendt i Egypten endda før 2500 f.Kr., fokuseredes igen på Moses' tid. Moses valgte at uddybe Amon-Re-dobbeltprincippet ene side, mens den senere farao Akhenaton udvalgte dets anden side.
- Karakteristisk mysteriekultisk religionstradition samt oprettelse af et præsteskab foruden en ypperstepræst-institution indførtes af Moses hos israelitterne for første gang - det hele var efter egyptisk forbillede.
- Moses' religion synes oprindelig opbygget ligesom den tids andre religioner, nemlig i to niveauer: en mysteriereligion og en folkereligion.
- De to niveauer i Moses' religion synes i flere tilfælde afspejlet i bibelteksters forskelligt fordelte brug af gudsnavnene Jahweh og Elohim.

Tv.: Jahwehs 4-bogstav-navn er ikke opfundet af senere tiders præster, men kendes tidligt. Findes bl.a. på Mesha-stenen, 900-tallet f.Kr.

Th.: Jahweh-navnet ses i ældre og yngre udgaver af hebraisk skrift. Den øverste er fra Mesha-stenen.

𐤔𐤕𐤕𐤔
𐤔𐤕𐤕𐤔
𐤔𐤕𐤕𐤔
𐤔𐤕𐤕𐤔
𐤔𐤕𐤕𐤔

Den gådefulde Guldkalv af Egyptens guld

Betydningsfuldt fund af Guldkalv

En oprindelig typisk egyptisk kultform var kendt hos israelitterne under deres udvandring og ophold på Sinai. I Bibelens Moses-tekster berettes, at da Moses opholdt sig på Sinaibjerget borte fra lejren med israelitterne, gennemtvang disse, at Ahron skulle lade en Guldkalv støbe af (især egyptiske) smykkemetal, som de afleverede til støbningen.

Derefter afholdt de et rituelt ceremoniel foran Guldkalven. Moses forbød dyrkelse af afguder og at fremstille gudebilleder, hvorfor mange israelitter, der havde deltaget, straffedes strengt. Men der er flere gåder forbundet med Guldkalven. Jf. også den historiske scene:

- Israelitternes Dan-stamme i Kanaan var fra deres kyst ved Ashqelon tidligt søgående og nåede vidt omkring til Middelhavslandene. Ligesom deres naboer pelasgerne (filistrene) var de kendt for deres okse- eller tyrekult. Fra Dan-området slog mange danaere/danitter sig ned i græske områder og blev *også her* naboer til pelasgerne.

Myterne omtaler, at også (de nu græsk lokaliserede) danaere havde en tyrekult - og at kongen, Danaos, der oprindelig kom *fra Egypten*, bevogtede en hellig okse, identificeret med gudinden *Io*. Jf. den egyptiske Måne(gud) *Jaah* eller *Iawh* og relationen til det for Moses åbenbarede gudsnavn *Jahweh* på *Sinaibjerget* (semitisk 'Måne'bjerget).

I dag kan navnet genfindes langs Nilens bredder i Sudan (det tidligere Nubien) hos det milliontallige dinka-folk, der i flere tusinde år ofte var underlagt deres nordlige naboer, egypterne: I dinkaernes sprog er udtrykket '*hvid okse*' et *egyptisk* ord: *jaah*.

Fra Harvard University's udgravninger i Israel, ledet af den amerikanske arkæolog Lawrence E. Stager, blev der 27. juli 1990 offentliggjort et hemmeligholdt fund af en Guldkalv, forinden udgravet i juni af hans assistent Rachel Starck. Den fandtes under ruinen af et nedbrændt tempel ved byporten i oldtidshavnebyen Ashqelon (19 km nord for Gaza).

Denne Guldkalv er 12,5 cm lang ("Time Magazine", 6. August 1990) og støbt i gylden bronze og sølv - og er verdens ældste kultfigur af ædelmetal. Findestedet Ashqelon er netop i Dan-stammens gamle Palæstinakystområde, der i skiftende tider også har tilhørt filistrene og senere Ju-

da-stammen. Dateringen er 1500-1400-tallet f.Kr. og dermed på Moses' tid. (Ill. af fundne Guldkalve: bind 3, s.127).

Dette er samstemmende allerede med Bibelens beretning om Guldkalven: At israelitterne ved udvandringen fra Egypten medbragte dyrkelsen af den hellige tyr. At den omtales som en *Guldkalv*, der på hebraisk er hankønsord, *egel*, en 'tyrekalv' - af guld eller forgyldt - synes ikke blot influeret af dens mindre størrelse. Jf. relationen til skikken i Egypten, at Apis-tyren til Amon allerede vælges som ungkalv. Den søgtes i hele landet og helliggjordes efter præsternes udvælgelse af den ud fra 29 forskellige kendetegn. Når den døde - og ritualspistes af kongen eller blev balsameret - var der landesorg.

Flere oldtidsforfattere hævder, at Moses allerede i Egypten havde indstiftet en kultreform for dyrkelse af hellige tyre. Under alle omstændigheder, hvis Moses med sin høje stilling ved det egyptiske hof var forbundet med dyrkelse af tyren/oksen, har det været i forbindelse med den hellige Apis-tyr og himmelko-gudinden Hathor.

Bl.a. den romerske historiker Tacitus omtaler Moses' reformering af to bestemte kulte i Egypten. Den ene var kulten for ibisfuglen, guden Thothis symbol. For den anden kult angives, at Moses udviklede ny praksis for tyrekulten i Egypten.

Det er sandsynligt, at Moses har villet modificere den tyredyrkelse, der i Egypten bl.a. gav sig udslag i mumificering og kostbare begravelser af udvalgte tyre. Han ønskede, at sådanne udvalgte tyre ikke mere dyrkes næsten på niveau med guderne. Ifølge hans love for israelitterne skulle disse dyr blot være helligt offer.

Guldkalv hos Moses' slægt - og stadig hos druzerne

Næsten et halvt tusind år efter Moses lod kong Salomon, til sin indretning af templet i Jerusalem, opstille et kæmpe bronzekar båret af 12 støbte okser eller tyre - med 3 mod hvert verdenshjørne.

Yderligere 200 år efter, mens israelitternes land længe var splittet i to riger - Israel i nord og Juda i syd - dyrkedes selve Guldkalven i nordriget, endda hele to Guldkalve. Jero'boam (700-tallet f.Kr.), der på dette tidspunkt var konge over nordriget, dvs. Israel og herunder det senere Samaria, omtaler ("1. Kongebog" 12,28) reelt Guldkalven som Gud:

"...Se Israel, den (Guldkalven) er din gud (Elohim), der førte os ud af Egyptens land..."

Jøderne bevarede hermed i deres Bibel disse optegnelser. Det kunne bruges til at demonstrere, hvor forkert - efter deres opfattelse - folket i Samaria og det øvrige Nordisrael havde båret sig ad.

Bibelens "Dommernes Bog" (18,11-31) beretter, at mens Dan-stammen, *vedblivende dyrkede Guldkalven, lod stammen senere den tradition fortsætte gennem en præst, der var en af Moses direkte efterkomme-*

re (i alt kun tre senere slægtninge nævnes i Bibelen efter invasionen).

En større gruppe af Dan-stammen og denne præst Jonathan brød op fra Jaffa-området ved kysten - under presset fra nabofolket filistrene - og flyttede til Libanon, byen Leshem (Laish). De indtog denne by og omdøbte den til *Dan*. Her medbragte de Guldkalv-kulten.

Forskellige steder i Israel er der udgravet små Guldkalvfigurer støbt i gylden bronze - fra 1400-1200 f.Kr. En af disse, nu i Israel-Museet i Jerusalem, er fundet i Samaria nord for Sikhem, nær den ældgamle vej mellem Dothan og Tirzah på en kultplads, hvor den kultiske udøvelse er foregået under åben himmel - ligesom for Guldkalven på Sinai.

En anden Guldkalvfigur er fundet i nordligste Israel ved et tempeplanlæg i Hazor, 25 km syd for byen *Dan*. Begge Guldkalve omtales i Amihai Mazar's afhandling "Bronze Bull Found In Israelite 'High Place'...", i *Biblical Archaeology Review* (vol. 9, No. 5, 1983, s. 34-40).

Det er fantastisk, at Guldkalv-kulten stadig findes den dag i dag og just med centrum i dette Sydlibanon-område: - hos druzerne. Forskningen vides endnu ikke at have været opmærksom på en mulig sammenhæng. Druzersektens religion har mange elementer fra de gamle mysteriekulturer foruden senere træk som gnosticisme, neoplatonisme, endda buddhisme, manikæisme samt en reinkarnationslære - og islam. Deres etniske gruppe eller sekt er et af de mest lukkede samfund i Mellemøsten - og tæller lidt over 1 mill. medlemmer, f.eks. 75.000 i Israel.

Druzerne, der hævder at være af ikke-arabisk oprindelse, har i Israel og Libanon overtaget traditioner i forbindelse med Guldkalven. De indgår i sektens hemmelige ritualer, der forvaltes af druzernes religiøse og verdslige leder, overhovedet for den førende familie, den magtfulde *Jomblat*-klan. Jf. bl.a. Philip K. Hitti's feltstudium "The Origins of the Druze People And Their Religion", i *Columbia University Oriental Studies* (vol. 28, New York 1928).

Druzernes Guldkalvfigur tages frem fra en sølvboks en gang om året til et særligt kultceremoniel, ifølge den amerikanske antropolog William B. Seebrook's afhandling "The Golden Calf of the Druzes", i "Asia" (March, New York 1926, s. 220-227 og 250-253). Figuren er en lille statue af en gylden okse og er i størrelse mindre end en lille kat. Dvs. nøjagtig samme størrelse som den Guldkalvfigur, der 64 år senere blev fundet ved Ashqelon præcis i det distrikt, som Dan-stammen, der emigrerede til Libanon, havde forladt!

I flere tusinde år ses i Mellemøsten og Middelhavsområdet, at røgen ved ofring samt dyrets blod skabte formidling til guden, og selve offeret var også helligt. Præster forestod slagtning og udbød dele af det nu hellige kød. I fortsat tradition i italienske landsbyer er slagterens disk som et alter og udformet i marmor, hævet over kunderne, og kødets udskæring/opdeling foretages efter de gamle principper.

Himlens okser

Talrige arkæologiske vidnesbyrd angiver, at det ensomme tempel på Sinai-halvøen, ved kobbermalm- og turkisminerne ved Sherabit el-Khadim, hovedsagelig var til en *himmelorienteret eller kosmisk kult*, tilegnet den egyptiske himmelko-gudinde *Hathor* (dvs. "Horus' hus"). Hun var en udgave af Isis, i dette egyptiske grænsedistrikt også repræsenteret under det semitiske gudindenavn Balith. Templet var desuden tilegnet Isis i hendes form som *Sobdet*, egyptisk for stjernen *Sirius*.

Ved israelitternes udvandring (1454 f.Kr.) har der fra Sinais kobberminedrift kunnet skaffes udstyr til metalsmeltning til Guldkalvens støbning - hvilket ellers måtte være et problem hos et folk på vandring.

Dyrkelsen af Guldkalven på Sinai fandt sted på et tidspunkt, der ud fra Bibelen beregnes som et bestemt antal dage fra udvandringens start.

Datoen blev jødernes lovgivningsdag og kendes senere som pinsen - der faldt cirka 6. maj (moderne kalenderstil) - et tidspunkt hvor Solen da passerede *Sirius'* himmelmeridian og dermed den betydningsfulde Verdens-akse på himlen. Det tidspunkt for Guldkalvfesten er kendt egyptologisk som netop *himmelkoen Hathors kultiske årsfestdag*.

- Kunne det være sådan, at hellige okser eller tyre ud over anvendelse til ofring også har været forbundet med en i nutiden mindre kendt kosmisk ideverden inden for den kultiske praksis?

For i disse forhold skimtes sporene fra en glemt tradition, i forbindelse med tyre-kulten, der bl.a. overlevede hos danitterne og samaritanerne - og som det også synes muligt at fortolke således, at Moses ikke umodificeret tog afstand fra Guldkalven. Moses forbød billeddyrkelse og afguderier, men Guldkalven kunne have en anden særlig funktion - mysteriekultisk - der blev misforstået eller misbrugt.

Kultiske afbildninger af okser eller tyre findes også på egyptiske stjerne kort i gravkamres dekorationer. Her ses guden Horus på himlen at harpunere *Karlsvognens* stjernebillede der afbildes som en tyr eller tyre-skank, *Khepsesch/Meskhetiu* (senere var det ofte i stedet en flodhest). Et lille rageknivformet instrument af (meteor)jern fra himlen til brug ved faraos genopstandelse hed *meskhetiu* ligesom *Karlsvognen* (jf. at den senere hos romerne bl.a. hed *Okseploven*).

De obligatorisk indviede faraoner fik titlen "harpunéren". Lignende træk synes at have overlevet senere som et element på Kreta ved drabet på "*Minotauros*", mennesket med tyrehoved - og i Orientens Mithraskulter med ritualdrab af tyre. Den kult fik udbredelse overalt i Romerriket - med reminiscenser helt frem til tyrefægtning i nutidens Spanien.

Overalt i den gamle verden blev stjerner og stjernebilleder ofte benævnt som okser og tyre. Mælkevejen var udgydt af "*Himmelkoen*", der i sig selv kunne repræsentere endda hele himlen - og fandtes blandt de

første ved Skabelsen - ifølge traditioner både i Egypten, Indien og Nord-europa. I Babylon var gudinden Ishtar, der var syrernes og kanaanæernes Ashtarte, ofte afbildet som en (himmel)ko.

I Egypten afbildedes farao/dronning Hatshepsut som barn drikken-de af himmelkoen Hathors mælkestrøm, ligesom grækerne 800 år senere omtaler, at deres gud Zeus som barn drak af samme kosmiske kilde, og hos nordboerne drak kæmpen Ymer af himmelkoen Audhumle.

Om babyloniernes zodiak (Dyrekreds) siger deres ældste tradition:

"...*KarlsvognenTyren* var altings begyndelse..."

I oldtidens Indien markerede *KarlsvognenTyren* begyndelsen i månehoroskoper. I den græske "*Minotauros i labyrinten*" er i det sidste udtryk *la-brys* af betydningen 'dobbeltøkse' - og også navn for stjernebilledet *Ori-on*, der på himlen aftegner sig som en dobbeltøkse netop under *Tyrehove-det's* stjerner. På mange græske okse(hoved)-billeder ses en dobbelt-økse indsat. *Minotauros*-skikkelsen er *Orion* med *Tyrehoved* påsat/over sig.

Fra det gamle Egypten findes afbildninger af tyre, der er dækkede af stjerner. Mange templer - bl.a. med kulter for ko-gudinden Hathor eller for Apis-tyren - er anlagt efter sigtelinjer til særlige stjerner. Egypternes Verdensakse-agtige, hellige "stenspir"monumenter hed på græsk *obelisker*, 'okse-spid', og var decideret solkultiske. Hos egypterne kaldtes planeterne også "køer" - og senere på græsk kaldtes de "Solens okser".

Solens årscirkelbane på himlen - som planeterne følger, men i egen fart - omtaltes (især hos grækerne) som "okseplovfuren", som disse himmelkøer (himmellegemer) fulgte (jf. førnævnte "okseplov"). Én gang rundt med Solen i plovfuren udgør ét år. Allerede faraos varseldrøm med "7 fede og 7 magre køer" kunne tydes af Bibelens Josef til herved at være "7 fede og 7 magre år". Og et påbud fra Moses, i "2. Mosebog" (22,10), lyder:

"...Du må ikke pløje med en okse og et æsel sammen..."

- korresponderer både med de af hans love, der angår dyrs beskyttelse (hos det umage par kan æslet overbelastes), og med den tids frygt for "umage sammenblanding". Men det henfører også til "okseplovfuren" på himlen, hvor *Tyrens* stjernebillede inden for denne "Paradiscirkel" (ekliptika), og *Æslets* lige udenfor, danner par med den plovfure mellem sig. *Æslet* og *Tyren* var i den tidligt udbredte babyloniske astrologi anset for vanskeligt forenelige kræfter, der "trækker på hver sin måde".

Skriften og religionen

Ved grækernes import af verdens ældste alfabet - ikke fra Fønikien, men fra den originale første form på Sinai - overtog de flere slags skriveretninger. Heraf foretrak de især den, hvor hveranden linje skrives i modsat

retning, en zigzag-læsekurs kaldet *boustrophedon*, dvs. 'pløje med okser' (der pløjer i furer frem og tilbage - med en "kovending"). Det synes ikke tilfældigt, at det ældste alfabets *første* bogstavs navn *aleph* (bogstavet 'A') betyder 'okse' og er formet som et oksehoved.

Det er karakteristisk for de oldtidssprog, der før alfabetets opfindelse brugte skrift, at de fleste af dem havde deres eget skriftsystem baseret på en billedsymbolik, der ofte ikke kunne bruges direkte til et andet sprog. Skriftsystemerne havde også den store ulempe at kræve 800-2.000 forskellige billedskrifttegn eller mere - i modsætning til alfabetets kun 22-24 (lyd)bogstaver, der tilmed kan bruges i alle sprog.

Alfabetets ide som alene en direkte lydskrift er lånt fra de egyptiske hieroglyffers 24 eneste én-stavelsestegn. Ligeledes er den grafiske udformning af næsten alle bogstavtegn i verdens ældste alfabet på Sinai lånt fra hieroglyffernes udseende og består her oprindeligt af billeder: okse, hus... etc., der *ikke* betyder disse ideer eller "ikoner" ("symboler"), men som alene *udtales* med hver figurs indledende (enkelt)lyd: *a*, *b*,... etc., der dannes af ord/billederne *a-leph* ('okse'), *b-eth* ('hus'), etc.

Men dette alfabet indeholder *ingen billeder af guder*. Derimod var næsten en tyvendedel af de egyptiske hieroglyffer på Moses' tid billedtegn med "gudebilleder". Hvis Mosebøgerne var skrevet med hieroglyffer, skulle der alene til gudsnavnet "Jahweh" bruges disse gudebilledskrifttegn op til - alt efter tydning - ca. 1.800 gange og yderligere ca. 950 gange til gudsbetegnelserne "el" og "elohim". Fra starten kunne Bibelen derfor ikke være skrevet med hieroglyffer, da det ville være overtrædelse af Lovens direkte forbud mod at afbilde nogen gud.

Det vil også fremgå, at alfabetets opfindelse er samtidig med både Bibelens ældste dele og med Moses' virke og religion: For Bibelen udleverer her det dobbeltbundede gudsnavn JHWH (Jahweh), idet konstruktionen af dette ord/navn med dets flerdimensionale betydninger, som Bibelen fremstiller navnet med, *kun* er mulig med bogstaver og helt utænkelig med en billedtegnskrift. *Jhwh*-navnets betydninger er en af Moses' religions grundlæggende erkendelser. *Uden opfindelsen af alfabetets bogstaver, ingen videre mosaisk lære*. Med grundlag i alfabetopfindelsen - blev denne lære verdens første boglige religion.

Dette må sættes i relation til, at mange historikere og forfattere fra oldtiden samstemmende angav, at Moses var alfabetets opfinder - bl.a. *Eupolemos* (160 f.Kr.), *Aristobulos af Panea* (150 f.Kr.), *Artapanos* (100 f.Kr.), kirkehistorikeren *Eusebius af Cæsarea* (300 e.Kr.); også Quranen omtaler dette. I nutiden har bl.a. autoriteter som den tyske egyptolog *Kurt Sethe* og hans landsmand, semitologen *Hubert Grimme* indikeret muligheden af, at Moses stod bag opfindelsen af alfabetet; - idet det fremstod uden gradvis udvikling, men i færdig form som et enkeltmandsværk! Teknisk og tidsmæssigt må opfindelsen ses som realistisk

mulig for Moses der, uddannet ved faraos hof og i diplomatiet, var hieroglyfkyndig og også var semitisksprogligt orienteret.

Der er endnu ikke fundet et afgjort, konkret bevis for hans i så fald perspektivrige opfinderrolle, men der eksisterer mange indicier. Ud fra indskrifternes arkæologiske vidnesbyrd fremstår det faktum - ifølge den engelske arkæo-egyptolog Flinders Petrie - at *israelitterne fra første færd har haft konkret mulighed for at besidde alfabetet*.

Skriften på tavlerne

Derudover er det interessant, at Moses' ophold i *første omgang* på Sinai fandt sted hos Jethro, der var præst og synes at have resideret her i det øde Sinais eneste tempel. I kobber- og turkisminerne omkring dette lille tempel i Sherabit el-Khadim findes dette verdens ældste alfabet indskrevet, især i mineskakternes klippevægge. Rabbinerskrifterne omtaler, at *Jethro gemte Moses i (Sinais) klippeskakter*. Og templet var som nævnt dedikeret til den egyptisk-kanaanæiske stjerneforbundne kult for himmelkoen Hathor/Balith samt *Sirius*stjernen. Flere indicier i det følgende kan antyde dele af en særlig sammenhæng mellem skrift og kosmisk lære (bl.a. symboliseret ved oxen).

Af de Sinai-inskriptioner, der er tydet, er flere af dem åbenlyst kultiske. Fra begyndelsen var sandsynligvis det egentlige formål med (Sinai-)alfabetet især at bruge det som hemmelig skrift. Allerede Hubert Grimme var inde på tanken om denne form for dets anvendelse.

Da Moses igen var på Sinai - nu under ørkenvandringen - *omtales i Bibelen for første gang* overhovedet brug af *skrivning*, nemlig da han med israelitterne passerede *Dof'ka*, dvs. 'udsmeltning'. Ud fra antallet af dagsrejser kan det fremgå, at det har foregået omkring Sherabit el-Khadim, hvor kobberudsmeltning ifølge arkæologerne udførtes lige uden for kobbermineskakterne - de gamle slagter kan stadig findes her.

I Bibelen omtales Moses' lovtavler som første gang præsenteret netop på Sinai. Det er den ældste omtale, hvor det kan udledes, at alfabetet var anvendt, idet der ikke kendes anden skrift i israelitternes historie. Det var derfor også den eneste historiske mulighed for at indføre skriften umiddelbart, fordi ingen skrifttraditioner hos dette netop nye folk kunne blokere for denne nye opfindelse. Mosebøgernes ældste dele har lige fra starten været skrevet med alfabetet.

Når "*indskrift*" omtales første gang i hele Bibelen, er det også i forbindelse med Moses og Sinai, i "2. Mosebog" (32,16-18):

"...Lovens tavler var Guds tavler, og skriften var Guds skrift indgraveret i tavlerne..."; - og ligeledes om lovteksten på:

"...stentavler, der var beskrevet med Guds finger...".

Moses ansås her for at have fremstillet "Guds skrift" og har som andre betydningsfulde opfindere oplevet "guddommelig" inspiration.

Skriften, "Lovens bogstaver", kunne som "Guds skrift" betragtes som hellig - og derved også som magisk. Den blev i den opfattelse også anvendt til magi. Bibelen oplyser, at Moses forordnede, at Lovens tavler skulle opbevares i Pagtens Ark, der ligeledes opfattedes som både hellig og magisk. Den *egyptiske baggrund* slår også igennem her - jf. den "Egyptiske Dødebog"s oplysning om en lignende inskription:

"...dette kapitel findes på alabasterpladen *under* dette steds op-højede konge, guden Thoth, og var skrevet af gud(en) selv...". Efter tilsvarende princip omtales - bl.a. i "1. Krønikebog" (18,2) - Pagtens Ark med lovteksterne som værende "Guds fodskammel".

Skriften, koderne - og Guldkalven

I oldtiden ansås skrifttegn almindeligvis også som hellige. *Hieroglyffer* er græsk betegnelse for egypternes skrift og betød 'hellige (skrift)tegn'. I Egypten havde skriften lige fra begyndelsen en *religiøs* betydning, hvor hieroglyfferne opfattedes som en art "levende kræfter" besiddende magisk styrke, der kunne udnyttes til at indvirke på begivenhederne og kontrollere dæmoniske og magiske kræfter i universet.

Ved hellige og kultiske aktiviteter brugtes skrift til ritualmystik og følgelig som *hemmelig skrift*. Spor af den praksis, vidt udbredt i den gamle verden, ses bl.a. i det engelske ord *spell* - der stadig både betyder 'at stave' og 'at (for)trylle, udøve magi' - og de gamle nordiske alfabeters navn, *runer*; betyder 'hemmelighed(er)'.

De egyptiske hieroglyffer fungerede ved en slags rebussystem, og præcis på Moses' tid kom det mere på mode i Egypten også at udnytte hieroglyfferne til brug af hemmelig skrift ved hjælp af indlagte ekstra rebusser og ordspil. Fra den tid findes inskriptioner, hvor f.eks. farao/dronning Hatshepsuts navne er skjult efter dette princip.

Teksternes fravær af ordmellemrum - både i skriften i Egypten, på Sinai og i de græske områder - kan have oprindelig sammenhæng med, at tekster til kultisk anvendelse, indvielse, anrøbelse, besværgelse etc. blev oplæst med en hymneagtig recitation. Dvs. en læsemåde hvor ordene sammenkædedes i én ubrudt strømning. Det gav en anden måde at læse og opfatte på - nemlig i omfattende helheder.

Ligeledes har alfabetets bogstaver kombineret til "hellige" lyde været anvendt til magi ved ofring og andre ritualer. Eksempelvis kendtes der i den gamle jødiske mystiklære, *kabbala*, en speciel brug af et af grundprincipperne fra Sinai-alfabetet, ved at anvende navnes og ords indledende bogstavlyd (det "akrofoniske" princip), ligesom når der fra ordet/bogstavet *alef* kun bruges den indledende lyd *a*.

F.eks. til astromagi blev sådanne indledende lyde i hebraiske navne for de såkaldt "stærke" planeter *Shabbetai* ('Saturn'), *Zedek* ('Jupiter') og *Maadim* ('Mars') sammensat til et magisk ord *ShaZaM*. Dette udtryk, se-

nere kendt som "sesam", omtales værende så magtfuldt, at det kunne åbne bjergvæggen i Ali Babbas hule ifølge de gamle orientalske "Tusind og En Nat"s fortællinger.

Da bogstaver også blev anvendt som tal ($a = 1$, $b = 2 \dots$ etc.), brugtes mangfoldige muligheder for alfabetets udnyttelse til hemmelig skrift ved at bruge skriften som talkode og desuden som *mysterieviden*, kaldet *gematria*. Navnet Jahweh (også kaldet *tetragrammaton*, 'fire-bogstavnavnet') vil, stavet JHWH, transformeres i hebraisk bogstavfølge til $10+56+5 = 26 = 2+6 = 8$ med særlig symbolik i den lære.

Alfabetet har hos israelitter - og siden hen hos fønikiere, arabere, grækere og romere - haft en ekstra funktion til magiske og kultiske formål samt hemmelig skrift. Dette var praksis fra starten - og gjorde det svært for forskere at få fuld mening i en del Sinai-alfabet-inskriptioner.

Oldtidsforfatterne oplyser, at flere betydende personer som Kadmos, Danaos, Kekrops, Europa, Minos m.fl. - alle traditionelt forbundet med indførelse af *alfabet og af tyredyrkelse* hos grækerne - brød op *fra Egypten samtidig med Moses*. (Jf. bind 3's app. og bind 5's kap. 17-19).

Det bliver her mere forståeligt, at alfabetet på én gang - i 1400-tallet f.Kr. - dukker op på Sinai, og nu kort efter på den fønikiske kyst både i Libanon-byen *Tyros* og i den tyrekyldyrkende Dan-stammes hjemegn ved Jaffa, samt i de græske områder.

Opfindelsen af alfabetet med dets fleksibilitet og brugbarhed på alle sprog blev hurtigt taget i brug også længere østpå. Her, just kort efter, dukker alfabetet også op i Indien (og udvides fra 24 til 50 lydtegn).

Kort og godt: Guldkalven beskrives at optræde *samtidig med* at Moses præsenterede israelitterne for deres første skriftlige materiale - Loven. Det skete præcis i *samme distrikt*, Sinai, hvor nutidens arkæologer har fundet verdens første alfabet, der er blevet omhyggeligt dateret til 1500-1450 f.Kr., dvs. netop på Moses' tid.

En særlig sammenhæng mellem alfabet og Guldkalv kunne opfattes ud fra "2. Mosesbog" (32.4): - Efter støbning af Guldkalven brugtes 'en mejsel', hvis hebraiske ord i Bibelen også betyder '*griffel*' til skrift.

De gamle kulturer var gennem-inficerede af symbolik med okser, tyre og køer - også netop på himlen og i alfabetet. Men i Moses' religion har det været et problem, at tendenser til at ændre praksis og ophøje disse dyr ikke måtte tage overhånd, så de blev til en slags guder (animisme).

Alkymi og magi bag Guldkalven?

Efter at have modtaget den hellige skrift på tavlerne steg Moses ned ad Sinaibjerget ved festivalen for Guldkalven. Han var klædt ud, idet han havde horn på hovedet - ligesom Guldkalven - hvilket, alt taget i betragtning, kan have tilhørt en mysteriekultisk indvielsesakt.

Selve *støbningen* af Guldkalven - som Moses' nære medarbejder Ah-

ron forestod - opfattedes i oldtiden som forbundet med magi (med alkymistiske præg). Ifølge rabbinerskrifterne blev den praktiske del betroet denne ypperstepræst og magiker Ahrons fætter, den ligeledes magikyndige *Korah*. Siden hen rejste Korah oprør mod Moses, der så anvendte en magisk effekt til at afstraffe ham.

Rabbinerskrifterne oplyser, at Korah oprindelig var en af faraos skatteforvaltere. Senere blev en berømt gren af hans efterkommere, Kohatitklanen, tilsynsførende og dørvogtere for Jerusalem-templets skatte og inventar. Korah kendte til guldhåndtering og -udvinding, dvs. netop i fuld overensstemmelse med især Egyptens 18. og 19. dynasti (1500-1100-tallet f.Kr.): Her tog faraos skatmestre sig også af guldbelægning og guldsmeltning. Ifølge rabbinerskrifterne og Quranen var Korah selv utrolig rig, faktisk israelitterlejrens kapitalist.

Rabbinerskrifterne omtaler ved Guldkalv-episoden et oprør i lejren, og at Korah var blandt bagmændene. Han synes her at have brugt en med Guldkalven forbundet hemmelig viden imod Moses.

Det har gennem tiderne været gådefuldt for mange bibellæsere at Ahron ikke blev straffet for at lade Guldkalven fremstille - samt, at idet næsten alle lejrens israelitter straffedes med ikke at måtte komme ind i Kanaan, inkluderede dette også levitterne, skønt de ikke havde deltaget i kulten. Ligeledes er det gådefuldt, at en af de pålagte straffe var, ifølge "2. Mosebog" (32,20), at drikke *guldstøv*:

"...(Moses) brændte den (Guldkalven) i ild og maleden den til fint støv, strøede det over vandet og lod israelitterne drikke det..."

Der kendes alkymistiske tekster i de gamle kulturlande, bl.a. Babylon, Indien og Kina, men de ældste overleverede alkymistiske tekster er *egyptiske*. Navnet *alkymi* betyder 'fra Egypten (*kemet*)'. I Babylon har arkæologer fundet og anderkendt forenklede 'elektriske batterier' (udstillet på flere etnografiske museer), der anvendtes konkret til elektrolytisk at overføre ægte forgyldning på metalgenstande (ligeledes genfundet).

I Bibelen hos "Job", "Esajas" og "Malakias" m.fl. læses alkymistiske udtryk. I alkymitraditionen kaldes Abraham den første store alkymist, og Moses' såkaldte "søster" Miriam den første kvindelige alkymist.

Alkymi var opfattet ikke alene som processer til at fremstille guld. For blandt de indviende var det ædle metal ofte blot at betragte som et signifikant biprodukt - mens selve forløbet var beregnet til at fungere som hjælpende parallelproces for "sjælelig alkymisk" renselse og forædling hos den, der personligt arbejdede med processen. En dybere viden om bl.a. disse forhold lå bag "Egyptens visdomsguld". Og det omtalte guldstøv kendes fra alkymistens *opus*, dvs. personers fortløbende proces, hvori - efter *albedo*-fasen med sølvet - at guldstøv optræder i værkets sidste og højeste fase, *rubedo*.

Dette herved fremkomne guldstøv kaldtes i alkymien også for

(guld)*panacea*, et universalmiddel, som mentes at kunne kurere alle sygdomme, især når gullet blev gjort drikkeligt (*aurum potabile*). Et spin-off fra alkymien var netop medicin. Denne anvendtes af berømte læger som den græske Galén, og siden den arabiske Avicenna. Senere i Europa havde f.eks. den danske astronom *Tycho Brahe* hele 16 alkymiovne i gang i sit stjerneobservatorium (alkymi var *nøje forbundet* med stjerne-læren) ude på sin ø Hven, hvorfra han uddelte gratis medicin til syge.

Forinden havde den schweiziske læge og alkymist *Paracelsus* (1493-1541) fornyet de gamle lægers tradition og grundlagt den iatro- eller bio-kemiske videnskab - og opfandt kemoterapi, bl.a. ved at bruge alkymisternes "værktøj", kviksølv, mod syfilis. Paracelsus' tilhængere nævner guldstøv som lægemiddel, en "guldkur" der som gigtmiddel bruges professionelt også i dag.

Der kan da vise sig en hel idelære bag, at Moses lod israelitterne drikke det alkymistiske "altkurerende" middel, *panacea*, her lavet af den magiske Guldkalvs guldstøv, der igen symboliserede Egyptens (visdoms)guld. Snarere end straf kan det i andet perspektiv ses symbolsk at ville nå en særlig tilstand i hele israelittergruppen, som Mosebøgerne omtaler vil blive "...som et kongerige af levitter..." - et religiøst etableret folk. Profeten "Malakias" (3,3) siger på alkymistisk vis, at Jahweh ved "smeltediglen" her "...lutrer Levis sønner som guld og sølv..."

Kosmologiske træk

Egypternes hellige tyr Apis var skaberguden Ptah's herold, en særlig kanal til det jordiske. Præster tog derfor varsler af Apis' bevægelser for at forudsige fremtiden, f.eks. ud fra hvilken af to båse den gik ind i; eller Apis kunne sende orakeldrømme til den, der sov i Apis' tempel.

Okse- eller tyrekulter var ikke altid specielt frugtbarhedskultiske - hvilket forskerne ellers tidligt foreslog - og var heller *ikke* udtryk for "materialisme". Det begreb er langt senere i historien tillagt *misvisende symbolik* som "*dansen om guldkalven*". En dum kliche. Hverken i beretningen eller i resten af Bibelen antydes det ringeste i den retning!

Men forholdet er modsat, idet israelitterne frivilligt *afgav* deres, i Egypten erobrede eller stjalne, guldsmykker til at støbe Guldkalven af. Senere i Bibelen symboliserer den "frafald" fra den rette lære.

Derimod vil alle de himmelske forhold - Himmelkoen, *Tyrens* stjerner, Ekliptikas okseplovfure, "skriften på himlen" (stjernetydning) og også skriften til lydmagien, samt alkymi - findes i en oprindelig kosmisk lære for denne kult: *Det drejede sig ikke om selve tyren, men om den himmelmystik, den repræsenterede*. Oftring af okser og tyre kan derfor også have været ideen om at styrke "forbindelsen til himlen". Men når den bagvedliggende filosofi glemtes, degenererede kulten. Alt dette kan give baggrund for forståelse af Hekataios af Abderas udtalelse:

"...Moses tilbeder/ærer himlen som gud ...".

Sammenfattende vil det fremgå, at israelitternes Guldkalv-dyrkelse på Sinai rummede mere under overfladen. Adskillige gange hentyder oldtidens forfattere til, at Moses stjal "visdomsguldet" fra egypterne - det højere egyptiske præsteskabs mysteriekulters monopol på særlige former for viden var hermed brudt. Den sammenhæng indikerer en udvidet baggrund for Bibelens episode med Guldkalven, hvis kultiske festival blev afbrudt af Moses' tilbagekomst. Det kunne netop være sket, fordi en hemmelig viden blev profaneret ved dyrkelsen.

Afvigelsen - forbundet med stjerneguder under ørkenvandringen - ses også i en hidtil gådefuld bibeltekst, profeten "Amos' Bog" (5,25-27):

"...i ørkenen i fyrre år, ...men I (israelitterne) skal bære *Ke'van*, jeres billeder, bort, *jeres guds stjerne*, som I lavede jer...".

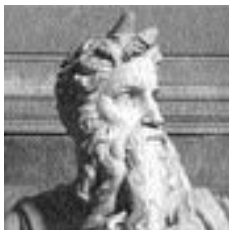
Derfra citeres det i det Nye Testamente af apostlen Stefanos i sit resumé af Israels forhistorie, i Apostlenes Gerninger (7,40-43):

"...(israelitterne) sagde til Ahron: 'Lav os guder der vil gå foran os'... de lavede så en (tyre)kalv... da vendte Gud sig fra dem og overgav dem til at yde *himlens hær* hellig tjeneste... det var guden *Re(m)fans stjerne*, I bar, de billeder I lavede for at tilbede dem...".

"Himlens hær" var et almindeligt udtryk for 'alle stjerner'. Og stjernen "Ke'van" (anset også som "vandrestjernen", planeten, Saturn) identificeres også som "Refans stjerne", der ifølge disse tekster var blevet afbildet og tilbedt i forbindelse med opstillingen af Guldkalven.

Moses havde forbudt gudebilleder samt stjernetilbedelse, men der skete krænkelser af dette nye kultiske grundlag, idet der tydeligvis har været optakter til at dyrke "en stjerne/gud", den syrisk-kanaanæiske guddom Refans stjerne. Med andre ord, der synes at være udfoldet en fordrejet kultisk dyrkelse, faktisk mere end at Guldkalven i sig selv - med eller uden hemmelig kultisk lære - var så specielt krænkende. Men som afvigelser måtte Moses reagere voldsomt imod dem.

På baggrund af alle fremkomne oplysninger tegner der sig et indtryk af, at Guldkalven/oksekulten *yderligere* kan have repræsenteret en *himmelorienteret og kosmisk præget* lære. Også det vil i så fald relatere til, at der i Moses' lære har eksisteret en hemmelig del, hvori indgår denne, nu ukendte, side. Heraf har kun dele af den ydre form overlevet, ofte som modsigelsesfyldte rester i den endelige bibelversion, redigeret af senere jødiske lærde, der ikke længere var indforståede.

*Da Moses steg ned
fra Sinai-bjerget havde
han horn i panden.
Michelangelos Moses-
statue i Vatikanet.*

Moses som profet

Urim og Tummim og de 12 ædelstene

I de gamle religioner i Mellemøsten, Indien og Kina var det en vigtig del af præsternes virke at tage varsler eller profetere.

Især *egyptiske orakler* var berømte i den gamle verden. De var endda anerkendt af bl.a. disse senere helgenerklærede kirkefædre og teologer: Clemens af Alexandria, Origenes, Tertullian, Hieronimus, Justin Martyr, Cyprianus, Tatian, Augustin og Johannes Chrysostomos - der alle mente sig fuldt overbeviste om egyptiske oraklers forudsigelser.

Oraklet, gudens stemme, der taltes ud fra templets adytum (inderste helligdom) gennem specielt trænedede præster eller præstinder, skulle herfra fremsætte profetier.

Ikke uden grund kaldes - i engelske oversættelser fra egyptisk - ypperstepræsten og hans næstkommanderende for *first prophet and second prophet*. Lignende genkendes i forordningen i Mosebøgerne: Moses var Jahwehs profet, og Ahron var Moses' profet. Det hebraiske udtryk for præst, *kohen*, dvs. 'bistå guden som formidler af gudens orakel', er ækvivalent med det arabiske ord *kahin*, 'varseltager'. *Kohen* genkendes i mange nuværende jødiske efternavnes versioner, f.eks. Cohn.

Ifølge Josefus fandtes der hos det højere præsteskab ved Jerusalems tempel stadig rester af den okkulte tradition. Denne udgjorde en del af de hemmelige mundtlige overleveringer, der tilhørte Moses' lærdomme fra de gamle egyptiske mysterier. Den tradition ophørte ved det jødiske præsteskabs endeligt, da Jerusalem og templet blev ødelagt 70 e.Kr.

Traditionen omfattede bl.a. Moses' instruktioner om brugen af ypperstepræstens forskellige instrumenter - især "Urim og Tummim" samt brystpladen med "de 12 ædelstene" - til varsler og orakelsvar. Instruktionerne blev gennem tiden nedfældet som detaljerede beskrivelser om de specielle måder at udføre dette ritual på.

Urim og Tummim synes at have været hellige lodder til lodkastning ved varseltagning. De skulle - formentlig tænkt som "opladning" ved brystpladen - "bæres over Ahrons hjerte", når han stod foran Jahweh, dvs. foran forhængen for det tillukkede allerhelligste, hvor Jahwehs "trone" var placeret på Pagtens Ark. Ud over svarene "ja" og "nej" har disse objekter kunnet give "intet svar". F.eks. fremsatte kong Saul, via præ-

sten, et vigtigt spørgsmål og fik sidstnævnte (intet) resultat, og insisterede da over for Israels gud: "...giv mig Tummim...". Det anses for at indebære: lad det afgørende rette resultat blive blotlagt.

I krig skulle ledende præster befinde sig i spidsen for tropperne og bruge Urim og Tummim mod fjenden, foruden at besværge denne.

Moses gav forordning om, at ypperstepræsten skulle bære to ædelstene på skuldrene og en brystplade med 12 bestemte ædelstene - en "månedsten" for hver af de 12 stammer, hvis astrologiske symbolik opregnes i "1. Mosebog"s kap. 49. Dette angives yderligere i flere ældre overleveringer samt af Philo, Josefus og Clemens af Alexandria for snart 2.000 år siden. Alle overensstemmer om, at det er udtryk for hhv. Sol, Måne og Dyrekredsens 12 stjernebilleder.

Her kommer "den egyptiske faktor" igen ind - idet Moses uundgåeligt i Egypten har kendt til brugen af sådanne særlige ædelstene. De brugtes til "godartet magi" og beskyttelse mod dårlige kræfter, som findes omtalt bl.a. i den "Egyptiske Dødebog" og anden egyptisk tradition.

De "magiske stene", som Moses forordnede til ypperstepræstens udstyr eller dragt, benyttedes til at modtage varsler ved hjælp af stjernerne på anden måde end ud fra direkte astrologiske beregninger. Om disse stjernetilknyttede ædelstene i ypperstepræstens brystplade oplyser Josefus, at de anvendtes til at modtage orakelsvar - idet, som det udtrykkes: "deres *glimt* indikerer Guds *tilstedeværelse*".

Der fandtes udarbejdede retningslinjer for de specielle måder at udføre dette ritual på. Om denne form for modtagelse af (stjerne)orakelsvar gennem de 12 ædelstene angiver Josefus, at hos ypperstepræsten i templet i Jerusalem ophørte denne praksis på den jødiske konge Johannes Hyrcanus' tid (135-105 f.Kr.) - dvs. kun 150 år før Josefus.

Hos oldtidens præster kunne varseltagning i det hele taget foregå ved lodkastning, offerrøg, læsning i en fårelever, astrologi, clairvoyance og trancetale. I traditionerne for udøvelse af stjernevarsler har også brugen af magiske formler med himmellegemernes navne været kendt. Den gamle jødiske *kabbala*-lære gengiver sådanne astromagiske forhold. I det historiske Israel var magisk praksis vidt udbredt, herunder dødekultisk og såkaldt sort og hvid magi samt åndemaneri.

Profeter mentes at kunne opsamle meddelelser f.eks. under søvn eller i trance. - Når der i Bibelen står "Elohim sagde" el.lign., vil der hos oldtidens læsere eller tilhørere have været en udbredt opfattelse af, at det foregik gennem et professionelt orakel - fremfor f.eks. at det kom konkret som "en røst fra himlen".

Men Moses havde - ifølge Bibelen - *direkte* samtaler med Jahweh i Tabernaklet, tempelteltet. Som stort set eneste menneske omtales Moses som "Guds ven", som tidligere anført (kap. 6), med samtaler på lige fod - og endda skænderier, hvor Moses kunne være den, der "vandt".

I alfabetinskriftionerne ved det lille Sinai-tempel og i de omgivende mineskakker, omtales et ritual ved en tempelsøjle. Den synes i sådanne tilfælde at kunne repræsentere Verdenssøjlen (Verdens-aksen). I nogle af disse inskriftioner findes (om end omdiskuteret) omtalt en person med navnet *Moses*. Hvis denne Moses er identisk med Bibelens Moses i sit eksil på Sinai, har han ifølge teksten (i den semitologiske ekspert Hubert Grimmes oversættelsesversion) bl.a. været:

"...administrator af tempelskatten..." - foruden at det omtales, at den pågældende Moses "...sov ved søjlen..."

Dette - en praksis kendt i flere tusinde år og ofte arrangeret i oldtidens templer - var at forstå, at han i dette tempel modtog åbenbaringer under sin søvn ved søjlens fod. Inspirative visioner under søvnen, profetiske drømme og syner omtales hyppigt i Bibelen - og beskrives i alle kendte kulturer frem til nutiden som et af grundlagene for profetering.

Stedfortræderen

At Jethro rådgav Moses, da denne skulle udmønte regler for den nye religionspraksis, beskrives i "2. Mosebog" (18,13-26) således:

- På Sinai efter starten på udvandringen modtog Moses fra sit sæde israelitterne, for at disse folk "gennem ham kunne rådspørge Gud": En dommerrolle også typisk for oldtidens konger, der under audiens trone-ede som dommer, når folket kom for at få løst retsproblemer.

Et rabbinerskrift omtaler, at "Korahs oprør mod Moses i ørkenlejren havde som baggrund, at Moses var kronet til konge". Da det med denne status snart udviklede sig til at blive en krævende affære, støttedes Moses af den erfarne faraorådgiver Jethro med et forslag om en særlig uddelegering af magten. Det blev siden hen et kendt eksempel til *grundlag* for Israels - og senere de vestlige landes - *administrative system*.

Da Moses skulle udvælge rådgivere dertil, fortæller rabbinerskrifterne (bl.a. af rabbi Eleazar af Modi'im cirka 100 e.Kr.), at Jethro som faraos tidligere astrologiske ekspert rådede Moses til at anvende astrologi for at finde de bedst egnede. Moses blev af Jethro rådet yderligere:

- For at udøve den overordnede kontrol skulle Moses proklamere sig som den eneste udvalgte, der kunne modtage befalinger direkte fra israelitternes gud Jahweh. Og 3.000 år efter skrev den italienske historiker, magtanalytiker og statsmand Niccoló Machiavelli (1469-1527) beundrende herom i sit værk "Il Principe" ('Fyrsten'), at "det trick Moses lavede, var yderst kløgtigt, nemlig ved at kundgøre, at blandt hele folket var Moses den eneste, som Jahweh kunne bruge som talerør".

Men at folket accepterede Moses som Guds talerør var også et tegn på Moses' status. For i det gamle Egypten og Mellemøsten eksisterede en lang tradition for, at specielt kongen (og undertiden hans stedfortræder) var "gudens talerør".

Det var baggrunden for, at så megen vægt blev lagt på at tyde kongernes drømme og at tyde stjernerne ved vigtige begivenheder i kongens liv. Metoden ansås for at være gudernes meddelelse *gennem kongen* om noget, der angik hele landet. Derfor, i oldtidens tradition for astrologi, blev et lands skæbne sat lig med kongens skæbne ud fra "stjernernes varsler".

Når Moses optrådte som israelitternes leder, var det netop som den tids typiske "sakrale konge" ved at være "gudens talerør", herunder oplært i egyptisk præsteskab gennem flere tusinde år udviklede skoling af åndelige kundskaber. Men derudover er han i al tradition kendt for, at han var i besiddelse af "den profetiske gave". Hverken dengang eller senere har der blandt troende hersket tvivl om hans særlige profetiske evner. Det synes her at have været Jethros fortjeneste at have organiseret en ny måde, som Moses anvendte denne side af sit særlige talent på.

At Moses' høje status reelt var anerkendt af israelitterne under exodus fra Egypten, fremgår også af, at han havde direkte adgang til den del af israelitternes telt-helligdom, "Tabernaklet", der var afspærret som "det allerhelligste" - hvor han fungerede som "gudens talerør" netop som kendt i egyptisk tradition. Den måde at indrette templet på var også fra egyptisk skik. Oprindeligt praksis i den gamle verdens store templer var, at adgang til dette rum kun var tilladt for konger - og, ved fastsatte lejligheder, også for kongens religiøse *stedfortræder*, ypperstepræsten.

I overensstemmelse med denne status havde også Moses en ypperstepræst som stedfortræder til de religiøse handlinger, sådan som det var skik under de gamle kulturer. Inden for den katolske kirke er en af Paven's titler stadig *Vicarius Dei*, 'Guds stedfortræder'. En konges vikar som stedfortrædende "hjelperregent" tilsvarende en arabisk "vesir". Denne var i det gamle Mellemøsten oprindeligt kongens religiøse stedfortræder - og siden hen generelt hans stedfortræder.

Dette ord *vesir*, fra arabisk *wazir* 'stedfortræder', betød oprindeligt 'for Osiris' på *egyptisk* - og er i arabisk tradition netop anvendt for Ahron, idet han som ypperstepræst var Moses' stedfortræder på det religiøse område: I overensstemmelse med den forordning i Mosebøgerne, at "Moses skulle være Jahwehs profet, og Ahron skulle være Moses' profet".

Set på baggrund af de gamle egyptiske og babyloniske forestillinger om *kongen* som "gudens talerør", har Moses' udstedelse af love og religiøse regler - samt situationen på Sinai-bjerget med hans fremtræden med de ti budstaver - korresponderet fuldt ud hermed.

Den første profet

Gennem tiderne er Moses kendt som "den første profet" overhovedet - og hos jøder, samaritanere og muslimer tilmed som "den største profet".

Ligeledes i rabbinerskrifterne, Qumranteksterne, gnostiske og man-

dæiske tekster og hos oldtidsforfatterne. Flere profeter var samtidige med Moses: Miriam er den første "profetinde" i Bibelen (på et tidspunkt bestred hun Moses' autoritet). Ligeledes Ahron og en særlig gruppe i Juda-klanen (de blev i øvrigt engang afvist af israelitterne, ifølge rabbinerskrifterne), nemlig:

"...Zerahs fem sønner, der arbejdede blandt dem som profeter..."

Med Moses som den store profet banedes vejen for særlig indflydelse for sene tiders profeter, hvilket - også ved disses virke - bidrog til, at Moses' lære fremstod som en mere usædvanlig religion.

I Bibelen berettes om profeter, der irettesatte Israels konger for ikke at følge Moses' Lov - og som varslede, når folkets fremtid var truet. Derfor - ved reaktionen "at slå budbringeren ihjel" - blev nogle profeter stenet. Allerede Moses var truet af denne livsfarlige risiko.

Senere omtales profeter at stå i lære som "profet-søn" hos en ældre profet. Kong David havde profeten Gad tilknyttet sin stab. (Jf. at Alexander d. Store i sin stab havde en indisk yogi med lignende særlige evner, ifølge Plutarchs detaljerede beskrivelse).

Philo lader i sin Moses-biografi de orakeludtalelser, som Moses fremførte, inddele i tre kategorier: - de profetier der blev udtalt af Gud "in person" med Moses som fortolker, og de der blev givet som svar på Moses' spørgsmål, samt de der blev udtalt gennem Moses i trance. Philo lader forstå, at i flere tilfælde forekom orakelsvarene som en blandingsform af disse tre nævnte grupper.

Som en profet eller et orakel, der også var en kongeagtig leder, var Moses i den situation, at hans udsagn, profetier, visioner og "himmelske samtaler" blev nedskrevet til læsning i eftertiden.

I den gamle verden blev hellige mænds og magikers evne til forudsigelser også kaldt mirakler. Josefus, der i sin fremhævelse af Moses' status som profet er på linje med Philo, ønskede at skelne, så Moses ikke sammenlignes med disse andre kategorier, og hævdede:

"...(Moses' profetier) udsprang af Guds forsyn og magt..."

Moses profeterede om en kommende stor profet i senere tider, ifølge "5. Mosebog" (18,15-18). 4-500 år senere blev det efter David ændret til, at det var en *messias* (*ha-mashi'ah*, dvs. 'kongesalvet') - og senere tilmed "en udfrierkonge". Men sådan var Moses' ord ikke! I det Gamle Testamente er "den salvede" *aldrig brugt om en (fremtidig) frelser/konge*. Sandsynligt er det fra en sen indflydelse fra Babylon - egyptiske konger blev ikke salvet. På babylonisk er her et ordspil, idet 'hellig' og '(salve)olie' kan være samme ord. Ifølge Moses er denne profet "fra *deres* (folkets) midte", ikke "*vores* midte": Moses var af anden afstamning.

Den senere jødiske sekt (essæerne?), der er kendt fra Qumranteksterne, kan have været klar over ovenstående ændring, som de så prøvede at

gøre acceptabel. De opdelte "den kommende": en kongelig messias ligesom David - og præstelig messias som Ahron. Når Jesus-tilhængere anså Jesus for den kommende profet, betegnede de ham som "messias".

Senere i oldtiden ses Moses flere gange sammenlignet og identificeret med Thoth og med den egyptiske gudeskikkelse eller guddommelige vismand, som grækerne kaldte Hermes Trismegistos. Da Moses døde, blev han ifølge Bibelen og rabbinerskrifterne begravet ved Nebo-bjerget (16 km øst for Jordanfloden). *Nebo* er babylonisk for visdommens og kommunikationens gud, ligesom Thoth, Hermes, Merkur. Navnet Nebo kommer af *nabu*, 'at kalde', 'navngive' og 'meddele'.

Nebo findes også i arabisk - tilsvarende *navi* i hebraisk - begge i betydning 'profet' (græsk for 'forkynde'), Guds talsmand. Det giver ekstra mening ved dette bjerg (i Bibelen også benævnt efter sin højeste top, Pisgah), hvor desuden *profeten* Balaam - Moses' fjende - konspirerede med Moabs konge om at profetere en forbandelse mod israelitterne.

I dag ses der i den vestlige verden både hos mindre ortodokse jøder og kristne ingen særlig tendens til at betone den profetiske side af Moses' virke fremfor religions- og lovstifteren Moses. Men i islam omtales han stadig med vægt som profet ligesom Mohammed.

- RESUMÉ:**
- Kirkefædrene berømmede de egyptiske orakler og deres forudsigelser.
 - Influert fra Moses' egyptiske tradition betegnede de hebraiske præster som *kohen*, dvs. 'bistå guden som formidler af gudens orakel'.
 - Ifølge Josefus fandtes en ubrutt tradition fra Moses og frem til templets ødelæggelse, angående ypperstepræstens varselslodder og 12 himmelforbundne ædelsten, med astrologisk symbolik, til varseltagning.
 - Jethro hjalp Moses til, ud fra særlige valg, at skabe et styresystem.

Mennesket skabtes af ler, iflg. den symbolske beretning i Bibelen. I en mere ældre beretning fra Egypten skabes mennesket også af ler - på guden Knums pottemager-drejeskive.

Stjerner og mysteriespil i Jobs Bog

Mysteriespillet med Djævelens advokat

Blandt Bibelens forskelligartede skrifter er "Jobs Bog" af en særlig art, der har det mest mærkværdige og gådefulde indhold. Ifølge samtlige traditioner om forfatterskabet, er "Jobs Bog" oprindelig skrevet af Moses. Det vil i så fald vedrøre især de ældste tekstdele.

"Jobs Bog" er et omfattende digt eller kvad omhandlende en særlig og afgørende periode i den forhenværende faraorådgiver Jobs liv.

Rabbinerskrifterne (Baring-Gould, II, s. 52, 60) oplyser, at denne faraorådgiver *Job af Uz* under lignende omstændigheder som sin kollega Jethro flyttede langt bort fra faraos hof - uden for den magtfulde, tredje rådgiver Balaams rækkevidde. Derpå levede Job som præste-høvding, "guru" og godsejer i Uz, nær den nuværende by Nawa i Syriens Golan-distrikt ved Edom-områdets nordgrænse, dengang i 1400-tallet f.Kr. en *egyptisk* behersket stødpudestat. På samme måde fremgår det af "Jobs Bog" i den græske bibelversion, "Septuaginta", at Job var en tilflytter i Uz.

Denne Job af Uz er hovedpersonen i "Jobs Bog", der fremstår som Verdens ældste kendte "personbeskrivende" episke værk. Her introduceredes noget dengang helt nyt inden for oldtidens litteratur: menneskets indre kampe og lidelser - som et *hovedtema*, inkluderende spørgsmålet om livets mening samt om 'uretfærdighedsbegreber'.

Det emneområde synes inspireret af de i Mellemøsten endnu ældre udvekslede ideer og forlæg. Bl.a. kendtes det fra Indien og i nogen grad fra Gilgamesh-epos'et fra Sumer samt en tekst fra Babylon, "*Ludlul bel nemeqi*", 'Jeg vil prise Visdommens Herre', der beskriver en enkeltpersons lidelser måske endda mere forfærdelige end hos Job.

I hebraisk litteraturtradition er dele af "Jobs Bog" blandt de ældste tekster - og noget unikt. Men i *Egypten* kendtes tidligt den anvendte form for dialog om filosofisk-religiøse emner. Ligeledes det store spørgsmål, som bliver behandlet i "Jobs Bog" - om hvorvidt det gode sejrer over det onde i denne verden - kendtes også i samme type fremstilling både hos egypterne og hos perserne. "Jobs Bog" indeholder dertil mange elementer, der senere genkendes hos gnostikerne. I den senere kristne tradition ses *Jobs egyptiske fortid* ikke nævnt.

I "Jobs Bog" beskrives, hvordan Job (da han boede i ovennævnte syrisk-jordanske område) udsattes for voldsomme prøvelser. Af indholdet

fremgår, at "modstanderen"/Satan optræder som den ene part i spillet mellem gud og djævel - nøjagtig som det kendtes med guden Seth fra de egyptiske mysteriespil. I kvadets begyndelse (1,6) præsenteres de pågældende *dramatis personae*:

"...Så indtraf den dag, da gudesønnerne kom og stillede sig foran Jahweh, og blandt dem kom også Satan..."

Det kendes fra lignende mysteriespil og indvielser, at de medvirkende var udklædte eller har båret maske i overensstemmelse med sådanne roller. Den her citerede *mis en scène*, der antyder en opstilling såvel som rollefordeling blandt de tilstedeværende af kultens indviede, bestyrker, at der *også* var tale om et kultisk spil, et mysteriedrama.

Navnet Satan findes kun få gange i hele den Hebraiske Bibel, nemlig i "1. Krønikebog", "Zakarias' Bog" og især i "Jobs Bog".

Navnet findes oversat i det Nye Testamente, der i sin græske tekst anvender udtrykket *diabolos* (djævelen), dvs. 'bagvaskeren', hvor det f.eks. af "Peters 1. Brev" (5,8) karakteristisk fremgår, at der er tale om en modstander ligesom i en retssag, nemlig en *antidikos*, 'en modsiger'. I oprindelig egyptisk form optræder guden *Seth* (*Sethos*) som modstander ved retssagsagtige prøvelser af f.eks. en person, der skulle kultisk indvies, eller en sag der skulle afvejes. Den dag i dag bruges officielt en Djævelens advokat ved en af Vatikanets domstole.

Dette navn *Satan*, som det forekommer i den Hebraiske Bibel, er afledt af et rodord, der næsten tilsvarende betyder 'at modstå', 'at være eller opføre sig som modstander'. Det er stavet *stn*, oprindeligt med de tre hebraiske (konsonant)bogstaver *sjin*, *teth* og *nun*. Den "egyptiske faktor" skinner også igennem her, idet ordet både i betydning og udtale åbenlyst forekommer som videreførelse af navnet og rollen for den egyptiske gud *Seth*. I Egypten er fundet præsternes store masker (til hovedet og hele overkroppen) til mysteriespil-optræden som Seth.

Hvad enten det drejede sig om indvielse, orakelsvar eller andet i mysteriekultisk regi, spillede de involverede deres roller som guder, og hvad disse repræsenterede på godt og ondt. I senere tider kan rollerne ses i mere forenklet opfattelse som dæmoner, engle, feer m.v.

I spillet blev rollerne givet deres udtryk ved, at en sådan gud, engel eller dæmon talte direkte til den person, som indvielsen eller oraklet drejede sig om. Den egyptiske Seth er eksempel på en oprindelig form, hvor "en gud" indeholdt flere sider - og ikke bare var decideret "ond" eller "god" (jf. også israelitternes Jahweh der både fristede og straffede David). Senere kendes f.eks. den oldpersiske mere polariserede opfattelse af Gud og lyset kontra djævelens mørke magter.

Hvad der også understreger, at baggrunden for handlingen var mysterieindvielse, er, at Satan spiller en så betydelig rolle i "Jobs Bog", at han her optræder i 14 ud af de i alt 18 gange navnet Satan forekommer i

hele den Hebraiske Bibel. I ritualet med denne optræden af "djævelens advokat" i "Jobs Bog" findes der på samme måde en forsvarer. Han omtales i Job-tekstens kapitel 19:

"...min genløser lever og vil (som en forsvarer) til sidst fremstå over støvet..."

F.eks., ifølge "3. Mosebog" (25,25) var "en genløser" den, der "som en bror" garanterede (også retsligt) for en anden person.

I det Nye Testamente, Lukasevangeliet (4,1-13), omtales, at djævelen forsøgte at friste Jesus, bl.a. i en situation da de befandt sig oppe på templets flade tag, hvor Jesus afviste hans tilbud. Dette var et kendt trin inden for mysterieindvielse: Aspiranten sagde nej - som forventeligt, men det hørte med, at ritualet alligevel skulle udføres i praksis. Afslaget skulle fremsættes bevidst og ikke være en selvfølge. Djævelen var mere end en mytologisk skikkelse, f.eks. beskyldte Jesus jøderne, Jakobs slægt, for at "have djævelen til far" - i Johannesevangeliet (8,44).

"Jobs Bog" har i årtusinder været til stor inspiration. Her har en i værket indlagt mysteriekultpræget dialog mellem Gud og Satan, hvor sidstnævnte endog optræder som *agent provocateur*, sat sig spor senere hen i verdenslitteraturen:

Et eksempel herpå er Goethes "Faust", hvor Gud - ligesom over for sin tjener Job - udspurgte Mefistofeles (Satan) om sin tjener Faust, og Mefistofeles overtaler da Gud til at overgive ham Faust for at sætte denne på prøve. Parallelt med "Jobs Bog" omtales også Guds forhold til Mefistofeles - og dennes forhold til Gud.

I selve "Jobs Bog" anvendes både Jahweh-navnet - men kun i de indledende og afsluttende samtaler - og den anden gudsbetegnelse, *Elohim*. Denne er den vanlige anvendelsesform af det gudsnavn. Mere usædvanligt anvendes der i teksten også entalsformerne *El* og *Eloah*.

Foregangsmænd inden for psykoanalysen såsom C.G. Jung og Adler har beskæftiget sig med Job og hans betydning. I spørgsmålet om forholdet mellem Gud og Job (Hiob) gav Jung i sit værk "Die Antwort auf Hiob" (Zürich 1952) sin opfattelse ud fra "Jobs Bog":

"...Jahweh er et fænomen og ikke et menneske..."

Eksistensen af "det onde" opfattes i "Jobs Bog" også som et helligt mysterium. Job bærer seks store "fristelser" med heroisk tålmodighed - og den syvende, med påvirkningsforsøg fra Jobs besøgende "kolleger", bliver hans største prøvelse. Disse venner prøver på hver sin måde at overbevise Job om, at han nok selv er skyld i de forfærdelige situationer, han er kommet ud i, mens Job mener sig uretfærdigt behandlet.

Her optræder det mellemstilige, typiske præg fra den såkaldte "kontraktheologi", dvs. det koncept at man sammen med guden indgår "en pagt" - efter model af en vanlig handelsmæssig kontrakt - hvor mennesket følger undertiden strenge regler og udfører visse ritualer, og guden

betaler med velstand og fred for ulykker og fjender. Kongerne havde sådanne traktater med deres underkonger, vasaller, ligesom guden indgik pagt/traktat med sin "undergud", kongen. Når Job mener at have opfyldt det han skulle, ser han det som en krænkelse, og dybt uretfærdigt, at hans gud alligevel lader ulykkerne komme ind over ham.

Først når han ikke længere er opfyldt af forurettelse, gives der plads hos ham for at se hændelserne - stor ulykkelighed, sygdom og jordiske tab - som udtryk for en højere meningsfuldhed. Ved de erkendelser, som han herved opnår, ændres hans "niveau", så at han ud fra dette erfaringsstade på mere værdifuld måde kan leve med livets goder, familie og forskellige rigdomme, som han herefter får tilbage igen.

Job skulle således gå videre end folkereligionens kontrakteologi og nå frem til et niveau, der her er ækvivalent med en mysteriekultisk lære på avanceret trin. Job havde ufrivilligt måttet give afkald på meget, men endte med at lade denne tilstand hjælpe sig videre. Job gennemgik den ikke ukendte proces at måtte nedbrydes for at kunne ophøjes.

Lignende ses f.eks. senere, i det Nye Testamente, i det hårdere forløb da Jesus symbolsk måtte dø, endda ligesom en forbryder, og herefter fremstå som genopstanden. Og modsat - da en rig yngling kom til Jesus og havde opfyldt alle regler og bud, men nu spærrede for sig selv ved ikke at turde give afkald på noget for at gå videre på sin ønskede kurs.

'Guds sønner'

Selve spillet, striden eller "væddemålet" mellem Gud og Djævel om Jobs etik og åndelige modstandskraft, og hvor Job i begyndelsen betragter spillet som en stærk uretfærdighed, tilsvarende i mange måder et orientalsk, helligt skrift "Bhagavad Gîta", sanskrit for 'den ophøjedes sang', ordret '*gudssønnens* sang'. Her viser en blodig krig mellem to partier sig ligeledes at udspilles i hovedpersonens indre. Også han når til erkendelse om kræfterne inde i sig selv og i verden. Den hinduistiske tekst forholder sig til de ældre indiske Veda-tekster ligesom det Nye Testamente til det Gamle Testamente, og er oprindelig netop et mysteriekultskrift.

Foruden i "Jobs Bog"s kapitler 1 og 38 bruges også i "1. Mosebog" udtrykket "gudssøn(ner)". Men i nærværende kontekst er "*guds søn*" en mysteriekultisk titel for den, der er blevet ophøjet - f.eks. som følge af foromtalte fornedrelse - og hvor vedkommende som indviet på højere trin kunne nå frem til denne mere åbnede bevidsthed om egen sjælelig og åndelig basis.

Også i "Jobs Bog" gives i en lang række forhold tydeligt indtryk af eksistensen af en oprindelig to-trins opdeling af Moses' religion med både indvielseskult og folkereligion.

I mysterieindvielse tales om at få åbnet de "forseglede" hemmeligheder, trin efter trin efterhånden som kandidaten er moden til det. Og,

ifølge "Jobs Bog" (36,14-15) vil i dette nye tiltagende lys:

"...tingene træde frem som i en dragt..."

- og kan ifølge teksten *ikke* opfattes af "den ugudelige", den uindviede.

En i oldtidens mysteriekulter velkendt prøve er et ritual med valg mellem (to kugler, to vaser eller) to guldsåle, henholdsvis en med guld og ædle stene og en med skinnende metal og glas (jf. bind 1's kap.17). Her skal kandidaten have visdommens indsigt og renhed for at kunne vælge mellem ægte og uægte - et tema antydnet hos Job (28,17):

"...visdommen... den kan ikke sammenlignes med guld eller glas
- eller byttes ud med såle af ægte (rent) guld..."

Typiske mysteriekultudsagn ses overalt i "Jobs Bog" - f.eks, at Gud:

"...kundgør visdommens skjulte ting, thi i dem er der dobbelt kraft..." (Jobs kap. 11,6). Og at: "...visdom er højere end himlen..."

Der berettes også, at Gud kunne advare via drømme såvel som sygdom. Det eksistentielle berøres - bl.a. reinkarnationsbegrebet (Jobs kap. 14) - og her spørges, om Job straffes for at have gjort noget ondt i fortiden.

Endnu en mysteriekultpraksis viser sig i "Jobs Bog"s 2. kapitel, idet Job og hans assisterende venner indledte hans store prøvelsesfase ved at holde syv dages tavshed. Også selve opstillingen af teksten i "Jobs Bog" følger kendte mysterieteksters metode med flere lag af betydninger.

En af nøglerne hertil afsløres ved, at hver stanza (vers) i teksten begynder med bestemte bogstaver ofte gentaget efter en særlig cyklus, der i sig selv har betydning. Tilmed er der særlig mange vers, der begynder med mystikernes favorittegn, det første hebraiske bogstav *alef*.

Egyptiske stjernebilleder og astromytologi i Jobs Bog

I egyptisk religion og kultisk praksis samt i omtalen af gudernes verden drejede det hellige sig først og sidst om *kosmos* og skabelsesforholdene - og herunder egypternes avancerede ideer om "tid-rum-kontinuum" og en filosofisk analytisk udgave af evighedsbegrebet og det timelige.

"Jobs Bog" (26,7-11) omtaler "himmelsøjlerne", Et af disse vers viser desuden en avanceret kosmologisk opfattelse:

"...cirklen over vandene ("verdensoceanet", verdensrummet),
hvor lyset ender i mørke..." -

"...(Gud) udspænder nord over tomrummet og hænger Jorden
på intet..."

Kunne man dengang vide, at Jorden svæver frit i verdensrummet? Eller eksisterede der kendskab til sfærer eller "himmelcirklen" ude i rummet - forhold ellers først kendt 1.200 år senere? Hvordan kunne det vides, at verdensrummet uden for Jorden er kendetegnet ved mest at henligge i mørke:

"...hvor lyset ender i mørke..."

- skønt Jorden har lys og mørke skiftende dele af tiden, og det ikke var

muligt dengang fra selve Jorden at kende til det ydre rums natur?

Et mysterieskrift fra oldtiden "Corpus Hermeticum" (se kap. 27), hvis hovedperson i traditionen blev stærkt sammenlignet med Moses, rummer gamelegyptisk religionsfilosofi samt især egyptisk kosmologi og stjernekundskab *i stil som "Jobs Bog"*. I begge bøger er stilen både samtaleform og ofte mysteriespilform. Også i "Corpus Hermeticum" demonstreres, ligeledes avanceret, tidsbegrebet (Traktat 11,2) og det heliocentriske system, hvor "Solen, bundet i midten af verden, bærer verden rundt om sig som en krans" (Traktat 16).

Alt dette er hidtil upåagtet i forskning - og især dette, at Traktat 5 i "Corpus Hermeticum" med lovprisning af Guds kraft også er næsten *ordret* og *i stil* ligedannet med tekster i "Jobs Bog"s kapitel 38.

"Jobs Bog" er den eneste tekst i Bibelen, hvor der er indlagt et direkte og åbenlyst astronomisk indhold såvel som alkymistiske temaer - og i hele sin udformning er bogen også på dette felt som en klassisk indvielseslære. Værket fremstår som et indvielses-epos, typisk med afspejling af individets eget mysteriedrama, der foregår på det indre plan, mens - ligesom det bl.a. kendes fra senere beskrivelser af alkymiens parallelt indvirkende processer - at personen samtidig overvinder de ydre udfordringer, de voldsomme prøvelser. I "Jobs Bog" anvendes flere alkymistiske udtryk, f.eks. (23,10) et ordspil om at teste for *lødigheden*:

"...når han har prøvet mig, kommer jeg ud som guld...".

Blandt fælles træk for Job og Jethro var, at deres døtre kan have haft en særlig betydning i kulterne, da døtrene usædvanligt nævnes ved navn, mens sønnerne mest er anonyme: Jobs ene datters navn, *Keren-kappuch* ("Jobs Bog" 42,14), var også navnet for stjernebilledet *Auriga/Capella* - "tilsvarende" som Jethros ene datters navn, *Zipporah*, var et navn for en stjerne i *Plejaderne*.

Men atter afslører der sig skjulte betydninger i teksten, idet nævnte stjerne/stjernebillede *Auriga/Capella* - senere kendt hos romerne som *Cornucopia*, 'overflødhedshornet' - i det gamle Israel var kendt som *Keren-kappuch* med (ekstra-)betydningen 'antimon-hornet'.

Dette pågældende metalliske stof antimon var, sammen med kul, kendt i alkymisternes proces i forbindelse med udgangspunktets grundmateriale, *prima materia*: 'Det første stof', ifølge traditionen i alkymistiskrifter også benævnt 'stoffet, som Adam tog med sig ud af Paradis'.

Igen ses den egyptiske baggrund, idet nævnte stjerne *Auriga/Capella* havde en sådan betydning, at den i Egypten blev tilbedt i templer for Ptah. Han var alkymisternes guddom i den egyptiske by On (Heliopolis, 'Solens by'), her havde hans kult hovedsæde. *Ptah* blev forbillede for grækernes og romernes smedegud, hhv. *Hefaios* og *Vulcan*.

Den i teksterne bagvedliggende samklang mellem stjernelære og alkymi må gøre "Jobs Bog" til den ældste kendte tekstlige indikator af den-

ne okkulte korrespondance.

At ovennævnte Ptah også var smedenes og alkymisternes gud kan videre ses i relation til, at *Auriga* er placeret tæt ved stjernebilledet *Orion*, der i traditionen også hed *Qain* (*Kain*). I Bibelen og rabbinerskrifterne er Kain stamfader til "den første smed og guldmager". Qain og Orion - og Kyklopen i "Odyssen" - har i panden et (Kains)mærke, "det blinde øje midt i panden" (jf. "det lukkede tredje øje"). På himlen findes stjernen "Det blinde eller tågede øje" (*Andhaka* eller *al-Hek'ah*) i *Orions* hoved.

"Jobs Bog" (38,33) antyder i sammenhæng med sin omtale af flere kendte stjerner en hyldest, at "Gud er den egentlige ejer af kundskaben" om stjernelæren og kræfterne ved det kosmiske samspil, der opfattedes at være afspejlet i jordiske forhold:

"...kender du himlens love... kan du fastslå deres bestemmelse over Jorden?...".

I "Jobs Bog"s kapitler 9 og 38 er beskrevet flere ofte gådefulde forhold mellem himlens stjernebilleder - der synes tilknyttet en særlig betydning i kulternes astrologiske mysterielære - f.eks. (kap. 38,31):

"...kan du løse Ke'sils snor?...". - Dette var uforståeligt for oversættere, så de skrev: "...løse Orions lænker?...".

- skønt det ikke har med lænker at gøre, da det hebraiske udtryk *moch-hot* betyder 'snor til at trække i', f.eks. 'en tømme'. På himlen lige oven for *Orion* findes den fremtrædende stjerne, førømtalte *Auriga/Capella*, også kendt under en ældre betegnelse, der i flere gamle sprog betyder 'kusken'. *Kusken* ses i forskellige kultureres traditionelle himmelaftbildninger at holde den pågældende *snor* som en tømme.

Egyptere, babyloniere og grækere lod himlens stjerneformationer afbilde også som mytologiske spil. Blandt mange stjerneformationer nævnt i "Jobs Bog" findes *snore udspændt mellem himmelfigurer* ellers kun bevaret på *egyptiske stjernekort*. F.eks. afbildes snore udgående fra *Store Bjørn* (egyptisk *Meskhethiu/Khepesch* - jf. ill. side 81 i bind 1). Det blotlægger, at der i "Jobs Bog" - hidtil upåagtet - findes *egyptiske stjernebilleder*.

Andre fælles kendte stjernebilleder i "Jobs Bog" (i dens kap. 9 og 25 samt 38) er *Ki'ma* (*Plejaderne*) og *Ajis* (*Store Bjørn*). Flere andre af værkets stjernebilledbetegnelser er mest kendt fra babylonisk tradition. Det kendtes dog som forholdsvis enkelt at 'transponere' en essens af den ene kulturs astrologiske system til den andens.

Teksten nævner stjerner, som - kendt overalt i oldtiden - markerer årstiderne, der indvarsles på himlen, f.eks. *Plejaderne* (38,31).

Allerede den store hebræist Franz Delitzsch (1813-1890) søgte at tyde stjernenavnene i "Jobs Bog". Men teologisk og sproglig forskning har ikke været tilstrækkelig kendt med stjerner og stjernebilleder og ikke hidtil i teksten identificeret disse navne inden for Dyrekreds-indde-

lingens sektorer: - "himlens *Vandkrukke*" ("*Vandmanden*"s eller "*Vandbæreren*"s oprindelige navn), "*Løven*", "*Ravnen*" (i *Jomfruens* stjerneområde), "*Vildæslet*" (ved "*Tvillingernes*" område), "*Vildoksen*" (*Karlsvognen* *Tyren*), "*Stenbukken*" og (i dennes sektor) "*Sydens kamre*". (Mere om stjerner i "*Jobs Bog*" i Moses-bogseriens bind 5, kap. 11).

Også ubemærket i den tekst er *Hun-strudsen*, stjernebilledet som araberne kaldte *Fuglen Rok* i "*Tusind og Én Nat*"s reelt astromytologiske fortællinger. Oprindeligt hos egypterne var det fuglen *Benu*, og hos grækerne *Fugl Phønix*. I "*Job*"s kapitler 38 og 39 omtales "*Morgenstjernerne*" og "*Månen*" foruden "*Tærskepladsen*" (i nordlige himmels stjerneområde). I Job 31,36-38 berettes, at ved at overvære månetilbedernes:

"...håndbevægelser og kysritualer..."

til måneguddommen, fastholdt Job *sin* forståelse og afstod fra ritualet.

Sporene fra Job i tekster og sprogbrug

Omkring personen Job eksisterer der i Mellemøsten en betydelig tradition, der almindeligvis har været underkendt i bibelforskningen. Ligeså om Jethro, findes der, i hvert fald endnu i nyere tid - bl.a. også ifølge hans kollega ("*Hiob*") "*Enzyklopaedie des Islám*" (Band 1, Leipzig/Leiden 1913) - en solid arabisk tradition om Job hos muslimer og друзere.

Job, arabisk *Aiyub*, er i traditionen tilknyttet Jordanflodens østbred i det tidligere udstrakte land Edom, der ofte delvis indgik i Syrien. Nær hans bosted (Uz) omkring Nawa - på det sted der bl.a. i "*Joshuas Bog*" (15,7) omtales som En-Ro'gel - findes en lokalitet, som araberne stadig kalder *Bir Aiyub*, 'Jobs brønd'.

Og i nærheden, ved *Hammam Aiyub*, dvs. 'Jobs badested' - findes den kilde, hvor Job ifølge traditionen fik sit helbredende bad. Her opførtes senere af araberne en "Jobs moske" på *Maqâm Aiyub*, dvs. 'Jobs hellige sted' (nuværende Maqâm Shaikh Sa'd).

Navnet *Job* eller *Hiob* er en transskription fra hebraisk *Ajwb*. Men, ligesom i Jethros tilfælde, er det ulogisk ved den (iflg. rabbinerskrifterne) oprindeligt højtstående *egypter* og faraorådgiver Job - der først sent bosatte sig i et semitisksproget land - at hans navn Job behandles af senere kommentatorer, som om det var et hebraisk navn.

Især er dette ikke rimeligt, da navnet på dette sprog ovenikøbet har en nedsættende og forvrøvlet betydning som henholdsvis 'fjendtlighedsindet' eller eventuelt '*hvor fader?*', sådan som forskellige hebraiske og vesterlandske leksika også angiver.

Det er ikke atypisk, at kristne såvel som jødiske tekstfortolkninger kan fremstå meget bibelintroverteret, når mange forhold i Bibelen tit forsøges bekræftet ud fra Bibelen selv, altså cirkulært, mens "den egyptiske faktor" bag mange bibeltekster overses. I rabbinerskrifterne er Job egypter, og hans navn ligeledes *egyptisk*. Mysteriekultindvielser opererede

med et koncept for psykisk eller åndelig genfødsel, og den initierede person fik ved den "fødsel" et nyt eller ekstra navn.

I Jobs tilfælde - efter de gennemgribende prøvelser, hvorunder Job stod fast og viste sig "ren og uangribelig" - vil hans egyptiske navn da være givet ham som *Uib*, (*A*)*uib* eller *A-ia-ab*, alle egyptisk for 'uskyldig', 'ren' og 'ceremoniel renselse'. Den mening er bevaret i det arabiske ord *ayyab*, der indgår i Jobs navn på arabisk, *Aiyub*, og betyder 'den, der gør bod' (det indebar at rense sig for fejl, "synd").

Hvad der yderligere demonstrerer en egyptisk tradition tilknyttet Job er, at på hans tilflugtssted - i det dengang *egyptisk* beherskede område øst for Jordanfloden - findes *Sakhrat Aiyub*, dvs. 'Jobs sten', Stenens inskription er netop *egyptisk* (et minde dateret til senest et århundrede efter Jobs tid). Også Jobs efterfølgere har kunnet bære hans titel:

- Job som evt. historisk person og især hans egyptiske præg støttes også af det faktum, at navnet/titlen Job (*Ajwb*, *Aiyub*) brugtes af egypterne i formen *A-ia-ab* eller *Aiabu*, bl.a. hos konger og personer med regentstatus i Palæstinas (Kanaans) egyptisk dominerede distrikter. Det genspejles i Bibelens "1. Mosebog" (36,31-34) og "1. Krønikebog" (1,43-45), der omtaler "en kong *Jobab* af Edom før Israels kongers tid", og er hermed også rimeligt nær eller inden for Moses' æra.

Ydermere, i Tell el-Amarna tavlerne, cirka 1400 f.Kr., (brev nr. 256, linje 6 og 13) omtaler egypterne en person med dette navn, en "konge" af byen Pi-hilim (*bi-hilim/bihishi*), den egyptiske benævnelse for den gamle by Pella: Dvs. *præcis i "Jobs distrikt" ved Jordans østbred 30 km sydvest for førnævnte Nawa*. Det betydningsfulde sammentræf er ikke hidtil blevet observeret og udforsket.

På samme tavler nævnes denne konge eller hersker med dette egyptiske navn *A-ia-ab* ('Job') at være vasal af den egyptiske konge. I arabisk tradition er bevaret, at Jobs hustru hed *Rah-me*, altså igen et egyptisk navn. Teologisk forskning har uden begrundelse hidtil afvist forbindelse mellem Jobs navn og brevene.

Der er en mangfoldighed af forskellige sproglige elementer i "Jobs Bog", hvoraf flere kan genfindes i sprog fra Ugarit i Syrien samt fra Babylon og især i det aramaiske sprog. Denne righoldighed har ledt enkelte forskere - uden skyldigt hensyn til rabbinerskrifternes eller de arabiske overleveringers materiale om Job - til den konklusion, at "Job aldrig har eksisteret", eller "Job kun er en symbolsk eller litterær figur". Men megen af den tvivl vil netop være opstået på grund af lidt problematiske oversættelser af "Jobs Bog" til semitisk sprog fra et egyptisk forlag.

Yderligere spor af Job i Mellemøsten

Jobs tilnavn *Uz* kan indikere, at den oprindelig egyptiske Job holdt til på dette sted, der er navngivet efter eller tilknyttet guden Osiris. Egypterne

eksporterede deres gudekulter. Osiris hed på egyptisk *Usir (Aser)*, hvilket genkendes i syrisk, arabisk og aramaisk som Uz.

Dette tilsvarede ganske, at Jobs kollega Jethro under sit eksil eller udstationering ledede en egyptisk helligdom på Sinai: I begge tilfælde synes det at være politisk bestemte retræteposter efter problemer ved farao hoffet. Og netop i epoken under det 18. dynasti lod Egyptens ekspanderende præsteskab anlægge en mængde egyptiske helligdomme i Kanaan, Fønikien og Syrien.

Disse helligdomme var bygget for Amon og også mange for Osiris og Isis, og var ofte steder for mysterieindvielse. Den ritusform synes at være baggrund for forløbet i "Jobs Bog" - dvs. lignende omstændigheder som da Moses indviedes ved den brændende tornebusk, under sit ophold hos Jethro.

Den mysteriekultiske aktivitet hos Job er senere genkendt og sat i relation til en nytestamentlig tekst, "Jakobs Brev" (5,11). Den fremstår ligeledes i visse træk i en hebraisk tekst kaldet "Jobs Testamente".

Sidstnævnte tekst er bl.a. kendt i forbindelse med en omstridt egyptisk-jødisk historiker *Aristeas* cirka 150 f.Kr., og er siden citeret i Johannesevangeliet (5,1); men er senere af pave Gelasius I (492-496 e.Kr.) fjernet fra de apokryfe (ikke-kanoniserede) bibelskrifter. I den pågældende tekst omtales Job som den førnævnte "konge" i Edom - og kan ses i relation til, at Uz var en del af Edoms nordlige grænsedistrikt.

De tre venner til Job - der i "Jobs Bog" søgte at få ham til at modificere sit religiøse standpunkt under sine trængsler - er ligeledes med i "Jobs Testamente" og benævnes som "konger". Denne status er dog i overensstemmelse med før omtalte egyptiske optegnelse om en "kong" Job (*A-ia-ab*) i just dette Jordan-distrikt:

- Hermed bliver Jobs status forståelig, da han i "Jobs Bog" fremtræder bl.a. som en større landbesidder (som netop f.eks. en ledende præst og tempeladministrator kunne være det). Og hans venner - kolleger - som Bibelen nævner ved navn, *temanitten Elifaz*, *sjuhitten Bildad* og *naamatitten Zofar*, har tilsvarende været småkonger eller klanhøvdinge. Det var således den type højtstående personer, der var selvskrevne deltagere i mysteriekulterne, hvor de - som praksis var blandt indviede - også kunne medvirke ved at spille "modstandere" og "frister".

Araberne har gennem islam modtaget mange religiøse overleveringer fra de gamle jøder. Mohammed lod nogle af sine hårdeste modstandere, den jødiske stamme eller klan Quraiza, tilintetgøre. Men andre jøder - bl.a. to jødiske klaner i Yemen - havde været med til at hjælpe ham til at vinde i krigen mellem Mekka og Medina. Flere af disse jøder gik over til den islamiske religion. Desuden var en af Mohammeds fire korer, Saf(ur)ijah, jødinde.

En del af de gamle jødiske overleveringer var allerede kommet til

den Arabiske Halvø med israelitiske/jødiske grupper, der var udvandret fra Babylon og Israel på et tidligt tidspunkt, før end bestemte træk begyndte at dominere de ældre bibelredigeringer. Desuden findes der såvel i den arabiske tradition som i Quranen og dennes kommentarskrifter flere "bibelske" oplysninger (af varierende kvalitet), der ikke længere findes i jødiske overleveringer, rabbinerskrifterne - bl.a. vedrørende Moses, Faraos Datter, Jethro, Job og Balaam.

En stærk kontinuitet og uberørthed af tiden hos ørkenens og de isolerede områders stammesamfund er demonstreret, idet en gruppe jøder ved det babyloniske eksils ophør 530 f.Kr. udvandrede fra kong Nebukadnezars Babylon, og i stedet for at blive i det daværende Israel valgte de at drage mod syd. Mange slog sig ned i Yemen, hvor slægterne så boede i mere end 2.400 år - og hvor f.eks. hver en arabisk landsby siden dengang altid havde en jødisk *quain* (Kain), dvs. 'smed', 'kobber- og guldsmed'.

Ved en masseudvandring i 1948 kom 40.000 personer fra dette verdens ældste jødiske samfund til nutidens Israel, hvor de gav omgivelserne et fortidschok. Dette uforanderlige oldtidssamfund var som trådt lige ud af Bibelen - med deres gamle sprog, klædedragt, smykker, redskaber og deres tusindårige slægtsfortegnelser.

Hos de to jødiske stamme-grupper i Yemen, der i 600-tallet e.Kr. hjalp Mohammed med at få magten, har et par jøder derfra, Kab-el-achbar samt Wabh (han var fra den følgende generation) - der i øvrigt begge gik over til islamisk tro - hver for sig efterladt manuskripter. Heri findes forskellige beretninger om Job; jf. Nahum N. Glatzer's afhandling "The Book of Job and Its Interpreters", i Biblical Motifs (vol. 3, Cambridge, Mass. 1966).

Stadigvæk, i dette område i Sydarabien og især Oman, eksisterer der den dag i dag ældgamle lokale hebraiske inskriptioner. Og her lever det mystiske jebalifolk, en nomadestamme beslægtet med jøderne og tilsyneladende efterkommere af de oprindeligt indvandrede jødiske klaner i dette store sydarabiske område. Ydermere findes der netop her i Sydarabien en *særlig tradition* omkring Job.

De arabiske ørkenfolks traditioner og overleveringer med flere tusind år gamle oplysninger må tages seriøst. F.eks. blev den sporløst forsvundne 7.000-årige oldtidsby Ubar genfundet i november 1991 under 60 m sand. Det skete efter mange års luftfotosøgning, hvor den så blev lokaliseret i Oman fra specielle radarfotooptagelser udført fra rumfærgen Challenger allerede 1984. Da arkæologer nåede frem til stedet i ødemarken, viste det sig, at ørkenbeduinerne havde bevaret traditionen om byen (også kendt af Ptolemæus, se nedenfor) - der forsvandt for nær 2.000 år siden - og beliggenheden intakt. Ingen havde taget beduinernes gamle viden alvorligt. (I Tunis ses helt lignende genfund).

Arabisk tradition om Job kan ses i relation til den engelske forsker Bertram Thomas' bog "Alarms and Excursions in Arabia" (London 1931) og den forbløffende kendsgerning om dette fjerne *Arabia Felix*, hvor tiden synes at have stået stille i årtusinder, og hvor *nogle af de stærkest bevarede slægtstraditioner i verden* findes: Her lever stadig ældgamle arabiske stammer med deres stammenavne intakt overleveret i oprindelig form som hos de seks omtalte stammer i "Jobs Bog".

Ligeledes er det typisk, at araberstammen, der i 1947 fandt Qumranteksterne, også levede ved Qumran for 400 f.Kr. - og her er omtalt af Herodot. Gamle slægtsdata er ofte pålidelige, jf. analyse af Andrew J. Shyroch: "Nationalism and the Genealogical Imagination. Oral History and Textual Authority in Tribal Jordan" (California U.P. 1997).

Ifølge den græske bibelversion, "Septuaginta", kom de nævnte småkonger, høvdinge eller sheikh'er langvejs fra til Job i Uz. De typiske familiestammer i den jordanske ørken havde - og har stadig - nu 3.400 år efter Moses' tid, konstant nogle af deres medlemmer på farten på de endnu ældre, lange karavaneruter bl.a. fra Syrien til Sydarabien (den 2.500 km lange rejse på dromedar/æsel tager 25 dage, og med "tung" karavane 65 dage) - og var således spredt i et vidtstrakt område.

Foruden de tre førnævnte folkegrupper *temanitterne*, *sjuhitterne* og *naamatitterne*, der tilsvarende i "Jobs Bog" nævnte personer - temanitten Elifaz, sjuhitten Bildad og naamatitten Zofar - gælder dette også to andre, men fjendtlige folkegrupper, som "Jobs Bog" beretter at have overfaldet Job, nemlig *kaldæere* og *sabæere*. En stor del af de kaldæiske stammer fra Arabien invaderede byen Ur og dens omliggende område cirka 1000 f.Kr., men flere kaldæiske klaner deltog ikke og forblev på deres tilholdssteder især langs Quwaits kystlande.

Na'im (naamatitter), asabi (sabæere) og chaldai (kaldæere) findes i dag, flere årtusinder senere, stadig bosat i det sydlige Arabien. Og deres tilstedeværelse her blev allerede rapporteret af ovennævnte oldtidens store astronom og geograf Ptolemæus i Alexandria cirka 130 e.Kr.

Arabiens førende stamme Azd kan tænkes at have efterkommere af folkene (her evt. også fra Job?) i det gamle Uz i Syrien/Jordan. Det var denne stammes kongelige leder Abdul Aziz, der i årene 1925 til 1932 erobrede og forenede størstedelen af den Arabiske Halvø - og blev ude i verden kendt som Ibn Saud, Saudi-Arabiens grundlægger og konge.

Især kan en stærk Job-tradition og stednavne på strækningen Damasus til det Døde Hav bestyrke, at Job ikke er en fiktiv, litterær figur.

Tradition om Moses som forfatter til Jobs Bog

Indholdet af "Jobs Bog" synes i sin kerne at være bygget på virkelige hændelser hos Job, men formaliseret i gengivelse. I de ældste hebraiske bibeltraditioner hos jøder, samaritanere, kristne, græsk ortodokse, kato-

likker og andre - var det altid betragtet som kendsgerning, at "Jobs Bog", i det mindste dens ældste dele, var skrevet af Moses.

Ifølge rabbinerskrifterne havde han personligt bekendtskab med Job, fra tiden i Egypten. Det kan være medvirkende til, at en bog om Job er indsat i Bibelen, skønt han ikke tilhørte israelitterne. Bogens ældste dele er nærmere Mosebøgernes hebraisk end nogen anden bibeltekst!

Også den gamle syriske bibeludgave antyder en tilknytning til Moses' forfatterskab, idet "Jobs Bog" er sat lige efter Mosebøgerne. Moses er "Jobs Bog"s forfatter også ifølge Talmuds "Babha Bathra" (14b):

"...Moses skrev sit værk, (og) "Balaam-delen" og "Jobs Bog"...". Hvis der ikke menes de dele i Mosebøgerne, der især omhandler Balaam, kan der evt. have eksisteret et særligt skrift af Moses om Balaam.

En af de betydeligste hebraiske eksperter med hensyn til Job er N.H. Tur-Sinai (H. Torczyner), som i sin omfattende afhandling "The Book of Job - A New Commentary" (Jerusalem 1957) har analyseret hver en linje i digtet og kom til det resultat: *Job levede samtidig med Moses og Balaam*. Men denne forsker mener også at kunne påvise bearbejdning af flere af teksterne, foretaget under jødernes eksil i Babylon.

Den omtalte bearbejdning har da bevirket, at flere toneangivende forskere har fokuseret så meget herpå, at de herved ignorerede: 1) temaer og udtryk var meget gamle, 2) den jødiske tradition om selve forfatterskabet, 3) rabbinerskrifternes oplysninger og arabiske overleveringer, og 4) alle de stærkt *egyptisk* prægede spor.

Derefter, ved ikke videnskabeligt dokumenterede begrænsninger er værket fejlagtigt dateret til jødernes eksil i Babylon. Efter samme recept som for Moses er Job blevet reduceret til en "litterært opfundet person", der påstås aldrig at have eksisteret i virkeligheden.

At i hvert fald de ældste dele af "Jobs Bog" kan være skrevet af Moses, passer direkte til Moses' egen egyptiske baggrund: Forfatteren viser kendskab til *egyptiske* dyr som flodheste og krokodiller. Desuden Moses' evne til at skrive hymner og kvad - hvilket også ses fremgå af Mosebøgerne. Og dertil hans stjernekundskaber, jf. de *egyptiske* stjernebilleder i "Jobs Bog". Og endelig hans, ifølge rabbinerne, fra barndommen personlige bekendtskab med Job ved faraohoffet.

Oldtidsforfatterne og rabbinerskrifterne omtaler Moses' vidtstrakte kundskabsområde. Præcis som "Jobs Bog"s forfatter viser han - ud over stjernelæren og andre nævnte områder - også kendskab til bl.a. meteorologi, minedrift og metaludvinding (se nedenfor) samt administration og lovgivning. Foruden det helt enestående, at Moses optrådte i diskussioner med Gud - og til tider opponerede stærkt imod ham - *ligesom Job i dette kvad også netop gør det*.

I "Jobs Bog"s kapitel 19 vises der sammenligning med følelsen af ensomhed og forladthed på steder med *minedrift*. Dette specifikke for-

hold må ses i sammenhæng med, at Moses også tilskrives netop den erfaring. Herom nævner rabbinerskrifterne (Baring-Gould, II), at Moses under sit ophold hos præsten Jethro på Sinai levede skjult i lang tid i isoleret ensomhed i "skakter i klipperne". De eneste skakter i den lokalitet er kobber- og turkismineskakter nær det egyptiske tempel på Sinai, i Serabit el-Khadim.

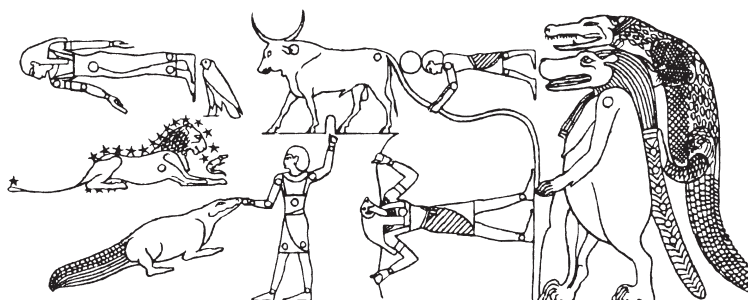
Endda på 3.400 års afstand har mængden af indikationer og deres helhed i sig selv vægt, idet de fremlagte forhold demonstrerer, at der i realiteten - dvs. med vor forøgede arkæologiske og tekstforskningsmæssige viden - intet er i vejen for, at oplysningerne i "Jobs Bog" kan have reflekteret konkrete historiske personer og hændelser: Ikke alene forhold af mysteriekultisk art - men emner, som langt ud over dette tilmed er både eksistentielt og menneskeligt dybt bevægende.

RESUMÉ: · Stednavne og lokale traditioner i landområdet syd for Golan er forbundet med Job og synes at passe med steder, hvor hans opholdssted beskrives at være. Dette kan tilmed passe med Tell el-Amarna-brevenes oplysninger om, at en konge/lensherre Job (*Aiub*) levede her. Ydermere korresponderer det med, at Bibelen omtaler Jobs kolleger som "konger".

· Folkestammer eller klaner, der i Bibelen omtales at leve på Jobs tid, og som 1.500 år senere beskrives af Ptolemæus, kan stadig identificeres i nutiden blandt stærkt traditionsbevarende klaner på den Arabiske Halvø.

· Ligheden mellem dele af et oprindelig egyptisk oldtidsværk "Corpus Hermeticum" og "Jobs Bog" i udtryk, stil og emner er hidtil upåagtet - ligesom ved eventuelle lighedstræk hos deres forfatters baggrund.

· At anse handlingens hovedperson Job for ren fiktion er en urealistisk undervurdering af flertusindårige traditioner. Derimod vil "Jobs Bog" med dets hidtil oversete mysterieindhold kunne forstås med større realitet ud fra, at Job - ligesom Moses - oprindelig havde en egyptisk såvel som mysteriekultisk baggrund.

Egyptiske stjernebilleder med forbindelseslinjer/snore (i Seti I's gravanlæg 1295 f.Kr.). Stjernebilledemotiver som Løve, Skorpion(gudinde), Tyr, ses her langt før hellenismen.

Jerusalem - det oprindelige helligsted?

Historisk gåde - hvor lå det rette helligbjerg?

Det folk, der ifølge Bibelen var efterkommere af Abraham, Isak og Jakob, fik gennem tiderne følgende benævnelser:

1. Fra ca. 1950-1455 f.Kr., dvs. tiden fra Abraham frem til udvandringen fra Egypten, omtales hovedpersonerne især som *hebræere*.
2. Fra og med optakten til udvandringen, exodus, dvs. fra 1455 f.Kr. og frem til 700-tallet f.Kr., var benævnelsen *israelitter* i brug.
3. Efter deres lands deling med Israel i nord og Judæa i syd, erobredes Nordriget i 722 f.Kr. af Assyrien-Babylon, og 10 af de 12 israelitiske stammer opløstes som selvstændige stammer og forsvandt. Da Judæa erobredes af Babylon kom indbyggerne i eksil i Babylon i 586-535 f.Kr., smeltede Judas' og Benjamins stammer sammen. Siden hen identificeredes denne resterende del af folket som 'judæere', hvilket blev til udtrykket *jøder* - en på én gang religiøs, national og etnisk definition. I disse forskelligartede faser i hebræernes, israelitternes og jødernes historie opstod ændringer i opfattelsen af religionen og senere Bibelen.

I den nordlige del af Israel hævdede folket, der her senere kendes som samaritanere, at deres bjerg *Gerizim* var det sted, som var blevet udvalgt dem af Jahweh. Og således beordret af Moses og af Joshua. I Bibelen samaritanske version er dette fremhævet. Og i samaritansk tradition var det på det bjerg, at Abrahams forsøg på ofring af Isak fandt sted.

Præsten Eli havde cirka 1100 f.Kr. gjort sig til ypperstepræst og forordnet, at helligdommen blev flyttet fra Si'lo - og dermed uden for Gerizimdistriktet - til hans egen by, den sydligere by Bethel. Derfor kalder samaritanerne ham, i deres kommentarskrifter, en forræder.

Men efter det herved var opnået, at helligdommen var blevet løsrevet fra det traditionelle hellige bjerg Gerizim, forsøgte også i senere tilkomne jødiske bibelskrifter at nedgøre den gamle ypperstepræst Eli og hans familie - der nu residerede i helligdommen i Bethel - så hans ypperstepræstembede ikke mere skulle gå i arv i hans slægt.

I Bibelen "Dommernes Bog" (9,37) er det anerkendt, at byen Shechem - ved Gerizimbjerget - netop er "Verdens navle". Og i "Salmernes Bog" (78,60-67) er der i en af Davids salmer anerkendt, at "det hellige telt" (Tabernaklet) - der var helligdommen inden templet byggedes - lå i

Efrahim ved Si'lo, dvs. i Gerizimdistriktet, kun 12 km fra Gerizimbjerget. Placeringen varede ifølge salmeteksten indtil:

"...Jahweh vragede... Efraim..., men valgte Juda stamme og Zions bjerg, som han elskede, og byggede sin helligdom...".

Dette påståede omsving hos guddommen, uden at en årsag omtales nogetsteds i Bibelen eller rabbinerskrifterne, kan ligne propaganda.

Til Jerusalem overførtes, også på flere andre måder, prestigen fra Ahron-præsteskabet, hvis hovedsæde hidtil havde været centreret om helligdommen i Si'lo (og siden Bethel) - hvor der således i mere end 400 år havde været tradition for placeringen af styret for Jahweh-religionen. Dette sted Si'lo ligger som nævnt nogenlunde tæt ved det af Moses og Joshua udpegede hellige bjerg Gerizim i landsdelen med det senere navn Samaria, her hvor landets vigtigste slægter, Josefs såvel som Ahrons og Moses' (evt.) efterkommere, levede.

Med opførelsen af Salomons tempel på Jerusalems bjerg Zion - og især efter at landet blev delt ved Salomons død - søgte judæerne fra landets sydlige del at gøre samaritanerne rangen stridig.

Judæerne søgte også at få det traditionelt hellige Gerizimbjergs prestige overført til Jerusalems Zionbjerg og dermed til Salomons tempel på dets top. Det skete ved at hævde, at det i Bibelen omtalte bjerg "i Moriahs land" - hvor stamfader Abraham ca. 900 år før Davids tid forsøgte at ofre Isak - skulle være Zion. Moriahbjerget beskrives i Bibelen som beliggende tre dagsrejser fra filistrene. Da judæerne nu påstod, at "bjerget i Moriah" var Zion, hævdede de, at der herfra var den pgl. afstand på tre dagsrejser til filistrene.

Men det er Gerizimbjerget, der netop passer til disse betingelser. "1. Mosebog" (dens kap. 21-22) beskriver, at "bjerget i Moriah" kunne ses tre dagsrejser borte af Abraham, der kom fra Beersheba (ved grænsen til Negev-ørkenen). Derimod kan Zionklippen kun ses på kortere afstand, og i det lokale terræn tog det ikke tre dage at rejse mellem Beersheba og Jerusalem. Det gør det mere sandsynligt, at det ikke var Zion, men et andet bjerg, som Abraham havde gjort helligt og i øvrigt også kaldte noget ganske andet end "Zion", nemlig "Jahweh-Jireh".

Ændringer i religionen - allerede hos David

Dertil var det heller ikke sandsynligt, at Abraham ud fra sin religion foretog en ofring på Zion ved den daværende by (Jeru-)Salem alene af den grund, at her regerede præstekongen *Melchizedek*, der dyrkede en helt anden - jebusitisk - religion. Og ifølge "1. Mosebog" (12,6-7) lovede Jahweh, at Abrahams afkom skulle gives landet, hvor Abraham engang havde slået lejr *ved Gerizim*:

"...nær det store træ i (landet) Moriah...".

Således synes just Gerizim-distriktet i Samaria også her identisk med

dette land Moriah. Alligevel lykkedes det efterhånden de senere "religionsreformatorer" at få beliggenheden af Moriah "flyttet" fra Gerizimdistriktet til Jerusalem/Zion.

Den egyptiske historiker Manetho beretter (280 f.Kr.), at ved israeliternes udvandring fra Egypten var en kanaanæisk konge af Jerusalem i forbund med Moses. Også dette indikerer, at Moses ikke kunne/ville gøre byen til israeliternes "hovedstad".

Fra Davids tid (1000 f.Kr.) er en glidende religionsændring tydelig. Især da Davids søn, kong Salomon, byggede Jahwehs tempel i Jerusalem på Zionbjerget på jebusitten Araunas tærskelplads, som var det jebusitiske helligsted. Først på den tid - og hermed mere end 400 år efter afslutningen af israeliternes udvandring fra Egypten og deres påfølgende invasion i kanaanæernes land - blev den indtil da ikke-israelitiske, men jebusitiske by Jerusalem overtaget af Israel.

Og mens Bibelen utvetydigt angiver, at Jerusalems tempel byggedes på den oprindelige lokale jebusitterreligions hellige (tærskel)plads på Zionbjerget, bringer den netop ikke et ord om, at denne jebusitiske plads skulle være forbundet med stedet for Abrahams offerhandling.

Bibeltteksterne lader forstå, at jebusitternes berømte præstekonge (og hans embedes efterfølgere?) i Jerusalem, Melchizedek - til hvem allerede Abraham betalte en religiøs skat på en tiendedel af sine værdier - ikke blot var forbundet med, men stod *over* Ahron-præsteskabet.

Den baggrund synes anvendt som støtte for hititterhøvdingen og ypperstepresten Zadoks rang. Bibelen fortæller i "Salme 76" om David - ligesom senere "Hebræerbrevet" om hans påståede efterkommer Jesus:

- at han/de var "...ypperstepræst på Melchizedeks måde...".

Dette til trods for at denne Melchizedek var repræsentant for en religion af anden art end Moses' Jahweh-religion for israelitterne/jøderne. Navnet *Zadok*, 'retfærdig' og 'Jupiter', findes allerede i *Melchizedek's* navn (navnets første del betyder 'konge') - og antyder evt. også en *stjernekult*.

Senere hos israelitterne/jøderne ses også influering fra flere religionsretninger med Jahweh og forskellige El/Elohim-guddomme, samt træk af sumerisk-babylonisk praksis.

I jebusitisk religion ses babylonisk-sumeriske træk. Dertil fortæller Bibelen, at David - der regerede som præstekonge og dermed også var landets religiøse overhoved - dansede nøgen foran Pagtens Ark. Dette kultiske ceremoniel kendes tilsvarende hos sumerernes præster i det sumerisk-babyloniske rige.

Israelitisk overtagelse af Jerusalem, der i den periode henlå i forfald med kun få beboere, blev ledet af kong David. Han ville genoprette byen - og gøre den til hovedstad. Herefter omfattede hans undersåtter dels israelitter, med evt. Jahweh-dyrkelse, dels jebusiter og hititter samt landets ældre kanaanæiske folk. I sidstnævnte grupper var der flere, der

dyrkede Baal og guder med navne ofte forbundet med El og Elohim.

David ansatte en af sine høvdinge, med foromtalte navn *Zadok*, til den præstelige gerning at salve Salomon til konge. Salomon gjorde siden hen Zadok til ypperstepræst ved sit tempel i Jerusalem.

Denne kanaanæiske eller vel endda hitittiske Zadok blev ved en art "*legal fiction*" i teksterne gjort til levit, dvs. medlem af "præstestammen", hvis vigtigste familier havde aner tilbage til Ahron. - Jf. bl.a. Francis Sparling North's afhandling "Ahron's Rise in Prestige", Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft (Band 66, 1954).

Fra israelitisk religionskult til jødedom

Under Salomon blev religionssammensmeltningen vidtgående, da Zadok-præsteskabet ved Jerusalems tempel på Zionbjerget ude i dette gamle område for jebusitisk og kanaanæisk religion efterhånden tilrev sig magten fra Ahron-præsteskabet nordpå, i landets egentlige centrum. Herved synes præget fra Moses og hans religion reduceret.

Eksempelvis i "Salmernes Bog", hvoraf de fleste af de i alt 150 salmer traditionelt er forfattet af David, er hverken Moseloven eller Jahweh-religionens regler overhovedet nævnt. Desuden er det karakteristisk, at Moses selv kun er nævnt i "Salmerne" otte gange, til trods for at han anses for den mest betydningsfulde person i de bibelske skrifter og israelitternes historie.

Det var således lykkedes for Zadok og hans efterkommere at få gjort Jerusalem til landets "rette" religiøse hovedcenter og dem selv, som Jerusalems præster, gjort til det ledende præsteskab. Profeten Ezekiel's skrifter i Bibelen - fra, og efter, israelitternes eksilperiode i Babylon i 500-tallet f.Kr. - omtaler præsterne som Zadoks sønner (efterkommere) og nævner end ikke Ahron nogetsteds!

Den kobberslange på pælen, som Moses havde sat i ørkenen i forbindelse med at hjælpe dem, der var blevet syge - blev siden hen bevaret som helligt inventar i Salomons tempel. Her udførte folket røgofre til den, dvs. foretog den forbudte billeddyrkelse. Efter bevaringen i alt i 700 år lod den judæiske kong Ezekias (745-717 f.Kr.) Moses' kobberslange ødelægge ved at knuse den til småstykker - jf. "2. Kongebog" (18,4) - foruden at han lod "hellige pæle" destruere.

Moses forudsagde i "5. Mosebog" (18,18) en kommende profet. Som tidligere nævnt ændredes dette på Davids tid til et begreb, der var Jahweh-religionen fremmed, men mere i kanaanæisk tankegang, nemlig en (befriende) "messias", dvs. 'en, der er salvet til konge'.

Ved ændringen af religionen til en folke/statsreligion blev der i flere henseender indført forhold, der ikke var omfattet af den oprindelige lære: F.eks. at præsteskabet i Jerusalem tog monopol på tempeltjeneste og ofring, samt at præsterne ofte havde jordejendom (jf. bl.a. "Ezekiel"

48,8-14), skønt Moses udtrykkelig havde holdt præster/levitter uden for jordtildeling - vel for at undgå magtfordrejning.

Efter Assyrien-Babylons besættelse af Nordriget (Israel) og eksilering af dets folk 722 f.Kr. blev der i religionen foretaget en vis ændring af reglerne. Nu måtte alene Jerusalems præsteskab i syd få tempeltjenesten til at fungere, mens Nordriget var besat. Dette præsteskab udnyttede den situation til monopol på tempeltjeneste og ofringer.

Dog var den mest kendte reform til israelitternes religion et forsøg på opstramning af Moses' lære. Det skete under kong Josiah i Judæa fra 622 f.Kr. - dvs. 800 år efter Moses. Her blev der rensset ud i flere kulturelle afvigelser, bl.a. indført af kong Salomon - forhold som var Jahweh-religionen fremmed.

Kort efter Josiahs reform blev jødisk religionspraksis yderligere udbygget under folkets ufrivillige eksil i Babylon 586-535 f.Kr.

Babylon havde her invaderet Israel og ødelagt Jerusalem og templet i 586 f.Kr. samt tvangsforflyttet vigtige dele af folket til Babylon. Men det judæiske folk - dengang i flere henseender provinsielt og teknisk mindre avanceret - oplevede under dets langvarige ophold i datidens førende land Babylon (og dets verdenshovedstad) et internationalt og stimulerende kulturmiljø. Dette blev af mange ledende jøder anset som en fare for, at deres egen religion ikke kunne forblive intakt.

Således fødtes *jødedommen* i Babylon: Her førtes gudsyndelsen - nu *uden* templet - ud "på hverdagsplan": I fravær af Jerusalems tempel og præsternes offerhandlinger måtte folket samles om deres skriftkloge talsmænd, *rabbinerne*. Hermed blev religionen for alvor accentueret som den *boglige* religion, den er - den første og ældste kendte.

Samaritanerstriden

Efter 535 f.Kr. da perserkongen havde erobret Babylon, blev jøderne frigivet og kunne rejse hjem. Templet blev igen opbygget 515 f.Kr. Og for at styrke folkets religion blev en skriftklog præst, *Ezra*, cirka 450 f.Kr. sendt til Jerusalem med så store magtbeføjelser fra perserkongen - som jøderne fortsat var underlagt - at selv hans overordnede, ypperstepræsten, måtte adlyde ham.

Den allersidste henvisning i Bibelen til jebusitterne ("Ezra" 9,1-2) viser, at de som etnisk gruppe stadig fandtes i Jerusalem-området ved den israelitiske hjemkomst fra det babyloniske eksil. Det var yderligere nogle generationer herefter, at Ezra fordømte dem og søgte at skjule deres tidligere indflydelse (især via David) på israelitisk religion.

Nordrigets folk blev også hjemsendt, og disse "samaritanere" fastholdt, at ofring nu i hvert fald skulle foregå som oprindeligt på Gerizim i Samaria og ikke kun på Jerusalems Zionbjerg i Judæa. Derfor afviste jøderne snart efter hjemkomsten samaritanernes hjælp ved genopbyg-

ningen af Jerusalem og templet for deres fælles gud.

Bibelen lægger ikke skjul på, at Ezras religions-politiske arbejde udførtes med voldsom nidkærhed - hvorunder ikke-jødiske ægtefæller og børn fra blandede ægteskaber nærmest "racistisk" bortvist. Han beskyldte desuden de genindvandrede nordlige israelitter og de udlændinge, som i mellemtiden var flyttet til Samaria (alle herefter kaldet samaritanere), for at være religiøse afvigere.

Som mosaisk sekt eksisterer samaritanerne i dag som den sidste og ældste gren, der lever mest traditionelt ud fra den religion, som Moses etablerede. Omkring år 1900 var der kun cirka 100 samaritanere tilbage i Israel, men herefter ved år 2000 var der mere end 500. De strenge regler om, hvem de må gifte sig med, menes at have medført "indavl" (fem procent fødes som invalider, bl.a. mange som døve og blinde).

Stadig hver påske ofrer samaritanernes ypperstepræst vædderlam på alteret på Gerizimbjerget ved ruiner hævdet at være fra deres gamle tempel. Ypperstepræsten betegnede i 1980 som den 147. direkte efterkommer af den første ypperstepræst Ahrons sønnesøn (dvs. 23 år i gennemsnit for hver - plausibelt), det passer præcist med dateringen.

Det jødiske præsteskabs øgede krav på monopol på Jerusalems tempel og hævde af dette som det "rigtige" helligdomssted, støttedes tidligere *ikke* altid lige stærkt ude i befolkningen:

- Engang i 500-tallet f.Kr., da Egypten var kommet under persisk styre, lod en persisk konge udstationere en mængde jødiske lejetropper. Jødiske soldater var i oldtiden efterspurgt på grund af ryet om deres dygtighed. Da disse jøder i 400-tallet f.Kr. befandt sig på Nil-øen Elephantine i Øvre Egypten, og dermed langt væk fra deres hjemlands påskeofringer, havde de fået oprettet deres eget tempel på øen.

Denne helligdom kunne ved genopbygning efter en brand ikke tages i brug, før den fra hjemlandet havde fået ypperstepræstens velsignelse.

Men Jerusalems ypperstepræst benyttede lejligheden til at nægte denne indvielse - for her ønskedes ikke andre templer for jødedommen end Jerusalems på Zion som eneste udvalgte centrum for religionsudøvelsens tempeltjeneste. Af parternes korrespondance (arkæologisk udgravet) fremgår, at præsteskabet i Jerusalem først gav sig, efter at jøderne på Elephantine havde henvendt sig til samaritanernes ypperstepræst. Og han var derimod mere end villig til at give sin velsignelse til dette fjerne tempel i Egypten.

Fortsat erindring om det rette (?) helligsted

Da Alexander d. Store erobrede Palæstina fra perserkongens herredømme senere i 300-tallet f.Kr., skærpedes konkurrencen mellem samaritanernes og jødernes ypperstepræster: - nu om at få hver deres tempel i henholdsvis Gerizim og Jerusalem anerkendt hos deres nye hersker.

Nogen tid derefter fik de jødiske udvandrere i Egypten endnu et tempel, denne gang ved Nil-deltaet (jf. "Temple" i "Encyclopaedica Judaica", vol. 16, Jerusalem 1972). De i lige så stort antal udvandrede samaritanere i Egypten vides ikke her at have haft et sådant satellit-tempel.

At konflikten stadig var aktuel fremgår også, hvor Johannesevangeliet beretter (4,21) om en kvinde, der ved Jakobs brønd nær Gerizim var *i tvivl om Jerusalem eller Gerizim var det rigtige hellige sted*, og at Jesus svarede hende:

"...den time kommer, da det hverken er på dette bjerg eller i Jerusalem, hvor I skal tilbede... etc."

Jerusalems præsteskab synes tusind år efter David fortsat at være det fremtrædende, da Jesus opponerede mod det religiøse monopol hos disse sandsynlige efterkommere af den gamle magtfulde præsteklan. Ved deres fremgang under Herodes d. Store ses præster stadig benævnt - ud fra *Zadok* - som *saddukæere*.

Det jerusalemske præsteskabs religiøse magtmonopol vedvarede således til Jesu tid, hvor Jesus var i stærk opposition til saddukæere (foruden til ypperstepræsten, der endda var hasmodæer). - Jf. Jesu lignelse om "den dårlige tjener, der begravede sit pund (dvs. tro og viden) i stedet for at nyttiggøre, og formere det". Her overfor har Jesus stillet *samaritanerne* ("den barmhjertige samaritan" etc.), der bedre synes at have bevaret "den rette arv". Var der heri elementer af mysteriekultisk tradition?

Den skjulte strid om Gerizim kontra Zion ligner i princippet den senere ligeså skjulte omplacering, der flyttede Jesu fødested Bethlehem, 7 km fra Nazareth i nord, ned til landets *andet* Bethlehem, omtalt som "Davids stad", 19 km syd for Jerusalem. Hvornår det indsattes i teksten, vides ikke. Før 325 e.Kr. hæftede de kristne sig mindre ved, hvor stedet var. Men kejser Konstantin d. Stores mor lod indrette en grotte - tidligere brugt af en *Adam-kult* i Bethlehem i Judæa - til at være "grotten, hvor Jesus var født". (Jf. Jesus også som "den 2. Adam").

Forfatteren Ahmad Mohammad Arafa refererede i det egyptiske kulturministeriums ugemagasin "*al Qahira*" ('Cairo'), 5. aug. 2003, problemet om "Jerusalems hellige status" i *islam*: Ifølge Quranens sura 17,1 gik profeten Mohammeds natrejse fra det hellige *masjada*, 'bedested, moske', til *al aqsa*, 'det/den fjerneste'. Ikke ét ord om Jerusalem. Islamiske bedesteder fandtes kun i Mekka og Jatrib (Medina). Først årtier efter sin død fik han tilhængere i Palæstina og moskeer i Jerusalem.

I Jerusalem går kristne "Jesu vandring" på en vej først bygget 100 år efter Jesus. Tempels fjernelse år 70 var første afgørende skub til kristendommens udbredelse. - Hvis det religiøse centrum, som *Zion-bjerget* er for jøder, kristne og islamister, ikke er det sted Moses udpegede, kan lokaliteten fint have *symbolsk* betydning i religionerne - men uoverskuelige perspektiver, når det tages historisk bogstaveligt.

Ældre spor af religionens fortrængte overbygning?

Mysterieformen inden for Moses' religion

Ligesom hos egypterne med deres til religionen knyttede højere mysterier, fandtes lignende institutioner i forskellig udgave også hos datidens øvrige store religionssamfund. Den særlige udformning af israelitternes religion bærer genkendelige indikationer for, at den oprindelig må have bestået af en *to-delt institution*. Nemlig en folke/nationalreligion forbundet med en mere eksklusiv mysteriekultisk overbygning.

Israels "folke/nationalreligion" blev influeret af traditioner fra de gamle kanaanæiske religioner. Men den havde også overtaget en del fra den side af Moses' lære, der havde oprindelige *egyptiske* præg og he indeholdt de højere mysterier.

Den del af Moses' religion har haft den okkulte tradition med Jahweh-mysteriet, "den usynlige gud". Og den indeholdt omskæring - oprindelig i Egypten en kultisk handling forbundet med indvielse, men dette ritual endte med at optages i israelitternes almene religion.

Denne blanding af de to niveauer har bevirket, at en række ydre træk fra religionens højere mysterier stadig hang ved i "folkereligionen". Disse træk bidrager til at forklare, at iagttagere fra andre folk har kunnet anse *jødernes religion for en art mysteriereligion*.

I Nordriget Israel i 800-tallet f.Kr. dyrkedes Guldkalven - endda hele to Guldkalve. Og her blev det påstået, at Jahweh i form af Guldkalven havde ført israelitterne ud af Egypten ved Moses' hjælp.

Beretningerne om disse forhold er i mellemtiden forsvundet fra samaritanernes skrifter. Men noget af det må på grund af de gamle jødiske optegnelser herom i Bibelen dog have eksisteret engang.

I det Gamle Testamente findes interessante antydninger af en glemte tradition hos samaritanerne. Den tradition kan i så fald også have omfattet, at Moses - hvis eneste kendte sene efterkommer ses omtalt i Bibelen som præst for danitternes Guldkalv - heller ikke selv tog afstand fra visse forhold i forbindelse med Guldkalven (nærv. kap. 8). Jf. igen, at ifølge oldtidens forfattere havde Moses medvirket til indførelse af en art reform af tyrekalten allerede i Egypten.

Den amerikanske semitolog Robert H. Eisenman (& Michael Wise) oplyser i bogen "The Dead Sea Scrolls Undiscovered" (London 1973),

at Qumranteksterne *afdækker inden for jødedommen en mysterietraditions træk*, hidtil kun kendt fra senere gengivelser under navnet *kabballa*.

Som elev og efterfølger af Plotin, neoplatonismens fader, var den romerske filosof og skribent *Porphyrus* 270 e.Kr. stærkt interesseret i østlige religionstraditioner. Han havde rig lejlighed til at studere dem under sin langvarige bosættelse i Tyrus i Libanon. Han var som mange dengang positivt indstillet over for den jødiske religions ideer - og gengiver i forbindelse med en orakeludtalelse, at:

"...kun kaldæerne og hebræerne nåede den sande visdom, de som seriøst tilbyder den selv-fødte gud...".

Porphyrus angiver i sit værk "*Adversus Christianos*" ('Imod Kristne'), at Moses' originale skrifter brændte allerede ved templets første destruktion i 587 f.Kr.

Denne oplysning anvendte Porphyrus mod sin egen tids kristne, der påstod, at deres nye religion var blevet "forudsagt" i Moses' skrifter. Dengang profeten Jeremias i 587 f.Kr. lod Pagtens Ark bringe i sikkerhed, ansås Arken stadig for også at indeholde Moses' skrifter. De er ikke fundet siden.

Det hovedsagelige forløb i selve den måde, som Moses' religion var ændret på kan ses gentage sig 600-700 år efter Ezra, da de oldkristnes oprindeligt delvis eksklusive lære blev omlagt til en statsfavoriseret religion efter 392 e.Kr. Siden hen blev der indført strengt forbud mod de mange kristne indvielseseskulter og såkaldte gnostisk-kristne sekter.

Den mundtlige tradition - og Talmud

I den gamle verden kendtes til en oprindelig udbredt respekt for nøjagtig gengivelse af overleveringer, myter og sagn.

Flere dele af sådanne typer beretninger har ved nutidens arkæologi og historieforskning vist sig at være rimeligt, ja undertiden forbløffende pålidelige. Hvorimod samme beretninger langt ind i 1900-tallet blev bedømt ud fra de foregående forskergenerationers dengang færre data og blev derfor mest betragtet som at være opdigtede eller overtro.

I Bibelen er der stadig spor af oprindelig praksis for tro gengivelse, hvor israelitter og senere jøder gang på gang får deres til tider grusomme overgreb og misgerninger blotlagt. Nemlig (ligesom f.eks. i de islandske sagaers stil) uden besmykkende eller undskyldende tilføjelser.

Således kunne traditionens gamle beretninger overleveres fra mund til mund, ofte kun mindre ændrede i årtusinder, idet de behandledes som klenodier, der skulle passes godt på. Jf. eksempelvis traditionen i indiske klostre, hvor munke den dag i dag mere end 3.500 år efter indførelsen af skrivekunsten fortsat lærer deres gamle religiøse tekster udenad efter bestemte metoder (mnemoteknisk, lyd/rytmemæssigt og matematisk), der

sikrer nøjagtig gengivelse: - Alle deres ældgamle skrifter kan stadig rekonstrueres ud fra de mundtlige overleveringer.

Det er også kendt hos de gamle europæiske kelterfolk, hvor udvalgte blandt deres druidepræster hver måtte lære 20.000 triader (trelinjede vers) udenad - intet måtte skrives ned, "for at ordene ikke skulle miste en del af kraften". En lignende ide om et tab gengives af Platon i hans beretning om problemerne ved alfabetets opfindelse i Egypten.

En række særlige Moses-beretninger eksisterede sideløbende med Bibelens Mosebøger og blev senere opsamlet i de ældste dele af rabbinernes såkaldte "Talmud"-skrifter. Mange af rabbinernes oplysninger stemmer overens med andre overleverede beretninger om Moses gengivet af egyptiske, græske og jødiske historikere og forfattere, bl.a. Philo og Josefus - især i hellenismeperioden, ca. 330 f.Kr. til 330 e.Kr.

Netop en sådan viden og oplysninger med rødder tilbage i en flertusindårig og undertiden oprindelig *mundtligt* overleveret tradition blev især efter det jødiske præsteskabs ophør - ved templets ødelæggelse år 70 e.Kr. - videregivet og undervejs nedfældet i skrift af de jødiske skriftkloge, rabbinerne.

Det sidste af disse teksters endelige udformning afsluttedes for 1.100 år siden. Tekstsamlingerne blev grupperet med individuelle betegnelser: "Talmud" - samt "Midrash", "Targum", "Sepher ha-Jasher" m.fl.

En af grundene til, at disse "Talmud"-udgaver først forelå i skrevet form på dette sene tidspunkt, kan bl.a. ses af det forhold, at "Talmud" klart skelner mellem den skrevne lov og den mundtlige lov. Begge former hævdes i traditionen at stamme fra *et helligt dekret, givet - i visse dele dog kun mundtligt til de 70 ældste - af Moses på Sinai*.

Hemmelig lære i mundtlig tradition

Der eksisterer en ubrudt tradition for, at der fra begyndelsen også fandtes *mundtlige* love fra Moses, overleveret siden hans tid, med bl.a. en række detaljerede anvisninger for Lovens udførelse i praksis.

Rabbinerne overholdt længe, at den mundtlige lov ikke måtte blive nedskrevet. Det kan på nogen måde ligne førømtalte gamle opfattelse af risiko for, at ordene kunne miste kraft. Men efter folkets store opsplitning og den stadige emigration især efter Jerusalems ødelæggelse både i 70 og 132 e.Kr., samt forfølgelse af jøder i mange lande, måtte overleverelsen af indholdet i denne tradition sikres.

I århundrederne især efter 200 e.Kr. opblødtes rabbinernes indstilling til det gamle påbud. Så også disse overleveringer kom, nu i *nedskrevet* stand, til at udgøre store dele af den endelige "Talmud".

Men fra Moses vil der - som yderligere antydnet nedenfor - også have eksisteret mundtlige instruktioner af anden kultisk art. I selve Jerusalems tempel havde man ifølge Josefus bevaret rester af okkulte traditio-

ner - i form af visse hemmelige *mundtlige* overleveringer. De regnedes for at kunne føres direkte tilbage til Moses' lærdomme fra de gamle egyptiske mysterier. Ikke mindst denne tradition ophørte sammen med det jødiske præsteskabs eksistens, i 70 e.Kr. ved templets definitive destruktion.

I årene efter at være undsluppet ødelæggelsen af Jerusalem og templet lod rabbiner Johanan ben Zakai i byen *Jamnia (Jabneh)* nær Gaza etablere et råd af især *farisæere*. Dvs. en særlig kategori af rabbinere og jødiske skriftlærde - ofte kendt med uheldigt rygte pga. en kritik fra Jesus.

I Jamnia kunne de klassiske tekster studeres og fortolkes, nu da templets skrifter var væk. Dette lærde korps bidrog til at redde jødedommen.

Skønt den Hebraiske Bibel reelt havde fundet sin form, fortsattes også på den tid - og længe efter - diskussioner om det var rimeligt, at Bibelen også omfatter det mysteriebetonede og allegoriske drama "Salomons Højsang", samt om "Esters Bog". Nogle jødiske skriftlærde og religiøse talsmænd ønskede at forbyde oplæsning i synagogerne af "1. Mosebog"s kapitler 1 og 16 samt "Ezekiel" på grund af, at deres indhold *ligner gnostisk- "teosofiske" ideer*.

Også beretningerne om Jesus er opbygget i flere lag - og ligeledes med en mundtlig tradition med særlig viden for de indviede (omtales senere). Disse beretninger var især funderet på Mosebøgerne og visse af Bibelens senere tilkomne tekster. Det Nye Testaments antal af citater og referencer fra det (hebraiske) Gamle Testamente er cirka 890, heraf er 320 i direkte citat. - "Lukas" (24,27-44) og "Romerbrevet" (15,4) angiver:

"...alt, hvad tidligere er skrevet, er skrevet til instruktion for os..."

OVERSIGT: 1. Tidlige ændringer i religionsopfattelsen afspejles i bibelredigering: Konkrete ændringer i Bibelen udførtes af præsten Ezra, der til sin redaktion og med *delvis genskrivning* af Bibelen 400 f.Kr. indførte ny skrift og ny stavning - samt ændrede i Bibelens slægtsregistre. Disse ændringer i Bibelen skete hermed mange hundrede år *før*, der blev indført systemer, som netop skulle sikre mod ændringer.

2. At teksten i dag har en lang og rig tradition, er derfor ingen garanti: Bibelens tekstsikring er mindst 1.000 år yngre end dens ældre tekster.

3. Opmærksomhed om Moses' baggrund - at han var født som egyptisk tronkandidat - blev ignoreret, skønt arten af hans høje poster i Egypten uundgåeligt viser ham forbundet med denne høje status.

4. Ændringerne i Bibelen i 400-tallet f.Kr. skulle bl.a. beskytte religion og nationalitet mod fremmed påvirkning. Men samtidig skete der en utydeliggørelse af flere træk, der oprindeligt stammer fra kanaanæernes religionskult og indført efterhånden i "Moses' religion".

Blev Moses' tekster ændret?

Forsvandt Bibelens originale tekster?

Tidligt fremstår Bibelens beretninger, krøniker og forordninger som en respekteret tekstsamling, mens Lovens Tavler - der blev opbevaret i Pagtens Ark - blev anset for hellige. I takt med at Bibelen blev ældre, blev dens tekster mere og mere betragtet som ophøjede skrifter, der efterhånden også blev tillagt at være "hellige". Det førte videre til, at ved senere mindre kendskab til indholdets reelle tilblivelseshistorie, blev teksten ofte anset for at være "Guds egne ord".

Moses' lovtekst kom på den måde til at blive betragtet som blot "en kopi af en himmelsk original", ligesom alle de 5 Mosebøger herefter ansås for at være dikteret af israelitternes gud.

Senere gik mange ortodokse ind for - i modstrid med Bibelens oplysning om, at Moses nedskrev ordene - at bøgerne "blev overrakt til Moses fuldt færdige". Eneste tvivlsspørgsmål hos disse troende var, om Moses fik alle bøgerne på én gang eller en bogrulle ad gangen.

De ældste kendte teksttilføjelser og en redaktion af bibelteksterne omtales - i Bibelens "Ordsprogenes Bog" (25,1) og "Esajas" (38,9-20) - at være foretaget allerede af kong Ezekias i 700-tallet f.Kr.

Bibelens "2. Kongebog" (23,2) angiver, at under kong Josiahs religionsreform i 622 f.Kr. i Judæa blev den seneste af Mosebøgerne fundet i et tempelskatgemme. Her havde præsten Hilki'ja, ifølge "2. Krønikebog" (34,14), ved reparation af en tempelvæg:

"...fundet bogen med Jahwehs lov *givet af Moses*..."

Der er her tale om "5. Mosebog", som "2. Krønikebog" (34,30) også benævner som "Pagtsbogen". Det anvendte udtryk "af Moses" eller "givet af Moses" hedder i den Hebraiske Bibel ordret: "af Moses' hånd".

Denne udtryksmåde i den Hebraiske Bibel er almindelig, hvad angår en mening, hvad der i dette tilfælde reelt indebærer, at den fundne lov-bogs indhold var udformet "ifølge Moses" eller "som givet af Moses".

Og taget bogstaveligt kan udtrykket "af Moses' hånd" lige såvel betyde, at det var Moses eget manuskript. I så fald har selve skriften været en oldkanaanæisk (protosinaitisk) skriftform, kendt fra inskriptioner i Sinai-området på Moses' tid i 1500-1400-tallet f.Kr., men som på Hilki'jas tid var en stil, der ikke mere blev set anvendt.

Den pågældende fundne tekst var blevet indemuret under opførelsen

af Salomons tempel, ligesom det kendes - igen - *fra Egypten* ved indemuring af dokumenter ved opførelsen af både ældre og yngre templer. Ifølge den franske egyptolog Édouard Naville, fortæller en inskription i templet i Dendera, at da Tuthmosis III (cirka 1470 f.Kr.) lod restaurere en mur i templets sydlige del, blev der fundet indemuret en gammel tekst fra kong Pepis tid (2200 f.Kr.), skrevet på et gedeskind.

Den tekst, som blev fundet i Jerusalems tempel, var "5. Mosebog" eller dele deraf. Og i netop den bog (31,26) beordrer Moses:

"...Tag denne lovbog og læg den ved siden af jeres gud Jahwehs pagts ark..."

Da Pagts Ark siden fik permanent ophold i templet, har også denne del af Loven været opbevaret i sikkerhed. Foruden rabbinerskrifterne taler andre historiske tekster om, hvad der siden var sket med Bibelen.

Porphyrus påstod, ca. 270 e.Kr., i sin "Adversus Christianos" (Fr. 68) følgende - i citat fra Macarius Magnes' værk "Apocriticus" (3,3) - at:

"...faktum er, at ingenting af Moses har overlevet, for alle hans skrifter siges at være brændt sammen med templet. Og alt, hvad der derefter er skrevet i Moses' navn, blev i virkeligheden skrevet 1180 år senere af Ezra og hans kolleger..."

Den situation Porphyrius hentyder til var i 586 f.Kr., da det første tempel - Salomons dengang ca. 400 år gamle tempel - nedbrændtes ved den babyloniske erobring af Jerusalem. Folket førtes i eksil til Babylon.

Som nævnt menes Pagts Ark med Moses' tekster bragt i sikkerhed af Jeremias. Skønt Moses' originale Torah-skrifter evt. kan være ødelagt, er andet vigtigt blevet *gemt* sandsynligvis i det kæmpemæssige tunnel-system - udvidet af kong Ezekiel ca. 730 f.Kr. - under templet. Det var det første sted, hvor *Bernard de Clairvaux' udsendte tempelriddere* i 1118 gik på opdagelse. Enkelte tunneler blev genopdaget i 1800-tallet af engelske udforskere. Bibelens uhyre detaljerede fortegnelser over babylonierne bortførte krigsbytte viser netop intet om teksterne og Moses' øvrige ting, nemlig arkiverne fra Egypten og de genstande som bibelskrifterne tidligt, og igen udførligt, angiver som opbevaret i templet.

I øvrigt kunne Porphyrios' tidsangivelse måske tages i betragtning som bidrag til en bedre datering af Ezra.

Ezra og tekstudlægningen

De betydeligste indgreb og ændringer i Bibelen ser ud til at være blevet foretaget under og efter jødernes hjemkomst fra deres eksil i Babylon i 500-tallet f.Kr. Da præsten Ezra var rejst fra Babylon til de hjemvendte jøder i Jerusalem, anvendte han til dem - ud fra sin reformistiske indstilling - sin omredigerede og omskrevne Bibel.

Et vanskeligt problem er, *hvornår* ændringen af Bibelen skete. Spar-somme oplysninger antyder, at det skete under eksilet. Andre lader Ez-

ras rejse til Jerusalem, hvor han læste op af Bibelen, foregå nær hundrede år senere. Ifølge arabiske kommentarer indtrådte han i en "bevarende" dvalesøvn i hundrede år. Få betvivler hans eksistens, men en præcis tid for hans virke i 400-300-tallet f.Kr. er en uløst gåde.

Idet han var redaktør ved sammenstilling, opdeling og rækkefølge af Bibelens afsnit eller "bøger" samt havde forfatterskabet til enkelte nye "bøger", æres han som selve den bibelske kanons ophavsmand.

I den apokryfe (ikke-autoriserede bibelskrift) "4. Ezra Bog" (14,21) beklager Ezra *tabet af Lovens bøger (Mosebøgerne) ved branden* i Salomons tempel. Ezra skriver om sig selv, at han:

"...påkaller Gud, for at det må blive ham tilladt at genskrive alt fra begyndelsen..."

Det er helt overens med rabbinerskrifter og arabiske kommentarskrifter om Ezras genskrivning, hvor det arbejde så også er foregået "efter hukommelsen". Ifølge begge kildegrupper dikterede han bibelteksterne under 40 dages såkaldt hellig inspiration.

Dog må der en tid efter denne ny-redigering stadig have eksisteret dele eller varianter af Moses-beretningen, som Ezra ikke optog i Bibelen. Bl.a. er Moses i et apokryft skrift, "2. Makkabæer-Bog" (2,11) fra cirka 130 f.Kr., citeret med ordret tale fra et i den nuværende bibelversion (den Ezra-prægede version) ikke-eksisterende bibelvers.

Men skriftlig overlevering kunne ikke altid stå alene, og i Bibelens "Nehemias Bog" (8,7-8) gengives, at *Ezra* og præsteskrabet "forklarede, fortolkede og udlagde" bibelteksten. Men sluttelig i denne periode med Ezra og fortolkning gik man mere bort fra hidtidig brug af teksternes sideløbende mundtlige overlevering. Herefter blev det i princippet Ezras bibelversion, der skulle overleve som den Bibel, der kendes i dag.

I Bibelen henvises fra to steder i - Ezras - "2. Krønikebog" (13,22 og 24,27) til bøger med *andre* 'udlægninger' eller 'fortolkninger'. Disse tekstforhold blev omtalt i den jødiske tekstsamling kaldet *midrash*. Dette ord blev betegnelsen for den store og vigtige gruppe af rabbinerskrifter, der hovedsagelig har med netop fortolkning af bibelteksten at gøre.

Samaritanernes tekststrid med jøderne

At eksistensen af "udlægninger" således kendes i Bibelen i Ezras "Krønikebøgerne", peger på, at afvigelser og forskellige udlægninger også var produkt af Ezras tid - hvor bibeltekstskrivningen under hans redaktion af det gamle materiale blev foretaget.

Mundtlig overlevering, i princippet underlagt den strenge tradition for videregivelse uden afvigelser, havde ved den vide spredning følgelig flere "kontrollanter". Derimod har tekstlige indgreb i selve Bibelen kunnet foretages af Ezra netop i 400-tallet f.Kr., da Bibelen blev omskrevet - sluttelig af ham selv. I "Ezras Bog" (7,6) omtaler han sig som:

"...en dygtig/lærd skriver..."

Han brugte flere nyere stavemåder og en nyere alfabetskrift - en "syrisk (aramaisk) tekstform" nu kaldet babylonisk *kvadratskrift* - der afløste en langt ældre oldhebraisk skriftform til Bibelen.

Derimod beholdt samaritanerne fortsat den gamle skriftform til deres på nogle punkter mere oprindelige Samaritanske Bibel. *Deres* ældre alfabet menes at stamme fra 800-700-tallet f.Kr.

Efter jødernes adskillelse fra samaritanerne blev det efterhånden tydeligt, at der var opstået ændringer i den Hebraiske Bibel i forhold til samaritanernes bibelversion. Men det skete også den anden vej rundt, bl.a. den særlige forskel i det sidste af "de ti bud", hvor samaritanerne sandynligvis selv har foretaget tilføjelser heri.

Den type teologiske problemer har jøder og samaritanere skændtes vildt om - ifølge samaritanske kommentarskrifter - under begge parters eksil i Babylon. Her berettes om tekststridigheder så voldsomme, at den babyloniske konge måtte gribe ind og arrangere en "ildprøve", hvor en samlet udgave af de jødiske bibeltekster og en af de samaritanske ved et magisk ceremoniel blev smidt ind i et bål (jf. under 'Samaritans' i "Encyclopedia Judaica", Jerusalem 1972).

Ved den prøve kom kun samaritanernes tekster uskadt ud af ilden - det blev i den lejr betragtet som bevis på, at det var de rette hellige tekster. Det kunne være muligt ud fra datidens alkymistiske viden at præparere skriftrullerne forud mod ild. Skriftruller kunne bestå af papyrus, eller f.eks. af skind/læder, inden den større udbredelse af pergament (som var af særligt præpareret skind) i 200-tallet f.Kr.

Samaritanerne havde ikke accepteret en del af de tekstlige variationer i Bibelen, som senere er kendt fra Ezras tid og frem. Herved havde de både i deres specielle Samaritanerbibel og i deres kommentarer på en række punkter en lidt anden tradition om Moses. Desuden forkaster samaritanerne alle profetskrifter i den Hebraiske (og Kristne) Bibel, og medtager kun og alene *Torah* ('Loven'), altså de fem Mosebøger.

Ezra - hovedmanden bag ændringer i Bibelen

Adskillelsen mellem samaritanere og jøder - hvor det demonstreredes, at "frænde kan være frænde værst" - blev efter de to folks hjemkomst fra eksilet i Babylon (535 f.Kr.) markant ved templets genopbygning i 515 f.Kr., men også videre frem under Ezras periode i Jerusalem.

Under Ezras redaktion og udvidelse af Bibelens tekster blev denne strid manifesteret i skrift. Herved blev fastholdt for kommende generationer, hvor ugudelige og afvigende, ifølge denne samtidige jødiske politiske holdning, disse samaritanere nordpå var.

Hensigten med tekstindgrebene i Bibelen - hvoraf flest blev udført næsten tusind år efter Moses' tid - var ikke mindst forsøg på at fastholde

jødisk identitet under fremmed påvirkning fra mange erobrere af Israel: Egyptere, babyloniere, persere, grækere - og siden hen romere.

Således, næsten 600 år efter David, havde Ezra samtidig med at "reformere" religionen og Bibelen også foretaget en slags "manipulation" i nogle bibeltekster. Om Ezras pålidelighed eller mangel derpå påpeges i "Encyclopaedia Judaica" (1971) - under emnet 'Ezra' - at i de af ham hovedsagelig forfattede bibeltekster, "Krønikebøgerne", har han ændret "kreativt" i slægtsregistre. Nemlig ved at sætte sit navn ind, så han fik Zadok til stamfar - og dermed en tilsyneladende linje tilbage til Ahron - så hans egen stamtavle kom til at se mere betydningsfuld ud.

At Ezra i al jødisk tradition står som forfatter til Bibelens to "Krønikebøger", kan hjælpe til at afsløre: - I forhold til en mere oprindelig liste har han i sin version i "1. Krønikebog" (6,1-15) af listen, som han lader ende med sit eget navn, ovenikøbet ladet nogle af navnene springe over. Kort sagt, Ezra synes reelt at have lavet ændringer, der kan give indtryk af at være historie"redigering".

Ikke alt hvad Ezra under de kriterier ville ønske at fjerne, var han tilstrækkelig omhyggelig med under behandlingen. De herved opståede forskelle, modsigelser og forglemmelser - som korresponderende kommentarer i rabbinerskrifterne ikke kan forklare - peger ligeledes på, at der i forskellige bibeltekster konkret er sket ændringer. Især angående Moses, hvis posthume indflydelse her ses svækket voldsomt.

Augustin beklager i år 398 i sin "Erkendelser" (kap.11, stk.3), at da Moses ikke mere lever, er det lidt svært få at vide, hvad han mente.

Septuaginta, den græske - og ældste - hele bibelversion

I århundrederne efter jødernes hjemkomst fra Babylon efter 535 f.Kr. foregik der også jødisk bosættelse i mange andre lande. Allerede i 300-tallet f.Kr. boede et flertal af jøder *uden for* det daværende Israel. Antallet voksede yderligere efter Jerusalems og templets ødelæggelse 70 e.Kr.

Historikere anslår, at på kejser Augustus' tid udgjorde *diaspora*, dvs. denne store "udenlandske" gruppe, helt op til 80 pct. af samtlige jøder - hvoraf kun en mindre del forstod hebraisk.

Foruden jødedommens religiøse hovedcentre Jerusalem og Babylon blev Alexandria i Egypten snart det store jødiske kulturcentrum. Under Augustus var i hvert fald en fjerdedel af denne verdensbys borgere jødiske. Ud over at have templet i Jerusalem havde jøderne i det nu flere steder græksprogede Egypten etableret som nævnt hele to templer.

Disse mange jøder i Egypten, samt det lignende antal indvandrede samaritanere her, inspirerede den lærde egyptisk-græske kong Ptolemæus II Philadelphos (285-246 f.Kr.) omkring 280 f.Kr. til at få iværksat oversættelsen af den Hebraiske Bibel til det mere udbredte sprog græsk.

Ifølge en egyptisk-jødisk forfatter Aristéas (cirka 250 f.Kr., og af omstridt identitet) skulle 70 eller 72 (71?) rabbinere, der:

"...også var bekendt med de græske lærdomme..."

- indkaldes, mest fra Jerusalem, for at oversætte især Mosebøgerne. Det viser, at oversættelsen skulle i realiteten autoriseres fra Jerusalem og efter forbillede i templets lovråd *Sanhedrin* med dets i alt 71 præstelige medlemmer. Det antal bestemtes ud fra, at Moses' rådgivere omfattede de 70 ældste plus Moses selv.

I hvert fald fra 100-tallet f.Kr. vides, at den ledende person for *Sanhedrin* - dvs. den religiøse og lovstyrende rådsforsamling tilknyttet templet i Jerusalem - i reglen var saddukæer (medlem af den førende præsteklan), og at den næstledende var farisæer (rabbiner, skriftlærd).

Selve oversættelsen, der blev et af hovedgrundlagene for den senere kristne Bibels Gamle Testamente, er kendt som *Septuaginta*, det græske ord for '70', dvs. "De 70's Bibel". Den afviger på visse punkter fra den Hebraiske Bibel, hvis form var ved at træde i karakter kort efter ca. 280 f.Kr., hvor man også havde anerkendt den anden udgave, *Septuaginta*'en.

Senere ophørte jøderne med at bruge denne oversættelse, der ellers var uhyre populær og udbredt, og som også Jesus og kredsen omkring ham har kendt og ofte benyttet. Som jødrenes anerkendte "hellige skrift" gælder nu alene den "originale Hebraiske Bibel. Under alle omstændigheder fremgår, at denne *Hebraiske Bibels endelige version er farisæernes* - dvs. også sådanne lærde, der ifølge Jesus manglende dybere forståelse.

Den Hebraiske Bibels tradition

Tidligere var flere af den Hebraiske Bibels bøger slået sammen til et samlet antal på 22 (også ifølge Josefus): De var blevet bragt til at svare til antallet af bogstaver i det hebraiske alfabet (a = 1, b = 2, etc.). Efter Ezras tid var der kommet flere tekster til.

Det samlede antal bøger i den Hebraiske Bibel blev 39. Det viser - ligesom i den apokryfe (og ikke af Ezra) "4. Ezras Bog" fra 130 f.Kr. - at hele Bibelens senere definitive kanon (autoriseret tekstsamling) forelå færdig disponeret allerede forinden - som sagt kort efter 280 f.Kr. Skønt den jødiske udgaves endelige rækkefølge af alle Bibelens bøger syntes fastlagt, kunne den stadig blive udsat for diskussion i flere århundreder.

I "Lukas' Evangelium" (24,44) definerer Jesus en på hans tid velkendt hovedopdeling af Bibelen: - Moses' Lov, Profeterne og Salmerne.

Kort efter romernes ødelæggelse af Jerusalem og templet, der denne gang blev jævnet med jorden, ankom nu til byen *Jamnia's* lærde råd (jf. kap. 11), nord for Gaza, en række lærde jøder. Her fik de i år 73 af Jerusalems erobrere Titus Vespasian tilladelse til genetablere *Sanhedrin*

og et akademi. Af farisæernes overlevende grupper af skriftkloge menes de rabbinere at tilhøre de mere pacifistiske. Blandt folkene i akademiet og rådet retten i Jamnia opslugtes tillige de fleste separatist-grupper.

Dette Sanhedrin i Jamnia blev rabbi Johanan ben Zakai, og derefter rabbi *Gamaliel* - også kendt for at have undervist *Paulus* - sat til at lede. Flere fra denne forsamling af religiøse talsmænd deltog i akademiet, Beth ha-Midrash. Her fortsattes den århundreder lange diskussion om bøger, der kunne ønskes inkluderet eller udeladt af Bibelens såkaldte hellige skrifter. Der var tvivl om "Prædikerens" og "Jubilæerbogen" m.fl.

I de mange henvisninger herom i rabbinerskrifterne, især Babylonisk Talmud, er der intet tegn på, at Bibelens form blev endeligt vedtaget i Jamnia, men at diskussionen om dele af dens udformning fortsatte i århundreder til ca. 300 e.Kr. Den ses da at være faldet på plads, bl.a. stadig ud fra en fra ca. 250 f.Kr. udbredt praksis og principiel ramme for kanonopfattelsen - i sig selv problematisk at modgå. Jf. f.eks. Robert C. Newman's "The Council of Jamnia and The Old Testament Canon", IBRI Research Report (Vol. 13, 1983), med Talmud-citaterne herom.

Som nævnt var flere lærde kritiske over for brugen af nogle dele af "1. Mosebog" samt af "Højsangen" og "Esthers Bog", hvilke ønskedes at blive undladt at læses i synagogerne. Mens andre skrifter, der *ikke* blev godkendt til kanonisering - bl.a. "4. Ezras Bog" - gerne læstes.

Disse lærde fastlagde bønner i synagogerne - en række af 18 bønner, samt, som nævnt, én med stærk forbandelse af frafaldne, (jøde)kristne. Den indeholder opfordring til stening. Det menes i nogle traditioner at have inspireret til skikken ved jødiske begravelser at deponere sten til senere opfyldelse af formålet.

Regler mod tekstændring kom for sent

Ved byen Tiberias opstod en "tekstbevaringsskole", især gruppen tilknyttet familieklanen *Ben Asher*, der på en gang var teologer og filologer. De omtales senere som "*masoreter*". I 700-900 e.Kr. indførte de enhed i stavningen i Bibelen samt - fra syriske kristne - det omtalte system af særlige prikker som lydtegn, her vokaler. Prikkerne blev sat over og under Bibelens hebraiske konsonanttekst, der som "hellig tekst" ikke måtte ændres det mindste. I 1200-tallet e.Kr. afsluttes ved at sammenarbejde en ældre og yngre palæstinisk tradition med en babylonisk (fra Naftali-familien; i deres regi er prikker kun placeret over teksten).

Tegnene indførtes, fordi man ikke altid mere vidste, hvordan den gamle tekst havde været udtalt. Det nye system blev udarbejdet fra en erindret tradition såvel som ved *en rekonstruktion ud fra teorier* om den oprindelige udtale. Heraf kom der en betydelig, men absolut ingen fuld sikkerhed for de ældste teksters udtale og tydning.

Således blev Bibelens *ældste tekster* (f.eks. "Deborahs Sang") *voka-*

liseret på samme måde som dens yngste tekster (bl.a. i "Daniel") - som om ingen sproglig forandring overhovedet fandt sted i dette spænd på tusinde år - hvilket er utroværdigt. (Tilsvarende i græsk: i det Nye Testaments tekst indførtes først ved 800 e.Kr. accenter og markeringer - det kan give visse ord forskellig eller ændret betydning).

Ezra gennemførte sin indsats ved at samle og redigere mange bibeltekster, men ikke upåvirket af sin politik som landets religiøse administrator, der skulle styrke nationens sammenhold. Så rabbinerne har senere måttet se bort fra, at han vitterlig foretog tekstændringer, der giver risiko for, at der i en tilsvarende formindsket grad er givet udtryk for den *originale* lære og religion.

Kun et fåtal af gamle hebraiske bibelmanuskripter er bevaret. Det blev tradition, at når en skriftrulle var slidt op, fremstilledes en ny. Den gamle blev gemt og forsvandt, oftest begravet i jorden ved et ceremoniel som til en rigtig begravelse. Det blev ikke kristen skik:

- Til sammenligning kendes (efter 1990) nu 98 *nytestamentlige* manuskripter, fra stumper til hele bind - alle græske og i form af regulære bøger, ikke bogruller - den ældste fra 125 e.Kr. (evt. ældre).

Indtil fornylig fandtes den ældste eksisterende *Hebraiske* Bibels manuskripter kun i form af enkelte afskrifter udført i 900-tallet e.Kr. - bortset fra nogle linjer fra to kapitler i "5. Mosebog" fra omkring 150 e.Kr. (i "Papyrus Nash", fundet i 1902). Blandt de i dag eksisterende cirka 6.000 håndskrevne kopier *gammeltestamentlig* tekst er den ældste *hele* Hebraiske Bibel, "Codex Leningrad B 19A", fra 1008 e.Kr.

Den ældste *hele græske* gammeltestamentlige Bibel er en bog af manuskripter, "Codex Sinaiticus" fra cirka 250 e.Kr., fundet i 1800-tallet i det isolerede græsk-ortodokse Skt. Catharina kloster på Sinai.

Fra 1947 blev der fundet en jødisk sekts efterladte skriftruller - efter 1.900 års skjul i 11 klippehuler i Qumran ved det Døde Havs vestbred. Fra spor af nær 900 manuskripter kendes med sikkerhed 799, både hele og stumper (40.000). Af de ruller er ca. 500 dokumenter, med ca. 200 bibeltekster, samt sektens regler og også astrologiske tekster.

Skriftrullerne - flere er endog meget gamle bibelafskrifter fra op til 250 f.Kr. til 70 e.Kr. - er de hidtil tidligste, bevarede hebraiske bibeltekster. De er forsøgt anvendt som "bevis" for, hvor imponerende ordret og intakt Bibelen er overleveret. Men næsten alle tilhører nyere dele af det Gamle Testamente og er hermed *forfattet* i sene tider, dvs. længe efter Mosebøgerne, hvoraf der netop ikke er fundet gamle *hele* større afskrifter - men kun få fragmenter.

Både Septuagintabibelen, Samaritanerbibelen og Qumranteksterne indeholder i nogle tilfælde tekstversioner, der er af afgjort ældre dato end den Hebraiske Bibel. Først flere hundrede år efter den tid, som Qumranteksterne stammer fra, indførte rabbinerne gradvis regler - som nævnt,

først fuldtført ved eller efter 900-tallet e.Kr. - til en nøjagtig tekstafskrivning, især for alle Mosebøgerne og "Esthers Bog".

Disse strenge forordninger blev senere også fremholdt som bevis for bibelteksternes nøjagtige overlevering, skønt dette argument kun gælder *efter* cirka 400 f.Kr. Som tidligere anført: Det ændrer derfor ikke på det faktum, at forudgående gennem 1.400 år - fra Moses' tid og frem til Qumran-tiden - synes der at være sket en række indgreb undervejs.

En af baggrundene for *rabbinerskrifternes* fremkomst er, at samtidig med at Bibelen voksede fra sine oprindelige bestanddele, Mosebøgerne, og frem til sit senere langt større omfang - fremkom supplementer og kommentarer til bibelberetningerne foruden selvstændige beretninger, visdomssentenser, lovtraktater, anvisninger, leveregler m.v.

En gren af rabbinernes overleverede optegnelser er "Mishnah", der blev den første *nedskrevne* udgave. Den er samlet og redigeret af rabbi Juda Ha-Nasi ca. 220 e.Kr. Heraf udgør "Talmud" en slags koncentrat - og findes i to versioner, benævnt efter hvert sit fremstillingssted:

- Den almindeligt brugte, den babyloniske Talmud, indeholder over 2,5 millioner ord, dvs. 20-25 bøger - mens den jerusalemske eller palæstinske "Talmud" er en trediedel så lang, men ofte sværere forståelig i sin afkortede og koncentrerede form. Den endelige nedskrivning af den palæstinske og babyloniske Talmud er fra henholdsvis 350 e.Kr. og 500 e.Kr.

Rabbinerskrifterne var - og er stadig - obligatorisk for enhver jødes seriøse bibelstudier. Rabbinerskolerne anvender skrifternes indhold især teologisk uden at lægge største vægt på konkret historiemæssig betydning. I videnskabelig historieforskning er de kun sjældnere anerkendt.

I skrifterne synes bevaret mere om Moses i "ureduceret form" end i Bibelen. Bekræftende for de ældste rabbinerskrifters troværdighed i deres Moses-beretning er, at arkæologi har gjort det muligt at verificere mange af deres specifikke oplysninger om f.eks. *egyptiske* forhold.

OVERSIGT:

- 1455-1415 f.Kr.: De 5 Mosebøger skrives – af Moses selv – iflg. Bibelen.
- Ca. 1415 f.Kr.: 5. Mosebog, mest et resumé, og på et bedre hebraisk, afsluttes.
- Ca. 975 f.Kr.: Salomons tempel bygges. 5. Mosebog indemures i tempelvæg.
- 622 f.Kr.: 5. Mosebog udtages af tempelmuren og deponeres foran Pagtens Ark.
- 587 f.Kr.: Babylon ødelægger templet. Moses' tekst brændtes eller blev skjult.
- Ca. 390 f.Kr.: Ezra genskriver Bibelen; ny skrift og stavning, nye dele, tolkning.
- Ca. 280 f.Kr.: Farao Ptolemæus II sponserer græsk bibeloversættelse, Septuaginta.
- Ca. 250 f.Kr. til ca. 300 e.Kr.: Den hebraiske udgave vinder terræn hos jøderne.
- 70: Templet destrueres af romerne; general Titus giver Josefus tempelarkiverne.
- 200-tallet: Nedskrivning af en mundtlig tradition fra Moses bliver indført.
- 400-900-tallet: Masoretisk skrivestandard udvikles og bruges i Hebraisk Bibel.

Den besynderlige reduktion af Moses

Bibelens holdningsændring til Moses' rolle

Under Ezras indflydelse måtte en del spor af egyptisk kultus - som ikke mindst Moses havde bragt med sig - ende med at forsvinde. Desuden var "Egypten" blevet et begreb, der identificeredes med israelitternes såkaldte "slaveri" hos egypterne. Visse dele i de gamle tekster blev udeladt, da det næppe kunne ses som helt uproblematisk, at israelitternes største leder og profet, Moses, var søn af Faraos Datter og dermed af egyptisk kongeæt.

Den glidning synes foregået ved en ikke ukendt metode - at i "den hellige tekst" respektfuldt næppe direkte er ændret på et eneste ord; derimod ophørte man med at gengive "mindre relevante" passager.

I Ezras bibelversion, dvs. den Hebraiske Bibel, som kristne bibeler følger i største udstrækning, udgør Mosebøgerne og "Joshuas Bog" og delvis "Jobs Bog" de første og ældste dele eller "bøger". Men herefter, i Bibelens senere tilkomne bøger, er Moses overhovedet ikke nævnt i den tidligste henvisning til udvandringen fra Egypten - det er Jahwehs triumf det hele. I stedet er det "judæeren" David, som - også uden for Bibelens afsnit ("Dommernes Bog" og "Kongebøgerne") med særlig præsentation af David - bliver fremstillet som den største og mest omtalte helt.

I størstedelen af Bibelen er *David nævnt fem gange så hyppigt som Moses*, til trods for at David ændrede på religionen og også påførte nationen en række ulykker. Selv Ahron, Moses' såkaldte "bror", der ikke havde spillet den største rolle hverken i Moses-beretningen eller i den efterfølgende "Joshuas Bog", ses i resten af Bibelen nævnt langt oftere end Moses.

I Bibelen findes der siden hen ingen slægt eller stamtavle, der fører tilbage til Moses eller til den påståede stamfader Levi via Moses. Af Moses' efterkommere i senere tider omtales en præst, som Dan-stammen tog med sig til Libanon - men intet øvrigt angives om vedkommendes familiemæssige linjer. Der forlyder heller ikke noget om, at Moses' gren var uddød - modsat som f.eks. det omhyggeligt berettes ved visse af Josefs sønners efterkommere.

I det hele taget fremstår det højst besynderlige træk, at den jødiske

religions største profet, lovgiver og lederskikkelse, Moses, i påfaldende grad er *reduceret og næsten ikke nævnt uden for Mosebøgerne*. Hermed blev der, ud over hans fordrivelse fra Egypten, forøvet endnu et "attentat på Moses" - næsten tusind år efter hans død.

Men ud fra rabbinernes synspunkt tilbage fra 400-tallet f.Kr. var Ezra den, der reddede og videreførte jødedommen. Derfor er han senere blevet stærkt hyldet og givet betegnelsen "den anden Moses".

I Israel foregik holdningsændringen over for Moses tidligt - især fra Davids tid ca. 1000 f.Kr. og frem. Med Ezra skærpedes forholdet, dog fik han forkyndt Moseloven (nu i en sen udgave). Men Bibelens apokryfe kapitler "Siraks Bog" end nævner ikke *Ezra*.

At allerede Ezra havde redigeret og åbenbart "bortforkortet" visse på hans tid uønskede passager i Bibelen, vil *også* have medvirket til at danne den ofte usystematiske eller uhomogene stil i bibelsteksterne.

De ældste bibelberetninger kan da ud fra visse *nutidige* læsemåder opfattes som sammensat af forskellige "stilarter" og kilder er tilknyttet eventuelle grene af religionen for Jahweh og Elohim, og af præsteskabets senere fortolkninger. Fra slutningen af 1800-tallet bragte dette semitologer og teologer til at antage den stadig ikke beviste teori i den kildekritiske forskning: At bibelteksterne er en sammenskrivning af kilder med enten hovedvægt på "Jahweh" eller "Elohim", eller at andre teksterne påstås at være skrevet af præsterne (jf. kap. 7 og 29).

Forskningens holdningsændring til Moses' rolle

Det var en bedrift i udforskningen at få påpeget og indkredset afvigelser i teksternes strukturer. Dog, disse videnskabsfolk optrådte som sprog- og litteraturforskere fremfor arkæologer, antropologer og religionsforskere. Den betydelige *egyptiske* andel af grundlaget i de ældste bibeltekster blev ikke taget tilstrækkeligt i betragtning. Det har medvirket til mange tydningsproblemer og misvisende tolkning. Og religionsstudierne har kun utilstrækkeligt udforsket f.eks. *mysteriekulter*.

Bibelen udgør en blanding af ældre og nyere stof overleveret i vekslende kvalitet. Og dette at Bibelen således *også* rummer "bearbejdede" krøniker, var et faktum, der helt frem til for mindre end hundrede år siden skulle omgås med varsomhed i næsten alle kristne lande.

Et eksempel fra det protestantiske Danmark er, at indtil Grundlovens indførelse 1849 kunne der endda formelt gives dødsstraf for at gå imod kirken - bl.a. er flere præster blevet landsforvist. Så sent som i 1906, hvor Grundloven havde fungeret i mere end 50 år med sin ytringsfrihed og religionsfrihed, blev en person dømt - efter straffelovens paragraf 156 om blasfemi mod den danske "statsreligion". Straffen var otte måneders indespærring i Forbedringshuset for på offentlige møder bl.a. at have hånende sagt om Bibelen, at "den blot er baseret på en krønike".

Hvis ortodokse blandt Bibelens læsere var opmærksomme på, hvor mange gange der er foretaget ændringer i bibelteksterne (enkelte bibeltekster er end ikke på hebraisk, men f.eks. aramaisk), var der næppe tale om, at "hvert ord i den hellige skrift er helligt". Dog er det bemærkelsesværdigt, at der i tilfælde af indgreb er bevaret så meget.

For blot 200 år siden (før år 2000), da interessen steg for udgravninger af oldtidslevn i Mellemøsten, sporedes fra starten ængstelse ved den risiko, at de nye fund eventuelt kunne opfattes som modsigelser til Bibelen på visse punkter. F.eks. da de første fund af babyloniske kileskrifttavler efterhånden kunne tydes. Indholdet fik den tyske forsker Josef Hager i 1801 til i en afhandling om tavlerne at fremsætte en ny teori om tolkningen af navnet Babel (Babylon), dvs. lidt anderledes end i "1. Mosebog" (11,9), og så sig nu nødsaget til at skrive:

"...Det var bestemt aldrig min mening at tvivle på Moses' autoritet, hvis religiøse bøger jeg respekterer, og hvis morallove jeg ærer..."

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt Moses selv var en mytefigur uden historisk realitet, har hans eksistens hidtil været taget for givet, fordi vi så længe i vor kulturhistorie har været vant til, at Moses' eksistens var et nærmest indiskutabelt faktum hvilende på Bibelens autoritet. Forskningen - som nævnt først etableret i 1800-tallet - kom ud fra den daværende tilvante opfattelse til at kredse om enten at opfylde, eller andre gange i modsat fald modbevise, et forudbestemt facit, nemlig kirkens efterhånden klichébetonede opfattelse af Moses-figuren.

Men den af forskningen påståede opdeling af teksterne har så igen ført til, at nogle retninger og skoler mener, at Moses-figuren er et kunstprodukt, enten en fiktiv person eller en person i en delvis opdigtet rolle. Eller f.eks. at han, hvis han alligevel skulle have eksisteret, måske kun har levet på Sinai, men ikke i Egypten.

Derfor må forskningen først igennem en proces, hvori Moses' reelle eksistens analyseres. Herudfra må hans reelle status søges.

Endnu et ældre "attentat på Moses" blev udført ved jødiske præsters og skriftlærdes behandling af bibelteksterne (fremlægges detaljeret nedenfor): - *den delvis egyptisk prægede religiøse baggrund hos Moses skulle ikke være for fremtrædende*. Seneste "attentat" er udført af nutidens litteraturteoretiske forskere (jf. Appendiks), startet *før* tilstrækkelige arkæologiske data forelå til at danne realistiske konklusioner.

Statistik kan indikere et falsk historisk billede

Den ejendommelige reduktion af Moses' betydning i Bibelen kan verificeres fra konkrete data i simpel statistisk sammenligning:

1. En meget tidlig tendens til en holdningsændring findes allerede i Bibelens "1. Kongebog" (12,8), hvor Nordisraels kong Jeroboam (cir-

ka 900 f.Kr.) *ikke* fortæller, at det var Moses, men at dén, der førte israelitterne ud af Egypten, var Guldkalven!

2. Bibelens "Salmernes Bog" (81,11) omtaler alene, at det var Jahweh, der ledte folket ud af Egypten. Når Moses overhovedet nævnes i "Salmernes Bog" (og det er usædvanligt få tilfælde, i alt 9 gange i 150 salmer) er det *aldrig* i rollen som den, der førte israelitterne ud af Egypten.
3. Profeten Jeremias havde sit virke i årene i 500-tallet f.Kr. ved tiden for jødernes eksil i Babylon, hvor mange større bibelændringer blev indført. I Bibelens "Jeremias' Bog" nævnes mindst 8 forskellige steder, at israelitternes udvandring fra Egypten var "anført af Jahweh" - mens det er som om Moses' indsats og organisation af udvandringen ikke eksisterede. På nær en enkelt undtagelse, hvor Moses blot nævnes sammen med profeten Samuel, *omtales Moses i det hele taget ikke med ét ord* i hele "Jeremias' Bog".
4. Af Bibelens såkaldte "mindre profeters bøger" fremgår det heller ikke, at Moses var den, der anførte israelitternes udvandring. End ikke som "Guds redskab" var han deres leder på vejen ud af Egypten. Eksempelvis i "Amos' Bog" (9,7) var det Jahweh, der ledte folket ud.
5. Ligeledes hos "Hoseas" (12,13), hvor der på besynderlig måde - som var det vigtigt at komme uden om problemet - er omtalt en *totalt anonym* profet, der førte israelitterne ud af Egypten.
6. Udover i selve Mosebøgerne og "Joshuas Bog" - samt hvor Moses'navne ses i forbindelser som 'Moseloven' el.lign. - er Moses som *person* kun omtalt 37 gange i den Hebraiske Bibels øvrige 33 bøger.
7. Mens Moses' såkaldte "bror" Ahron ikke nævnes specielt meget i de fem Mosebøger og "Joshuas Bog", er han *i resten* af den Hebraiske Bibel dog nævnt langt mere end Moses, i alt 40 gange.
8. Bibelen angiver om flere af de senere slægter, at de fører tilbage til Ahron, mens *ikke en eneste* føres tilbage til Moses.
9. Misforholdet er bl.a. voldsomt i sammenligning med kong David. Det fremgår, at ud over i hovedomtalen af David i "Samuels-", "Kongernes-" og "Krønikernes Bøger" (og bortset fra ordene 'Davidsbyen', 'Davidstårnet' o.lign.) er David som *person* nævnt - foruden 127 gange i "Salmernes Bog" - i alt 57 gange i de resterende 25 af Bibelens bøger. Med andre ord, inden for et meget kortere historisk tidsrum end helt fra Moses' tid er her *David nævnt 5 gange så ofte som Moses*.

Da Moses var indstifter af den første påske, vækker også den totale udeladelse af Moses i rabbinerteksternes senere påske-"Haggadah" undren. Ligeledes det bemærkelsesværdige fravær af ham i "Haggadah"s hymniske bekendelse "Dajjaninu", hvor hele Israels historie fra udvandringen af Egypten til bosættelsen i Kanaan gennemgås i 13 sektioner *uden én*

eneste reference til Moses. Først hos "afvigere", f.eks. i Qumran-teksterne og det Nye Testamente, ses atter interesse for Moses.

Ud fra oldtidens tankegang kunne Moses' problemer være skyld i folkets skæbne: I traditionen om egypternes magiske forbandelser over Moses ramtes også alle, der hjalp ham - her israelitter/jøder. Navnelighed mentes at styrke en sådan overførelse. Ingen opkaldte sine sønner efter ham:

- Det er en kendsgerning, og en stor gåde, at først cirka 2.000 år efter udvandringen fra Egypten, dvs. senere end 400-tallet e.Kr., begyndte jøder, så vidt vides endda kun blandt dem der levede i Vesten og Nordafrika, at blive opkaldt efter Moses. Allerede i Bibelen er mange opkaldt efter tidligt optrædende personer, f.eks. flere Joshua'er, Josef'er etc., *men aldrig én Moses*. Hvad er der sket med hans ry undervejs?

Selve arten af Moses-fragmenterne modsiger klart forskeres hypoteser om ham som en myte opfundet af præster 400-300 f.Kr. I komplekset af den Hebraiske Bibels ældre skrifter ville det ikke kunne lade sig gøre at indbygge kunstige spor af en opfundet profet, der ikke havde eksisteret. Enhver også mindre ekspert ville med sikkerhed kunne afsløre, hvis nogen havde forsøgt det.

- RESUMÉ:**
- I de nyere bibeltekster, som tilføjedes efter Mosesbøgerne, er i Ezras bibelversion - som i princippet er den stadig gældende redigerede udgave fra ca. 400 f.Kr. - findes kong David omtalt fem gange så ofte som Moses, ifølge statistisk nøje optælling.
 - Det seneste "attentat på Moses" er udført i nutiden af den akademiske forskning ud fra bibelhypoteser opstillet før moderne videnskabelig arkæologi var etableret.
 - Det er et faktum og noget af et mysterium, at først ca. 2000 år efter Moses' tid begyndte jøder at opkalde deres børn efter Moses.

Flere bibelforskere anser Moses for en mytefigur. David er i Bibelen nyere del omtalt 5 gange så meget som Moses. - Th.: Monument, 800-tallet f.Kr., rejst af Israels syriske fjender i Tel Dal - omtaler sejr over "Davids hus". Nogle bibelforskere anser også David for en myte: Samme ord i stenens tekst kan også betyde "keddelhuset", men hvem ville opstille et monument for sejr over et køkken? (Jf. Appendiks pkt. 42).

2. DEL

Mysteriekultisk "cista" el. kurv med låg - med magisk formål; (mønt fra Ephesus) se kap. 20. Nederst: Stjerner ansås for magiske. En jødisk oprører hed Bar Kochba, 'stjernesønnen'. Hans mønt, 132 e.Kr., viser en stjerne over Jerusalems tempel; se kap.19.

Moses bag mysterierne

Gnosis

De højere indvielseskulter inden for forskellige religioner i Egypten og de østlige Middelhavslande samt i Babylon, Persien, Indien og Kina var i årtusinder kun til anvendelse for et indforstået fåtal - og var ofte delvis eller undertiden helt hemmelige institutioner.

Men i 600-300-tallet f.Kr. skete der noget usædvanligt, nemlig omfattende ændringer, da den kultiske viden blev åbnet for større grupper end blot præster og elite.

Det er et faktum, at ca. 600-300 f.Kr. var en dynamisk periode i verdenshistorien, med intens udfoldelse af nyorienterende åndelig aktivitet. I denne omvæltende epoke dannedes spirituelle/filosofiske/religiøse skoler:

- I Kina af filosofferne Lao-tze (taoisme) og Kung-fu-tze (konfucianisme); i Indien af Mahavira (jainisme) og Gautama Buddha (buddhisme) samt Patanjali (Vedanta-lærens Yoga Sutra), foruden at Mahabharata-teksten gav reform til hinduismen; i Persien reformerede Zaratustra den parsiske gud/djævel- og ildreligion; hos grækerne leverede Pythagoras, Solon, Sokrates, Platon og Aristoteles mysterieviden, etik og rationel filosofilære.

Inden for samme periode fremstod de fleste af jødernes profeter. Og jødiske lærde kunne under deres eksil i Babylon i 500-tallet f.Kr. opleve *åbning* af de førhen mere tillukkede babyloniske mysteriekulter. Ved jødernes hjemkomst, hvor Jerusalems tempel blev opbygget igen, blev Bibelen (om)redigeret og udvidet af den jødiske præst Ezra fra Babylon.

Eftervirkningerne af alt dette, samt indflydelse fra bl.a. buddhisme og fra egyptisk-græske ideer, bredte sig i Mellemøsten og blev bl.a. basis for *gnosticisme* (af græsk *gnosis*, 'erkendelse', 'viden').

Alt dette beredte jordbunden, også i jødedommens regi, og var stærkt med i det samlede billede bag Johannes Døberens og, derpå, Jesu virke.

De gamle egyptiske mysteriekulter fortsatte deres lære - tusind år efter Moses - ind i Alexandria-tiden ca. 330 f.Kr. til 400-tallet e.Kr. Også her var der sket en opblomstring af forskellige religiøse og kultiske retninger, hvoraf nogle var tilknyttet den gnostiske lære.

Indvielsesritualerne til kulternes højere trin var indrettet på at tilvejebringe en udvidet erkendelse, så det for de involverede personer skul-

le gøres muligt at kunne opnå en form for opfattelse af en videre tilværelse efter døden. Cicero, der havde deltaget i de romerske kulturer, udtalte om en fra disse kulturer opnået indre erkendelse:

"...vi har gennem dem ikke alene lært at leve med glæde, men også at dø med bedre håb..."

Det lyder næsten som noget fra den kristne lære - ikke overraskende, idet tilmed den kristne lære i flere oprindelige grene var mysteriekultbetonet. De specielle grene opløstes efterhånden, da kejser Konstantin d. Store i 312 e.Kr. valgte kristendommen som favoriseret religion i Romerriget - hvor den cirka 80 år senere blev mere en statsreligion - i konkurrence med især den udbredte Mithras-kultlære.

Dåben havde sin oprindelse i kultiske renselsesceremonier, hvorfor det vakte bestyrtelse, også hos jøderne, at Johannes Døberen døbte offentligt. I de første århundreder herefter fandtes der i *indvielsen til kristendom* fortsat elementer fra mysterierne. Kirkefaderen Chrysostomos, ca. 390 e.Kr., har i en prædiken beskrevet selve *dåben* som:

"...de respektindgydende mysterier, det er forbudt at tale om..."

Jødiske og kristne mysterier

I starten fik kristendommen - som senere islam ved *sin* start - inspiration fra jødedommens oprindelige religion, idet Jesus proklamerede at ville opfylde Moses' lære. Som det vil blive klart, synes grene af den ældste *kristne* religion også at have to niveauer - netop som i Moses' religion - nemlig foruden folkereligion at rumme en mysterielære.

Tilsvarende som det for Moses' religion endte med, at folkereligionen fortrængte mysteriereligionen og nu overtog visse af dens elementer - således gik det også med kristendommen, da den i form af folke- og senere statsreligion blev enerådende, men også fortsat havde mysterieelementer. Disse blev dog efterhånden mere tomme, da kendskabet til baggrunden for deres oprindelige indhold forsvandt.

Mysteriekulturerne - hermed også *ældre* kristne kulturer - anvendte viden fra forskellige religioners lære. F.eks. blev kirkefaderen Clemens af Alexandria i 100-tallet e.Kr. i denne egyptiske verdensby leder af en kristen retning, der indeholdt elementer af mysterieskole.

Clemens skrev om sig selv, at han havde haft lærere fra forskellige lande, bl.a. en "palæstinsk hebræer". Ifølge oldtidens kirkehistoriker Eusebius var Clemens også oplært af mesteren Pantaneus, der havde missioneret kristendom i Indien. Clemens er den første kendte kristne, der i sine skrifter har omtalt *Buddha*. Clemens og en gnostisk præst blev cirka 200 e.Kr. lærere for den senere kirkefader Origenes.

Som nævnt kunne den jødiske religion kunne i omverdenen anses for en art *mysteriereligion*, fordi jøderne - som den græske forfatter Theophrast (300 f.Kr.) kalder "et folk af filosoffer" - ikke havde noget billede

af deres gud, og havde egen mytologilære og mystikfilosofi.

Desuden respekteredes den jødiske religion fra Moses overalt - især i hele Romerriget - ikke mindst visse sider af den, med en human, etisk og filosofisk baggrund samt dens hygiejneregler. Der taltes om, at de indiske "gymnosophister", dvs. yogi-filosofferne, oprindeligt tilhørte lignende skole som persiske magikere (magere), de højt indviede vismænds skole. Ligeledes kunne jøderne ses omtalt som oprindeligt forbundet med de indiske filosoffer. Fra længe før Moses' tid var der konstant sket en mellemøstlig udveksling, og der var mange fællestræk.

Moses lod egyptisk mysterieviden deponere hos israelitterne: Da Noah engang stod "afklædt" (1. Mosebog 9,20), blev han beluret af sønnen Kam, kanaanæernes stamfar, der forbandedes for det. Deres 'beslægtede' efterkommere i landet optræder senere i Plutarchs mysterieskrift "Isis og Osiris" (del 17) som "drengen Palæstinos", der belurede Osiris' *hieros gamos* (hellige samleje) med Isis og forbandedes derfor.

Abraham ansås for mysterieindviet ved hændelser, som rabbinerskrifterne nævner ved hans ophold i Egypten. Han hed, ifølge Bibelen, først *Abram*, 'højtstående far', men efter bekendtskab med "Egyptens visdom" kaldtes han for *Abraham*. Her skiftede ligeledes hans hustru navn, fra *Sarai* til *Sarah*, dvs. 'dronning, fyrstinde' - og farao ville gifte sig med hende (1. Mos. 12, 14-15 og 17, 15). Og navnet, ændret til *Abraham*, udlægges at kunne forstås som 'faderen fra Egypten'. Bl.a. kan videntudveksling være sket her, jf. Josefus' "Antiquitates" (I,166):

"...Abraham bragte astrologien fra Kaldæa til Egypten..."

Den babyloniske og senere kaldæiske udviklede stjernelæretadition, med bl.a. konceptet for de 12 Dyrekredstegn, ses først sent i Egyptens kendte himmelopfattelse og indtil da at repræsenteres kun af enkelte elementer i egyptisk astronomiform. Dette støtter rabbinerskrifternes oplysninger (Baring-Gould, II, s. 64) om, at egyptiske faraoner netop også måtte ansætte udenlandske astrologer som deres rådgivere.

Moses omtales i rabbinerskrifterne og af oldtidsforfatterne for sine særlige kundskaber inden for stjernelæren. En viden der kun lærtes i præstelige kulturer. Senere, i Alexandria-perioden, cirkulerede manuskripter, der omhandlede magi og havde titler som "7. Mosebog", "8. Mosebog" og "Moses' Nøgler". Et lignende ældre værk hedder "Moses' Hemmelige Måne-bog" ("*Moyse Apokryphos Seleniaké*").

Sådanne tekster, publiceret af K. Preisendanz & al.: "Papyri Magicæ Græcæ. Die griechischen Zauberpapyri" (I-II, 1928-1932), er opsamlinger af også ældre overleveringer inden for egyptisk magi. Nogle af de magiske tekster ses forbundet med Moses. Hans navn kan være anvendt her på grund af hans store ry som magiker. Ved manuskriptets fremstilling 300 e.Kr. var respekten for det skrevne ords sandhed eller autoritet ikke altid i højsædet. Det kunne forekomme, at mindre kendte forfattere

"lånte" en berømt forfatters navn til deres værker.

Nogle "hemmelige værker" - og ikke blot om magi - som tilskrives Moses, kan muligvis have eksisteret reelt eller endda være fra hans egne tekster. Den romerske forfatter *Juvenal* cirka 125 e.Kr. nævner, at de jødiske overleveringer ikke alene omfattede Moses' love, men også et *volumen arcanum* ('hemmelig bog') af Moses, ifølge hvilken:

"...ingen, der ikke fulgte ritualerne, og som ikke var omskåret, måtte blive ført til kilderne..."

Der kan her være tale om indvielser til religionens højere trin - et stade der senere negligeredes, og viden hvoraf det meste nu synes tabt.

Ahron-mysterierne

Dette at Moses, ifølge Bibelen og rabbinerskrifterne, ved israelitternes udvandring tog guld fra egypterne og førte det med sig ud af landet, blev - sammen med beretningens alkymistiske træk - i senere mysteriekulter brugt som udtryk for, at Moses ved sit religionsoprør fravristede egypterne monopol på deres hemmelige viden, symboliseret ved det mystiske guldstøv (fra Guldkalven), som han lod folket indtage. Guldet skulle (2.Mos., 19,6) forvaltes gennem tiderne af dette udvalgte folk, der:

"...skulle blive et kongerige af levitter..."

Det kunne også ses forbundet med, at Jesus hævdede (Joh.4,22), at:

"...frelsen udgår fra jøderne..."

Flere filosofiske ideer i Moses' lære hævdes i oldtiden at være de ældste overleverede i deres form. Også ved deres originalitet vakte de opmærksomhed og var på en del punkter inspiration for flere folkeslag. Hos grækerne omtales en skikkelse, *Musaios*, at være den tidlige græske mysteriekultiske Orpheus' inspirator. Platon omtaler i sit værk "Staten" (2,364e) de omvandrede præsters:

"...mange bøger (forfattet) af Orpheus og Musaeos..."

Flere oldtidsforfatterne hævder, at Musaeos var identisk med Moses, der på græsk meget ofte ses stavet *Moyses* (Moses).

Philo (Philo Judæus), den jødiske filosof i Alexandria, der på kejser Augustus' tid dermed levede samtidig med Jesus, var pythagoræer, platoniker, stoiker og en stor Poseidonius-tilhænger samt ivrig dyrker af *logos*-begrebet. I Alexandria havde Philo sin skole for religionsfilosofisk livsførelse og en tilhørende indvielseskult. Dyrkerne af Philos skole, var de første, der omtaler en særlig gruppe mysteriekultmedlemmer (især i Alexandria-området) som "terapeuter".

En lære fra den både kristeligt og zarathustrisk inspirerede persiske religionsstifter *Mani* (ca. 216-276 e.Kr.) fik vid udbredelse - helt fra Kina og ud til Atlanterhavskysten - bl.a. også hos de tidlige tyrkiske konger. Læren blev den første kendte statsreligion (i Østturkestan) og forsvandt i Østen så sent som i 1400-tallet. Kirkefaderen *Augustin* (354-

430 e.Kr.) var bredt åndeligt funderet og i ni år tilsluttet denne *manikæiske* religion, inden han lod sig optage i den katolske kirke. Ved Augustins interesse for Philo trængte dennes ideer ind i kirkens lære.

Philo talte både om "de mindre mysterier" og "de større mysterier" - og brugte hertil begreber ellers *hjemmehørende inden for Osiris-kulten*.

I Philos beskrivelse af "de mindre mysterier", som han kaldte *Ahron-mysterierne*, kan læses en detaljeret fortolkning af Moses' regler om udstyret til ypperstepræsten ("Ahrons arvtagere"): F.eks. i Mosebøgernes forordning om ypperstepræstens brystplade med de 12 ædelstene vil disse symbolisere de 12 israelitiske stammer. Dertil vil disse "månedsskiver" - også ifølge Josefus og Clemens af Alexandria - referere til de 12 stjernetegn. Ifølge Philo var de et udtryk for den "ikke-mutable *logos*", hvormed han mente "naturens love".

Tilmed var ypperstepræstens kappe som en repræsentation af himlen, en vidt udbredt symbolik: "himmelkappen" (også hos Platon). Ifølge Philo betød det, at "hele *kosmos* deltager i tilbedelsen".

Moses-mysterierne

Hvad der foregik i mysteriernes kulthuse i det allerhelligste, hos grækerne kaldet *telesteriet*, vides der meget lidt om. Dette også fordi der undertiden var dødsstraf for at røbe de dele, der var hemmeligheder.

Det vides, at der blev udskænket en "blandingsdrik" med et psykisk påvirkende indhold, sandsynligt baseret på en stærk bygdrik. Derefter fulgte en kulthandling, *orgiet* - et udtryk, der senere via de ufuldstændige beretninger har fået en ganske anden klang.

Nogle forhold kendes som nævnt gennem Philo. Han kaldte "de større mysterier" for *Moses-mysterierne*. - Philo skrev om sig selv:

"...jeg er blevet indviet i *de større mysterier* ved den guds-elskede Moses..."

Også ved sådanne indvielsesformer blev Moses for alvor et begreb i kulterne, især i Alexandria-tiden. Ofte omtaler oldtidsforfatterne Moses som mysteriekultleder, en *psykopomp*, 'sjælefører'. I græske mysterier hed det højeste eller 7. indvielsestrin simpelthen "profeten". Philo selv omtalte Moses bl.a. som *hierofant*, et græsk udtryk oprindeligt for 'den, der fremviser de hellige ting': Det var betegnelsen for ypperstepræsten i grækernes eleusinske mysterier. Hierofanten underviste også - f.eks. i offertjenesten - og indviede neophyterne, dvs. de nye kandidater.

I det ikke-kanoniske bibelskrift "4. Ezras Bog" (14,4-6), i 100-tallet f.Kr., omtales Moses som den, der er "besidderen af mysterier".

Og ligesom det langt senere kendtes hos visse af de orientalske rabbinerskoler, især i Mellemøsten og Nordafrika - helt frem til 1800-tallet - har allerede Philo *anvendt Bibelen som et mysterieskrift*.

Ved den forståelsesmåde behandlede han lovregler og forordninger i

Mosebøgerne ud fra, at disse bøgers indhold desuden kunne opfattes at have en skjult dobbeltfunktion, der rummede en kosmisk *parallel* til mysterielæren - og derfor også var til kultisk brug.

For Philo mente at finde en *overordnet* rationel struktur i bibelhistorien. Begivenhedernes betydning fortolkede han som spirituel erkendelses-transformation. Philo anvendte i sin kultiske praksis, at Moses ("4. Mosebog" 20,17), før marchen ad den ældgamle kongevej, angav:

"...vi går ad *den kongelige vej*, vi afviger ikke til højre eller til venstre, før vi er igennem dit område..."

Det omhandlede distrikt - som er øst for Jordan - er *Edoms* land, der ligeså vel betyder "Adams land". "Den kongelige vej" var også et yndlingsbegreb i f.eks. indiske mysterieskoler: *raja-vejen* (*raja* betyder 'konge'), - samt i kinesiske mysterieskoler inden for *taoismen*, hvor *tao* betyder 'vejen'. Nogle af de første kristne kaldte sig med flere betydninger for "vejens sekt". Jesus (Joh.14;6) udtalte om sin lære:

"...Jeg er vejen og sandheden og livet..."

I flere af kulternes lærdomme brugtes en mysteriebetydning af beretningen om israelitterne, det udvalgte folk - under ledelse af Moses, "logos-sønnen": *Prøvelsernes tid* i *Egyptens mørke* repræsenterede ved dette "udvalgte folk"s *færd* et trin, der gik uden for dagsbevidsthed, efterfulgt af en "dåb" (som i det Røde Hav) samt af ørkenvandringen som trin/periode for depressionen. Man skulle nå frem til Kanaan, "det forjættede land", hvilket ansås at tilsvare mysteriekultbegrebet "at nå frem til Paradis": - indvielsen som en *proces*, der, med C.G. Jung, kan kaldes "spirituel alkymi". En praksis i princippet også set hos Esajas, Qumransekten og tempelridderne.

Den hyppigt anvendte betegnelse *Kanaans land* var i nogen grad forbundet med de mange rørplanter (siv og papyrus), som stadig udgør Jordan-flodlejens nærmest eksplosive bevoksning - et første stærkt indtryk som de rejsende mødte, når de gennem ørkenagtige landskaber trængte ind i landet fra øst. Det hebraiske *qanah* og tilsvarende græske *kana* er begge af sumerisk oprindelse og betyder 'rør', 'rørplante' (f.eks. siv).

Det er veldokumenteret i sproghistorien, at ordet også er indgået i senere og helt nutidige ord, som bl.a. engelsk *cane*, 'spadserestok' og *sugarcane*, 'sukkerrør', samt f.eks. *cannabis*, der er græsk for den udbredte hampplante med den karakteristiske høje rørstængel. (Anvendelse af bestemte droger bl.a. også fra denne plante menes praktiseret i visse mysteriekulter). En stav/stok, *canna*, som magtens symbol blev via kirkens ledere overført i betydning til også at stå for: de af disse folk autoriserede tekster, der er bestemmende - *kanoniske* tekster (ikke altid som "hellige skrifter"), et oprindeligt kirkeligt begreb.

Sirius og Verdens-aksen

"Kana" som røret eller stokken/staven har været brugt i mysterierne som

betegnelse for Verdens-aksens "stjernelinje", der fører gennem himlens tre kraftigst lysende stjerner - disse var *Canopus* samt *Sirius*' og *Lyren*. Aksen krydser tværs henover "Paradiscirklen" (ekliptika med Dyrekredsen). Verdens-aksens rod og udspring er ved stjernen *Canopus* - i hvis navn *cana* spejles. Verdens-aksens linje hen over himlen begynder uden for ekliptika (Solens "cirkelbane"), hvorefter aksen krydser denne "Paradiscirkel" på tværs, og fortsætter op til stjernen *Lyren* ved *Svanen* og *Ørnen* - i "Paradishaven"s øverste midte.

Således kunne det fremstilles i mysterierne, at aspiranten sattes "40 år på ørkenvandring" - foretaget som meditativ eremittlivværelse på 40 dage i ørkenen (lignende kendtes f.eks. hos Orfeus og Jesus). Jf. her ækvivalens-koden i "4. Mosebog" (14,34) og Ezekiel (4,6):

"...dine dage skal være som år, 40 dage er 40 år..."

- for derefter at trænge ind i det forjættede *Kanas* (rørets) land, "Verdens-aksens land", dvs. ind i det lovede himmelske Paradis.

Den lignelse, Jesus fortæller i det Nye Testamente om brylluppet i *Kana*, åbner op - med tydelige ordspil - til dette emne. I de ældste kristne og gnostiske mysterier kunne denne lignelse herved opfattes som også at handle om en indvielsesakt med det hellige bryllup, *hieros gamos* - hvadenten reelt, eller symbolsk som en psykisk proces og kosmisk forbindelse - ved *kana*, Verdens-aksen".

Oldtidens intense religiøse optagethed af det himmelske-kosmiske var stærkt koncentreret om den stjernedannede Verdens-akse tværs over himlen og om den stærkest lysende stjerne *Sirius* med dens placering over roden af aksen. I Bibelen omtales gang på gang dyrkelse af "hellige pæle" - der ligeledes kunne repræsentere Verdens-aksen (dens *Sirius*-del). Bibelen omtaler gudinden *Asherah*, der var ét med denne pæl og her repræsenterede *Sirius*. I den Hebraiske Bibel er ordet for denne kanaanæiske gudinde og 'hellig pæl' samme udtryk: *Asherah*.

I Israel har arkæologer fundet smalle, netop pæle- eller søjleagtige figurer udformede som gudinden *Asherah*.

Hos egypterne var det gudinden *Ast*, der også betyder 'trone (i himlen)' - senere kendt på græsk som *Isis*, der repræsenterede "buestjernen" *Sirius*: stjernen *par excellence*. Derfra ses *Ast* som navngiver for "stjerner" i det hele taget, også i andre sprog. Navnet genkendes i varianter i bl.a. latin *aster*, spansk *estella*, engelsk *star*, skandinavisk *stjerne*; og *Ast* ses også østpå f.eks. i Indien som Buestjernen *Astri* ('bueskytte') og hos den babyloniske gudinde *Ishtar* og den syriske *Ashtarte*.

Bibelens jødiske heltinde, *Esther*, der blev persisk-babylonisk dronning i 500-tallet f.Kr., bærer dette *Sirius*-navn *Ishtar* eller *Ashtarte*, som går igen i det kanaanæiske gudindenavn *Asherah*. (Esthers jødiske forbundsfælle havde et ligeledes himmelforbundet navn, *Mordecaj*, fra den babyloniske benævnelse *Marduk*, dvs. 'planeten Jupiter').

Oprindelig for Moses gjaldt det om at sikre, at afvigende tiltag såsom tilbedelse og billedkultisk personificering af stjerneguddomme ikke fandt sted. Modsat som det praktiseredes hos f.eks. kanaanæerne - og senere undertiden hos israelitterne selv.

Bygmesteren og himmelteltet

Under israelitternes ørkenvandring havde Moses ladet konstruere et transportabelt tempeltelt, Tabernaklet, kaldet Vidnesbyrdets eller Pagtens Telt. Ud fra "2. Mosebog"s uhyre præcise anvisninger på dets design og målforhold, konstruktion og materialer, viser det sig, at strukturen er hentet direkte fra Egyptens transportable helligdomme til anvendelse i ørkenen. Tabernaklets principielle sammenpakkelige konstruktionsplan kendes siden hen som en udbredt standard for "flade" nomadetelte i hele Mellemøsten og findes stadig i dag (jf. bind 5's kap. 6).

Fordi Moses lod Tabernaklet bygge, tolkedes hans rolle senere som "teltmageren" eller "bygmesteren", der rejste "himmelteltet". Også han havde en slags "Hiram"-hjælper, en mesterhåndværker kaldet Bazalel i Mosebøgerne. - Det Nye Testamente fortæller, at under en vision, hvor Moses og Elias viste sig, ville apostelen Peter lave *telte* til dem. Samt at Paulus, der skabte strukturen i kristendommens første teologi og organisation, var - af alle fag - en *teltmager*.

I sig selv er 'telt' et gammelt symbol for "himmelhvælvingen" - og hos de indviede konger udtryktes det bl.a. med et minitelt, en baldakin, oprindelig med himlens stjerner, over tronen og den kongelige ægteseng. Det præg af himmeltelt går igen i de stjernebestrøede lofter i templerne - der i Egypten og i det senere Israel og andre steder som principiel ide var kongeligt kapel - og siden hen i stjerneloftet i oldkristne basilikaer ('kongeligt rum') og i særlige rum i ordensbrødrelogerne.

Cirka 975 f.Kr. optræder kong Salomon og hans såkaldte bygmester Hiram som tempelbyggerne, ifølge Bibelen. De blev senere brugt til forbillede for mysteriekultiske "bygmestre". Byggekunsten indgik som allegori for åndelig vækst. I kulterne skelnedes mellem "himlens tempel" og "legemets tempel" - makrokosmos og mikrokosmos. F.eks. så man her en særlig betydning i, at Jesus uddrev kræmmerne fra templet.

Senere, i Europas middelalders store arkitektur-epoke, videreførte gotiske katedralers bygmestre oldtidens mysteriefilosofiske ideer, som man lod stenhuggere indlægge i geometrisk struktur. Den "mystiske" rumoplevelse afhang også af geometriske arkitekturformers talforhold og fine balancer af cirkel, trekant og firkant uden ensidig brug af én form (f.eks. overbetones firkanten i nutidig arkitektur) - samt rummets søjler og deres symbolik i samklang i placeringen. Indviede fik direkte information af selve rummet. Store mangefarvede rosettevinduer var som *veritable yantras* (arketypiske kosmogrammer).

Når en egyptisk kæmpeobelisk (30 m slank stenblok i ét stykke) anslås let, giver den resonans i den anden ende - som en stemmegaffel. Goethe kaldte det gamle Egyptens arkitektur for "fastfrossen musik".

Pythagoras hørte smedens hamren give forskellig tone efter, *hvor* metallet ramtes, og opdagede særlige tal-forhold mellem punkterne. I Moses' symbolik var Tubal-Kain og hans bror den første smed og musiker.

Jf. også at den store katedral i Chartres har særlig fantastisk akustik, der tilskrives, at dens indvendige mål forholder sig til hinanden som tonerne i toneskalaen. Allerede kirkens store teolog Augustin udtalte:

"...musikken og arkitekturen er døtre af tallene..."

Den franske teolog, abbed og kirkereformator, *tempelridderne* skyts-helgen, Bernard af Clairvaux (1090-1153), *definerede Gud som "højde, længde og dybde"*. Han lod visioner om lyset og om byggestens "himmelstræben" manifestere i en spirituel stil, der fornyede kirkearkitekturen: Katedraler - med spidsbuens såkaldte "livsdynamiske" formsprog, og med kæmpevinduer for lysets betydning samt dets spil i farvet glas.

Himlens dække og hemmelighederne

Himlen danner fysisk og visuelt et loft eller dække over Jorden, mens dens sfære/tal/lyd-struktur samtidig ansås for et kosmisk dække for "hemmelighederne" inden for den mystiske erkendelseslære. Det er denne dobbelte betydningsform af 'dække', der menes udtrykt ved himmeltelt, stjernebaldakin, tempelloft etc. Også det nordisk-germanske ord *himmel* kommer oprindeligt fra et ord, der betyder 'tilsløret', 'et dække', idet *himmel* er af samme rod som ordet *hemmelig*.

Da Moses som "teltmager" eller "bygmester" lod Tabernaklet bygge, blev dette "himmeltelt", ifølge Bibelen, båret af 10 alen lange stænger med 10 tæpper på. Uden på disse opsatte han 12 dækkener (11 plus indgangens forhæng). Disse forhold ses i jødisk og kristen mysterielære opfattet som de 10 *sefirot's* tal indlagt i 12-tallet, der var himlens opdeling (*sefirot* betyder/kaldes for 'aspekter af det guddommeliges manifestationer').

Lignende opfattelser genkendes også senere f.eks. i den manikæiske religion, hvor der omtales "de 10 himle med de 12 porte (Dyrekredsen)".

De himmelske hemmeligheder blev også ifølge kulternes lære omgærdet med et antal dækkener eller slør. Det ses udtrykt ved "de 10 tæpper eller forhæng", en benævnelse som senere ligeledes Plutarch anvendte.

Kirkefaderen Clemens af Alexandria skrev bl.a. om de indviedes lære - dog neutralt og ofte indirekte - i sin bogserie, hvis titler han kaldte "1. tæppe" (græsk: *stromata*), "2. tæppe", "3. tæppe", etc.

Ifølge Bibelen lagde Moses hyacintblå-farvede skind over teltet, som et øverste himmeldække. Og i Græsk Bibel ("Septuaginta") var denne

farve et almindeligt udtryk for (nedennævnte) blå safir: 'himmelfarvet'.

Bibelen omtaler ved Ezekiels syn, flere gange, at *Jahwehs himmelsæde var som en safirsten*. Bemærk senere, i "Johannes' Åbenbaring", at den himmelblå safir er en af grundstenene i "det nye Jerusalem", visionen af himmelstaden.

De jødiske mystikers ideer baseredes også på den yngre del af det Gamle Testamente, f.eks. Daniels vision ("Daniels Bog"s kapitel 7). Også her gjaldt det om at "trænge ind bag *forhænget*" - ligesom bag dét der skjulte templets Allerhelligste - og derved "trænge ind i Paradis (*Par-des*)". Og således gennemgå det kosmisk-esoteriske erkendelsestrin.

De oldkristne hævdede Maria som "himmeldronning" (forbilledet: Isis). I nytestamentlige apokryfe (ikke-kanoniske) skrifter ses, at Jomfru Maria syede på motivet på *forhænget* til templets allerhelligste. Josefus' "Jødernes Historie" ("Antiquitates") nævner, at det specielle forhæng var udsmykket med ét stort billede af himlen, dvs. *med stjerner* og fra øverst til nederst og selve *Mælkevejen*. Denne var, i den udbredte mellemøstlige tradition, den synlige himmelske *Verdens-akse*.

Templet var, ud fra netop Moses' gamle anvisninger, indrettet med et sådant forhæng. Dette bevirkede hermed, at Verdens-aksen stadig var repræsenteret, selv om den hellige søjle eller pæl var afskaffet.

Der er et forbløffende anderledes perspektiv i, hvad teksterne i virkeligheden indeholder: Dette kosmiske motiv vides allerede indsat - under forhængets broderede keruber - i Moses' instruktion om indretningen af det Allerhelligste ("2. Mosebog" 26,33), hvor:

"...forhænget (læs: 'himlens dække - med Verdens-aksen') skal danne skel mellem det hellige og det allerhelligste..."

Pointen i, at forhænget for Jerusalem-templets allerhelligste ved Jesu korsfæstelse revnede - ved et jordskælv, der også knækkede dørens overligger - fra øverst til nederst og her symboliserede *Verden splittet i to halvdele* og åbnede mere direkte til "det højere", gik simpelthen tabt senere for bibellæserne. For dette, at forhænget var vævet som et himmelbillede med Verdens-aksen, findes ikke nævnt i de tekster, som Nikæa-kirkemødet i 325 e.Kr. kritisk udvalgte - blandt de øvrige eksisterende tekster - til alene at udgøre det Nye Testamente.

Der var frem til den tid blevet åbnet for adgangen til, at megen mysteriekultisk lære nu kom ud i større udstrækning i verden. Elementer fra Moses' mysterielære kunne endnu engang medvirke - dennegang til at opbygge en religion: den oldkristne kirke.

RESUMÉ:

- Især årene 600-300 f.Kr. var historisk en dynamisk periode for åndelig nyorienterende aktivitet - og med en større åbning af mysterielæren.
- Adskillige filosofiske/religiøse skoler prægede Mellemøsten - og senere tænkning og (kristen) religion både her og i Vesten.

Logos-erkendelserne

I begyndelsen var ordet...

I Philos skole i Alexandria fokuseredes der meget på det betydningsfulde *logos*-begreb. Desuden havde Philo i sit omfattende forfatterskab sammensat en håndbog om "tallenes symbolik". Den ivrige *logos*-dyrker Philo var så umådelig optaget af *logos*, at han brugte dette begreb et overvældende antal gange i sine værker - mere end 1.300 gange i de af hans skrifter, der stadig eksisterer.

Logos er græsk i sproglig familie med *logik* og oversættes 'ord', 'lære', 'den ydre form ved hvilken den indre tanke er udtrykt og gjort kendt', 'viden', 'den indre tanke eller fornuften', 'et studiums indhold', dog 'ordsamling' og f.eks. en 'formel', 'besværgelse' eller 'en ode'.

Betydningen af *logos* udgør en flerdobbelthed ved både at være et ord, der siges eller skrives, og en mening og fornuft der rummes i dets betydning og hensigt. Johannesevangeliet kan i sin indledning, og med inspiration fra 1. Mosebogs start, udtrykke det netop så omfattende:

"...I begyndelsen var *logos*..."

Her genkendes egyptisk lære: Verdens skabelse skete ved et ord af særlig art, et magisk ord, besværgende, men formuleret af mening og fornuft.

Philo skelnede: *logos* refererer til Gud opfattet som ren tanke, mens udtrykket Gud indikerer alene Guds eksistens som ren velvære.

Logos som flerdimensionelt udtryk blev anvendt i kulterne på Jesu tid ligesom i Johannesevangeliet. Det må også ses i relation til de potentielle erkendelsesniveauer, der betragtedes at være indlagt i det hebraiske gudsudtryk Jahweh; - samt i relation til det billede, at Gud ved skabelsen netop *taler* om processen, der så skabes derved.

Den egyptiske skabelsesberetning kendes bl.a. fra den engang førende såkaldte Heliopolis-teologi: I selve hieroglyfskriften til den beretning er den hellige scarabæus, *kheper*, dvs. 'at blive til', placeret sammen med en mund, dvs. 'tale', 'sige' (optræder også i farao Shabakas tekst, der var væsentlig identisk med Memphis-teologien, se senere: kap. 27).

I den skabelsesberetning omtales kraften som manifesteret gennem den usynlige skabers ("åndens") søns hjerte (følelse og intention/vilje) og tunge (den udtalte tanke; jf. nedenfor). Det er reelt dette egyptiske koncept, der siden hen hos grækerne kendes som, eller blev til, *logos*.

Netop sådan forholder det sig ifølge den engelske egyptolog E. Wallis Budge, der i sit værk "Egyptian Magic" (London 1901, s. xi) citerer de egyptiske kilder:

"...Verden kom til eksistens ved en ytring af et ord...".

Ordet kom ved guden Thoth's "tunge" (almindeligt synonym for at tale).

Logos-ideen ansås - om end beskrevet med andre udtryk - som virksom bag skaberprincippet i den ovenfor citerede egyptiske skabelsesberetning, hvor guden Atum i (senere) skikkelse af Re (Ra) kundgør, at:

"...tingene i verden skabtes *fra min mund* - ...jeg frembragte planter og dyr ud af primærrummet fra et stade af inaktivitet - fra mit hjerte lod jeg udgå *en trylleformular*...".

I oldtidsværket "Corpus Hermeticum" med dets meget gamle egyptisk-græske overleveringer, er særlig guden Atum repræsenteret som, eller med, det begreb grækerne senere kaldte *logos*.

Ideen om at mennesket og verden skabtes ved dette særlige og omfattende princip *logos* var her, i en mere oprindelig opfattelsesform, blevet udtrykt i Egypten et par tusinde år tidligere end Alexandrias mysteriekulter og Johannesevangeliet. Derfor har Moses uundgåeligt haft kendskab til denne egyptiske lære. Af "1. Mosebog" (1,3) fremgår ordret, at Gud *sagde*, "Lad lys blive til." etc.

I "(Salomons) Visdommens Bog" (18,15), der udgør et tillæg til bibeltekssterne, lyder det:

"...*din almægtige logos* fór ned af himlene fra din kongelige trone... og førte som et skarpt sværd din befaling... det (*logos*) tog stade på Jorden og nåede himlene...".

Midt i den epoke hvor gnostikernes lære blomstrede, er kerneteksten i Johannesevangeliet skrevet - formentlig ca. 70 e.Kr. Det indledes:

"...I begyndelsen var *logos* (oversat ved 'ordet')..." etc.

Dette viser ligheder med gnostiske ideer, en læreform der havde en betydelig udbredelse i Egypten og Syrien - tæt på jødisk kultur - og indeholdt ældgammel viden (jf. ovenfor "trylleord" fra Thoth eller Ra) og blev endda udbredt i hele Mellemøsten og Orienten.

Ifølge ikke-bibelske beretninger opholdt Jesus sig også, og lærte, i Indien. I hvert fald findes den storslåede indledning til Johannesevangeliet ord til andet på *sanskrit* i Indiens mere end 3.000 år gamle "Veda"-skrifter. Ifølge autoriteten Sir John Woodroffe's "The Garland of Letters" (7th ed., Pondicherry 1979, s. 4) lyder det:

"...*Prajapatir vai idam asit*: 'I begyndelsen var Brahma',
tasya vag dvitiya asit: 'hos hvem var *vag* eller ordet'.
vag vai paramam Brahma: 'og ordet er Brahma'..."

Denne tekst genkendes i Johannesevangeliet på græsk, hvor den ikke er indsat i tilfældig form, men opstillet ud fra et specielt sprogligt lay-out, der fordeler ord og bogstaver efter bestemte antal. Hermed opnås sym-

metrier - dengang tillagt ekstraordinær betydning. Strukturen danner her samvirkning med de tre nøglebegreber *logos*, lys og liv:

"...I begyndelsen var *logos*,
og *logos* var hos Gud,
og *logos* var (som) Gud,
denne (*logos*) var i begyndelsen hos Gud.
- Alt blev til ved det,
og uden det blev intet til, som er blevet til.
- I det var liv,
og livet var menneskers lys.
Lyset skinner i mørke,
og mørket greb det (lyset) ikke....".

Heri er flere lag af symmetrier. Eksempelvis er de første fire græske linjers antal af bogstaver symmetrisk opstillet som 15, 12, 12, 15. Efter fjerde linje har antallet af selve de græske ord denne symmetri 7, 12 (4+8), 12 (4+8), 7. Antal af bogstaver eller ord i alle linjerne er tal også med til-lagte særlige betydninger, bl.a. som potenstal.

Kundskabens træ, Verdens-aksen og logos-sønnen

Den egyptiske gudinde Isis, der som den guddommelige mor havde en så vigtig rolle i forbindelse med genfødselslæren, identificeredes i kul-terne med *Sophia*, 'visdommen'. Faderguden opfattedes som ånd, der be-frugtede kundskab/*materien* (*mater* betyder 'mor'; "kundskab" opfatte-des som udtrykt ved *viden* om den fysisk-*materielle* verden til forskel fra den guddommelige "visdom", "alviden"/"Faderen"). Her ved Sophi-as/kundskabens moderskab fødtes "logos-sønnen".

"Sophias træ", dvs. Kundskabens træ, vokser *fra* materien ("mater", "moder/stoffet") ind i himlen. Mens himlen lader Livets træ (befrugtet med ånd) vokse fra himlen *til* Jorden. Det ene træs *kron*e er det andet træs rod og omvendt. "Sophias træ" kendtes i jødisk mystiklære som "Sephiraot-træet" med den nederste sephirah (ental af *sephiraot*) som *malkhut* 'det jordiske kongerige', materien, ved træets rod. Og den øver-ste sephiraot ved træets top som *kether*, 'kronen'. Denne fremstår på him-len som stjernebilledet *Corona Borealis*, 'Nordlige Krone'.

Disse "de to paradistræer i ét" kendtes som *Bennu* i de egyptiske Osi-ris/Isis-mysterier: De to træer i ét, Kundskabens/Sophias træ og Livets træ, danner tilsammen Verdenstræet - kaldet det Kosmiske træ (sume-risk/babylonisk *giskanu*) - og var visuelt Verdens-aksen på himlen.

Ved dens rod (jf. kong Odysseus' ægteseng var udhugget i en kæm-pe oliventrærod) identificeres seksualkraften ("Adams og Evas erken-delse") og forbindes med *hieros gamos*, det hellige samleje. Frugten - af ånd og materie - var "gudebarnet", "logos-sønnen" dvs. mennesket. Jo-hannesevangeliet siger dertil om *logos*:

"...og *logos* ('ordet') blev kød ("materien") og tog bolig iblandt os..."

Når Logos-sønnen kaldtes "guds søn" - som på sanskrit hed *bhagavat*, - var det en regulær mysteriekulttitel (se tidligere, kap. 10) kendt over hele *Mellemøsten* og netop i det gamle *Indien*, hvor det er anvendt i Vedadantaskrifterne. I lange tider ansås Indien for, som nævnt, at have været et af lærestederne for den unge Jesus.

Allerede hos Platon kendes "menneskesønnen" - i Platons ideverden en slags idealmenneske. Og "menneskesønnen" var også en mysteriekulttitel, der kunne relatere til at Jesus som de indviedes forbillede, der i sit virke nåede det højere trin "guds søn".

Da *logos*, ifølge de former for lære eller ideer som kulterne anvendte, også eksisterede som et "før-materielt element", kunne der her opfattes en ekstra dyb betydning i, at Jesus - opfattet som "logos-sønnen" - nu ifølge Johannesevangeliet (8,58) udtalte:

"...før Abraham blev til, var (*er*) jeg..."

Disse ideer indgik genkendeligt i den oldkristne kirkes lære.

De ses senere også udarte til spidsfindigheder, hvor *logos* og Gud kunne blive opfattet som ét - ud fra Johannesevangeliet: Når således *logos* "blev kød" i form af "sønnen", ville Gud og Sønnen ifølge nogle af teologierne kunne betragtes som "ét kød" (én natur, én enhed).

Denne opfattelse - der kunne gøre det sværere at forstå treenigheden - blev fastholdt hos en gren af oldkirken, de såkaldte "monofysitter" (dvs. én-natur tilhængerne). De kom derfor i voldsom opposition til andre grene af den oldkristne kirke, især den græsk-ortodokse kirke i Byzans. Men én-natur-ideen var en tid vidt udbredt bl.a. gennem nestorianiske munke - udspremt helt fra Sahara til Persien og videre til Tibet og Ydre Mongoliet. Derfor overlevede ideen "én natur" mest i afsides områder, hvor den stadig kan findes, som f.eks. i Etiopiens kirke.

Det hemmelige ord eller navn

I Filipsevangeliet går opstandelsen i ét med *gnosis* (erkendelse af "den sande viden, fra oven"). I Thomasevangeliet siger Jesus:

"...farisæere og skriftkloge tog *gnosis*' nøgler og skjulte dem..."

Paulus angiver i "2. Korintherbrev" (12,2-4) om en person, der oprykkes til "den 3. himmel", og at personen her:

"....hørte *uudsigelige ord*, som det ikke er tilladt et menneske at udtale..."

Dette kan implicere de omtalte "hemmelige navn(e)" for Gud, der ikke er et personligt navn, og hvis "erstatningsbetegnelse" kan optræde i flertal, *elohim*, 'guderne'. Elohim er for det meste, men ikke altid, behandlet i de tilhørende verber som entalsform (og undertiden "pluralis majestatis").

At disse navne ikke skulle eller måtte udtales, er også typisk mysteriekultform. I "Johannes' Åbenbaring" (1,8) siger Gud om sig selv:

"...jeg er alfa og omega - *den som er*, og som var, og som kommer..."

- hvorved denne sentens med sine flerdobbelte tydningsniveauer både udtrykker at være begyndelsen og slutningen - det første og sidste bogstav i det græske alfabet; - og dermed i det hele taget at være et udtryk i *bogstaver* (jf. sefirot og logos).

Således kunne navnet gennem lydene A og O(mega) opfattes/identificeres ved den i mellemøstlig religiøs kontekst velkendte "skaberlyd" *AUM* eller *OM*, kendt i indiske og tibetanske mysterier i formen *AUM* - og i de egyptiske som *AM* eller *IM*, hvilket indgår i guden Amon's navn (*amon*, 'hemmeligt' eller 'skjult').

Endnu før "det første" (skabelsestrin) er der en særlig tavshed. "1. Mosebog" indledes med, at "Gud sagde: Bliv lys", og rabbinerskrifterne beretter, at når skriftkloge spurgte om, hvad der fandtes, før Gud talte, var svaret: *Guds tavshed!* Rabbinerne forklarer: - "den tavshed, der lå forud for skabelsen, vil igen gå forud for en ny skabelse".

"Johannes' Åbenbaring" omtaler, at "sandhedens rytter på den hvide hest i himlen er *Guds logos*", og at rytteren bar et påskrevet navn, som "ingen kendte uden han selv". Og i Johannesevangeliets begyndelse:

"...*logos* blev kød og boede iblandt os..."

- opfattedes (i kristne kulter) selve Kristus som *det ord*, *hvormed Gud brød sin tavshed*. Her ses, at "sønnen" var den første manifestation - den rolle Kristus/Jesus bliver tildelt: fysisk at personificere *logos*.

Yderligere siger dette Johannesevangelium i indledningen, at "genem *logos* blev alt skabt/født/begyndt ved Gud" - ved hvem:

"...livet var menneskenes lys... det sande lys..."

- som kom ind i verden. Clemens af Alexandria kaldte dette evangelium for "det åndelige evangelium".

Den syriske biskop og kirkefader Ignatius af Antiochia skrev i sit brev til magnesierne kort før 110 e.Kr.:

"...Gud er kommet til syne i jeres Kristus, som er *hans logos*, der har åbenbaret sig af *tavsheden*..."

En Mithras-liturgi, kendt som "Parisiske Magi-papyrus" fra 200-tallet e.Kr. - anset som den eneste bevarede liturgi fra de ofte hemmelige kulttekster - blev udgivet i Albrecht Dieterich's "Eine Mithrasliturgie", (Leipzig 1910). Heri tilrådes den indviede - der på sin færd gennem bl.a. himmelske regioner trues af fjendtlige væsener og "uvenlige" stjerner - at "lægge pegefingern på munden" og anråbe *tavsheden* om hjælp (denne zenbuddhist-agtige akt var tidligt i kulterne afbildet næsten som den overalt kendte "ssch-attitude"). Den anråbelse skulle ske med disse ord:

"...Tavshed, tavshed, tavshed, den levende uforkrænkelige guds 'vartegn', tag mig under din beskyrmelse, tavshed!..."
Den kristne Bibels allersidste og afsluttende kapitler er "Johannes Åbenbaring" (8,1), som afslører, at:
"...da *det 7. segl* blev åbnet, var der *tavshed* i himlen..."

Sefirot og universet

Det græske *logos* ligner i flere måder det hebraiske *sefirot*, der kan betyde 'ord'. I udvidet betydning kan *logos* også ses forbundet med 'tal', 'emne', 'årsag' og 'grund'. Og et oprindeligt sumerisk-babylonisk udtryk *sheter same*, 'skriften på himlen', vil ud fra konteksten også kunne betyde 'tallene på himlen'. Sproghistorisk fremstår sefirot senere som basis for græsk *sfære*, hvorved enmet "tal" igen dukker frem, idet himmelsfærerne ofte blev angivet med tal (f.eks. "den 3. himmel").

Ifølge flere mysteriekultiske ideer - især kendt i jødisk mystiks specielle "*kabbala*"-lære - opfattedes Gud gennem sine 10 *emanationer*, 'udstrømninger' ("udtryksformer"), kaldet de 10 *sefirot*, i form af lys som reflekteredes gennem hver én sefirah til en følgende. Det forløb tjener både som stimulus og konsolidering for disse sefirot, idet hver enkelt sefirah på en gang er medium for lysets transmission og samtidig et spejl, der reflekterer lyset tilbage til sin oprindelige kilde. Sådanne "psykiske verdensmodeller" omtales helt tilbage hos de gamle sumerer:

"...Himlene råber til hinanden og til Jorden..."

Hebraisk *sefirot*, dvs. 'bogstaver', 'tal', er fra et semitisk (babylonisk) kommunikationsord *saparu*, dvs. 'meddele', 'sende' (og også f.eks. 'himmelgradnet'). *Sefirot* er forbundet med *sofar* 'skriftkyndig' - *sefer*, 'bog' - *sifar*, 'tælle'. Via arabisk blev det til italiensk *ciffer*, 'tal'.

Der er ligeledes forbindelse til *safir*, den himmelblå ædelsten, fra græsk *saphirés*, 'klarhed', 'forståelse', 'sandhed' - og anses som nævnt at have forbindelse til ordet *sfære*, fra græsk *sphaira*, 'kugleform', 'himlenes kugleskalform'. Roden indgår også i oldpersisk *sepihri*, 'Dyrekredsen', den 8. himmels sfære.

De 10 sefirot opstilledes i form af Verdenstræet, der gik tværs henover/gennem himlene, og deres indbyrdes orden og forskellige karakter udtrykker verdensopbygningens princip, *verdensordenen*.

Tal er *i sig selv* ikke-følelige, abstrakte og er som ide uden for en fysisk konkret verden. Ligeledes Pythagoras i sin visdomsskole på Sicilien i 600-tallet f.Kr. anså tallene for hellige og mystiske. Han proklamerede at:

"...Tingenes væsen skjuler sig bag tallet..." - og

"...Alting består af tal..."

Pythagoras lærte om "tallenes harmoni" og gav lyden talværdi, som lader *musik* udtrykke matematik. Han anså himlens tal som "sfærernes

harmoni", der igen astromytologisk opfattedes at afspejle også jordiske forhold. 2.000 år før Pythagoras omtales gudinden Nibada i den sumeriske by Gudea som "hun, som kender betydningen i tallene".

Ifølge kommentarerne til jødernes senere kabbalistiske skrifter indeholder den 1. sefirah (kaldet *kether*, 'kronen') i sig de andre 9 sefirot eller "intelligenser". Og denne totalitet repræsenteres i det arketypiske menneske, Adam Kadmon.

Den berømteste kabbala-bog ved siden af "Zohar", nemlig "Sepher Jezirah" ('Bogen om Skabelsen'), som tilskrives antikkens store rabbi Aqiva cirka 100 e.Kr., oplyser at:

"...Verden skabtes gennem tre talprincipper: tal, tælling og det optalte...".

Johannesevangeliets tekst - om "i begyndelsen var *logos*, og *logos* var hos Gud, og *logos* var (som) Gud" - kunne herved også forstås som at "tallet var i begyndelsen og var hos Gud". Samt at "årsagen var Gud i begyndelsen" og dermed den første bevægelse, *primum mobile*.

Johannesevangeliet taler om dem, der "er 'sikre' på *Guds navn*". Dette kunne blandt indviede også forstås som dem (de indviede), der har *sikkert* kendskab til det hemmelige tal eller lyd/ord/vibration. Det er noget mere end når officielle oversættelser i stedet for udtrykket 'sikker på' bruger 'tror på', der i visse sammenhænge kan få en uheldig klang af noget tvivlsomt eller naivt og evt. uden egen erkendelse.

Ved udvandringen havde Moses ladet egyptiske templer plyndre, ifølge den egyptisk-græske historiker Manetho (280 f.Kr.). Moses lod siden hen israelitterne forvalte adgang til en hemmelig viden - et arkiv med Moses' egne optegnelser, suppleret med egyptiske magiske og esoteriske dokumenter. En elite blandt præster hos israelitterne og deres senere jødiske efterkommere har holdt dele af den viden i hævd.

Tidligere tiders voldsomme optagethed af himlen og stjernerne var tæt på at ligne stjernerreligion - og ses som udtryk for en oprindelig optagethed af samhørighed med kosmos, altet. I et større hele kunne det bidrage til en opfattelse af en universel orden, og til livsbekræftelsen. Det vitale element skal findes her - og ikke i strukturens "kølige" opstillinger af tal, lydlære og stjernepositioner og forskelligt udlagt signifikans.

RESUMÉ: · I Moses' skabelsesberetning i Bibelen, og dens sandsynlige forbillede i den egyptiske skabelsesberetning, omtales "(et magisk) ord" som et afgørende vigtigt element i forbindelse med skabelsen.

· I oldtidens mysterietekster, i Veda'erne i Indien, i egyptiske magipapyrus såvel som i Johannesevangeliet, dyrkedes intenst *logos* - det magetydige begreb "ordet".

· I mysteriekulturnes aktiviteter havde *logos* en uerhørt stor betydning. Det indfluerede på senere kristen teologi og grundede en særlig tradition.

Paradis-koderne

Bibelens skjulte læsemåder

I de årtusinder der er passeret, siden bibelteksterne udformedes og senere blev samlet, blev det hyppigt glemt, at Bibelen *også* har fungeret som et *mysterieskrift*. Bibelen kunne læses ud fra flere, eventuelt hemmelige, systemer, der skulle åbenbare nogle indre sider i indholdet.

I Egypten var de gamle egyptiske tekster skrevet med hieroglyffer, et skriftsystem egnet til at udtrykke en flerdobbelthed af betydninger især ved ordspil. Ingen anden kultur i historien har som den egyptiske i et så voldsomt omfang betjent sig af ordspil i tekst og tale!

Angående de dele af Bibelens Mosebøger, hvor indholdet oprindeligt har baggrund i Egypten, har Moses' problem været at overføre indlagte flerdobbelte lag af betydninger, bl.a. mysterieviden, da de første bibeltekster skulle skrives med den nye opfindelse, *alfabetet*.

Vores alfabetets rationelle skrivemåde kunne alene ved hjælp af dets oprindeligt 22-24 rene lydtegn - hvor bogstaverne er ikke bundet til kun at bruges til et bestemt sprog - afløse de egyptiske billedskrifttegn, hieroglyfferne: Disse var kun, eller mest, velegnet til egypternes sprog. Alligevel synes overførelsen af flerdobbelthedens metode ofte i nogen grad at være lykkedes - idet Bibelen giver en historisk fremstilling, der i mange dele kan være korrekt i princippet, og tilmed indeholder *andre lag af information* alt efter læsemåde.

For en jøde vil Bibelen endnu i vore dage almindeligvis ikke kunne studeres alene i sig selv, for det kræver at inddrage rabbinerskrifterne, især "Midrash" og "Talmud". Disse skrifter var engang i brug til at ekspandere læsningen - *også* til mysteriestudier: Gennem flere tusinde år har særligt uddannede rabbinere kendt til en tradition, der især har overlevet i Mellemøstens og Nordafrikas synagoger og i øvrigt var mere udbredt indtil for et par hundrede år siden. Nemlig en metode, som indebar at kunne læse selve Bibelen i *mindst fire forskellige lag*:

- det 1. system, kaldet *Peschat* er den rent sproglige og saglige forståelse af ordenes betydning og sætningernes mening;

- det 2. system går videre ifølge sin betegnelse, *Remes*, 'antydning', 'allegori', ud fra hvilken Bibelens beretninger og udsagn opfattes som lignelser og symboler for noget andet. Metoden er bl.a. også kendt fra Alexandria-kulturens mysterieskoler (f.eks. hos Philo) og undertiden fra

jødiske Midrash-tekster (og stadig i kristen teologi i nogen grad);

- det 3. system, *Derasch*, hvor teksten tolkes for, hvad den vil indebære af juridiske (f.eks. Lovenes indebyrd) samt åndeligt og religiøst moralske aspekter;

- det 4. system, *Sod*, dvs. 'hemmelighed', 'mysterium', er yderligere givende for mystikere. Med denne, den mystiske fortolkningmåde, kan der opfattes/erkendes en dyb hemmelighed skjult bag hvert ord og bogstav i den hellige skrift.

Ved efter rabbinsk tradition at forbinde forbogstaverne i de fire betegnelser, dannes ordet *PaRDeS*, dvs. 'haven', 'Paradis'!

Kodeformen var ældgammel, men det oprindeligt persiske ord *Paradis* - hos jøderne først indført under deres Babylon-eksil - er et begreb, der i sig selv rummer hele verdener, ifølge mystikerne, Det er også synonymt med "mysterier", den mystiske fordybelse. Beherskelse af de fire forståelsesområder ved nøgler/koder betegnedes "at komme i Paradis".

Inden for det sidste 4. trin rummes yderligere en række videregående trin. Med andre ord, denne 4. læsemåde kunne opfattes som en egen hel gruppe af niveauer - hvortil kommer, at det 4. trin i mysteriekulter kunne være en vigtig adgang til højere mysterier. - Augustin kunne læse evangelierne også på 4 måder: faktuel, symbolsk, moralsk og profetisk.

Skriften på himlen

I Babylons mysteriekulter, som den dengang eksilerede jødiske tradition fik en vis tilknytning til, måtte de indviede - for at kunne forstå dele af den kultiske læres kodesprog - lære at "læse mellem linjerne" eller "læse teksten bag teksten". Ofte måtte man lære sig sumeriske billedskrifttegn til det sumeriske sprog, der var gået af brug omkring 2000 f.Kr. (jf. at som *lingua sacra* anvender den katolske kirke latin 1.600 år efter, at latin uddøde som dagligsprog; indiske præster bruger det uddøde sanskritsprog; koptiske præster det uddøde koptisk; og russiske ortodokse det uddøde slavonsk). - Babyloniske tekstfund viser, at sumeriske billedskrifttegn, der blev et grundlag for babylonisk kileskrift, var i brug helt frem til den kristne æra.

Ifølge en af Moses' love, der med en nutidig betegnelse ville være en miljølov, var det "forbudt at tage både en fugl og dens æg" - for at undgå at hæmme forøgelse og videreførelse af bestanden. Dette var en gammel mellemøstlig udtryksform; netop i sumerisk viser skrifttegnet for 'frugtbarhed' ikke korn eller frugter, men netop en fugl med et æg:

- Dybden og et ekstra spil i tolkningen vil her ligge i, at blev kun fuglen eller blot ægget taget ud af tegnet, betød det *ikke* 'frugtbarhed' længere. Et andet sumerisk-babylonisk tegn viser to lange æselører og anvendtes i skriften, når "høre" skulle betyde 'at forstå': Denne stærkt udbredte ide giver perspektiv til (evt. "Esajas" 6,10 og) Jesu udtalelse:

"...lad den, der har ører at høre med, høre..."
- dvs. 'forstå'. Ligeledes at forstå "skriften på himlen" var et betydeligt element i kulturen ved udviklingen af tallenes kunst, matematik og geometri. Disse lærdomme blev ligesom selve astronomien, alle bestyret af templernes præster.

Templers målforhold og symbolik

De stjernemytiske lignelsers indhold kunne kun forstås, når inddelingen med de 72 (datidens antal) stjernebilleders placering på himmelhvælvingen opfattedes i rette indbyrdes sammenhæng som udtrykt ved specielle himmelgeometriske forhold. Lertavleinskriftioner med reglerne for den pythagoræiske trekant er fundet i Babylon - fra længe før Pythagoras' tid. Endda er der her fundet skolemateriale med læren om den retvinklede trekants hypotenuse 1.700 år før Euklids geometri.

Idet himmelsfærerne kunne identificeres med skrift, bogstaver og tal, der yderligere var integreret i en kosmisk esoterisk lære, bliver det forståeligt, at der både af profeten Esajas i Babylon og senere i "Johannes' Åbenbaring" omtales:

"...himlene drejer og krummer som en skriftrulle..."

Altså noget ganske andet, end når visse bibelskoler mener, at det er en epileptikers hallucinationer. Jf. i græsk tempelarkitektur, at doriske søjler bærer en skrivetavle/regnebrædt (*abax/abakos*) øverst, og joniske søjler har en skriftrulle øverst - begge "som Verdens-aksen, der bærer himlen" og dennes skrift/tal. Tempelbygningerne - "en forpost til himlen" - var kultiske monumenter for den kosmiske orden. Mål og ting i rummene og det indre og ydre af templet eller helligdommen havde de særlige betydninger for indviedes blik - og refererede til deres okkulte viden (jf. kap. 3 om søjler; og kap. 15 om mål og tal i Tabernaklet). Rumoplevelsens mystik ansås befordrende for psykens indstilling hos den indtrædende.

At Moses og israelitterne på et tidspunkt har haft deres hemmelige base i den skjulte dal ved den senere by Petra, synes bestyrket af, at blandt de ældste fund er der i dalens klipper udhugget et offeralter og andre genstande med særlige målforhold, bl.a. ud fra de betydningsfulde relationer: 2-3-4 (jf. bind 3, s. 104). Opmålt ved den britiske arkæolog Iain Brownings forskning (1970-1990) af Petra, ses flere ting *nøje at følge forskrifterne i "2. Mosebog"* (25,23). Her skal alteret være:

"...2 alen langt og en alen bredt og halvanden alen højt..."

Alteret i Petra er hermed magen til indretningen efter *præcis samme forskrift ligesom senere i Salomons tempel*.

Den særlige viden indgår i en lige linje af traditioner fra det gamle Egypten og kan følges netop bl.a. via Petra og Salomons tempel til Europa, i f.eks. senmiddelalderens Padua. Her levede en styrtende rig ejendomspekulant Scrovegni, der var så berygtet for sine metoder, at Dante

indsatte ham i sin tekst om Helvedet. Scrovegnis søn og arving Enrico ville gøre bod for sin far og lod i 1303 i en antik romersk arena-ruin bygge det såkaldte Arena-kapel. Dets storslåede rum blev siden hen verdensberømt på grund af dets udsmykning med den revolutionerende Giotto's frescoer. Men den store religiøse inspiration i selve konceptet var, at hele byggeriet er udført nøjagtigt som målene i Salomons tempel - dvs. mål netop oprindeligt givet af *Moses*.

Flere af de ældre dele af det Gamle Testamente har været anvendt ved de indviedes *gamle kultpraksis*, hvorfra *jøderne* stadig har videreført dele i deres ydre ceremoniel: F.eks. at binde "kraftord" fra skriften på panden og armen, samt ikke at have billeder af guddommen. Og omskærelse havde man fra Egypten, der med sin okkulte tradition er det sted, hvor dette ritual først praktiseredes i større udstrækning.

At israelitterne/jøderne lærte mysteriekultisk praksis, både fra Egypten oprindeligt og også fra Babylon, har ved optagelsen af sådanne forhold i deres religion medvirket til *ekstern* kendskab og udbredelse af ellers lukkede kultiske forhold, idet disse træk herefter indgik i israelitternes "folkereligion".

I flere religioner og både i og uden for kulterne valgte mange at optage de særlige lærdomme, nu også ad anden vej - som mystikere.

Senere tekster - fra det Nye Testamente - anvendtes i de kristne kulter i de første århundreder efter Jesus. Det blev til en inspirerende og revolutionerende indflydelse på de ældre mysterier, der flere steder var livløst stivnet, ofte allerede under tidligere præstelig ledelse.

Fortsat på Jesu tid inspirerede også den egyptiske mystik: F.eks. det omtalte (jf. kap. 4) æsel, som Jesus red på, hedder på hebraisk *aton* og er også navnet på den egyptiske solgud. De kristnes symbol, korset - der blev brugt i stedet for pælen, som Jesus blev ophængt på - stammer fra Egypten og menes fastholdt i religionen af egyptiske nykristne. Ligeledes egypternes "livskors" *ankh*, der var hieroglyftegnet for 'liv':

- Selve denne lyd *ankh* betød også 'sandalrem', hvorfor den hieroglyf, der netop forestiller en sandalrem, i flere tusinde år var et skriftegn for begge betydninger. I "1. Mosebog" (14,23), i forbindelse med en omtale af "sjæle", afslår Abraham på vej til Egypten at modtage en sandalrem fra Sodomas konge. Johannes Døberens berømte ord, "jeg er ikke værdig til at løse hans (Jesu) *sandalrem*" (Johs.ev. 1,27), kan på en sådan baggrund have yderligere mening (jf. nærv. kap. 19). Gnostiske og kop-tiske kristne beholdt brugen af det specielle *ankh*-kors i deres kirker.

De syv segls hemmeligheder

I Babylon er fundet mysterietekster, ofte i kodeform, med formaninger om fortsat hemmeligholdelse. F.eks. slutter en lertavletekst sådan:

"...den *oplyste* (dvs. den indviede) må ikke røbe dette for den

uoplyste (den uindviede)...".

Visdom sammenlignedes med "lyset" og med - også som værdi - det ædleste metal, det lysende guld. Ved indvielse giver "lyset" en forståelse, hvorved tingene vil opfattes forandret. Kultiske præg giver sig udslag i "Jobs Bog" (også i dens teksters mange stjernebillednavne), hvor der f.eks. tales om frembrud af morgengryets voksende lys, som:

"...vil ligesom ler(tavlen) under et *segl*s aftryk forandres, og tingene træder frem som i en (ny) klædning..." -

"...og de ugudelige (de ikke-indviede) unddrages deres lys...".

I bibelteksterne med "Salomons Højsang" omtales der igen segl:

"...et segl på dit hjerte... et segl på din arm...".

Også i Bibelens afsnit "Daniels Bog" (12,4 og 9) omtales segl:

"...Men du, Daniel, hold ordene hemmelige og sæt segl forbogen, indtil endens tid. Mange vil undersøge (den) på kryds og tværs, og kundskaben vil være stor...".

"...Gå bort, Daniel, for ordene holdes hemmelige og forseglede indtil endens tid...".

Den hos *jøderne* skjulte 4. bibellæsemåde, kaldet *sod*, 'mysterium', synes at være den væsentligste Paradis-kode. På det trin kunne hemmelighederne bruges bl.a. ved hjælp af *kabbala*, hvilket var den særlige jødiske udformning af "mystisk videnskab".

I kabbala fortælles om farer og fælder, f.eks. destruktive engle og tomme visioner, som møder den fremadtrængende sjæl. Andre hindringer var dørenes eller *tærsklernes vogtere*, der skal overvindes. Således ved begrebet "seglene", der skal brydes før hvert højere trin; f.eks. blev *dåben* (den oprindelige voksendåb) ved overgangen mellem kristne kulters 2. og 3. trin netop kaldt "seglet".

Den viden, der fulgte med, indbefattede "de hemmelige navne for Gud", hvilke i realiteten kunne opfattes som en slags pasord til "tærsklernes vogtere" ved overskridelse af disse trin. På babylonisk (akkadisk) kunne 'segl' og '(dør)tærskel' endda være samme ord.

Bibellæsning og kabbalas metoder

I jødisk mysterietradition kendes *kabbala* - fra hebraisk *qabbala*, dvs. 'det modtagne'. Der synes desuden forbindelse til babyloniske magikers spådomslære med *heptaskopi* ved orakellæsning i ("modtage" fra) leveren fra et nyslagt offerdyr, idet babylonisk *qabalu* eller *qabaltu* betyder 'region i leveren', og 'kroppens midte' hvor leveren er placeret. Senest blev det i Vesten udbredt at spå i tarot- eller spillekort, (fransk) *kabbale*, der siden blot blev et navn for kortoplægningsspil.

Kabbalas rødder er bl.a. også at finde i "1. Enoks Bog" (2;1) - såvel som i Qumranteksterne (Dødehavsrullerne), hvori der f.eks. tales om "de vidunderlige hemmeligheder fra Gud".

Senere fandtes der også en kristen kabbala - som var i cirkulation endnu i renæssancen - med basis hos oldtidens kristne gnostikere og i jødisk mystiktradition. Den var især centreret i spekulative ideer om Adam Kadmon, et navn for "det originale menneske" i en oprindelig udelte enhed med det guddommelige udspring.

Der eksisterer en omfattende litteratur om kabbala. I det største jødiske leksikon, "Encyclopaedia Judaica" (Jerusalem 1971), fylder teksten til opslagsordet *kabbala* - skønt nedkogt til yderst kort og kompakt form - alligevel 84 tættrykte 2-spaltede sider, dvs. som mindst 335 normale bogsider. Alligevel røbes der ikke det mindste om hemmelighederne.

Kabbala tilhørte blot en af Bibelens flerfoldige tydningsmåder også kaldet "segl, der skal brydes". Metoden blomstrede især efter jødernes fordrivelse fra Palæstina og udfoldede sig i de jødiske samfund i Europas middelalder og renæssance. Alt mystisk kom på mode og kunne derfor ses misvisende benævnt som kabbala.

Nogle af *kabbalas* former er læren om bestemte lydes og bogstavers kombinationer - især i Bibelen - en praksis tidligt kendt i kulterne:

- a) - Ved bibellæsning vil mange *ordspil* på hebraisk give en særlig indholdsforståelse, der ofte er uoversættelig. Et klassisk eksempel ses i "1. Mosebog" (11,1-9), idet Babylons navn på de semitiske sprog er *Babel*, 'guds port', der i den Hebraiske Bibels konsonantskrift er skrevet *bbl*, som hebraisklæsende umiddelbart véd, er dannet fra verbet *bbl*, der betyder 'forvirring'. Dette var netop pointen - nu forstærket - i Bibelens tekst om (sprog)forvirring ved byggeriet af Babelstårnet.
- b) - En anden metode er *gematria*, der kan omsætte bogstaver i tal, f.eks. a = 1, b = 2, c = 3 etc., hvorved forskellige hebraiske ord kan få samme talværdi eller tværsomme, hvori der kan søges et bagvedliggende betydningsfælleskab. Metoden var velkendt i det gamle Babylon, hvor f.eks. kong Sargon II signerede Khorsabads bymur således:
"...(muren) er 16.280 alen, hvilket er mit navns tal..."

At bruge bogstaver som talkoder var især naturligt i disse kulturer (f.eks. jødisk, græsk og latinsk), hvor bogstaver havde en dobbeltfunktion ved også at kunne bruges som almindelige talcifre.

F.eks. optræder Abrahams 318 våbenføre mænd i "1. Mosebog" (14,14) sammen med hans tjener Eliezer, et navn med talværdien 318. Sådanne taloversættelser blev siden hen noget af en besættelse hos fortolkere i pavens komité (det senere Vatikanet), hvor bestemte ord i latinsk bibeloversættelse og faste kirkelige begreber *skulle* staves på speciel måde for at "tvinge" dem til at rumme særlige talværdier.

- c) - En tredje metode *athbash* eller *notarikon* er at søge et ords hemmelige betydning ved at omkonstruere det til et nyt ord: Alfabetets første bogstav ('a') udskiftes med dets sidste ('t') i det hebraiske alfabet, dets andet bogstav ('b') med dets næstsidste ('s') etc. I Bibelen ses

- dette kryptografiske system, f.eks. i "Jeremias Bog" (25,26 og 51,41), hvor ordet 'Babylon' på hebraisk, *Babel*, er skrevet 'Sheshak'.
- d) - En fjerde metode, *termura*, 'permutation', udføres ved at bogstaverne i bestemte ord byttes om. Derved opstår nye ord, hvorpå, ved fordybelse, der heri søges sammenhæng og forståelse.
- e) - En femte metode - men denne ses normalt ikke omtalt - er teksterne formulering, der er gjort til noget "magisk" i sig selv: Bestemte ord gentages et bestemt antal gange - hvilket vil rumme en særlig magtfuld betydning. I den *hebraiske* "2. Mosebog", i kapitlerne 7.-11. om Egyptens ti plager, er udtrykket "Egypten(s land)" nævnt 24 gange, (faraos) "magikere" og "tjenere" også 24 gange, og "faraos folk" 12 gange, "husene" 12 gange, etc. Lignende *talrytmer* ses i disse bøger tekster om fester, slægtsregistre, lovsamling og instruktion for tempel(teltet)s indretning.
- f) - En sjette metode var, at selve antallet af ord eller bogstaver i hver sætning har betydning. Bl.a. blev mange tekster udformet, så disse antal gentog sig. F.eks. er tre vers/sætninger i den hebraiske "2. Mosebog" (kap. 14,19-21) - om skysøjlen, og det Røde Havs deling - hver på 72 bogstaver. De vers ses anvendt i kabbala f.eks. til ved ovennævnte *temura*-metode (pkt. d), at fremstille "Guds 72 navne". - Eller teksterne kan have antallene fordelt i symmetriske grupper. Senere ses et sådan system også i Johannesevangeliet (jf. kap. 16).
- En *grundmetode* i dette kunne senere af jødiske skriftlærde, "masoreter", anvendes til andet formål: I tekstens margin noteredes hver linjes antal bogstaver og ord - for at undgå fejl ved kopiering.
- g) - En syvende metode var at begynde hvert *afsnit* eller linje med udvalgte bogstaver, som da bliver en kode, der kan danne skjulte ord, *anagrammer* (ses hos latinske forfattere og så sent som i Shakespeares værkers førsteudgaver). I Bibelen findes lignende, f.eks. visse steder i "Jobs Bog" (omtalt i nærv. kap. 10), hvor hver stanza (vers) begynder med bestemte bogstaver og ses her ofte gentaget efter en særlig cyklus af egen betydning. Især begynder mange vers i "Jobs Bog" med *alef*, der er første bogstav i det hebraiske alfabet:

- Mystikere og magikere var optaget af alfabetets første tegn: *alef*. I *kabbala* anses det bogstav, ligesom *ain soph* (*en soph*), som udtryk for den ubegrænsede og rene guddom. Bogstavets form opfattes som et menneske, der peger på himlen og på jorden for at angive, at den ene verden er som en afspejling af den anden - "som foroven, således også forneden". I den argentinske forfatter Jorge Louis Borges' bog "El Aleph" (*alef*) er, inspireret heraf, *alef* dét hvori alle verdens steder er samlet - *forbundet (!)* - og ses i alle vinkler, uden at de smelter sammen.

De mange dimensioner tilknyttet dette bogstav synes affødt af,

at *alef* anvendes for tallet 1, men kan "accelereres" voldsomt ved i formen *elef* at betyde "tusind" - og *alafim* 'mange tusinder' - og at ordets rod *alaf* betyder 'at forbinde', egtl. 'forbund' og deraf 'enhed'.

- h) - En ottende metode var at danne ord af ords forbogstaver. Det har også inspireret de kristne til deres berømte "logo" *ichthys* ('fisk').
- i) - En niende metode var at *overspringe* bestemte antal bogstaver mellem hvert af de søgte bogstaver, der så i sig selv danner ord. (Metoden omtales i det flg., især i forbindelse med rabbi Weissmandel).

At Moses-teksterne - set på denne komplekse, præcise baggrund - skulle være et konglomerat fra talrige forfattere - er lige så utopisk som "at sætte tusind aber ved skrivemaskiner til at fremstille Shakespeare".

De syv trin

Når f.eks. gamle babyloniske kongenavnes koder følger samme metode som i visse konstruktioner i Bibelen, kan det ikke udelukkes, at disse lignende forhold i Bibelen netop også kan være af gammel dato. Dette synes tilmed indikeret, hvor Bibelens tekst om Noahs ark omtaler arkens bestemte talforhold, idet disse var velkendte gamle mål.

Koderne kendes også som "segl"; og hos de kristne, "himmeriges/Skt. Peters nøgle eller nøgler", hvilket senere bl.a. Dantes tekster afslører kendskab til. I 300-tallet e.Kr. omtaler kirkefaderen Augustin at kende til *flere læsemåder af Bibelen*. Også litterære tekster lige fra Vergil til Shakespeare skjuler - ved nogle af disse træk - specifikke betydninger.

En af de skjulte læsemåder var baseret på en esoterisk-astrologisk forståelse af kosmoslæren - og er bl.a. tydelig i det Nye Testamente. Et kendskab til den flertusindårige stjernelære kan give en ide om adgangen til teksternes flertrinslag, hvori træk for indvielseslære genkendes:

- Ved Bibelens flerfoldige læsemåder af voksende hemmelig grad gøres der i denne nyere del af Bibelen, i "Johannes' Åbenbaring" (5,1-5), opmærksom på de skjulte læsemåder af teksterne: En bogrulle (Bibelen) der kunne læses både udefra og *indefra*, og som var forsynet "med 7 segl", dvs. "låse" for 7 *forståelsesmåder*, hvoraf "ingen før Kristus formåede at åbne det 7. segl" (hvor der "blev tavshed i himlene").

De 7 segl åbner sig ét ad gangen, efterhånden som en person steg op gennem de 7 grader af indvielser. Stadigvæk synes disse Bibelens læsemåder i flere henseender at korrespondere med indvielsesniveauer inden for de enkelte mysteriekulter.

Netop de 7 grader kendes tilsvarende i de gamle Mithras-kulter, der igen og igen refererer til himlens inddeling i himmelsfærerne for de 7 planeter. Disse trin kunne yderligere underdeles, ligesom i nutidens loger og kulter; deres opbygning nu kan være organiseret i over 30 trin. I datidens *kristne* kulter kunne dåben være det 2. trin af oprindeligt 7 trin. Desuden ses det i tråd med denne meddelelse fra Jesus:

"...Loven og profeterne havde sin tid, indtil Johannes (Døberen) kom..."

- idet det blev mere og mere anvendt at deltage blot på de første lavere trin, hvorved flest mulig kunne deltage.

Forfatteren Dionysios af Areopagos, Pseudo-Dionysios, beskrev i sit værk "Det Himmelske Hierarki" (forfatterskabet til dels anerkendt), at de søgende fik adgang til den kristne kirke gennem tre trin/grader. Og det er i den 2. grad - ved dåben - at:

"...den rensede føres ind i lyset..."

Hermed mentes både oplysning og lys. Jf. at i oldkirken var dåben kombineret med en lysfest. Johannes Døberens udtryk, at:

"...døbe med ild og vand..."

- kunne også opfattes som den barriere, der skulle forceres i den 2. grad. Udviklingen fra 1. til 2. grad fremstår som linjen fra den 1. til den 2. Adam. For "Adam" er i Bibelen hebraisk for (det første) 'menneske', og kunne ses i relation til, at Paulus kaldte Jesus "den 2. Adam".

Kun få af de, der deltog i kulterne, opnåede at gennemgå mere end 1., 2. og 3. grad. Ligesom ved Moses' overførelse af flere af de egyptiske kulturs hidtil interne ritualer og ideer: omskæring, den usynlige gud m.v. til folkets religiøse brug - har den nye større åbenhed hos Mellemøstens kultur tusinde år senere ligeledes været af betydning for urkristendommen, hvor de første kultiske trin åbnedes for almenheden.

Kristendommens delvise fundering på Jesu bekræftelse af Moses' meget ældre lære, skimtes bag kirkefaderen Augustins erklæring: "Der aldrig har været mere end én religion i verden siden tidernes begyndelse", og at "religionen først blev kaldt kristen på apostlenes tid". Dog, kirken ønskede at kontrollere overtagne ældre ceremonielle forhold og ideer - og tog endda i kristendommens tidlige århundreder afstand fra sin egen kultisk-sektiske oprindelse ved at forbyde de kristne kulturer.

Senere, ved reformationen ville Luther, der modsat mange samtidige endte med at være imod stjernelæren, udelade "Johannes' Åbenbaring" fra Bibelen. Denne tekst, bl.a. også om stjerner, har flere nutidige teologer som nævnt affærdiget som "en epileptikers fantasier".

De jødiske mystikers fire læsemåder af Bibelen - "til Paradis", og heri tallenes og den kosmisk-esoteriske læsemåde samt de ordmagiske (betydningsladede ordspil) og lydmagiske metoder - etablerede et grundlag for derefter at kunne bryde flere resterende segl.

Disse indforståede *strata* i teksterne forholder sig til nogle særlige opfattelsesniveauer: En åndelig dimension der kun vanskeligt udtrykkes i skrift eller forstås uden særlig metode til at støtte tydingen.

På rabbinerskrifternes billedsprog siges, at de fleste bøger, der dikteredes "fra oven" til Ezra, blev gemt og reserveret for "de vise". Desuden siger disse skrifter, at bibelteksterne har 70 ansigter (jf. de 70 æld-

ste), dvs. at mange fortolkninger kan anerkendes som rigtige.

De 5 Mosebøgers klassisk hebraiske sprog blev skrevet uden vokaler og også uden ordmellemrum. For at kunne forstå det læste, var den pågældende læser ofte stærkt afhængig af sammenhængen i handlingen, konteksten. Systemet medfører let - især ved førstegangslæsning - at forståelsen skal fremsøges via fortolkninger.

At budskaberne ligger i flere niveauer, gentager sig i det Nye Testamente. Det ses bl.a. bagved lignelsen, hvor Jesus siger (Markus 4,11):

"...Til jer (disciplene) er Guds riges hemmeligheder givet, men for dem, der er udenfor, fremstilles det hele i lignelser..."

Den kultiske læres *mentale* udtryksformer, dvs. forskellige slags lignelser og symbolik (bl.a. i forbindelse med *himmelgeometri* til brug for en særlig kosmisk-åndelig forståelse) betragtedes i traditionen som erkendelsesåbnende trin på vejen i en speciel udvikling. De ses som midler til processen. Det kan illustreres ved Paulus' talemåde, at bogstaverne "døder", men ånden levendegør ("1. og 2. Korinterbrev", hhv. 13,2 og 3,7):

"...hvis jeg har profetisk evne og viden om alle mysterier (*mysteria*) og kundskab (*gnosis*), og hvis jeg har al tro der kan flytte bjerge, men ikke havde kærlighed (*agape*), er jeg intet..."

Meget af kulternes mysterieindhold ville ikke kunne gengives - selv om åbenhed blev tilladt, fordi det havde med individuelle erkendelsesforhold at gøre. Den eksklusive form kan i nogen grad ligne den senere zenbuddhisme, hvor der ikke kan refereres til nogen slags tekst ligesom f.eks. til Bibelen, Quranen eller Vedaerne. Zen virker alene fra lærer til elev - der siges til eleverne, at de skal ophøre med selve søgningen:

"...Søg ikke efter sandheden, stands blot at have betragtninger..."

Traditionens koder i udbredt anvendelse

Koder af alle slags indbygget i tekster har været kendt lige så længe, der har eksisteret brug af skrift. En af de enklere former er kryptering, var kendt i oldtidens Grækenland, hvor generaler i Sparta ca. 500 f.Kr. skrev meddelelser, der kun kunne læses af en, der havde lært at bruge et redskab, en *skytale* (græsk), til at sætte dem sammen (omtales senere).

En anden form var at skjule meddelelser ved at indkode dem "under" tekster af anden art. Tilstedeværelsen kan evt. spores, hvis ordenes initialer - i alle ord, i særlige ord eller i ord der indleder en linje - danner meningsfyldte udsagn. Bl.a. i latinske tekster var dette almindeligt (ofte kombineret med anvendelse af ord, bogstaver eller linjer i talsymmetriske forhold. Dette "talmagiske" system ses også i ældre rune-tekster).

Dog i litteraturvidenskab er den tradition i helhed et forsømt område. Så sent som i 1700-tallet brugte Ludvig Holberg metoden på latin. Tycho Brahe og Shakespeare brugte endda selve tekstens typografi til at

skjule meddelelser ved hjælp af særlige bogstavvarianter. Den hollandske fysiker Huygens skjulte sine opfindelser i tekster med cifferkoder, en metode også tidligt anvendt i jesuiternes og i diplomatiets brevveksling.

Bibelen har gennem tiderne været anvendt som et magisk skrift bl.a. til profetering. I traditionen hævdes, at Bibelen - hvad angår selve de fem Mosebøger, Torah - skulle indeholde koder af en særlig type. Her kan indgå næsten alle ovennævnte ingredienser, idet der, ud over de før omtalte underliggende meddelelser i beretningens sprog og emner, menes indlagt meddelelser bag *selve bogstaverne* og deres placeringer.

Philo i Alexandria udtrykte, cirka 20 e.Kr., at Torah er "identificeret" med *logos*. En sådan tradition, bevaret via lærde jøder, kendtes bl.a. af den franske filosof og matematiker Pascal, der i 1662 meddelte:

"...det Gamle Testamente er et ciffer..."

Endda Isaac Newton, der lærte sig hebraisk, arbejdede det meste af sit liv med "Bibelens koder", som han mente at være på sporet af ved bl.a. at læse om "de sidste dage" i "Johannes' Åbenbaring" og i "Daniel".

Nationaløkonomen John Maynard Keynes var stærkt overrasket, da han på Cambridge University fandt Newtons notesbøger - pakket ned i 1696 - med, alene hvad angår esoterisk teologi, op imod en million ord om især en skjult kode i Bibelen. Ifølge Keynes' bog "Essays and Sketches in Biography" (1956, s.280-290) mente Newton, at Bibelen og også universet var "et kryptogram sat af den almægtige Gud", og:

"...essensen af Bibelen er profeti om menneskets historie..."

En tjekkisk rabbi, Weissmandel, har i 1940'erne, ud fra en *ældre tradition* om *overspringelsesmetoden*, påpeget et *ækvivalencesystem*, dvs. ens afstande mellem hvert tegn. Nemlig hvis man i *Torah*, i den første del af "1. Mosebog", som metode overspringer et bestemt antal bogstaver og her tager hvert 50. bogstav, vil ordet *Torah* være stavet. Det hævdes, at flere karakteristiske ord kan findes i Torah ved med præcise afstande at overspringe f.eks. hvert andet bogstav eller et andet fast antal. En af historiens store rabbinere, Moses Cordavo, 1500-tallet, skrev:

"...antallet af ting, der ved bestemte metoder kan opdages i Torah, er uden grænse - uendelige. Sådanne sager er stærkt magtfulde, og dybt skjulte. På grund af måden de er skjult på, er det ikke muligt at forstå dem fuldt, men kun delvis. Sandelig, det hellige skrift udtrykker selv, at dets dimensioner er længere end jorden og bredere end havet; hemmelighederne i Torah er afsløret... ved at *overspringe* bogstaver..."

Amerikanske matematikere og militære kodeekspertter mente i 1990'erne, inspireret af Weissmandel, at have fundet mere avancerede koder indlagt i Bibelen. Deres påstande om kodernes brug blev udsat for velfortjent hård kritik - især for vidtgående slutninger og overfortolkninger.

Enkelte rabbinerkommentarer giver det billede, at Moses fik over-

rakt Torah's tekster som én ubrudt tekst i en eneste lang fortsat skriftrulle. Også de ovennævnte matematikere og kodeforskere reflekterede over Bibelens tilblivelsesproces med henvisning til "2. Mosebog"s kap. 24,12 - vedrørende overrækkelsen af teksten til Moses på Sinaibjerget:

"...(her) vil jeg give dig stentavlerne og loven og påbudet, som jeg har skrevet for at belære dem (israelitterne)..."

De såkaldte "ti bud" indgår i Moselovens i alt 613 love og påbud. Disse er - skønt det historiske forløbs hændelser *også* indgår i Moses' tekster - tilsammen kaldet *Torah*, dvs. 'Loven'. Men udsagnet (ovenfor) dækker kun den "juridiske" del. Resten - hændelserne - befales det (17,14) Moses selv at skrive ned, lige efter at han på Sinai førte israelitterne til næste rasteplass efter *Dofka*. Det er første gang, at "skrive" nævnes i Bibelen - og vi får her at vide, at *Moses skriver selv*. Altså ikke noget med nogen lang ubrudt skriftrulle overrakt på Sinaibjerget.

De pgl. matematikere har undladt at tage i betragtning, at præsten Ezra, tusind år efter Moses, genskrev Bibelen - under jødernes eksil i Babylon - med en lidt revideret stavemåde og nyere hebraisk skrift.

I Sinais mineskakter findes inskriptioner med verdens første alfabetiske skrift, ca. 1500-1450 f.Kr. Det er en lignende skrift Bibelen blev skrevet med: *Bibelen er verdens ældste bogværk med alfabetiskrift*.

I det hele taget kan det undre, at selve kodens oprindelse ikke anskues historisk: Tidligere end omtalte oldgræske *skytale* til militære koder viser lignende fund af *skytale* i fønikisk-israelske områder *endnu ældre* kendskab til dette værkstøjs kodemæssige transposition af bogstaver:

- En tyk stok/rulle omvikles en læder- eller tøjstrimmel i spiral, og tværs over denne skrives teksten i stokkens længderetning, så hver tekstlinje får et bogstav på hver vinding. Kun med en stok af samme tykkelse kan modtageren læse teksten, ellers passer budskabets bogstaver ikke ud for hinanden. Efter først at have formet den øvrige tekst dertil kan udvalgte ord uafhængigt anbringes over f.eks. hveranden vinding (eller et andet fast tal) - "overspringelsen" - dvs. et præcist ækvidistance-system.

Hvorfor de spidsfindige opstillinger er foretaget i så stor udstrækning, er der næppe entydige svar på. Systemerne har tjent flere formål.

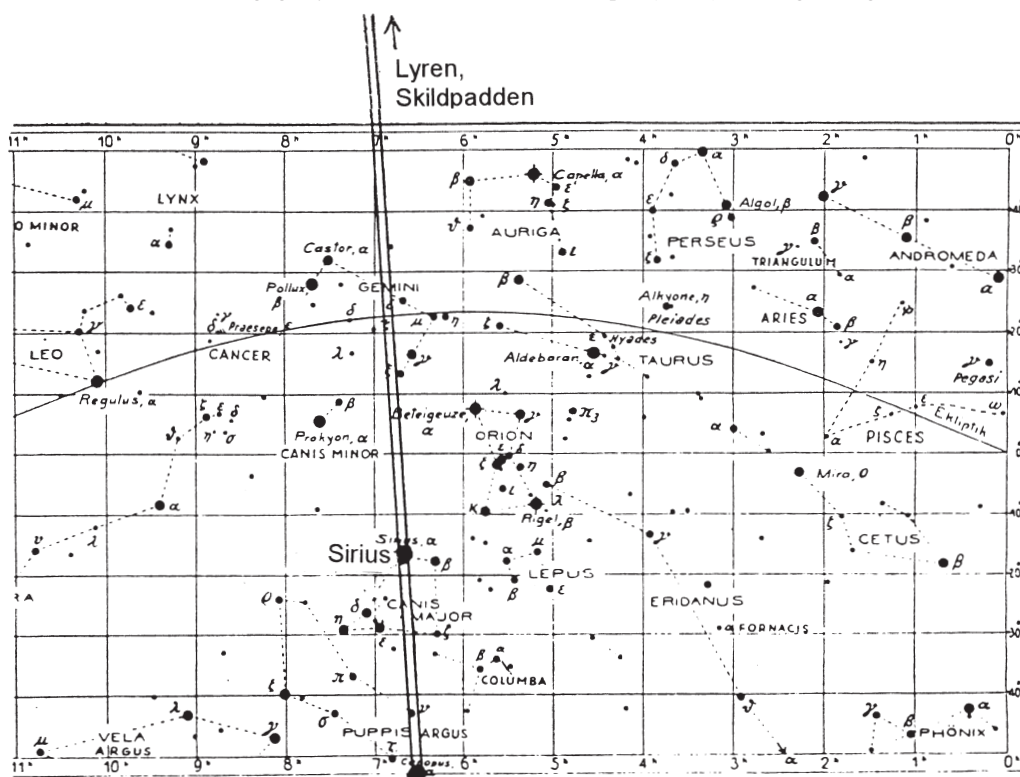
Og det er kildebelagt, at de 9 (13) nævnte *traditionelle* systemer i de ældste bibeltekster er konkret eksisterende. Det vil være et emne for fremtidig forskning til at arbejde med at udrede deres nærmere årsager.

RESUMÉ:

- Oldtidens udbredte metoder for mysteriefortolkning og talsymbolik blev også benyttet af rabbinerne - til brug for de ældste bibeltekster.
- De dokumenterede traditioner for arrangeret opstilling af visse bibelteksters bogstaver og ord, der bringes ind i særlige systemer og mønstre, er et kontrollerbart faktum og var en udbredt, historisk praksis.

Øverst: Pythagoras' myteriælærdom og den berømte læresætning om retvinklede trekanter kendtes allerede i Babylons præsteskoler før 2500 f.Kr. - Nederst: Det for oldtidens indviede så vigtige stjerneområde med Sirius, Canopus (Arken), Tvillingerne og Orion.

Bibelen som flerdimensionalt mysterieskrift?

Bibelteksternes flerdobbelte lag

I anden forbindelse er nævnt, at den antikke jødedom funderet i Moses' religion blev i romertiden ofte anset for en mysteriereligion. Ligeledes ansås deres tekstsamling, Bibelen, for en slags mysterieskrift.

Bibelens stjernemæssige emner er sjældent set behandlet i nutidens forskning. Emnerne findes ved starten af skabelsesberetningen i Bibelen. Inspireret af egypternes og babyloniernes kosmologiske skabelsesberetninger, har Moses, både som indviet i de højere mysterier og filosofisk selvstændigt, kunnet fremlægge en syntese om skabelsen.

Bibelen omtaler "før-skabelsens materier" såsom formløshed, mørke, den virksomme kraft, bevægelse, skel (adskilning, forskelle), retninger, etc. Moses angiver her, at forhold, der i nutiden tænkes at indgå ved skabelsen, såsom tid, rum, energi og materie, alle eksisterede *forud* som ide, *før* de gennem skabelsen manifesterede sig fysisk. Parallelt med f.eks. egyptisk og oldindisk opfattelse blev også den/det skabende eller skaberen opfattet som værende overordnet fysisk tid, rum etc.

Dermed har Moses' skabelsesberetning som indbygget forudsætning, at der - uafhængigt af det fysiske - eksisterer bevidsthed/ånd, der er i stand til både at danne og fatte ideer samt at skabe.

Og i det langt senere egyptisk-gnostiske Thomasevangelium siges der, at også mennesket (som gud/ånd/tanke) *var* før skabelsen.

I skabelsesberetningen i Moses' version er den fysiske verden beskrevet som en sammensat struktur: et helhedsmønster. Og et sammensat forløb: evolution. Her omtales det/den skabende, dvs. primær-årsag, betegnet som Gud. Intet enkeltbegreb anvendes her som forklarende faktor for det øvrige hele. Hele dette koncept bag Moses' bibeltekst må også ses på baggrund af hans uddannelse i Egypten. Her kendtes det fra den *egyptiske skabelsesberetning*, hvor guden Re proklamerer (ved brug af egypternes yndede negationsform):

"...Ikke eksisterede himlen, ikke eksisterede Jorden, ikke var der blevet skabt Jordens voksende ting (planter) og de krybende ting (dyr) - jeg frembragte dem ud af *Nu (nou)* ('primær-rummet' der var *før* 'verdens-oceanet') fra en tilstand af ikke-aktivitet. Ikke var der

heller et ståsted (position og dermed retning)... så jeg opstillede ret...
jeg satte skel..."

Ifølge "1. Mosebog" blev verden skabt på seks dage, hvilket rabbinerne tolkede ud fra oplysninger i Bibelen ("Salme" 90,4), og som senere igen blev udtrykt i "Peters 2. Brev" (3,8) sådan:

"...en dag for Herren er som tusind år for mennesket..."

Bl.a. derfor kom det siden hen til at hedde sig, at verden kun var få tusind år gammel. Men tidligere kunne det hebraiske udtryk for 'tusind' desuden have betydningen 'meget stort antal' (f.eks. langt mere end 1000).

Trods små variationer i antallet af patriarkernes år i hhv. den hebraiske, samaritanske og græske bibeltekst, bliver til slut deres resultater ved sammenlægning helt ens nøgletal: 1460 år, dvs. *Sirius*' cyklus!

I Bibelen kan tælles 1.656 år mellem Adams skabelse og syndfloden, i hvilket tidsrum der levede bl.a. ti patriark(slægt)er. Assyrologen Opperts påpegede, at antallet af syvdagesuger - en meget anvendt måleenhed for tid i Bibelen - i de 1.656 år er 86.400, og antallet af sekunder i menneskets/Jordens døgn er 86.400. Det var et udbredt nøgletal - selve *talmønsteret* genfindes yderligere i den oldindiske tradition, hvor skaberguden Brahmas dag og nat tilsammen (en *kalpa*) er på 8.640 millioner år, dvs. hver dag/nat er en verdenscyklus på $(8.640 : 2 =) 4.320$ millioner jordiske år (ligesom vort solsystems aktuelle alder).

Den babyloniske præsteastronom Berossos berettede, cirka 290 f.Kr., til græske skrivere, at inden for de første ti kongers regeringstider indtil syndfloden indtraf, forløb 432.000 år: Dvs. som mønsteret i en Brahmas dag eller nat, hver på 4.320 millioner år. Oldnordiske religioner havde rødder i Mellemøsten - den islandske Edda beretter i en lignelse, at Valhal har 540 døre, hvor der vil gå 800 kampklare kæmper igennem ved verdens undergang - og 540 gange 800 udgør dette antal på 432.000, og stadig samme talmønster som før. (Alle hovedantals tværsum er 9 - dette tal var også forbundet med "Guds navne", jf. kap. 6).

To skabelsesberetninger i Bibelen

Begyndelsen af "1. Mosebog" indeholder i virkeligheden *hele to skabelsesberetninger* for mennesket: Ved Verdens tilblivelse i 7 cyklusser ("de 6 dage") skabtes mennesket i en "darwinistisk" slutfase.

Dernæst omtales *atter en skabelse* af mennesket, denne gang i *Paradis*, nemlig menneskets skabelse på et psykisk-mentalt niveau.

Bibelens tekst om, at mennesket blev skabt i "Guds billede", kendes i ældre *egyptisk* udgave - bl.a. i "Merikare Papyrus" (132, c 55). Men der ses også en østsemitisk indflydelse, f.eks. i den babyloniske beretning om menneskets tilblivelse. Tammuz (Adam), mennesket, blev her - af et vildsvin - skabt af mudder og senere også dræbt af vildsvinet med de

uhæmmede kræfter. I Bibelen bruges udtrykket, "en dyb søvn faldt over Adam", hvilket genkendes i et oprindeligt babylonisk (akkadisk) ordspil, hvor ordet for *vildsvin* desuden kan betyde/læses "(dyb) dødlignende søvn".

På hebraisk betyder Adam *både* 'menneske' og '(rød) jord', 'støv' - men også 'rød' som blod (der var symbol på *liv* - der kom liv ind i menneskekroppen), altså ikke helt det samme som "mudder". Rød jord er karakteristisk i den vestsemitiske topografi, bl.a. landet Edom (Adam). Ved nadveren brugte Jesus ordspil (ikke-græsk) på "Adam" og den "røde vin" og "blod".

Vildsvinet var et af de babyloniske navne for stjernebilledet *Karlsvognen/Store Bjørn*. Den roterer hver nat om himlens nordlige pol og når ned og strejfer jordoverfladen - ligesom det stærke *vildsvin* med sin hjørnetand i mudderet. Idet dens stjerner aldrig forsvinder fra himlen på noget tidspunkt i årets cyklus, udtrykkes "det evige kredsløb": Et billede på livmoderen, "de uhæmmede kræfter", og hertil en dyb dødlignende søvn-dvaletilstand ("fostersøvn" som den stærke bjørn i hi), genfindes i stjernemyter om bjørnen Kallistos' evige kredsløb i nord. Græsk *arktos* betyder 'nord', samt '*bjørn*' der på flere sprog - med: *bear*, *Gebährmutter* m.v. - også betyder graviditet, livmoder eller fødsel.

Babylonisk-sumeriske astromytologiske ordspil med *Karlsvognen* og den evige livscyklus og genfødslen, kunne ofte ikke oversættes direkte.

De babyloniske ideer spredte sig via hittitterne til Europa. F.eks. i nordisk mytologi optræder gudernes gyldne vildsvin, Særimner eller Gyldenbørste, der holdt guderne evigt i live ved, at de hver dag kunne skære en luns af dyret, men alligevel var det helt den næste dag: Som når *Vildsvinet/Store Bjørn*, set fra syd, strejfer jordoverfladen i horisonten, så dette stjernebillede en stund ses afskåret et lille hjørne, en luns, men, i næste døgn, kommer til syne igen i hel stand.

Lignende ideer var dog fortsat kendt hos indviede ved cirka 100 e.Kr., hvor dette stjernebillede i "Johannes' Åbenbaring" kaldes "den babyloniske skøge". Udtrykket har hidtil været en gåde for teologer og sprogforskere. Men viden om denne udlægning var stadig kendt i 1200-tallet hos bl.a. Dante i hans astrologisk strukturerede storværk "Den Guddommelige Komædie". Heri lader han den babyloniske skøge i sin vogn på himlen optræde som *Karlsvognen*.

Hun var her også et udtryk for dette stjernebillede *Store Bjørns/Vildsvinets* symbolik som "livmoder" - med de "ustyrlige" kræfter. Mange arkæologiske fund fra forhistorisk Sydøsteuropa er statuetter af bjørne som mødre, og de dyrkedes her i en udbredt moderkult.

Relationen til "skøge" er, at i Bibelen kan *Babylon*, der bl.a. kaldes *Sheshak*, også implicere 'fornedrelse'. At livmoderen er "babylonisk"

forstås på baggrund af en i Bibelen vigtig assyrisk-babylonisk hovedby, *Niniveh*, der ligesom andre byer havde en *himmelsk genpart*, i dette tilfælde et totem der både var dyret og stjernebilledet "*Vildsvinet*", som begge på babylonisk hed *ninib* (*niniv*), dvs. samme ord som byens navn. (I 1700-tallet udtalte den svenske filosof Swedenborg, at Bibelen er fuld af "tilsvarelses", og hver by har sit modsvar på himlen). Jf. s.203.

I 382 e.Kr. begyndte Hieronymus at oversætte Bibelen til latin. Resultatet indgik senere i den såkaldte Vulgata-bibel. Han konfererede meget med jødiske lærde. De kan, set i lyset af det følgende, stadig have kendt det tidligere babyloniske idegrundlag - bl.a. hvad angår udtrykket "mudder", i stedet for den hebraiske versions "rød jord, støv".

Det lykkedes Hieronymus at få en del af den oprindelige betydning med, da han med latinsk ordspil angav, at *homo*, 'mennesket', skabtes af *humus*, dvs. ikke mudder, men dog 'fugtig jord'. Jord var et velkendt symbol på den faste materie - og fugtighed, væde, var tidligt forstået som forudsætning for biologisk liv. Ligesom den oprindelige (babyloniske) mening står der f.eks. i den spanske Bibel, at mennesket blev skabt af *lodo*, 'mudder'. Men visse (f.eks. engelske) bibeloversættelser har "af støv". Flere andre har: "skabt af ler", hvilket har inspireret til et billede (allerede kendt hos *egypterne*): "Vorherre som pottemager".

Da vildsvinet - "*den store søvn*" - både skabte Adam af mudder og siden hen dræbte ham, var dette dyr med farlige kræfter anset for helligt (ligesom i nordisk mytologi) og derfor forbeholdt kongers jagt. Det var forbudt almindelige dødelige at spise det. Det er stadigvæk hos jøder og muslimer forbudt at spise al slags svinekød; det kaldes "urent".

Månen og Eva - og haven i himlen

Bibels beretning om, at kvinden Eva blev skabt af et ribben fra Adam under hans søvn, er fra et sumerisk ordspil; sumerisk *ti* er 'et ribben'.

Men *ti* betød også 'den, der levendegør', og kun denne betydning overførtes, via babylonisk, til hebraisk *Chawwa* ('giver liv'/Eva), idet 'ribben' på hebraisk hedder *zela*. Hos sumererne, babylonierne og også hos egypterne (jf. Osiris/Horus' fødsel) var denne skabelse ligeledes forbundet med - halvmåneformede - ribben, og blev hertil sammenlignet med den voksende *nymånes* lyse bue, der øges synligt hvert døgn med et ekstra "ribben". På babylonisk øges den med 'en finger', *sila*, og *Månens* relation til hebraisk *zela*, 'ribben', er således stadig tydelig.

Dertil hører, at 'liv' på hebraisk hedder *chaj*, hvori bogstavernes talværdi er '18', der også er tallet for Månens formørkelsescyklus (18 år).

I "1. Mosesbog" (3,20) omtales Eva:

"...*han* skulle blive mor til alt levende..."

- idet den hebraiske Bibels (konsonant)tekst her er en omtale i *hankøn* (pronomer er 3. person maskulinum singularis). De jødiske, teologiske

lærde bibelafskrivere, *masoreterne* - der for blot 1.100 år siden indsatte markering af vokaler - mente, at dette måtte være en fejl. Men da emnet udspringer fra sumerisk, kan årsagen være det faktum, at *Månen*, der oprindeligt fandtes i beretningen, var af hankøn hos sumerere, babyloniere og egyptere (ligesom hos folkeslag i Nordeuropa). Hos masoreterne ses denne baggrund at være gået tabt.

Ligeledes opstod problemer, da den hebraiske bibeltekst skulle overføres til bibeler på andre sprog. Det var kun via visse ændringer, at der fra hebraisk kunne overføres f.eks. ordspillet om "træet til kundskab om godt (oprindeligt betegnet "sødt") og ondt". Til oversættelsesbrug på græsk og siden latin måtte der "opfindes" en frugt - *skønt denne ikke er specificeret* i den hebraiske beretning. Det blev til et spil på disse udtryk: *melis*, 'sødt', og *malus*, 'ondt', samt *melus*, 'æble'.

Den Hebraiske Bibel har mange ordspil: Slangen er '*arum*', 'snedig', 'snu', mens '*arummim*' betyder 'mennesker' - har særlige associationer.

Ordet for slange er *nahash* - og i "2. Kongebog" (18,4) hedder Moses' kobberslange *Nehushtan*, foruden at "4. Mosebog" (21,4-9) omtaler, at Moses lod lave en *nehash nehoshet*, 'kobberslange', ophængt på en *nes*, 'pæl/stage': Lydmæssige mønstres ligheder var - som "genkendelser" - krydsreferencer til indforståede sammenhænge.

Hele dette "andet niveau" i beretningen bygger på mange ordspil, der med de bagvedliggende opfattelser med to eller flere ting på én gang ville give forståelse af forhold, som i ord vanskeligt kunne udtrykkes direkte uden at begrænse betydningen. I Bibelens "Salomons Højsang" læstes om at gå ind i den fantastiske have, som var det en mystikerfortolkning af at "trænge ind i *PaRDeS*", og kærlighedsmotivet læstes som sjælnes længsel efter sin højere tilstand i Guds nærhed.

Endnu et eksempel er en senere og apokryf tekst (tillæg til jødernes græske bibel, Septuaginta) med Daniel-teksten om "Susanne i badet". Her ses en lignende dobbeltbund i beretningen om haven, hvori der angives at være to "mindre rene" rabbier og to specielle træer.

I himmelgeometrien kunne "haven" opfattes som en cirkel/oval (*Par-des*) midterdelt af Verdens-aksen op til en hovedstjerne, (*hvide*) *Svane* (ved *Lyra*), der med navnet Susanne, hebraisk *Shoshanah* ('hvid lilje'), repræsenterer "renhed". Under stjernen opfattes en tværakse vinkelret på Verdens-aksen, og som et T-kors deles "haven", himmelcirklen, i en treenighed, øverst: den "rene" halvdel, og under: to "mindre rene" kvarte.

På Daniels hjemsted Babylon, hvor episoden foregik, betød *rabbi* også 'en kvart' (ordret '*stor' brøkdelt*) - og forstås også på aramaisk (jf. at enkelte af Bibelens Daniel-tekster er på aramaisk). Opdeling af haven med de to træer i hver sin del, samt at det ene træs frugter var søde, er som Bibelens paradiseretning med Livets træ og Kundskabens træ i hver sin ende. Himlens tredeling vises senere som et T i en cirkel O og

ansås som genspejlet i det jordiske (jf. *Orbis Terrarum* i kap. 5).

Kirkefaderen Origenes insisterede på - med sin viden modtaget fra lærde jøder bl.a. i Egypten - at "mange bibeltekster er absurde eller endda umoralske, hvis ordene kun tages for pålydende eller bogstaveligt".

At Moses' religion, der - i lighed med andre store religioner - synes at have haft et øverste, mere tillukket, niveau for indviede, bestyrkes bl.a. af en *gnostisk* tekst, "Johannes' Apokryfon". Den hævder, at skabelsesberetningen ikke betyder dét Moses bogstaveligt har skrevet, men har en skjult mening, senere kun kendt via gnostisk åbenbaring. Uanset om ideen var korrekt eller ej, blev den behandlet som fast realitet.

Adam gav dyrene "i himlen" navne

Adgang til den esoteriske viden bag den kosmologiske eller universelle stjernelære var at bryde bibelteksternes mere vanskelige "segl" - og hørte til blandt de højere trin. Senere hen var f.eks. Augustin med sin indsigt i astrologien - hvilket beskrives i hans værk "Bekendelser" - endda stærkt kritisk over for virkningerne af tekstens almene brug. Han udtaler netop, at "de hellige skrifter":

"...kan ikke være til nytte for nogen, med mindre man forstår dem på den *rigtige måde*...".

Blandt mere skjulte læsemåder af de forskellige lag - som bl.a. egyptisk og babylonisk præg har aflejret i de *ældste dele* af Bibelen - skimtes et kosmologisk-astrologisk stratum. Ved starten af "1. Mosebog"s skabelsesberetning (1,14-15) tales om at kunne se tegn på himlen:

"...der sættes 'lysgivere' (himmellegerne og stjernerne) på den udstrakte himmel..., de skal tjene som *tegn* og markere årstiderne, og afmærke dage og år...".

Bibelteksten oplyser, at "Adam gav dyrene navne", og at det foregik i det himmelske Eden. Det oversættes til *Paradis*, et oprindelig persisk udtryk for 'cirkelkreds', 'omslutning', 'omhegnet have' - jf. også hebraisk *gan* (se nedenfor). Dette ansås som selve ekliptika-cirkelns *indhegning* af havens indhold af dyr og andre ting, idet alt hvad der omtales i Paradisberetningen findes på himlen og betegnes bl.a. ved mange stjernebilleder med dyrenavne, især i Dyrekredsen. Jf. også Jesu lignelse om vingården med havemuren om (og hovedhjørnestenen).

"Adam gav dyrene navne" i Paradis og blev deres herre - ud fra den gamle ide, at "dét, som man kender ved navn, eller giver navn, behersker man". Det opfattedes også i den relation, at Adam var "den første astrolog", da han derved beherskede kendskabet til stjernerne og deres hemmeligheder ved at give dem betegnelser som "dyrenavne på himlen".

Adam kendtes over hele Mellemøsten og Indien. I Babylon (Akkad) kaldtes han Tammuz, og det babyloniske skrifttegn for ham var overtaget fra sumererne. Tegnets form er en gengivelse af stjernebilledet *Arctu-*

rus (også kaldet *Bootes*), der ved en linje/snor ses forbundet med "livmoderen": stjernebilledet *Arctos* (med de mange navne: *Store Bjørn*, *Vildsvinet*, *Karlsvognen*). Allerede tidligt hos sumererne ses Adam på himlen placeret inden for Dyrekredscirklen, dvs. i Paradis.

Jakobs to hustruers navne *Rachel* og *Leah* betyder på hebraisk hhv. 'får' og 'vildokse' og vil samtidig henvise til betegnelserne for de to første stjernebilleder, *Vædder* og *Tyr*, i Dyrekredsens række på himlen. Deres fars navn *Laban*, er en afledning af det hebraiske navn for 'Månen'.

Det i Bibelen hyppigt anvendte, oprindelig babyloniske (også så sent som hos Nebukadnezar) udtryk, "himlenes hærskarer", betød "stjernerne store skarer". Et tidligt israelitisk udtryk var *Jahweh sebaot*, normalt oversat 'hærskarernes herre', men er egentlig 'han frembringer hærene/stjernerne' - og er derved '*stjernernes herre*'.

Tærskelpladsens magiske kreds

I Egypten afbildedes Verdens-aksen som en høj pæl, til hvilken en okse forben, *Meskhethu/Khepesch*, var fæstnet på himlen i en snor (jf. nærv. kap. 10 om "Jobs Bog") og løb rundt om i hvert døgn: Ligesom en okse - i rundgang bundet til en pæl i midten af tærskelpladsen - tærsker kornet med sine ben (klove): egypternes udgave af stjernebilledet *Karlsvognen*.

I mange oldtidslande var en tærskelplads et yndet symbol på himlen. De ofte cirkelformede, brolagte (eller på klippegrund) og i reglen *højtliggende* tærskelpladser var i midten forsynet med en pæl til at binde trækdyrene ved, når de tærskede kornet under deres traven rundt om pælen. Her trak man en *tærskelæde* rundt i samme cirkelbevægelse hen over kornet. Den praksis kunne ses så sent som i 1990'erne i det sydlige Spanien.

Tærskelpladsens pæl - "midt i himlen" - anvendtes som symbol for Verdens-aksen med *Tærskelæden*, der visuelt ligner *Karlsvognen* med sit tøj til Verdens-aksen og sin daglige cirkulation om den på himlen. I Israel blev disse højtliggende 'tærskelpladser' (hebraisk *goren*) anset for "helligt sted" og magisk kreds. De var ofte runde - som et 'skjold', der på hebraisk har ordspil på *gan*, som er himlens 'Paradis', *Gan Eden*. Jf. også at helligsteder på hebraisk, *bomah*, er (betyder) 'høje steder'.

Ved *gan* er betydningen som skjold - rundt og hvælvet - udtryk for selve himmelhvælvingen, Paradis' sted. Det går igen i græsk, indisk og kinesisk myteform: hvælvingen er skildpaddens skjold (hvis mønster af "øer" er stjernebilleder); skjoldet er *Lyra's* (*Lyren's*) resonanskasse.

På nogle tærskelpladser blev der også udført ofringer. Bibelen oplyser, at Jerusalems tempel for Jahweh-religionen blev anlagt, af David, på en *tærskelplads*. I forvejen var denne plads hellig for byens hidtidige jebusitiske religion. Hos Matthæus og Lukas vil Jesus stå med:

"...sin *kornkasteskovl* i hånden for at gennemrense (byg?) på sin *tærskelplads*..."

Det er påpeget af Milano-observatoriets leder, den hebraiskkyndige italienske astronom og forsker Giovanni Schiaparelli (1835-1910) i sit værk "Die Astronomie im Alten Testament" (Gieszen 1904), at jøderne for 2.000 år siden kaldte stjernebilledet *Karlsvognen* for bl.a. *Kornkasteskovlen*. *Karlsvognen* ligner et skaft med stort skovlblad - og på himlen set fra Sydeuropa, Mellemøsten og Nordafrika drejes den hver nat helt ned og vil som nævnt lige strejfe Jorden (i horisonten), og hæves igen. Dvs. samme bevægelse som en kornkasteskovl, der fra *tærskelpladsen* smider kerner op i luften som himlens utallige småstjerner (så avnerne blæses bort fra derfor højtliggende tærskelpladser).

Karlsvognens stjerner (med relationer til livmoder etc.) ses knyttet til *hieros gamos*, det "hellige samleje". I Bibelen viser "Ruths Bog", at Ruth og Boaz udførte et *hieros gamos*-lignende ritual på Boaz' tærskelplads. Også her findes perspektivet med Verdens-aksen, tærskelpladsens midterpæl og ideen om kongeligt afkom - idet Ruth (skønt ikke-jøde) og Boaz herved blev stamforældre til Davids kongeslægt. "Ruths Bog" (3,4) fortæller, hvordan Boaz skal rense byg på tærskelpladsen, men - bemærkelsesværdigt - midt om natten. (Jf. bind 1's appendiks). Han lagde sig til hvile på kornet, og Ruth anvises at snige sig ind, løfte kappen ved hans fødder og lægge sig der - og:

"...så skal han nok sige dig, hvad du skal gøre..."

- og der blev de så "liggende resten af natten lige til om morgenen".

Også i dag hos Israels jøder af den oprindelige befolkning findes en overleveret skik, hvor brud og brudgom, klædt som konge og dronning, sættes på tærskelpladsen og trækkes rundt og rundt på tærskelpladsen.

I mange lande er det ligeledes skik, at der til en bruds traditionelle udsmykning hører en brudekrone. Det er en efterligning af regalier, der oprindeligt var himmelsymbolik og tegn på *hieros gamos*-indvielsen, som dronninger som "guds-hustru" udstyredes med for 5.000 år siden.

Hvad guden eller guderne i myterne fremstilles at foretage sig, blev efterlignet af kongerne i deres ritualer, som herefter til en vis grad blev kopieret af de fornemme personer, der til sidst efterlignedes af folket. Parallelt hermed trængte de højere mysteriers hemmeligheder ud og endte med - trinvis - at indgå, især via religionen, i folkekulturen.

Først så sent som i 900-tallet e.Kr. afsluttede jødiske masoreter en fastlæggelse/rekonstruktion (evt. påbegyndt cirka 250 e.Kr.) - alene ud fra én tradition - af udtalen af Bibelens ord (der i et tidligt hebraisk skriftsprog ellers var uden betydningsstyrende vokaltegn). Sådan fastfros det nye system læseren til mest at *opfatte kun én direkte forståelse* ud af de mange flertydige begreber. Herved kunne dele af den bagvedliggende tradition (f.eks. stjernekundskab), filosofi og erkendelse (f.eks. om flere tekstniveauer) gå tabt.

Stjernemysterier udbredt i Bibelen

'Paralleller' mellem det Gamle og Nye Testamente

Betegnelsen *testamente* er et græskinspireret latinsk ord, bl.a. for: 'pagt'. Gamle Testamente betyder den gamle pagt - den såkaldte gudspagt, nemlig *en kontrakt* som Moses overbragte til israelitterne. Mens de kristnes Nye Testamente var den nye pagt, som Jesus bragte.

Forholdet mellem den gamle og nye lære - bl.a. ud fra Paulus' "1. Korinterbrev" (10,1-11) - ansås at være, at Moses er forbundet med *Lovens indstiftelse og retfærdigheden*, og Jesus med *Lovens opfyldelse og nåden*. I Johannesevangeliet (1,17) betones "parallelle" også, men i lidt ændret form. Der blev tidligt ligeledes lagt vægt på de to tekstsamlings forekomster af "parallelle" i sætninger og i indholdets betydninger.

I det Gamle Testaments indledning mister mennesket adgangen til Livets Træ, men "får den tilbage" i det Nye Testaments slutning. "*Verdenstræet*", Verdens-aksen, er her: først og sidst - en kosmologisk faktor. Idet Bibelen også brugtes som et mysterieskrift, ansås "stjernemysterier" i det Gamle Testamente at findes "tilsvarende" i det Nye Testamente.

Rabbinerskrifterne (Baring-Gould, II, s. 71) omtaler supplerende til "2. Mosebog"s beretning, at forinden Moses' fødsel i Egypten havde *Gabriel* ("Jordens engel", jf. den egyptiske Jordens gud *Geb*), varslet undfangelsen over for hans mor. I parallelt perspektiv angiver evangelierne, at Gabriel gav Maria budskabet om hendes undfangelse af Jesus.

Gennem tiderne gik kirken videre og videre i opfattelsen af parallelle mellem de to testamenter. Derfor kunne oversættelser af det Gamle Testamente ses tilpasset, hvorved disse parallelle (ofte kunstige) skulle demonstrere, at hele det Gamle Testamente også kunne ses som én stor forudsigelse for indholdet i det Nye Testamente.

Den nye pagt ønskedes set som bekræftelse og forlængelse/udvidelse af den gamle. Men som bekendt opstod der ved dette skifte hyppigt strid blandt tilhængere af det gamle og det nye (de jødiske kristne).

Igen, ligesom Zadoks præsteskab i Jerusalem, og siden hen Ezra, ændrede i Moses' religion, blev også kristendommen ændret - især efter slutningen af 300-tallet f.Kr. - til mest at være en folke- og statsreligion.

Zadoks egentlig judæisk-levitiske præsteskab havde før Ezras tid fremtvunget, at religionens hovedsæde blev templet på Jerusalems Zionbjerg hos *Judas* efterkommere, judæere/jøder. Dvs. ikke på Samarias

Gerizimbjerg hos Josefs efterkommere, sådan som Moses' beslutning lød, ifølge Bibelen. Senere hos de kristne opfattedes paralleller i Bibels beretning om, at allerede *Juda* forrådte Josef - og en af *Judas* efterkommere forrådte Joshua ved at stjæle israelitternes fælles guld og i sit *telt* gemme det, nedgravet under *teltstangen* (allegori for himmelteltet og Verdens-aksen og en guldskat ved dens rod), for at "Juda" ville have monopol på den kultiske viden "guldet" og skjule det hos sig selv. Og endelig at disciplen *Judas* (dvs. 'jøde') forrådte Jesus (hvis hebraiske navn var *Joshua* ligesom Moses' efterfølger).

I egyptiske kulter blev "vand forvandlet til vin" af Osiris. I græske kulter lod gudesønnen Dionysos vand forvandle til vin. Og "gudssønnen" Jesus forvandlede vand til vin ved brylluppet i *Kana*. Jesus kunne i den relation ses som "logos-sønnen", der "ledte vejen til Paradis":

- Tilsvarende førte Moses, hvis navn betyder 'sønnen' (egtl. 'barn'), de udvalgte ind i "*Kanaans* (rørets, Verdens-aksens) land". Begge stod de som ophøjede vejledere inden for "den store lære". Foruden at Moses og Jesus i traditionen var forbundet med den skjulte lære.

Stjernelærens paralleller i Bibelen

Først og sidst var der - ligesom hos alle kultursamfund dengang - tale om, at religionen rummede en *kosmologisk* lære. Hvilket uundgåeligt *inkluderede himmelmæssige forhold som forståelsesgrundlag*.

Israelitternes 12 stammer var en opdelingsform, der i "1. Mosebog" (49,1-28) baseredes på ideen om Jakobs 12 sønner. De knyttedes som 12 stamfædre til nogle symbolske billeder, der i traditionen (bl.a. gengivet hos Josefus) er stjernebilleder inden for Dyrekredsens 12 himmelsektioner. I "1. Mosebog" (15,5) omtales, at Jahweh viste Abraham stjernerne og lovede ham, at Abrahams efterkommere skulle:

"...blive talrige som himlens stjerner..."

Men dette kan *også* læses, som at deres antal skulle blive "som himlens stjernebilleder" - der var samme ord som 'stjerner' - og dermed blive som Dyrekredsens 12 stjernebilleder (der i sig selv rummer utallige stjerner). Moses var leder af 12 stammer, der modtog og viderebragte hans lære til slægterne. I det Nye Testamente havde Jesus 12 apostle, der modtog og viderebragte hans lære. Kirken satte den i forbindelse med de 12 Dyrekredstegn, heraf var de fire evangelister symboliseret (den såkaldte syriske tetramorf) ved stjernebillederne Tyr, Løve, Ørn/Skorpion og Engel/ Vandbærer.

Josefus fortæller, 93 e.Kr., i sit værk "Antiquitates" (205-219) om påfaldende lighed i mønsteret hos fødte ledere. Og her, at Moses' fødsel skete ved en særlig himmelkonstellation forudsagt af astrologerne, samt at kongen beordrede barnedrab. Begge dele kunne de kristne genfinde om Jesus, hvor de tre vismænd/astrologer så hans stjerne i øst - etc.

Som nævnt blev der ikke alene i den oldkristne kirke lagt vægt på "ligheder". I de senere pavers officin satte en hel komité i flere århundreder ideen i system og udpegede utallige eksempler på det Gamle Testaments paralleller i det Nye Testamente. Nogle paralleller kunne eventuelt virke ægte, men flere andre fremtræder som fortænkte og forskruede.

Også inden for mysteriekulterne spilledes der på mange "paralleller" mellem Moses og Jesus. Moses omtaltes - f.eks. af Philo - som højeste mysteriekultleder, psykopomp og hierofant. Mens Jesus betegnede - af Clemens af Alexandria - efter samme princip med kultiske titler, såsom "fakkelbæreren" og "mysteriekultpræsten".

Tilmed Jesus med sit hebraiske navn Joshua kunne associeres til Moses' *efterfølger* Joshua, idet Jesus havde erklæret, at han var kommet for at opfylde Moses' lov.

Kirken anså Moses' forordning om "de 12 stammer, der skulle spredes i Israel", som parallel til at Jesu 12 apostles tilhængere skulle spredes i Verden.

Moses kendtes i traditionen som en betydelig stjernekyndig - som ingen anden bibelsk person. Endnu i dag siger samaritanere i Israel, at:

"...astrologi er en kunst, der går tilbage til Moses, som lærte det ved faraos hof...".

Også Jesus udtrykte sig med astrologien, der var uadskillelig fra hans samtid, idet han varslede om kommende tider og i flere evangelier talte - ligesom en astrolog ville gøre det - om

"...tegn fra himlen...".

Ifølge bl.a. Matthæusevangeliet (12,25) sagde han:

"...Og der vil være tegn i Sol og Måne og stjerner...".

Og (i 16,2-4) om jødiske teologer, de skriftkloge, sagde Jesus, at de:

"...forstod sig ikke på at tyde tidernes tegn på himlen...".

En hændelse med langvarig efterklang var, at Moses, under en terapi for de syge blandt israelitterne i ørkenen, fik dem til at fokusere på en kobberslange ophængt på en pæl. Dette motiv genfindes på himlen som et stjernebillede (hvis navn nu er ændret til *Sobeskys kors*) - mens selve tegnet *stadig* i dagens medicinske verden er et helbredelsessymbol, kaldet *Æskulap-staven*, senere anvendt for "lægekunstens fader" Hippokrates.

Ved de oldkristne sekters og oldkirkelige teologers senere paralleliseringer mellem det Gamle og det Nye Testamente kunne det få betydning, at Moses' kobberslange på pælen/staven (som de syge skulle betragte) *også* var dette stjernebillede med det pgl. motiv. Dette er igen udsnit af et større stjernebillede 'Slangebæreren', i græsk astromytologi kaldet *Ophiochus* eller *Jason*. Ifølge Josefus er navnet "Jason" identisk med hebraisk *Joshua*, på græsk *Jesus*' hvis berømte virke som helbreder kunne bidrage til "paralleliteten".

Rabbinerne om astronomi i Bibelen

I flere kapitler er demonstreret kosmologisk stjerneopfattelse indlagt i det Gamle Testamente. Ligeledes vil kunne ses, at metoden reelt har paralleller med en noget lignende underliggende struktur i flere af de tekster, der kom til at indgå i det Nye Testamente. Det har forskningen ikke hidtil beskæftiget sig med, skønt det heri kunne belyse en række sproglige gåder og problemer med en ofte mindre konsistent form.

Senere brugte også apostlen Paulus stjernemæssig terminologi, både med kendte udtryk - og mindre åbenlyst (jf. nærv. kap. 22). Forbilledet for ham eller hans sekretær Lukas var simpelthen (fortsat brug af) de tidligere omtalte tekstmetoder, der er anvendt i Bibelen.

Skønt overleveringer gennem tiderne har gengivet "Moses som den store astrolog", fandt det ikke genklang senere i den kristne kirke. Og Moses' lov indeholder et forbud (5. Mos. 17,3), nemlig mod at:

"...tilbede Solen, Månen og hele himlens hær (stjernerne),
hvilket jeg ikke har påbudt..."

Den omtalte "stjernetilbedelse" er flere gange i senere tider blevet forvekslet med astrologien, der ikke har med tilbedelse af planet- og stjerneguddomme at gøre. Men det kunne alligevel inden for den kristne kirkes lære anses for en betragtelig synd.

I Moselovens forbud var døden den strengeste straf for afguderi - dog fordredes mere end ét vidnes udsagn, mindst to eller tre vidner. Det var mest til afskrækkelse, der kendes intet til, at det nogensinde var effektueret. Moses' forbud mod *stjernetilbedelse* og spådomsmagi var rettet mod afsmitning fra semitiske nabofolks direkte *dyrkelse* af *Sirius* i form af gudinden Astarte og hendes pæl, Verdens-aksen. Esoterisk stjernelære var noget helt andet. I den jødiske verden - men anderledes hos kirken - ses misforståelsen sjældent at forkomme.

Astromytologisk lære fortsatte ofte uanfægtet sin udbredelse: I rabbinerskrifterne udgør de tekst-helheder, der omtaler Sol, Måne, og planeter, stjerner og stjernebilleder samt astrologi og allegorier om disse emner, ofte op til 10 pct. af de ældre rabbinske teksters indhold.

Qumranskrifterne og stjernerne

Optagetheden af kosmologisk-astrologiske emner sås også hos jødiske sekter med afvigende religiøse opfattelser. Bl.a. hos den sekt - som mange anser for at være essæerne - der var aktive i mere end 200 år og i 70 e.Kr. efterlod sig tekster på skriftruller i huler i Qumran i Judæa ved det Døde Havs vestbred: I Qumran-hule nr. 4 er der fundet en del manuskripter omhandlende astrologi, skrevet med hemmelig kodeskrift - netop fra denne sekt med dens specielle religiøse opfattelse.

Den engelske semitolog, John M. Allegro, var en af de førende ud-

forskere af den jødiske "Qumran"-sekts efterladte skriftruller. Blandt stadig ansete værker om disse skriftruller handler hans "The Dead Sea Scrolls" (rev.ed., Hamondsworth 1958) om især det største fund af 550 tekster i Qumran-hule nr. 4. Her fortæller Allegro bl.a. om sektens anvendelse af astrologi, som dens medlemmer undertiden gengav med særlige *kodeskrifttegn*. Bl.a. at:

"...Om natten, mens nogle sov i deres telte og hytter under klipperne rundt om, og deres brødre i sekten vedblev med deres uafslættelige salmesang, plejede nogle af de ældste at stå i vagttårne og stirre ind i himlen, mens de noterede Månens og stjernernes bevægelser, og ikke alt i deres arbejde var af ren akademisk interesse. For dem kunne stjernerne og disses indbyrdes stillinger vise særlige indflydelser i menneskenes liv, og blandt deres (kultens) eksotiske dokumenter findes der et, som beskriver himmellegemernes indvirkning på de fysiske og åndelige karaktertræk hos dem, der er født i bestemte af Zodiakens stjerne-tegn. Naturlige fænomener, der indtraf på sådanne tidspunkter, kunne bruges til at forudsige særlige begivenheder..."

De astrologiske kodeskrifttegn er gengivet, og oversat, af Allegro i en af hans videnskabelige afhandlinger: "Qumran Cave 4" (Oxford 1968).

Han blev senere hårdt angrebet af teologiske forskere, der misbilligede, at han også prøvede at udforske spor af narkotisk tradition i Mellemøstens kulturer, og at han tolkede for "freudiansk". Han anerkendes især for sine energiske oversættelser og udgivelser. Også det misfornøjede kolleger, der var kritiseret for sendrægtighed. Det er bemærkelsesværdigt, at det i datiden så vigtige stjernemæssige element ikke undersøges mere i de mangfoldige udgivelser om Qumranteksterne.

Stjernesønnen - og den evigt vandrende jøde

Især kendes astrologi anvendt i Mellemøstens mysteriesamfund uden for Israel, nemlig i Persien og Babylon, hvor de indviede især kaldtes "magere", *magos* (magikere). Som ydre laugs- eller indvielsestegn bar de en særlig tophue. Det var fra disse grupper, at tre magere i det Nye Testamente omtales at komme "fra Østerland" og varsle Jesu fødsel, hvor en særlig stjerne var observeret i *øst*. Gennem tiderne har mange ønsket at se en relation til et vers i "1. Mosebog" (24,17) - som blev fortolket til at omhandle en fremtidig stor leder af Israel:

"...en stjerne af Jakob, en herskerstav rejser sig fra Israel..."

Lignende ideer ses i Qumranteksterne, f.eks. i "Damaskusdokumentet":

"...stjernen er fortolker af Loven..."

Stjernen var udtryk for en bestemt ophøjet person: i Qumranteksterne var en David-agtig messias betragtet som "guds søn". Og hos jøderne kunne en messias ikke tænkes uden også at være stærkt forbundet med det stjernemæssige: - Da en jødisk oprører i 132 e.Kr. lod sig omtale som

messias, havde han hertil antaget navnet *Bar-Kochba*, dvs. 'stjernesønnen' (jf. illstr. s. 128). Da han, efter at have fortrængt romerne i tre år, sluttelig tabte, hånedes han med ordspillet *Bar-Kisba*, dvs. 'løgnesønnen'.

I ruinerne fra jødiske synagoger, bl.a. Beth-Alpha-synagogen (100-tallet e.Kr.) nær Galilæa, er fundet mosaikgulve med Dyrekredsens stjernetegnsymboler og solguden i sin vogn i midten.

Jødiske astrologer var i senere tider tilknyttet europæiske kongers og fyrsters råd. Jødiske (og arabiske) astrologers matematiske ekspertise blev anvendt ved opbygningen af Europas første observatorium og navigationsskole, prins Enriques de Navigator ('Henrik Søfareren') instituttet i Portugal i 1400-tallet. Ligeledes rådgav de portugiseren Magellan, både navigatorisk og astrologisk, ved dennes forberedelse til historiens første jordomsejling i 1519-1521. Og de havde på lignende baggrund rådet Spaniens kong Ferdinand til at støtte Columbus' projekt, som førte til Amerikas opdagelse 1492. Netop Rabbi Abrabanel - som på den tid videregav, fra gamle jødiske overleveringer, informationer med astronomisk dateringsforsøg for *Moses' fødsel* - har i Portugal og Spanien deltaget sammen med sådanne jødiske lærde rådgivere.

Hos de kristne i antikkens internationalt græskkulturelle verden kendtes stjernebilledet *Cassiopeia*, et navn der også indeholdt en betydning af '*sandallæder/sål sammensyet af flere lag*'. Herudfra kunne de kristne se en forbindelse til legenden om den evigt omvandrende jøde, Jerusalems *sandalmager* ("skomager"). Her er relationer til det også i mysteriekulterne anvendte egyptiske "livskors" *ankh*, 'liv' - denne hieroglyf viser en sandalrem (jf. kap. 17), livets/menneskets jordforbindelse.

Som straf for at have skadet Jesus, var sandalmageren dømt til evig vandring og måtte kun hvile *nytårsaften* og da kun sætte sig på en plov: Denne legende hentyder til stjernebilledet *Ploven*, kaldet *Triangulum*, på himlen ved det sted, Solen dengang passerede ved nytår. Ud for dette sted findes stjernebilledet Andromeda, der i stjernemytologien netop har stærkeste relation til Cassiopeia. De fleste folkeslag havde nytår her, 21. marts, i flere tusinde år indtil for blot 300-400 år siden, da nytåret blev flyttet til 1. januar. Derfor tabtes forståelsen af "hvilestedet" og dets placering her ved optakten til påsken.

Stjernekode i Noah-beretning - og hos Homer og Æsop

Indbyggede meddelelser i Bibelen og i andre ældre *tekster* - og med tilsvarende princip i *mundtlige* overleveringer og *myter* - benævnes bl.a. som "steganografier". Ikke alene optræder de i Bibelen - de var stærkt udbredt overalt.

I sit værk om Odysseus og hans sejlads omtaler Homer flg.: Plejadernes stjerner; "Solens okser" dvs. planeterne; Kalypso, et navn for stjernebilledet Store Bjørn; og den enøjede Kyklop, dvs. stjernebilledet

Orion. Det lå lige for i dette tilfælde at bruge stjernemotiver, fordi man i forvejen fulgte sin kurs til søs ved hjælp af stjernerne. Jf. som nævnt at i det Nye Testamente findes *et særligt lag* i Paulus' sørejse.

Som ydre form er *myten* brugt af Homer - her hævder den græske filosof Heraklit (540-475 f.Kr.), der også selv kan skrive kryptiseret, at:

"...Myterne (af Homer) er profane, hvis de ikke bliver forstået allegorisk i deres dybere underliggende mening..."

Myteformen ses anvendt overalt - og indeholdt ofte stjernelære - bl.a. i: Jesu lignelser, Æsops fabler, "Tusind og En Nat" og i folkeeventyr. I den form tåles "slid" og mindre ændringer, da indholdets essens stadig vil bære en oprindelig information. Bevarelsen heraf støttes pga. opfattelsen af astromytologiske *genparter* i himlens stjernemønstre. De er alle generationers "store huskeseddel" - stort set uforanderlig i årtusinder.

Når gudinden Diana, en græsk version af Isis/Sirius, kendtes for sin bue og sin hund, var disse for en gudinde usædvanlige attributter udtryk for *Sirius*, kendt både som *Buestjernen* og *Store Hund*. Hun omtales også med flere hunde, dvs. inklusive stjernen *Lille Hund*, kendt under navnet *Procyon*, 'hunden foran': den stiger altid op først af de to. *Jægeren*, et navn for hendes nabostjernebillede *Orion/Osiris*, iagttager hendes badning i *Floden*: stjernebilledet *Eridanusfloden*, som *Arken/Skibet* sejler på. Orion/Jægeren/Smeden er dødelig, men genopstår.

I denne græske stjernemytologi optræder en styrmand med navnet *Canopus* - svarende på himlen til: At styreåren/roret ved *Arkens/Skibets* agterstavn er dette stjernebilledes hovedstjerne *Canopus*.

En af "Æsops fabler" fortæller om "hanen på ryggen af hunden på ryggen af æslet" og viser sig at være en metafor for Verdens-aksen, med stjernebilledet *Æslet* nederst og *Store Hund* oven på dens ryg - og helt øverst *Hanen*. Sidstnævnte findes ved Verdens-aksens øverste pol ved stjernebilledet *Svanen (Hanen)*, kendt af babylonierne som *tartu-gallu*, 'kongehanen', og senere på arabisk-egyptisk som den *Sorte Hane/Høne*.

Oldtidskulturernes stjernenaavn dokumenteres bl.a. i R.H. Allen's "Star Names, Their Lore and Meaning" (rev. ed., New York 1963).

Efter sidste fase på 17 dage i *Arken* (*Canopus*) sendte Noah herfra fugle til (Ravnens stjerner i) vest og til (Duens stjerne i) øst.

Og i Homers mysteriekultisk prægede kvad "Odysseen" varer *også* Odysseus' sejlads (i en sidste fase) 17 dage, hvor han fra sin plads ved 'skibets rør', *canopus*, skulle tage sigte efter *Bootes*-stjernerne (ved *Jomfruen*) i vest og derefter mod *Plejaderne* i øst (ved *Vædderen's* grænse). De distinkte *sigtelinjer* og *himmelsk mysteriegeometri* ses i begge symbolske fortællinger. Odysseus skulle navigere med *Karlsvognen* til venstre for sig, dvs. holde en øst-kurs. - Myterne henviser sluttelig meget ofte til *øst* - stedet med Solens genfødsel' af dagen og året.

Her i "Odysseen" omtales en kæmpe med ét - blindt - øje midt i pan-

den. Astromytologisk er det stjernebilledet kæmpen *Orion/Kain* (jf. det såkaldte Guds mærke i Kains pande opfattet som "det lukkede 3. øje"), hvis øverst placerede stjerne er *Orions blinde øje* (*al-Hak'ah*, 'den blinde plet'). Den enøjede kæmpes vædder bar Odysseus ud ad "porten" til Solen: Den stjernemæssigt faste rækkefølge fra *Orion* frem til *Vædderen* med forårsjævndøgnet (det gamle nytårs) "solport" i *øst*.

Sfinxens gåde, - den gordiske knude, - og Dantes system

Når mytens *Oedipus* ('dårlig fod') skal gætte en gåde foran sfinxen, foregik det oprindeligt ved sfinxen foran "den store pyramide". Pyramiden opfattedes også som en himmelgeometrisk genpart dannet af *Karlsvognen*, *Plejaderne* og *Sirius* - nær *Sirius* ses stjernen *Krebsens "dårlige"* (venstre) *fod* (delta Cancri). Sfinx-gåden, "at gå på fire, to og tre", har som løsning: "mennesket", repræsenteret af *Orion*, der i hele Middelhavsområdet og syd herfor kan iagttages stige op på himlen netop "gående" på den måde. Det demonstreres udførligt i Aratos' stjernedigt "Phainomena" fra 270 f.Kr.

Alexander d. Store overhuggede "den gordiske knude" på et tov af bark fra *kranion* ('korneltræet'), der bandt (*Karlsvognen* ("livmoder"-*Bjørnen*): Symbolsk (dvs. i sit hoved/*kranium*) fik han i *kultisk regi* overskåret sin moderbinding ("psykiske navlestreng"): En psykisk-terapeutisk handling udøvet i de gamle kulturer. Tovet/snoren fra moder-*Bjørnen* til (hovedet på) hendes søn, *Bootes*, var en af de vigtige sigtelinjer på himlen.

I Egypten vises Bjørnens stjernebillede som *Meskhethiu* (formet som en okseskank) og har "tilsvarende" en snor hen til - eller harpuneres af - gudesønnen Horus (farao som Horus). Netop "skanken", låret med hofte, kendes overalt som eufemisme for livmoder. I babylonisk udgave er det semitiske konger, der harpunerer *Vildsvinet* (den babyloniske *Karlsvognen*).

I Plutarchs Alexander-biografi rummer teksten om Alexanders fødsel nogle skjult indbyggede astrologiske henvisninger. Præcis samme princip har Svetonius' "Kejserbiografier" i teksten om kejser Augustus' fødsel.

Forbavsende sent ses den dobbelttydige læseform overalt. F.eks. hos den persiske 1100-tals digter Omar Kajjam. Og senere i Shakespeares værker, der vrir med direkte astrologiske udtryk - også i det skjulte, ubemærket af litteraterne.

Den også af kirken højt estimerede italienske digter Dante Alighieri (1265-1321) konstruerede sin "Divina Commedia" ('Den Guddommelige Komædie') som et system af hundrede kvad. Dets omhandlede rejse gennem helvede, skærsilden og paradiset afspejler universet i et komplekst etisk, politisk og religiøst system - og symboliserer sjælens vej fra synd og mørke til renselse.

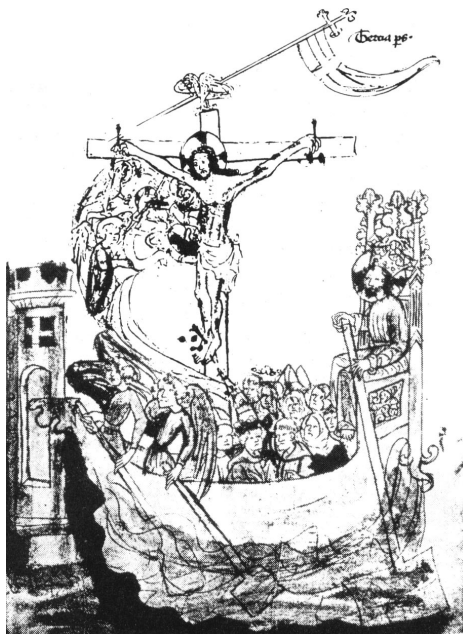
I dette store værk viser Dante sig stærkt influeret af esoterisk-astrologisk lærdom. Han havde kontakt med en mysteriekult i en af sine eksilbyer, Ravenna, der havde mange århundreders statsligt tilhørsforhold til Byzans, hvor forbindelser var bevaret til oldkristendommens tidligt forbudte mysteriekulter. Værket kan være en hjælpende *nøgle* til at forstå det astrale symbolsprog i "Johannes' Åbenbaring".

Tilbage til Moses. Flere af Torah'ens oprindelige tekster var baseret på overleveringer fra Egypten, der har været skrevet med hieroglyffernes billedtegnssystem og et flerdobbelt betydningsindhold. De skulle derefter transformeres til et andet sprog, hebraisk, med et helt andet skriftsystem - alfabetet. Det krævede selvsagt andre måder at udforme teksterne på for stadig at kunne udnytte princippet med "flerdobbelt indhold".

I Bibelen synes dette forhold at have været medvirkende til Mosebørgernes undertiden mindre uhomogene stil. Den ses i forskningen til tider overfortolket eller forsket ud fra nutidens skiftende litteraturteoretiske strømninger, der ikke registrerer de skjulte lag eller nøgler i de oprindelige teksters udformning til kultisk brug.

RESUMÉ:

- Det Nye Testamente har sit grundlag i en kultur ikke mindst præget af det Gamle Testamente. De kristne begyndte tidligt systematisk at søge paralleller mellem de to tekstsamlinger.
- Blandt de ældste kultursamfund var religionen altid forbundet med en kosmologisk lære - de himmelmæssige forhold med stjernerne var et uundværligt forståelsesgrundlag.
- Også Qumranskrifterne indholder tekster af astrologisk observans.
- Parallelismen mentes at kunne findes inden for det Gamle og Nye Testamente ikke alene som religiøse "citater", men også når det gælder både direkte og billedlig omtale af stjernelæren og stjerneforbundne emner.

Arken i ny skikkelse med 'menneskesønnen' korsfæstet til masten, der udgør nederste del af Verdens-aksen - og med St. Peter som rorsmand i stedet for den gammeltestamentelige Noah. (Illstr. i italiensk 1400-tals manuskript).

Arkens og kurvens hemmelighed

Kurvens okkulte indhold

Et særligt højdepunkt i mysteriefesten, uanset kulten var græsk, romersk, persisk etc., var, når de såkaldte "hellige ting" fremvistes ved på et bestemt tidspunkt at blive taget op af *en sivflettet lågkurv eller (en) ark*.

Dette foregik ved nogle ritualer i mysteriernes såkaldt psykodramatiske proces (jf. også illstr. s. 128). Her indgik netop "fra kurven til kisten": fra fødsel til død - i et nøje *timet* moment - for at en forberedt og programmeret psykisk effekt hos kandidaten skulle lykkes optimalt.

De "hellige ting", der blev taget op af kurven eller arken, kunne være "Osiris' phallos". Eller "Jomfruens spire eller skud": på egyptisk *christ* (*.hes-t*), dvs. 'spire' (eller 'scepter'), der var et kornaks, ofte af guld. Jf. indflydelse fra egyptisk kultpraksis; samt Esajas-citatet, der i *kristen tradition* blev til forudsigelse om Jesus: "spire/skud, der vokser på Davids stamme". I kurven kunne det være *barnet* - "stjernebarnet", en dukke udformet som et "gudebarn" kaldet *Jao-Bacchos* eller *Io-Bacchos*; formen *Jo* genkendes ved egypternes månegud *Jah* samt israelitternes korte form af *Jahweh*-navnet.

Clemens af Alexandria havde - inden han blev kristen og senere kirkefader - selv været "en myste", dvs. et indviet mysteriekuultmedlem. Han fortæller om "den hellige formel ved mysterierne", at:

"...jeg fastede, jeg drak af blandingsdrikken, jeg tog op af kisten og berørte det. Jeg lagde det i kurven og derfra atter i kisten..."

At den vise Moses i Egypten oprindelig havde ligget ligesom gudebarnet Horus i en flettet kurvekiste/ark med låg, var af mægtig betydning i disse kultiske indvielsesmysterier. "2. Mosebog"s tekst (2,1-10) om Moses i den lille ark på Nilen bruger det hebraiske udtryk *tebat* for 'ark'.

Det ord kendes på egyptisk som *tepet* eller *debait* og på græsk *taibe*, der igen blev det græske navn *Theben* for Øvre Egyptens hovedstad *No*, hvor guderne ustandselig blev båret i procession i *kister* og i små både. *Arken med Moses* var da på *én gang kiste og båd*. Det nævnte hebraiske *tebat* for arken på Nilen er også brugt for Noahs ark - de to eneste gange det ord bruges i hele Bibelen (ikke at forveksles med Pagtens Ark, 'aron').

Selve ordet *ark* (*arc*) betyder på flere sprog også 'bue' - som i regnbuen og *Buestjernen*, der viste sig ved arken. De *indviede* bygmestre - hvoraf "frimurer" begrebet er opstået - kaldes med et græsk forbundet ud-

tryk *arkitekt* og er delvis et oprindeligt babylonisk udtryk (*teqnu*). Tilsammen betyder det 'øverste bygmester'. Mens "ark" også indgik i latinsk *arkanum*, der betyder 'hemmelighed'. Det 4. af de 7 trin i de græske mysteriers kulter hed *kistophoros*, 'den, der bærer kultheden (kisten)'.

Den nye - genfødte - fra kurven/arken

Den Hebraiske Bibel kalder den lille ark med Moses, *tabat gome*, dvs. 'kiste/ark af papyrus' (genitivisk). Den blev tætnet med *zafeth*, 'beg'.

Selve tætningen af denne ark med asfalt og beg adskiller sig fra omtalen af Noahs ark, som var blevet bygget af træ af arten *gofér*, der så fik et ordspil med *kofer*, der var et andet hebraisk ord for 'beg'.

Men *zafeth*, 'beg', importeredes fra Kanaan ("La Recherche", fevr. 1990) og affødte et *egyptisk* ord, også på Hatshepsuts og Moses' tid: *sifet* - det egyptiske navn for et olieprodukt, både i form af 'beg' og som 'salveolie' især til præparation af de afdøde i kisterne. Blandt Bibelens forskellige ord for 'beg' kunne Moses-tekstens valg af det egyptiske *zafet* netop hænges sammen med Osiris-ritualets kiste eller ark i den oprindelige hændelse.

Egypterne anvendte en sådan kiste eller "kassekuffert" til at opbevare og transportere gudebilledstøtter, gudestatuetter, ved religiøse optrin. Bl.a. et ritual velkendt fra den egyptiske mytologi, der foregik ved at gudinden Isis' indgriben lod gudebarnet Horus som ny konge genopstå fra den afdøde kongegud Osiris' ark (kiste), der sejlede på Nilen.

Der synes ved episoden med Mosesbarnet i arken på Nilen *tilsvarende* at være opført et mysteriespil. Kongehuset og højtstående var udklædt som guder - med Faraos Datter i en hovedrolle som Isis, der bader i floden - og med *symbolsk gennemlevelse* af gude/kongebarnets ankomst.

Mysteriespil-akten ses også i rabbinerskrifternes omtale (Baring-Gould, II, s. 76) af, at Faraos Datter konkret betegnede episoden som:

"...den *hellige handling* på floden..."

Idet Isis lod Horus opstå genfødt fra Osiris' kiste, fremgår det "tilsvarende" af bibelteksten, at det er Faraos Datter, der åbner arken, så at *barnet, den nye konge, kunne "opstå" fra arken*.

Noahs ark opholdt sig 40 uger på vandet, og først nu så Noah dagslyset efter at have været lukket inde i hele den tid, dvs. svarende til normalt 9 måneders graviditetsperiode, hvor et foster er omgivet af fostervand. I kulterne foregik dåben ved, at kandidaten fik hele kroppen og hovedet neddukket i vandet. Det var en renselse, men kunne desuden opfattes symbolsk at være omgivet af fostervandet, inden *genfødslen* derefter blev gennemspillet i kultens regi.

Sirius, buen på himlen

Arken/Skibet var navnet på det stjernebillede, hvis hovedstjerne *Canopus* findes ved foden af Verdens-aksen. På denne stjernedannede linje tværs

over himlen findes stjernen *Sirius* oven for *Canopus*, de to overhovedet klareste stjerner af alle på himlen. *Sirius* og dens betydning optræder igen og igen i bibelske såvel som de kultiske tekster.

Osiris' ark - den "sejlende kiste" blev på himlen identificeret med *Canopus*-stjernen - hvorfra Horus, kongebarnet, blev taget op af gudinden Isis, der var identificeret med *Sirius*: Som i faraos mysteriespil - hvor egyptiske konger har om sig selv anvendt denne betegnelse:

"...Søn af Sirius - og leveret fra Nilen..."

- ifølge emnet "Sirius" i Eberhard & Helck's *Lexicon der Ägyptologie*, (Band 5, Wiesbaden 1984). Der har temmelig sent i historien eksisteret den viden, at Moses var et egyptisk kongebarn "leveret fra Nilen" og herved "søn af *Sirius* (Isis)".

Den gamle talemåde, at "dér, hvor regnbuen udgår fra, ligger en guldskat" - er fra astromytologien: Visdomsguldet kan hentes fra sit gemme i arken (*Canopus*). Forståelsen gentages, da den Hebraiske Bibel har samme ord for arken med Moses som for arken med Noah.

Idet Noah over arken så pagttegnet - der ifølge Bibelen var "buen på himlen" og almindeligvis også udtrykt som 'regnbuen' - var det et dobbeltydigt begreb overalt i Mellemøsten. Hvorimod det andet kendte udtryk for *Sirius* var "Buestjernen". Og da denne stjerne identificeredes med gudinden Isis, var den symbolske "gentagelse" af ingredienserne ved Noah-i-arken og Moses-i-arken herved fuldstændig.

Da Noahs ark fik lugen åbnet, og lyset kom ind, kom "buen på himlen" til syne over arken. *Buestjernen Sirius/Isis* befinder sig altid direkte over *Canopus* i stjernebilledet *Arken*. Dette (der var genspejlende Noahs oplevelse) var det nu det syn, der mødte Moses, da lyset kom ind, da Faraos Datter i rollen som Isis/*Sirius* lukkede den lille ark-kurv op og kiggede ned på ham: Det første stærke indtryk, når låget åbnes.

Beskrivelser fra græske mysterieindvielser viser, at præcis når kurven med dens effektfulde indhold åbnedes for den person, der skulle indvies - og som under den "programmerede" kulmination af forløbet nu kiggede på kurvens indhold - indebar dette en psykisk *trigger-effect*: I kulterne var dette betragtet som et af de mest afgørende momenter for kandidatens spontane erkendelse under selve indvielsesakten. Denne akt forstås derfor først i sammenhængen med oplevelsens regi.

I andre tilfælde kunne akten udføres i omvendt form: At være lukket inde og med effekt få kistens/arkens låg åbnet. Dette skete for en lang række konger, ofte med gudestatus: Den akkadiske Sargon, de græske Erichtheus, Dionysos og Attis, den indiske Karna, den romerske Romulus, den nordiske Skjold eller Sheaf ('neg'), den turkomanske Tu-Küeh m.fl. - havde som spædbørn gennemgået den proces, en indvielse til at være "den nye konge". Ifølge de gamle tekster foregik denne praksis reelt - det var ikke "vandresagn".

Oldgræske beretninger omtaler Erichtheus' kurv/ark. I Skandinavien, der modtog mange impulser fra Mellemøsten, ankom kongebarnet Skjold/Sheaf i et skib. Også til sejlads til efterlivet (ligesom Osiris) gravsattes konger/høvdinge i skibe eller understensætninger i skibsform.

At Jesus genopvakte *Lazarus* var en typisk mysteriekultisk akt - navnet indeholder (*el*)*Azar* (og græsk endelse *os*): Osiris-navnet på egyptisk *Asar*, guden der døde og genopstod til fortsat liv. Han blev en hovedfigur i kulternes døds mysterier. Den, der her skulle indvies og blev lagt i en kiste, ark eller blot på en overdækket bære, skulle efter indtagelse af en speciel droge derefter ligge død i tre dage og nætter - dvs. akkurat *så længe som Månen er forsvundet* i dagene før synlig nymåne. Han blev så endelig "genoplivet" af kultens mester.

Den græske filosof Diogenes, ca. 400 f.Kr., beskrives at bo i "en tønd". Det græske ord herfor betyder 'keramisk lerkiste med låg' til begravelse af et lig i *fosterstilling*. At *Diogenes*, dvs. 'gudefødt', var i en lågkiste - en type især med *sivkurvflet*mønster i leret - ses forbundet med mysteriekultlæren. Legenden kendes i forbindelse med Alexander d. Stores besøg hos denne filosof. Alexander anmodedes om at flytte sig en smule, så "Solen" kunne skinne på Diogenes. Igen, lyset skulle falde ind.

- En kultisk pointe lå i, at Alexander var født på en speciel Sol-dag: den dag hvor Solen passerer *Løvens* hovedstjerne *Basiliskos/Regulus*.

Diogenes grundlagde en filosofisk skole, *kynikerne* - fra græsk *kyon*, 'hund', et navn pga. en "påstået skamløshed". Men på ovennævnte baggrund synes han (også) især at være kultisk tilknyttet Sirius-mysteriernes lære om Verdens-aksen med *Sirius*. Et af Sirius mest udbredte navne var *Hundestjernen*, og som nævnt, var stjernens forbundethed med Solen og relation til *Arken/Canopus*, her (ler)kisten, velkendt allerede i egypternes afbildning af Isis' (*Sirius*) sjakal-hund Anubis liggende på en særlig kiste.

Indviede blev som født på ny: De fik da ofte nyt navn og, i senere skik, nyt horoskop. De afførte sig det gamle menneske og, ligesom her:

"...iførtes det nye, som fornyes i sin skabers billede til sand erkendelse..." (Paulus' "Brev til Kolossenserne" 3,10).

Arkens dobbelttydning

Den for egypterne vigtigste stjerne, *Sirius*, blev også i gnostisk-kristne og andre retningers mysteriespil personificeret i rollen som Isis. Det blev i senere mysteriers udgave til - efter den delvise "af-egyptificering" af Moses - at *Sirius* nu i stedet blev identificeret med Moses' påståede "søster" Miriam, senere kaldet Maria. *Sirius* blev også kendt som (Jomfru) *Maria Stella* (og også "marina stella", 'Havets stjerne').

Foruden Bibelens og mysterieteksternes sproglige mystik og mange ordspil for stjerner og Verdens-aksen, der forbinder disse med Noahs og Moses' ark, fremgår i det rabbinerskrifterne, at *også* Noahs hustru hed-

der *Miriam*. Her bliver der igen relationer til *Sirius*.

I kulterne kunne det fremstilles, at *Sirius*, nu "søsteren" *Miriam*, be-
fandt sig blandt rør/siv (*kana*), dvs. også Verdens-aksen - ved floden, der
er stjernebilledet *Eridanus/Floden* ved stjernen *Canopus*, Arken.

Og Levi-kvinden, der ifølge Bibelen giver Moses mælk, befinder sig
også ved stedet: Af roden i ordet *levi* findes - ud over allusionen til 'Må-
nen' - også betydningen 'hvid' og 'mælk'. *Mælkevejen*, der følger Ver-
dens-aksen hen over himlen, var både i Egyptens og Mellemøstens ast-
romytologier opkaldt efter 'mælk'. F.eks. hos grækerne fik Zeus som ny-
født gudebarn mælk fra *geden Capella*, kaldet *Amalthea*, 'sundhed', der
er en af de større stjerner ved "mælkestrømmen" på himlen.

Betydningen af *Buestjernen Sirius* oven over arken skulle Noah se
som pagtstegnet for: "ingen ny syndflodsoversvømmelse". Men der er
oprindelig en yderligere dobbelthed, der *også* viser hen til den egyptiske
baggrund, idet *Sirius* i det gamle Egypten var nøje forbundet med Nilens
oversvømmelsesperioder, både kalendermæssigt og mytologisk.

I Egypten fik kirkefaderen Origenes fik mange informationer af lær-
de jøder. Fra den viden hævder han, at det netop ikke var meningen, at
Bibelens fortælling om Noahs ark skulle forstås bogstaveligt:

"...alene foderet til elefanterne i de mange måneder i arken ville
være et kæmpe problem..."

I nogle tolkninger ses der på visse målforhold ved arken og forhold ved
den store pyramide ved Giza. Den er ikke en kongegrav, men mysterie-
indvielsesrum, og er derfor uden et eneste vægmaleri eller inskription,
der ellers var i alle kongegrave. Den har indgang oppe på siden. På he-
braisk er *tsohar*: Noahs arks 'indgang/luge/lysåbning' eller 'tagrygning'
med gavltrekan: arken set som en tresidet prisme/pyramide-form.

I Egyptens tradition for at templerne opbevarede hellige gudebille-
der i særlige kister brugt i procession til lands og på floden, genkendes
episoden med Moses som et gudebarn i den lille ark på Nilen. Samt at
Moses' "hellige tekst" Torah (Loven) blev opbevaret i Pagtens Ark. Den-
ne var konstrueret med "et sæde" ovenpå, "Jahwehs tronstol", så israelit-
terne *uden at krænke billedforbudet* alligevel kunne bære en kiste med
Jahweh (skønt usynlig), ligesom egypterne gjorde med synlige guder.
Jahweh var *placeret direkte på Loven*, jf. at egypternes guder kan ses op-
stillet på "lov og ret", ovenpå en målestok, *maat*, 'sandhed', 'ret', 'lov',
'vedtaget mål' (jf. lign. i engelsk *rule*: 'regel', 'regere' og 'målestok').

I kulterne kunne gudens (Jahwehs) placering/sæde på arken anses at
have et himmelsk sæde som den hellige stjerne *Sirius*' placering "oven
på" *Canopus/Arken*, hvilket kunne være dette specielle motivs baggrund
i den for Moses' hemmelige lære. Idet Moses var stærkt imod decideret
dyrkelse af stjerner, har det været selve den kosmiske *ide* bag dette bil-
lede, det først og sidst handlede om.

Arken - Himmelskibet

Indviede på et særligt trin fik i kulterne en titel, "bygmester", også kaldet "tømmermanden" - en betegnelse allerede for Enkidu i den sumeriske myte om Gilgamesh. Tømmermanden tænktes også som den formelle far (Josef) til Jesus, idet Jesus var "den anden Adam". Jf. *menneskesønnen* på hebraisk er *ben Adam*, 'Adams søn' (men ikke på aramaisk: *bar nasha*). Adam ansås mytologisk som "den første tømmermand", der tildanner (og måske kan "overvinde") Verdenstræet, Verdens-aksen - jf. også Johannes Døbers ord:

"..øksen ligger ved træets rod...".

Det økseformede stjernebillede *Orion* ses ved Verdenstræets rod på himlen. På himlen findes desuden "stalden med oxen og æslet samt Jesusbarnet på stråene i krybben", idet der ved stjernebilledet *Æslets* hoved findes stjernen *Praesaepe*, græsk for 'Krybben'. Den stjerne hedder *Nangaru*, 'Tømmermanden' ("bygmesteren") på babylonisk, det sprog der dengang brugtes "internationalt" til astronomiens termer.

Selve Bethlehem-stjernen observeredes af "hyrderne på *marken*" ("hyrde" var også en indvielsestitel). Begivenheden synes at være foregået i den *anden* Bethlehem-by, der ligger blot 8 km fra Nazareth. Hyrderne ventede nærvæd i byen *Nain*, dvs. 'marken', der også var navn for stjernebilledet *Pegasus'* firkantform (babylonisk og hettitisk *iku*, 'mark-felt') tæt ved Bethlehemstjernen, *Andromedagalaksen* (M-31) i øst.

Når de østerlandske indviede astrologiske magikere - de tre vismænd, der "havde set (Bethlehem)stjernen i øst" - efter at være nået frem fik første glimt af Jesusbarnet placeret på stråene i krybben, kunne det i sig selv virke som indvielsessymbolik.

Det egyptiske *sst3* (*seshta*) betød flere ting, bl.a. 'mysterie', 'hemmelig viden' og 'kornsort', 'et lig' og (senere) 'kiste' - i Erman & Grapow's "Wörterbuch..." (4, 1930, s. 298-300): Det kunne associere til akset i kisten og Osiris' lig. (Jf. kong Skjold lå på *et neg* oven på *en økse* i skibet).

Ifølge det Nye Testamente sejlede Paulus til Rom med et skib med en last *korn*, men skibet havarerede (jf. nærv. kap. 22). Han måtte skifte skib: Systemskiftet fra jødedom til kristendom - et nyt skib/ark med korn (kulternes aks). Skibets symbolik brugtes senere meget hos kirken.

Kursen markeret på himlen

Kirkefaderen Clemens af Alexandria var stærkt påvirket af sin baggrund fra de græske mysteriekulter. I kodeform - og gemt i en mere almen tekst om opdragelse - røber han i sit værk "Pædagogus" (III,59,1) om et af de omtalte "segl", der giver adgang ("opdragelse") til den højere lære:

"...Jeres *Segl* skal være *Duen*, eller *Himmelskibet* som de *styrer* imod, eller *Musiklyren*, som det er optegnet af *apostlene-Fiskerne*...".

Her genkendes himmelskibet som stjernebilledet *Arken* (Noahs ark) med stjernen *Argos/Canopus* som styreåren ved agterstavnen - i græsk stjerne-mythologi hed dette skibs styrmand *Canopus*; Lyren er stjernebilledet *Lyren* øverst på Verdens-aksen; *styringen/kursen følger her særlige himmelgeometriske sigtelinjer*.

Seglet betød "dåben" - og havde forbindelse over til "duen", Helligåndens symbol. *Duen* kaldtes også *Bethlehemstjernen* (*Andromedagalak-sen*) og var babyloniernes navn for stjernen. (Det gik af brug og må ikke forveksles med en helt anden stjernes senere navn *Columba*, 'Duen').

Idet *Moses'* navn var egyptisk og betød 'barn', indgik undfangelsen af Moses som "gudens barn" i arken/kurven i de egyptisk-græske kulturs begreb "logosbarnet". Dette barn opfattedes som 'spire' (egyptisk *christ*) eller frugt af "den åndelige *hieros gamos*-akt".

Kirkefædrene anvendte en kristen *kultisk* forklaringssymbolik: at Jomfru Maria blev befrugtet gennem øret ("øre" var almindelig talemåde for 'forstå'), ved at Guds udsending, ærkeenglen Gabriel, her indgav *logos* fra Gud om, at Jesus skulle fødes. Denne forklaring i et filosofisk billedsprog blev taget bogstaveligt af ikke-kultiske kristne.

Det blev siden hen opfattet som konkret mirakel, hvorved undfangel-sens biologiske proces - i senere teologi anset for "besudlet" - kunne undgås. I kulterne ansås dét, Maria hørte, at *have* "vægten" af *logos*.

Cirka 600 e.Kr. begyndte Mohammed sit virke og ville bl.a. indføre visse reformer i jødedommens praksis, som han mente var blevet en afvigelse fra Abrahams og Moses' lære. I begyndelsen, da Mohammed ledte bønner i sit gårdhus i Medina (Jathrib), blev bønnerne rettet mod Jerusalem. Men da de fleste jøder i Medina ikke modtog hans forkyndelse, eller ligefrem modarbejdede ham, ændrede han bede-retningen, der nu blev vendt mod Mekka, hvor den hellige sorte sten i Kaaba'en findes.

Kaaba'en er orienteret mod stjernebilledet *Skibets/Arkens* hovedstjerne *Canopus*, dvs. ved foden af Verdens-aksen på himlen. Dette beskrives af en arabisk forfatter fra Yemen i 1100-tallet. Ifølge islamisk tradition blev Kaaba'en grundlagt til helligsted af Abraham. Ældste historiske reference beretter, at da stedet var blevet ødelagt af en brand, lod Mohammed det genopbygge - i første omgang med træ fra et strandet byzantinsk skib i Djudda og overdraget af kaptajnen Bakhum, en koptisk kristen. Også her ses ideen om "skibet" forbundet med en helligdom.

Skød gamle Jakob med bue?

I mysteriekulterne i Alexandria-tiden kom Moses' lærdomme, mere end tusind år efter hans død, især i brug både i den jødiske mystik og i mysteriernes stjernelære - også ud fra hans ry som "den store astrolog".

En baggrund kan være indlagte astromytologiske lag i bibeltekster, der tilskrives hans forfatterskab. Igen, idet han var *mosis*, egyptisk for

'sønnen', 'barnet', og blev en profet, er det påfaldende i senere græsk mysteriekultus, at "sønnen"s trin, det 6. indvielsestrin, hed *astronomos*, 'stjernekenderen' - og det 7. trin *prophetes*, 'profeten', 'forudsigeren'.

Der ses astromytologiske motiver allerede bag den berømte drømmetydning, hvor Jakobs søn Josef ifølge Bibelen beretter til sine 11 brødre at have drømt, at Sol og Måne og 11 af himlens stjerner - dvs. de 11 af Dyrekredsens 12 stjernebilleder - bøjede sig for ham.

Jakobs/Israels 12 sønner blev måske reelt eller symbolsk stamfædre til nationen Israels 12 stammer. De bliver i det lange kvad i "1. Mosebog" (49,3-27) repræsenteret af stjernebillederne forbundet med Dyrekredsen. Også Josefus gør rede for netop denne sammenhæng.

Israel kunne herudfra forstås som et sandt mikrokosmos, en afspejling af de himmelske forhold - med søn *Genezareth*, på hebraisk *Kinnereth*, 'Lyren/Harpen', stjernebilledet øverst på Verdens-aksen; og med landet *Galilæa*, fra ordet *Gilgal*, 'kreds', 'Dyrekredsen'; samt *Libanon*, fra *Leban*, 'hvid' og 'Måne'. Alt det indgår i *Kanaan* som Verdens-aksens "forjættede land". - I "1. Mosebog" (48,22) taler Jakob om en:

"...højderyg, jeg tog fra amoritterne med (sværd og) min bue...". Men *den gamle patriark Jakob har naturligvis næppe nogensinde holdt på en bue* eller beskudt nogen for at tage deres jord. For inden da siger teksten (33,18), at Jakob i Si'kem, i det senere Samaria, havde kontant *købt* en lokal højderyg af sønnerne af *Ha'mor*.

Men dette navn betyder '*han-æsel*'. Her er igen et samspil på det gamle stjernebillede *Æslet* (der omfatter *Sirius*) og (Jakobs) "bue", som er selve *Buestjernen Sirius*. Lokaliteten *Si'kem* betyder egentlig 'skulder' (nært tilsvarende vores udtryk: bjerg-ryg) - det udtryk var desuden navn på en stjerne, "(Bukkens) skulder", i *Stenbukkens* stjernebillede.

Stjernemæssige navneanvendelser findes også hos Moses' efterfølger, *Joshua, søn af Nun*, dvs. 'Joshua, søn af *Fisken(e)*'. Jf. igen, det hebraiske navn for Jesus var netop Joshua - samt at Jesus uddelte fisk, var omgivet af fiskere (disciplene), og at de kristnes mærke var *ixthys* (*ikhthys*), 'fisk'. Joshuas våbenbror hed *Kaleb, 'Hund'*, igen det i hele Mellemøsten udbredte navn for *Sirius*, altså *Store Hund* eller *Hundestjernen*.

Plejaderne i de indviedes kosmologi

Tidligste kendte omtale af kongebarnsritualet, hvor et barn, sejlede alene på floden, tages op til kongepaladset, er forbundet med kong Sargon I, cirka 2300 f.Kr. Hans mor var en kongedatter i *Azupiranu* (akkadisk og babylonisk navn for 'befæstet by', 'borg') beliggende ved Eufratfloden. Byen var også meget kendt under navnet *Sippara* (jf. bind 1's app.)

I beretningen herom kaldte Sargon sig konge af *Akkad* (senere også af Babylon) og fortalte, at han som spæd fra den lille sivbåd på Eufratfloden blev modtaget af en vis *Akki*. Ordspillet på *Akkad* og *Akki* synes at

have betydning for de indviede. Stadig 1.500 år efter Sargons tid angiver den romerske beretning om kongedatteren Ilia Rea Silvia's søn med guden Mars (den etruskiske Quirinius), at den pgl. søn Romulus senere blev Roms første konge. Romulus (og hans tvillingbror Remus) diede en *ulvehund*. Ved sit kongebarnsritual på *floden* Tiberen blev han modtaget af *Acca-Larentia* og hendes mand, den kongelige "hyrde" Faustulus.

Andre særlige forbindelser til stjernemytologien ses i flere sammenhænge i Bibelen - f.eks. navnet på Ahrons kone, *Elisheba* (som på græsk blev til navnet *Elisabeth*), der bl.a. genkendes i det nærtbeslægtede fønikiske sprog som *Shabi(-il)*, dvs. '*Plejade*-stjernerne (er som gud)'. Rabbinerskrifterne omtaler, at Jethro og Job oprindeligt var faraos stjernekyndige i Egypten. Og at Jobs datter (efter samme princip f.eks. som "Ahrons hustru" eller Jethros datter/Moses hustru, *Zipporah*) hed *Kerenkappuch*. Det navn er hebraisk for stjernen *Auriga/Capella*.

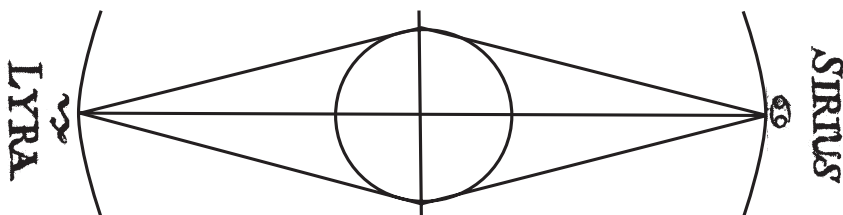
Ved alt dette kunne Moses' baggrund også blive forstået i relation til et betydningsladet himmelmønster: *Sirius* ("søsteren" Miriam og Moses' spion Kaleb, 'hund'); *Plejaderne* (Moses' hustru Zipporah, og Moses' "bror"s hustru Elisheba); *Floden* (Zipporahs far *Jethro*, egyptisk for 'Nilen'); *Fiskene* (Moses' afløser Joshua ben Nun). Alle observeres i et mønster inden for *samme* himmelkvadrant (90° himmelsektor).

Plejaderne var et traditionelt kendt udgangspunkt i de udbredte babyloniske, arabiske og indiske såkaldte månehoroskoper. 'Dyrekredsen som horoskop' er på arabisk i familie med ordet *burug* eller *burak*, der også blev navnet på Mohammeds hvide himmelhest. Denne bragte ham på én nat fra Mekka til "den yderste moske" og hjem igen, før vandet fra en engels krukke var løbet ud: Som et (profetisk) forløb ved passagen af den hvide himmelhest Pegasus (i Fiskenes sektor) til Vandkrukken (traditionelt afbildes Vandbæreren/englen med vandkrukken).

Denne "baglæns" kurs (forårsjævnøgns punktets naturlige regression) i stjerne-tegnene var et astromytologisk billede, hvor den hvide hest (den "hvide rytter" blev et begreb) viser frem til en ny tidsalder - og er kendt også i indisk tradition såvel som i "Johannes Åbenbaring".

Ved Nikæa-kirkemødets åbning 325 e.Kr. blev Vergils digt, "4. Ekloge" om bl.a. stjernemæssige cykler i ældre og nye tidsalder, læst op.

RESUMÉ: · I mysteriekulterne ses dobbelttydninger af Moses' bibeltekster, hvori der udpegedes betegnelser fra stjerneverdenen og himmelforhold, som har indgået i et større, men nu delvis ukendt referencemønster.

Så sent som ca. 1700 brugtes Verdens-aksen - ligesom i oldtiden - som reference- og sigtelinje. Illustr. udført for den danske astronom og lyshastighedsopdager Ole Rømer.

Esoterisk himmelgeometri

Stjernelinjer - strukturering af kosmos

I de gamle religioner opereredes der inden for det kultiske regi med et kosmisk-sjæleligt verdensbillede som baggrund for forståelse af også de esoteriske lag i læren og teksterne. Dog, tankebilledsprog, lignelser og symbolik i "udspekulerede" visioner og mentale tolkninger var ikke målet, men *guidelines* til en erkendende logik og en intuitiv forståelse til at åbne for mere bevidst indsigt på åndeligt plan.

Oldtidens mysteriekultiske himmelgeometri forgrenede sig med en kosmologisk erkendelselære og religionspsykologiske arketyper langt ind i bibelteksterne - og i jødernes, gnostikernes og de kristnes lære, og senere i islamisk præget tradition (f.eks. i sufiske tekster og Omar Kajjams digte). De fandtes endnu i renæssancen og den begyndende videnskab. Betydningsfulde forhold, sjældnere omtalt i historie og teologi.

Oldtidsviden om esoteriske og kosmologiske emner i mere direkte form tabtes efterhånden og forsvandt undertiden helt - især efter islamisk erobring af Alexandria i 642 og Byzans i 1453. Det blev sværere at bryde teksternes "segl" og åbenbare indholdet bag dem. I nyere tid glemtes, at der overhovedet *fandtes* et andet indhold bag den ydre tekst.

Geometri er "rumligt dimensioneret matematik". Matematiske urbilleder er arketyper og guddommeligt logiske ligesom krystallinske strukturer eller toners harmonier i musik - og kan naturligt lede til religiøs 'betagelse' hos opfatteren. Geometriske grundmønstre i planetbanners og stjernebilleders opdeling af himlen blev opfattet som ladet med religiøs betydning. Det er kendt, at Platon (der i 13 år havde studeret i Egypten), satte geometriske "love" direkte i forbindelse med skabelsen.

Geometri ansås som bindeled mellem det åndelige og fysiske, der tog form ved den "ideelle matrice" rummet er opbygget over og indeholder.

Der var ikke tale om, at hvad som helst kunne symbolisere hvad som helst. Traditionens syn på de nøjagtige og billeddannende himmellinjer - med arketyperiske mønstre og strukturer - opfattedes ikke som resultat af tilfældigheder eller subjektiv tolkning, idet disse mange præcise astronomiske forhold i sig selv er af eksakt kontrollerbarhed i bl.a. tid og mål.

I kirkefaderen Clemens af Alexandria's (i kap. 20) citerede tekst om himmelskibet, dvs. stjernebilledet *Arken*, og stjernen *Argos/Canopus* (styreåren ved agterstavnen), og retningen til Lyren (stjernen *Lyra*), der

styres imod - kan ses, at *kursen følger særlige himmelgeometriske linjer*.

Et godt materiale om *stjernernes forbindelselinjer* findes i det hidtil mest omfattende oldtidsleksikon, "Pauly's(-Wissowa's) Real-Enzyklopädie der classischen Wissenschaft" (Stuttgart, 1894-1980). Heri er en kortlægning af samspil i "Stjernernes op- og nedgange" i oldtiden.

For nærværende er kun nævnt få ud af mange himmelgeometriske "arketyper" og deres forbindelses- eller sigtelinjer til stjerner med ofte særegen position og karakteristika. Der var en særlig struktur af linjer. Grundlæggende kunne himmelkort i princippet være struktureret som et edderkoppespind: *udstrålende* meridianer fra ekliptikas center i nord og ekspanderede tværmål i takt med afstanden fra dette centrum.

Alt dette tilhører en for længst glemt ideverden, der havde sin egen konsekvente logik, og er stadig genkendelig i overleverede fragmenter.

Et tidligt himmelgeometrisk system var baseret på egyptiske og især babyloniske astronomiuddannede præsters himmelmålinger til at lette det løbende arbejde med at positionsbestemme stjerner og planeter.

Flere af de ældgamle himmelgeometriforhold omtales senere af den græske astronom Hipparchos 130 f.Kr. og af den egyptisk-græske astronom og astrolog Ptolemæus ca. 130 e.Kr. F.eks. opfattedes en sigtelinje fra Tyrens stjerne Aldebaran til Skorpionens stjerne Antares, præcis "over for" hinanden. Der kendtes et rigt antal eksempler på, at den ene af de stjerner var opstigende når dens "linje-forbundne" stjerne gik ned.

Der kunne opfattes en stærk symmetri, og man mente at se en særlig præcision i de mønstre. Der herskede en udbredt og voldsom opmærksomhed forbundet med (med et moderne begreb) *pattern recognition*.

Det er derfor forståeligt, at de fænomener betragtedes med stor ærefrygt, når der så stærkt mentes konstateret en særlig logik i mønstre netop dannet ud fra den tids veldefinerede sigtelinjer mellem stjernerne.

I de religiøst filosofiske ideer i kulterne ansås sådanne forhold - flere med indbyrdes forbløffende overensstemmelser - for tegn på en særlig kosmos-orden af 'synkronicitet'sammenhæng med himlen og Jorden, både for levende væsener og fysiske forhold. Hvad der religionsfilosofisk kunne ses i netværket af de stjernemæssige forbindelseslinjer vil nærme sig moderne *superstring*-teorier. Endnu i 1700-tallet mente astronomer som Bradley og Rømer, at solsystemet bevægede sig på sigtelinjen fra *Canopus* via *Sirius* til *Lyren/Vega*, altså præcis ad Verdens-aksen!

Æselbroen - og Noahs fuglevarsel

Stjernebilledet Æslet har *Sirius* som hjertet, *Canopus* som venstre for-hov, mens ryghvirvlerne (inkl. hals og hale) er hver ekliptikagrad fra *Haledusken/Plejaderne* til *Æselørerne/Æslerne* (oven for *Krybben*).

Udvalgte forbindelseslinjer, der trækkes mellem betydningsfulde himmelpunkter, indgik i en særlig og *esoterisk himmelgeometri*. Denne

kunne bl.a. demonstrere, at når sigtelinjer indtegnes mellem nogle ganske bestemte stjerner, fremstår en ligebenet trekant: *Æselbroen* (jf. kap. 4) - med *Canopus* (alternativt *Sirius*) i topvinklen og vinkelbenene helt ud til Solens bane, ekliptika. Nemlig ud til de to markante steder, som banens to jævndøgnspunkter, på et senere tidspunkt cirka 2000 e.Kr., langsomt vil have bevæget sig frem til. Det ene af punkterne vil da nå frem til stjernegruppen Vandbæreren og markere en hermed forbunden æra, ifølge den udbredte tradition (jf. bl.a. ovennævnte Ptolemæus).

Den pågældende ligesidede trekants (*Æselbroens*) basislinje har sit midtpunkt nøjagtigt, hvor basislinjen rammes vinkelret af Verdens-aksen i dennes øverste pol, præcis i stjernen *Lyra* ('Lyren'). Denne pol, den "oprindelige" nordstjerne, blev i den gamle lære *også* sat i forbindelse med markering af tidsaldrene.

Til disse forståelsesmåder, som perspektiverer ældre tradition også i Moses' tekster, hører også det fremtrædende eksempel med Noah, der over Arken så "buen på himlen". Dette billede - lige såvel forstået som 'regnbuen' - var af speciel betydning i mysterierne, når det også kunne læses som at han betragtede *Sirius*, altså *Buen* eller *Buestjernen*.

Fra *Arken* sendte Noah to gange en ravn ud og senere en due. Begge vil i mysteriesammenhæng referere til sigtelinjerne fra Noahs ståsted (hvor gudspagten oprettedes): *Arken/Canopus*. Den stjerne danner som topvinkel en præcis ligebenet trekant til hhv. stjernen *Ravnen* i vest ud for *Jomfruens* stjerner og til *Duen*, der er placeret direkte overfor på himlen, nemlig på "østhimlen" ud for *Fiskenes* stjerner nær *Vædderen*.

At "Noah sendte fugle ud" var normalt i oldtiden for *varseltagning*. Men i beretningens dobbeltbund var indforstået, at *også* stjernerne var til varseltagning - de anvendtes på disse måder i mysteriekultisk praksis.

Det var velkendt, at sindet kan reagere på at opfatte geometriske strukturer. Den effekt indgik, når der skulle opnås særlig inspiration ved indsigt i logiske mønstre i stjerneforbindelselinjernes arrangement.

I den gamle verden var mysterievidens udstryksform udbredt "internationalt". *Ravnen* kendes i alkymi som billede på tanken; jf. at i nordisk mytologi betyder Odins to ravnes navne Hugin, 'huske' (hukommelse), og Munin 'mind' (sind). *Ravnen* findes ved det vestlige stjernebillede *Jomfruen*, der er kendt som grækernes Pallas ('jomfru') Athena og romernes Minerva, gudinder for tanke og kundskab (jf. at *pallas* allerede hos grækerne betød 'hjernebarken').

Lige modsat placeret på himlen er *Duen*, Helligåndens symbol, altså i øst i *Fiskenes* himmelsektor i stjernebilledet *Andromeda* ved *Pegasus* ("digternes hest"), som repræsenterer ånd og inspiration. Der associeres til datidens himmelsigtelinje mellem *Ravnen* og *Duen* - i kultisk virksomhed allegorisk: en tværgående forbindelse fra tanke til ånd.

Alt er her som en klar henvisning til kulternes programmerede ud-

viklingsfaser for kandidater, der senere, efter at have begivet sig ind på *Æselbroens* mysteriegrundlag, når frem til at "etablere *regnbuebroen*" (i indisk mysterietradition kaldet "Antakarana") fra *Arken* til *Duen* - i billedsprog: "mellem kiste og ånd", mellem det jordiske og åndelige.

Helligånden fremstilles i det Nye Testamente som en særlig tilstand, der lukkes op for bevidsthedsmæssigt og erkendelsemæssigt. At opnå dette var som tema symbolsk markeret med *Duen* placeret i stjernebilledet *Andromeda*. Dette stjernenavn (græsk) angiver 'at beherske en kurs eller bane'. I overført betydning på himmelkortet: Kursen, den betydningsfulde sigtelinje med "Duen" som slutpunkt eller mål.

Igen indgår den gamle astromytologiske ide: "dér, hvorfra *regnbuen* udgår, ligger en guldskat gemt" - visdomsguldet i *Arken/Canopus*.

Bibelen beretter om, at Moses lod israelitterne stjæle guldskatte fra egypterne og tage dem med ud fra Egypten ved udvandringen. Dette opfattes ved alternativ læsemåde som: "visdomsguldet", Egyptens skatte af ældgammel mysterievisdom, hvoraf visse dele endnu er bevaret takket være de senere jødiske præsters traditionsfasthed.

Himmelgeometriske mysterier

I græsk astromytologi nedsteg den højeste gud Zeus - i skikkelse af *Svanen* ved *Lyra* øverst på Verdens-aksen - langs denne akse og befrugtede den jordiske *Leda* (ionisk for 'kvinden'), symbol for *Sirius*, dvs. placeret i lige sigtelinje "neden for" Paradis' himmelcirkel/ekliptika. Deres afkom blev *Tvillingerne* - disse stjerner findes netop placeret ved stedet, hvor Verdens-aksen krydser denne himmelcirkel.

Efter lignende principper blev en særlig forståelse lagt i, at ud fra "Faderen" som det højere guddommelige princip - her stjernegruppen *Svanen* og *Lyren* - fører Verdens-aksen som basislinje (hypotenuse) fra stjernen *Lyren* ned til "Moderen", *Sirius*. Dvs. *en perfekt pythagoræisk trekant* med topvinkel (der er retvinklet) i "Sønnen"/prinsen, nemlig Løvens' hovedstjerne *Basiliskos/Regulus*, hhv. græsk og latin for 'lille konge' ("kongesøn, prins"). Basilisken er en af himlens fem mest lysende stjerner, og er den eneste af de "klassiske" stjerner placeret direkte på ekliptika.

I den esoteriske himmelgeometri angiver Faderens tal 3, dvs. længden af trekantsiden over for Faderens vinkelspids. Moderens tal er 4 og udgør trekantsiden mellem Faderen og Sønnen. Sønnens tal er 5 og følger størstedelen af Verdens-aksen som forbindelsen (hypotenusen) fra Faderen til Moderen. Med Faderen i himlen (Paradis), Moderen *udenfor* (i det jordiske), og Sønnen lige på himmelcirklen (med "et ben i hver lejr") - fremstår denne Søn, "kronprinsen", mennesket, dvs. Menneskesønnen, som halvt jordisk og halvt guddommelig. - Ideen om Faderen i centrum og Sønnen på cirklen ses endnu sent i 1600-tallet.

Jesus kaldtes for Menneskesønnen, og omtalte sig selv i lignelser

som "kongesøn". Den sommerdag, hvor Solen passerer stjernen *Basiliskos/Regulus*, dvs. 'den lille konge' eller "(konge)Sønnen", er en sandsynlig dag for Jesu fødsel. Det har desuden kunnet ses i tråd med evangeliernes omtale af hans kongelige slægt bagud til kong David. (Først 350 år efter Jesus' æra bestemte kirken, at fødselsdagen skulle fastsættes på Mithras' fødselsdag ved vintersolhverv 25. december). *Basiliskos/Regulus* befandt sig - regnet fra jævndøgnspunktets datidige placering - på selve ekliptika-cirklen just på grænsen fra *Krebsen* til *Løven*.

Ydermere på samme "Basiliskos-dag" indledte *Sirius/Store Hund* de 30 "hundredage" - som de stadig kaldes - efter at Sirius havde været forsvundet i 70 dage og nu igen kom over horisonten: Og den pythagoræiske trekants Faderen, Moderen og Sønnen kunne da observeres samtidig ved solopgang (mens Solen passerer/dækker *Basiliskos*). Dagen var især markering af *det egyptiske nytår*, cirka 20. juli - der i romersk kalender var Tammuzfesten, kaldet "Adams dag": en synkretisme, jf. romersk brug af andre religioners elementer. Ideen var importeret fra Babylon.

Jesus kaldtes "menneskesønnen" og "frelseren"; Paulus kaldte ham "den anden Adam", og Pilatus kaldte ham "konge". Endnu en konge, Alexander d. Store er født også netop 20. juli; *Alexander* betyder 'menneskets frelser'. Ligeledes kunne det give Julius Cæsar prestige, at også han var født særdeles tæt ved den dato.

I alle store religioner har princippet "Faderen, Moderen og Sønnen" eksisteret, og i Moses' religion synes dette symbolikladede koncept nødvendigvis også at have eksisteret - i hvert fald i den hemmelige lære.

'Jeres segl skal være Duen'

Yderligere blev der i Moses-religionens udløber, oldkristendommen, lagt ekstra vægt på det, der inden for mysteriekultisk lære benævntes som "Helligånden". Denne er i evangelierne - såvel som på stjernehimlen - *Duen*, der er et navn for *Andromedagalaksen*, som Paulus' rejse især stiledede imod ifølge tekstens indbyggede stjernekode (omtales i næste kap.).

Helligånden udgjorde med Faderen og Sønnen begrebet "*Treenigheden*", en institution især proklameret af kirkefaderen Tertullian (cirka 160-220 e.Kr.). I overført betydning - med *Duen* (*Andromedagalaksen*) i topvinkel mellem Faderen og Sønnen (kongesønnen, Basiliskos/Regulus) - bliver der i dette *nye mønster* (Treenigheden) andre specielle vinkler, der kunne tillægges betydning.

Da Jesus af de skriftkloge blev bedt om at fremkomme med et tegn, svarede han ("Matthæus 12,15), at:

"...der vil ikke blive givet noget andet tegn ud over profeten Jonas' tegn...".

Navnet *Jonas* betyder 'Duen'. Bibelen fortæller om Jonas' vision - at han opholdt sig i en hvals mave. På himlen udmåltes stjernernes *positioner* i

forhold til ekliptika, og det var tillagt betydninger. Her er stjernen *Baiten Kaitos*, dvs. 'Hvalens Mave', og *Duen* placeret symmetrisk på en meridian ved forårspunktet - og i ens afstand hhv. under og over ekliptika.

Efterhånden glemtes mysterierne koder til okkult himmelgeometri. Ligesom f.eks. de senere så berømte "Skt. Peters nøgler" til bibeldechiffrering forsvandt sammen med stjernelæren. Herved glemtes den særlige opfattelse af "treklangen" Faderen, Moderen og Sønnen og deres himmelgeometriske, pythagoræisk retvinklede, genpart. Kun en del af ideen forblev nu indlagt den specielle, "åndelige" treenighed Faderen, Sønnen og *Helligånden*. Alle tre begreber i maskulinum. - I hebraisk monoteistisk religion er Jahweh maskulinum, mens *ruach*, 'ånd', er femininum.

Fortrængelsen af det oprindelige billede øgedes, da yderliggående ideologier vandt indpas. Herved - især efter de nye klostres skik - kunne bl.a. cølibat og faste pålægges som forbillede i dagliglivet. Der blev tendens til afstandtagen fra kvinden, moderen og den materielle verden.

Kirken nødsagedes til at genindføre dette arketypiske element. Det blev i form af Madonna-billeddyrkelse - der kunne ses overdrevet til det groteske. Dette kvindelige aspekt bortfaldt igen, i Nord- og Vesteuropa, da Luther revolterede mod den katolske kirke og afskaffede dyrkelse af helgener og - om end tøvende - Marias/Madonnas betydning i symbolik.

Denne afstandtagen fra det kvindelige - hos de kristne er det guddommelige alene maskulint (jf. også, i islamisk tradition kan kvinder almindeligvis ikke komme i Paradis) - afstedkom en kulturel slagside med både psykisk, sproglig og filosofisk ubalance og dermed mangel på en større "helhed" i verdensbillede og livsbetragtning.

Nyplatonisk og hermetisk astrofilosofi

Gennem kirkens første tusinde år fandtes fortsat eksklusive kristne loger. De kunne gå i dybden i en særlig viden, der under "seglene" kunne rumme lag med astro-kosmologisk forståelse. Anvendelsen var "springbræt" for særlig erkendelse hos den søgende.

Tidligere havde den nyplatoniske filosof *Plotin* (205-270 e.Kr.), inspireret af oldtidens tanker, defineret "Gud som en altomfattende cirkel, hvis centrum er placeret overalt". Men i middelalderen, og også senere, blev en sådan opfattelse af Gud så at sige reduceret af kirken til et i realiteten "dødt" centrum. (Jf. nærv. kapitler 27, 28 og 29).

Brudstykker af særlig viden overlevede i Vesteuropa - bl.a. hos Tycho Brahe (1546-1601) og hans kollega og arvtager Johannes Kepler (1571-1630). Ud fra sin metafysiske, videnskabelige og religiøse ideverden lod Kepler himmelsfærernes talværdier transformere til musik, og prøvede at udforske oldtidens ide om "sfærernes harmoni" (jf. kap. 28). Ifølge Galilei kan Universet aflæses og forstås - "skrevet i et matematisk sprog, hvis bogstaver er trekanter, cirkler og andre matematiske figurer".

At indlægge "kosmologiske informationer" i tekster fortsatte længe og stadig skjult. F.eks. er det ubemærket, at Tycho Brahe på sin berømte himmelglobus - afbildet i hans selvbiografi i 1598 - ved *Sirius* (*Hundestjernen*, *Æslets hjerte*) har indtegnet stjernebilledet *Æslet*, her som - hidtil ubemærket - en "hybrid" af et *æsel* og en *hund*. Det er netop bemærkelsesværdigt, fordi *Æslets* placering anses i nutiden for at være glemt siden antikken, men altså bevaret i senere tiders hemmelig lære.

På et andet billede i selvbiografien (første udgave) udpeger Tycho Brahe mysteriesymboler i en bog - hidtil upågtet. Flere genstande her har skjult betydning. Hans *hund* er placeret ved en gradinddeling på et kæmpestort astronomisk måleinstrument, murkvadrant, præcis ved den buegrad, hvor *Sirius/Store Hund* findes på himlen (målt på ekliptikas "oprindelige" udgangspunkt på Hipparchus' tid) - genkendeligt for indviede.

Kepler er i sit værk "Astronomia Nova" fra 1609 (eng. udgave "New Astronomy", s. 60) flere gange inde på, at Bibelen læses i flere lag:

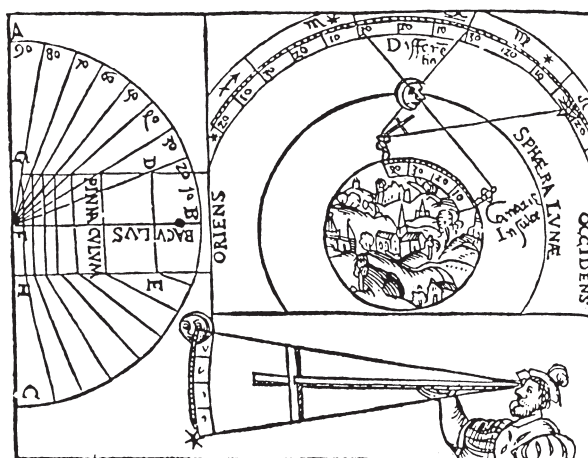
"...den Hellige Skrift taler... (og) benytter sig af det, der er alment anerkendt, for at kunne indflette andre ting, der er mere ophøjede og hellige..."

Overalt i både tidlige og sene skrifter søgtes overensstemmende samspil af geografi og kosmografi samt den gamle verdensopfattelse af en *kosmisk samklang* - alt udtrykt gennem hændelser, ting og fænomener, der ansås afspejlet i flerdobbelte lag i teksterne.

RESUMÉ:

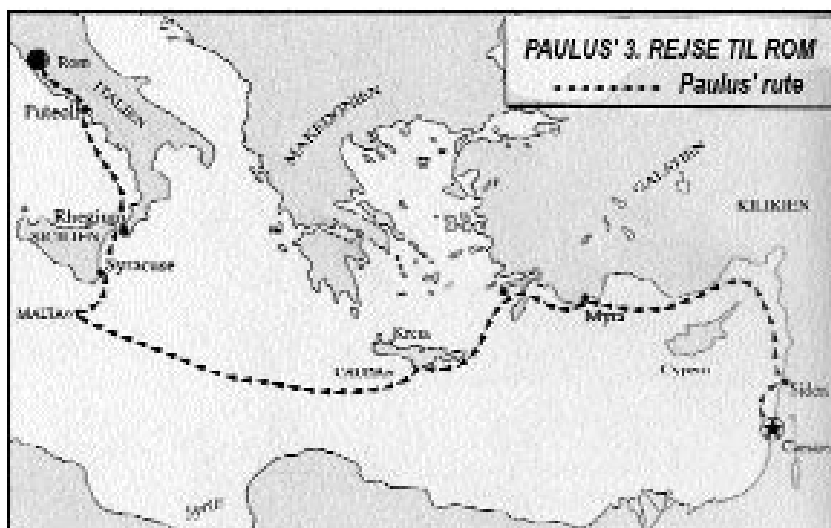
- Geometriske mønstre i planetbaner og i stjerners forbindelseslinjer på himlen blev opfattet som kodenøgler til en særlig religiøs indsigtsform.
- Oldtidens mysteriekultiske himmelgeometri ansås, ud fra kosmologisk lære og religionens ideer, at have klangbund i Moses' bibeltekster.

Sigtelinjer på himlen og fra Jorden til himlen, ved brugen af en jakobsstav. (Se større himmelgeometriske sigtelinjer, s. 201).

Græsk-romersk marmorstatue af Atlas med himmelkuglen på sine skuldre. Th. for hånden ses Sirius/Store Hund, dens meridian, og stjernebilledet Skibet/Arken med roret Canopus. - Nederst: Paulus' sørejse. (Jf. en symbolsk parallel i himlen, s. 201).

Paulus-rejsens mysterier

Paulus og stjernerne

Ligesom de indbyggede ekstra lag i det Gamle Testaments tekster (jf. kap. 17) synes lignende skjulte lag at kunne findes det Nye Testamente.

I det følgende kan demonstreres, at de på samme måde udgør referencer af bl.a. astronomisk karakter. Herunder med et koncept, der på et spirituelt plan som et mentalt visualiseret "himmellandkort" har kunnet ses som projektion af en indre rejse i sindet.

Da Mohammed indstiftede den islamiske religion, mente han, som nævnt, at jøderne på hans tid omkring 600 e.Kr. på visse punkter havde tabt den rette forståelse af Moses' lære. Men allerede 600 år forinden ses jødiske sekter i strid med det jødiske præsteskab om sådanne problemer. Blandt disse jødiske sekter var også de første kristne grupper.

I det Nye Testaments "Apostlenes Gerninger" blev den jødisk-romerske Paulus forkynner af den kristne lære. Han var tidligere elev af en berømt ekspert i Torah og *astronomisk* kalenderberegning, rabbi Gamaliel.

På en rejse til en græsk kristen forsamling tilkendegav Paulus, at han anvendte citater af græske digtere, her Aratos (ca. 310-240 f.Kr.). I sin prædiken (17,28) på *Areopagos*, 'Mars-højen', i Athen citerede Paulus fra 5. vers af Aratos' esoterisk-astrologiske digt "Phainomena". Forinden havde Paulus på dette sted anerkendt et alter, der på esoterisk vis bar indskriften: "*Til en ukendt gud*". Han brugte dette udtryk til overfor sine tilhørere at forklare forståelsen af sit gudsbegreb. Desuden førte han samtaler med stedets epikuræiske og stoiske filosoffer.

Umiddelbart synes dette at citere mindre folkelige forfattere næppe velvalgt over for menneskeskaren, der ikke kunne formodes at være velbevandret i mysteriekulturnes astromytologiske kodesprog. Men talen har netop samtidig skullet forstås på en helt anden måde. At dét var hensigten med at bruge just dette Aratos-citat - som senere kirkens mænd, f.eks. Clemens af Alexandria og Eusebius af Cæsarea også anvendte - synes bestyrket, da yderlige andre af oldkirkens fædre som Hieronymus, Chrysostomos og Oecumenius i samme ånd har anvendt referencer til dette digt af Aratos.

Om selve anvendelsemåden hos Paulus kan det ikke afvises, at han var indforstået med astromytologiske eller astrologiske forhold. I "2. Korinterbrev" (12,2) fortæller han om en af sine bekendte, der:

"...blev rykket op til den 3. himmel..."

I forbindelse med kulternes stjernelære kan resumeres, at Paulus i "Apostlenes Gerninger" omtales som "teltmager", hvilket i kultisk terminologi ville forstås, som at hans mission også havde at gøre med "him-melteltet". Dette var et ikke uvanligt udtryk for himlens stjernemønstrede dække med Verdens-aksen som den betydningsfulde teltstang.

Senere, i "Apostlenes Gerninger", i afsnittet om Paulus' berømte rejse til Rom, viser sig også *en anden side indbygget i tekstens konstruktion* - den skal fremdrages i det følgende. Hans rejse kan opfattes forbundet med mysteriekultisk lære: En spirituel rejse som "symbolsk, indre rejse".

De pgl. kapitler 26-28 i "Apostlenes Gerninger" angiver, at Paulus sejlede med et skib, hjemmehørende i Alexandria. Men ved øen Malta - hvor havstrømmen splittede sig i to forløb - løb skibet uhjælpeligt fast på et skær. Derved mistede skibet styreåren og fik agterstavnen knust. Alle blev reddet ind på Malta. Her uskadeliggjorde Paulus en giftslange.

Til den videre rejse efter det alexandrinske skibs forlis, stadig ifølge "Apostlenes Gerninger" (28,11), benyttede han *igen*:

"...et skib fra Alexandria ved (eller hos) Tvillingernes tegn (*parasemo Dioscuri*)..."

"Tvillingernes tegn" var et velkendt astronomisk/astrologisk udtryk. Det ses bl.a. i ordforklaringen i videnskabshistorikeren Otto Neugebauer & H.B. van Hoesen's "Greek Horoscopes", fra American Philosophical Society (Memoirs, vol. 48, 1959). Dette har hidtil været de fleste bibeloversættere fremmed; ofte har det i stedet været gengivet, som om Tvillingerne var konstrueret som en gallionsfigur, skønt afbildninger og beskrivelser fra antikken af en sådan type skibsfigur ikke var karakteristisk.

Paulus-rejsens stjernekurs

Hele denne Paulus-beretning i det Nye Testamente er fyldt med mærkelige detaljer. Her er det især ejendommeligt, at mange af de lokaliteter, som den omtaler, at Paulus passerede, havde navne, der *lignede eller direkte kendtes tilsvarende som stjernenavne*.

Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at flere betydelige byer og steder, som Paulus uundgåeligt *også* må have passeret på sin rute, overhovedet ikke omtales - og det kan påvises, at disse heller ikke havde stjernenavnslignende betegnelser. Et ellers skjult mønster træder nu frem.

Der synes i denne tekst i virkeligheden tale om et dobbeltlag, der på overfladen gengiver Paulus' rejseberetning, men som samtidig for indviede gengav en særlig beretning, der havde relation til mysteriekulternes ekspanderede, her esoteriske, stjernelære.

Angående Malta - øen der ligger mellem Sicilien og Afrika - har der været hypoteser om, at det i stedet handlede om en anden "Malta-ø" ved

det nuværende Albaniens (vest)kyst. Dog er dette af mindre betydning for beretningens "skjulte stjernekort" og astrologiske symbolik.

Øens navn *Malta* forekom først på landkortene cirka 200 år før år 2000. Indtil da kaldtes den (som i den græske bibeltekst) ved sit oprindelige græske navn *Melita*, 'honningøen' - på grund af dens honningeksport helt tilbage fra oldtiden. Men *Melita* var samtidig det græske navn for en bestemt stjerne. Dens nuværende (arabiske) navn er *Algol*.

Dengang var stjernen kendt som "ulykkesstjernen" med en græsk astromytologisk betegnelse, Medusa-hovedet "med giftslanger i håret", som helten Perseus overvandt. Paulus udførte slangebetingelse på *Melita/Malta*. Det associerer også til myten, hvor slangen ved Kundskabens træ fristede Lilit. Hun kendtes i semitisk kultur som både den "sød som honning"-tiltrækkende og den samtidig farlige Lilit med slangehalen - og kendes i myterne som "Adams første hustru". Men hos grækerne hed hun *Medusa*, et navn de oprindelig modtog via Persien fra indisk-dravidiske (tamilske) kulter, hvor hun hed *Maha-madhusa*, dvs. den 'store "honning"dæmon-kvinde'.

Ligesom ved de øvrige "stjernenavne", der ses i denne Paulus-beretning, er der tydeligt tale om *Melita* i betydningen en stjerne - idet der hverken dengang eller senere fandtes slanger på øen.

Bibelen angiver, at "det forjættede land flyder med mælk og honning". Hvor mange prædikanter og religionslærere har ikke naivt taget dette bogstaveligt og har fremmalet impressive billeder af israeliterfolkets tørst og sult efter "mælk og honning" efter mange år i ørkenen?

Men hvorfor skulle det være specielt eftertragtellesværdigt for dette folk, der havde mælk nok fra deres store gede- og fårehjorde samt adgang til honning fra de vilde bier i ørkenen (ødemarken), når Kanaans land i stedet var rig på bl.a. korn, vin, oliven og frugter? Så denne kendte sætning må i virkeligheden også have betydet noget andet.

I talrige sprog ses navnet "Mælkevejen". I mysteriekultisk udlægning skulle Moses og det udvalgte folk med dets nye religion efter mange års prøvelser komme ind i Kanaan, "landet, der flyder med mælk og honning" - dvs. *Mælkevejen* (der løber langs Verdens-aksen, "kana", Verdenstræet) og passerer "honningstjernen" *Melita* (Medusa/Lilit).

Og Paulus skulle nu tilsvarende føre sin menighed ad rette vej med den af Jesus fornyede lære på Moselovens grundlag.

Himlens geografi genspejlet på jordisk plan

Ruten, som Paulus sejlede, fremtræder geografisk set som en zigzagkurs mellem forskellige benævnte lokaliteter. Mens derimod kursen på himlen fremstår som én sammenhængende lige linje mellem de stjerner, der har tilsvarende navne eller udtryk som de jordiske steder!

Det ses *samtidig* som en mystisk-symbolsk rejse *i sindet* - ideen genkendes i: den græske Odysseen, den indiske "Bhagavad Gita", den arabiske "Tusinde og En Nat", den keltiske Gralen samt Kong Arthur - og latinsk middelalderlitteratur. Konceptet optræder, som vi skal se, også bag valfartsruten til Santiago de Compostela; og beskrives (C.G. Jung) som opfattet i en persons indre under udførelsen af en alkymiprocess.

Beretningen om apostelen Paulus' rejse til Rom - det var hans fjerde og sidste store rejse - er blevet kaldt et stilistisk højdepunkt i "Apostlenes Gerninger"s kapitler 26 til 28. Især kapitel 27 med den dramatiske sejlads og med skibbrud undervejs.

Dette var admiral Nelsons altid medbragte yndlingslæsning. Bl.a. læste han det om morgenen før slaget på Københavns red i 1807. Men først og fremmest læste han det på sin færd i de omhandlede farvande, nemlig lige før slaget hvor han 1. august 1798 vandt over den franske flåde ud for Egyptens Abukir-kyst (Al Bekur) ved *Canopus*. Denne by, nu forstad, Canopus, ligger 8 km øst for Alexandrias centrum - og ca. 20 km vest for Rosette (hvor en fransk ingeniørløjtnant i 1799 fandt den berømte Rosettesten med nøglen til løsning af hieroglyffernes gåde).

På himlen er selve stjernebilledet *Skibet* med hovedstjernen *Canopus* som agterstavn med styreåren, placeret præcis som bibeltekstens:

"...ved (eller hos) *Tvillingernes* tegn..."

- nærmere betegnet i himmelsektoren for *Tvillingernes* stjernebillede.

Både det gamle og det nye skib i bibelteksten havde udgangspunkt i Alexandria, som "alle vidste" dengang var anlagt som en udvidelse af byen Canopus. I Alexandria lå - parallelt med *Solgaden* og *Månegaden* - den berømte hovedgade, *Canopusgaden*, der gik ud til Canopus-byen.

En af oldtidens berømteste stjernekyndige, astronomen Ptolemæus, anvendte Canopus som udgangspunkt for sine observationer, såvel stjernemæssigt som geografisk. Han foretog dem netop ved denne by - oppe fra Serapeums, dvs. Serapis-templets, terrassemure.

Canopus-stjernen var altid anset for at være særlig betydningsfuld. De invaderende arabere, der fra deres borg i Fuengirola i Sydspanien lige akkurat kunne få øje på denne meget sydlige stjerne i horisonten, lod borgen - fra hvis tårn stjernen konstant observeredes - kalde for *Suhail*. Dette var stjernens daværende arabiske navn, hvilket indgik i udtrykket *al anwar i Suhaili*, dvs. 'lyset fra Canopus', som i arabisk tradition var synonymt med visdom (jf. den indre rejse)

I "Apostlenes Gerninger" (27,38) er de ombordværendes antal 276 (dvs. unormalt i et handelskib også selv om det medtager et antal passagerer) eller blot 76. Det tal i teksten veksler, alt efter om det er et bibelmanuskript, hvor senere skrivere af ukendt årsag har tilføjet "200" (*diakosiai*) i marginen - eller det er fra et manuskript (f.eks. "Westcott and Hort"manuskriptet), der helt fri for tilføjelser blot har 76 angivet.

Netop det tal genkendes ved Verdens-aksens stjernedannede himmellinje, der, med *Canopus* som rodpunkt, fører op gennem *Tvillingerne* stjernebillede. På Paulus' tid passerede Solen den 76. dag efter forårsjævnøgn denne Verdens-akselinje. Verdens-aksen var kendt for sin placering langs 76. længdegrad målt fra (den tids) jævnøgnspunktet.

Hermed sigtes der i den underliggende Paulus-episodes tekst, endda med flerdobbelte angivelser, til stjernebilledet *Skibet* (med *Canopus*) såvel som til dets position under *Tvillingerne* ved denne 76. længdegrad.

Oldtidshistorien er fyldt med eksempler på, at den himmelske "geografi" opfattedes at være *genspejlet i den jordiske*. Den forbindelse ses også, da Paulus og hans rejseselskab, ifølge beretningen, efter opholdet på Melita (Malta) har passeret byen Syrakousas på Sicilien. Denne øs græske navn var *Trikhon*, 'hvede(øen)', men kaldtes ofte det næsten enslydende *Trigon*, 'triangel, trekant', ud fra sin velkendte trekantede form.

Ud fra omtalte genspejlingsprincip vil Melitas (Maltas) placering i den jordiske geografi tæt ved Trigon (Sicilien) derfor ses at tilsvare stjerne *Melitas/Medusas* placering på himlen tæt ved det trekantformede stjernebillede *Trigon/Triangulum* (Trianglen).

Astronomisk datering skjult i Paulus' rejseberetning

Efter samme princip kan der i Paulus-beretningen iagttages flere andre sted- og bynavne, der også var navne på stjernebilleder i "den himmelske geografi". Bl.a. nævnes *Cauda*, den lille ø ud for byen *Phoenix* på Kreta - bynavnet er stadig genkendeligt i byens nuværende navn Phineka - og passer nøjagtigt med tekstens omtale af de specielle indsejlingsforhold, selv om byen ikke mere bruges som havn.

Men *Cauda* var desuden en udbredt betegnelse for det ene af de to såkaldte måneknudepunkter. Disse betegner de to positioner, hvor Månens bane krydser Solens bane (ekliptika) på himlen. - Og *Phoenix* kendtes også som et stjernebillede - dengang defineret større end på nutidens stjernekort - idet det bredte sig ind nederst gennem *Vædderens* himmelsektor.

Herefter angiver Paulus-beretningen, at under det voldsomme uvejr var skibets besætning ved at miste håbet, idet disse folk "mistede synet af Solen og stjernerne". Her synes at være en skjult hentydning til en *solformørkelse*. En sådan formørkelse blev almindeligvis opfattet som et stærkt ulykkesvarsel - så håbet var let at miste, som teksten netop siger.

Solformørkelser er kendt for ekstra at kunne forstærke stormvejr og uro på havet (på grund af gravitationskræfterne ved Solens og Månens altid forøgede træk ved netop sådanne astronomiske forhold). Et af disse voldsomme og frygtede uvejr i Middelhavet drev skibet - der som de fleste skibe dengang ellers helst benyttedes til kystsejlad - ud på åbent hav på den lange strækning fra Cauda-øen ved Kreta og helt til Malta.

Solformørkelse kan kun forekomme, når Sol og Måne befinder sig samtidig i det ene af deres baners to fælles knudepunkter, "måneknuderne". Disse altid modsat hinanden beliggende punkter foretager en fortløbende, langsom baglæns bevægelse på ekliptika, og et omløb varer 18,6 år. Det vil bidrage til en ret præcis datering af denne Paulus-rejse:

- Således vil *Cauda*, den "nedadgående måneknude", cirka hvert 18. år befinde sig ud for stjernebilledet *Vædderen* og her passere stjernebilledet *Phoenix*. Mens den anden (og opadstigende) måneknude *Caput* - i sin position på den modsatte side af ekliptikas himmelcirkel nøjagtigt over for *Cauda* - på samme tid befinder sig ud for stjernebilledet *Vægten*.

Paulus' rejse anses, ud fra forskellige kendte historiske forhold der almindeligt fremgår af beskrivelsen, at være foregået i år 60 e.Kr. Det ses nu bestyrket med stor nøjagtighed. Paulus lader angive, at fasten, der afholdtes forbundet med at forsoningsdagen, den jødiske fest *jom kippur*, var overstået kort tid forinden. Jom kippurs dato - altid ti dage efter den første synlige nymåne omkring slutningen af september - afholdtes i dette år 60 på den 24. september (udtrykt her i nutidig kalenderstil), dvs. når Solen er i *Vægtens* stjerner.

Derefter blæste det op til storm, og skibet blev slået ud af kurs i mange dage. Det kan herudfra beregnes, allerede ifølge F.K. Ginzel's autoritative værk "Spezieller Kanon der Sonnen- und Mondfinsternisse..." (Berlin 1899), at en solformørkelse fandt sted om morgenen den 11. oktober år 60. Herved befandt den ene måneknude, *Caput*, sig i *Vægten*. Den anden, *Cauda*, i *Vædderen* (i 12. ekliptikagrad) var således nær ved *Phoenix*, dvs. netop som det angives i teksten.

Solformørkelsen indkredses

Dette stjernebillede *Phoenix* (arabernes Fuglen Rok) kaldtes også *Pavus(s)*, '*Påfuglen*', der ligesom mytens Fugl Phoenix anvendtes som symbol for genfødslen, og af de kristne som symbol for det evige liv (Fugl Phoenix levede 500 år mellem hver genfødsel). At rejseselskabet i Paulus-episoden *overvintre*r i Phoenix har da en indlagt dobbeltbetydning.

Ifølge R.H. Allens standardværk om stjernensavnenes historie, "Star Names, Their Lore and Meaning" (rev. ed., New York 1963) havde stjernebilledet *Phoenix*' vestlige del (nuværende *Grus/Tranen*) også navnet *Ypperstepræst Ahron*; et levn fra mysteriekulturnes stjernelære.

Et år forinden, dvs. i året 59, var der i april indtruffet en af de sjældnere sete *totale* solformørkelser, dvs. hvor hele solskiven var dækket. Denne begivenhed vakte i den grad opsigt, at den omtales af hele tre romerske historikere: i Plinius d. Ældres "Naturalis Historia" (2,180) og Tacitus' "Annales" (14,12) samt hos Dio Cassius (61,16,4). Sidstnævnte beskriver yderligere en effekt af denne totale formørkelse: At endog

"stjernerne blev synlige" - skønt det var midt på dagen.

År 59-solformørkelsen havde bevæget sig i et smalt bælte hen over Middelhavet fra vest til øst - og passeret nøjagtigt hen over Malta. Hvordan kan det nu gennem Paulus-beretningen om hans færd undervejs til Malta demonstreres, at der er tale om en anden formørkelse end den berømte, som "alle talte om", fra år 59?

Modsat Dio Cassius' beskrivelse angiver Paulus-beretningen, at stjernerne *ikke* kunne ses - og det var usædvanligt at bemærke, da deres "usynlighed" netop var det normale ved disse ikke-totale formørkelser.

Forklaringen kan ses i det faktum, at "Paulus' solformørkelse" ved oktoberstormen i år 60 var synlig i Middelhavets østlige halvdel - og herunder i Kreta-området. Aftenen forinden skete der det, at Månen passerede og direkte *dækkede for to stærkt strålende stjerner* af særlig art, nemlig planeterne Jupiter og Merkur, så de ikke kunne ses. Dengang kaldtes planeter også *stjerner*, "vandrestjerner". De befandt sig på det tidspunkt - jf. "Tuckerman's Ephemeris" (II, s. 47-48), - lige på ekliptika og tæt ved måneknuden; og hen på morgenen formørkedes Solen.

Således var først stjerner og senere hen Solen formørket i en periode, nemlig i faser, der sammenlagt var inden for mere end én dag, nøjagtigt som det fremgår af teksten: De pågældende himmellegemer, "(vandre)stjerner", var *ude af syne tilsammen i mere end den enkelte dag*.

Sammenfattende kan det udtrykkes, at 14-16 dage efter afrejsen indtrådte - ifølge moderne astronomisk beregning - en solformørkelse. Og netop at dette fænomen synes afspejlet i Paulus' tekst.

Himmelgeografi og Verdens-akse skjult i anden litteratur

"Den skjulte Paulus-rejse" i teksten i "Apostlenes Gerninger" er ikke en enestående fremgangsmåde. På samme måde som hos Paulus i det Nye Testamente kan meningsfyldte esoterisk-himmelgeometriske informationer ses i det tidligere nævnte værk "Pædagogus" af Clemens af Alexandria. I den tekst henvises i indre lag til særlige himmelgeometriske forbindelser af sigtelinjer mellem stjernerne *Andromeda*, *Canopus*, *Lyra* og *Fiskene* - (som tidligere citeret):

"...jeres *Segl* skal være *Duen*, eller *Himmelskibet* som de styrer imod, eller *Musiklyren* - som optegnet af *apostlene/fiskerne (apostoli piscatoris)* ...".

Lignende princip følges i Homers "Odysseen", der kendes i nedskreven form fra 700-tallet f.Kr. Heri er sørejsens kurs ligesom *en præcis stjernekurs*. I den 5. sang (vers 270-275) instrueres Odysseus ved - ud fra skibets ror (*canopus!*) - at trække vigtige sigtelinjer i mønstre mellem *Plejaderne*, *Bootes*, *Karlsvognen* og *Orion* - og at kursen da er øst og nordøst.

Selve princippet her - hvor Homer-teksterne viser sig at rumme denne ekstra dimension med mentalt visualiserede (hukommelsesstøttende)

"himmellandkort" - genfindes også, dog med andre eksempelformer, i Florence & Kenneth Woods' værk "Homer's Secret Iliad; the Epic of the Night Skies Decoded" (1999). Netop Iliadens således allegoriske astronomi - kan give løsningen til de lange og noget trættende opremsninger af skibe og deres besætninger (især i 2. bog), hvilket ellers kunne se ud som et stilbrud. Dette kendes hidtil som en gåde inden for litteraturen, og jævnligt er der publiceret lige så lange og trættende forklaringsforsøg.

I nyere tid kendes en svagere afglans af princippet, idet Jules Verne (1828-1905) i sin klassiske science fiction-bog "Rejsen til Månen" fra 1865 oplyser præcist om månepositioner og -faser undervejs. Ved nærmere studium af månetabeller fremstår de pågældende oplysninger som at stamme fra Månens reelle positioner i vinterhalvåret fra et årstid omkring udgivelsen, velsagtens mens han skrev bogen og med anvendelse af de dengang aktuelle positioner for Månens forløb.

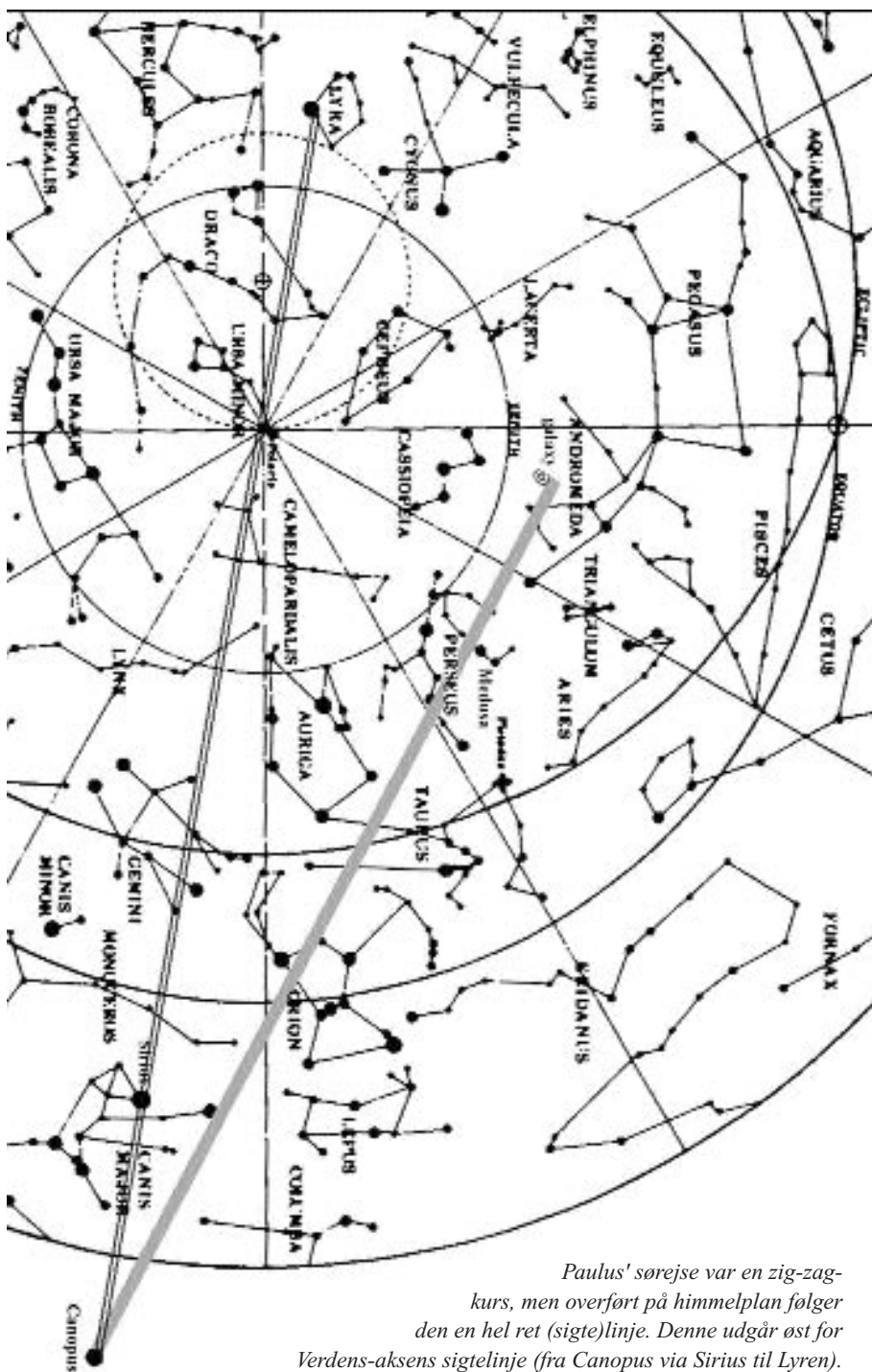
Lignende forekommer hos forfatteren J.R.R. Tolkien (1892-1973), der lod Månens stilling på enhver given dag i trilogien "The Lord of the Rings" svare til dens stilling på himlen i de pågældende dage i 1954-1955, hvor han skrev denne trilogi.

Især er den irske forfatter James Joyce's "Ulysses" ('Odysseus'), fra 1922, flere steder konstrueret som det princip, der observeres i Paulus' beretning, men nu med Homer som nøgle - og er fyldt med konkret astronomi og skjult astromytologi. Der er mindst 3 strømme i ét. Der er ligeledes indlagt et skjult geometrisk mønster. Ved at betragte et bykort over Dublin, kan hovedpersonens byvandringsodyssé følges: Ruten afslører at danne et præcist, kæmpemæssigt kors.

Allerede egypterne synes at have anlagt de store pyramider stjernegeografisk, efter en plan ud fra stjernebilledet Orion - i egyptisk udgave: Osiris. Opdagelsen er af forskellige gode grunde omdiskuteret, men har aldrig kunnet afvises. Bl.a. kritiseres, at Orion her er gengivet spejlvendt, men det princip var altid tradition, også f.eks. på himmelkort.

Lignende tradition som i "Paulus-rejsen" ses senere praktiseret bl.a. i Nordspanien, hvor kirken oprettede det fortsat anvendte valfartssted Santiago de Compostela - med parallel baggrund i stjernemysterier. I 800-tallet e.Kr. proklamerede kirken, at en grav, der mentes at indeholde apostelen Jakobs hovedskal, var fundet her. Hovedskallen skulle være flyttet som relikvie hertil, hvor han ifølge traditionen havde missioneret.

Ruten tværs over Nordspanien til dette valfartssted hedder stadig *Via Lactea*, 'Mælkevejen' (jf. Verdens-aksens linjeføring), hvor pilgrimmene måtte passere større byer med stjernebetegnelser som *Astor* og *Estella* ('stjerne'), *Burgos* (arabisk-spansk: 'Dyrekredsen'), *Leon* (spansk: stjernebilledet *Løven*) og *La Coruña* (stjernebilledet *Corona Borealis*), indtil de lige før *Capo Finisterre* ('hovedet ved jordens ende', *Canopus*) nåede stedet med apostelen Jakobs hovedskal i byen *Santiago* (Sankt Ja-

Paulus' sørejse var en zig-zag-kurs, men overført på himmelplan følger den en hel ret (sigte)linje. Denne udgår øst for Verdens-aksens sigtelinje (fra Canopus via Sirius til Lyren).

kob) *de Compostela*. Bynavnets sidste del er fra kirkens oprindelige latinske betegnelse for dette sted *Campus Stellae*, dvs. 'Stjernernes Mark'.

Heri var selvfølgelig allusioner til en berømt episode hos apostelens navnebror, den oprindelige Jakob, Isaks søn, i "1. Mosebog" (28,11-19), der i en egn kaldet *Luz* havde lagt sig med en sten under sit hoved (hovedskal) på en åben mark under nattens stjerner og observerede "en stige" fra jorden til himlen - jf. Verdens-aksen som en *scala cosmica* (også bag myten om Jupiters vej til Leda) - som engle steg op og ned ad. "Vandrestjernerne" (planeterne), der astrologisk kunne aflæses for et budskab, kaldtes i hebraisk tradition også "ærkeengle". På græsk og latin dannedes ordspil på engle, *angelos*, 'budbringere', og *angulus*, de "budbringende vinkler" mellem planeterne. Hvorefter Jakob - ved at lade den pågældende mark med stjernerne over sig benævne *Bethel*, dvs. 'Guds hus/hjem' - i virkeligheden betegnede denne mark som "himlen", hvor både Gud og stjerner/engle har hjemme.

Rabbinerskrifterne oplyser, at det eneste Jakob tog med, da han flygtede fra Isak, var en speciel stav: "Jakobsstaven". Den består af en stang med nogle tværribber - og ligner bogstaveligt såvel som ved anvendelsen, "en lille stige til himlen". Denne type var som astronomisk måleinstrument fra oldtiden almindelig i brug helt frem til for 300 år siden.

Fra Moses' pagt til den nye pagt - i kodeform

Angående Paulus' skibsforlis bemærkes i "Apostlenes Gerninger"s kapitler 26 til 28, at skibets forstavn blev stående urokeligt fast, mens to "strømme" - nu at forstå som *den gamle og den nye retning inden for Moses' religion* - søndersled styringen på skibet, dvs. på den gamle pagt eller gamle lære. Rejsen med det første Alexandria-skib startede ved byen Myra (Myrra), der ligger i *Lucien*, her forstået som "genklang" af Jakobs førnævnte sted *Luz* med Himmelstigen. Myrra betød også røgelse - jf. i Bibelen kunne Jahweh komme til stede i røg/røgelse.

Der lå en symbolik i, at ombordværende reddede sig i land på de søndrede dele af skibets agterstavn ved styreåren, roret ("basis: *Canopus* ved foden af Verdens-aksen"). Og også i at de kunne rejse videre med et nyt skib - *den nye pagt* - der *ligesom det første skib* havde udgangspunkt i *Canopus* (Alexandria) og var kendetegnet "ved *Tvillingerne*", hvorunder stjernebilledet *Skibet* og *Canopusstjernen* befinder sig. Symbolikken var velkendt, f.eks. blev biskop Zeno af Verona alment forstået, da han (år 360) i en prædiken, "At Lære" (1,38), skrev at *Tvillingerne* repræsenterer det Gamle og det Nye Testamente.

Næsten 1.500 år efter Moses' tid kom grundlaget i hans lære i den gamle pagt således ud til verden, men i *fornyet form*: "det nye skib".

Den ide i Paulus-beretningen at betegne religionerne som "skibe" var også et velkendt billede - allerede buddhisterne kaldte deres religi-

ons to hovedretninger "det lille fartøj" (en eksklusiv, genuin buddhisme) og "det store fartøj" (den udbredte folkereligion). Kristne har ud fra deres ældste lære, der på flere punkter havde baggrund i fælles ældre nærorientalske ideer, mange steder kaldt deres kirkebygninger for "skibe".

Paulus-beretningen omtaler, at skibsfolkene ud for Cauda - under optakten til solformørkelsen - havde problemer med skibets jolle bag agterskibet, før end de fik den hejst ombord. Dette synes en ubetydelig detalje at bemærke i en beretning om "Apostlenes Gerninger", indtil det bliver klart, at der ud fra nævnte ideverden synes hentydet til "det lille fartøj"s eksklusive (mysterie)lære. Dette "lille fartøj" på siden af *Skibets* agterstavn (*Canopus*) blev under uvejrets uroligheder taget op i det "store fartøj" og ophørte således med selvstændig sejlads.

Det angives, at både det første og det andet skib kom fra Alexandria og skulle til Rom. Samt at også det første skib medførte en *korn*last, hvilket også synes at gælde for det andet, idet det var normalt, at skibe fra netop Alexandria sejlede den egyptiske hovedeksport af korn til Rom.

Tidligere i nærværende bog ses *korn* som symbol i mysteriekulterne ved den ceremoni, hvor kornaks blev taget op af en ark/kiste. I mange datidige sprog kunne 'korn' og dets produkter 'mel' og 'brød' være samme ord eller afledninger deraf. Bibelen omtaler ved Adams fordrivelse fra Paradis: "I dit ansigts sved skal du æde dit brød" - heri er ordspil (bl.a. på brød, ansigt og sved) med en alternativ mening af babylonisk oprindelse. Kornets *tærskelplads* kunne ofte være et helligt sted (jf. Jerusalems tempel) - hebraisk *gan* - der som magisk cirkelplads sattes i forbindelse med Dyrekredsens cirkel, der på himlen omkranser Paradis:

- Byer grundlagdes, eller tilknyttedes, ud fra stjerner - Ninive, Konstantinopel, Beijing, Cairo (*al Qahira*, 'Mars'), og Canopus (astromyte: "her landsteg Arkens styrmand *Canopus*"). Alexander d. Store dryssede *korn* i et cirkelformet by-diagram til orakel for Alexandrias grundlæggelse ved byen *Canopus* i den egyptisk-græske måned *canopus*, januar-februar. - Jesus fødtes i *Bethlehem*, 'korn- eller brødhuset' - og brugte symbolik med brød som "gudens krop" ved den hellige nadver; hans lignelser handler ofte om korn og brød i betydningen "guds ord".

Der fremstår her en bestemt symbolik i, at folkene ombord på det første skib under stormen var ophørt med at indtage "forældet" brød/føde i længere tid, hvorefter Paulus gav disse folk nyt brød, så de blev i stand til bedre at redde sig. Derfor kunne dette første skibs tyngende kornlast kastes i havet. Ud fra den specielle ideverden var her demonstreret, at kornet blev *taget op* fra skibet/arken ligesom i den velkendte ceremoni i mysteriekulterne. Og for at folkene skulle overleve åndeligt, måtte det første skibs last af korn - den gamle lære - smides ud.

I samme hensigt gav Paulus folkene nyt brød, og det nye skib fra Alexandria - dvs. fra 'menneskets frelser' (græsk: *alexander*) - fortsatte

med Paulus (og kornet) til *romè*. I beretningens græksprogede tekst kan det betyde 'Rom', de kristnes voksende center, men lige såvel betyde 'kraften' - Helligåndens udtryksform - og 'rejsen's virkelige mål. På himmelkursen var dette endemål netop Duen, dvs. *Andromeda*(galaksen). *Andromeda* - græsk for 'den, der behersker kursen' - indgår i stjernekodens spirituelle anvisning om vejen til 'kraften' fra himlen.

At læse teksten under teksten

Hele denne baggrund rummer et særligt perspektiv. Det kan næppe uden indsigt i oldtidsastronomi og kultisk lære løse tekstproblemerne.

Inden for oldkirken var den vidt udviklede ide længe i brug, hvori personer, navne, begivenheder etc. i det Gamle Testamente ansås for at have deres bestemte paralleller i det Nye Testamente. Idet de ældre kulters stjernemytelære kan ses integreret i det Gamle Testamente, og i anvendelse på samme vis i det Nye Testamente, var denne "stjerneteologi" i Paulus' drama derfor ikke specielt usædvanlig.

Med andre ord, at teksten med Paulus-rejsen har et eller flere dobbeltlag er således helt i tråd med lignende egenskaber i flere af antikkens kendte tekster. Det er et faktum, at kristne tekster i mange forhold videreførte gammeltestamentlig tradition, hvori netop det er veldokumenteret, at rabbinerne praktiserede læsning af underliggende lag i Bibelen. Derfor er det ikke et urealistisk, at der med hensigt var tilrettelagt kodificeret læsning af Paulus-rejsen. Spørgsmålet vil snarere være om, i hvilken grad en mulig kode er dechiffreret plausibelt.

Selve det gamle eller oprindelige grundlag for religionen kom således ikke fra Jerusalem - Paulus og hans medbragte sekretær, ifølge også traditionen den senere evangelist Lukas, vidste bedre: Moses' lære angives i denne beretning i virkeligheden at være kommet via "Alexandria/Canopus", med andre ord *fra Egypten*. Forfatteren (Paulus/Lukas) har haft tydeligt kendskab til "den egyptiske faktor" i Moses' religion.

At Moses havde taget guldets betydningen "visdomsskattene" med fra Egypten ("tilsvarer" her kornskibet fra Egypten) - de senere betroede talenter eller pund, som Jesus i realiteten anklagede jødisk præsteskab for at have nedgravet - blev i nyere tider ikke opfattet i kirkens teologi. Idet mange traditioner fra oldtiden ophørte, tabtes bl.a. den indforståede stjernelære. Tabet kan mærkes ved nogle af nutidens ofte 'tynde' ideer om kosmologi og stjernemæssige forhold i oldtidens religiøse verden.

RESUMÉ:

- Som mange oldtidstekster ses også bibelteksten om "Paulus' sidste rejse" at rumme flere lag, bl.a. et mentalt visualiseret himmelkort.
- De pgl. referencer af astronomisk karakter mentes på et spirituel plan at kunne ses som en særlig oversigt over en indre rejse i sindet.

3. DEL

Den religiøse arv fra Egypten

Fra Jethros mysterieoptrin til gnostisk lære

Den begrænsning, at mysteriekulter inden for oldtidens civilisationer var eksklusive, forbeholdt en inderkreds, kunne i nogen grad beskytte mod udvanding af den gamle sprituelle viden og dens anvendelse.

Den voldsomme ekspansion inden for Orientens kultiske virksomhed ved 500-tallet f.Kr. førte til at omfatte større grupper også *uden for* en præstelig og kongelig inderkreds. Der blev udviklet delvis fornyelse og også mangfoldighed, men af vekslende kvalitet. Ved 100-tallet e.Kr. var udbudet af religiøse fraktioner i højkonjunktur - og der fremstod mange selvbestaltede "guru'er" med indbyrdes afvigende retninger.

I Bibelen findes mysteriekultiske islæt, også før Moses, helt tilbage til Abraham og hans slægt ved 1900 f.Kr. I "1. Mosebog" (27,11-23) berettes realistisk om et kultisk ceremoniel, hvor Jakob, iført en dyreham af skind fra gedekid (jf. nærv. kap. 2), modtog sin gamle far Isaks velsignelse, et ritual til overførelse af slægtens magiske kraft og beskyttelse.

En af de mere afgørende mysteriekultiske begivenheder for Moses personligt var, da han - under sit ophold hos Jethro på Sinai - deltog i optrinnet ved den brændende tornebusk og her oplevede en igangsættende erkendelse ud fra Jahweh-navnets betydninger.

De gamle bibelskrifter om Moses' lære var et fundament for Jesus og følgelig for kristendommen, der tilmed synes at have været påvirket af jødernes *også mundtligt* overleverede kultiske træk fra Moses.

I begyndelsen, da mange kristne grupper var indrettet på mere kultisk måde, kunne man ikke gå lige fra gaden ind og modtage de højeste visdomme, men måtte som ved alle andre indvielsessteder først gennemgå læretid og nogle kultiske processer. Det er en senere illusion, at den ældste kristendoms udøvelse var speciel folkelig. Det gjalt blot dele af den. Den græske forfatter Pseudo-Dionysios af Areopos omtalte netop, at *adgang til de kristne kulter* foregik gennem *tre trin/grader*.

I disse kulter kan dele af en oprindelig viden fra Moses overlevet, via Jesu og hans virke. Det var situationen, da kejser Konstantin d. Store i 313 gav religionsfrihed (Tolerance-ediktet), men dog ønskede enhedsreligion i Romerriget. Hans favoritter blandt flere trosretninger var foruden den udbredte romerske version af Isis-kulten især den dengang ofte "obskure" *kristne* religionskult samt den udbredte mysterielære, *Mithra-*

skulten, kristendommens største konkurrent, tæt på prioritering.

Det var et rent *politisk* valg af en "bedst egnet religion"; f.eks. havde de kristne den fordel, at kvinder kunne deltage på lige fod med mænd, mens de var helt udelukket fra Mithras-kulten. Men Konstantin var ikke selv kristen og blev først på sit dødsleje 337 e.Kr. overtalt til at blive døbt. Da kristendommen af anti-oprørspolitiske årsager blev statsautoriseret religion - det stadfæstedes i 392 - foregik der undertrykkelse af andre kulturer. Selv Oraklet i Delphi fik kirken lukket allerede her i 390'erne.

Mithraskultens 7 trin; - og korsfæstelsen

Overalt i Romerriget fra Persien til Skotland, fra Sahara til Østrig, deltog utallige romerske officerer i Mithras-kulten - bl.a. den historisk kendte Pantera (som *hieros gamos*-"donor"), der af datidens rabbinere vedholdende blev udpeget som den biologiske far til Jesus (jf. illstr. s. 229). Jf. også at flere af gnostikerne, bl.a. filosofen Cerdon, hævdede, at den gud, der stod bag Loven og profeterne, ikke var far til Jesus.

De fleste mysteriesamfund, bl.a. netop gnostikerne og forgreninger af essæerne, havde kulturer. Hovedparten af mysteriesamfund og kulturer, og enkelte religiøse sekter, både samarbejdede og konkurrerede.

De kristne kulturer, der udviklede sig til den oldkristne kirke, overtog i begyndelsen også megen tradition og symbolik fra Mithras-kulten. Den indo-persiske guds navn *Mithra(s)* betyder 'pagt', hvilket tilhører den såkaldte "kontrakt-teologi"s udbredte ide. Jf. at forfatteren til de også mysteriekultisk betonedede værker "Odysseen" og "Iliaden" kaldes *Homer*; oldgræsk for 'pant', 'gidsel', der var en ofte obligatorisk transaktion ved indgåelse af kontrakt eller traktat: Dvs. *en pagt* på lignende vis med de kristnes Gamle og Nye Testamente - som omtalt betyder *testamente* 'pagt': Jahwehs pagt/kontrakt med mennesket.

Mithras-kultens næsthøjeste indvielsestrin, 6. trin, kaldtes "Helios, Sønnen" eller "Guds-søn" og symboliseredes ved Solen. Ved overgangen mellem 6. og 7. trin kunne der udføres en symbolsk eller evt. regulær korsfæstelse. Herefter ophøjedes den indviede bl.a. ved ordene "Faderen og Sønnen er ét". Det udtryk brugtes siden hen af kirken, hvor det løsrevet fra denne baggrund medførte voldsomme interne stridigheder.

Det 7. og højeste indvielsestrin hed "Faderen" eller "Himmelske fader", hvis symbol var de persiske mageres specielle tophue.

Netop også i Jesus' tilfælde kunne hans titel "guds søn" ses som at tilhøre et lignende mysteriedrama, et principielt koncept. Jf. at i "Jobs Bog"s mysteriespil optræder flere "guds sønner", bl.a. endog Satan.

Allerede længe før Jesu fødsel lærtes om Mithras, der, ligesom senere Jesus, fødtes i en stald i en klippehule og ligeledes kaldtes "hyrde". Mithras bar - ligesom de (tre) vismænd ved Jesu fødsel - den særlige hue. Den kendes også i de frygiske/græske mysterier som "frihedshuen".

På latin kaldtes huen *pileatus* - og genkendes i *Pilatus*, den romerske øverstbefalende (og som romersk officer sandsynligt Mithras-kultisk indviet), der ledte forhøret af Jesus og gav tilladelse til korsfæstelsen. Pilatus blev senere hos østlige kristne grupper betragtet som helgen.

Også den romerske officer, der hævdes at have stået ved den korsfæstede Jesus - i "Markus' Evangelium" (15,39) - kunne netop være en mysteriekultisk indviet at dømme fra ordlyden i hans udsagn:

"...Sandelig, den mand var 'Guds søn'..."

Mithraskultens højeste trin, "Faderen", blev også navn for den kristne kirkes topfigur, *paven* en betegnelse der netop betyder 'Faderen'.

Den gamle videns særlige lære, ligesom den skjulte del af Moses' todelte religion (tidligere omtalt), videreførtes også uden for de etablerede religioner, især i hellenistisk Egypten. Læren påvirkede *gnostiske* sekter og mysteriekulter - der herved farvede flere af kristendommens østromerske grene. Herfra blev en retning den *koptiske* kirke.

Oldkirkens gnostiske pave var på vej

Ud over at mange af gnostikerne i Mellemøsten og Romerriget blev uddannet med viden fra mysteriekulter med egyptisk og babylonisk baggrund, blev de påvirket af forskellige udbredte religioner bl.a. buddhisme og persisk Zarathustra-lære samt af græsk filosofi. Disse gnostikere nåede både at influeres af urkristendommen og, tillige, at give et stærkt præg tilbage til denne.

I gnosticismen er "Faderen"s navn *ukendt og kan ikke udtales*, men kun opfattes gennem "Sønnen", der især repræsenteres ved *logos*. Læren om okkulte egenskaber *ved lyd* (jf. kap. 6) og latent kraft i hellige navne samt magiske formler til udsyngelse - eller navngivelser til at manifestere identitet, som derefter kan påkaldes - fandtes allerede i den ældgamle *egyptiske* tekstsamling, som vi kalder den "Egyptiske Dødebog". Heri genkendes direkte de senere *gnostiske* fonémer af "magiske lyde" til at beskytte sjælen mod farer på rejsen efter døden.

Den egyptiske digter og gnostiske lærer i Alexandria, *Valentinus*, blev gnostisk biskop i den koptiske kirke og boede i Rom, hvor han ca. 150 e.Kr. var tæt på at blive valgt til *pave* (øverste biskop). Det kunne have givet kristendommen et helt anderledes udseende i eftertiden.

Gennem sine skrifter, hvoraf flere er genfundet (i Nag Hammadi i Egypten i 1945), og gennem valentianerne - tilhængere af hans lære især i Egypten - udøvede han og hans gnostiske retning nogle af de mest indflydelsesrige påvirkninger på den tidlige kristne kirke. Og de udviklede en åndelig doktrin, der var mere lovprist end andre kristnes.

Da Valentinus første gang oplevede *gnosis*, fik han en vision om et nyfødt barn (jf. kap. 15 og 16), hvor barnet udtalte: "Jeg er *logos*". Valentinus' gnostiske retning holdt ceremoniel fest hver 14. februar med

hieros gamos ('helligt samleje') i et særligt kultrum, "brudekammer": *nymphon*, *thalamos* eller *pastas*. Dette kendes i græske kulturs 1. trin: *pastophoros*, 'bringer af brudelejet' - til spirituel forening - og var også kendt i andre kultretninger. En *hieros gamos*-agtig baggrund findes allerede i et af deres adopterede skrifter, det egyptisk-græske værk "Corpus Hermeticum" (i dets "Asclepius"-kapitels afsnit 21).

Gnosticismens hovedretninger havde især græsk, jødisk og kristent præg, der alle var *egyptisk* farvet. Der findes også gnostiske evangelier, - et af disse er valentiansk, Filipsevangeliet, tilskrevet Jesu discipel Filip som ophavsmand - og viser en kristen tradition, men med en lidt anden kristusforståelse og opstandelsestanke end kirkens udgave.

Gnostikerne og deres forgreninger fordømt af kirken

I Mellemøsten fandtes kendskab til de ældste indiske filosofier om den fysiske verden som illusion - og det inderste guddommelige som sandheden og eneste realitet. Også flere gnostiske evangelier forkaster verden i den form, den ofte erfares: som "en tåge af vildfarelser".

De gnostiske evangelier forkyndte frigørelsen: Gud, altings udspring, kan kun nås i en religiøs oplevelse, *gnosis*, der frigør fra vildfarelse og den opdelte verden. Og videre - opstandelsen bliver ensbetydende med *gnosis* som erkendelse af "sand viden fra den højeste Fader".

Ligesom Philo tolkede Moses' tekster, mente gnostikeren Ptolemæus, 150 e.Kr., ud fra *egyptisk forbillede*, at Frelseren forvandlede det "synlige" manifesterbare i Moses' tekster til noget spirituelt, det usynlige.

Den gnostiske lære bar på rige spirituelle ressourcer - vidtfavnende, kreativ og mangefacetteret over for det de anså for kirkelig fastlåsning.

Gnostikerne havde også mangfoldige yderliggående retninger, der udviklede ofte overspekulative filosofier. Nogle tilhængere blev fundamentalister, andre blev, i moderne udtryk, "åndsflippere" eller gik til yderligheder som eremitter, fakiragtige selvpinere, Satan-dyrkere, sex-fanatikere - eller kastrerede sig selv. Atter andre var udøvere af en såkaldt begærfri "tantrisk" sex. Gnostikere var kreative og vidtfavnende.

Blandt de gnostiske forgreninger var f.eks. kainitterne, der - ikke at forveksle med den gamle stamme i Sinaiørkenen - tog navn efter Kain (Qain). De ignorerede faktisk, at en del af det gnostiske grundlag oprindeligt var fra Moses' lære. Desuden dyrkede de Judas som helgen.

Kainitterne var - i øvrigt ligesom gnostikeren Marcion (140 e.Kr.) - stærkt modstandere af Jahweh og Moseloven samt af, at israelitterne og deres efterkommere betegnedes som det udvalgte folk.

Generelt afviste de fleste gnostikere, at Jesus døde på korset. Der var megen tale om gudsriget og optagethed af lidelsens problem. Men betegnelsen menneskesønnen nævnes kun en enkelt gang i deres skrifter og

her kun som almindeligt menneske. Og de benævnte Helligånden som hunkøn (jf. i den Hebraiske Bibel er 'ånd', *ruach*, af hunkøn).

Thomasevangeliet, som ikke blev optaget i det Nye Testamente, blev af kirken i 700-tallet forbandet som værende gnostisk. Dets tekst er anderledes end andre evangelier, fordi der ikke bliver fortalt *om* Jesus, idet det meste er fremstillet som direkte tale *af* Jesus selv.

Heri fortælles om Guds væsen i Thomas' afsnit 77 - i næsten samme egyptiske stil som i "Corpus Hermeticum" - og det er fremlagt i tankebaner, der for en nutidig læser kan have ligheder med zenbuddhisme:

"...Jeg er Lyset, som er over dem alle. Jeg er Altet. Altet er udgået fra mig, og Altet er forbundet til mig: kløv træet, jeg er dér - løft stenen op, jeg er dér..."

Den første, der omvendte egypterne til kristendom, var apostelen Markus, cirka år 37. Inspireret af græsk kendskab til buddhisternes opfindelse af klostervæsenet udvikledes hos *Egyptens* tidlige kristne i 200-tallet e.Kr. - nu på et stærkt *gnostisk* grundlag - vestens overhovedet *første klostre* (latin *claustrum*, 'indelukke'). Herunder det at leve som *munke* og senere også *nonner* - eller i ørkenen som eneboer: eremit (græsk *eremos* 'ørken'), søjlehelgen m.v. Kristendommens første kloster findes stadig i den egyptiske ørken syd for Suez.

At mange af disse gnostisk påvirkede kristne munke lod deres hoved glatrage eller anlagde blot en smal hårkrans (tonsur), og praktiserede religiøs askese og forbud mod bestemte madvarer - fulgte i et og alt egyptisk traditions undertiden strenge regler for især Isispræsterne.

I kristendommen var de mange hurtigt opståede kristne retninger udsprunget af den oprindelige jødisk-kristne gruppe omkring Jesu disciple. Denne gruppe, der endda prædikede i de jødiske synagoger, blev fortrængt af Paulus' mere universelle organisation og lære.

Der var mange grene af gnosticismen og kun en del var fuldt kristne. Disse helt eller delvis kristne grupper opnåede ikke, ikke engang i Valentinus' tilfælde, at blive anført af en lignende personlighed som Paulus, der kunne skabe samling. Nogle gnostiske grupper var ikke specielt gnostiske med dyb erkendelse - men gnosticismen var i starten mere almen, senere blev den noget eksklusiv. Den kom ikke til at udgøre nogen samlet bevægelse eller fælles ideologi.

I Romerriget forfulgte kirken gnostisk lære - først tilskyndet af kirkefaderen, biskop Ireæus af Lyon, skønt han var stærk tilhænger af Johannesevangeliet med dets også gnostiske træk. Det skete især 150-300 e.Kr., hvor læren søgtes fjernet som kristent kætteri. Senere kom totalforbud, men tilhængere fandt opholdssteder bl.a. i Sydfrankrig.

Gnostikernes arvtagere - bl.a. manikæerne

Kirkefaderen Origenes havde - fra jødiske lærde - hævdet, at mange bi-

beltekster ikke bare skulle tages for pålydende eller bogstaveligt.

Også heri anes, at Moses havde stiftet en religion i lighed med andre store religioner med et øverste mere skjult niveau for indviede. Den side, bevaret gennem tiderne, ses også betyrt i et genfundet gnostisk skrift, nu kaldet "Johannes' Apokryfon". Det hævder, at skabelsesberetningen ikke helt betyder hvad Moses bogstaveligt har skrevet, men har en skjult mening, der nu kun kendtes gennem gnostisk åbenbaring. Igen, den skabelsesberetning, som Moses har gengivet i Bibelen, var af egyptisk oprindelse - og var ud fra den tradition opfattelig i flere niveauer.

Gnostikere, kristne og manikæere var alle indflydet af egyptisk ånd og tanke. De har bl.a. kunnet få et kendskab i værket "Corpus Hermeticum", der i traditionen menes delvis forbundet med Moses.

En religion med stærkt præg af syrisk eller østlig gnosticisme og kristendom var *manikæismen*, som kirkelæreren og -faderen Augustin (354-430) i en årrække tilhørte, før han blev kristen. Læren grundlagdes i 300-tallet e.Kr. af profeten Mani i Mesopotamien (Irak). Mani havde inkluderet *gnosis* og videreudviklet gnosticismen til dens yderste, og fik indflydelse på religiøs tænkning helt ud i kinesiske lande - ad silkevejen, ligesom tidligere da buddhistiske ideer udbredtes. Læren fik også en fortsat indflydelse hos de senere kristne kulturer i netop Frankrig.

Dele af de koptiske ('egyptiske') kristnes lære, der var indflydet af gnostikere, synes senere at have overvintret - for, som nævnt, at dukke op igen bl.a. i Sydfrankrig, især i Languedoc, omkring år 900 e.Kr.

Læren ankom fra Egypten - via Armenien, Syrien og Storbulgarien - og var undervejs indflydet af den oldpersiske Zarathustras filosofiske religionsretning, der lærte om den evige konfrontation mellem *lyset og mørket*, Gud og djævel, det gode og det onde, et "yin-yang-forhold". Den ide blev overført helt unuanceret og opfattet som en kamp mellem ånd og materie - hvorved den fysisk-materielle verden nu af fanatiske grupper blev opfattet bombastisk som værende kun af det onde.

Tilhængerne, *bugomiler*, opkaldt efter Bogomil, deres særlige *bulgarske* formidler af læren, blev stærkt forfulgt, bl.a. sendtes korstog imod dem fra den katolske pavekirke. Deres efterhånden fundamentalistiske oldtidskristendom overlevede i Bosnien. I 1400-tallet ved tyrkerne erobring af landet gik mange af den bugomiliske kirkes tilhængere - for at bevare deres jordbesiddelser - over til islam (og kaldes nu bosniakker).

Gnostisk prægede katharer, albigensere og valdensere

Ligesom ved gnosticisms forgreninger skete der også specialisering blandt "efterfølgerne" i Frankrig og andre steder, dog mindre ekstremt. Disse tilhængere gennem 300 år - især i Provence, Languedoc og Norditalien - kaldtes både for *albigensere*, 'fra byen Albi', og (ofte nordligere)

for *katharer*; 'de rene', et græsk udtryk der siden blev til *kættere*, samt kaldtes *valdensere*. De sidstnævnte var benævnt fra deres organisator Pierre Valdès i Lyon. Valdès gik med sine tilhængere ind for genoptagelse af de tidlige kristnes lære og traditioner.

Ekstremister i disse grupper praktiserede forsagelse af jordiske ting ud fra Jesu ord: "...Mit rige er ikke af denne verden...". F.eks. ændrede katharerne i Fadervor-bønnen bl.a. udtrykket "vort daglige brød" til "vort *supersubstantielle* brød", dvs. 'åndelige brød'. En del tilhængere regnede materien for værende af det onde - endda "djævelens værk" - og fastholdt derfor, at Jesus kun kunne have et åndeligt legeme.

Dette er som en overførelse fra den mysteriekultiske tradition: at Kristus var et levende symbol for den indviede persons åndelige vækkelse, der i det indre personificeredes som "Guds-sønnen". Katharerne blev i deres læres første århundreder omtalt især som "nogle, der bekendte, at Jesus Kristus *ikke* var i kødet", dvs. ikke i kropslig form. Der er tale om sproglig fortolkning, idet "Sønnen" dog opvækkedes hos de indviede eller tilhængerne, dvs. hos levende personer med både sjæl og krop (kødet). Skønt der næppe var nogen forskel, opstod ved uforstand tidligt strid. Allerede i Bibelens "Johannes' Andet Brev" vers 7 omtales:

"...for der er gået mange bedragerere ud i verden; det er dem, der ikke bekender Jesus som Kristus kommet i kødet. Det er bedrageren og Antikrist...".

Nogle katharer var vegetarer, andre cølibatilhængere. Katharer tillod kvindelige præster. En del af katharernes tro var grundlagt på flere også nyere bibelske skrifter, der snart af kirkens biskopper blev udelukket af Bibelen. De blev kendt som "apokryfe skrifter", som kirken anvendte som inspiration, men ikke gjorde dem kanonisk autoriserede.

Mange katharer gik imod, hvad de kaldte "*den jødiske stammeguds* grusomhed, griskhed og hidsighed" - og mente, at en hel del af Bibelens hebraiske skrifter i den overleverede form stammede fra djævelen.

Dette var modsat kirken, der gennem størstedelen af sin historie anså det Gamle Testamente for især at være optakt til og forvarsel om Kristus og hans komme, fremfor blot at tilhøre den jødiske verden.

Hos katharer og albigensere - der var imod den katolske kirkes lære om skærsilden, og som ud fra "Johannes' Åbenbaring" kaldte kirken for "*moderen til Jordens skøger*" - var billeddyrkelse udelukket. Deres kirker var uden kors og Kristus-figur, den gudsskikkelse som de med et udtryk fra Platon kaldte en "demiurg".

De inspirerede de sydfranske (occitanianske) *troubadourer*, der skabte dobbeltbundede tekster, bl.a. de ældste kendte tekster om "den hellige Gral". Og de inspirerede kirken - men oftere provokeredes denne romersk katolske kirke, og især pave Innocens III.

Idet de anså sig for apostlenes efterfølgere, kaldte de sig "*de sande*

kristne". Hele landsdeles befolkninger gik ind for katharernes lære.

Pave Innocens satte korstogshære imod dem, "albigenserkrigen" i 1209. Hundrede år senere lod kirken, hjulpet også af den franske konges hær, stort set dem alle myrde, heraf de fleste ved at brænde dem levende. Gennem mere end 300 år menes nær én million tilhængere dræbt. De sidste grupper blev under pave Gregor IX udryddet på denne grusomme måde i 1221 - og i 1244, ved bjærgfæstningen Montségurs fald, hvor 200 henrettedes. Og der indførtes inkvisitionsdomstole. De seneste enkelte tilhængere blev brændt i Languedoc i 1330.

Selv om kirken havde taget afstand fra - og snart forbød - de gamle kulter, levede de dog videre i det skjulte i talrige århundreder og forekom senere gennem 1200-1500-tallet ofte i ret ændrede former, nu som hemmelige ordener, broderskaber, loger og laug.

Endog visse af kirkens folk havde en fortid her, eller søgte dem i hemmelighed. I 1314 forbød kirken *tempelherreordenen*, bl.a. fordi flere dele af *katharernes* lære tydeligvis overlevede hos korsridderne, tempelherrerne og i frimureragtige selskaber.

Den egyptiske essens i denne lære genopvæktes snart især i Italien, under Medici'erne, men først hos Dante (jf. kap. 19). Han havde, med sit betydelige kendskab til mysterieviden i Bibelen, stor forståelse f.eks. for tempelriddernes mysterieagtige organisation; og især for albigensere - han kunne læse deres tekster, bl.a. på provençalsk. Han blev omtalt som en sen *troubadour* - samt for at have kontakt med kætterske ideer.

Ved Dantes sympatier for disse grupper var han velbekendt med deres ideer om reinkarnationslæren - i sig selv kendt ved delvis ikke-faste definitioner (jf. kap. 24). I sit værk "Den Guddommelige Komedie" placerer Dante den græske filosof Epikur med tilhængere helt nede i Helvedets 6. kreds, fordi Epikur lærte, at sjælen dør sammen med kroppen.

Gnostiske tanker med oprindelse i det gamle Egyptens religiøse traditioner blev således adopteret af kirken til dennes version af kristendom. De har inspireret forskere fra C.G. Jung til Elaine Pagels. Uden oprindelig en gnostisk søgen efter en "anden sandere virkelighed" og en ukendt gud hinsides, ville der næppe være megen genuin filosofi hos kirken.

RESUMÉ:

- Den udbredte mysterielære, Mithraskulten, var kristendommens konkurrent til at være kejser Konstantin d. Stores religion for romerne.
- Egyptens første kristne udviklede i 200 e.Kr., med gnostisk præg, de første klostre - med munke påvirket af Isispræsternes regler.
- De fleste gnostikere afviste, at Jesus døde på korset. Gnostikeren Valentinus fra Egypten var 150 e.Kr. tæt på at blive valgt til pave i Rom - hvilket sandsynligt ville have givet kirken en helt anden retning.
- Flere af de senere gnostisk inspirerede katharer gik imod, hvad de kaldte "den jødiske stammeguds grusomhed, gridskhed og hidsighed".

Religionens tabte dimension?

Reinkarnationslære i mysteriekulterne

Katharernes/albigensernes lære fastholdt, fra bl.a. gnostiske grene, reinkarnations-ideer som en del af religionen. Det blev en anstødssten for kirken. Men *traditionen* for en reinkarnationslære var uhyre stærk.

De fleste religioner og trosretninger i verden bygger på en overbevisning om det enkelte menneskes fortsættelse i en eller anden form efter døden. Det er blevet sagt, at uden den opfattelse havde vi ingen pyramider, ingen værker af Homer eller Dante, ingen Hamlet etc. Den generelle ide bag reinkarnationslæren (af *re* 'igen' og *karne* 'kød') er den lære, at sjælen efter døden igen lader sig føde i et fysisk ("kødeligt") legeme.

En opfattelse eller holdning bliver hverken mere eller mindre rigtig, fordi et stort antal mennesker tror på den - og rundt om i verden ses forskelligt på emnet. I det følgende skal der hverken føres advokatur herfor eller skabes afmytologisering, men blot søges et overblik. Der viser sig her *betydelig fortrængning* af et i datiden vægtigt element, der også tilhørte grene af den kristne kirke i mere end en fjerdedel af dens historie.

Emnet kan hos mange forekomme fremmedartet, så det ikke tillægges tilstrækkelig historisk betydning. For at se religionshistorien realistisk må det forstås, at der er tale om et *andet* og i epoker meget udbredt verdensbillede. Reinkarnationsideer, *også* inden for den kristne religion, blev ofte ved senere tiders uvidenhed om historie givet meningsløse fortolkninger.

I naturreligioner overalt i verden findes tro på, at sjælen eller en sjælelig bevidsthed fortsætter efter døden. Livets genfødsel er en hovedsag - og tilknyttede ideer om reinkarnation.

Fra den ældre omtale af genopstandelse eller genfødsel findes der tekster i den såkaldte "Egyptiske Dødebog" (*Pert en Hru*), i den "Tibetanske Dødebog" (*Bardo Thödul*), i den europæiske "Ars Moriendi" og i aztekernes bog, nu benævnt "Codex Borgia".

Reinkarnationsideer kendes ydermere hos f.eks. Australiens aboriginals; i Afrika hos yoruba- og edofolkene, og i syd hos zulufolket; i Asien på Guinea, og i Indonesien; samt hos forskellige etniske grupper i Nord- og Sydamerika.

En defineret reinkarnationslære kendes især udbredt i øst, i Indien, endda i mange former hos hinduer, jainister, buddhister, sikher (syntese

af hinduisme og islam). Det ses i de oldindiske Veda- og Vendanta-tekster og i nutiden hos tilhængere blandt indiske religiøse tænkere som Ramakrishna og Aurobindo, eller f.eks. hos Mahatma Gandhi og hans elev Nehru, Indiens første præsident.

Tibets øverste religiøse ledere udpeges kort efter deres fødsel som værende en reinkarnation af et tidligere overhoved. I Kina fandtes læren tidligt i taoismen og buddhismen, og i Japan i zenbuddhismen.

Julius Cæsar beundrede kelterne for frygtløshed og mangel på angst for døden. I sin bog "Gallerkrigene" (bog V, kap. 14) forklarer han, at det skyldes deres reinkarnationslære (især hos druidepræsterne):

"...de ønsker at indskærpe dette som en af deres ledende læresætninger, at sjælen ikke bliver udslettet, men efter døden passerer fra en krop til en ny krop..."

Ud fra opfattelsen af reinkarnation, er kropslig død *ikke* det samme som total død. Det menneskelige potentiale mister et sted at være i, men har mulighed for at finde et nyt sted. At få en ny krop sammenlignes hos indiske yogier i al enkelhed med "at skifte frakke".

Opfattelsen af reinkarnation var meget forskellig. Mange, der gik ind for læren, har opfattet forskellige ideer herom *subjektivt* - f.eks. arten af reinkarnation eller tidsafstande mellem genfødelser m.v. - som et fast mønster, der uden individuelle forskelle gjaldt for alle.

Der er følgende en række differencer i overleveringer og beskrivelser. Forskellene hidrører både fra folkelige forestillinger om reinkarnation såvel som fra partikulære opfattelser, f.eks. fra kultisk indviede.

Ydermere er der forskelle mellem traditionelle orientalske ideer om reinkarnation og opfattelser, der indførtes til nutidens Vesten, her med fortolkning i lyset af vestlig evolutions optimisme: F.eks. livsrækken som en skole, hvor man bliver dygtigere og dygtigere liv efter liv.

I indisk hindureligion og beslægtede trosretninger betragtes døden som en *overgangsfase*. Tibetanske munke giver en speciel hjælp til døende. Herved menes, at personen føres bedre gennem overgangsfasen.

Ifølge beretninger fra alle tider fra personer, der har haft en 'nærdødsoplevelse', vender disse personer tilbage i livet med en viden om, at livet fortsætter i al evighed, og at de selv er ansvarlige for deres tanker og handlinger, samt at det vigtigste i livet er at give kærlighed til andre - og at tilegne sig viden. Et fælles træk er ofte: at efter oplevelsen frygter ingen den legemlige død. Disse ideer synes netop overalt i verden og til alle tider at være grundlag for indviedes opbygning af forberedelse til døden ved den "træning", der hertil foregik inden for mystierkulterne.

Idet selve reinkarnationsprincippet kendtes overalt i verden, var ideerne i forskellige perioder ligeledes forskelligt udmøntet i flere kulturer. I variationer i gengivelser og overleveringer herom ses udformningen af-

te mere som en slags udødelighedskult. Denne form ses meget udbredt i de gamle kulturer lige fra Nærorienten til Kina og Japan, og senere hos f.eks. mayaer og aztekere.

Reinkarnation i egyptisk og i græsk opfattelse

I Egypten ansås mennesket for at være skabt af guderne og dermed at nedstamme fra dem - og derfor også at have en gnist af det gudommelige i sig, sjælen, som bevares gennem genfødsel. Deraf blev læren om døden til en særlig videnskab - døden som værende en nøgle til livet.

Egypterne ønskede efter døden at blive ligesom Osiris, og tilmed, når de nåede underverdenen, at søge sammen med ham. De afdøde identificeredes da med Osiris, og blev ofte endda direkte benævnt Osiris. Egypterne mente, at alt kunne komme til live igen og igen - så hver ny menneskekrop blev besøgt og beboet af *ba*, 'sjælen'.

I de mangfoldige egyptiske tekster om døden omtales reinkarnation ikke konkret ud fra en nutidig distinkt definition af emnet. Mange ideer har i øvrigt tilhørt de lukkede lærdomme i kulterne, og har siden været kendt fra den forbundne filosofi *bag* osirisianismen, nemlig mysterielæren om Osiris' genfødsel, der var forbillede herfor.

Inden for kristendommens første århundreder skrev kirkefaderen biskop Synesius i sit værk "Forsynets Traktat", at der på hans tid stadig eksisterede egyptiske traditioner med "*instrukser fra Osiris*, der lærte om *menneskets periodiske genfødsel*".

Til bestemte ceremonielle formål farvedes huden *sort* på flere afbildninger og gravstatuer af egyptiske konger, ligesom ofte Osiris' udseende: Nilens utroligt frugtbare *sorte* slam, hvorfra alt gror frem igen og igen, gav egypterne navnet (*kemt*) for deres land og er et visuelt tegn for genfødsel. Mumificering af afdøde konger ansås som vigtigt for at skabe en god fase til overgangen fra det nuværende liv.

Her var egypterne også meget fikseret på kroppen, der helst skulle balsameres, for "ellers var det svært at fortsætte i den anden verden".

Selv om den senere kristne kirke ikke praktiserede mumificering, har den alligevel bevaret reminiscenser fra det egyptiske mumificeringsritual til det kristne begravelsesceremoniel.

Tilapia-fisken, der beskyttende tager sin yngel i munden og spytter den uskadt ud igen, blev et af mange egyptiske billedlige udtryk for genfødsel. Et andet billedudtryk herfor var et kastetræ (boomerang, vender tilbage igen), hvilket er forbundet med en myte om Osiris. Et tredje billede var - ligesom i Indien - lotusblomsten, som solguden var født af.

I værket "Corpus Hermeticum"s mange oprindeligt egyptiske tekster betyder reinkarnation (især i Traktat 7), at "intet af det værende går til grunde, og at man tager fejl, når man kalder forandringer for undergang og død". Dertil Traktat 10 om nøgler til forståelse af reinkarnationen, og

Traktat 13 om genfødsel, samt kapitlet "Asclepius"s afsnit 41, der omtaler:

"...forskellen mellem genfødsler... består i forskel på legemer; og opløsningen af legemet vil betyde velfærd og lykke som før...". Senere blev værket genfundet i større helhed, efter tusind år nær glemt i Europa, men genintroduceret i renæssancen. Her tolkede begejstrede tilhængere, at "modsat den ugudelige (men dog af kirken autoriserede) Aristoteles, forkyndte egypterne og Hermes sjælens udødelighed".

Reinkarnationsideen i Egypten ses bl.a. som *den evige tilblivelse* (f.eks. livet genfødes ligesom Solen genopstår hver dag). *Grækerne* fik tidligt egyptisk viden og kultisk inspiration. I grækernes lære om det hinsidige, kan reinkarnation også optræde, men ikke altid accepteres eller forklares.

På gravsten i den oldgræske verden ses afbildninger af "puppe og sommerfugl" (græsk *psyke*: 'sjæl' såvel som 'sommerfugl'), hvor, ved en persons død, sommerfuglen med de smukke vinger illustrerede sjælens befrielse fra det jordiske hylster, dvs. kroppen symboliseret som puppe. Dette billede var tidligt vidt udbredt - også i Asien, f.eks. i Kina hos den taoistiske reinkarnationstilhænger og mystikerforfatter Chuang Tzi, 400-tallet f.Kr., i hans værk "Sjælen og Sommerfuglen".

Læren om reinkarnation kunne opnås i mysteriekulterne, f.eks. i Orpheus-dyrkernes lære. Den var velkendt hos græske tænkere: Pythagoras, Empedokles, Heraklit, Platon (Orpheus-inspireret), Apollonius af Tyana, Porphyros, Hypatia, Proklus og Plotin. Blandt øvrige græske filosoffer gik mange tilhængere af stoikernes lære ind for reinkarnation.

Også flere kendte *romere*, især forfattere som Vergil, Ovid, Lukan og Apuleius - samt nyplatonikerne - og f.eks. Cicero, er kendte for at have bekendt sig til en lære om reinkarnation.

Overalt i den *oldkristne kirke* anvendtes afbildninger af Fugl Fønix ofte i form af påfuglen - overtaget fra egypternes mytologiske *benu*-fugl der var et symbol for *genfødslen*. Denne fugl som blev født igen og igen i store fortsatte cykler.

I koptiske og mange græske kirkebygninger er det stadig tradition at ophænge strudseæg (: Fugl Føniks' æg), et *egyptisk* inspireret udtryk for genfødsel, nu fortolket som symbol for (Jesu) genopstandelse.

Denne fugls æg optræder i begravelsessammenhæng tidligt i græsk (mykensk), etruskisk og lucansk kunst. Også dét stammer fra Egypten - og blev et emblem hos Pythagoras' efterfølgere i Syditalien. Pythagoræere var også mystikere med bl.a. det mål at hjælpe til at befri sjælen. Flere af dem undlod at spise kød, da de mente, at også dyr havde en sjæl.

Den græske nyplatoniske filosof Iamblichus (ca. 290 e.Kr.), en elev af filosof og forfatter Porphyrios, skriver i sin bog "Pythagoras' Liv":

"...han (Pythagoras) kendte de tidligere liv, han havde levet; derfor var han i stand til... at påminde andre om deres tidligere eksistens..."

Netop Porphyrios citerer i sit eget værk "Vita Pythagoras" den græske filosof Empedokles' udsagn om, at Pythagoras kunne:

"...se alle de ting, der er i ti, ja endog tyve liv hos et menneske..."

En anden græsk forfatter, Diogenes Laertius (200-tallet e.Kr.), skriver ligeledes om "Pythagoras' Liv", at:

"...han (Pythagoras) havde fra Merkur (Hermes) fået hukommelse om sin egen sjæls vandringer... og den evne at huske, hvad hans egen sjæl og andres sjæle havde oplevet mellem død og genfødsel..."

Shakespeare omtaler Pythagoras for dette i sine teaterstykker "Købmanden i Venedig" (4,1), "Som Man Behager" (3,2) og "Helligtrekongersaften", om end fra en mere udstrakt opfattelse af Pythagoras' ord.

I mysteriekulter *gennemspilledes* emnet genfødsel som en fornyende proces, der viser reinkarnation som en del af den kosmiske helhed.

En metode kendtes allerede i det gamle Egypten med teknikker for dødsforberedelse, så sjælen i overgangsfasen kan undgå forvirring.

Jesus genopvækkede en person, *Lazarus*, et grækificeret navn af *el-Azar* fra det egyptiske *Osiris*-navn: *Azer* - guden, der døde og genopstod til fortsat liv, en hovedfigur i kulternes døds mysterier. Den, der skulle indvies til en høj grad, blev psykisk forberedt til bevidstgørelse om reinkarnationens processer: ved at blive lagt i en kiste eller på et særligt leje og bragt i dødlignende søvn i tre døgn - for at genopstå. Det blev af mange opfattet som dét, der reelt skete ved Jesu genopstandelse.

Den romerske forfatter og astrolog, Firmicus Maternus (ca. 335 e.Kr.), omtaler at *mystis*, 'kandidaten', bliver *moriturus*, 'fremtræder som døende', ved en præliminær frivillig død, sådan som det f.eks. foregik i Mithras- og Isiskulterne.

Tidligt hos de kristne gnostikere skrev en kendt Valentinus-tilhænger, Theodotus (140-170 e.Kr.), at den sande gnostiker er et menneske, der har erkendelse om:

"...hvem vi var, hvem vi er blevet, hvor vi var, hvad vi er blevet kastet ind i, hvor vi haster hen, hvad vi bliver genløst fra, hvad føsel er, og hvad genfødsel er..."

Jævnfør desuden, som tidligere anført, at Cicero udtrykte at have lært i kulterne, "at leve med glæde - og også at dø med bedre håb".

Reinkarnationslære - hos jøderne

Ligesom de gamle egyptiske og babyloniske mysterier havde en lære om livet efter døden, har denne lære, ifølge de mange indicier, engang netop kunnet findes i en intern kultradition i Moses' religion.

I Egypten har Moses uundgåeligt under de højere uddannelser tidligt været indviet i den eksklusive egyptiske kultlære om genfødsel, repræsenteret ved Osiris. Tempel-manuskripter, som Moses beslaglagde ved starten af exodus, har også indeholdt den lære. De senere mindre kendte sider af Moses' (egyptiske) lære vil - ligeledes på linje med andre ældre religioner - omfatte en lære om livet efter døden og om reinkarnation.

Allerede i begyndelsen af "1. Mosebog" berettes, at "mennesket skabtes i Guds billede". Heraf den tanke at mennesket i sig rummer en part "*ligesom* eller *af* Gud", der opfattes værende evig.

Jødernes rabbinerskrifter indeholder i deres ældste kerne uhyre gamle overleveringer; en del af dem blev, af forskellig årsag, af jødernes tidlige bibelredaktører lukket ude ved den endelige samling af Bibelen. Der findes i disse rabbinske tekster stadig også omtale af reinkarnation (*gilgul hanafesh*, 'sjælevandring'). Et talmudisk kabbala-skrift "Avodath Hakodesh" (fol. 49, col. 3), uddyber om "4. Mosebog" (16,22):

"...Vi har ifølge traditionen, at da Moses... sagde, 'du Gud for (eller Gud der giver) (livs)ånd i alt kød' - var det med den hensigt at betro det mysterium, at sjæleoverførelse finder sted ved alt kød - også i dyr..."

Selve sjælen ansås som et konkret element. I Bibelens "1. Kongernes Bog" (17,21) siger profeten Elias om en livløs dreng:

"...Jahweh..., lad drengens sjæl/liv gå ind i ham igen..."

I "Visdommens Bog" (8 og 19), et apokryft jødisk skrift til det Gamle Testamente, tales om "sjælens *medfødte* godhed".

I jødernes religion kendes *ikke udadtil* en konkret doktrin om, at sjælen som evigt væsen genfødes, men kun spor af mysteriesymbolik ved "forfædre kultisk" at kalde efterlivet for "Abrahams skød".

Og det Nye Testamente taler om, at Jesus "steg ned og besøgte de lavere egne", samt om "Paradis", og om at "sidde til bords med Abraham, Isak og Jakob i Himmerriget". Dvs. at den tids jøder dog anvendte udtryk for en eksistens af en efterverden.

I hele Bibelen informeres yderst sparsomt om "efter døden". "2. Kongebog" (2,11) fortæller, at profeten Elias (800-tallet f.Kr.) ved sin død blev ført på en "ildvogn" (solvogn?) direkte op i himlen.

Og i "Prædikerens Bog" (9,5 og 9,10) er de døde i dødsriget, uden viden og kundskab. - I "Ezekiels Bog" (18,4 og 18,20) skal "Sønnen", der er "retfærdig", "ikke dø". Samt i "Daniels Bog" (12,2-3), der omtaler de dodes *opstandelse* efter forudgående dom for deres gerninger.

Men den senere præsteklan ved Jerusalems tempel, saddukæerne, antog ikke ideen om sjælens udødelighed - da en fortsættelse efter døden ikke siges bogstaveligt af Bibelen. Det var *modsat mange farisæeres overbevisning*, idet de - ligesom Jesus, deres modstander på andre punkter - talte og tolkede ud fra at mene, at Bibelen omtaler det indirekte.

Derfor ville de opdrage mennesket til skyldfrihed. Josefus beskriver disse farisæere, i "Antiquitates" (bog 18: 3,1), således:

"...(de) mener, at sjælen har en udødelig tilstandskraft i sig og (at denne) har evne til at genoptage/genopvække livet igen og igen...". Josefus taler også om den anden store jødiske gruppe eller sekt, essæerne - der af flere forskere nu anses for at være dem, der skrev Qumranteksterne - og om deres tro ("Jødiske Krig", bog II, 8,10-11), at:

"...deres doktrin er denne, at kroppe er opløselige, og den materie de er dannet af, er ikke permanent; men at sjælene er udødelige og fortsætter for altid... og er i deres kroppe som i fængsler, hvilke de er blevet trukket direkte ind i ved tillokkelse...".

Den næsten samtidige jødiske filosof Philo skriver i sin "De Somniis":

"...sjæle, der stiger ned for at blive knyttet til dødelige kroppe, vender tilbage - til andre kroppe, som de ønsker at leve i...".

Også et jødisk, klassisk kabbalistisk værk, "Zohar" af Simeon ben Jochai, 80 e.Kr. (vol. II, fol. 99 et seq.), omtaler sjælevandring:

"...Alle sjæle er underkastet sjælevandringens (transmigrationens) prøvelser; og menneskene kender ikke Den Højestes plan for dem; de ved ikke, at de hele tiden bliver bedømt, både før indtrædelse i denne verden og når de forlader den. De ved ikke, hvor mange forandringer og mystiske prøvelser de må gennemgå... Sjælene må, når de er opstået, igen indgå i det faste stof. For at gennemføre må de udvikle sig til en fuldkommenhed... og derefter begynde et andet liv, et tredje, og så fremdeles, til de har opnået den tilstand, der passer dem for genforening med Gud...".

Den jødiske mystiker-filosof Jitzhak Luria, født i Jerusalem 1534 (-1572) og opvokset i Egypten, fremlagde efter 15 års meditation bl.a. en form af kabbala; heri demonstreres ideen om *gilgul ha-nefesh*, 'reinkarnation, sjælevandring' på næsten indisk maner. Det indgik, at sjælen er tvunget til at blive født igen og igen indtil fuldkommenhed er opnået, og at det ikke kun sker i menneskers og dyrs kroppe, men også i planter, sten og bække. Samt at "hellige mænd, der kan undgå genfødsdens skæbne og kan hjælpe andre med at undslippe deres", tilmed kan "se ind i andre":

"...Ved at se på et menneskes pande kan han (de) med et eneste blik afgøre... hvad dens (den pågældendes sjæls) nuværende opgave på Jorden er. Han er i stand til at fortælle mennesker om deres fortid og forudsige deres fremtid og foreskrive dem adfærd, som kan afhjælpe ufuldkommenheder i deres forrige eksistens...".

Længe før Lurias og hans elevs skrifter grundlagde efterkommere af babyloniske jøder - der i Bagdad i 765 e.Kr. ville bevare dele af den gamle viden - en jødisk sekt, *karaiterne*. Disse jøder er specielt tilhængere af doktrinen om sjælenes vandring, altså reinkarnationen. De hævder desuden, at alle menneskesjæle har en fælles oprindelse med det før-

ste menneske, Adam Kadmon, en spirituel enhed de udspringer fra som gnister (*nitzotzoth*).

Jødernes karaitiske lære med reinkarnation bredte sig senere op gennem Rusland, Ukraine og Litauen, og var - om end ofte angrebet af jødiske tænkere - yderligere udviklet af ovennævnte Luria. Og i den jødiske trosretning *hasidim* blev det en universel tro. Senest har den jødiske filosof Martin Buber i 1900-tallet behandlet og udbredt mange oplysninger om karaiternes gamle lære.

Reinkarnationslære - i kristendommen hos kirken

Det var i hele Mellemøstens egyptisk-græsk-jødiske klima, at græskinfluert, oprindelig jødisk kristendom blev dannet. Som det allerede i buddhismen læres, at Buddha vil genfødes, lærtes det tidligt i kristendommen, at også Kristus vil fødes igen, men tolkedes siden hen forskelligt.

Læren om reinkarnation indgik især også i gnosticismen. Herfra førtes den senere videre til især Sydfrankrig hos katharer, albigensere, valdensere - og til Mellemøsten hos druzerne.

Når derfor både grupper hos essæerne, farisæerne og flere blandt de jødiske lærde, der nedskrev de seneste af rabbinerskrifterne, gik ind for reinkarnation - har *Jesus uundgåelig været bekendt med denne lære blandt jøderne*. Men senere har kirkens *correctorer* bortredigeret og skåret væk i de kristne bibelske tekster.

Den østrigske forsker i sprog- og religionshistorie Robert Eisler mener - i sit værk "Jesos Basilios" (1, Heidelberg 1929) - at kunne påvise, at disse *correctorer* endog har måttet fjerne noget fra Josefus' tekster: Derfor i en dengang "undsluppet", stadig eksisterende, oldslavisk udgave af Josefus' fulde tekst skulle der findes dele med særlige oplysninger.

Og af enkelte dele i det Nye Testaments tekster, oversat ved korrektionerne, mente reinkarnationsideens *tilhængere* gennem tiderne at finde bekræftelse i nogle særlige udsagn af Jesus i evangelierne - dog beroende på fortolkninger. F.eks. siger "Matthæusevangeliet" (10,28):

"...Frygt ikke for dem, som dræber kroppen, men ikke kan dræbe sjælen...".

Angående reinkarnation havde flere kristne grupper det udgangspunkt, at der i evangelierne refereres til emnet via spørgsmål til Jesus om det evige liv. I Johannesevangeliet (3,6-8) bliver Jesus spurgt, om en mand, der er født blind, havde syndet - dette forstået som at være sket *før* mandens fødsel - dvs. karmalignende forhold. Jesus svarede da:

"...hvad der er født af kød, er kød, og hvad der er født af ånd, er ånd...".

Og han tilføjede med et billede fra naturen - og sandsynligvis på grund af at tidligere tilværelser opfattes som skjult for erindringen:

"...vinden blæser, hvorhen den vil, og du hører dens susen, men

ved ikke hvorfra den kommer, og hvor den farer hen - således er det med hver den, der er født af ånd..."

Heri findes ordspil på "vind" og "ånd" - på græsk såvel som aramaisk.

Det bemærkelsesværdige var, at ingen fandt det unaturligt, da Jesus blev spurgt, om Johannes Døberen havde været profeten Elias - eller at Jesus hele tre gange sagde, at Johannes Døber *var* Elias, samt tilføjede om dette, at kun "den, der har ører, hører" (forstår).

I gnostiske og visse kristne grupper blev dette opfattet, som at Jesus lærte om reinkarnation: Der er kun et liv - et evige liv. Ifølge dette kunne Jesus lade forstå, at det ikke er tilstande, der skulle komme, men *findes her allerede*. Igen, der blev *fortolket*.

Videre i teksten i Johannesevangeliet (3,7) sagde Jesus om at være født af ånd, at:

"...I må fødes fra oven (*anóthen*)..."

I denne mening anvendes dette i kirkefaderen Origenes' seks-sprogede bibeloversættelse "Hexapla", cirka 190 e.Kr. Denne form følges af østkirken, i bl.a. græsk-ortodokse, armeniske og gotiske bibeler. Mens vestkirken støtter sig på den syriske "Peshitta"- og latinske "Vulgata"- bibeloversættelse, hvor en anden form kendes, nemlig fra kirkefaderen Justin Martyr (100-165 e.Kr.). Han oversatte det sådan:

"...I må fødes på ny..."

Dette syntes ikke helt præcist, og kunne give anledning til misforståelse om at blive født i ("kun") to omgange. Men det citerede græske udtryk *anóthen* kendes (sjældnere) anvendt også i betydningen 'fra begyndelsen', der i tidssammenhæng opfattes som placeret "*oppe* i fortiden".

Den af fødsel og opdragelse jødiske Paulus skrev, at mennesket i sig selv *er* ånd. Dvs. en essens af "væren-hed" og tilknyttet evighed. Paulus siger ("Apostlenes Gerninger" 20,10) om en besvimet dreng:

"...Vær ikke urolige, for hans sjæl er i ham..."

Ifølge det gnostisk-kristne Filipsevangeliet kunne mennesket ved erkendelse af sin egen guddommelige natur hæve sig over døden.

Siden hen betonedes de oldkristne igen og igen *det evige liv* - og netop reinkarnationen kunne ses som det direkte udtryk for det evige liv. I det gnostisk-farvede kristne Thomasevangelium siger Jesus:

"...de døde bliver født igen..."

Augustin foreslår i sit værk "Contra Academicos", at "Platon var genfødt som filosofen Plotin". Opfattelsen er tæt på synsvinklen hos den græske forfatter og indviede Plutarch, der 400 år tidligere i sit værk "Parallele Liv" vil vise Julius Cæsars særlige ligheder med Alexander d. Store (og søger at demonstrere det ligeledes ved andre par af "ligedannede" historiske personligheder) på en sådan måde, at det for visse tilhængere også kunne give indtryk af, at hvert "par" kunne være samme person i genfødsel.

Blandt reinkarnationens *tilhængere* er der åbenlyst tale om fortolkninger angående dette hos Plutarch og Jesus dog ikke konkret definerede emne.

Ovennævnte Justin Martyr, oprindelig samaritaner, omtaler udtrykkeligt, at sjælen inkarnerer mere end én gang i menneskekroppe. Han afviste, at kunne huske tidligere erfaringer i den kropslige form "den næste gang". Han gik endda ind for - ligesom allerede hinduerne - at sjælen kunne genfødes også i dyr, hvilket en del retninger inden for flere religioner anså for en art straf.

Reinkarnationslæren fandtes ikke alene hos kristne-gnostiske grupper, bl.a. basilianere, valentianere - og senere hos katharer, albigensere og valdensere - men også hos semi-kristne grupper som priscillerne (i Spanien) og manikæerne. Desuden hos kirkefædre og biskopper som Justin Martyr, Clemens af Alexandria, og Origenes - foruden Tertullian, Gregor af Nysa, samt Synesius og Apollinarius.

Den katolske kirke har i nogle forhold endnu i dag synspunkter, der har rødder tilbage til Aristoteles, som hævdede en trinvis udvikling over plante- og dyresjæl til menneskesjæl, der ud fra en undfangelse først optrådte efter en vis fosterudvikling. Middelalderkirkens store lærer og tænker, Thomas Aquinas (1225-1274), fastholdt denne forestilling om fosterets gradvise udvikling og dets sene besjæling.

I 1980'erne har kristne moralteologer formuleret den katolske kirkes troslærekongregation, der f.eks. i dokumentet "Donum Vitae" hævder, at der eksisterer et menneske fra befrugtningøjeblikket, hvilket ikke defineres præcist. For der kan gå op til 36 timer før sammensmeltningen af kønscellernes genetiske indhold fra manden og kvinden.

Når troslærekongregationen her påbød, at befrugtningøjeblikket er gældende, har kirken følgelig ikke kunnet afklare f.eks., om en sjæl kan spaltes til to, hvilket er en konsekvens ved enæggede tvillinger, hvor cellerne normalt først spaltes til "en kopi" efter ti dage.

Der synes flere steder sket en ændring af ideen om *reinkarnation* - ordet betyder som nævnt 'genfødt i kødet'. I modstrid med de citerede udsagn af Jesus om "ånd og kød" indførte den katolske kirke dogmet om "kødets genskabelse", *in carne recreatur* - altså ikke "genfødelse", og slet ikke "opstandelse" som i nordeuropæiske oversættelser: Uforståeligt, og f.eks. for en invalid næppe attraktivt at genskabes som invalid.

Uanset om det gjaldt ("jordisk") reinkarnation eller "genfødsel i himlen" - var noget af det nye ved kristendommen, at det herefter ikke var nødvendigt at vedlægge gaver i gravene til brug for "efterlivet".

Ligene måtte ikke brændes, og i den græsk-ortodokse kirke opgraves og gemmes de dodes knogler efter tre år, når kødet er blevet indtørret eller opløst, så knoglerne atter er tilgængelige, når kødet (engang)

skulle "genskabes". I ortodoks opfattelse ses der med mishag på, at katolikker og protestanter blot lader knoglerne forgå i jorden. Og i hele Europa lod kirken altid opstandelsen afbilde som en kropslig opstandelse.

Eurigenes, en græsk forfatter i 200-tallet, skrev:

"...Enhver sjæl kommer ind i verden styrket af sejre eller svækket af nederlag fra dens tidligere liv. Dens plads i denne verden, udvalgt til ære eller vanære, er bestemt af tidligere fortjenester eller ugerninger. Dens virke i denne verden bestemmer det sted, der skal følge efter dette..."

I oplysningstiden i 1700-tallet forestillede den tyske filosof G.E. Lessing sig et genfødselsprincip, endda også for hele folkeslag, f.eks. jøderne - og videre endnu, at menneskeheden var under stadig åndelig uddannelse, hvilket altsammen betingede fortsat genfødsel. Som et grundpunkt for disse tanker, hævdede han:

"...Men hvorfor kunne ikke også ethvert menneske have befundet sig mere end én gang i denne verden?..."

Forskere som Paracelsus, Giordano Bruno og senere bl.a. Thomas og Julian Huxley, Maetierlinck, Thomas Edison, Rudolf Steiner, C.G. Jung, Fritz Pearls og Stanislav Groff har bekendt sig overbeviste om reinkarnation. Ligeledes filosoffer som Jacob Boehme, Voltaire, Swedenborg, Lessing, Goethe, Benjamin Franklin, Thoreau og Schopenhauer.

Med en efterhånden lidt tilbagetrukken katolsk kirke i Frankrig og bl.a. en opblussende interesse for anden erkendelsesfilosofisk tænkning eller for østerlandske religioner, især buddhisme - har en officiel meningsmåling i Frankrig foretaget midt i 1990'erne vist, at hver fjerde franskmænd tror på reinkarnation. Igen, der er mange opfattelser - de fleste adspurgte tænkte på en form for evigt liv; men for mere buddhistisk o.lign. orienterede var det bestræbelsen, ved 'positiv' livsførelse, at slippe ud af reinkarnationskædens bindinger og problemer.

Hvad angår islam, omtales det i Quranen, at:

"...Gud udvikler alle sjælelige skabninger, og sender dem tilbage igen og igen, indtil de vender tilbage til Ham..."

Dette fastholdes i mange islamiske mystikersektter, påvirket fra gnostikere og af en egyptisk *Hermeslære* i "Corpus Hermeticum"s tekster.

Det ses ikke mindst hos det arabiske folkeslag saberne (og her filosofen, matematikeren og astronomen Thabit ibn Qurra, der døde 901) og tidligt ligeledes hos shi'iterne ved deres syn på livets kredsløb (også selve historien ansås som et kredsløb). Samt hos druzerne, i hvis hemmelighedsfulde lære der ligeledes indgår reinkarnation (jf. kap. 8).

Læren findes også hos persiske *sufier* - navnet betyder 'hvid uldkappe' (jf. i kulterne: *kandidat* betyder klædt i 'hvidt'); en anden opfattelse er, at navnet er fra *sophia*, 'visdom'. Dog, reinkarnationstanken forsvandt generelt fra islam, som det netop var sket i judaisme og kristendom.

Et rabbinerskrift "Jalkut Reubeni" (Nos. 1, 8, 61 og 63) omtaler *jødiske ideer* om karmalignende undgældelse. Ved et af udtrykkene må betænkes, at det er fra en tidsalder, hvor kvinders liv var mere hårdt, foruden at der kunne være tale om en antifeministisk holdning:

"...hvis en mand er gerrig enten pengemæssigt eller åndeligt, og ikke giver til de fattige, eller ikke deler sin viden med den uvidende, vil han blive straffet med at genfødes som (*transmigrere* ind i) en kvinde. Rahabs sjæl genfødes ind i kenitten Heber, og derefter ind i Hannah... Til tider i sjælevandringen (*metempsychosis*) går fromme jøders sjæle ind i fremmede, for at kunne være fortalere for Israel og anmode om, at dets folk behandles venligt..."

Her demonstreres en engang udbredt tanke, et "lokalt" særligt koncept af reinkarnationsideen, at jøder genfødes som jøder - et aspekt af begrebet "den evige jøde". Dermed vel en egentlig betydning af i døden at gå til stamfaderen "Abrahams skød" som fast udgangspunkt for genfødsler.

Officiel kristen reinkarnationslære bandlyst ved kup

Idet der i den jødiske religion tidligt synes at være bortgemt dele af Moses' lære, der i flere henseender hvilede på ældre egyptiske mysterier - har på samme måde også den kristne kirke skjult mysteriekultlæren. Men i begge tilfælde var den blandt de vigtigste dele af deres egen fortid.

Kirken tog afstand fra, at flere af dens egne grundlæggende forhold fandtes her - og at kirkefædrene seriøst havde beskæftiget sig med mysterierne, der ud over en stjernelære havde en lære om reinkarnation.

Denne reinkarnationslære blev efter at have eksisteret i århundreder blandt flere kristne trosretninger fordømt ved det stormfulde, store kirkemøde år 325 e.Kr. i Nikæa. Årsagerne var mest politiske og havde til formål, at kirken og dens øverste leder, kejseren, bedre kunne styre, når troen var ensartet. Mange af de retninger, der gik ind for reinkarnation, var i flere henseender afvigere og derfor uantagelige for kirken.

Kirkens styring og videre udformning ("ændringer") af den kristne lære krævede frasortering i selve teksterne. Nikæa-mødet blev da til et skandalemøde - biskopper slog hinanden i hovedet med bøger og skrift-ruller, og kejseren måtte sende langt de fleste hjem. Mødet blev af kritikere omtalt som "Satans synagoge" og "ikke til Guds ære", og at "mange deltagere var uoplyste personer, der næppe kunne læse eller skrive".

Derefter bestemte et fåtal af mødets oprindelige 318 repræsentanter for hele kirken og dens fremtid. Således blandt de mange tekster (også flere fantasifulde), der var i omløb, udvalgte de til det Nye Testamente - til kanonisering - bestemte tekster om Jesus og hans virke. Udadtil blev den udvælgelse arrangeret som et mirakel, kaldet "alter-underet".

Det var ved samme kirkemøde, at den ikke bibeltekstbelagte lære om Treenigheden blev underskrevet.

De tekster, der valgtes, viser sig mest at være reinkarnationsneutrale tekster. Men det lykkedes dog i denne kirkepolitiske redaktion at samle nogle af de bedste tekster - de blev det Nye Testamente. Det udvalg af tekster, som de få kirkefolk havde bestemt, blev gjort kanoniske ved kirkemødet i Rom i 382, under pave Damasus. Enkelte andre tekster fik lov at eksistere som ikke-kanoniske skrifter. Hvorefter mange skrifter, man ikke syntes om, heriblandt mange gnostiske, simpelthen blev brændt. Ved kirkemødet i Karthago i 397 bekræftedes de kanoniske endegyldig.

Da kirkens overhoveder holdt et kirkemøde i Frankrig i 500-tallet, afgjorde bisperne med 1 stemmes flertal, at også kvinder har en sjæl.

Reinkarnationslæren blev helt udelukket af kirken den 2. juni 553 e.Kr. ved det 5. økumeniske koncil, Quinisext - et mindre officielt kirkemøde i Konstantinopel. Det skete ved *et regulært kup* hvor kejser Justinian under mødet fængslede paven, Vigilius. Den pave var tidligere livsfarligt maltrakteret for sin protest mod at skulle fjerne friheden til at kunne antage reinkarnationslæren. Han blev ikke sluppet fri før han havde underskrevet en erklæring om total udelukkelse af reinkarnationslæren.

Ikke alene har *læren om reinkarnation* et udbredt kendskab hos *mere end en tredjedel af Jordens folk*, men den har også reelt eksisteret hos kirken *i mere end en fjerdedel af kirkens historie*. Og fortsatte endda hos andre kristne, bl.a. katharer/albigensere helt frem til 1244 og 1330.

Men i midten af 1900-tallet begyndte katolske lærde at fralægge kirken ansvar for at have fordømt dem, der troede på sjælens præeksistens og videre reinkarnation. Dog, sagens akter, der bl.a. ses i den katolske kirkes autoriserede værk "The Catholic Encyclopedia", taler for sig selv.

Der er et særligt forløb i, at kirkefaderen Origenes (160-220 e.Kr.) var oplært af kirkefaderen Clemens af Alexandria (den *første kristne* der skrev om *Buddha*) og en gnostisk præst, og selv blev lærer for Plotin, den religiøse filosof, mystiker og allegoriske fortolker af Homers "Odysseen". Origenes har i sine skrifter også behandlet reinkarnation, men det nævnte "uautoriserede" kirkemøde i 553 fordømte de dele af Origenes' lære, der er om reinkarnation, bl.a. hans påstande om "*sjælens præeksistens*".

Reinkarnationslæren blev bandlyst som kættersk. Tilhængere blev pålagt *anathema*, 'forbandelse', og blev pint og dræbt, hvis de fortsatte:

"...Enhver, der understøtter læren om sjælens præeksistens og dermed den uhyrlige tro på dens genkomst, skal være belagt med kirkens band..."

Efterhånden frygtede kirken Origenes' tanker så meget - og størsteparten af denne flittige tænkers 6.000 værker og breve blev bragt til at forsvinde. Det resterende, det eneste der overlevede, findes nu mest som fragmenter. Et nærmere studium heraf vil medføre, at kirkens ændringer bort fra den oprindelige kristne lære ville blotlægges.

Så sent som 1748 bestemte pave Benedictus XIV, at Origenes' lærer,

Clemens af Alexandria, skulle - helt usædvanligt - ekskluderes fra officielle katolske martyrerers rækker (men dog ikke græsk-ortodokse) og ikke mere figurere som en af oldkirkens fædre. Clemens er siden dekanoniseringen frataget sin status. Men kun hos den 'yngre' katolske kirke.

Markus' Hemmelige Evangelium

Uanset svingende status som kirkefader regnes Clemens af Alexandria stadig for den mest lærde af alle kirkefædre - og var til den senere kirkes fortrydelse velbevandret i "Markus' Hemmelige Evangelium", der anses for at have stærke *gnostiske* præg.

Eksistensen af den bog og den hemmelige lære, Jesus mentes at have reserveret en inderkreds, bekræftedes, da der i Mar Saba's klosterbibliotek i Judæas ørken i 1958 blev fundet en kopi af Clemens' brev herom. Jf. Morton Smith: "The Secret Gospel - the Discovery and Interpretation of the Secret Gospel According to Mark" (New York 1974).

Livets lov eller mening er - ligesom allerede Moses påbød at "vælge livet" - det helt enkle: at overleve, endda bedst muligt uden at skade andre. Størstedelen af livet handler og planlægger de fleste mennesker, som om de aldrig skulle dø - som om de ubevidst ved, at sjælelig udslettelse ikke findes. Det genspejles i de gamle kulturs og religioners lære om genopstandelse og reinkarnation, ligesåvel som det også var, og på sin egen indirekte måde endnu er, indbefattet i kristendommen.

Men efter at der i grene af de ældre kristne retninger blev fjernet deres opfattelse af genfødsel, er det eneste træk, der officielt findes om dette, læren om at Kristus skal fødes igen. Begravelsesritualet med "af jord skal du genopstå", hermed uden at der sigtes til genfødsel, kendes ikke i evangelierne og er af uvis oprindelse, der i dag ikke ses konkret at kunne spores længere tilbage end foreløbig til 1200-tallet.

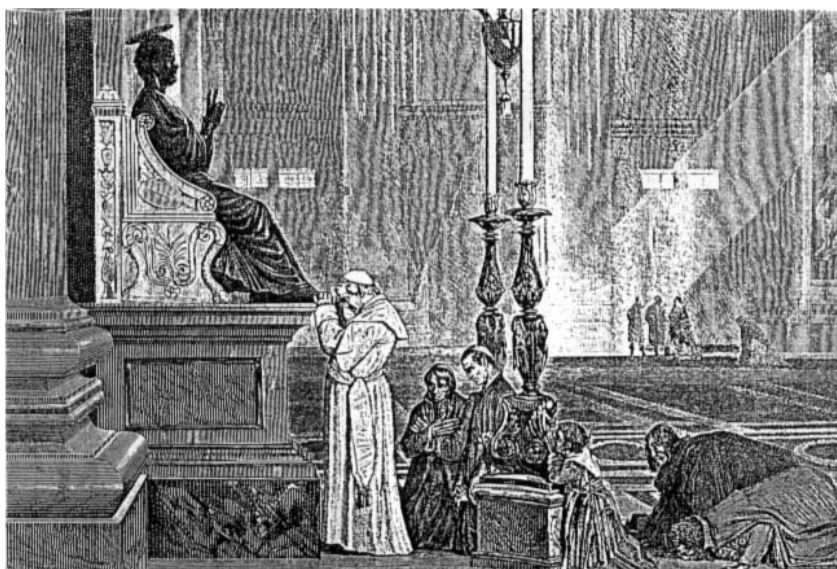
Kirken har opbygget en af de overhovedet vigtigste dele af sin lære ud fra evangeliernes tekster om, at de kristnes repræsentant og forbilled, Jesus/Kristus, foretog opstandelse, samt at han skal genfødes. Det så for datidens reinkarnationstilhængere ud til at være på linje med ideer om opstandelse og reinkarnation udbredt i oldtiden, antikken og blandt kristne grupper i kristendommens første femhundrede år. Tilmed den i østen med reinkarnation forbundne karma-lære viser sig delvis reflekteret i kirkens lære om "den medfødte synd".

Visse dele af egypternes lære, som Moses tydeligvis videreførte - og som herefter nogle af hans jødiske arvtagere har videreført - har tidlige grene af kristendommen også haft i deres koncept i en betragtelig del af dens historie. Det forhold er et faktum. Reinkarnationslæren kan på den baggrund ses som en i religionen tabt dimension. Under alle omstændigheder kan den ikke fjernes fra sin del af kulturen i historiens forløb.

Rabbinere i samtiden hævdede, ligesom ofte en kristen udlægning, at jøden Josef ikke var far til Jesus - de udpegede heller ikke en græker eller perser, men konkret at den fysiske far til Jesus var en romersk officer med (det usædvanlige) navn Pantera (s.214). Der fandtes en kendt bueskyttekommandør, Tibirius Julius Abdes Pantera - født i Fønicien, og senere (år 9 e.Kr.) forflyttet fra Syrien og dets dengang tilhørende Nordpalæstina - til en kohorde ved Rhinen. (En sådan romersk militærpersn vil typisk have været indviet hos Mithras-kulten). - Panteras gravmonument, Kreuznach Museum.

De første kristne afviste - ligesom jøderne - billeddyrkelse. Her ses pave Pius IX, og flere nede på gulvet i Vatikanet, bede ved statuen af "en stor hjælper", Skt. Peter. Helgenkonceptet var i historien årsag til megen kirkestrid.

Fra kristen kult til kirkens sorte liste

Johannes Døbers hoved - de kristnes første ikon

Egyptisk religion er, hvad angår fremstilling og brug af billeder, historiens righoldigste. Moses må på egyptisk baggrund have kendt til problematikken ved dette stærkt formidlende, men også i visse tilfælde fremmedgørende element for en dybere religiøs forståelse ved en sådan overvægt af allerede fastlåste dikterede indtryk. Moses' forbud mod billeddyrkelse blev bevaret af jøderne, fra hvem de første kristne overtog det.

Korset - også kendt i Egypten og i sig selv ét blandt flere kristne emblemer - blev først kirkens vigtigste symbol *længe efter* Konstantin d. Store, der afskaffede korsfæstelse som straf. Heller ikke dyrkelse af *Jesus som korsfæstet* blev brugt hos de tidlige kristne, men tilhører en senere teologi. Det varede mange hundrede år før dette billedtema blev kirkens i grunden morbide traumasymbol: Først år 692 bestemtes fra Konstantinopel, at som fast symbol skulle en menneskeskikkelse (Jesus) ses på korset og ikke det hidtidige evangeliske symbol med Guds lam!

Det blev et udbredt eksempel på den i Bibelen forbudte billeddyrkelse. Hos katharerne afvistes både at Jesus døde på korset (pælen) og at bruge billeddyrkelse - og de havde netop aldrig krucifiks i deres kirker.

Efter kirkens store skisma i 1054 (herom senere) med opsplitning i en romersk-katolsk og en græsk-ortodoks kirke, bibeholdt sidstnævnte mest *ikke* at afbilde Jesus som korsfæstet, dvs. ikke bruge krucifiks. Modsat katolikkerne - der i 1200-tallet desuden indførte en depressiv genre: Jesusbilledet, undertiden uden krucifiks, som "smertemanden".

Da hverken Moses eller Jesus gik ind for *billeddyrkelse*, fremstår det trosmodstridende træk, at den katolske kirke udnævnte tusinder af helgener og tidligt indførte helgendyrkelse med *afbildninger*, integreret i daglig religiøs praksis. Undertiden med nogle komiske konsekvenser:

- F.eks. idet Maria var anerkendt for at have undfanget "ved Helligånden", kårede kirken hendes mand Josef til at være skytshelgen for dem, der gøres til hanrej! - Apostelen Bartholomæus fik sin hud afflået af sine modstandere, og blev siden gjort til skytshelgen for garvere, alene fordi det fag arbejdede med flåede huder. - Der findes endda helgener for specifikke dyr, f.eks. blev Lazarus, hvis sår hundene slikkede, også helgen for hunde. - I 1979 blev Frans af Assisi, der respektfuldt præ-

dikede for markens fugle, tilmed kåret til helgen for økologi.

- Endnu et eksempel: en "affotografering" - en ved sved overført "ansigtskontur af Jesus" (som man mente havde en kraft) i det klædestykke, Veronika aftørrede Jesu ansigt med, da han bar korset: Nutidens Vatikanet har da erklæret Veronika officiel skytshelgen også for udøvere af et moderne fag, fotograferne, fordi de tager portrætaftryk. Her ses igen en egyptisk baggrund: I stedet for Veronika burde Salomes mor, Herodias, være udnævnt - en hidtil uudforsket årsag. Ifølge det Nye Testamente forlangte hun "Johannes Døberens hoved på et fad". Dette (dog ikke noget "sølvfad") er på evangeliets græske sprog: *pinax*, 'træplade', der kunne bruges som stort fad til f.eks. steg - men før malerlærredets tid betød *pinax* oftest 'billede': en træplade, der efter egyptisk skik var bemalet med et portræt (jf. *pinakotek*, 'billedsamling').

Dengang kunne en hellig mand kynisk anses for at være mere værd død end i live - derfor skulle en særlig afbildning af Johannes' hoved sikre hvad man anså for "bevarelse af hans udstråling" efter døden. Nemlig efter at han blev henrettet for sin kritik af, at livsførelse hos kongen ikke var efter Moses' lov. De kristnes "fjendefigur" Herodias synes herved at være årsag til den *første kristne accept af helgebilleder*.

Gudebilleder og lignende hellige afbildninger på træplader tilhører en ældre egyptisk tradition. Men især fra den egyptisk-græske periode fra cirka 330 f.Kr. og frem, er der i Egyptens tørre klima bevaret mange portrætter malet på træ, f.eks. kistelåg. Episoden er reelt *historiens ældste kendte omtale af en ikon* (græsk *eikon*). Ifølge traditionen skulle netop ikoner altid males med jordfarver på ægte guldgrund. Guldets mentes at fastholde en hellig persons "magiske udstråling". Mere end tusind år senere indførte den italienske maler Giotto at male ikoner også på blå undergrund - blå farve, som vanligt af pulveriseret blå ædelsten (hvis stråleglans her synes tillagt nævnte egenskab ved guld).

Moses' ti bud - og billedforbudet

Kirkens ledere diskuterede tidligt lovligheden af hellige billeder, der ifølge Moses' "de ti bud", hvad angår afbildning af Gud såvel som tilbedelse af billeder i det hele taget, er strengt forbudt.

Augustin udtaler i sit værk "Om Guds Stad", at kristendom ikke handler om så nøje overholdelse af Moses' "de ti bud", men om etik og moral - og ikke om en dom, men om tro og kærlighed. Og "de ti bud" blev siden hen prioriteret som mindre væsentlige - og det blev Augustins let omredigerede version af "de ti bud", der senere fik anerkendelse.

Ved et stort kirkeledermøde, konciliet i Nikæa i år 787, blev "tilbedelse ved stedfortræder" introduceret. I 1216 bestemte pave Innocent III, at dyrkelse af *vera icona*, 'Kristi sande billede' i Helligkorskirken i Rom kunne give aflad for synder. Derved opnåede denne billeddyrkelse en

status ligesom ved reliquier, dvs. fysiske rester af personer (eller genstande) som officielt er erklærede for hellige.

Den opfattelse, at billederne kunne have særlige "kræfter", er fra en tradition, som egypterne gennem flere tusinde år havde praktiseret (jf. kap. 28-29 om "Corpus Hermeticum"), og som Augustin i 400-tallet opponerede imod, en holdning som kirken derefter fulgte.

Men derefter, videre i 1200-tallet, blev "de ti bud" pludselig igen betydningsfulde i Europas kirker, tæt på niveau med Fadervor og Ave Maria. Hvorfor "genindførelsen" skete - efter at Moses indtil da var placeret i periferien i kirkelig kontekst - er ukendt. Senere vidste Luther (1483-1546) ikke bedre, end at Moses' "de ti bud" altid havde været en vigtig del af kirkens lære - og dog ændrede han i dem.

For da Martin Luther revolterede mod den katolske kirke, omskrev han "de ti bud" i 1529 efter Augustins "model" fra 400-tallet. Luthers version læres fortsat mange steder i verden. Budet mod misbrug af Jahwehs navn er her det andet bud, men var oprindeligt tredje bud ifølge "2. Mosebog"s kap. 20, hvor "de ti bud" første gang nævnes samlet.

Moses' oprindelige andet bud var billedforbudet. Dette bud var Luther bemærkelsesværdigt enig med sin billeddyrkende modstander, den katolske kirke, i *ikke* at følge: Sikkert fordi, der ikke skulle skabes tvivl om, hvorvidt krucifikset, afbildningen af en korsfæstet Jesus, krænkede Moses' "ti bud". Det sidste bud deltes til to, så der igen var ti. Dog var Luther (og Calvin) imod helgenbilleder. Angående "de ti bud" indskærpede Luther og Melancton i forordet til Luthers katekismus, at:

"...den, der ikke vil lære de ti bud... og katekismen, fornægter

Kristus og skal ikke have adgang til sakramente (nadveren)...".

Et udvidet billedforbud skabtes hos Mohammed, der stiftede islamreligionen i lyset af også den jødiske og den kristne lære. Han forbød konsekvent afbildning af Gud.

Det fortolkedes senere stærkt vidtgående af islamiske retninger. F.eks. i 1996 da fundamentalistiske taliban-militsfolk tog magten i Afghanistan, indførte de strenge islamiske sharia-love, hvori forbudet gælder afbildning af alle levende væsener; derfor smadrede taliban de fleste tv-apparater og sprængte landets monumentale historiske Buddha-statuer.

Det store skisma, - og Bibelen øverst på kirkens sorte liste

Efter kirkens første århundreder gennemrystedes den af indre religiøse stridigheder om dens store spørgsmål, om Jesus havde to naturer, en åndelig-himmelsk og en fysisk-jordisk: en teologi som ved *egyptiske* gunders dobbeltnatur - ved siden af ideen om "skaberguden som det ene væsen".

Mange teologiske diskussioner kan i vor tid synes uforståelige, men var i samtiden altafgørende. I Bibelsens skabelsesberetning - hvor Gud

indblæste "(Hellig)ånden" i en fysisk menneskekrop, så mennesket blev levende - er Sønnen ikke omtalt. Allerede Karl d. Store ville, i 809, ændre på det. Herom ønskede Roms kardinaler ved kirkemødet i 1054 et dogme: at 'Helligånden fra Faderen', *Spiritus sanctus ex Patre fluit*, også var '...fra Sønnen', *Filioque*. Det blev den *fatale tilføjelse*.

Byzans' kardinaler ville ikke godkende "at Sønnen også var Faderen": Fra det år *splittedes kirken i to dele* - "det store skisma" - i en østlig, græsk-ortodoks retning kontra en vestlig, den romersk katolske (i det følgende blot kaldt kirken). De to retninger *bandlyste nu hinanden*.

I 1080 blev det for lægmand uforståelige latinske sprog herefter bestemt som romerkirkens officielle udtryksform. Også kirkemesse og nadver foregik på latin (helt frem til 1965), der for menigmand var uforståelig "hokus pokus filiokus": Dette var en folkelig efterligning af præstens latin ved nadveren: *hoc est corpus filii*, 'dette er sønnens legeme'.

I 1199 *forbød paven al bibellæsning* foretaget af *menigmand*. Det skete også på grund af truslen ved katharers og albigerseres afvigende opfattelse af Bibelen, som de tidligt havde oversat til provençalsk.

30 år senere, blev det under dødsstraf forbudt at eje denne åbenbart for troen så farlige Bibel, kaldet "Bøgernes Bog" og *Biblica Sacra*, med sine betydninger i flere niveauer - romerkirkens præsteskab alene havde ret til at besidde den. Tilmed var adgang til bibellæsning begrænset af, at Bibelen dengang kun måtte være på latin eller græsk (eller hebraisk). Pave Innocens III støttede forbudet med sit udsagn:

"...Den guddommelige skrift er så dyb, at hverken de jævne og ulærde eller de kloge og lærde fuldt ud kan forstå den..."

Langt senere, i 1501 - blot 60 år efter Gutenbergs opfindelse af bogtrykkerkunsten med trykning af latin-Bibelen som det første - blev Bibelen i flere hundrede år placeret som nummer ét af forbudte bøger på Vatikanets sorte liste. M.a.o. - *Bibelen stod øverst på det berygtede Index*.

Hermed var Moses' lære gjort mere utilgængelig. Så sent som i 1713 blev også det Nye Testamente inddraget i forbudet. Forinden brød Martin Luther med den katolske kirke - og lystes i kirkens højeste band. Han oversatte direkte, men ikke altid lige tekstnært, fra Hebraisk og Græsk Bibel (Septuaginta) og udgav til afløsning af latin en tysk Bibel i 1522.

Ved at folk således fik adgang til teksterne, kunne kirkens dogmer om f.eks. skærsilden, transsubstantiationslæren og præsternes cølibat åbent afsløres som ikke eksisterende i Bibelen. Dette skete også i England fra 1526, da William Tyndales engelske oversættelse af Bibelens græske tekster, det Nye Testamente, nu blev udbredt - og underbyggede kong Henrik 8.s politiske brud med den katolske kirke.

Flere gange lyste den katolske kirke også *bibelselskaberne i band*, endda så sent som i 1816 og 1824 - bl.a. de engelske, der udsendte Bibeler til kolonierne og ofte på flere sprog. Ved år 2000 kendtes Bibelen på

mere end 2200 sprog og dialekter og er ved utalte millioner af eksemplarer udbredt hos de fleste af Jordens folk.

Index'et omfatter, helt frem til nutiden, desuden højliterære værker af franske og tyske forfattere som Balzac, Dumas, Heine, Flaubert, Stendhal og Sartre. Det engang stærkt katolske Bibliothèque Nationale i Paris havde en afdeling omtalt som "Helvede", hvor de bøger - bl.a. Voltaire's værk fra 1763 om tolerance(!) - som den religiøse og politiske censur forbød offentligheden at kende, blev indelåst.

Katolicismen ville frelse sjæle, men ved en for individet krænkende censur. I dag findes tilsvarende hos fundamentalister blandt kristne, jøder, hinduer etc. I nogle islamiske lande er det tusindårige arabiske værk "Tusind og Én Nat" blevet forbudt. I frihedens land USA censureres i nogle stater visse skolebøger for bl.a. bestemte klassiske forfattere. Det var fra starten karakteristisk, at forfølgerne inden for kirken og andre steder oftest baserede sig på en bogs rygte eller uddrag af bogen, men sjældent eller aldrig havde læst eller endda forstod det, de fordømte.

Ændringer uden baggrund hos Moses og Jesus

I jødedommen blev Mosebøgerne "genskrevet" af den fra Babylon indrejste præst Ezra i 400-tallet f.Kr. - det har uundgåeligt påvirket overleveringen af Moses' lære. Senere blev der ligeledes hos de kristne indført forhold, der hverken var omfattet i den oprindelige lære eller i Bibelen det Nye Testamente. Problemet kendes tilsvarende fra andre religioner; i buddhismen indførtes forhold, som Buddha (der endda var imod, hvis hans lære blev gjort til religion) ikke har foreskrevet, det gælder også at have præster og opstilling af Buddha-statuer.

Ligeledes hos muslimerne, hvor Mohammed, der anså Moses for sit forbillede og sig selv som en efterfølger, fremstod cirka 600 e.Kr. med sin nye lære. Han mente - ligesom tidligere Jesus - at jødedommen var afvejet fra (Abrahams og) Moses' lære. Derfor søgte han ud fra sin egen tids Moses-opfattelse også at ville påvirke den efter hans mening misligholdte arv fra Moses. En snes år efter Mohammeds død blev tekster og overleveringer om hans åbenbaringer og lære samlet, på initiativ af kalif 'Uthmân, i det tekstkorpus, der blev til islams hellige bog Quranen.

Islam blev snart ikke blot en religion, men også en livsform omfattende staten og dens love, sociale institutioner og kultur. Hos nogle efterfølgende retninger, bl.a. ledet af Ali og hans tilhængere (alevitterne) påstod man - ligesom senere mange shiitter gjorde det - at Quranen blev *genskrevet* under umarjaderne, hvor læren blev "ændret", så der uden belæg i teksten indførtes den fastlagte faste; samt bøn fem gange daglig.

Heller ikke kristendommen er egentlig en original lære, men en *synkretisme* ('religionsblanding') af Moses' lære, jødedommen, persisk mysteriefilosofi, hellenistisk tankegang og gnosticisme samt et særdeles

omfattende - men senere meget lidt erkendt - *egyptisk* begrebsgrundlag.

Udgangspunktet var Moses og Jesus; deres pionergerninger med en så radikal reform og gennemført ide er i grundlaget et værk af enkeltpersoner og kan umuligt være skabt af f.eks. en præsteklan, kommission eller synode, hvilke kun evt. kunne have leveret justeringer.

Det mysteriekultiske i Moses' tekster og i evangelieteksterne er træk, der fra mysterierne indførtes i folkereligionen: Gamle Testaments ældste indhold er fra *før* jødedommen, men bearbejdet *efter*. Ligeledes - evangeliernes substans er fra *før* Paulus' breve, men bearbejdet *efter*.

Vejen fra gammel egyptisk og orientalsk mysteriekult med en kosmologilære og frem til, hvad der flere tusinde år efter læres f.eks. i en "borgerlig" kristen søndagsskole, er ret besynderlig: Moses' lære, der bl.a. byggede på hans reformering af gammel egyptisk religionsfilosofi og mysterielære, ændredes af David, Salomon og især Ezra.

Senere lagde Jesus vægt på at fremhæve grundlaget i Moses' lære og blev angrebet for det. Det fremgår intetsteds, at intentionen ligefrem var at opbygge en helt ny religion. Jesu disciple fremhævede hans (Jesus') livsførelse endda mere end hans lære. Der blev gjort optegnelser om hans virke, men de fleste forfattere menes ikke nogensinde personligt at have hverken set eller hørt Jesus, der ikke selv har efterladt én skreven linje; - det hemmelige tegn, han skrev i sand, slettede han! Heller ikke Buddha og Mohammed vides at have efterladt sig noget skriftligt.

Men senere *ideer* om Jesus blev gjort til kendsgerninger. De eneste kendte af Jesu egne ord i direkte citat er hans ord fra korset. Selv her er der tvivl, da disse ord i Matthæus' version er aramaisk for "Min gud (*eloi lema...*), min gud, hvorfor har du forladt mig?" - men påkaldelsen ses som en "omrokering" hos Markus, hvis version her er delvis hebraisk, idet der udtrykkes, at Jesus kaldte på Elias (*eloi lama...*).

Jesus angreb farisæere for at svigte *forståelsen* af grundlaget, Moses' lov. Kort efter Jesu tid blev en, stadig gældende, praksis med 18 bønner (*shemone-'eshre*) for ortodokse jøder indstiftet af farisæerne ved synoden i Jamnia efter 73 e.Kr. (jf. kap. 13). En 19. bøn, opstillet af Samuel den Lille (Midrash Rabbah, Num 18. 21), er en obligatorisk *forbandelse* mod ikke-rettroende, dvs. især *de kristne*, der dengang udgjorde et voksende antal jøder. Den er hverken i Moses' eller jødisk ånd.

Fra oldkristendom til kirkens lære

En gren af farisæismen blev til dén overleverede jødedom i forskellige former, der nu findes i hele verden. *Paulus* var først *farisæer*, *oplært af den farisæer*, der blev en af *Jamnia-synodens ledere*, den store Gamaliel.

Påfaldende indeholder Paulus' breve intet som helst dokumenteret om Jesu lære, tankegang eller virksomhed. Det kan eventuelt have gjort det lettere at skabe en "kirkelig Jesus" senere.

Herefter begyndte de kristne at lægge mere vægt på beretningerne om Jesus selv end direkte på hans budskaber. Senere lagde den da nytilkomne institution, kirken, en yderligere større vægt på hans påståede *død* end på hans liv - kirken endte endda med at forfølge flere sekter, der prøvede at leve med forbillede i Jesu liv.

Men i evangelierne og Paulus er vægten *ikke* lagt vægt på korsfæstelsen som tragisk afslutning på Jesu liv. Men den ses som en kulmination, fordi det var en manifestation af *indgåelsen af pagten*, "den nye pagt".

De kristne gnostikere såvel som Paulus betonedes Jesu guddommelige natur fremfor hans menneskelige, der kommer til udtryk i evangelierne. Men ved kirkemødet i Nikæa i 325 e.Kr. blev det af de ikke-hjemsendte biskopper ved flertalsbeslutning - med 217 imod 3 - vedtaget blot ved simpel afstemning, at Jesus *er* en guddom.

Dette skete til trods for, at Jesus havde sagt om sig selv: "Faderen er større end jeg". Troen på budskabet fra Jesus blev ændret til, at kristendommen især var en tro på Jesu guddommelighed - at Gud direkte inkarnerede som et særligt menneske.

Jesus talte som en indviet - og hans tale var ikke mindst møntet på jøderne. I Matthæusevangeliet (15,24) sagde han om sit mål:

"...Jeg er ikke udsendt til andre end til de tabte får af Israels hus..."

I kirken blev det undgået at se nærmere på, at Jesu lære, som en mosaisk restaurering, var forskellig fra den kristne religion; samt på, at han stod nærmere farisæerne - der tolkede Bibelen 'humant' - end saddukæerne, der med strength administrerede ud fra den på bogstavelig måde. - Snart blev "fremmede" elementer indført. At prædike indførtes fra jødiske synagoger, og dér var det ikke præster, men rabbinere og andre skriftkloge, som prædikede. *Jesus var imod præster* - kirken indsatte præster.

Jesus har ikke indstiftet munkevæsenet, og har ikke forordnet at f.eks. præster og munke skulle være skaldede; det var som nævnt en *egyptisk* skik indført i kirken via egyptisk-romerske Isispræster.

Jesus uddrev kræmmere af templet - kirken indførte afladshandel. Katolske cølibat er fra 800-tallet og ikke indstiftet af Jesus. Det ikke-kanoniske Filipsevangeliet nævner hans forhold til Maria Magdalene.

Ukendt i selve evangelierne er også: helgener, relikvier, barnedåb, jul, konfirmation, salmesang, kirkeklokker, skriftestol, kødets opstandelse (hvor alle engang opstår af graven), skærsild, Treenigheden, kors i stedet for pælen, paven, pavestolens dogmesekretariat, dogmet om pavens ufejlbarlighed, hviledagen ændret fra lørdag til søndag, tilbedelse af billeder af en korsfæstet Jesus eller helgener, samt relikviedyrkelse.

Evangelierne udtryk, at "døbe med ånd", findes allerede i værket "Corpus Hermeticum" og kendes således af egyptisk-græsk oprindelse.

Den kristne lære brugte *logos*, et begreb allerede kendt fra Platon. Det stammer som nævnt fra Egypten og genkendes i "Corpus Hermeticum". Mens Johannesevangeliet viser sig ved sin anvendelse af *logos* på flere måder også delvist at ligne et tidligt gnostisk evangelium.

Ritualer overtaget fra de ældre religioner

Oprindelig blev Jesu undfangelse fejret, mens selve hans fødselsdato tidligt blev glemt, men senere "opfundet" at skulle være i julen, og fejret første gang - i Rom - i 354 e.Kr. på "konkurrentens", guden Mithras' fødselsdag ved solhvervsfesten/julen.

Hvorimod helligtrekongersdag, den græsk-ortodokse kirkes jul, blev lagt på guden Dionysos' festdag, der også var dagen, da guden Apion blev født af jomfruen Kore, og samme dag som den egyptiske gud Osiris forvandlede vand til vin: Et gammelt egyptisk ritual, ældre end den græske Orfeus, der også foretog denne forvandling, igen længe før Jesus.

En ældre kultisk baggrund ses også ved episoden på Genesareth-søens østbred, hvor Jesus lod bespise de mange tilhørere med fisk og brød: Her lå templet Asjtarot-Karnajim for gudinden *Atargatis*, hvis kult netop kendtes for *hellige måltider af fisk og brød*.

I evangelierne er nadverens kultmåltid brød og vin et symbol på Jesu kød og blod, men var *forinden* et kendt ritual i mysteriereligionsskulturerne, hvor man "spiste guden", til en helliggørelse af medlemmerne - "man er, hvad man spiser". I såkaldt primitive junglesamfund kunne det ske ved at (dele af) den person, der var gjort til gudens stedfortræder, blev spist - en mysteriedramatiseret urgammel tradition for menneskeofring ved rituel kannibalisme. I andre samfund skete det *overført* - ved at spise brød eller kage bagt i form af gudens skikkelse. At spise kagemænd ved julefesten endnu i vor tid er en udløber af denne ældgamle tradition.

Bibelen er den mest udforskede og undersøgte bog i verden, hvilket dog ikke altid kan formodes at garantere for dens plausibilitet. Også andre slags ændringer indførtes - som nævnt fandtes Luthers ændring af de ti bud ikke oprindelig i Bibelen. (Og f.eks. i nutidens Norge, der visse steder kunne have et anstrengt forhold til alkohol, er teksten fremlagt således, at Jesus forvandler vand til alkoholfri vin).

Jesus nævner intet om orgelspil og klokkeklang, hvilke er indført fra henholdsvis Egypten og en romersk skik til dæmonfordrivelse. - Pavens titel *pontifex maximus*, 'øverste brobygger', er overtaget uændret fra de øverste romerske (hedenske) præster. - "Den gode hyrde", der ifølge evangelierne var et udtryk for Jesus, kendtes tidligt både som en af Mithras' og Orfeus' fremtrædelsesformer. Kirkens helligdage blev overtaget fra hedenske helligdage, ligesom de hellige steder oftest blev fuldt overtaget fra de hedenske religioner og kulturer, som kirken afløste.

Kort sagt - mange og ofte udmærkede funktioner og ceremonieller er

der intet belæg for i det Nye Testamente, men er taget direkte fra andre religiøse eller kultiske skikke i oldtiden. Det *måtte nødvendigvis være sådan*, ellers ville kristendommen *ikke have vundet indpas*, hvis alt for meget var ukendt og fremmedartet. At kristendommen i sine ritualer og troens udformning er noget unikt, er en illusion opbygget i senere tider. Hvorimod *oldkirken gjorde en dyd af*, at der var *meget fælles med andre religioner* - og at den så var kronen på værket.

Tempel-banker, kirkens materielle problemer - og Luther

Som tidligere omtalt kan en sandsynlig baggrund af dårlige erfaringer fra Egypten - hvor præsteskabet blev landets største landbesidder og kapitalmagt - være årsag til, at Moses forordnede, at levitterne, hvorfra Israels præster rekrutteredes, ikke måtte eje jord. Desuden begrænsede Moses dyreoferinger - og dermed også en præstelig indtægtskilde.

Jerusalems tempel blev alligevel - nøjagtig som templerne i Egypten - en kapitalbank og blev også jødernes nationalbank, den betydeligste i Mellemøsten. Ypperstepræsten havde ekstra politisk magt ved at bestyre denne tempelskats, nationalskattens, enorme resourcer. Det tiltrak privat pengehandel. Bl.a. idet offerdyr skulle være perfekte og ikke være skadet af lang rejse, kunne pilgrimme veksle penge til at købe egnede dyr på stedet. Derfor fandtes der vekselerere i templet - dem som den Moses-tro Jesus med en ikke-Gandhi'sk metode jagede ud.

Allerede fra 383 e.Kr. prægede det kristne Rom de første mønter med billede af det kristne kors. Og tidligt fik kirken enorme beløb ved at gøre "hellige steder" til turistindtægter, og endda "opfinde" disse steder: F.eks. har Jesus *ikke* vandret ad Via Dolorosa, der først blev bygget ved Jerusalems genopførelse som romersk by, efter at byen var lagt endeligt og totalt i ruiner af kejser Hadrian i 132 e.Kr.

Paverne samlede formuer ved at give syndsforladelse mod betaling: At sælge aflad for at "garantere" undgåelse af "straf efter døden". En af konsekvenserne ved dette ukristelige arrangement var, at nu måtte den fattige lide for sine synder, mens den rige kunne betale sig fri for himlens straf. Bl.a. korstogene og senere pavens kæmpemæssige byggeri af Peterskirken i Rom blev direkte finansieret af afladspenge.

Kirken blev Europas mægtigste økonomiske og politiske magtfaktor. Også i nutiden - f.eks. modgik den ikke Hitler i 10 år. Pavestolen udvikledes til en af verdens største kapitalistiske institutioner.

I 1900-tallet ejede Vatikanet våbenindustrier på verdensplan og monopol på visse krigsvigtige stoffer (f.eks. kviksølv) - og opbyggede spekulationsformuer i Vatikanets bank. En ny ung pave, Johannes Paul I, mentes at have fået indblik i bankens hvidvaskning af mafiapenge og døde på mystisk vis 28. september 1978 efter kun 33 dage i pavestolen.

I efteråret 1992 udvidede Vatikanet det 7. bud, "du må ikke stjæle",

politisk - til at også skattesnydere officielt blev gjort til syndere.

Og skriftestolene - var oprindelig udviklet fra et i princippet lignende arrangement i mysteriekulter og *egyptiske* templer. I disse templer var der lavet et hul i væggen til et rum med et gudebillede, som en skjult præst lagde stemme til. Det udnyttedes tidligt til *blackmail* og af hemmeligt politi, og senere foretog kirken i peroder samme handlinger.

Den teologiske reformator *Jan Hus* fra Tjekkiet gik imod den katolske kirke og blev i året 1415 brændt for kætteri i Prag. Det er dokumenteret, at ved dødsøjeblikket på bålet udtalte han:

"...i dag har I brændt en gås (tjekkisk: *Hus*) - om hundrede år kommer der en svane..."

Just hundrede år efter dette gjorde Martin Luther oprør mod den katolske kirke - hans våbenmærke vist overalt - det var den hvide svane. Måske valgt politisk bevidst. Han og andre, bl.a. Erasmus af Rotterdam, havde ønsket reformer, endda *for at redde* kirkens værdighed. Men Paven lyste Luther i band, i 1520, hvorimod den utålmodige Luther afviste pavens autoritet og den katolske kirkes form for sakramente. Desuden afskaffede han munkevæsenet samt afladshandelen.

Flere fyrster støttede Luthers reformation - ofte af ikke-religiøse årsager, fordi de fik rigdom ved at konfiskere de katolske kirkegods.

Dogmerne - og afstemning om Helvedet

Luthers/Melanchtons tekst, den Augsburgske bekendelse, er stadig grundlag for f.eks. den danske stats folkekirke og indeholder med en vis basis i evangeliernes noget hårde fordømmelser:

"...de fromme og udvalgte vil han (Kristus) give evigt liv og bestandige glæder, men ugudelige mennesker og djævløse vil han fordømme til at pine uden ophør..."

I modstrid med trussel om "evig pine" taler samme protestantiske kirke om, at "Guds grænseløse kærlighed gør, at intet menneske kan gå tabt". Det var *kun få år før* år 2000, at tale om "evig fortabelse" ophørte.

Den i øvrigt af religiøse grunde noget antisemitiske Luther ønskede også, at kirken skulle samarbejde med den græsk-ortodokse kirke, hvis traditioner var nærmere kirkens rødder end de romersk-katolske. Luther var kontrasterens mand, og Goethe beundrede ham for hans behandling af det tyske sprog - men engang inspireredes Luther til en af den protestantiske tros doktriner og skrev herom:

"...denne indsigt gav Helligånden mig (mens jeg sad) på klosettet i tårnet..."

Her kan den oprindelige lære om det sjælelige mysterium i kosmologiske relationer synes mere fjern. Men uanset denne reformators hensigt, nemlig at Bibelen - fri af katolsk præsteskabets monopol og af dets ifølge Luther "forvrøvlede allegorier" samt fri af latin, elitens sprog - skulle

kunne læses af alle, så var der stadig et problem:

- Flere gange gjorde Jesus opmærksom på, at de informationer, han gav, var på forskellige niveauer - noget var beregnet for folket, og noget kun for indviede ører. Ifølge Lukasevangeliet (11,52) sagde han:

"...Ve jer, I lovkyndige. I har taget *kundskabens nøgle*! I er ikke selv gået indenfor, men dem, der ville ind, hindrede I..."

Mysteriekultiske oprindelige ritualer, der *også* ligger bag religionen, må forstås ud fra deres samtids historiske og samfundsmæssige stade - og har undervejs af hver ny deltager skullet opfattes, og intuitivt erkendes, påny. Hvis det ikke blev overholdt, kunne ritualer ende i en gold stivhed.

I Thomasevangeliet - det eneste med gennemført *direkte tale* af Jesus selv - omtaler Jesus ikke dommedag. Men begrebet var ikke ukendt hos mange oldkristne og videreførtes tidligt af kirken ud fra angivelser herom i det Nye Testamente.

Jesus talte ikke om Helvede, dette begreb har kirken fra grækerne. I 1996, 11. januar, vedtog biskoppernes udvalg i kirken i England med enigt flertal, at "Helvede eksisterer", men ikke med evige straffende flammer - "thi det ville betyde, at Gud var sadist", fastslår rapporten fra deres møde. Udvalget definerer Helvede som det endelige og uigendrivelige valg af alt, hvad der er Guds modsætning, så at den eneste afslutning her er total ikke-eksistens.

I det i år 2000 *stadigt gældende* protestantiske dansk-norske kirkeritual fra 1665, vejleder præsten i djævluedrivelse (eksorcisme).

Hos katolikkerne måtte pavens kommission i 1994 under påvirkning af nutidens indstilling "forfremme" Djævelen fra noget konkret - sådan som han tolkedes ud fra Bibelen hidtil - til nu at være en metafor.

I middelalderkirkens teologi var et af de førende spørgsmål, hvor mange engle der kunne danse på spidsen af en nål. Ved mange sådanne "ideer" kom man længere og længere bort fra den egentlige lære.

Kirkens dogme om *treenigheden* ophævede Jesus' gengivelse af Moses: "Gud er én". Dogmet om treenigheden skulle forstås bogstaveligt.

Den lære blev modgået af oldkirkens biskop *Arian*. Han så i Jesus et stort menneske sendt af Gud, reelt en profet, og forkastede dennes guddommelige dimension og Treenigheden. Hans tilhængere, *arianerne*, fik stor udbredelse i østen og den nordlige del af det romerske rige. De bandlystes i 300-tallet, men blev udryddet mest af ikke-religiøse grunde, da visse fyrster foretrak politisk alliance med kirken.

I 1854 udstedte Pave Pius IX et dogme - fejret med kanonsalut og en opstilling af en, endnu eksisterende, kæmpe triumfsøjle i Rom: - for at hylde dette dogme om, at også Jomfru Maria selv var "ubesmittet" undfanget (*conceptio immaculata*) af sin mor Anna (jf. bd.1's Appendiks).

Et dogme var for altid, men Vatikanet måtte som noget hidtil uhørt tilbagekalde 1854-dogmet - efter 120 år - og indrømme, at i Bibelen er

der absolut intet belæg for den "konstruktion". Forinden, så sent som 1950, udsendtes et dogme, der fastslog Marias "legemlige optagelse i himlen".

Religionen eller kirken?

Moses havde forudsagt, at der engang ville fremstå en ny meget stor profet. Det blev efter kong Davids tid lavet om til, at det skulle være en, der var blevet 'kongesalvet', en *messias*. Dette blev efter jødernes eksil atter ændret til, at det skulle være en befrier(konge), og dermed videre at *messias* var en frelser - igen blandedes religion og politik.

Fra kristen lære med en også græsk inspireret menneskeforståelse søgte de kristne efter frelsen - og de var, men på ikke-græsk vis, apokalyptisk ('læren om verdens ende') orienterede ligesom Paulus. Megen græsk filosofi er fra *før* hellenismen, dvs. før perioden ca. 330 f.Kr. til 330 e.Kr. - med stærke præg af tidlig græsk kultur på datidens og her Paulus' verden - men blev kraftigst absorberet *efter* hellenismen. Paulus' tanker har også forbindelse til kynikernes skole ligeledes med udspring i før-hellenismen.

Paulus' kendskab til det Gamle Testamente synes især at være fra den græksprogede "Septuaginta"bibel.

Paulus udmøntede kristendommens første doktrin - om troens betydning - og hans: "tro virksom i kærlighed", kendes fra den græske filosof Aristoteles 400 år før Paulus. Nu blev det en del af Paulus' bidrag til kristendommens universelle form - han var i nogle forhold tolerant, men modgik en strengt fundamentalistisk udøvelse af jødisk religion.

Dette skabte modstand - det var således jøder, der tidligst forfulgte de første kristne mange steder i Romerriget. Senere skabte kristne flere *myter* (i moderne tid udnyttet af Hollywood) og overdrivelser om ekstra forfølgelse, jf. at gnostikere og jøder ikke blev forfulgt under vidstrakt romersk religionstolerance. Martyriet kom på mode hos ekstreme kristne, og flere - for at kunne dø martyrdøden - provokerede de romerske myndigheder, der helst undgik at straffe sådan.

Kristensdommen blev kejserlig anerkendt religion i år 313, og grupper blandt de kristne - de kristne udgjorde på det tidspunkt 10-15 procent af befolkningen i det vidtstrakte Romerrige - benyttede sig af "magten" til skånselsløst at iværksætte forfølgelse af andre religioner.

Kristne grupper tiltrak en del problematiske individer. Trods det kristne kærlighedsbudskab udrydede kristne i 300-tallets Alexandria på én enkelt nat flere ikke-kristne ved blodige massakrer med 10.000 dræbte, end der i hele Romerrigets historie er henrettet kristne/martyrer af myndighederne. I 415 e.Kr. myrdede en mængde afsindige kristne i Alexandria, i ekstatisk *fanatisme*, den kvindelige ikke-kristne filosof og matematiker Hypatia, astronomen Theons datter, da de slæbte hende ind

i en kirke og skar hende i småstykker med skarpe muslingeskaller.

Fra den kristne befolknings dele bidrog magtfulde fundamentalistiske og intolerante grupper ligeværdigt med folkevandringerne til Romerrigets fald! Kirken blev - med et senere udtryk - antisemitisk, skønt Jesus og apostlene var semitter.

Der blev snart lagt mere vægt på kirkeritualernes *show* fremfor bibelteksterne - og kirkeverdenens struktur og dogmer blev en religion i sig selv. Videre igen udvikledes selve kirkeinstitutionen med pave- og bispevældet ofte som regulær krigsmagt - med bisper som krigsgeneraler boende i fæstninger, og som undertiden var mere i krig end i kirke. Ingen konge kunne ustraffet sætte sig op imod kirkens ønsker.

Kirken ændrede og tilpassede tidligt sine ritualer for også at imødekomme mere tvivlsomme yderpunkter lige fra religiøs udsvævelse til hård fundamentalisme eller livsfremmed teologisk teoretisering.

Nutidig teologi har det svært med det faktum, at i næsten en femtedel af alle Jesu udsagn omtales penge, værdier og renter; - samt at han afviste at hjælpe en kvinde, fordi hun ikke var jøde; - og også, at den meste omtale af hans virke var om uddrivelse af *dæmoner*, og at disse ofte var *de eneste, der "genkendte" ham*. Foruden at kirkens grundlag reelt hviler på spinkel viden om stort set mest konkret kun hans "kendte liv"s 17 sidste dage, hvor det meste af evangeliernes handling foregik.

Kristendommen er den første religion, hvor folk kunne bede direkte, uden gennem en præst, men opfattedes ellers i de første 300 år e.Kr. i flere henseender som en simpel fortsættelse af fortiden og traditionerne. - Men afstanden til kirkens fortid blev senere, som det fremgik, meget stor, hvorved kristendommens tilblivelse kom til at fremstå i nyere tider som *unik* - og uden kundskab om den *fortidige* ikke-kristne omverdens betydelige andel i dens oprindelige indhold og form.

I 1215 fordømte kirken Aristoteles' lære som en vranglære, men senere optog kirkens mænd atter hedenske tanker og verdensbilleder fra (forkristne) græske filosoffer. Fra begyndelsen yndedes Platon, og senere genindførtes Aristoteles - begge blev undertiden afbildet med glorie, som om de var kristne. Middelalderens teologer anvendte netop den ikke-kristne Aristoteles tekster til såkaldt "bevisførelse" for Guds eksistens og magt. Siden blev Luther modstander af Aristoteles, som han anså for en reel del af den katolske lære, han bekæmpede.

Moses' lære og kristne værdier

Med Moses' skrifter blev israelitternes og jødernes lære *verdens ældste boglige religion*. Men videreførelsen, kristendommen, blev af kirkens teologer - ud fra mindre tilgængelige begreber: treenighed, jomfrufødsel, arvesynd - gjort til en abstrakt og teoretisk religionslære.

Dette findes stadig i nutiden og med yderligere *teoretiseret* overbyg-

ning af f.eks. dialektisk teologi, antropologisk fortolkning, eksistensteologi, politisk teologi, absurdiologisk kristologi, religionssociologi etc., etc. Fremmedgørelsen af den enkeltes gudsbegreb blev mere total, og medførte flugt, tomme kirker - og splittelse: Kristendommen er i dag underdelt som et sammensurium af mange tusinde, ofte uforenelige, retninger.

Kirken selv har en stor del af tiden haft svært ved at leve op til kristendommen. Ved sin forvaltning af troen mente kirken med sine doktriner at have patent på kristendommen og dens kærlighedsbudskab, så enhver kritik imod kirken var på forhånd kriminaliseret.

Den katolske kirke gav sig selv al *ret* over anden tro. Da portugiserne omkring år 1500 kom til Sydindien, fandt de kristne indere. Det samfund havde bevaret troen i halvandettusinde år, siden apostelen Thomas på sin rejse havde kristnet mange indere - ifølge traditionen i år 52 - med en urform af religionen, en tidlig syrisk-kristen version. For de katolske portugisere var dette værre end de omgivende hedninger, og de tvangs-døbte disse allerede døbte kristne og dræbte brutalt dem, der afslog.

Ligeledes blev der teologisk set dødelig afstand mellem protestanter og katolikker. I det protestantiske Danmark foreskrev Danske Lov af 1683 dødsstraf for katolske gejstlige, hvis de virkede i landet.

Den af kirken iværksatte heksejagt i disse århundreder blev også brugt til at forfølge og henrette jøder. Et særligt udslag af dette brød frem allerede tilbage i 795 i Spanien mod velhavende jøder - de ansås for en trussel mod det kristne imperium, hvori de var borgere.

Fra middelalderen og frem blev der i selve heksejagten dræbt et betydeligt antal kvinder. Det foregik *også* i protestantiske lande, skønt de ikke var underlagt pavens befalinger. Så sent som i 1734 blev der foretaget heksehenrettelser i Sverige, og i Danmark kunne Højesteret gennem 175 år anvende dødsstraf som dom over hekse og troldmænd.

Først de sidste cirka 300 år (dvs. fra ca. 1700) ud af sin 2.000-årige historie er kirken internt blevet mindre fundamentalistisk, mindre aggressiv over for andre religioner og noget mere tålelig for frie mennesker.

Idet kristendommen præsiderede over alle europæiske landsregioner som en international overordnet kultur, skabte kirken dog - ud over at formidle Europas religiøse og juridiske enhed - også tidligt Europas økonomiske fællesskab. Det bidrog til et materielt grundlag for denne verdensdels senere sociale og kulturelle stade.

Inspirationen fra Jesus var en basis, men ikke det samme som kristendommen, der igen ikke er det samme som kirken og kirkelige skiftende udlægninger af beretningerne. De kristne fik et dilemma: på den ene side kirkens mangfoldige, absurditeter, rystende uforstand, intolerance og fanatisme - og på den anden side dens også reelt positive ind-

flydelse på Vesteuropas udvikling, kulturelle og humane stade.

Udover forfølgelse af anderledes tænkende og andre religioner har kirkelig undertrykkelse med synd, skyld og skam og straf, samt af kvinders stilling, gjorde livet ufatteligt byrdefuldt - det er stadig hårdt arbejde for nutidens terapeuter at lappe på skaderne. Men på den anden side var der f.eks. hospitaler, fattiges bispisning - og i nyere tid hjælpeorganisationer i alle verdens lande - alle træk tidligere mindre betonet/ikke i brug i andre religioner: Kristendommen har en indbygget universalisme, en udadrettethed mod *panta ta ethne*, alle folkeslag (jf. Matthæusevangeliet, 28,19), - modsat f.eks. ved Buddhas indstiftelse af et eksklusivt, alternativt (munke)samfund.

Hos begge indgår gavmildhed, medfølelse og kærlighed, men den kristne "udadvendthed" bidrog til, at netop i vesterlandsk lovgivning er f.eks. indbygget, at man "ikke efterlader en syg ved vejkanten", uanset om det er en fremmed eller udlænding: Direkte linjer går tilbage til Jesu lignelser og videre tilbage til Moses' bud om næstekærlighed.

Selve religionen - dvs. ikke kirken eller en klerikal administration, men udtrykt i nogle af dens institutioner med en mere end tusindårig tradition for etisk refleksion - har dog over for barbariet bidraget med nogle særlige standarder, selve den kristne læres etikbegreber:

- Især vitale elementer: "tilgivelse" og at "Gud er kærlighed", samt opløsning af angst (og her fjendskab) ved at lægge vægt på "frygt ikke" og "håbet" - og først og sidst på kærligheden. Stærkt virksomme impulser er indlejret i disse nøglebegreber, der tidligere kun ses mindre betonet i andre religioner. Barmhjertighed, der *kan* indeholde nådig overbærenhed, kan ikke altid sidestilles med tilgivelse (i dybden at "slette tavlen").

Uden netop *tilgivelse* kan der i et menneske ske en fastlåsning, der kan udløse endeløs hævn og blodfejder. Et vigtigt fremskridt var her, at allerede Moses' love, oldtidens mest humane - eller om man vil: mindst brutale - nøje tilkendte personlig erstatning f.eks. ved overlast. Fra mysteriekulterne kendtes tilgivelse som et middel, ved bekendelse eller skrifte, til psykisk aflastning. I princippet gør aflæggelse af tilståelse det muligt for selve tilgivelsen at "få adgang" hos en person til at opløse problemet.

Skønt der ses en del forbløffende ligheder mellem det Nye Testamente og "Qumranteksterne", findes ordet *tilgivelse* ikke i de sidstnævnte.

Også dette at kristendommen beskæftiger sig så meget og så direkte med i realiteten mysteriebegreber som "sjæl", og også "ånd", har gennem historien sat sit præg, på godt og mindre godt, inden for teologien såvel som hos de menige tilhængere. Lige fra begyndelsen gav kristendommen disse begreber en fremskudt placering.

De forsvundne nøgler

Stjernelæren i kirkens fundament og symbolik

Ifølge Bibelen udstedte Moses forbud mod at tilbede stjerner, hvorimod han anviste at lade netop himmellegemerne markere de religiøse højtider. Men i Egypten var begge forhold tilladt og praktiseret.

Selve Bibelen går ikke dybere ind i kosmologi. Men i verdens gamle kulturer ses gennem flere tusinde år stor forbundethed med grundlæggende kosmologiske træk i relation til jordisk eksistens. At betone en samklang med kosmos var et almindeligt indforstået udgangspunkt under tidligere tiders umådelige optagethed af stjerneverdenen og stjernelæren. Datidens "helhedsopfattelse" indebar en sådan form for verdenssyn: At hvis alt hænger sammen, har alt også konsekvenser - og i den relation ansås det jordiske at indgå i et subtilt balanceret samspil med himmel- og stjerneverdenen.

Denne kosmologiske faktor - hvor stjernernes forhold på lige fod med den jordiske verden indgår i eksistensen og dens præmisser - var derfor en ubrydelig og vital del af de ældste religioner og ideverdener.

Eksempelvis i det mere end 3.500 år gamle indiske vedantafilosofiske værk "Yoga Sutras" (af Patañjali), hvori *Nordstjernen* og den stjerneformede Verdens-akse på himlen betones. Et andet centralt Vedantaværk, *Kurma-purana*, er opkaldt efter 'skildpadden' (*kurma*), der desuden i hele Mellemøsten og Kina samt hos grækere og egyptere var navnet for, eller henviste til, stjernebilledet *Lyra* (*Lyren*). Lyrens hovedstjerne *alpha Lyrae/Wega*, var den oprindelige *Nordstjerne*.

Den egyptiske dyrkelse af Isis og hendes form som himmelkoen Hathor foregik også ved dyrkelse af stjernen *Sobdet* (Sirius). Isis-templet på Sinai var bl.a. dedikeret til Sirius; her var et særligt kultrum for denne vigtige stjerne. Ikke langt derfra ligger Sinaibjerget - foran det menes dyrkelsen af Guldkalven at være sket. Der er (jf. kap. 8) tegn på, at Guldkalv-kulten også delvis har været forbundet med stjerne kult, og at overdyrkelse truede forståelsen af Jahweh-religionens originale lære.

Men selv i Moses' såkaldt monoteistiske religion kunne stjerneverdenen ikke udelades. Planeterne blev kaldt "ærkeengle". Her er *Rafa-el*, 'gud helbreder', også betragtet som lægekunstens planet Merkur. *Gabriel* er "Jordens engel", navnet: den *egyptiske* Jordens gud *Geb*; på hebraisk blev ordet til *gbr*, 'fasthed (Jorden), styrke', og på græsk *geo*, 'jorden'.

Desuden kendes *Micha-el*, 'hvem er som gud', med flammesværdet, han var tilknyttet Solen - og anses at udtrykke, at "gud er som lyset".

De to engle nævnes placeret ved Paradisets østport, "lysets port", der var det østligste punkt på Paradiscirklen, dvs. "Sol-banen" ekliptika, - og hvert Dyrekredstegn langs denne bane kaldtes en "solport".

Et andet eksempel er kombinationen af astrologi og drømmetydning i "1. Mosebog", hvor Josef fortæller om sin drøm, der handlede om "Solen, Månen og de 12 stjernebilleder".

Den senere kirke vil ikke kunne frakende sig *også* at have disse rødder. Stjerneverdenen var ikke kun for særlige religioner, men overalt og alment integreret i kulturen - i litteratur, filosofi, videnskab, kunst m.v. Og ved retsvæsenet: I årtusinder praktiseredes at torture forbrydere til døde ved at de blev korsfæstet, firedelt ved partering eller sat på hjul og stejle - alt dette refererede til elementer i den kosmiske orden, nemlig de fire verdenshjørner, verdenskorset, himmelskirklen og Verdens-aksen.

Det er veldokumenteret - jf. Franz Cumont's "Astrology and Religion Among the Greeks and Romans" (New York 1963) - at ordet *katolsk* kom fra stjerneterminologien og brugtes i universel betydning: "himlens stjerneindflydelse *ovenfra over alle nede* på Jorden". Den svenske forsker og nobelpristager biskop Nathan Söderblom påviste i sin "Allmänna Religionshistoria" (1912), at den første teologi var baseret på stjerne-kundskab.

Til den oldkristne tro hørte, at tre astrologer fra øst havde forudsagt Jesu fødsel. Og i evangelierne, at Jesus selv udtalte sig - helt som en astrolog - hos "Matthæus" (16,3) og "Lukas" (21,25), angående at:

"...tyde tidernes tegn (vedrørende varsler der ses på himlen)..."

- og om "...tegn i Sol, Måne og stjerner..."

De første større kristne gruppers symbol var en *fisk*. Det var samtidig en græsk bogstavkode, *Ixthys* (*Ichthys*), 'fisken', som betegnelse for *Iesoús Christós Theoú* (*H*)*yiós* Sotér, dvs. 'Jesus Kristus Guds Søn Frelser'. Det var også samtidig det græske ord for selve stjernebilledet *Fiskene*.

Kirkemødet i Nikæa 325 e.Kr. indledtes med oplæsning af den førkristne og dermed "hedenske" digter Vergils kosmisk og astrologisk orienterede digt "4. Ekloge" om den kommende frelser og en ny tidsalder. Digtet er fra år 40 f.Kr. og ligner meget kollegaen Horats' digt "Epode XVII" fra foråret samme år. Begge var også inspirerede - via profetierne fra den berømte sibylle i Cumae - af mytologien om Isis og sønnen Horus.

I hele Bibelen verden, med stærke indflydelser fra egyptere såvel som babyloniere og senere grækere, genkendes det stjernemæssige billedsprog. En hel del findes videreført i kristendommens verden. Bl.a. genkendes - fra både Egypten og Babylon - udtrykket "troner" i himlen.

Begrebet kan bl.a. ses i "Johannes' Åbenbaring" - og kan forbindes til egyptisk *ast*, 'trone', der var himmeldronningen *Isis'* navn. Isis identi-

ficeredes med den stærkest lysende stjerne *Sirius*, og *ast* er herudfra blevet roden i betegnelsen *aster*, *astra*, *astral*, *estella*, *etoille*, *star*, *stjerne* etc. (jf. kap. 15). Ligeledes afbildede babylonierne Solen, Månen og planeterne som guder, der sidder på troner mellem stjerner på himlen.

Kirkens "første teolog", kirkefaderen Irenaeus (130-202 e.Kr.), fik etableret videreførelse af Bibelens tradition - fra "Ezekiels Bog" (1,10) og "Johannes' Åbenbaring" (4,7) - ved at symbolisere de fire evangelister ud fra Dyrekredsens såkaldte "fire faste stjernetegn" (jf. kap. 19): Lukas med *Tyren*, Markus med *Løven*, Johannes med *Ørnen* (stjernebillede ved *Skorpionen*) og Matthæus med *Englen* (*Vandbærerens* stjerner). Kirken bruger symbolerne endnu i dag; også korset i en cirkel, og som reelt var et solkors.

I den ældste kristendom efterlignedes det himmelske og stjernemæssige hierarki i kirkens jordiske organisation:

- Kirkeledere af højeste rang blev opkaldt ud fra disse himmelmæssige forhold, nemlig *kardinaler* - fra latin *cardo*, dvs. 'port', 'dør', idet de fire "vigtigste" solporte var betegnelsen for årets fire solhvervspunkter. På himlen udgør de selve de fire verdenshjørner, øst, nord, syd og vest - og bærer den oprindelige betydning af *kardinalpunkterne*.

Ligeledes overtaget fra antikken var ideen om "sfærernes harmoni", som ifølge myten blev frembragt af solguden Apollons himmelske lyre/harpe - stjernebilledet *Lyra* øverst på himlen og Verdens-aksens øverste del. Ideen blev i kirkens regi til himlens engle, som spiller på harpe.

Og "Sønnen", med Solen som symbol, var kendt fra Mithraskulten, hvori det 6. eller næsthøjeste indvielsestrin, "Sønnens trin", hed *Helios*, 'Solen'. Hans fødsel blev nu fastlagt på "Solens genfødselsdag" ved vintersolhverv på Mithras' fødselsdag den 25. december. Denne dag (julen) for årets genopståede Sol med *lysets tilbagevenden* - den 'ubesejrede Sol', *Sol Invictus* - blev som nævnt (kap. 25) gjort til symbolsk fødselsdag for Jesus. Men senere blev denne dato taget bogstaveligt, som om det var den rigtige fødselsdag.

Efter lignende princip blev *søndagen*, der i mange lande er opkaldt efter Solen, 'Sol-dag', nu tilknyttet gudssønnen Jesus, der genopstod - ligesom Solen. Dagen fik navnet *kyriaké* på græsk og *domenica* på latin, dvs. 'Herrens dag', hvormed der udtrykkeligt menes Jesus. Søndag blev hos kristne gjort til helligdag i stedet for jødisk sabbat (lørdag).

"Moderen", Jomfru Maria, fik Månen som symbol (gengives som en halvmåne) og en blå stjernebestrøet kappe (himlen) - bl.a. med inspiration fra "Johannes' Åbenbaring" (12,1). Måne-symbolet blev til sidst problematisk, da Byzans/Konstantinopel, den græsk-ortodokse kirkes hovedsæde, stod under Marias beskyttelse og havde halvmånen som symbol:

- Den islamiske tyrkerhær, *havde ligeledes halvmånen* som symbol (det gamle klanmærke fra deres hjemegn Turkestan i 1100-tallet) og ero-

brede byen fra de kristne; det skete just under en *måneformørkelse* i påsken i 1453. I 1900-tallet efterlignede mange islamiske stater halvmåne-symbolet hos tyrkerne - det påberåbes nu som gammelt symbol for islam, skønt de kristnes månesymbol for Maria er 600 år ældre end islam.

Ugedagenes øvrige navne er stadig opkaldt efter planet(gud)erne. Men ikke som i hebraisk (og græsk) skik, der ud fra Moses' bibelske kalender kalder de syv ugedage med tal - f.eks. "andendagen": mandag - hvilket igen er fra *egyptisk* kalenderskik blot med den forskel, at det egyptiske år inddeltes i 36 uger hver af 10 dage.

Ud over at flere måneders navne stadig er opkaldt efter Dyrekredsens stjernebilleder, har den katolske kirke den skik at navngive hver dag i året efter en helgen. Dette stammer fra gnostikerne i Egypten, der dedikerede hver dag til en *arkhont* ("verdensguvernør"/engel). Men gnostikerne havde det fra *egypterne*, der i flere tusinde år havde en stjerneguddom tilknyttet hver eneste dag i året. Det påvirkede også araberne, der - indtil Mohammeds erobring af Mekka - just i denne by havde Kaaba'en som helligdom for 360 guder, én for hver regulær dag i det egyptiske år.

Himmeriges nøgler

Ved Konstantinopel-kirkemødet i 553 angreb kejser Justinian astrologien, og ved 2. kirkeråd, 572 i Braga, udstedtes *anatema* mod selve brugen.

Trods adskillige forbud udførte kirkefædre og paver astrologi. Til mere okkult astrologisk fortolkning af Bibelen opfattedes den symboliske nøgle, modtaget af apostelen Peter (den såkaldte "første pave"), bl.a. at være en kode til klarlæggelse via et indlagt stjernemysterie-lag i bibelteksterne. Indtil 1300-tallet havde paven som sit emblem én nøgle til "at åbne for adgang til *det himmelske*". Senere, da baggrunden for de himmel-mysteriemæssige forhold fortrængtes, blev emblemet nu to korslagte nøgler både til at åbne for himlen og det jordiske.

Kirkefaderen Origenes berører i flere af sine værker (bl.a. "Contra Celsum") astrologiske ideer forbundet med Kristus-forståelsen. Lignende gælder for kirkefædre fra Clemens af Alexandria og frem til den ligeledes mysteriekultisk orienterede Augustin, der åbent brugte astrologisk farvede passager fra det egyptisk-græske værk "Corpus Hermeticum".

I senere tider tilegnede middelalderens største kirkelærere, Thomas Aquinas (1225-1274) sig astrologisk kundskab. Dog synes han at have manglet nogle af nøglerne, da han tilkendegav, at han "gerne ville have set beregningerne til horoskopet for Jesus".

Skønt Moses inden for traditionen ansås for den "ældste store astrolog" - og skønt Jesu fødsel omtales at være forudsagt samt bekræftet af tre vismænds opdagelse af "hans stjerne i øst", og skønt Paulus i det Nye Testamente beretter om en kristen, der efter sin død er opfaret til "den 3.

himmel" (der tilhører fra en speciel udgave af stjernekundskabens koncept med bl.a. de 7 himmellegemers 7 himle) - opstod der i kirken ofte modstand mod brug af astrologi. Kirken henviste til Moses' forbud mod *stjernerdyrkelse* og spådomsmagi.

Dantes store værk, "Den Guddommelige Komedie" er gennemsyret af en astrologisk ideverden og udgør tilmed en nu glemt nøgle til forståelse af termer i bl.a. "Johannes' Åbenbaring".

Endnu så sent som hos Luthers teologiske fødselshjælper Melancton kendes sidstnævntes engagerede forståelse af astrologi - over for Luthers manglende indsigt heri. Tilmed var Luther endda en del imod, at netop "Johannes' Åbenbaring" skulle være med i det Nye Testamente, som han havde oversat direkte fra græsk til sin tyske dialekt.

Derimod var flere paver astrologer, f.eks. Sylvester II, Johannes XX, Johannes XXI, Julius II, Leo X m.fl., og dyrkede åbent den astrologiske kunst. Sidstnævnte pave (i 1500-tallet) havde det borgerlige navn Giovanni de' Medici - dvs. fra den slægt som selveste Galilei opstillede horoskoper for, og som berømmes for, at Giovannis farfar havde reddet det også stjerneorienterede værk "Corpus Hermeticum".

Stjernelærens tilhængere *inden for* kirken argumenterede gang på gang mod kirkens senere forbud mod astrologi: At "selveste Moses" angav som det første i Bibelen - allerede i Skabelsesberetningen - at himmellegemer og stjerner blev:

"...sat deres steder på himlen for at tjene som tegn..."

- hvilket skete på skabelsens fjerde dag, onsdagen (der også er blevet kaldt for "astrologernes dag"). Der teologiseredes imod dette inden for kirken ved at anføre, at "her finder astrologien ingen plads til sine orakler, for Gud havde sat stjernerne på himlen kun for at være til brug som 'lamper', foruden for kalenderen, og intet andet".

Dette blev også et problem under senere pavers forbud mod astrologi. Dog lærtes astrologi på europæiske universiteter, også de protestantiske. Tycho Brahe forelæste emnet på Københavns Universitet - således:

"...Gud kan ikke have skabt planeterne og deres bevægelser uden formål..."

Stjernelære var idestudium på Europas universiteter

Endda sent fremme, tæt på 1830, kunne man ikke blive læge uden at have studeret astrologi (jf. at f.eks. *influenza* betyder 'influeret af stjerner'). Dertil ansås kropsvæsker og sindstilstand at have indbyrdes relation med planeterne. Læger skulle udføre åreladning under hensyntagen til Månens faser, da dens periodiske træk mærkes i væsker, hvilket man kendte fra iagttagelser af forøget højvande under nymåne og fuldmåne.

De fleste lærestole - men ikke det næstældste, Paduas Universitet - var altid underlagt den katolske kirke. Foruden til lægestudiet hørte

astrologi længe til studierne for at blive jurist og *teolog*. Dette især fordi astrologi var et vigtigt *idestudium til at forstå antikkens tankegang* inden for disse uddannelsers obligatoriske fag: *klassisk filosofi*.

En *helhedsvision* eksisterede stadig i renæssancen; bl.a. hos Paracelsus, Tycho Brahe og Kepler, men blev ikke senere videreudviklet, da *kirke og videnskab begyndte at gå i hver sin retning*, fordi kirken nu fordømte renæssancens nye videnskaber. Den holdning påvirkede fortsat efter forskellige retningers brud med den romersk katolske kirke - og f.eks. helt frem til 1880'erne forbød selve Englands straffelov astrologi.

Da moderne naturvidenskab fødtes i slutningen af renæssancen, ændredes fokus, idet astrologien, der var blandt de væsentligste grunde til beskæftigelse med astronomi, efterhånden forkastedes til fordel for matematisk observations-astronomi. Men den egyptisk-græske astronom Ptolemæus' nu kasserede verdenssystem ansås fejlagtigt for ubrydelig samhörigt med astrologien. *Filosofien bag* forsvandt. Ligeledes forsvandt mystikpræget alkymi til fordel for teknisk orienteret moderne kemi.

Det sidste astrologiske fakultet ved en universitet-institution i Europa fandtes endnu ind i 1800-tallet: ved Erlangen Universität (protestantisk), hvis lærestol i astrologi bestyredes af professor Ernst Pfaff (d. 1827). Fakultetet ophørte definitivt ved hans fratræden i 1825.

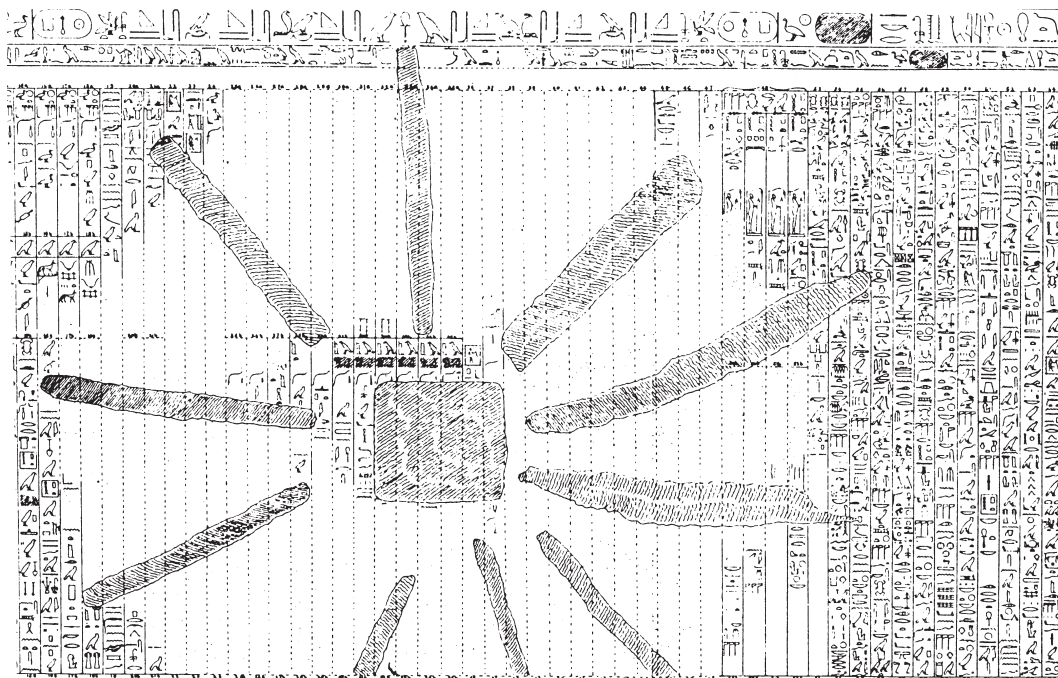
At det ikke er muligt for vesterlandske forskere nord for den 36. breddegrad ved selvsyn at iagttage Verdens-aksens fulde udstrækning til dennes nederste pol (med den for stjermetraditionen så betydningsfulde stjerne *Canopus*), er problematisk. Den kan ikke ses nord for Sydspanien (den arabiske stjerneobservationspost i Fuengirola) og Rhodos (Hipparchus' udkigspost). Ved skrivebordsforskning mistes visuelt store sammenhænge bag religionernes kosmiske verden. Tjekkiets præsident, forfatteren Vaclav Havel i Prag (Tycho Brahes eksil), udtalte i 1995:

"...I dag ved vi uendelig meget mere om universet, end vore forfædre gjorde, og dog er det, som om de havde en langt dybere indsigt, der er gået tabt..."

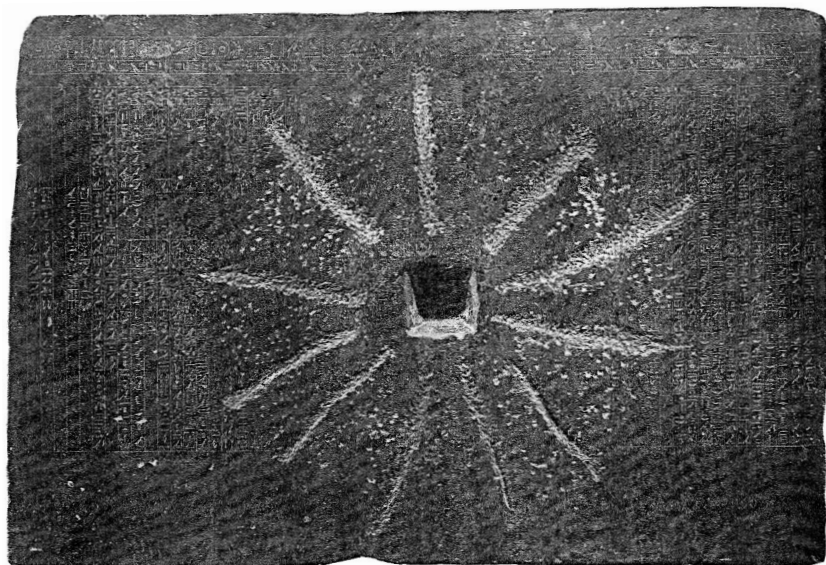
Uden koordination med præmisser i gamle religioners opfattelser begyndte forskningen at betragte bibeltekster mest som "litteratur" og at forske meget ud fra *nutidige* litteraturteorier (jf. Appendiks).

RESUMÉ:

- Den stjernemæssige ideverden hos mysteriekulturnes lærdomme var en integreret del af oldtidens kulturer og - den oldkristne kirke.
- Kendskab hertil ansås nødvendigt for at forstå underliggende lag i Mosebøgerne og f.eks. Paulus' sidste rejse og "Johannes' Åbenbaring".
- Frem til 1800-tallet forelåstes astrologi på europæiske universiteter - som en del af den klassiske baggrund i teologi, filosofi og medicin.
- Der synes tidligt at mangle en sådan nøgle til bibeltekstuniversets alternative udtryk for en fælles underliggende virkelighed.

Shabaka-stenen, en sort basaltsten inskriberet med ældgamle egyptiske visdomstekster, der nær var blevet udslettet, da man i nyere tid havde hugget i den og brugt den til møllesten. - En del af indholdet genkendes senere i det egyptisk-græske visdomsværk "Corpus Hermeticum", der i Europa fik en afgørende betydning for renessancen.

Moses og Corpus Hermeticum - den genfundne egyptiske visdom

Shabaka-stenen og Corpus Hermeticum

En samlig betydningsfulde religions-filosofiske egyptiske tekster, der tidligere også undertiden blev sat i relation til Moses, har mirakuløst overlevet. Disse tekster har ad forskellige veje præget oldkristendom, islamisk videnskab, og i virkeligheden den moderne vestlige verdens udvikling.

Det overleverede tekster, nu betydningsfulde fund, blev reddet gennem et ikke hidtil særligt belyst historisk-dramatisk forløb. I store træk:

- Under farao Shabaka (712-698 f.Kr.) i Egyptens 25. dynasti blev der fundet et stærkt medtaget manuskript, skrevet på dyreskind eller læder. Indholdet, fra ca. 2500 f.Kr., blev erkendt som yderst betydningsfuldt.

Farao Shabaka lod fortidsminder restaurere og gamle templer redde - samt lod bygge nye i ældre stil fra før 2000 f.Kr. - så han bedre kunne indgå i traditionen ved sin grundlæggelse af et nyt (25.) dynasti og bedre accepteres trods sin nubisk-etioopiske herkomst. Om det ældgamle dokument angiver han, at det var ormegnavet og meget ulæseligt.

Med nævnte traditionsrespekt lod han *manuskriptets indhold redde*. Han lod teksten, nu tilføjet en omtale af den særlige redningsaktion, overføre og indhugge som indskrift i en stor sort basalt-stenplade.

I nutiden er denne, den såkaldte "Shabaka-sten", genfundet. Det skete i midten af 1800-tallet, igen ved en *heldig redning*. For den 2.700 år gamle videregengivelse var nær slebet helt bort, fordi den i en egyptisk landsby brugtes som underste møllesten. Der er hugget i den, og partier mangler ved midten og kanterne; men oprindeligt havde den store mængder af tætskrevet tekst.

Stenen kom på British Museum - og overgik til delvis ubemærkethed, fordi ingen i lange tider kunne tyde noget særligt af dens hieroglyffer.

Atter blev *teksten reddet*, denne gang fra glemslen. Det er den tyske egyptolog Kurt Sethes fortjeneste. Flere egyptologer, bl.a. James H. Breasted, mente at teksten skulle læses bagfra, og de udførte et dygtigt forarbejde, men måtte opgive. Med ekstraordinært talent løste Sethe efter flere år den næsten umulige opgave at tyde mange skadede hieroglyffer og at rekonstruere teksten i sin helhed. Den findes i Sethe's værk "Dramatische Texte zu altägyptischen Mysterienspielen" (Leipzig 1928).

At teksten skulle læses bagfra kan være en skjuleteknik til at vanskeliggøre tilgængeligheden for uindviede, idet store sektioner er kosmologiske og mysteriekultiske, heraf flere af esoterisk tilsnit.

Denne gamle egyptiske tekst var blevet overleveret i *dialogform*. Den har mange referencer til endnu ældre egyptisk tradition bl.a. fra 11. dynasti (ca. 2000 f.Kr.) og især fra 4. dynasti (ca. 2500 f.Kr.) og før. Indholdet meddeles mellem visdommens gud Thoth og den ophøjede pyramidearkitekt, *læge* og stjernekyndige Imenhotep (Imhotep, 2500 f.Kr.).

Handlingen er henlagt til et egyptisk tempel, idet templer også var især hjemsted for mysteriekultisk virksomhed.

Øvre og Nedre Egypten havde teologisk styring fra deres religiøse centre, især Theben (egyptisk *No* eller *Waset*) og Memphis (*Ineb-hedj* eller *Ankh-tawy*), de officielle baser for statsreligionen. Generelt stod de for samme religiøse principper, om end med forskellig vægt, ligesom også gudenavnene kunne være forskellige. Der var også undercentre, som havde specialiseret deres gudsyndelse til særlige udgaver af visse af de vigtigste guder og begreber. F.eks. havde Heliopolis (*On*) en bestemt teologisk gren, hvis kilder især kan studeres i de såkaldte "Pyramidetekster".

Således er den fundne *Shabaka*-tekst i dag en meget vigtig kilde til viden om fornævnte Memphis-teologi langt bagud i tiden:

Tekstens meddelelsesform var, at indholdet formidledes som fra en eller flere guddomme til en indviet elev. Som det fremgik, var heller ikke selve stedet, et tempel, usædvanligt. Tilmed skulle tekstens formidling foregå ved, inden for et mysteriespils rammer, at give indlæring af esoterisk viden. Dele af teksten, især af mytologisk indhold, har derfor været formidlet på den måde, nemlig oplæst af en "lektor"præst assisteret af andre præster med roller/stemmer som de forskellige guder.

Sethes tolkning er yderligere revideret af en anden ekspert, H. Juncker, i dennes "Die Götterlehre von Memphis" (Abhandlung der Preussischen Akademie, phil.-hist. Klasse, 23, Berlin 1940). Til formen som sakralt drama mente Juncker, at Sethe gik måske yderligt vidt ved at anse så meget af teksten for at være mysteriespil, samt ved i visse tilfælde at fordele linjerne mindre korrekt i forhold til indholdets sammenhænge.

Shabaka-stenens tekstindhold er af to slags - politisk/religiøst om Egyptens to riger med bl.a. de forskellige forhold i gudelæren - og kosmologisk, her med basis i Nedre Egypten, nemlig Memphis-versionen.

Senere i Egypten, i Alexandria-tiden, næsten 700 år efter Shabaka, dukkede indholdet atter frem stadig udformet som i den egyptiske tradition, men nu på græsk. Den var her tilføjet dele fra andre især egyptiske og muligvis græske, men nu ofte ukendte, kilder.

Shabaka-teksten er blandt de vigtigste konkrete spor bagud til eksistensen af egyptisk esoterisk kundskab. Idet meget af indholdet genkendes senere i "Corpus Hermeticum", er dette værk netop ikke delvis skrevet af efter Platon, som ellers ofte hævdede, men er langt ældre.

Den herved græsk kendte urtekst for den hermetiske tradition blev her i sin udvidede form kaldt "Poimandres" eller "Asclepius", skønt disse navne blot var titler for særlige kapitler. Samlingen i helhed udgør den berømte *hermetiske doktrin*. Flere store dele blev snart oversat til latin og her under ét kaldt for "Corpus Hermeticum": Hermes' værk.

Denne tekstsamling kendtes *inden* nutidens Shabaka-fund kun i oversættelser især til græsk, og derfra til latin. Værket fortæller om visdommens guddommelige repræsentant Thoth, kaldet Hermes Trismegistos, og helbrederen Imenhotep, kaldet (lægeguden) Asklepios (latin: Asclepius), eller Tat (dvs. visdomsguden Thoth, her i en dobbeltrolle).

Stilen er fuldt egyptisk - men også kendt i det gamle Indien, bl.a. tantriske tekster formet som samtaler mellem guder, og værket "Bhagavad Gita" hvor guden gennem hele bogen belærer den udvalgte elev. Formen skimtes også i Bibelens "Jobs Bog", forfattet af Moses fra Egypten. Fra egyptisk er denne gudelige dialogform - oprindeligt i mysteriespil-regi - i princippet brugt senere af grækerne som den sokratiske samtaleform. Oprindeligt er den spørgende en begavet uvidende, og den, der belærer, er en vis person, hvis svar kunne være pedantisk udførlige. Lignende dialogtype ses videreført helt frem til middelalderens klerikale lærebøger.

Shabaka-teksten, og igen Corpus Hermeticum-teksterne, udgør et sublimt udtryk for universel religion (på samme måde som de indiske Vedanta-tekster). Her er skabelses- og eksistensfilosofiske begreber på et højere plan om sjæl, ånd, krop, guddommelighed, "kraften" - samt kosmologi, "før-skabelsen" og reinkarnation. Desuden omhandles tid, rum, evighed, stoffets natur - men også medicin, astronomi, astrologi, alkyymi, magi og profetier, dvs. ikke mindst mysteriekultiske discipliner.

Corpus Hermeticum og skabelsen

Værkets tekster er præget af mysteriekultiske forhold, især Traktat 5. Bl.a., *den usynlige gud* er mest synlig gennem alt det skabte, hvilket - hidtil upåagtet - *ordret* ligner afsnit i "Jobs Bog" (f.eks. dens kap. 38).

De ældste dele af "Jobs Bog", 1400-tallet f.Kr., har i al hebraisk, samaritansk og kristen tradition Moses som forfatteren. Ligeledes blev *Hermes Trismegistos* (Thoth) i "Corpus Hermeticum" på visse punkter *jævnført med Moses*. I senantikken sættes Moses i berøring med indholdet, der også associeredes til ham på forskellig måde. Ifølge rabbinerskrifterne kaldtes Moses bl.a. også for Thoth hos egypterne.

Det er ligeledes næppe bemærket, at dele af "Corpus Hermeticum"s omtale af skabelsen er næsten ordret som i "1. Mosebog".

Også i den egyptiske skabelsesberetning, i den thebanske teologi fra før 2000 f.Kr. - ifølge Kurt Sethe's "Amun und die acht Urgötter von Hermopolis" (Par.123, s.62, Berlin 1929) - findes, netop i lighed med de tidligste skabelsestrin i Bibelen, dette udtryk:

"...efter mørket at skabe lys...".

"Corpus Hermeticum", især Traktat 1 ("Poimandres"), omtaler dette tilsvarende - og beskriver det fysiske univers' skabelse ved "den herved frembragte lyd" som et brøl fra ild, hvorved *logos* er åbenbart (1,4-5):

"...og fra lyset kom et helligt ord...".

Dette skabelses-udtryk/ord, hvis genpart er *mdw-ntr* i de egyptiske tekster, identificeredes - igen ligesom i de indiske Veda- og Vedanta-tekster - som "en guddommelig intelligens" tilstede før eller uden for skabelsen. "Ordet" defineres i tæt sammenhæng med lyset, som udspringer derved. I realiteten kunne den ældste ide om *logos* stamme fra Egypten.

Og i Traktat 1's afsnit 17 omtales menneskets skabelse ved liv og lys:

"...ved sjælen kom livet, og ved ånden kom lyset...".

"Corpus Hermeticum"s særlige budskab genkendes også i det af kristne gnostikere yndede Filipssvangeliets: I erkendelse af egen guddommelig natur kan mennesket hæve sig over døden. Ligeledes i "Corpus Hermeticum"s Asclepius-del, afsnit 6, fremgår:

"...mennesket er et stort under... et levende væsen der i sin natur *overgår guderne, som om det selv er gud...*".

Selv om den egyptiske religion havde dybder fuldt på niveau med den erkendelsesfilosofiske kerne i de gamle indiske religioner, er de dybder næsten ikke udforsket eller erkendt. Men en kultur havde ikke kunnet overleve i de mere end 3.000 år, som det er tilfældet med det gamle Egypten, hvis den - som det ikke sjældent gives indtryk af inden for moderne egyptologi - kun har haft en forvirrende eller mager åndelig lære med tilbedelse af nogle tomme stenfigurer. Naturligvis har ingen befolkning i en sådan udviklet civilisation kunnet overleve at sulte åndeligt i så mange tusinde år.

Vigtige egyptiske gudsbetegnelser var dobbelte: en usynlig/immateriel og en synlig/fysisk side. Ptah-Nun ('skaber-rummet') er skaber af og fader til universet. Universet er "sønnen" Atum, 'altet', og kan ses som et udtryk for *logos*ideen. I "Corpus Hermeticum"s Traktat 8, afsnit 1, siges det ligesom andre steder i værket, at kosmos er Guds søn - nemlig at:

"...Verden er den anden gud...".

Disse ideer i det egyptiske koncept ligner i nogen måde det, der senere skulle blive et stort dilemma inden for kirken: Striden om "Kristi to naturer", en usynlig/guddommelig og en synlig/menneskelig. Kirkefaderen *Origenes* kaldte ham det 'antageligvis' menneske Jesus.

Bag det hele, med dobbeltheden og *mangfoldigheden i enheden*, omtaler værket Traktat 11,10 den *egyptiske* monoteisme-ide om "kun én

gud, én sjæl, én verden, ét liv, ét stof, én gudommelighed" (af kirken senere udtrykt: *deus unus, anima unas, mundus unus* etc.) således:

"...det er klart, at der er en, der har skabt dette, og at det kun er én..."

Dertil omtales i Traktat 14,2 at "der er én, der skabte dette og er ikke selv blevet født" - i øvrigt en nøjagtig parallel til de gamle indiske teksters beskrivelse: At den skabende *er* - og er da det eneste virkelige, og dermed evig og derfor ikke selv skabt ("evig og skabende, og er uskabt").

Læren om én gud bragte Moses i virkeligheden med sig *fra Egypten*, hvor ideen om (kun) én skabergud reelt vides kendt allerede før 2500 f.Kr. Det er i 1500-1400-tallets Egypten - samtidig med Moses og faktisk *længe før farao Akhenatons form* for monoteisme (henoteisme) - at der igen mærkes tendenser til at prioritere "én gud", den første gud/skaberen, foran alle andre guder.

I det Nye Testamente fortælles i "Apostlenes Gerninger" (17), at mens Paulus var i Athen, talte han om et alter for "en *ukendt gud*", som de lokale folk ærede (jf. nærv. kap. 22). Han lod forstå, at hans budskab omhandlede samme gudsbegreb, idet *denne ukendte gud var*:

"...Gud, der har skabt verden... han, der giver liv og ånde..."

Præcis denne opfattelse kendes tilbage til Egyptens største gud *Amon* - der også optræder i "Corpus Hermeticum". Amon betyder 'hemmelig' - og var hos den eksklusive del af den egyptiske kulturkreds i flere tusinde år den usynlige og, i en bogstavelig forståelse heraf, "ukendte" gud.

Kirkefædre begejstrede for Corpus Hermeticum

"Corpus Hermeticum" har i forskningen været anset for at være fra ca. 100 e.Kr. Men de klassiske sprogs filologer har i reglen misbedømt indholdets alder. Med forståeligvis mindre kendskab til egyptisk sprog og religion genkendtes ikke dele af indholdet som genuint egyptisk. Det er blevet bedømt stik imod udsagn fra antikkens forfattere og kirkefædre. Derfor (fejl)dateres det ofte i stedet ud fra stil og udtryk i græsk sprog fra den sene periode, da oversættelsen fra egyptisk udførtes.

Indholdet - med enkelte dele også snart kendt i tidlig latinsk oversættelse fra græsk - var nemlig af lærde i Alexandria oversat til græsk fra ældre og i mange tilfælde påviseligt *egyptiske* kilder. Som teksternes forfattere eller "indsamler" angiver værket især den egyptiske gud Thoths/Hermes' repræsentant, *Hermes Trismegistos*, 'den tredobbelt store Hermes'.

Internationalt er hidtil den uden tvivl bedste oversættelse af A.-J. Festugière: "Corpus Hermeticum" (I-IV, Paris (1945-)1950-1954). Og en fin dansk oversættelse er af dr.theol. Søren Giversen: "Den ukendte Gud" (Kbh. 1983). (I citater i det flg. er flere oversættelser konsulteret).

Kirkefaderen Lactantius (300 e.Kr.) skriver, at værket er ældre end både Pythagoras (600 f.Kr.) og Platon (400 f.Kr.). Den vidtspændende

italienske historiker, forfatteren *Umberto Eco*, viser i sin "The Limits of Interpretation" (1993) baggrunden for en sandsynlig, meget tidlige datering:

"...det faktum, at "Corpus (Hermeticum)" indeholder ideer, der åbenlyst var i cirkulation på Platons tid (400-tallet f.Kr.), både demonstrerer og beviser, at den stammer fra før Platon..."

Idet Platon - ligesom flere af sine forgængere, Solon og Pythagoras - havde studeret i Egypten, og tilmed at "Corpus Hermeticum"s handling foregår samme sted, er det uheldigt, at forskningen ikke har koncentreret sig om det gamle Egypten som værkets udgangspunkt både i tid og rum, religion og kultur.

Hidtil er det f.eks. ikke særlig kendt, at vigtige dele af indholdet er - ikke alene i ide, men ofte direkte ordret - påvist genkendeligt i meget gamle *egyptiske kosmologiske* tekster. Heraf flere af oprindelse 2500 f.Kr.

I den franske egyptolog, papyrolog og arkæolog Jean Doresse's værk "The Secret Books of the Egyptian Gnostics" (New York 1986), ses netop Shabaka-teksten relateret til "Corpus Hermeticum". Forbindelsen påvises og dokumenteres især i den danske egyptologiske autoritet, Erik Iversens afhandling "Egyptian and Hermetic Doctrine" (København 1984) samt hans "The Cosmogony of the Shabaka Text", *Studies in Egyptology; Presented to Miriam Lichtheim*, (vol. I, Jerusalem 1990, s. 485-493).

Mange af kirkens fædre eller ledere - heriblandt Tertullian (160-225), Lactantius og Kyril af Alexandria (d. 444) samt den nyplatoniske filosof Iamblichus (250-335) - var begejstrede for værket. Det blev *aldrig bestridt*, at værket var *gammelt egyptisk*. Fra Armenien, det første reelt kristne land, kendes en oversættelse til armensk, fundet 1956 (og siden hen også genfundet på græsk), nemlig "Hermes Trismegistos' definitioner for (: givet til) Asklepios" - men i en version, der senere var udvidet med kirkelige indslag.

Kirkefaderen Augustin, velbekendt med værkets egyptiske udspring, brugte dets afsnit "Asclepius" i sin bog "Om Guds Stad" (*De Civitate Dei*).

Det var endda seriøst på tale - ikke mindst ovennævnte kirkefader Lactantius *anbefalede det* i sit værk "Divinae Institutiones" (I, 11,61) - i nogen grad at *side stille "Corpus Hermeticum"*, eller dele deraf, både *med evangelierne*, især Johannesevangeliet i det Nye Testamente og med skabelsesberetningen i "1. Mosebog". "Corpus Hermeticum" blev af mange *anset for en tidlig forløber og fortaler for Bibelens lære*.

Dog, kirken valgte at følge Augustin, der ellers på mange punkter gerne gik ind for værket, men ikke kunne acceptere en for ham hedensk ide hos værkets Asclepius, nemlig sådan som Augustin forstod det: At

egypterne kunne skabe guder, synlige guder. Ifølge teksterne er det statuer med påståede magiske "evner", men uden "sjæl". Værkets Asclepius-del, afsnit 37, beskrives det således:

"...af alle beundringsværdige ting vækker det dog mest beundring, at mennesket har kunnet opdage den guddommelige natur og frembringe den. Men da vore forfædre... glemte omsorg for kulten og den guddommelige religion, opfandt de den kunst ved hvilken de kunne skabe guder. Denne opfindelse forbandt de til *en særlig kraft af verdens natur*, hvilken de integrerede i statuerne... så disse herved kunne få kræfter til at gøre ondt og godt..."

Dette ses at passe med et gennem tiderne ofte omtalt emne: At egypterne havde konstrueret nogle statuer med indbygget teknik, så de ved *mekanisk kraft* kunne bringes til at drejes eller frembringe lyde. Der opstod et problem, at idet tekstens indhold var af egyptisk oprindelse, og svært oversætteligt, synes Augustin at have misforstået flg. sproglige mening:

- På egyptisk betød ordet *seankh* 'skaber liv', et udtryk brugt om skulptører der udhugger figurer, eller malere der maler motiver - og hvor man dermed afbildede mennesker, dyr og natur. Det giver forståelse af egypternes særlige optagethed af "kraft" i billeder, ikoner og statuer - og giver derved også forståelse af relationen til skabergudens ler-skulptering af det første menneske (både i egyptisk og senere i bibelsk tradition).

Mange af Egyptens monumentale bygningværker synes i fremtræden i deres arkitektoniske proportioner som konstrueret ud fra bagvedliggende forestillinger om "skabelsens love", fra ånd til og i stof, forstået som at ånd transformerer sig til udtryk gennem materien.

En anden del af værket, Traktat 13's afsnit 7, har et indhold, ligesom i de indiske Vedanta-skrifters *dharmalære* eller i ren buddhisme:

"...Hvad er sandt?... Det som ikke er urent, det som ikke har begrænsning, farve og skikkelse... det som kun kan begribes ved sig selv, det uforanderligt gode ...Træk dig ind i dig selv, så vil det komme. Du skal ville det, og så sker det. Stands dine legemlige sanser, og så vil genfødselen af Gud indtræffe..."

"...Befri dig selv for det materielles ufornuftige plager..."

- hvorefter en række plager opremses, bl.a. grådighed og misundelse; denne oprindelig egyptiske tekst viser sig på flere punkter at være tæt på den senere katolske kirkes opstilling af "de syv dødssynder".

Igen, ikke alene gik flere af oldkirkens ledere ind for "Corpus Hermeticum"s værdifuldhed *på niveau med nogle af teksterne i det Nye Testamente. De gik endda ind for, at værket var som en optakt dertil.* - Senere skulle værket igen inspirere stort. Nemlig som en af de vigtigste indgribende tekster i Europas historie, både åbent og skjult, helt frem til nutiden.

Ældste kendte definition af videnskab

Arven fra Moses, og desuden Moses selv, påvistes (kap. 14) at være yderst ringe repræsenteret i det Gamle Testaments nyere dele vedr. især tiden efter 1100 f.Kr. frem til 160 f.Kr. Men fra her omkring 160 f.Kr., efter befrielse fra græsk styre i Palæstina, opstod hos jøderne en voksende interesse for Moses og hans værk - det ses også hos Jesus og Philo.

Senere beskæftigede kirken i Vesten sig mindre med Moses og profeterne. Efter en særlig begivenhed i Firenze i 1400-tallet, da oldtidsværket "Corpus Hermeticum" blev genudgivet efter 1.000 års "pause" og slog igennem i resten af Europa i efterfølgende århundreder, fik Moses på ny betydning både direkte og indirekte. "Corpus Hermeticum" kom igen afgørende ind i billedet. Hvilket vil blive demonstreret.

Allerede i de ældste egyptiske tekster defineres videnskabsbegrebet:

"...at måle og veje nøjagtigt..."

Dette er et næsten oversat udtryk i indledningen af et vigtigt dokument, "Edw. Smith Surgical Papyrus", der er ældre end 11. dynasti og dermed fra før 2000 f.Kr.: Det er verdens ældste lærebog i kirurgi. Denne videnskabsdefinition hos egypterne er overleveret os via græsk filosofi og medicin. Metoden, i dag selvfølgelig og elementær, blev udgangspunkt for *empirisk videnskab*, hvis grundlag senere beskrives af Platons elev Aristoteles. I dag kan det anses for forældet positivistisk opfattelse, hvis videnskab opfattes at kunne måle og veje "alt" samt være totalt objektiv i sine udsagn - men metoden kan ikke undværes som udgangspunkt for de senere udviklinger; (i princippet ligesom Picasso bemærkede, at de bedste abstrakte malere først havde måttet lære at male naturalistisk).

De i således moderne forstand klare og videnskabeligt koncise beskrivelser af medicinske og kirurgiske behandlinger, omtalt i nævnte "Papyrus Smith", genkendes f.eks. ordret i senere græske tekster fra det oldgræske lægeidol Hippokrates, der nu blev gjort til forfatteren.

Desuden kan dele af andre egyptiske medicinske tekster senere findes, især bevaret via Byzans og Italien, og også næsten *ordret* i tyske (og f.eks. engelske) apotekers recepter endnu i 1800-tallet. Dvs. en ubrudt tradition i mere end 4.000 år efter deres egyptiske oprindelse.

Når eksempelvis *menneskets egne målforhold* - tommer, alen, fod, etc. - anvendtes, var det fordi, der var en mening deri, som betød langt mere end blot, at det var praktisk. Egyptiske tekster har til overmål klargjort, at deres gamle videnskab desuden var funderet i spirituelle, sensoriske og psykologiske aspekter af virkeligheden. Dvs. forhold man under vor moderne verdens anderledes indtryk er mindre opmærksom på.

Arkitekt, matematiker og filosof R.A. Schwaller de Lubicz - i 50 år tilknyttet Frankrigs Egyptologiske Kommission i Egypten - pegede på disse forhold. Flere egyptologer foretrækker imidlertid at anse dem for

overfortolkede eller at ignorere dem. Dog er sådanne træk fremlagt i den engelske egyptolog John A. West's "A Key to Ancient Egypt" (London 1987, s. 44-45). Lubicz selv påviste konkret ved opmåling af ældre templer, at egypterne med deres matematiske tekster har haft kendskab til en avanceret matematik, praktiseret årtusinder før grækerne.

Det genfundne Corpus Hermeticum

Et særligt forløb vedrører værket "Corpus Hermeticum": Via nyplatoniske tekster, der sammen med manuskripter om græsk filosofi og videnskab var erobret (især i syriske klostre) ved den islamiske okkupation af Mellemøsten, bidrog værket via nestorianske og monofysitiske *kristne* araberes oversættelser som igangsætter for arabisk-islamisk videnskab.

Også her, under islam, blev værkets egyptiske Hermes tidligt accepteret, og kaldt 'profeten Idris' (der ses omtalt allerede i Quranen, Sura 19,57).

Fra disse hermetiske kilder udviklede islamiske shi'iter og især sabere (sabiere) en filosofisk okkultisme. Og den siden så berømte sabiske forfatter, matematiker og *astronom* Thabit ibn Qurra (d. 901) oversatte andre hermetiske værker, bl.a. et med titlen "Om Hermes' Love".

Tiden omkring 1000 e.Kr. var skelsættende i den gamle verden. Korstog mod islamisk besatte lande skabte fra starten i 1096 islamisk fundamentalisme og fjendskab mod Vesten. Kort forinden, i 1054, var kirkens store skisma årsag til sin splittelse i en romersk katolsk og en græsk ortodoks del.

Fire år forud for dette, i 1050, bevirkede den tiltagende fundamentalisme hos det ortodokse islam, at værket ikke længere kunne anvendes åbent i Bagdad. I præcis samme år 1050, da de fleste af teksterne havde været næsten "glemt" i Europa mere end 500 år, dukkede de pludselig op i den kristne byzantinske hovedstad, Konstantinopel. Her benævntes værket "Poimandres" eller "Corpus Hermeticum". Men herefter gik der yderligere 400 år, før disse tekster (igen) kendtes i Vesteuropa.

Sandsynligt har sabere fra Bagdad, eller andre derfra, alle under fundamentalistisk pres med deres manuskripter søgt tilflugt i Konstantinopel. Den episode synes at have genoplivet kendskabet til værket med hermetiske skrifter. - Længere tilbage *havde* værket været udbredt i Konstantinopel: *Før* Alexandrias enorme oldtidsbibliotek nedbrændte "for altid" i 644, efter den islamiske invasion af Egypten, var flere af de gamle manuskripter kopieret eller direkte overflyttet (ofte ved tvang, beslaglæggelse og tyveri) til den byzantinske kejsers bibliotek i Konstantinopel.

Men netop i det nævnte år 1050 kom den store genopliver af interessen for Platon, grækeren *Mikaelos Psellos* i Konstantinopel, i besiddelse af det *beskadede* Hermes-skrift. Det kunne højst sandsynligt være præcis den samling, der kom fra Bagdad, men vides ikke med sikker-

hed. *Igen blev indholdet reddet*, idet han fik det bevaret ved at lade fremstille afskrifter.

Senere, da også Konstantinopels/Byzans' eget bibliotek blev destrueret efter islamisk erobring af byen i 1453, skete det - atter mirakuløst - at sådanne vigtige manuskripter med den gamle viden undslap.

Siden blev også andre af antikkens manuskripter reddet, nu fra ødelæggelse både ved kristne hæres invasion i islamisk Sydspanien og den efterfølgende kristne spanske Inkvisitions destruktive regime. Flere spanske jøder tog *deres* gamle manuskripter med på flugten, og her blev mange tekstoverleveringer reddet til Italien. Især blev en af de indflydelsesrige bystater, republikken Firenze, et sikkert fristed.

Det Platoniske Akademi

I Firenze var der dannet en filosofisk orienteret "skole" ud fra især den gamle viden, således reddet fra både øst og vest. Denne *vidensamling blev et af hovedgrundlagene for renæssancens udvikling af et nyt menneskesyn*, religionssyn og ny filosofi - med genoplivning af oldtidens tanker og ideer, og også med en styrkelse af interessen for alkymi og astrologi.

Femten år før den islamiske erobring af Byzans rejste den byzantiske kejser Konstantin XI til Italien for at samle hjælp mod truslen - og måtte som betingelse tilpasse sin græsk ortodokse kirke til den katolske. Han ankom i 1439 med mange byzantinere, bl.a. fra den græske by Mistras der længe gav husly til det Platoniske Akademi, verdens ældste akademi, på den tid 1800 år fra dets grundlæggelse i Athen.

Blandt disse folk var den nær 80-årige filosof Georgios Gemistos Plethon (død 1452) og dennes elev Bassarion, der nu blev romersk kardinal. Begge forblev i Italien. Med sin store viden om græsk filosofi og nyplatonisme inspirerede Plethon nu Firenzes magtfulde ledende skikkelse Cosimo de' Medici (1389-1464). I 1439 støttede den velhavende Cosimo de to byzantineres overflyttelse af "skolen" - nu som *det Nye Platoniske Akademi* - og beordrede sine handelsfolk og agenter rundt om i Middelhavsområdet til at opkøbe værdifulde gamle skrifter til sit biblioteks samlinger.

Derfor udsmuglede en græskkyndig munk Lionardo da Pistoia, i 1460, det specielle manuskript "*Corpus Hermeticum*". Han havde overtalt et makedonsk kloster, midt i et tyrkisk erobret Byzans-distrikt, til sit opkøb af manuskriptet - og undslap med det, forbi tyrkerne, til Firenze.

I Firenze afhændede Lionardo da Pistoia værket - en afskrift fra Psellos' manuskript - til Cosimo de' Medici, der betaget af indtrykket ønskede inden sin død at kunne læse det på et sprog, han forstod. Han lod dets oversættelse fra græsk til latin forestå af det Platoniske Akademis leder, Massilio (Marsiglio) Ficino og nu *gå forud* for alle manuskripter, især

Platon, som Cosimos litterære stab arbejdede med.

Dette foregik i en periode, hvor beherskelse af græsk sprog ofte var næsten forsvundet i Vesteuropa efter kirkens opsplitning fra sin græske del 400 år tidligere. Noget kunne let tabes ved oversættelse til latin. F.eks. er det ved en af værkets udredninger sket, at det græske *hylæ*, 'materien', er oversat som 'det fugtige' - men i et oprindeligt egyptisk forlæg omhandler det selve jorden/materien, der her er iboende fugtig. Når et grundelement nu oversattes som en tilstandsform, tabes pointen.

Ydermere advarer et kapitel i værket selv netop mod det farlige ved at oversætte det fra egyptisk. Tilmed har det siden 700-tallet stort set været glemt, at værkets ene hovedperson, (lægen) Asclepius, blot var grækernes navn for den egyptiske læge "gud", den lærde arkitekt Imenhotep.

Moses repræsenteret af Hermes i Sienas katedral

I "Corpus Hermeticum", der også influerede gnostisk lære og platonisk visdom, opfattedes Thoth/Hermes som Moses' samtidige. I en del henseender optræder han nærmest som Moses' dobbeltgænger, der gjorde flere lignende ting, som Moses kendes for i traditionen: Udstede love, undervise ud fra sin visdom samt praktisere magi, alkymi og stjernelære.

Ved iøjnefaldende paralleliteter og associationer demonstreret i senantikken - bl.a. da kirkefædre ønskede at "sidestille" tekster fra "Corpus Hermeticum" med tekster i Bibelen og evangelierne - men også i renæssancen, ansås Moses på visse måder opfattet på niveau med værkets forfatter.

I Bibelen optræder Moses som arkitekt (tempeltelts konstruktion) såvel som læge/healer (bl.a. i episoden med slangen på pælen i ørkenen) - dvs. samme forhold som hos værkets anden hovedperson, lægeguden Asclepius, (den egyptiske arkitekt, lægegud og astrolog Imenhotep): Et ikke urimeligt indtryk af, at Moses som initieret forfatter fik noget af stoffet i sine tekster fra fælles egyptiske kilder.

Især er det bemærkelsesværdigt, at læren om det specielle gudsbegreb, som Moses videregav gennem sin beskrivelse af Jahweh-navnet, *også* udtrykkes i "Corpus Hermeticum"teksterne. Renæssancens lærde kunne overveje en eventuel sammenhæng. Den egyptiske gud Thoth forbindes med skrift, astronomi og højere visdom, dvs. just hvad rabbinerskrifter og oldtidsforfattere udtrykker om Moses. En ofte set identifikation mellem Moses og Thoth/*Hermes* er tidligt overleveret, bl.a. af den egyptisk-jødiske forfatter Artapanos i Alexandria cirka 100 f.Kr.:

"...de egyptiske præster ærede Moses som en gud og kaldte ham Hermes (grækernes udgave af Thoth), fordi han kunne læse de hellige bogstaver (hieroglyfferne)..."

Grækerne opfattede Thoth som en gudeagtig stor personlighed, "Hermes

Trismegistos, den ypperste egyptiske vismand og *skriftens opfinder*" - ligesom senantikkenes forfattere kaldte Moses for selve *alfabetets opfinder*. Det er bemærkelsesværdigt, at verdens første alfabet er fundet (1904) i huler på Sinai, et af Moses' opholdssteder ifølge rabbinerskrifterne - og nu dateret til 1500-1450 f.Kr., dvs. netop fra Moses' tid.

Traditionen om Thoth/Hermes Trismegistos' lighed med Moses fik stor betydning allerede i gnostisk-kristen lære og var dermed kendt endnu så sent som i 1500-tallet - dvs. 3.000 år efter Moses.

Således findes i Italien i selveste katedralen i Siena - *inde på den plads hvor Moses skulle forventes* blandt de øvrige patriarkbilleder - et stort mosaikbillede (fra 1488) af Hermes Trismegistos. Han ses, igen som Moses, at overrække loven til folket, ligeledes på lovtavler, her med en let forkortet tekst fra Asclepius-sektionen i "Corpus Hermeticum".

Hermes Trismegistos ansås, i lighed med Moses, at have levet 1500 f.Kr. og kaldes endda på billedet, i en indskrift under sine fødder:

"...Hermes-Merkur, Moses' samtidige..."

Thoth og/eller Hermes Trismegistos var også lægekunstens beskytter. Dette blev af oldtidens og renæssancens skribenter ligeledes relateret til Moses, bl.a. ud fra episoden i ørkenen med slangen om pælen - et symbol som en Hermes/Merkur-stav. Endnu en 'lighed' med Thoth(/Hermes) viste sig, idet Moses ifølge Bibelen og rabbinerskrifterne døde og blev begravet ved *Nebobjerget* (18 km øst for Jordanfloden) - *Nebo* (der senere også betød 'profet') er semitisk for skriftens og visdommens gud, der på egyptisk hed Thoth og på græsk Hermes.

I Egypten blev dele af "visdomslæren" bevaret, ikke alene i oversættelse til græsk, i form af "Corpus Hermeticum", men indgik også i nogle retninger af gnostikernes lære, og blev derfor her gengivet på "ny-egyptisk", dvs. koptisk. Ved et fantastisk held blev nogle af disse skrifter genfundet i Egypten i 1945 (mere herom senere).

I renæssancen fik den genfundne viden fra oldtiden til senantikken de bedste betingelser i Firenze, da denne by (og Venedig) blev både kulturelt, økonomisk og politisk verdenscenter. Her blev "Corpus Hermeticum" trykt og udgivet i 1471 og udkom i løbet af de følgende 170 år i hele 22 udgaver - og vakte enorm begejstring i mange generationer.

En stor bølge af inspiration herfra - både til filosofisk teologi og især til astrologi og alkymi - prægede Nicolaus Copernicus, Giordano Bruno, Paracelsus, Agrippa von Nettesheim, Jeronimo Cardano, John Dee, Tycho Brahe, Johannes Kepler, Galileo Galilei, Francis Bacon, Severinus, Robert Fludd, Isaac Newton, Athanasius Kircher, Erasmus af Rotterdam, Johan Reuchlin, Gottfried Wilhelm Leibniz, Baruch Spinoza m.fl. Dvs. at næsten samtlige af de, der i renæssancen havde skabt noget særligt, også havde stiftet bekendtskab med just denne kildes særlige viden.

Disse personer og deres kreds var alle fødselshjælpere for det nye

verdensbillede. De stod bag et væld af fremskridt, opfindelser, nytænkning, brud med forældet lære samt en voldsom ekspansion i det hele taget inden for videnskab, filosofi, kunst og litteratur, der tilsammen formede og kendetegnede renæssancen i Vesteuropa. *Alle havde de ét tilfælle: - alle havde de læst "Corpus Hermeticum".*

Efterskrift: Miraklet ved tekstens overlevelse

"Corpus Hermeticum", med sine stærke spor fra den såkaldte "Egyptens visdom", havde siden antikken været næsten glemt og, indtil renæssancen, været mest synlig via citater hos fortidens forfattere.

En af årsagerne til, at en af de vigtigste grupper, der i renæssancens Europa forvaltede arven fra Egypten, hermetikerne, blev fortrængt eller glemt som subkultur, er, at de ikke udgjorde nogen samlet bevægelse eller nogen organiseret gruppe i offentligheden.

"Corpus Hermeticum"s ekstreme skæbne var som en stadig sårbar overlevelse via en række uforklarlige held (endda stærkere, end da Richard Wilhelm med borgerkrigen i hælene i 1930'erne i et fjernt kinesisk kloster i sidste øjeblik reddede en ældgammel udgave af den antikke "I Ching", som han, støttet af C.G. Jung, nu oversatte og publicerede). Et særligt mønster træder tydeligere frem koncentreret i flg. resumé:

Forløbet af Hermes-teksternes skæbne er netop uophørlig dramatisk: Oprindeligt lykkedes det at bevare dele af original, i dag nær 5.000 år gammel, egyptisk viden, fundet på et ødelagt manuskript, hvorfra farao Shabaka *lod teksten redde* ved at overføre den til en stenplade. - Senere, nu i antikken, dukker teksten op i Alexandria, nu med tilføjelser, og blev siden beundret af kirkefædre, hvoraf flere ønskede at den blev erklæret Kanonisk af kirken.

- Derefter kom den via græsk-ortodoks kultur til Bagdad (og gav opstart til arabisk videnskab); herfra, forfulgt af islamisk fundamentalisme, *blev den reddet* ved at føres til Konstantinopel; - og her fandt en lærd byzantiner teksten, nu på udslidt pergament, og *reddede den* ved at foretage en afskrift; - og atter i fare *undslap den igen*, nu via et makedonisk kloster til Firenze, hvor *den reddedes* ved at blive opkøbt af Medicierne, der lod den oversætte og publicere. - Atter forfulgt af religionsfanatisme kom teksten til Nordeuropa, under protestantismens dog begrænsede frihed, og med-igangsatte ny europæisk videnskab.

- Ikke alle tekstdele overlevede, men meget vil kunne rekonstrueres, for i nutiden nåede egyptologer at *redde* farao Shabakas stenplade, inden dens tekst var ved helt at forsvinde, fordi stenen var brugt som møllesten. Hvorefter Sethe ved sit gennembrud med oversættelsen *reddede* den fra "glemsel". - Og ad atter andre veje blev yderligere en tilhørende tekst, kun kendt i en armensk oversættelse, fundet sent som i 1956.

- Asclepius-kapitlet, ellers kun kendt i latinsk andenhåndsoversættelse

se, blev i 1945 af en egyptisk bonde i Nag Hammadi genfundet i en kop-tisk, hel udgave foruden gnostiske skrifter og Thomas- og Filips-evange-ljerne. De *blev reddet* - fundet i en 2 m høj lerkrukke, der blev nedgra-vet, da kristne gnostikere i Egypten i 300-tallet blev forfulgt af kirken. - Nu blev alle bøgernes (rigtige bøger, ikke ruller) tekster reddet *atter i yderste øjeblik*, idet bondens mor var på vej til bruge dem til brændsel i køkkenovnen, som hun havde lagt dem ved siden af. En af de 14 bøger nåede hun at brænde: "...bogen fremkaldte ulykke". Imens var den, som vi skal se, kannibalistiske bonde - der her havde fundet nogle af verdens mest sublime åndelige tekster, men i øvrigt selv var analfabet - flygtet og til sidst fængslet efter at have dræbt sin nabo, udskåret hans hjerte og spist det på stedet i et rituelt måltid.

Med sådanne uhyrlige kontraster ved omvæltende flugter og spinkle sidste-øjeblikks-redninger er overlevelsen i sandhed et mirakel for denne ældgamle lære om sjæl, ånd, liv og kosmos.

Da Moses til udformningen af sin religion tog viden med sig ud af Egypten, var det på et tidspunkt, da dette lands åndelige og verdslige kul-tur stod på et af sine højeste stader. Uden udbredelsen af Moses' lære i den nærorientalske og især vestlige verden ville "Corpus Hermeticum" måske næppe have været værdsat tilstrækkeligt til at frembringe de sto-re ofre for at redde og bevare netop dette værk. - Altimens Moses selv, i den seneste historie, efterhånden mere blev til en baggrundsskikkelse.

- RESUMÉ:**
- Tidlig egyptisk viden blev bevaret i årtusinder i farao Shabakas in-skription og i det senere egyptisk-græske værk "Corpus Hermeticum".
 - Til mange forhold i værkets emner, stil og synspunkter findes sen-de paralleller til Moses' tekster og herunder især "Jobs Bog".
 - Kirkefædre var begejstrede for "Corpus Hermeticum", og nogle ønskede at indføre dele deraf i det Nye Testamente.
 - Renæssancen begyndte som en spirituel-filosofisk bevægelse ud fra traditioner, via grækerne, tilbage i den gamle egyptiske verden.
 - I katedralen i Sienna ses "Corpus Hermeticum"s formodede ska-ber, Hermes Trismegistos med lovens tavler, afbildet som patriark i Moses' sted.
 - I dag er det mindre kendt i helhed, at renæssancens foregangsmænd var hermetikere - alle stærkt inspirerede af "Corpus Hermeticum". Det er ligeledes temmelig ubeskrevet, at det i realiteten især var, fordi de netop var hermetikere, at mange af dem blev forfulgt.

Dele af "Corpus Hermeticum" er blandt de 1700-årige gamle bøger fundet i Nag Hammadi.

Den egyptiske vismand
Hermes Trismegistos med
lovens tavler er afbildet på
Moses' plads i domkirken i
Siena, og kaldes i undertek-
sten: "Moses' samtidige".

Tv.: Moses' såkaldte søster
Miriam var i traditionen
en berømt alkymist. Her
er en renaissance-udgave
af hendes bomærke.

Moses og Corpus Hermeticum - og det nye verdensbillede

Den oversete kilde bag det nye verdensbillede

I renæssancen fandtes der i forskernes og tænkernes verden en væsentlig åndelig side - Gud og Bibelen var altid med i billedet. Det indfluerede således stærkt, når der skulle tages stilling til nye ukendte fænomener. Så da det i 1500-tallet kunne påvises, at himlen var ekstremt meget større end hidtidig antaget, udfordredes opfattelsen af religionen og verden.

Fra renæssancens slutning begyndte menneskets vilkår at forandres stærkt. Det skete ved den største revolution i menneskehedens nyere historie. Fandt Moses overhovedet plads i dette nye verdensbillede?

Inspirationen fra det gamle Egypten blev især forstærket i renæssancen, hvor de hermetiske og de gnostiske tanker - tilføjet neoplatoniske og kabbalistiske ideer samt mysteriedoktriner - blev dyrket i hemmelige selskaber og i kvasireligiøse kredse. Samtidig i 1500-tallet fremdukker - f.eks. i England og tilflugtsstedet Skotland - frimurere, rosenkreuzere foruden tempelridderne arvtagere - med deres egyptiske symboler.

Mange lærde, inspireret af "*Corpus Hermeticum*" og dens egyptiske præg, blev kaldt for *hermetikere* - og ofte for *nyplatonikere*. Sidstnævnte udtryk var oprindeligt anvendt om den Platon-inspirerede filosof Plotins skole (400-tallet e.Kr.). Men det anvendtes også for de senere tilhængere, der inspireredes ved den omtalte revival af oldtidens lærdomme ikke mindst udgående fra det *Platoniske Akademi* i Medici'ernes Firenze.

Platon og hans elev Aristoteles har bidraget til viden og tanker om alkymi og stjernelære. Men flere af deres mindre forskelle i tankegang og emner blev med tiden gjort større under kirkens tilpasning og "forbrug" af Aristoteles' lære. - Nyplatonikerne havde ofte et fællesskab med tilhængere af værket om Hermes' doktrin, "*Corpus Hermeticum*", idet de sidstnævnte tilhængere også let kunne gå ind for nyplatoniske ideer og dele af Aristoteles' lære - og de betegnes først og fremmest som hermetikere. Tycho Brahe ses i nutiden omtalt som nyplatoniker, uden skelnen, men hans skrifter og breve viser klart, at han var hermetiker.

Hermetikerne og deres efterfølgere anså sig for at være i opposition til kirken, men ikke til Bibelen. De opfattede meget af Bibelen i et større perspektiv. F.eks. indgik det i mange hermetikeres alkymistudier, inspireret af "*Corpus Hermeticum*"s omtale af verdens skabelse - såvel

som af Bibelens version af skabelsen - at de kunne betragte verdens skabelse som en alkymistisk proces.

Europas forskere og tænkere fandt i "*Corpus Hermeticum*" en *for dem* reelt *videnskabelig* forklaring - over for Bibelens ofte allegoriske fremstillinger, der tilmed kunne omfortolkes af kirken.

Det er hidtil temmelig overset, at dette *oldtidsværks genkomst* i virkeligheden er blandt en af de *mest betydelige årsager* til, at den vestlige verden fra sidste del af 1400-tallet gik frem med stormskridt, i en *videnskabelig og kulturel udvikling* (ligesom det reelt skete 600 år tidligere, da værket dukkede op i den islamiske kulturkreds). For i dette værk findes brændstof til dét, der - efter Europas enorme svækkelse ved krige og pestepidemier - skulle gøre renæssancen til en veritabel dynamik.

Blandt verdens religioner er det således i jødisk religion og dens aflægere, kristendom og islam, at de ikke forsøger at forklare verdens fænomener eller hvordan den er indrettet. De udtrykker ingen "verdensplan", ingen hensigtet kosmologi. Derfor måtte kirken genbruge Aristoteles' systemer, men i en undertiden lidt omredigeret version.

Alt dette indgik sammen med den noget oversete faktor i vestens videnskabsudvikling, "*Corpus Hermeticum*". I historieforskningen, især om filosofien og videnskaben, er det anakronistisk at anskue disse forløb med den moderne verdens videnskabsbegreb: at opdele i videnskab og pseudovidenskab. Hermetiske traktaters verdenssyn og magilære, alkymi og astrologi, og neoplatonismens tallære og geometri leverede det vigtige materiale i den udvikling, der ved Tycho Brahes opdagelser og empiriske metodepraksis, og via Kepler og Newton, blev til moderne videnskab.

Idet historieforskning mest har overset en særlig dybde i den intellektuelle kontekst for denne udvikling, giver den et mangelfuldt billede.

Moses og Tycho Brahe - religion og kosmos

Som påpeget findes der en række slående ligheder (hidtil uudforsket) mellem: "*Corpus Hermeticum*", som Moses gennem tiderne blev sat i relation til - og afsnit i Bibelens "*Jobs Bog*", som netop Moses er tilkendt forfatterskabet af helt fra de ældste traditioner. I "*Jobs Bog*" (26,7), der bl.a. omtaler egyptiske stjernebilleder, synes der så uventet at findes en avanceret opfattelse af Jordens frie ophæng i verdensrummet.

I det følgende må uundgåeligt pioneren *Tycho Brahe* fremholdes, idet hans skæbne og værk i sig selv er en levende illustration af renæssancens reaktion på "*Corpus Hermeticum*". Han fik en af de mest fremtrædende roller i nyere historie. Hans indsats er en indiskutabel forudsætning for den moderne vestlige verdens udvikling og vidensudvidelse.

Tycho Brahe siger i sin bog "*De Nova Stella*" (1573) - ved sin opdagelse af et nyt fænomen på himlen, supernovaen - at teologerne mener om:

"... *Moses'* beretning om verdens skabelse, at Gud, skaberen af universet, herved fuldendte himlene og elementerne, og da har afsluttet sit værk og ikke senere - skabt noget nyt..."

Da Tycho Brahe - ud fra sine observationer både af supernovaens og kometernes positioner på himlen - gjorde den afgørende opdagelse, at *verdensrummet var meget større* end hidtil troet, måtte han understrege, at hans opdagelse "hverken krænkede fysikken eller Den Hellige Skrift".

Ud over den tids mest berømte pionerer blev mange andre personligheder også inspireret af "Corpus Hermeticum". F.eks. den engelske matematiker - hvilket dengang også ofte betød astronom - Leonard Digges (1520-1569) i Kent, der skrev om kikkerten 50 år før Galilei brugte kikkert som den nyeste opfindelse. Sønnen Thomas Digges, også matematiker og astronom, korresponderede med Tycho Brahe om dennes observation af supernovaen i 1572 (Tycho Brahe i "Opera Omnia" III, s. 162-203).

Tilmed talte Thomas Digges om, at stjernerne - modsat almindeligt antaget dengang - var placeret i et *uendeligt verdensrum*, dvs. ligesom hermetikeren Giordano Bruno forelæste om det i Oxford.

Det er bemærkelsesværdigt, at af 1400-1600-tallets betydende personer, der udviklede det nye verdensbillede, var *et flertal astronomer eller med astronomisk indsigt*. Ligeledes var mange astronomer involveret, da "Corpus Hermeticum" tidligt, 800-1000-tallet e.Kr., også inspirerede den arabiske videnskabs ekspansion. Igen var astronomien, ligesom i oldtiden, "alle videnskabers mor". Og i renæssancens store astronomiske interesse lå også en genvågnende *kosmologisk* interesse, der fra oldtiden nu atter var kommet til udtryk, ikke mindst i stjernelæren som såkaldt "hierarkisk astronomisk videnskab".

Copernicus' teori, at Solen og ikke Jorden var centrum i vort omgivende planetsystem, er en ældre iagttagelse - og menes antydning i islamiske videnskabelige tekster og tidligere kendt konkret i indiske værker for mere end 2.000 år siden. Men *forinden* var det delvis beskrevet af grækerne Herakleides af Pontos (388-310 f.Kr.) og især filosofen Aristarkos af Samos i 200-tallet f.Kr. - samt hos Seleukos af Babylonien.

Senere fremsatte den engelske biskop Thomas Bradwardine (d. 1349) tanken om det *uendelige verdensrum*. I den nye tænkning i renæssancen beskrives systemet med Solen som centrum - først af kardinal Nicholas Cusanus (1401-1464). Dernæst beskrev Copernicus det allerede 25 år før udgivelsen af sin bog herom i 1553. *Hvor* kendte man den viden fra?

Tycho Brahe havde tidligt i sin karriere endnu ikke opnået *tilstrækkeligt* med observationsdata til at færdiggøre sin ide om et ændret astronomisk verdensbillede. Han havde opdaget, at planeten Mars var nærmere Jorden nogle gange end andre. Det indebærer, at Mars' bane ikke

er helt cirkulær. Han gik foreløbig ikke i detaljer med dette, men dog foretog han den (ifølge Keplers bemærkning om ham) *omvæltende* handling at indføre, at alle planeter fra Mars og udefter er heliocentriske (med Solen og ikke Jorden i centrum for deres baner): Han forkastede Ptolemæus' system! *Hvad* inspirerede til at gå så vidt?

For dette, at Jorden og planeterne kredser om Solen, og at denne er balancepunktet, ses *allerførst kendt blandt de gamle egyptiske anskuelser*, der som nævnt via oversættelse til græsk overleveres i "Corpus Hermeticum" og - i Traktat 16, afsnit 7 - lyder her:

"...Solen er anbragt i midten og bærer verden som en krans. Og ligesom en god kusk sørger den for, at verdens vogn ikke vælter, den er da bundet til sig selv for at den ikke skal blive bragt ud af orden...". Men da kirken tidligt havde bestemt, hvordan der skulle tænkes - og her havde forkastet et heliocentrisk system til fordel for Aristoteles' og Ptolemæus' teorier - blev derfor flere andre af græsk videnskabs vigtige sider, der var influeret af Egypten, lagt i dvale i mere end 1.500 år.

Det hermetiske helhedssyn

Blandt Moses' mange love og forordninger er der en del, der bygger på samklang med den store verden, naturen, kosmos. Samklangen, "*holismen*", findes i næsten alle ældre kulturers religioner som helhedsforståelse. I "Corpus Hermeticum" udtrykkes ligeledes tanken om "den ene, der ligger bag alt" - verden hænger sammen som én stor organisme, formidlet ved én substans, *ånd*, og alt gennemtrænges af og *er* Gud, og hver enkelt del indvirker på de øvrige og påvirkes selv af dem.

Dette var en helhedstænkning, der blev genoptaget af renæssancens filosoffer og naturforskere.

I det Platoniske Akademi i Firenze, ledet af Massilio Ficino - hvis oversættelse af "Corpus Hermeticum" skyllede som en befriende bølge over Europa - blev også hans elev, den italienske encyklopædist, filosof og mystiker Pico della Mirandola, inspireret af dette værk.

I sit manifest om den ny humanistiske ånd samt Hermes/Thoth, jødisk mysterie- og magilære, kabbala og talmagien og stjernelæren lod Mirandola dette indgå i én stor afhandling "900 Konklusioner" (1486). Heri indgik læren fra *Moses*, Pythagoras, Zoroaster (Zarathustra), Platon, Plotin, Jesus og ideer fra jødedom, kristendom og islam i ét.

Blandt de ældste jødiske traditioner findes overleveringerne om, at *Moses* modtog kabbala sammen med de ti bud, og at han anså kabbalas lære for at være alt for hellig og også lidt farlig, hvorfor han lod den "*indbygge som et skjult forløb*" i de 5 Mosebøger - og skabte tradition for mundtlig forklaring til indviede. Ordet kabbala har både udmøntet *kabale* ved brug af spillekort samt kom til at have relation til magi eller hemmelige aktiviteter, undertiden også af negativ art.

Især fik Pico della Mirandola i 1400-tallets Norditalien åbnet den kristne verden for særlige elementer i og bag Moses' lære: bl.a. i den jødiske kabbala. Herfra gav undersøgelser, tolkning og inspiration sig mærkbart udslag også hos teologer, bl.a. Agrippa von Nettesheim og Luthers teologiske medarbejder Philipp Melanchton. Og foruden at indgå i tekster af den hermetisk-medicinske pioner, den schweiziske læge Paracelsus - genfindes emnet senere hos Milton og Goethe.

I dag tænker ingen på, at "Corpus Hermeticum" netop synes at have bidraget til den italienskfødte Christoffer Columbus' første ekspedition til Amerika. Hans samtidige biografist, biskop Las Casas, og Columbus' søn, historikeren Fernando Columbus, påpegede begge en udveksling af breve mellem Columbus og lægen og hermetikeren Paolo Toscanelli just i Firenze - basisstedet for værkets virksomme indflydelse:

- F.eks. i værkets Traktat 9, afsnit 19, omtales at rejse til Indien (som altså blev Amerika) ved at drage *over havet*, hvad der ellers mentes umuligt *før* Columbus. Men Toscanelli havde, kort efter udgivelsen af "Corpus Hermeticum", rådgivet Portugals konge om *dén* vej.

Sammen med sin korrespondance med Toscanelli er disse akter kopieret i detaljer i Columbus' eget eksemplar af pave Piccolomini's bog: "Historia Rerum" (nu i Sevillas bibliotek). Columbus medbragte den på alle sine rejser. Af Columbus' navigationspapirer fremgår hans viden om astronomi og dertil vitterligt om hans astrologi. Den belæste Columbus bestyrkede sine ideer og citerede uafladeligt sin yndlings-teolog Augustin, der var kendt for sin værdsættelse af "Corpus Hermeticum".

Videnskabshistorikeren Thomas S. Kuhn påviser i sin "Copernican Revolution" (1985) også *Copernicus'* tætte kendskab til "Corpus Hermeticum".

Hvad angår Tycho Brahe, efterlod denne hermetiske polyhistor sig af forskellige årsager mindre skriftligt om de filosofiske og åndelige emner - set i forhold til sin kæmpemæssige videnskabelige produktion. Men hans store optagethed af emnerne viser sig i mangfoldige forhold.

Tycho Brahe kaldte sit observatorium-slot, Uraniborg, for "mit filosofiske hus", og brugte mysteriekultiske betegnelser for dets to største rum, som de senere netop ses benævnt i den store pyramide, hhv. "kongens kammer" og "dronningens kammer". Og han lod - ligesom Medici'erne i Firenze - opstille et særligt kendemærke, en opsigtsvækkende Hermesstatue.

Tidligt ændrede Tyge Brahe sit fornavn til *Tycho* ved en "latinisering" af det græske navn for skæbnens gud(inde) Tyche. Det var her i hermetisk ånd at tilstræbe kosmisk samklang med sit astrologiske fødetegn, der i hans tilfælde også var benævnt som "skæbnens stjernetegn", Stenbukken.

Det hermetiske *helhedssyn* delte Tycho Brahe med sit forbillede inden for alkymi, Paracelsus - begge betonedede de jordiske og dermed alkymiske stoffers analogi med himmellegemer. Blandt Hermeslærens grundsætninger findes: "som foroven, således også forneden", og "makrokosmos afspejles i mikrokosmos" eller bibelsk "som i himlen, således også på jorden". Det indgår i Tycho Brahes esoteriske univers og i hans kendte valgsprog:

"...Ved at se oppe, ser jeg forneden. Ved at se forneden, ser jeg oppe..."

Idet de himmelske eller astronomiske forhold ansås som et spejlbillede af jordiske (og herunder f.eks. alkymien) sigtede hans arbejde på at opnå en nøjagtig viden om himmellegemernes forudsigelige - "*mekaniske*" - bevægelser for at kunne forbedre den prognostiske del af stjernelæren.

Denne lære opererede ved en tidsfremskrivelse af et situationsbillede af jordiske faktorer, aflæst i forhold ved himmellegemernes kalkulerede fremtidige positioner: I sin bog om opdagelsen af supernovaen giver Tycho Brahe ved det princip varsler om Europa, og i teksten sætter han på hermetikerens vis Bibelen ind i også ikke-kirkelig, større sammenhæng.

Mange flere personer inspireredes, idet rosenkreuzerne og frimurerne siden hen lod sådanne ideer, sammen med interessen for den stadig så gådefulde egyptiske visdom, medinddrage i deres systemer.

I England blev Francis Bacon inspireret af rosenkreuzernes lære. - Og en Oxford-uddannet læge, Robert Fludd, en filosofisk arvtager til John Dee, Elizabeth I's hofastrolog, udgav 1616 et forsvar for rosenkreuzerne, hvem han som hermetiker kunne støtte. Han pointerede her, de var *de sande kristne og Hermes Trismegistos' åndelige efterkommere*.

Alkymien - den 'jordiske astronomi'

Moses fremtrådte - ud over at være religionsstifter - som en blanding af profet og magiker. Det sidste netop ikke uvanligt for højtstående egyptiske præster. I oldtiden regnedes han blandt de største i den kunst. Endnu i renæssancen opfattedes Moses - af Giordano Bruno og andre forskere og tænkere - som en stor magiker og så veluddannet i egyptisk magi, herunder *alkymi*, at han endog overgik faraos magikere.

Alkymi var velkendt i det gamle Egypten, hvor stoffers kemiske egenskaber blev udtrykt mytologisk og mysterieagtigt. Senere omtaler kirkefaderen Clemens af Alexandria - der stadig var i kontakt med levende egyptisk tradition - i sit værk "*Stromata*" (VI, 4), at Moses tilegnede sig denne viden sammen med matematik og stjernelæren i Egypten. Dette er ligeledes omtalt i rabbinerskrifterne og af Philo.

I den græsk-romerske verden cirkulerede bøger, der omhandlede Moses' magi- og alkymilære. Og en meget berømt kvindelig alkymist i

Alexandria, Jødinden *Miriam*, gjordes synonym med Moses' "søster".

Bibelens beretning om "Egyptens ti plager" (2.Mos. 9,8-11) viser nogle af plagerne frembragt af Moses og Ahron ved alkymistisk-medicinske principper. F.eks. en epidemi igangsat af et særligt pulver *fremstillet i en ovn*. Et alkymistisk (læge)middel genkendes i Bibelens beretning om Guldkalven, da Moses lod israelitterne drikke vand med guldstøv i.

Også i det gamle Kina, Indien og Babylon kendtes alkymien. Sidstnævnte sted har arkæologer fundet primitive elektriske "batterier" - sølvgenstande blev forgyldt ved elektrolytisk proces. I Alexandriatidens Egypten for over 2.000 år siden kendtes alkymiens dyrkere for at ville opnå især tre formål: forædlet erkendelse, medicin - og guld.

Medicinen opfattedes her som et såkaldt *iatro-mathematica*-middel ud fra dens samklang med astrologien. Nogle tekster i den hermetiske doktrin omhandler i princippet endda homøopatisk medicin.

Medicinens og lægekunstens samspil med astrologien synes at influere på traditionen for, at mange gamle apotekers navne (og bomærke) oftest var opkaldt efter dyr: løve, bjørn, delfin, svane, ørn, fasan, bi m.v. - næsten alle navne kendt fra stjernebillederne.

For alkymien havde specielt en spirituel side og var et personligt anliggende for den forskende, der søgte en intens medleven i de alkymiske reagenser og heri så en efterlignelse af selve skabelsen som *en på én gang kemisk og religiøs proces*. Tilmed Martin Luther ærede alkymien. Processen skulle ændre den udøvende til at fremkalde erkendelse af nye indre dimensioner og en åndelig genfødsel "i takt med" transmutationer i de fysisk-kemiske processer. I 1920'erne kaldte C.G. Jung dette således set parallelle psykiske udviklingsforløb for "*individuationsprocessen*".

Tycho Brahe skriver flere gange at have brugt lige så stor en del af sit liv til at forske i alkymi som i astronomi (han lavede gratis medicin til mange mennesker). Ligesom i flere af sine opdagelser i astrologien, hemmeligholdt han skriftlige resultater fra alkymien - og brugte da kodeskrift, også i private breve.

Alkymi var tæt forbundet med religionernes mysterieviden - en samlet åndelig og fysisk videnskab og magisk kunst. Alkymisternes "de vises sten" kaldtes "*den (al)kemiske søn*" (undertiden identificeret med "Guds søn", Kristus, kaldet "den 2. Adam" - med ordspil på *adam(ant)*, 'hård sten', og *kristallos*). Marsilio Ficino relaterer stenen til Jomfru Maria. Endda en *kristen* alkymi som "den indre erkendelsesvej" fandtes.

Da gnosticisme o.lign. var udryddet, måtte andre veje vælges - f.eks. åbenbaringernes vej hos de kristne mystikere som Hildegard af Bingen, Den hellige Birgitta, Jacob Boehme samt Theresa af Avila og Meister Eckehart. De to sidstnævnte har beskrevet deres teknik for meditation. Også irske munke mediterede; og jesuitter havde åndedrætsøvelser som hos indiske yogier. Og andre søgte ind i opslugende alkymistudier.

Inden for kirken var alkymiinteressen udbredt hos franciskanere og dominikanermunke, og f.eks. hos Thomas Aquinas og visse paver. Andre paver forbød disse eksperimenter: Men trods kirkens modstand fandtes interessen for dybere lære om det indre sjæleliv hele tiden.

Himlens stjerner ansås for at korrespondere med Jordens alkymi. I det samspil kaldte Tycho Brahe alkymien for "den jordiske astronomi".

Også Tycho Brahes samtidige i Danmark, lægen, naturforskeren og filosofen *Severinus* (Peder Sørensen, 1542-1602) inspireredes via Paracelsus af "Corpus Hermeticum" og fik en virkelig omfattende international skole med sit medicinske værk "Idea Medicina" (Basel 1571). Hans bog brugtes af et kæmpe antal tilhængere, *severinerne*, især i England og Skotland, endda helt frem til 1800. - Selv H.C. Ørsted, elektromagnetismens opfinder, havde en akademisk lærer, der dyrkede alkymi.

Filosoffen, forskeren og forfatteren Francis Bacon (1561-1621), der var mindre begejstret for Paracelsus' lære, udtrykte beundring for *Severinus'* bog og dens suveræne fremstilling af emnet.

Isaac Newton leverede det endelige matematiske helhedsbevis for konsekvensen af Keplers nye verdensbillede, men var samtidig levende optaget af alkymi, som han skrev mere end en halv million ord om.

Antiqua sophia - og empirisk videnskab

I "Corpus Hermeticum" fandtes frøet til renæssancens åndelige opblomstring og ekspansion, der var den igangsættende faktor for de nye *fysiske* opdagelser. Men det var den specielle *åndelige dimension* i "Corpus Hermeticum" og den store inspiration fra dette værk, der bidrog til et brud med kirkens hidtidige fysiske verdensbillede.

Alt dette førte frem til nutidens udvidede erkendelse af det fysiske verdensbillede. I hele forløbet er *Tycho Brahe nøglepersonen* - selveste eksponenten for nysynet. Og nyt religionssyn er relateret til: *rummet*.

Tycho Brahes tænkning og verdensbillede var som nævnt - ligesom hos Kepler og alle store tænkere på den tid - faktisk ubrydeligt knyttet sammen med det religiøse og åndelige element. *Ingen kunne eller ville forestille sig en verden uden dette* - endda som det vigtigste. Da Tycho Brahe forelæste på Københavns Universitet, bl.a. om astrologi, inddrog han netop *Moses*, den tidligst kendte banebryder, i sin fremstilling.

Tycho Brahe inspireredes vidt i sin forskning ud fra hermetikernes frigjorte og *helhedsopfattende* verdensbillede, idet han både udviklede, og gennem 21 år praktiserede, den *empiriske videnskab*, historiens første kendte rent empirisk videnskabelige projekt. Dette skete længe før Francis Bacon i sit værk "Instauratio Magna" 1605-1620 - og heri hans skrift "Novum Organum" - i *teorien* foreslog metoden som en brugbar praksis. Bacon videregav den i en form kaldet "induktiv logik".

Allerede Aristoteles blev fra sin (også Egyptens-orienterede) lærer

Platon bekendt med princippet og demonstrerede, at der fra indsamlet erfaringsmateriale kan opstilles generelle fællesnævner. Men under kirken stagnerede den gamle videnskab i diskussioner - og forblev her, altid kun på et teoretisk plan - igennem halvandet tusinde år.

Araberne havde i 827 (i Damaskus og senere Samarkand), dvs. før Tycho Brahe, foretaget observationer i kontinuerlige serier, men ikke konsekvent gennemført eller bearbejdet resultaterne empirisk.

Copernicus' store bedrift i 1506 var at (gen)finde det korrekte forhold, at Solen var planetbanernes centrum og omdrejningspunkt. Men selv foretog han i hele sit liv kun 23 observationer (og han så aldrig Merkur); hans teoris tal var lidt unøjagtige - finberegninger viser ikke Solen helt i centrum, men løber i en lille cirkelbane. Teorien blev udgivet i hans dødsår 1543. Det er et faktum, at hans tekst først fik seriøs betydning *efter* at Tycho Brahe med sit livsværk havde leveret et materiale, der forbedrede teorien og gav bærekraft: *Copernicus' værk ville slet ikke have kunnet accepteres uden Tycho Brahe* bag det nye verdensbillede.

Netop unøjagtigheder hos Copernicus var årsag til, at Tycho Brahe ikke kunne støtte systemet fuldt, skønt han altid ærede og respekterede Copernicus. I stedet skabte han en foreløbig kompromisløsning, *et nyt trin fremad* - med beregninger han videnskabeligt kunne stå inde for - *indtil han ved yderligere databehandling kunne forbedre modellen*.

På øen Hven skrev han ved et billede af modellen i sit Stjerneborg-observatorium: "Er dette den rette?". Det blev Keplers bedrift at finde den endelige løsning - igen, ved hjælp af Tycho Brahes fundne data. - NASA's direktør Daniel Golding, udtalte på sit besøg i Danmark, (20.jan.1998): "Det var på Hven, det hele startede": den nye videnskab! Set i det store forløb er en særlig udviklingshistorisk fase blevet grundlagt med Moses, - og en ligeså afgørende og ny med Tycho Brahe.

Da Tycho Brahe som den første udviklede empirisk metodik *i praksis*, kunne han særligt ansætte dertil ved sin udøvelse af hermetikernes fremgangsmåde: De utallige gentagelser - til forædling af slutproduktet i alkymistiske processer. En teknologi med rødder i Egypten.

En dyb beundring for egyptisk videnskab og dens guddommelige formidler, Hermes Trismegistos, udtrykte Tycho Brahe adskillige gange i sine tekster "Opera Omnia" I, s.145ff). Aristoteles' lære i den indtil da udviklede version var endt i åndløshed og formalisme - derfor ville Tycho Brahe tilbage til *antiqua sophia*, den oprindelige visdom.

Det interessante aspekt er, at samtidig med sin basis i oldtidens tanker revolutionerede Tycho Brahe al forskning: Ved at bevise med objektiv praksis og kontrolleret iagttagelse fremfor teori, og ved at udvikle nye instrumenter (designet til høje videnskabelige krav) og indføre omhyggeligt *planlagte* observationer. Hans empiriske arbejdsform blev *normsættende* for metodisk forskning og analyse, og grundlæggende for vi-

denskabelig disciplin - essentielt for den revolutionerende udvikling, der førte til den nutidige verdens teknik bag de kulturelle fremskridt.

Åndelig kraft og mekanisk kraft

Fra antikken frem til renæssancen fokuseredes på idealer om, at cirkelns form var helt perfekt og derfor udtrykte guddommelig natur. Før den erkendelse fandt sted, at ellipser i deres form var forbundet med dynamik, mente man, at planeternes baner var cirkulære, idet banerne opfattedes som direkte "udtryk for *Guds kraft*". Ligeledes forstyrredes idealet, da Galilei opdagede pletter på Solens hidtil "rene" cirkelflade.

Efter de store astronomiske opdagelser i renæssancen fandt Isaac Newton (1642-1727) - atter var det himlen som emne - ud fra Sol, Måne og planets baner sin definition på "kraft" (inerti og tyngdekraft). Fra oldtiden og indtil da var "kraft" ikke kendt *også* at kunne være noget selvstændigt. Den ansås alene som "Guds kraft", der bevægede verden direkte, og ingen opfattede det, som at der desuden er skabt en *mekanisk* virkende, fysisk kraft. - Men allerede i "Corpus Hermeticum" (kapitlet "Asclepius", 37) er dette fænomen genkendeligt:

"...en særlig kraft af verdens (det fysiskes) natur...".

I Egypten - såvelsom i dette værk - fandtes ideen om, at guder var af dobbeltnatur, på en gang åndelige og fysiske. Renæssancens forskere kunne ligeledes uden konflikt tro på Gud og samtidig frit udforske den fysiske natur som værende en selvstændig "mekanisme".

Tycho Brahe eksperimenterede med at opstille vejrprognoser ud fra otte-delte månehoroskoper - kendt fra en arabisk og indisk tradition - hvortil han måtte udføre sine præcise målinger af Månens positioner. Disse observationer har kunnet bekræfte traditionens tale om en særlig "kraft" eller "trækken" i månebanekredsens fire "hjørner", dvs. de modsat stående diagonalpunkter: *octanterne*. I virkeligheden var cirkelns form "skævtrukket" på disse steder, med andre ord en formation som en slags *grundlag for ellipsen*. Dette skulle blive af stor vigtighed.

Da man op gennem middelalderen fortsat anså cirklen som en guddommelig perfekt form, overså man den som det faktisk "dødt" perfekte. Dette perfekte blev fastholdt helt frem til den tidlige renæssance som et slags symbol for Gud. Derimod indeholdes en i cirklen manglende dynamik i ellipsen, hvilken man ved æggets form siden oldtiden anså som at udtrykke "livsudspringets dynamik".

Ud fra Tycho Brahes enestående himmelobservationer, her især af Mars' bevægelser, opdagede hans videnskabelige arving Kepler - ved døgnnet rundt gennem ni år med at regne på Tycho Brahes nøjagtige data: At planetbaner i cirkulær form var et vildspor. Kepler fremlagde da en genial og uigendrivelig bevisførelse - de berømte tre Keplerske love - der viser, at i stedet for cirklen var banen en oval eller ellipse.

Fra dette princip baserede Newton de første definitioner af tyngdeloven. Tycho Brahes pionérarbejde er den konkrete forløber for tilblivelsen heraf. Newtons tyngdelovsteori blev grundlag for al moderne ingeniørteknik og astronomis fysiske beregninger.

Da Kepler med Tycho Brahes materiale afgørende relaterede alle planeters bevægelser til Solen, kom han endnu nærmere begrebet *mekanisk kraft*: Et således allerede kendt emne i "Corpus Hermeticum". Det var præcis her, at Augustin i sin tid havde misopfattet det som udtryk for hedenskab - i forbindelse med omtalen af egyptiske statuer der *ikke* var "besjælede", men havde en indbygget "naturlig" kraft. På sit supplerende observatorium, Stjerneborg, signalerede hermetikeren Tycho Brahe sit "tilhørsforhold" ved at opstille, som førnævnt, netop en *Hermes*-statue. Den var usædvanligt konstrueret: den var selvdrejende, ved *mekanisk* kraft.

Angående at finde en forklaringsmodel for planeterne bevægelser, skriver Kepler i sit værk "Mysterium Cosmographicum" (Tübingen 1596, engelsk udg. 1982, s. 203), at:

"...Hvis 'sjæl' erstattes med ordet 'kraft', har man... princippet. - Jeg troede engang, at den årsag, der bevæger planeterne, var - en sjæl. - Men da jeg reflekterede over, at denne bevægende årsag bliver svagere ved større afstand... konkluderede jeg, at denne kraft er noget fysisk, hvilket vil sige som udstrålingen, som et fysisk legeme udsender...".

Kepler går et skridt videre i sit brev (til Herwart) fra 1605. I brevet ses tydeligt demonstreret, at Kepler har lagt ordene, generationer senere, i munden på Newton:

"...den himmelske maskine er... en slags urværk - med bevægelser forårsaget af magnetisk og materiel kraft, ligesom det i et ur forårsages af simpel vægt(lod). - Disse fysiske årsager skal udtrykkes numerisk og geometrisk...".

Efterhånden mente flere filosoffer fra 1600-tallet og frem, at alt kunne forklares mekanisk ud fra, hvad man kaldte "naturlove", og at man skulle lade være at menneskeliggøre naturen. Der viste sig nu et større problem med forståelsen af sammenhængen mellem psyke og fysik. Spinoza og den franske filosof Descartes var optaget af det spørgsmål - og sidstnævnte betegnede naturen som blot at være usjælet mekanik.

Den danske forsker Steno (Niels Steensen, 1638-1686), der grundlagde den geologiske videnskab, opponerede nu i sin afhandling, "Hjertens Anatomi" - imod Descartes. Om dennes bog: "Om Mennesket" skrev Steno, at Descartes nøjagtigt har beskrevet en (mekanisk) maskine, der fungerer ligesom mennesket - men mennesket selv har han ikke beskrevet.

I Prag var rabbi Löw en berømt jødisk skriftlærd, astrolog og alky-

mist (i Böhmen var der ansat mere end 200 alkymister hos hoffet og landets fyrster). Her lærte Tycho Brahe ham at kende. Löw har videregivet en gammel overlevering om jøder, der byggede en *Golem*: en mekanisk menneskefigur (måske en "mekanisk version" af alkymisters skabelse af en homunculus), det første kendte kunstige væsen - en "robot" ('slave'). Dette ord, fra nyere tid, er i øvrigt netop fra hans land Tjekkiet/Böhmen.

'Egyptens gyldne kar' - annekteret af Kepler

Da Kepler påbegyndte sine store opdagelser *også* i lyset af en almen inspiration fra "Corpus Hermeticum", erkendte han heri dens *egyptiske* baggrund. Et for ham chokerende møde med en anderledes og større verden, hvorved hans egen inspiration blev ekstatisk. Han udtrykte da:

"...den åbne bekendelse: Jeg har stjålet *egypternes gyldne kar* for deraf at opbygge en hellig bolig for min Gud..."

Dette ifølge Keplers værk "Harmonices Mundi" (1619, tysk udg. 1982, s. 280). Men efterhånden opfattede Kepler sig mest som matematiker - dvs. ikke så meget i den betydning som denne titel som kejserlig astronom også havde, nemlig både astronom og astrolog. Jf. i samme værk, hvor dette fremgår af hans polemik med den engelske læge, alkymist og hermetiker Robert Fludd (1574-1637).

Kepler ville forstå *himlens sfærer som tal og talforhold* udtrykt i geometriske former (platoniske legemer). Han ønskede her - ligesom ved oldtidens religiøse urbilleder på himlen - at finde *Treenigheden* udtrykt i himmelske geometriske forhold og at se Gud i kosmologiens harmoni.

Foruden i "Corpus Hermeticum", men også fra Platon, samt i kabbala, fik Kepler inspiration i den magiske tallære, som han lod indgå i sin metafysiske tolkning af antikkens ideer. Nemlig om *sfærenes harmoni* og om tallene som forenet i musikkens love indlagt i himlens opbygning. På universiteterne lærtes musik som et af de fire hovedfag (*quadrivium*-fag) - og her var musikkens fag grupperet sammen med netop astronomi, matematik og geometri.

Problemet både hos Kepler og flere efterfølgende forskere og tænkere var at vælge, hvilke former for "magisk"-dynamiske talrækker, der skulle bruges. Kepler mente, at der var et særligt talforhold mellem planeterne baner - og tog fejl i sit resultat, men *ikke* i at der virkelig *var* et "magisk" talforhold. Talforholdet blev i 1700-tallet bevist af bl.a. den tyske astronom Bode (Titus-Bodes lov).

Den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) hævdede, at der endegyldigt kun var syv himmellegemer, da syv er et specielt "magisk" antal, f.eks. de syv toner (igen koblingen af musik og astronomi). Men hans ide måtte kasseres kort efter denne proklamation, da astronomen William Herschel opdagede en ottende planet, Uranus, i 1781. Mens selve talforholdet underbyggedes meget præcist, da der yderligere blev fundet

nye planeter (Ceres i 1801, Neptun i 1846 og Pluto i 1930). Dermed - og ifølge ovennævnte Titus-Bodes lov - passer opdagelsen af "magiske" talforhold i planeterne afstande perfekt, men er stadig mest uforklaret.

Renæssancen - en åndelig bevægelse før videnskaben

Til de græske bidrag til "Corpus Hermeticum" findes et adskilt kapitel, "Kore Kosmu", der er overleveret af en lærd i 400-tallet, Johannes Stobaeus. Der er en dybere mening i "Kore Kosmu"s ord om, at den nedre verden med ærefrygt betragtede:

"...himlens skønhed som en billedlig fremstilling af *den ukendte gud*..."

Selve værkets Traktat 11,2 (se nedenfor) beskæftiger sig bl.a. med at analysere begrebet *tid* som en af den skabte verdens konstituenten.

Ud fra den baggrund kan emnet defineres: *Tid*, en variabel betinget vedtaget (en "arbitrær konvention") distance, f.eks. cyklisk, lineær etc. Faktoren relativitet som påpeget af Leibnitz og Einstein. Herved introduceres både *dualitet* - et grundpotentiale til kaos - og distance (og disse faktorer tilstedeværelse betinger bølgelængder, uro, "energitab" m.v. - jo længere distance, des mere kaos. Det foregriber læren om entropi. Således udtryktes bag dette: Idet Gud *er én*, ud over videste forstand, og er derfor evig - opstår *tid* i dualitet eller videre flerfoldighed.

I en egen stil synes omtalte Traktat 11,2 (jf. citat nedenfor) at nærme sig visse forhold i Einsteins relativitetsteori og tanker, der bl.a. kunne udtrykke, at universet dybest set er uden tid. Men vor tidshukommelse er med til at danne "matematisk" idealisering af et tidsbegreb eller tidsforestilling. Allerede Augustin - ikke upåvirket af sin læsning af "Corpus Hermeticum" - var inde på dette i hans ofte citerede betragtning om tid. Hermetikere kunne om traktatens tekst hævde en ekstra sammenhæng - at dens ord er smukke, fordi de er sande, og sande fordi de er smukke:

"...Guds væsen er det gode, det skønne, det lykkelige, visdommen / Og evighedens (væsen) er identiteten / og verdens ordenen / og tidens forandringen / og tilblivelsens livet og døden...

...I Gud er altså evigheden / i evigheden verden / i verden tiden / i tiden tilblivelsen...

...Og evigheden står urokkelig om Gud / og verden bevæges af evigheden / og tiden strækker sig ind i verden / og tilblivelsen sker i tiden..."

I Moses' gengivelse af skabelsesberetningen, i det første kapitel i Bibelen, fremstilles "tid" som dannet af *fænomenernes rækkefølge*. Hver gang en vis række hændelser er indtruffet, opsummeres det som "den første dag", "den anden dag" etc. "Tid" udtrykt ved "fænomenernes rækkefølge" kendes ligeledes i den gamle indiske Vedanta-filosofi. I de første faser af skabelsen i Bibelen, hvor "dag" endnu ikke eksistere-

de, betegner "dag" en tidsmæssig inddeling: "en periode" - jf. igen det indiske (vediske) verdensbegreb, hvor en "Brahmas dag" er 3,4 milliarder år.

Forud for ovenstående tekst fra "Corpus Hermeticum"s Traktat 11,2 findes nogle indledende linjer:

"...Gud skaber evigheden / evigheden verden / verden tiden / tiden tilblivelsen..."

Og endvidere:

"...Guds virkekraft er ånd og sjæl / og evighedens er bestandighed og udødelighed / og verdens er fornyelse og genfremstilling / og tidens er tiltagen og aftagen / og tilblivelsens er beskaffenhed (og flerfoldighed)..."

Denne tekst ses at passe med tidsopfattelsen såvel som universelle evolutionsniveauer i Moses' gengivelse af skabelsesberetningen.

De i nutidigt perspektiv bedste dele af Moses' love og forordninger blev via europæisk civilisation et af grundlagene for det langt senere begreb *humanismen*. Det var i renæssancen, at den foldede sig ud. Blandt fundamenterne var stadig, at ethvert menneske i sig har et guddommeligt element. Hertil kræves, som allerede - og usædvanligt for den æra - i flere af Moses' love, *det enkelte menneske respekteret*. Inspiration til menneskets bevisgørelse om sit særlige udgangspunkt, var ligeledes kendt i "Corpus Hermeticum".

Det står fast, at genopdagelsen af "Corpus Hermeticum" i Europa skete samtidig med opstarten på renæssancen, der udløste ændring med en udvikling fra en kirkecentreret kultur til en retning hen mod den *frie personligheds* kultur: På *alle* planer - inden for kunst, maleri, skulptur, arkitektur, forfatterskab, religiøs tænkning, filosofi og - videnskab.

Den enkelte udstrakte sin viden til flere discipliner, f.eks. havde maleren Albrecht Dürer vidtstrakt kendskab til litteratur og esoteriske lærdomme; og Tycho Brahe praktiserede foruden astronomi og alkymi et omfattende latinsk forfatterskab med fornem digtekunst.

Med betegnelsen *renæssancen* (fra italiensk *renascimento*) mentes der 'genfødslen', nemlig af antikkens græsk-romerske kultur, hvor en af den civilisations frugter kan ses som *individualiseringen* af mennesket. I den forbindelse vil dette kunne udtrykkes således:

- I renæssancen blev menneskets *frigørelse* det vitale vendepunkt for europæisk tænkning. Her støttedes ideer, der blev medvirkende til at forme frihedsånden, bl.a. bag det protestantiske oprør mod den katolske kirkes dengang hyppigt anvendte dystre jerngreb om menigheden.

Splittelsen i 'to kulturer'

Overblik: I renæssancen var hermetikernes fælles inspirationskilder i "Corpus Hermeticum" formidlet af hovedfiguren, den egyptiske Hermes

Trismegistos; samt fra Pythagoras og Platon, der begge havde været i Egypten og her var blevet bekendt med gammel egyptisk visdom.

Derefter blev egyptisk visdom videreført gennem neoplatonisk filosofi og inkorporeret i humanistiske studier nu præget af kristendommens ånd, og udgjorde i dette forløb en fra Egypten ubrudt kæde af *samme levende tradition*. Det var veje til en åndelig ekspansion, hvor der kunne søges en åbenbarende viden om, og erkendelse af, gudsbegrebet.

Dette udmøntedes i renæssancen med forsøg på gendannelse af en religiøs, filosofisk og videnskabelig *levende vision om en kosmologi*, nu inkluderet kristendommens doktriner og farvet af universelle religiøse principper i den egyptiske visdomslære - *Moses grundlag*.

Blandt relativt få egyptologer med ekstraordinær forståelse inden for egyptisk religion, kan nævnes Erik Iversen, der i sit værk "The Myth of Egypt and Its Hieroglyphs in European Tradition" (2nd ed., Princeton 1993, s. 98), bl.a. kommenterer således:

"...den moderne egyptologi har reduceret det egyptiske pantheon til... sterile og livløse voksdukker..."

Men *før* nogen egyptologisk forskning eksisterede, fandt renæssancens personligheder i værkets verdensbeskrivende fremstillinger også universel religiøsitet, der ubrydeligt inkluderede Gud, skabelsen og livskraften. Denne helhed forsvandt snart ved oplysningstidens *opsplitning* af viden i metafysik og fysik, ekstremiseret af senere tiders tekniske videnskaber, der naturligt vil "reducere verden til alene kemi og fysik". (Billedligt som differencen mellem øst og vest i C.P. Snow's bog: "To kulturer").

Som omtalt anså allerede Kepler sig efterhånden mere som matematiker end som astronomisk og astrologisk udforsker af himlen.

Og Francis Bacon gik helt imod, at naturvidenskaben og religionen stadig indgik i hinanden og mente, at de gensidigt ødelagde hinanden, så han ville ikke have religion blandet med f.eks. alkymisternes ideer.

En modsat holdning ses hos Isaac Newton, der - skønt religiøs - ikke anså alkymistisk filosofi som fremmed, hverken i forbindelse med religionen eller sin forsknings opdagelser. Men den "mekaniske filosofi" var på vej ind, den mekaniske naturerkendelse, selve mekaniseringen af hele verdensbilledet. De nævnte personer stod selv midt i splittelsen, f.eks. kritiserer Bacon den matematiske astronomi.

Splittelsen øgedes. Et eksempel er den i øvrigt stærkt religiøse Nicolaus Steno, der - overalt anerkendt for sin logik - i sin analyse af fortidsfund observerede, at mange forsteninger var meget ældre, end hvad Bibelen synes at sige om Jordens alder. Det blev modgået af Newton og Voltaire, men støttet af Leibniz. Skønt kirken ikke modgik Steno, havde han svært ved at få troen og videnskaben til at harmonere - og konverterede til katolik; og blev senere biskop. Vatikanet saliggjorde ham i 1988.

I Egypten og i oldtiden i øvrigt havde verdens gang været anset som

cyklisk. Langt senere, i tiden efter Kepler - jf. hans citerede udsagn om "den himmelske maskine" - ændredes verdensbilledet til at blive mere mekanisk. Videre, hos Newton var verdens gang ret forudsigelig. Det forhold er også set udtrykt, i lidt andre vendinger, som at Gud var en slags urmagerchef, der sørgede for, at alle verdens tandhjul gik rundt.

Endnu et eksempel er Newtons farvelære. Newton opstillede farverne ud fra matematiske overvejelser som en slags lysgeometri, men Goethe modgik ham med *sin* farvelære med udgangspunkt i, at farverne er en realitet, mens fortolkningen af det sansede eventuelt skaber illusioner. Goethe mente, at Newtons teori herom var katastrofal, idet den ikke tog hensyn til farvernes kvaliteter og reelt begik "mord" på farverne.

Den *filosofiske faktor* til anvendelse for bl.a. at kunne skelne mellem stoffet og ideen - mellem formen og betydningen - fik efter renæssancen overvægt af opmærksomhed over for teologien. Således fremstod snart den store konflikt, en veritabel udgave af "de to kulturer", hvorunder religionen blev adskilt fra den netop tilkomne nye videnskab.

Heraf udviklede sig den farefulde moderne tro på videnskabelig sandhed som værende universel og endegyldig.

Medicinen adskiltes fra sit ophav: alkymien, naturmiddel-læren samt medicinsk astrologi. Næsten ligeledes blev astronomien skilt fra en tilhørende naturlære: stjernelærens filosofi om verdensdynamikkerne, overleveret via antikken fra oldtiden - og nu i flere træk glemt.

I 1700-tallet var det gennem hemmelige selskaber og frimurerforbund - der ofte endte med også at virke som rotary - at velstående logebrødre internationalt udvekslede rent teknisk *know how* og teknologifornyelse. I sig selv fornuftige dispositioner, men den "sekularisering" fik en for ringe modvægt. Nogle forsamlinger i 1800-tallet fortsatte som alene akademiske selskaber. Et levn fra frimurerne findes endnu - en "kode" af græske bogstaver - for den amerikanske akademiske doktorgrad, hvor man modtager *phi-beta-kappa* nøglen, hvis tegn er forbogstaver i en oprindelig græsk sætning, der betyder "filosofi er livets ror".

Men samtidig her i 1800-tallet begyndte humaniorafagenes folk *fra deres side* at skabe afstand til de fysisk-tekniske videnskaber, naturvidenskaben. Det bidrog til dette også intellektuelle og spirituelle tab - og med vidtrækkende konsekvenser. Humaniora alene tiltog sig ret til at sidde på kulturen - og kunne så udstille den anden side som "ufilosofisk, umusikalsk eller kommercielt betonet teknikdyrkelse".

Opdelingen i to hovedkulturer inden for samfundet blev en kendsgerning i den europæiske verden. Samspillet mellem intuition og emperi - og mellem åndelig tradition og tankens nye landvindinger - bragtes her til at *ophøre som helhedsfelt* for erkendelse.

Fremadskridende teknokratisering førte ind i en særlig videnskabelig verdensopfattelse, hvor der i princippet ikke skulle regnes med ret

meget andet end materielle facts. Men et videnskabssyn kan ikke gøres til en verdensanskuelse, idet videnskab som redskab og ikke i sig selv udgør den sandhedsdækkende virkelighed.

Hermetikeres subkultur - og forfølgelserne

Den hermetiske doktrin "Corpus Hermeticum" blev - som inspirator for Europas nye bølge - uundværligt hjulpet af Gutenbergs nye *mekaniske* kommunikationsmedium, bogtrykkerkunsten, der ironisk nok var opfundet til især at masseproducere Bibelen og afladsbreve. Og nu spredtes med stor hastighed et bekræftende indtryk af, at der fandtes *et andet verdensbillede, en anden virkelighed* end den, som kirkens bibelsyn havde påtvunget den almindelige opfattelse i mere end tusinde år.

Herved dannedes i 1400-1600-tallets Europa *en særlig intelligentsias subkultur*. Dette "laug" synes almindeligvis upåagtet ved historiske tilbageblik over datidens politisk-religiøse, kunstneriske og tekniske forhold. Dog har bl.a. forskeren Francis Yates bidraget til fokus herpå.

Pico della Mirandola havde, inspireret af "Corpus Hermeticum", forfattet en tidligere nævnt syntese af oldtidens tanker netop fra Moses og frem, omhandlende bl.a. menneskets guddommelighed. Det bedømte kirken som blasfemi, og Pico måtte flygte - til Frankrig, hvor en lignende lære 200 år forinden blev udryddet sammen med katharerne. Kun Medici'ernes indflydelse i Vatikanet, hvor pave Alexander VI frikendte ham for kætteri, reddede ham fra forbud mod at vende hjem til Italien.

Den polske gejstlige Nicolaus Copernicus gemte af forsigtighed sin teori om, at Solen i stedet for Jorden var centrum for planeternes baner, og - opfordret af bl.a. en kardinal og en biskop - udgav han så bogen herom, men først ved sin død i 1543. - I 1582 blev pave Gregor XIII's kalenderreform opstillet ud fra Copernicus' beregning af årets nøjagtige længde. dvs. fra just fra de samme beregninger som i hans nye teori.

Men kun få år senere, i 1600 blev den visionære italienske tænker Giordano Bruno i Rom anklaget af kirken for bl.a. at hævde samme teori og tilmed at udbrede en vidtgående udgave af den ide, som netop Tycho Brahe kendtes for at have fremsat: det udvidede verdensrum.

Giordano Bruno hævdede dertil - science fiction-agtigt - 250 år før galakser officielt kendtes, at der findes utallige sole og himmellegemer, planetsystemer endda med intelligent liv, andre steder ude i et uendeligt univers. Alt dette kunne som en ekstra vægt lægges til hovedanklagen, nemlig Brunos totale *afvisning af Helligånden* - det sidste var i sig selv *afgørende* for, at han dømtes til at brændes levende på kætterbålet.

Også selve Copernicus' bog kom i 1616 på kirkens sorte liste - *Index librorum prohibitorum* - med den begrundelse at den var kættersk, ud fra de teologiske *doctors* fortolkninger. Forbudet mod at læse bogen blev først ophævet i 1828 - nemlig da man videnskabeligt endegyldigt måtte

bøje sig for Copernicus' princip.

Den katolske kirke forstærkede sig selv ved hjælp af sine dogmer - og dens lære var højeste autoritet, også når den var baseret på fortolkning af den "hedenske" Aristoteles. Derfor undertrykte kirken brutalt nye videnskabelige erkendelser og så med mistro på Galileis hermetiske orientering (bl.a. stillede han horoskoper for Firenzes leder, Cosimo II de' Medici). Kirkens udsendinge hos Galilei nægtede at se - i kikkerten - på hans opdagelse af Jupiters måner.

I 1633 måtte den gamle mand, nede på knæ, nu under inkquisitionens torturtrusler, afsværge sine opdagelser. Paven selv var forholdsvis moderat, men var under voldsomt pres fra højtstående kirkelige fundamentalister. Galilei blev først rehabiliteret af Vatikanet i 1989.

Hans skæbne fik Descartes til at standse sin planlagte udgivelse af egne tekster om det heliocentriske system, og i Paris 1623 måtte Descartes tilbagevise at have tilknytning til hermetisk lære, der her også sattes i forbindelse med rosenkreuzerne.

Allerede Tycho Brahes forbillede på medicinens område, Paracelsus, havde måttet flygte fra det ene sted i Europa til det andet: forfulgt på grund af sine - af den hermetiske doktrin inspirerede - nye ideer om medicin og behandling i en *helhedsopfattelse*.

En af Tycho Brahes bekendte, Severinus, måtte som hermetiker ligeledes flygte. Flugten gik til England (men han døde til sidst af pest i København 1602), hvor denne læges paracelsiske værk "Idea" havde fået sin endda bemærkelsesværdige succes, der fortsatte i mange århundreder.

Frimurerne blev fra 1700-tallet forfulgt af paverne og den katolske kirke med forbud, som også bredte sig til protestantiske lande i lange perioder. (Senest påbød Hitler, at frimurerordenen skulle destrueres).

Keplers udbygning af Copernicus' system blev som nævnt funderet på de så præcise observationer fra Tycho Brahe, hvis opdagelser havde sprængt det hidtil gældende, meget snævre himmelbillede. Men det billede var baseret på et aristotelisk-ptolemæisk system, anerkendt af den katolske kirke - så der *måtte ikke* ændres på ideen om Jorden i centrum.

Også den katolske kirkes modstander, Luther, gik imod Copernicus' system, der ophævede, at Jorden var i himmelrummets center og uden egenbevægelse. Luther kaldte dertil Copernicus en opkomling og holdt på, at Bibelens ord hos Joshua skulle tages bogstaveligt: at "...Solen stod stille...", da det ikke sagde noget om, at Jorden bevæges. Luthers oprindelige tolerante holdning over for platonisme ændredes. Ligeledes voksede hans kollega Melanchtons antihermetiske indstilling.

Om end sidstnævnte, modsat Luther, gik ind for astrologi, udviklede protestantismen sig til at være stram og kompromisløs, endda også over for den ligeledes anti-katolske Calvins tilhængere.

I Danmark-Norge blev den unge kong Christian IV myndig, og en ny

generation af hans rådgivere tilhørte den hårde nye linje af nyreligiøs fundamentalisme. Det var mest fra denne hårdere hofgruppe, at Tycho Brahe som *hermetiker* - det er den sande, men hidtil mindre kendte baggrund - blev reelt forfulgt og fordrevet fra position og fædreland. Det skete ved uforholdsmæssigt overdrevne, og især kirkelige, anklager.

Beskyttet bag kodeskrift

Også Francis Bacon, der endda hyldede sin konge, James I, ved at titulere ham som "Corpus Hermeticum"s hovedperson, Hermes Trismegistos, blev få år efter udsat for mærkelige anklager af voldsom karakter; dommen fældedes, men udøvedes ikke og var tydeligt en konstruktion.

Om visse emner anbefalede Francis Bacon at meddele sig allegorisk eller i fabler - f.eks. som hans værk "Det Nye Atlantis". Som yderligere en skjult meddelelsesform opfandt han en cifferskrift kaldet Biliteral.

En udløber af bl.a. hermetikernes kodetydning var en mere udbredt anvendelse af udtrykket *hermeneutik*, der oprindeligt fra græsk stod for 'fortolker af teksters esoteriske mening'. Senere brugtes dette udtryk mest af teologer om den (deres) rette fortolkning af Bibelen. (Alkymistisk influeret ses et lignende begreb, bl.a. i moderne konservesindustri: "hermetisk lukket" - heraf *hermetik*, 'konserves').

Mens "Corpus Hermeticum"s tekster med deres forfinede niveau blev udbredt, sank kirken på samme tid ned til et stade af primitiv grusomhed: I 1484 udsendte den katolske kirke ved pave Innocens VIII "Heksebullen". Denne pavelige bulletin gav inkquisitionen fuldmagt til at pågribe, anklage og henrette enhver mistænkt for magi og kætteri. - Kirken beskyldte også hermetiske eksperimenter med kemi og medicin for at være trolddom, og bekæmpede dette væsen. Her havde kirken svært ved at forklare *Moses'* aktion ved "Egyptens ti plager" med andet end "Guds mirakler, som det ikke anstod sig for mennesker at søge at efterligne".

Ligesom oldtidens okkulte tekster med tydning i flere lag, har renæssancens hermetikere og alkymister skjult tekstinformationer. I flere tilfælde skriver Tycho Brahe selv - bl.a. i sine breve - at han benytter sig af kodeskrift: "et hemmeligt alfabet eller forskydning af bogstaverne", eller: "*hemmelige omskrivninger*", hvori han kan skjule meddelelser f.eks. i form af allegorier, kun tydelige for indforståede.

Bag i sin bog "De Nova Stella" om supernovaen, informerede Tycho Brahe på et hemmeligt plan, i en versificeret latinsk gengivelse af en episode med astronomiens muse - en tekst som ved nærlæsning afslører ham som deltager i et mysteriespil. Heri formenes han til at gøre mere for astronomiens forsømte videnskab end for alkymi. (Jf. nærv. kap. 2)

Ligeledes kunne information skjules i illustrationer. Det ses også i Brahes selvbiografi "Astronomiæ Instauratæ Mechanica" (1598). - Og der kunne efter bogtrykkerkunstens opfindelse, ca. 1440, bruges koder

ved i et bestemt system at indsætte "uegale" bogtryktyper. Dette blev ivrigt anvendt af Brahe - og derefter f.eks. i Shakespeares første værker.

"Corpus Hermeticum"s ånd mærkes stærkt, da Giordano Bruno under den katolske kirkes inkvisitions-retssag mod sig åbent erkendte sig som tilhænger af den opfattelse: At "den universelle natur er afglans af en skjult guddommelig kraft, en synlig fremtrædelsesform for den usynlige guddom". Ideer, også protestantisk fundamentalisme var imod.

Det er forståeligt, at Tycho Brahe og flere ligesindede måtte beskytte visse af deres tekster med kodesprog - både mod profanes indblik, og ikke mindst mod at blive angrebet for hermetisk observans.

Kulturchokket

Overblik: At der overhovedet fandtes noget andet verdensbillede end kirkens udgave, var - fra tidligste tid - indeholdt i "Corpus Hermeticum" og bevistes videnskabeligt af Tycho Brahe ved renæssancens slutning.

Da Tycho Brahe opregnede de betydende stjernebilleder, som "Jobs Bog" omtaler, satte han den del af Bibelen i forbindelse med *Moses'* tid ("Opera Omnia" II, s. 256). Og i det hele taget satte han Bibelen ind i en anden og større sammenhæng og brugte dens indhold på samme måde som "Corpus Hermeticum" - men han afskyede organiseret religion.

Men ironisk nok var det religionens administratorer, kirken - også den protestantiske - der stod bag forsøget på at hæmme udbredelse af de "egyptiske visdomsskatte" også med traditioner tilbage til Moses, og som ligeledes var selve grundlaget i "Corpus Hermeticum".

Med "Corpus Hermeticum" voksede interessen for studiet af Egyptens gådefulde hieroglyffer - og førte yderligere til studier af judaismens hemmelige lære og esoteriske doktrin: den hebraiske kabbala. Den tyske forsker og ikke-jødiske kabbalist Johann Reuchlin (1455-1522), en kollega til Erasmus af Rotterdam, udgav værker om hermetiske studier i oldtidens mystik og visdom, Han blev grundlæggeren af det moderne hebraiske studium, som han fik indført på flere tyske universiteter.

Reuchlin interesserede sig for *Moses'* betydning og tradition i forholdet til Hermes Trismegistos! Men hermetiske interesser generelt var udsat for hensynsløs hetz fra kirken. Det bidrog til, at Reuchlin anklagedes for kætteri - også da det provokerede i visse kredse, at han frarådede, at man brændte jødiske skrifter, bl.a. Talmud og kabbala-tekster:

Et tyndt anklagepunkt - og efter et stort pres fra Europas humanister forsøgte den noget sympatiserende og dertil astrologidyrkende slægtning til Medicierne, pave Leo X, at afværge sagen, men kunne kun modificere og måtte her pålægge Reuchlin evig tavshed i disse emner.

Interessen for hebraisk blev nu alment legaliseret i flere dele af Europa. I England havde Francis Bacon, der også var overhoved for en *bibelkommission*, ladet *lærde jøder* bidrage. Resultatet, "King James' Bib-

le"s engelske tekst, blev en af verdens bedste bibeloversættelser.

Den tyske egyptolog Jan Assmann har i sin bog, "Moses the Egyptian. The Memory of Egypt in Western Monotheism" (London 1997), også demonstreret, at *før* oplysningstiden i Europa talte bøgerne fra og om Egypten oplysningstidens sprog! Ligeledes ses dette i, hvad filosoffer og lærde præsenterede, når de selv beskrev det gamle Egypten.

Det af kirken autoriserede verdensbillede rystedes voldsomt af den europæiske *tanke-ekspansion* efter introduktionen af "*det nye verdensrum*". *Nytænkningen* ses på to fronter: den udløste den geografiske revolution ved Amerikas og Stillehavets opdagelse såvel som revolutionen i billed"opfattelsen" ved - som eneste kultur - at indføre af det stærkt markerede 3-dimensionale *perspektiv*. Den form med centralperspektiv til gengivelse af den fysiske virkelighed, og videre til at tænke *mere rumligt end lineært*, præger indgribende moderne vestlige tankegang. - Og reæssancen udgjorde den største kunstneriske bevægelse i 2000 år.

Det store *kulturchok* svækkede kirken og dens tilhængere - og efter at et uhørt katastrofalt jordskælv ødelagde Lissabon i 1755, forstærkedes en ny tvivl på religionen (f.eks. "kunne katastrofen være den retfærdige Guds vilje?") i dens udformning hos kirkeinstitutionen.

Men længe forinden var Luthers protestantiske reform i 1517, med de 95 teser mod den katolske kirkes form og politik, blevet accelereret af et allerede igangsat åndeligt jordskred. Igen, det var *ikke* Copernicus og Galilei, det var *ikke* Luther eller jordskælvet - *men* "Corpus Hermeticum", der især står som en *oprindelig* udløsende faktor.

Verdensrummet og religionen

Netop omkring forståelsen af *verdensrummet* er det muligt at iagttage et særligt mønster af *forbindelser til religionshistorien*:

- 2500 f.Kr. Med en forøget viden om himmelrummet indrettedes Egyptens største pyramiders orienteringsmæssige layout på deres byggegrund, og ligeledes angående dele af deres indretning, ud fra et antal sigtelinjer til bestemte stjerner. - Samtidig kendtes ideen om én skabergud.

- 1500 f.Kr. Egyptens storvezir og kalendermester, Senmut, opstiller et avanceret stjernekort, der krævede dybtgående kendskab til stjernehimlen og til himmelfænomenernes cyklusser (og som i princippet kom til at danne skole stadig 1000 år efter). Kortet er fra Moses' tid - og flere kendte egyptiske astronomiske forhold kan genfindes i "Jobs Bog", der i al tradition har Moses som forfatter. - Samtidig her på Moses' tid havde ideerne om én skabergud en revival med netop den lære/det princip, han tog udgangspunkt i (og som et par generationer senere inspirerede farao Akhenaton).

- 700-500 f.Kr. Babylonierne udforsker og "bogfører" himlen analytisk, og deres viden modtages også i nabolandene. - Samtidig begynder

flere religioner at dukke op, såsom Zarathustras religion og Buddhas lære og ligeledes flere af de første indflydelserige græske tænkere.

- *300 f.Kr. til 100 e.Kr.* Med anvendelse af mange hundrede års babyloniske stjernedatabaser udvikler og udvider græske matematikere og astronomer forskellige himmelmodeller, og tager deres viden med til Egypten, Persien og Indien. Himlen var ikke mere en ensidigt opfattet konstant. - Samtidig ses i Mellemøsten en opblomstring af forskellige religioner og filosofier, og for større grupper var det ikke længere givet, at man antog den religion som ens forældre og generationerne bagud havde haft. Perioden kulminerede med kristendommens udspring.

- *1400-1500-tallet*, hvor halvandet tusinde år i kirkens indflydelse på verdensopfattelsen reelt havde holdt befolkningerne *indspærret* i det *snævreste verdensrum*, en "lille-verden" som stram *forståelsesramme for det religiøse system*, da nu kulturchokket overrumplede med en serie af astronomiske opdagelser: inspireret af Hermeslærens helhedssyn, dvs. inspireret af de genopdagede egyptisk-græske doktriner: *Der var andre verdener*. - Samtidig brød bagvedliggende religiøse ideer igennem og ansporede en voksende utilfredshed med den katolske kirke og første til åbent oprør. Nordeuropa protesterende med en ændret religionsform.

Stadig ved starten af 2000-tallet underviser en del muslimske skoler, også endda i vestlige lande, i et 1.400 år gammelt verdensbillede med Jorden som centrum for planeterne - og vil ikke vise, at Jorden er rund.

Moses' lære og Bibelen giver i sig selv ingen begrænsning (begrænsninger sattes af kirken) for hvilken opfattelse, der skal gælde for verdensrummet. Dette har i det lange løb vist sig som en fordel for udvikling af vestens videnskabelige opfattelse, fremskridt og (rum)forskning.

Isaac Newton mente, at Moses forstod avancerede forhold i universets opbygning. Skulle nutidens forskere være så heldige at finde *Moses' skjulte grav* - evt. ved Nebobjerget i Jordan - kunne hans deponerede *egyptiske arkiver* meget vel få en særlig betydning i fremtiden.

Dette sagt i lyset af dét, "Corpus Hermeticum" har kunnet vise os, hvortil Brahms ny metodik og udvidelse af verdensrummet var et hidtil mest betydende vendepunkt for verdens videnskab og teknikudvikling.

Den herefter begyndende ændring i opfattelsen også af kosmologien bidrog stærkt til en ændring i holdningen til religionen og derpå til reformationens mere direkte omlægning af dens form.

'De to kulturer' må, efter den for udviklingen nødvendige adskillelse, igen i interaktion - og i omdefinering ved ny viden: Partikelfysik, antimaterie, superstrengte, sorte huller, sort energi, krystalloanalytisk forskning, kloning, molekylærbiologi og den indledte rumalder, hvor regeringer spenderer formidable beløb på forskning til at søge efter liv i rummet, og der stilles spørgsmål om vi er alene her, hvilket vil ændre vor *selvforståelse* som jordboere - og mennesker. Religioner står til ændring.

En mærkbar kontrast til udsagn i 2002 fra pavens chefastronom George Coyne, S.J. Den italienske avis "Corriera de la Siera", 7.jan.2002, gengiver, at pavens astronom bl.a. siger: "Universet er simpelthen for stort til, at vi skulle være de eneste!"

R O M Æ,
Ex Typographia Reu. Cam. Apost. 1665.

Cum Privilegio.

10. Gramine.

CULTURA

LUNEDÌ 7 GENNAIO 2003

UNIVERSO Cercando Dio oltre il Big Bang

Il direttore dell'osservatorio pontificio crede alla vita su altri mondi: «Non possiamo essere un'eccezione»

George Coyne, gesuita e astrofisico, alza gli occhi dalla Specola Vaticana che ha ancora le sue cupole a Castel Gandolfo dove Pio X decise di sistemarle, portandole via dal Vaticano dove un

Papa Luciani, nel 1978. Tra i misteri celesti ama studiare il «cannibalismo cosmico», un violentissimo fenomeno nel quale i grandi astri divorano i più piccoli.

Cominciava da un senso di chiosa e di sberleffi al nuovo universo, a un creato dove forse esistevano altri esseri pensanti?

«L'asteroio è la culla dell'umanità e, in noi, la passione di conoscere non è mai soddisfatta. Ma, per conoscenza più riconoscenza la scelta è giusta. Indubbiamente non è il mai stato un'epoca di tanta generosità, la scelta è giusta e la scelta è stata per noi. C'è una, quella che ora degli indigeni è Antares. Quando il governo decise di costruire il primo grande osservatorio nazionale in Arizona, costruì una montagna alta agli indigeni, i quali, dopo lunghe trattative, furono costretti dello scopo per cui veniva costruita. Però, gli indigeni non sapevano come chiamare gli astrolari perché non avevano mai visto la luce. Allora, per loro, fu una scelta sbagliata: «mucchi erano privi di un nome che indicasse ciò che indicava. Allora inventarono

Tim Lerei (1858-1917), «Vista di Milton a Galilai in Arcetri»

una parola nella loro lingua che tradotta significa "gli uomini dagli occhi lunghi". In effetti questi strumenti non sono soltanto delle macchine ma il prolungamento della nostra curiosità di sapere. Il fatto che sia un gesuita non cambia il modo in cui faccio ricerca, ma certamente influisce sulla mia interpretazione.

[illegible]

di GIOVANNI CAPRARA

Bill in Arcutio

presente in luoghi diversi. Pensieri simili grande sfida. Un'eresia dopo l'altra ha negato l'umanità di Dio nei secoli. Gesù vero Dio e vero uomo. E questo vero apparire anche su altro pianeta? Non negare ma semmai affermare. La parola caratterizzerebbe l'incellenza e spiritua-

«Gli studi nei
offrono una f
scientifica. Chi
sacerdote che
ministro e non
mondo di ogg

L'accelerazione della scienza ha messo forse in disagio i teologi che non la vedono come una sfida, oppure non colgono la necessità di un'evoluzione?

«Non so dire. Io trovo un certo ambientalismo ideologico nella Chiesa che sembra dire: "Sono affari miei, di voi cristiani?". C'è un certo creazionismo che l'ar-

[illegible]

cosmologia del Big Bang e ormai sicura come modello scientifico. Ma esso dice poco della creazione né, forse, perché la creazione c'è. Intesa nella Bibbia, «io risponde alla domanda sull'origine dell'universo ma si riferisce all'origine di tutto, alla vita, alla coscienza, alla spiritualità. E' una domanda di fede. Invece la scienza si occupa di scoprire da dove ha venuta la materia che conosciamo. In altri termini, la Sacra Scrittura e la teologia stessa non intervergono sul modo con cui Dio ha creato l'universo. Le due domande tuttavia non sono così distanti, anzi possono avere dei frangimenti molto gravi. Per questo ritengo sbagliato anche poi XII. Quando usa la teoria del Big Bang, impressionato dal risultato, egli voleva promanare un discorso solenne per affermare che gli scienziati stavano scoprendo ciò che la

*La creazione
nel racconto
della Bibbia
non dà risposte
sull'origine
della materia
e dello spazio*

ne mai esistito un tempo zero, da quale possa aver avuto inizio. E quindi, conclude Hawking, per la natura dell'Universo non abbiamo bisogno di Dio. In realtà, anche se la sua idea fosse giusta, non ci darebbe affatto il perché l'Universo non si è creato da solo, ma ci direbbe soltanto che non c'è stato un tempo zero. Ma Hawking non la sposta questa antica filosofia e tendenza. Lui è solo uno scienziato.

Papa Giovanni Paolo II è sensibile all'astronomia?

«Sì, fin dall'inizio del papato è venuto al centro di molte sue riflessioni. E soprattutto spesso al centro di una conferenza o di una visita. Mi viene alla mente Galileo, quando ci fu la ricorrenza delle pubblicazioni dei "Principia" di Newton a Roma. La "Chiesa" deve tenerne conto, perché, come ha ricordato il "Vescovo di Adelaide", si tratta di una vera e propria celebrazione del progresso umano. Ma non dimentichiamo che per il papato c'è una serie di scienziati più o meno "ufficiali" che servono attivamente con la fede. Ne ho conosciuti i più: il primo incontro fu con il reame di Apollo».

Fra Moses til den ny æra

Fra Moses og skabelsen - til Vatikanet - og aliens

Lige fra oldtidens kristne forfølgelser af anderledes tænkende, og videre hos middelalderkirkens ofte morderiske inkvisitionsdomstole, er det først i nyere tid, at den katolske kirke blev mere liberal og begyndte ofte at adskille sig fra at være et fundamentalistisk religionsdiktatur.

Hidtil måtte Bibelen ikke betvivles. F.eks. var et konkret argument imod dens Jonas-beretning, at en hvals spiserør er smallere end en knyttet hånd - men endnu i 1800-tallet kunne man blive idømt bøde og pålagt censur for at skrive, at en hval ikke kunne sluge Jonas.

Så sent som i 1907 "etablerede" pave Pius X's kommission et dekret om, at *Moses* var den litterære forfatter til "Pentateuch", de 5 Mosebøger. Vatikanet var blevet bange for den dengang hos videnskaben voksende "mode", hvor Bibelen blev påstået at være "sammensyet" på kryds og tværs af små tekststykker - og ifølge en sådan hypotese kunne delene anses for at være fra forskellige semitiske religionsretninger med hver sin gud, Jahweh eller Elohim.

At just denne "sammensyning" er uden fortilfælde i verdenshistorien - og stadig heller ikke grundigt kan bevises arkæologisk, epigrafisk, historisk eller på anden videnskabelig måde - blev negligeret af Vatikanet, der alene lod pavelig diktat afvise hypotesen.

Og i 1909 udstedtes fra Vatikanet et lignende paveligt dekret, der bekræfter den litterære og historiske korrekthed af "1. Mosebog"s tre første kapitler - om Skabelsen. Dette for også at modgå den nyere geologi om Jordens forhistorie såvel som den darwinistiske udviklingsteori.

Vatikanets kommission udstedte - bl.a. for at modgå nyt syn på Jesus efter tekstfund i Nag Hammadi og Qumran - et paveligt dekret, 21. april 1964, der bekræfter *også* evangeliernes historiske sandhed.

Hvad Moses' tekster angår, anså pave Pius XII i en af sine taler i 1951 den dengang fremkomne *big-bang*-teori om universets opståen som en støtte til klassiske teologiske beviser for Guds eksistens, idet tanken om "begyndelsen" måtte føre til forestillingen om en guddommelig skaber. - Og ved Vatikanets kosmologikonference i 1982 deltog endog den højt ansete engelske astro-matematiker Stephen W. Hawking.

Vatikanets Observatoriums direktør, den jesuitiske astronom George Coyne, udtalte til den italienske avis "Corriera de la Sera" (7.jan.2002):

"universet er simpelthen alt for stort til, at vi skulle være de eneste".

Også indstillingen mod Darwin og Lamarch ændredes, da pave Pius XII i sin "Humanis Generis" i 1950 tillod at se positivt på deres lære, men insisterede på, at den endnu ikke var bevist. Pave Johannes Paul II erklærede 23. oktober 1996 til verdens 900 millioner katolikker:

"..ny viden leder os til at anerkende, at udviklingsteorien er mere end en hypotese... Samstemmighed i arbejdsresultater opnået uafhængigt af hinanden er et afgørende argument i denne hypoteses favør..."

Hvorimod mange tidligere tilhængere blandt forskerne medgiver, at denne udviklingslære, hvis den fremlægges umodificeret, er forkert.

Kristne fundamentalistgrupper i USA fik her et problem, fordi de havde kæmpet så voldsomt for at få Darwin ud af skolebøgerne. Men kirken fik også selv et problem ved den nye accept af Darwin:

- Tidligere skulle kirkens kunstnere være omhyggelige med at afbilde Adam uden en navle, da han ikke havde en mor eller var født, men direkte skabt - "af ler" - som det første menneske. Beretningen er i Moses' gengivelse en metafor, men blev taget bogstaveligt af kirken og opfattedes derfor senere som i modstrid med Darwins udviklingslære. Den nye accept af Darwin kom i modstrid med kirkens egne dogmer om arvesynen og dens udspring hos "det første menneske Adam".

Men om den åndelige side lod pave Johannes Paul II - endda i overensstemmelse med den højere lære i de gamle religioner, f.eks. i Egypten, Indien og Persien - videre bekendtgøre:

"...selv hvis den menneskelige krops oprindelse søges i den levende materie, der eksisterede *før* den, så er den åndelige sjæl skabt af Gud... Udviklingsteorier, der anser ånden for at være udsprunget af levende materie eller som et simpelt ledsagefænomen til denne materie, er således uforenelige med sandheden om mennesket..."

Her omtales sjælens "skabelse"; opfattelsen af evighed er ændret.

Individualitet og frihedens ansvar

Langt tilbage i de ældste (skriftbrugende) kulturer findes der ikke speciel fremhævelse af enkeltpersoner, næsten alene konger omtales. En undtagelse findes, ca. 2.700 f.Kr., det tidligst kendte tilfælde, hvor et menneske ses fremhævet for sit volumen som *individue* personlighed, nemlig *Imenhotep* (i nogle tekster kaldet Umuthes).

Imenhotep var læge, stjernekyndig og var arkitekt for verdens første pyramide, den ældste eksisterende stenbygning. Han er ikke mindst kendt som hovedpersonen, den gudeagtige inspirerede filosof og guru, der senere i "Corpus Hermeticum"s græske oversættelse hedder Asklepios.

Det næste individuelle tilfælde var *Moses*.

Med Moses som Bibelens første og største profet og personlighed udvikledes der hos israelitterne og senere hos jøderne noget enestående i forhold til egyptisk eller babylonisk religion og tidligere mest kendt i forbindelse med Moses' religion. Nemlig at have profeter - en tradition med accept af *individuelle* bidrag til religionsopfattelsen.

En række af de 613 love og forordninger, der i selve Mosebøgerne tilskrives Moses, rummer iblandt undertiden grusomme straffe alligevel adskillige humane fremskridt - længe uovertrufne blandt datidige kulturer og de ældste kendte lovgivninger. Moses' påbud om næstekærlighed, det ældste kendte, fremhævedes senere af Jesus; og holdningen blev optaget som et af hovedpunkterne i kristendommens ideologi.

Fra Jesu "bjergprædiken" er budskabet om næstekærlighed formidlet i hele den vestlige verden og har sammen med de græske ideer - og derfor ikke kun fra disse alene - skabt grundlag i Vesten for nyere tids demokratier, hvor beslutningsprocessen i princippet indebærer også at tænke på næstens vel og tage individuelle hensyn til mindretallige grupper.

De gamle mysteriekulturer havde sikret bevarelse af både dyrebare viden om spirituelle forhold og midler til menneskets psykiske selvrealisation. Og inden for kristendommen, der oprindeligt også var organiseret på et sideløbende mysterieplan, kom det ligeledes til efterhånden at handle endnu mere om det individuelle menneskes udvikling.

Allerede i Moses' tekst om den brændende tornebusk, ved den reelt mysteriekultisk formede åbenbaring af Jahweh-navnets særlige betydning, demonstreres netop den *individuelle* erkendelse som selvrealisation på højere niveau. Heri lå en frelse - og friheden.

Senere høres det Delphiske Orakels fordring om selverkendelse - selvsagt kun muligt som et *individuellet anliggende* - give genlyd gennem tiderne, og endnu ikke glemt i det nutidige menneskes identitetssøgen.

Oprindeligt ses Jesus som personlighed og "religiøs geni" at være brugt som symbol: Som mysteriekultbegrebet *Kristus*, 'den (til konge) salvede'. Men kirkemødet i Nikæa i 325 e.Kr. vedtog, at Jesus var en gudsdom, skønt det er et grundlag i evangelierne, at "Gud har velbehag i menneskesjælen" og vil "fødes" (bevidstgøres) dér - dvs. i alle sjæle, *individuellet*, og ikke alene i en enkelt frelsers. Jf. også mysteriekultisk "fødsel af barnet/Sønnen", hvor indviede fik en kultisk titel, "guds søn".

Disse særlige betegnelser inden for den religiøse proces til individuel erkendelse indgik siden hen i den almene religion og fik en noget ændret forståelse, mens den oprindelige baggrund efterhånden glemtes.

Endvidere lå der i Paulus' lære en udbygning af individualisme, ikke i nutidig forstand, men forstået som "i gavnligt samvirke med andre (samfundet)" - dvs. *også* en form for etik, med udløbere f.eks. til stoikerne og Seneca. Bl.a. den romerske filosof og statsmand *Boethius* (480-524 e.Kr.) videreførte individualismeforståelsen: Fra sine Aristoteles- og

Platon-fortolkninger indlagde han i kristen teologi "personligheden", som holder sammen på menneskets forhold til Gud og Kristus (og han satte det i relation til Treenigheden).

I renæssancen skrev Pico della Mirandola sin bog "*Om menneskets værdighed*" (1486), og om fri vilje, men også - ligeledes fra idegrundlag fra oldtiden - om "menneskets guddommelighed" og "mennesket er gud på jord".

De af "Corpus Hermeticum" inspirerede hermetikere, der ikke udgjorde en samlet enhed, var netop individuelt funderet på deres kristne, om end ikke-kirkelige, grundlag.

Mange forhold i forbindelse med det *individuelt sjælelige* kendes ikke behandlet i så udstrakt grad som generelt vægtigt element i andre religioner end i *den kristne*. Dog tog det mange tidsaldrer at slå bredere igennem med en europæisk kristen videreudvikling af tanken om det "frie menneske" og den "frie ånd". Først for ikke så længe siden, i 1500-1600-tallets samfund og ofte mest i det protestantiske Europa, fremstod "personen", jeg'et, "at være herre over sig selv", i litteratur, kunst og tænkning, langt mere betonet end nogensinde. Dette - i *hermetisk* ånd - har fremmet forskerånden bag den videnskabelige revolution.

Opgøret med dele af Aristoteles-traditionen bestyrkede vesterlændingen som et erkendende og villende væsen. Nyplatonikerne under renæssancens humanistiske ånd, og også Luther, fremhævede individet.

Der er en særlig linje i flere træk fra Moses' love og forordninger, der fremhæver respekten for den enkelte - love, der *også gælder konger, som her var ligestillede med borgeren* - og siden hen, via kristendommens individualitetssyn, førte frem til renæssancens ide om det unikke, selvstændige individ og videre til det nyere Vestens frihedsidealer.

Sådanne træk hos europæisk civilisation blev af oplysningsfilosoffer som Montesquieu, Voltaire, Hume, Kant og Hegel i 1600-1800-tallet, "oplysningstiden", manifesteret som en kerne i "menneskerettigheder". Kant hævdede, at menneskets værdi ikke kan betales af nogen pris, idet det hører til i værdighedsbegrebet, hvilket udtrykker respekten for enkeltindividet uanset dets status som f.eks. hersker eller undersåt.

Lyset på menneskets selvværd, at være sin egen konge (jf. alkymisterne) og respektere andre menneskers ret til også at være egen konge: Det startede et sted. I vestlig retshistorie, påvirket af Moses' love - udbygget af romerretten og af kristne humane begreber - betones: Menneskets værdighed og *individuelle ansvar* over for et andet individ.

Den udvikling tog lang tid - også fordi kirken var imod en bestemt side af individualiteten, "den frie vilje". Efter uhyrlige grusomheder i krige og i retsvæsenets funktion er det blot ca. 150 år siden (før år 2.000), at et af Verdens største og frieste kristne lande, USA, havde slaver - og

knap 200 år siden, at Bibelen blev frigivet til almen læsning. Og vesteuropæiske lande havde i reglen censur af litteratur og aviser.

Individ og suverænitet

Af grundstene i renæssancens ånd og kultur - humanismen - genopstod visse gamle begreber kendt fra Moseloven, nemlig individets *suverænitet* i frihed, og blev et ideal for vestens mennesker; modsat andre steder i verden, hvor politiske og religiøse totalitære regimer havde, og har, tradition for urokkelig dominans. *Individualitet* arbejder sammen med frihed - frihed til at udtrykke sig forskelligt, både religiøst, politisk, i kunst og - på egne vegne.

Også Luther havde defineret gudsforholdet som et personligt anliggende. Og efterhånden blev den enkeltes gudsforhold i princippet uafhængigt af kirkens institution. Tanken om fuld religionsfrihed genoplivedes af 1700-tallets oplysningsfilosoffer, som var optaget af den enkeltes frie udfoldelsesmuligheder og af etikken, der skulle harmonisere egeninteressen over for fællesinteressen. - En fare er ensidighed og overdyrkelse af den "ydre" personlighed, så der hos den enkelte ikke levnes tilstrækkelig plads åben for den spirituelle side.

Ligesom umoden frihed kan udvikle ensporet egoisme, kan etik være svært u håndterlig, hvis spirituel bevidsthed er i underskud: Det frie menneske havde fået religionsfrihed, men måtte frigøres ved at distance sig fra et undertiden tyngende gudsbillede. Ved en guds undertrykkende dominans, som en streng fader, kan der hos nogle af tilhængerne opfattes en slags tryghed. Det overførtes også på kongerne, der tidligt var dyrket som både en gud og landsfader. *Freud*, der var af rabbinerfamilie, omtalte det træk hos religionerne som reelt infantilt. Og han påpegede ligheder mellem tvangsneurotiske symptomer og visse religiøse ritualer.

Den danske filosof *Søren Kierkegaard* analyserede ud fra sin ikke-kirkelige kristendomsforståelse det filosofiske princip både for kristendommen som den individuelle sjæls religion, og for dennes individuelle ansvarlighed.

Han hævdede da, at menneskets frelse eller frigørelse beror på personens individuelle forhold til Gud og ikke på massen (samfundet) eller institutionen (kirken). For Kierkegaards *eksistentialisme* er det centrale det personlig *valg* til ansvarlighed over for Gud og sig selv, eller til at undlade (fornægte) friheden og dermed gøre plads for åndeligt at udvandes. Dog, bag friheden og "den indre uendelighed" så han en forstærkelse af problemer, f.eks. "menneskets ensomhed" (men tidligere, i mysterierne, lærtes det netop at behandle følgevirkninger). Netop uforudsete omkostningsproblemer kunne opstå herved, idet valgfriheden kan skabe angst - ikke mindst da større frihed også kan medføre at måtte vælge en eller anden passende form for "binding".

Psykoanalysen er designet til nutidens frie menneske. I 1800-tallet løsrev *psykologien* (græsk: 'læren om sjælen') sig fra filosofien og lægekunsten til et eget fag. Allerede på det tidspunkt begyndte læger at få tildelt "præsternes autoritet". En del af psykologifagets udøvere - skønt deres fag hedder 'læren om sjælen' - definerede mennesket alene som et offer for sine følelser og drifter, og anerkendte ikke sjælen.

I forskningen måtte da "opfindes" et andet udgangspunkt, hvilket søgtes defineret inden for et veritabelt slagsmål mellem udtryk for ikke-sjælelige, men sindslige, tankemæssige eller mentale elementer såsom sind, selvet, jeg'et, ego, superego, id, personlighedskomplekset, endda hjernen etc., etc. I nutidens kirke ses enkelte præster bekende sig til lignende hypoteser og står derved i modstrid til flere nyere grupper blandt deres kollegaer fra yngre generationer, bl.a. grupper der ser positivt på sjælen og endda sjælevandring, reinkarnation, i en eller anden form.

Nutidens psykologi har via vide generaliseringer kunnet reducere mennesker til patienter. I stedet kunne f.eks. inddrages en filosofiens basis til at bearbejde egne erfaringer og her at modne dybere indsigter.

Forinden, i 1859, udkom Darwins bog om en i flere måder "mekanisk" evolution af biologisk liv - hvad der i princippet også genfindes i de store religioners skabelsesberetninger. Set i lyset af et teknisk-fysisk verdensbillede, og stærkt bestridt af kirken, opfattedes læren senere som dette, at bevidsthed eller sjælen tilfældigt dannede sig ud fra nogle molekylære styreprocesser i biologisk livs grundformer. Med andre ord, at selve udgangspunktet nu blev gjort til et spin-off produkt undervejs i en fysisk-materiel kædereaktion.

En del af psykologien har siden ændret holdning og anerkender og respekterer den religiøse dimension bl.a. som gavnlig modvægt mod f.eks. et reduceret menneskesyn - foruden anse individets eget arbejde med det religiøse element for at være af største betydning for personlighedsdannelsen. Der er *ikke* tale om at skulle overbetone ego'et.

C.G. Jung var også foregangsmand her og arbejdede ud fra at øge forståelsen af det sjælelige sprog til kommunikation for sindet, samt på at opdage og afdække forhold ved *personificeringen* af det ubevidste og dermed af selvet. Han fremdrog, og dyrkede, et psykisk verdensbillede - der i øvrigt i sig selv begyndte at ligne konceptet til en religion.

'Anarkisten' Karl Marx - der var af rabbinerfamilie - kasserede religion som et svindelnummer og lod individualisme opfattes som tendens til skadevoldende egoisme. I lande, der, inspireret af Marx' ideer, var undergivet kommunismen, som i øvrigt fra kirken havde overtaget ideer om moralsk værditeori, forsøgte - gennem 70 år i Europa - at undertrykke bevidsthed om sjælens eksistens. Det kom derved i modsætning til årtusinders fællesmenneskelig opfattelse i alle kulturer i hele verden til alle tider: Det fremgår alle steder af historie, tekster, antropologi og arkæo-

logi, at at man havde erkendt sjælens som en given og selvfølgelig forudsætning.

I marxistiske ideer byggedes på tankegods fra 1700-tallets revolutioner, hvilende bl.a. på slagordet "frihed, lighed, broderskab", som mange gik i døden for, skønt det i dén form er selvmodsigende og en umulighed, idet de tre faktorer i deres totalitet ikke kan eksistere på én gang.

Frihedens præsident, frimurerne - og egyptisk symbolik

I 1700-tallet var samfundets ledere, ligesom i oldtiden, ofte obligatorisk medlem af mysteriekultiske broderskaber, især frimurere.

Frimurerne indførte *egyptisk* "symbolik", og især på den tid ses deres udgave heraf særligt udformet. Frimurerisk inspiration tilføjet egyptisk præg ses i operaen "Tryllefløjten" komponeret 1791 af Mozart, der selv var frimurer. Goethe var logemester hos frimurerne og var optaget af esoteriske og kosmologiske emner, og var kendt for sit helhedssyn og sin indsigtsfulde naturforskning. Af interessen for oldtidens Egypten inspireredes han i 1795 til at skrive en fortsættelse til "Tryllefløjten".

Fra den egyptiske interesse blev der en udbredt brug af en hieroglyf, som viser et øje (Horus' øje), der, også alment, i Vesten skulle symbolisere Gud eller hans retfærdighed. (En anden hieroglyf: en bi, fra nederegyptisk kongetitulatur, blev, noget overfortolket, brugt af Napoleon som hans kejserlige våbenmærke og regentsymbolik).

Mange ledere af de nye stater i Nord- og Sydamerika i 1700-tallet tilhørte den tids akademikere. Her var George Washington, Thomas Jefferson og mange andre i USA's tidligste regeringer frimurere.

Disse USA's fædre skrev deres lands konstitution, der til forveksling på flere punkter ligner frimurernes fundamentale konstitution: Især om den enkeltes frihed i tanke og tale samt ansvar for egne handlinger, alt ud fra kristent grundsynspunkt. Man udvandrede til Amerika netop for at undslippe den gamle verdens undertrykkende magtudøvelse mod individet, bl.a. en hård stavnsbinding. Jefferson, senere USA's 3. præsident, siger i sin "Act for Establishment of Religious Freedom" (1785):

"...såvel verdslige som gejstlige lovgivere og magtudøvere (i deres) ugudelige arrogance har søgt at herske over andre ved at ... indføre og fastholde falsk religion over det meste af verden til alle tider..."

Man var ikke imod kristendom i sig selv, en frimurer *skal* være kristen.

Det lykkedes de nye amerikanerne at skille staten fra kirken, men ikke at skille staten fra religion. Og man lagde, forståeligt, ekstra vægt på friheden - så meget, at det kan true med at gå stærkt ud over ligheden.

Frimurernes overvældende fascination af *egyptisk* symbolik har lige fra nationens begyndelse udvirket, at den store Cheopspyramide med

den manglende top afbildes i USA's nationalvåben. Pyramiden findes nu på hver eneste 1-dollarseddel i verden.

Senere betalte frimurere for at få et af Egyptens religiøse monumenter, en stor obelisk, transporteret over og opstillet i New York i 1885, og regeringens repræsentanter indviede den ved et frimurerceremoniel.

Stjernelærens mytologiske symbolik ses i mange af de nyere staters nationalflag med stjerner på - USA's flag var det første, netop inspireret fra frimurernes ideverden. Indtil da havde intet nationalflag stjerner på. Dette kom på mode, men senere helt uden "kultisk" forbindelse. F.eks. først så sent som op til år 1900 blev der ved den mode sat en stjerne ved halvmånen i Tyrkiets flag - senere efterlignet i nyere islamiske stater.

Stadigvæk - lige fra beskrivelser af de egyptiske riter hos frimurerne til hebraisk kabbala og rosenkreuzernes alkymi - findes der frem til 1800-tallet næppe en bog om disse emner, der ikke nævner Salomon og Hiram og ikke mindst *traditionens linjer bagud til Moses*.

Det friere menneske

Vestens åbne tendenser for individuel tankegang ses støttet af troen på én gud, én skaber, én "ejer" bag individualismens samklang med "det frie initiativ". Det førte netop til udvidet demokrati og almen anerkendt ejendomsret - alt grundlagt på tillid, etik og *individueel ansvarlighed* - samt til fri marked og økonomi bag vestlig velstands blomstring: Ikke muligt uden den nye tekniske udvikling og - de såkaldte *vestlige værdier*.

Det særlige for vesterlandene var også frihed i kunsten, med vægt på den enkelte kunstners individualitet. Den frihed og hermed også den ikke så gamle trykkefrihed, der er tale om - nemlig fri oplysning og frihed under ansvar til at udtrykke sig - viser sig efter erhvervelsen at være så tæt knyttet til individet, at en fjernelse ville opleves som nær at få berøvet sin eksistens. Renæssancen ændrede forholdet mellem stat og kirke for altid.

Den amerikanske frihedskrig fra 1776 og den franske revolution i 1789 er blandt de første og blodigste udslag iværksat på grund af de nye frihedsideer. Den vesterlandske større religionsfrihed kunne skabe konflikter ved sine holdninger, der senere ses i form af begrebet menneskerettighederne - f.eks. når briterne i Indien greb ind i en anden religion og humant forbød enkebrænding samt religiøse ritualmord.

I Vestens udvikling har det i Nordeuropa haft afgørende betydning, at friheden førte til opløsning af systemet med den urgamle selvtilstrækkelige familieklan-struktur, der kunne begrænse den individuelle frihed, fremdrift og videre personlighedsudvikling. Et af grundlagene for sand frihed og individualisme er kvindens ligestilling, der tidligere blev stærkt modarbejdet af kirkens religionssyn. Kvindefrigørelse var en konsekvens af ideerne om det frie menneske - som nævnt med-betinget af med den højt udviklede økonomiske styrke, igen fra de nye tekniske resultater.

Den - enestående i historien - nye frihed hos vestverdenens mennesker er et gode, der bevidst bør hæges om. Over for religiøse traditioner står en sociologi, der vil hævde, at religionen er opfundet for at kunne styre masserne. Religionsfrihed gjorde *religion til et privat anliggende*.

Afskaffelsen af religiøse herskeres undertrykkelse lukkede snart op for, at menneskets frihed igen kom i fare. Bureaukrater, kommissærer, teknokrater, såkaldte eksperter og en hær af behandlere og cirkulæreudstedere definerer, kontrollerer og styrer massens og her den enkeltes tilværelse.

Renæssancens menneske fandt i antikkens beretninger en vis bekræftelse på, at et civiliseret liv med kultur og skønhed *kunne* eksistere. Et omdiskuteret spørgsmål er, hvorfor den store udvikling ikke er foregået i en anden civilisation end Vesteuropas:

- Kina havde inden for teknik tidligere end Europa (og Egypten) en stærkt udviklet metallurgi, og Kinas nabo Korea havde bogtryk med løse bogstaver 400 år før Gutenberg. Østens kulturer havde åndelige centre, bl.a. i form af mysteriekulter, men synes ikke at have haft en overlevedesdygtig *kosmologi*. Hos islam visnede den egyptisk-græske arv, da fundamentalister lukkede for videre fortolkning af læren. I jødisk kultur havde Moses oprettet en tradition for at udbrede læsning og at diskutere teksterne (dog uden fuld sikkerhed mod fundamentalisme).

Men til alle tider var menneskets frihed til oplysning blandt dets mest essentielle behov. I Moses' religion praktiseres styre og religionen i et hele. Men senere fik de kristne - efter Jesu ord om at give kejser og gud dom hver sin del - mulighed for at adskille stat og religion.

Gnosticisms aktuelle genfund

I større frihed i oplysningstiden så man også på kirkens historie. Endelig nu kunne historien - ikke som kirken hidtil så den som udtryk for "Guds frelseplan under kampen mod djævelen" - i stedet beskrives og analyseres som et konkret forløb i fysisk rum og tid.

Senere har forskningen anskuet religionshistorien, som at religionerne, kort fortalt, udviklede sig fra et primitivt stade til de store religioner og med kristendommen som slutpunktet. Dette er i mange træk modbevist nu ved større viden om fortidens og nutidens religionsforhold. Forløbet synes snarere at være som en fortsat flydende proces.

I nutiden er der opstået nyreligiøse sekter ofte i modreaktion til tendensen til at se mennesket mest som et materielt ikke-sjæleligt væsen. De ses hyppigt at være delvis inspireret fra langt tilbage i tiden:

- I 1945 blev der ved Nag Hammadi i Egypten gjort et af 1900-tallets utrolige fund: Gamle *gnostiske* tekster, en opdagelse af samme store betydning som fundet af de jødiske tekstruller i Qumrans huler to år senere. I en kæmpekrukke i sandet havde de gnostiske tekster sammen med flere af de tidligere omtalte hermetiske tekster ligget skjult for gno-

stikernes forfølgere nu i 1.700 år. Man havde hidtil intet kendskab til eksistensen af flere af disse tekster.

Her blev det opdaget, at mange sætninger i "Corpus Hermeticum" kan genfindes ordret i disse manuskripter - de er gnostiske i den valentianske retning. I alt blev der fundet 13 forskellige bøger eller tekster, bl.a. nogle afsnit af "Corpus Hermeticum", f.eks. afsnittet "Asclepius" på koptisk, samt evangelier af Thomas og Filip.

Et gnostisk skrift, "Codex 1" fra Nag Hammadi, kaldtes i begyndelsen for "Codex Jung" efter C.G. Jung, der var den første nutidige lærde, der havde taget selve de gnostiske ideer alvorligt. Jung var allerede i 1910 under sin pionergerning for psykologien begyndt at studere gnostikernes ideer og anvendte deres udtryk "*arketype*". Med sin erfaring fra mange af sine patienters dybere erkendelser forbavsedes han over den viden, der fandtes hos gnostikere for 2.000 år siden:

"...Jeg har arbejdet hele mit liv på at kende det psykiske - disse mennesker har vidst det hele..."

I sit liv og virke beskæftigede Jung sig intenst med tydning af det gamle mytestof såvel som med astrologi og psykens udtryksformer i *alkymistisk* symbolsprog. Og han udformede sine iagttagelser om "synkronicitet", det universelle *samtidighedsbegreb*, også kendt i den gamle mysteriekultlære. Han anså begrebet som et af grundlagene for stjernelæren og fik yderligere indblik i dybder fra sine studier og udgivelse af den antikke kinesiske "tidsdiagnose"bog "I Ching".

Den tyske forfatter Thomas Mann, der havde omfattende bibelstudier bag sig, omtalte netop gnosticismen som:

"...menneskets sande viden om sig selv..."

Vatikanet anklager new age

Influeret af gnostiske skrifter - samt orientalsk filosofi, vestlig viden, og af Jungs værker bl.a om menneskets udvikling (og her videredannet til en ny transpersonel psykologi) - er inspiration fra denne oldtidslære opblomstret. Især i USA (bl.a. i miljøet omkring The Esalen Institute, Californien) i takt med voksende interesse for eksistentielle spørgsmål.

Det sås også i skoler for alternativ livsform og i sektdannelser, alle under *new age* - en yderst broget bevægelse fra 1960erne og frem. Her var terapier som healing, astrologi, meditation, aura-lære, yoga, økologisk livsførelse og endog tilbagevenden til magiske ritualer.

Fra Paracelsus' medicinske metoder i 1500-tallet, inspireret af "Corpus Hermeticum", genkendes i nutiden, f.eks. helbredelse ved særligt præparerede planteudtræk eller homøopatisk-lignende metoder. Og at søge en såkaldt "healing ved tankens kraft" blev indført hos flere grupper.

Tilbage i *Mosebøgerne* omtales gang på gang drømmetydning. I old-

tidens templer kunne de syge i drømme modtage meddelelse om midler til deres helbredelse. I mysteriekulterne var der drømmeterapier i sammenhæng med udvikling til forberedelse for visse indvielsestrin. Her fandtes også meditations-former og -teknikker. Lignende former har igen vundet indpas, her på baggrund af større kendskab til Østens religioner.

Meget genkendes i psykologien med udgangspunkt hos Freud:

"...drømmene er kongevejen til det ubevidste..."

Lignende omtales i C.G. Jungs patientbehandling, i Fritz Perls' gestaltterapi og hos Stanislaw Groff - og hos andre af den tids terapeuter. Her blev drømmetydning genoptaget til brug for healing, og også anvendt til skoler som søgte "personlighedsudvikling" og "spirituel vækst". Selve begrebet *new age* blev snart ukritisk brugt om meget af det nye og anderledes - og medførte, at det undertiden også blev en lidt belastet betegnelse.

Endvidere var man igen begyndt at opbygge en slags sjælevidenskab og undersøge, definere og skelne sjælen: gennem den af bevidsthed opfattede væren og dennes psykiske tilstandsformer eller kvaliteter, der er undergivet følelse og sindets tanker. Med andre ord, elementer der tidligere mest var placeret inden for religionens sfære.

I slutningen af 1900-tallet voksede nyreligiøse såvel som fundamentalistiske retninger - og ligesom ved tidligere tiders religiøse bølger fandtes der også alle slags "tilbud", mange af vekslende kvalitet. Der var samtidig en vandring bort fra hidtidige ofte ensidige medicinske behandlingsformer over til alternative og åndelige terapiers former for helbredelse og livsførelse. Igen, forskelligartede terapier udbredtes som en hel industri.

Også herunder skete der - idet kirken af mange opfattedes som til en vis grad at have tabt en åndelig dimension og styrke - et voldsomt opsving inden for psykoterapi, hvoraf flere grene arbejder med genopdagelse af reinkarnationsideer ved hjælp af såkaldte rebirthing- og regressionsprocesser.

Inden for de nye bevægelser kredsede om begreber med såkaldt "åndelig genopvågning" og "kosmisk bevidsthed". Og bl.a. også et nyt verdensbillede med en kristen såkaldt universalisme.

Den katolske kirkes øverste ledelse var i en længere årrække dybt bekymret over *new age* og dennes (citater:) "nye panteisme" og herunder f.eks. astrologi, reinkarnation og de mange former for "moderne spiritisme", som det hedder i et advarselsskrift fra Vatikanet.

For i Vatikanet tog man *new age*-fænomenet så alvorligt, at Pavens Kulturråd - i april 2003 - udstedte det pågældende 50-sidede dokument herom med en holdningsmodel og en argumentliste til hele den katolske verden: - *New age* vil "ophæve skellet mellem ondt og godt" - og herved "tro på noget ondt og skabe negativitet". Endvidere:

- Som modspil vil Kirken selv stille med en "kosmisk Kristus" og henviser til Paulus' "Brev til Kolossenserne" (1,15-20) - som allerede gnostikerne tillagde ekstra betydning. *New age*-tilhængere kritiseres for "spirituel narcissisme" - og for forventningerne om et "paradigmeskift", som Vatikanet her kalder "et falsk Utopia". - Et skift kan være svært at opdage, mens man befinder sig midt i det. Meget tyder på, at det er tilfældet også for kirken selv, nu omkring starten på det tredje årtusinde og rumalderen.

Med metafysikken og moderne reinkarnationsopfattelser var der på ny blevet givet en sammenhæng (som mange mente at mangle) - en holisme også inspireret af østlige religionsfilosofier om naturens organiske sammenhæng i et spirituelt verdenssyn med "altings enhed" (hvortil mennesket kan anses at være medskaber af den virkelighed det betragter).

Moses - og etiske ideer i oldtiden

Det er stadig ude af fokus, at vigtige dele af de nye tiltag oprindelig også er fra traditionen fra *Moses*, genkendelig i hans lovgivning for de ældste kendte miljølove, sociallove, asyllove, dyreværnslove, love for etik under krig, samt spirer til demokrati og humanisme.

Der fandtes rene grusomheder i nogle af oldtidens beretninger om straffe. Bibelen har flere beretninger om israelitters og jøders grumme handlinger, f.eks. en særlig voldsdåd kong David udførte mod nogle filistre, men der var intet belæg for det i Moses' lovgivning.

Og skønt Moses på sin egen tid *også* udstedte "hårde" love, som generelt fandtes i alle samfund, var det - som førnævnt - ham ("2. Mosebog" 23,27-30) og ikke Jesus, der først påbød at "elske sin næste", og påbød (23,4-5) venlige og omsorgsfulde handlinger også mod fjender. Fra *Moses* kan Jesus ("Matthæus" 7,12 og 22,39) byde at "gøre mod andre etc..." og "elske sin næste". Israels nabostammers guder krævede ofringer - men i Moses' religion krævedes *desuden* etisk disciplinering.

Der findes parallelt i hindureligion eller brahmanisme ("Mahabharata 5,1517) dette: "Du skal ikke gøre mod andre, hvad der ville gøre ondt på dig selv". - I buddhismen ("Urda-Varga" 5,18): "Du skal ikke gøre mod andre, hvad der ville skade dig selv". - Samt i konfucianismen ("Analactes" 5,18): "Gør ikke mod andre, hvad du ikke ville, de gjorde mod dig". Men en ældste udformning ses altså hos Moses.

Rabbi Aqiba (ca. 100 e.Kr.), den berømte ekspert i jødisk lovpraksis, hævdede: "det essentielle budskab er dét, der rummer samtlige af de øvrige i hele Moseloven - at elske sin næste som sig selv".

Det var især via den gnostiske verden - og *ikke* fra de samtidige Qumrantekster - at viden og værdifulde spirituelle tendenser, mange oprindelig fra Moses' lære, blev videregivet. I den græske og senere vest-europæiske baggrund indgik også, at flere af de mest betydningsfulde

grækere - bl.a. Pythagoras, Herodot, Solon og Platon - i Egyptens templer havde fået adgang til en særlig viden.

Den vestlige verdens civilisation var grundlagt på bibelsk religions tradition og på græsk filosofi og dens livsholdninger - samt på en speciel, fælles og nødvendig teknik, der i flere træk tilknytter Moses: (alfabet)skriftkulturen. Netop den blev uundværlig for religionens udbredelse og overlevelse (i princippet hvad langt senere opfindelsen af bogtrykkerkunsten betød i renæssancen for udbredelsen af det nye verdensbillede - med konsekvenser for nyere europæisk udvikling).

I nyere tid ses interesse for Moses som dæmpet i religiøs sammenhæng. Den amerikanske arkæolog James K. Hoffmeier har i sin "Israel in Egypt" (New York 1997, s.135 og 195) bemærket, at afvisning af, at Moses skrev Mosebøgerne (deres seneste form), skete hos visse (sektariske) gnostikere. I oplysningstiden kom afvisningen fra filosoffer som den hollandsk-jødiske Baruch(/Benedict) Spinoza - og englænderen Thomas Hobbes.

Gennem 1900-tallet er publiceret flere hundrede værker og afhandlinger om Moses af teologisk og historisk art. Foruden disse studier har samtidig andre såsom Thomas Mann, Winston Churchill og især Sigmund Freud bidraget med stadig internationalt aktuelle skrifter om Moses. (Jf. bibliografi i nærv. bogseries øvrige bind).

Der har undervejs således været et sammenspil med mange forhold impliceret, hvor de omtalte fremskridt frem til moderne tid ikke skal forstås som "Moses' fortjeneste" el.lign., men er pejlemærker i en linje bagud til en tidlig historisk platform, hvor Moses må siges at være det første konkrete, betydningsfulde ankerpunkt i en særlig udvikling.

Moses' lære - 'mellem dag og nat'

Moses blev - i flere tusinde år helt frem til vore seneste århundreder, når der henvistes til historien - uundgåeligt nævnt på linje med Platon, Alexander d. Store og endda Jesus; i dag ville det være med den faste flok af berømtheder fra Shakespeare og Mozart til Einstein. Ældre generationer i vestverdenen bærer historien i sig og *ej*er fra egen skoletid beretningerne om Abraham, Isak, Jakob og Moses. Hos de nye generationer har voksende 'analfabetisme', der paradoksalt har udviklet sig under historiens længste skoleperiode, afskåret dem fra en viden om kulturelle rødder, som selv middelalderens fattigste børn havde lært om.

Sådanne forhold i vestverdenens nutidige såkaldte massekultur kan hæmme en udvikling af det frie menneskes personlighed og ikke-konforme tænkning. Religionernes indre viden bygger i høj grad også på sproget og skriften, som er grundlæggende redskaber i en civilisation og samtidig blandt de vigtigste midler til menneskets bevidstgørelse ved at udtrykke sig - et udgangspunkt for den frie individualitet.

Ved det nye årtusinde har den vestlige verdens på flere punkter ån-

delige provinsialisme ("kun dette liv, kun dette sted/plan eksisterer") aldrig før været så nær ved at kunne opnå bedre muligheder for - ved modnende kontakt med universet og genetablering af vægt på åndelige dimensioner - at omstilles til at kunne få indsigt i liv, død, eksistens etc. og herved menneske og univers som et større hele i gensidig påvirkning.

Overalt på Jorden har religion haft - på godt og mindre godt - afgørende indflydelse på menneskers tilværelse og handlemåde, deres kulturudtryk og hele samfundsindretning. Tanke- og holdningsmæssigt, og i hele vor vestlige levevis, er vi stadig direkte efterkommere af de store religioners kulturer. I nutiden er vi omgivet af udtryk, begreber og traditioner inden for sprog, kunst, normer og skikke i levevis, alle influeret af oldtidens religiøse universer. Ved at udforske religionens både kendte og især mindre kendte indhold og historie lærer vi mere - også om os selv.

De elementer i Moses' love, der taler for humanisme og respekten for menneskets værdighed, fandtes efter kristendommens indførelse hele tiden bag den vesterlandske kultur - og er nu taget for givet i en sådan grad, at oprindelsen via Moses sjældnere erindres eller kendes.

Blandt sen-1900-tallets "nytænkende" livsformstilhængere og nyreligiøse grupper kendtes Moses mest blot som et bibelsk navn. Men grupperne lever i en vestlig kultur, stadig bygget på ånden i disse gamle ideer.

Fra de ældste tider var *kosmologi* en del af religionen: Forhistoriske stjerneobservatorier var samtidig hellige kultsteder. *Solen* med sin kraft og varme som et grundlag for livets udfoldelse, og *Månen* med sine vekslende faser - med indvirkning på vand(standen) og ligeledes et grundlag for biologisk liv - var begge genstand for dyrkelse.

Hos Mellemøstens to store civilisationer i oldtiden var de kulturelle og religiøse holdninger næsten som *dagen* og *natten*: Egypten var Sol-orienteret, egypterne næsten nøgne i gennemsigtige gevandter, de luftige huse, lette elegante møbler, al stil generel let og lys, og religionens øverste gud var især Amon-Re, med *Re* som navn for 'Solen'. Mens naboomperiet Babylon var Måne-orienteret, folk ses tæt tilhyllede i tunge stoffer, der var koncentration om tung rigdom, og fokus på himmellegemer og Månen der mest kun var at se om natten på den sorte himmel.

Moses' religion ejer *elementer fra begge kulturer*, så at sige "Solen og Månen i ét, dagen og natten sammen" (som i C.G. Jungs favoritalkymbegreb, 'chymiske bryllup', Sol & Luna's rituelle *coniunctio*) - hvor senere den egyptiske side er stærkt overset. Moses' lære var med til at give hans udvandrerflokk og dens efterkommere stor overlevelseskraft.

Siden hen blev Bibelen mere end en bog for jødernes religion alene - den blev en særlig faktor i den vestlige verdens historie. Det bemærkes, at *ingen af oldtidens lærde*, heller ikke modstandere, har benægtet, at Moses har eksisteret. Nutidens benægtelse ville anses for arrogance.

En del af sporene bagud er skjult, men *udgangspunktet* er dog klart:

Verdens ældste kendte grundlægger af en religion er Moses - ingen anden *før* især Buddha og Jesus vides at have "igangsat" sådanne omvæltende ideer med en så gennemgribende og langtrækkende effekt.

De hermetiske rødder, som også Moses i eftertidens opfattelse ses stærkt forbundet med, var gennem tiderne et særligt grundlag for at udvikle bevidsthed om det enkelte "menneskes egen guddommelige gnist" og egen ansvarlighed som "daglig medskaber af verden". En særlig *nøgle* for individet blev: "jeg er den, jeg bliver/vil være" - "*jeg er den, jeg er*".

Også her står Moses som den indgribende personlighed, der ud fra Egyptens hemmelighedsomgærdede mysterier og spirituelle tradition frigjorde og videregav værdifuld viden og lærdomme for menneskeheden.

Dertil kunne Moses gennem tiderne - fra antikken til renæssancen - ses opfattet delvis forbundet med det egyptisk-græske Hermes-værk på baggrund af fælles specielle præg fra oldtidens ideverden og i aspekter i sin lovgivning med grundlæggende tanke på respekten for individet (bl.a. med de første kendte love, der omhandler frigivelse af slaver). I en fremtidig verden vil det bedste fra Moses indflydelse stadig have værdi.

Hos de gamle egyptere var skabelsen og efterfølgende cyklusser af liv og død (efterlivet) altid i fokus. Følgelig var det i religionens sigte at varetage de store og små naturlige kredsløb, som verden består af, i en vekslende mellem skjult, potentiel eksistens og synlig, manifest væren. Derfor blev opfattelsen af disse mekanismers og strukturers samspil - i verden, i livet, i kosmos - tidligt tillagt en så omfattende vægt.

Forhold som åndelige dimensioner, der i oldtidens Egypten opfattedes at gennemkrydse universet, kan være svære at trænge ind i fra en helt anden verdensopfattelse i nutiden, hvor kulturen i Vesten har udviklet sig til historiens første overvejende "ikke-religiøse" civilisation.

- RESUMÉ:**
- I de egyptisk-græske skrifter hævdes Hermes Trismegistos at videregive Egyptens ældgamle gudsdyrkelse som en sindets religion til en lukket kreds af indforståede mennesker. Disse hermetiske skrifter er præget af en original egyptisk baggrund med senere græske udløbere.
 - Et kernepunkt i de hermetiske skrifter var sjælens frelse fra den materielle verden. Også koptiske, gnostiske tekster handler om viden (gnosis) om frelsen. Det apokryfe Thomasevangelium fik en vigtig rolle.
 - Hermeslæren gav sig i renæssancen også udtryk i optagetheden af en sammenhæng, hvori det jordiske ansås som en afspjeling af det himmelske. Elementer fra Hermeslæren og gnostikernes ideer var en forløber for 1900-tallets holisme og f.eks. moderne miljøbevidsthed.
 - Udviklingen, der førte frem til (mulighederne for) det frie menneske, havde befordrende faktorer i græsk tænkning og kristendommens sjælelige ligestilling samt senere i oplysningstiden trykkefrihed, den nye økonomi og teknologiske ekspansion. Helt tilbage ses flere forudsætninger grundlagt i de bestemte tekster, der udgør de humanitære dele af Moses' love.

Den religiøse arv fra Moses

Overlevede Moses' hemmelige lære?

En betydelig del af mønstret bag normer og verdensopfattelse i de nutidige kulturers virkelighed, som størstedelen af klodens folk udfolder sig i, er indført ved religioner, der i deres oprindelse udsprang af en åndelig impuls fra fremstående personligheder som Moses, Mahavira, Buddha, Lao-tze, Zarathustra, Jesus, Mani og Mohammed foruden de græske filosoffers tanker. - Men Moses var den første, tusind år før de øvrige. Han såede frøene til udviklingselementer, der senere kultiveredes af hellenismen og Jesu virke og som i videre forløb bidrog til væsentlige dele af grundlaget for den senere vestlige kultur.

Ikke alene blev hans skrifter Bibelens hovedlinje, men førte også til, at hans lære blev verdens første "bøglige religion". I flere tusinde år var, og er fortsat, Bibelen verdens mest udbredte og kendte bog - og stadig for utallige mennesker den væsentligste og vigtigste bog.

Dens ord er blevet det religiøse fundament for mennesker over hele verden, og dele af dens etik er indbygget i grundlaget for et stort antal nationers kulturer, stats- og retsopfattelse - og især religionsopfattelse og menneskesyn. Også Bibelens verdslige betydning er gennem historien stærkt iøjnefaldende, idet dens indhold har præget den vesterlandske billedkunst, musik og litteratur - og flere områder uden for disse.

Fra den historiske kulturpåvirkning Moses tidligt farvede, eksisterer der stadig - upåagtet i dagligdagen - bemærkelsesværdigt mange spor. Et fortsat udbredt kendskab til hans religion kan iagttages på alle leder, helt ud i verdens yderste afkroge, hvor også utallige ikke-jøder som det naturligste har navne som Adam, Abel, Eva, Dinah, Jakob, Josef, Miriam, Sarah m.fl., der alle er personnavne fra Mosebøgerne.

Bibelen er jødernes hellige skrift og dog på nogen måde en af de mest antisemitiske eller antijødiske bøger - med den dårligste omtale af israelitter og jøder. (I det Nye Testamente gentager noget af dette sig). For tilhængerne en hellig bog, og dog fyldt med beretninger om svig og bedrag og om de mest blodige og grusomme begivenheder - og alligevel har hverdagens mennesker gennem tiderne fundet trøst, tro og håb i Bibelens passager, hvoraf mange af stor skønhed, ro og styrke. Paradoksalt forbød kirken senere, evt. med dødsstraf, andre end kirkelige og lærde at læse den. Efter templets destruktion i år 70 diskuterede ledende farisæ-

ere at udelade dele af Bibelen; senere ønskede også Luther udeladelser.

Bibelen ansås for at være blandt de *meget farlige bøger* og var derfor også en forbudt bog i det meste af 1900-tallet hos kirkens største fjende, det kommunistiske Sovjetunionen. Bibelteksternes forfattere kunne af naturlige årsager ikke rammes, men det kunne i perioder være livsfarligt for russere at blive pågrebet med en Bibel.

Lige fra starten i Bibelens Mosebøger gives der ikke udtryk for nogen overdreven religiøs "følelse", men et præg af barske realiteter og et kontant forhold til "det guddommelige", hvilket var almindeligt i de tider, hvor disse tekster skabtes. Mange træk i Moses' nye religion er - som det fremgår - genkendelige som udsprunget af hans *egyptiske* religiøse såvel som hans tydeligt mysteriekultiske baggrund i den kultur.

Moses havde ligesom de faraoner og ypperstepræster, som fordrev ham, en høj egyptisk uddannelse, der obligatorisk har indbefattet flere højere kultiske indvielser. Stridighederne med farao og det egyptiske præsteskab har både givet sig udtryk åbent og på specielle og mindre gennemskuelige måder ved også at have udspillet sig som de (kultisk) "indviedes kamp mod indviede" - og derved på alle niveauer.

Som tidligere omtalt lod den egyptisk-græske forfatter Manetho forstå, at allerede forud for Moses' og israelitternes udvandring fra Egypten havde Moses fremlagt et program med en religionsform - og at hans tiltræden som leder af oprøret først manifesteredes i Heliopolis, 'Sol(guds)byen'. Dette var det græske navn for byen On, hvor der især dyrkedes den egyptiske solgud Re, der undertiden udadtil synes at kunne ses som en "rival" til Amon. Det er næppe noget tilfælde, at ideen om at dyrke kun én gud, senere hos farao Akhenaton udvikledes til at blive centreret om netop solguden - med en kultform for en særlig side eller skikkelse af denne gud, nemlig *Aton* ('solskiven').

Det kan resumeres, at de første tegn på selve den monoteistiske religions-ide har spor bagud til før 2500 f.Kr. i egyptiske tekster - og er senere registreret på Amenhotep II's tid ved 1450 f.Kr. På den tid i Egypten fandtes altså denne ide om stærk koncentration om "én gud" netop *samtidig med Moses'* og israelitternes udvandring.

Men ideens *større ydre* gennembrud i Egypten forekommer således først mere end hundrede år efter Moses - og blev anført af nævnte Akhenaton (Amenhotep IV) i 1300-tallet f.Kr. i form af dennes, snart fejlslagne, "oprør fra oven" mod det magtfulde Amonpræsteskab.

I Moses' reform findes udvikling af religionselementer med flere moralske og etiske principper, der under den tids forhold tjente til at fremme folkets *overlevelse*. Overlevelsesevnen hos det israelitiske folk blev siden kendt som et af dets mest fremherskende træk. Dertil har hans netop psykiske og spirituelle kvaliteter præget hans virke for israelitterne og gjort ham kendt som den største profet i Israels historie.

I nærværende bog er fremdraget træk, der demonstrerer, at også den mosaiske religion i en tidlig form synes, ligesom alle andre større religioner, at have haft en mindre tilgængelig "hemmelig lære" om "sjælens vej" ud over døden. Mysteriekultbetonede såvel som eksistensfilosofiske forhold ligger latent bag Moses' værk og præger dele af hans love og hans religion.

Elementer fra *egyptiske* mysteriekulters praksis - f.eks. omskæring - blev til religionspraksis. Det var ifølge Bibelen hensigten, at alle israelitter skulle "blive som et kongerige af levitter".

Idet Moses' skrifter også betratedes som mysteriekultiske, kan Bibelens tekster indeholde megen ekstra information under det, der kunne betegnes som "de 7 segl"s dække (jf. kap. 16-17). Bibelen vil reelt ikke kunne litteraturanalyseres i princippet som ved en roman, som ellers hyppigt forsøgt ved litteraturforskning, idet den er så speciel og multifacetteret. Den er mere end en historisk beretning: - den er især også en *i flere lag* "skriftlig opbevaring" af en religion.

Sporene fra mysterielæren

Skriftligt, men også mundtligt, videreførtes mange af traditionerne fra Moses. En del af dem fastholdtes ved fortsat fastlagt brug i kultiske ceremonier og recitationer, hvilket ofte sikrede deres bevaring.

Baggrunden for mange ændringer af Bibelens tekster må bl.a. søges i, at der til teksternes religiøse anvendelse senere hen ikke var brug for Moses' mere private problemer omkring den tabte faraothrone. Den senere overleverede bibelversion blev da redigeret til at være et religiøst skrift.

Denne sene slutkonstruktion var i den form oprindelig til brug hos jøderne under og efter deres babyloniske eksil fra 500-tallet f.Kr. Herefter fremstår Ezra - med Moses' lære - som en art restaurerende "religionsstifter", ligesom senere Paulus i nogen grad med Jesu lære.

Senere igen, også samtidig med hellenismen (cirka 330 f.Kr. til 330 e.Kr.), gengav egyptiske, græske, romerske og også enkelte jødiske forfattere oplysninger om den store Moses og hans lære. Da Bibelen i sin senere form altså ikke var indrettet på at være en Moses-biografi, kom disse informationer til at overleve "uden for" Bibelen, bl.a. i de rabbiniske skrifter. Viden om Moses mindskedes hos almenheden. Siden udvikledes et særligt, kirkeligt idealiseret billede af Moses.

Det, der var tilbage efter den proces, udsattes for skiftende religiøse og religionspolitiske *fortolkninger*, alt efter forestillingsverdenen på de pågældende tidspunkter.

Den Hebraiske Bibels tekstsamling endte som resultat fra bevaret udvælgelse og tradition om end tidligt debatteret blandt jødiske farisæere - mens senere de kristne biskopper holdt afstemning om det Nye Testaments indhold. Med viden herom vil fundamentalister ikke kunne

hævde, at hele Bibelen bogstaveligt er "Guds ord", hvad den i øvrigt heller ikke selv påstår. Dog, meget af dens oprindelige ånd fornemmes fortsat i mange tekstdele.

I alt dette blev Moses næsten glemt: a) I det jødiske præsteskabs hemmelige mysterier fremhævedes i stedet Ahron, og i den ydre religion David. Jesus forsøgte at bryde dette. b) I mange mysteriekulter i antikken blev Moses fortrængt eller glemt. Bl.a. søgte Philo at sætte ind mod det. c) I middelalderens og renæssancens mysteriekulter blev Moses i stor udstrækning "glemt"; det søgte Pico della Mirandola at ændre ud fra "Corpus Hermeticum"s og Moses' fælles egyptiske baggrund. d) I oplysningstiden fra 1600-1700-tallet blev Moses igen fortrængt, nu til fordel for Salomon og Hiram hos frimurerne eller for andre mestre hos rosenkreuzerne.

Havde Moses ikke bragt "visdomsguldet" ud af Egypten og ladet det ifølge Bibelen "stivnakkede folk" være dets kustoder (i flere tusinde år), ville næppe meget fra disse "begravede pund/talenter" have overlevet.

Bibelforskning i nutidig teologisk eller videnskabeligt regi, ses ofte foretaget uden hensyn til det forhold, at alle store gamle verdensreligioner i mange tusinde år var stærkt *kosmologisk* orienterede.

Religion ses bl.a. forklaret ved, at "en oprindelig tro udformedes til en religion". Men også antropologiske studier har vist, at det hyppigt kan forholde sig omvendt - snarere en kultisk mysterielære, der så blev til en folkereligion. Ikke mindst mysteriekulter transporterede en særlig art viden gennem flere årtusinder. Og da religion, filosofi og videnskab - engang anset som tre sider af ét begreb - senere skiltes, opstod konflikt mellem religionen og et videnskabeligt verdensbillede.

Skønt en del af en arv fra Moses synes bevaret, er der både i fortid og nutid begået flere "attentater" på Moses og hans lære netop på områder, hvor denne lære har linjer bagud til spirituelle videnskabers traditioner i Egyptens fortid. Men i de bevarede tekster i og uden for Bibelen vil, som demonstreret, flere dele af et vitalt historisk forløb stadig være mulige i nogen grad at rekonstruere og lade "genopstå" - til inspiration i nutiden. Indiciene for eksistens af en oprindelig mysteriekultisk overbygning på Moses' religion - er fremlagt til videre forskning.

Moses blev, overalt tydeligt, den tidligste "personlige" brobygger mellem Egyptens kultur og ånd - og det vestsenitiske kulturbillede: En syntese, der prægede de senere antikgræske og jødisk-kristne ideer. Begge retninger indgik også i grundlaget i europæisk kultur (med dennes keltisk-romerske præg) og hermed bestandigt i Vestens idehistorie.

I det efterfølgende bind 5 om Moses afdækkes flere ukendte sider og usædvanlige forløb i denne historiske personligheds virke - med særlige eftervirkninger i efterfølgende tider ...

Appendiks

70-PUNKTS KATALOG OM BIBELSFORSKNING

- 1: "Litteratur-teologi" og den store bibelhypotese 303
- 2: Atomisering af bibelteksterne 304
- 3: Egyptisk indflydelse – underestimeret 306
- 4: Teologiforskningens problem med historien 309
- 5: Gamle tekster i anakrinistisk analyse 312
- 6: Forfatterskaber opspaltes til at optræde i flertal 314
- 7: Modreaktionen 317
- 8: Litteraturteorier fulgte ikke arkæologien 321
- 9: Historiske fakta bestyrker tidlig datering 324
- 10: Modstand mod ajourføring af datering 347
- 11: Bibelteksternes oversete referencer 328
- 12: Nyere bibelforsknings hypoteser – og virkeligheden 330

Bibelforskning overfor nyorientering

Både inden for historie og forskning er der begået alvorlige "attentater" mod Moses som person og identitet og ligeledes mod hans lære og virke. Det skete især i tre omgange i de næsten 3.400 år fra hans tid til nu: Første gang hos hans samtids egyptere, anden gang hos redaktører af jødernes Hebraiske Bibel før og under antikken, og tredje gang i nutidens teologiskoler.

Bibelforskning har stagneret vedr. Moses pga. 3 hovedfejlsskøn, påstande om at: - a) Moses er en mytefigur, - b) Moses er sent dateret, - c) Moses-teksterne blev skrevet af en halv snes forfattere 1000 år efter Moses' tid.

Alvorlige forskningsmæssige konsekvenser heraf demonstreres i det følgende - et veritabelt *70-punkts-katalog*. Det kan bruges uafhængigt af den øvrige bog.

1: 'Litteratur-teologi' og den store bibelhypotese

Vores opfattelse af den religion, der tidligt hos jøderne kendtes som Moses' religion, er - ud over senere farvning via kirkens tradition - i nutiden blevet yderligere præget af nyere teologiforskningens egne historiesyn ved tolkning og bibeloversættelser.

Dette tiltag fik særlige konsekvenser for bedømmelse af religionens grundlag - og for nutidens forståelse. Det blev et problem for forskningen, at der tidligt blev udviklet akademiske hypoteser om bibelteksternes tilblivelse således *længe før* der var udviklet en videnskabelig arkæologi samt gjort afgørende fund og real-historiske undersøgelser af afgørende betydning.

Denne udviklings forløb er ikke hidtil blevet beskrevet i bredere omfang; men i det følgende kan demonstreres, hvorledes et mangelfuldt udgangspunkt førte ind på konsekvent stadig skævere spor. Der skal dertil fremlægges en serie af arkæologiske og historiske data, der konkret danner et noget andet billede end det, der ofte hidtil er blevet opereret ud fra.

Midt i 1800-tallet begyndte teologiske forskere sammen med historikere på at ville rekonstruere udviklingen med modeller hovedsageligt eller ofte endda alene ud fra tekst. Dvs. med en uhensigtsmæssig ensidighed. Således blev dette forhold en af årsagerne til hidtidig konkret resultatmangel særligt inden for Moses-forskning.

Det begyndte med et ikke urealistisk nysyn, især fremført i 1880'erne af den tyske teolog, orientalist og semitolog *Julius Wellhausen* (1844-1918) på grundlag af ideer fra pionerer som deWette, Reuss, Graf og Kuenen. Nemlig at mange bibeltekster er *stykket sammen* af ældre og forskellige skriftlige kilder, der i overleveringerne undertiden blev udsat for ændringer eller ligefrem er blevet bevidst bearbejdede.

Tilhængere af Wellhausens tekstopdelingshypotese skabte en *trend*, der i mange

år var "sandhed", nemlig at Bibelen havde 6 Mosebøger, hvoraf den 6. var "Joshuas Bog". Derfor afskaffede mange teologer i en lang periode udtrykket *Pentateuch*, der betegner alene de 5 Mosebøger, for med et nyt (i 1877) udtryk, *Hexateuch*, at omfatte alle de 6 bøger. I leksika og fagteologiske værker blev dette koncept brugt i årevis, men andre gik ind for kun "4 bøger", *Tetrateuch*; nu er der mest tavshed herom.

Wellhausens synspunkter - senere i den vidtgående videreførelse heraf kendt som '*dokumentar*'teorien ("dokumenthypotesen" eller "4-kildeteorien") fra starten af 1900-tallet - resulterede i en til at begynde med besnærende, men efterhånden også anstrengt hypotese for en særlig opdeling af bibelteksterne. Hypotesen går generelt ud på, at teksterne, med deres forskellige betegnelser for israeliternes gud (i den Hebraiske Bibel) samt varierede udgaver af navne og beretninger, derfor måtte stamme fra *flere* kilder. Disse ses som oprindeligt tilknyttet guden Jahweh eller guden ("guderne") Elohim (eller El) - næsten som om teksterne kom fra andre religiøse retninger eller folkeslag.

Anvendes '*dokumentar*'teorien ved tekstanalyse, er det let at finde en hel del, der kan passe smukt ind i disse mønstre. Problemet er, at der er meget mere, der passer ret dårligt, og meget oftere endda slet ikke passer. I den tidlige forskning forsøgte det derpå at beskytte helheden i hypotesen imod sit "genstridige" emne - ved simpelthen at tilpasse denne hypotese ved nu at inkludere et gedigent utal af afvigelser og undtagelser.

Idet der herved fortsat byggedes på dens struktur, og konceptet udvidedes mere og mere, blev hypotesens påstand snart af de fleste tilhængere behandlet i praksis som en konkret kendsgerning. At konceptet mest af alt havde sin eksistens på skrivebordene, glemtes helt.

Da man fra begyndelsen gik ind i sagen med en forud bestemt hypotese, og mest ønsker at finde bevis for denne, ses undersøgelsens resultat lige så forudbestemt blive forvrænget i lignende grad. Hermed blokeredes for at stille sig åben for de forskellige muligheder, som fortsat strømmede til fra et væld af nye opdagelser.

Lad det være sagt straks - efter år 2000 har de fleste forskere forladt selve '*dokumentar*'-teorien, der var fastholdt i 120 år, og ses tilmed nægte at vedkende sig, at de fleste nyere afvigende bibelforskningsteorier dog på en eller anden måde oprindelig har roden i den teori. Derfor skal der i det følgende præsenteres en del forhold af vigtighed for afdækning af også de "nye" teoriens ældre problemgrundlag.

2: Atomisering af bibelteksterne

Da man tog tekstkritiske studier i brug til Bibelen, og her historisk-kritisk metode, startede man med Moses som forfatteren og antog ved materialets tilsyneladende forskellighed, at han desuden havde gjort brug af flere kilder eller fragmenter. Heraf kom *fragmenthypotesen*. Men flere af de fragmenter, man i dag mener at kunne udskille, kan tydeligvis være sat ind senere på andre historiske tidspunkter. Da man derefter, uden holdepunkt, lod sene tekster datere hele teksten, blev Moses opløst.

Et argument var, han ofte er nævnt i 3. person - uanset dette ikke var ualmindeligt. Fra disse grundlag kom '*dokumentar*'-teorien, der f.eks. vil differentiere tek-

sterne ud fra, om et indhold optræder et dobbelt antal gange, eller hvis der i en påstået tekststilart ses bestemte former for gudenavne, der så findes i anderledes form i forbindelse med andre påståede stilarter.

'Dokumentar'teorien, ofte præsenteret som *den tyske skole*, og tidligere også kaldet Berlin-skolen, fik en dominerende indflydelse i sit videre og nu århundrede-lange forløb. Den præger informationen om Bibelen i betydelige antal af værker og leksika. At gennemskue at den blev mere og mere afvigende, blev oftest overdøvet. Den skole blev (jf. følgende) nu ekstrem:

- 'Dokumentar'teorien opererer med følgende mangfoldige kilder, og resultatet taler for sig selv: - En bibelkilde, "J-kilden", koncentreret om israelitternes gud Jahweh - en anden, "E-kilden", om guderne/guden Elohim/El - en tredje, den hypotetiske "P-kilden" kaldet "Præsteskriftet", som præsteskriftet hævdes at have skrevet - samt "D-kilden" som værende materialet i "Deuteronomium" ("5. Mosebog"). Disse betragtes som de 4 grundlæggende kilder for 'dokumentar'teorien.

Derudover er der opfundet komplicerede underafdelinger som "J1- og J2-kilden", "P-a- og P-b-kilden", foruden udbygninger såsom "L- og N-kilden", eller "den tidlige J-kilde", "den sene J-kilde" samt "den genuine J-kilde" samt f.eks. "pseudo E-kilden" etc. etc. - således i hovedtræk. Dog ved nærlæsninger afsløres den besynderlige, men aldrig i sin helhed fremlagte kendsgerning, nemlig:

- Ved vers for vers i Moses-teksterne er de pgl. forskere forbløffende uenige om oprindelsen. Hvor den ene mener, et vers i Mosebøgerne er en J-kilde, mener en anden, at det er en ældre E-kilde, en tredje en yngre E-kilde, mens en fjerde kalder det hovedkilde, og en femte en sekundær-kilde etc. Uundgåeligt vil det medføre, at allerede det meste må frafalles. (Jf. eksempler s. 58).

Ydermere er der vild uenighed om tidspunkterne for, hvornår disse tekster blev skrevet. En hyppig anvendt datering er, at J-kilden, også kaldet Jahvisten, sammen med E-kilden, Elohisten, er fra 800-tallet f.Kr., og D-kilden (især "5. Mosebog") fra 600-tallet f.Kr. Desuden det hypotetiske Præsteskrift kaldet P-kilden (mest "3. Mosebog"), fra før, under eller delvis efter det jødiske eksil i Babylon i 500-tallet f.Kr.

I forsøget på at forklare oprindelsen til Moses' optegnelser blev Moses selv gjort til et historisk ikke-eksisterende væsen. Derefter har man blandt de påståede 'dokumentar'kilder (J-, E-, P- etc.) - og her nødvendigvis med udeladelse af Moses, som Mosebøgerne ellers tilskriver forfatterskabet - opfundet en såkaldt G-kilde ("*Grundlage*"). Det skete på tilsvarende vis som ved den bekvemt opfundne Q-kilde ("*Quelle*"), der, udokumenteret og aldrig tilstrækkeligt sandsynliggjort, indtænkes som grundlag i det Nye Testamente, hvis egne forskere inspireredes heftigt af 'dokumentar'-teoriens princip.

På samme vis er "opfundet" det omtalte hypotetiske og ikke reelt eksisterende "Præsteskrift", P-kilden. Og endda nogle såkaldte "redaktørskrifter", f.eks. "R-J/E"-kilden. Nemlig en påstået "redaktør-kilde", opdelt ved skiftende former for indholdsvariation og ændringer i teksterne.

Der kom yderligere forsøg på at skelne ekstra omfattende i kilderne: J. Morgensterns "K-kilde" og R. Pfeiffers "S-kilde", samt Otto Eissfeldts ændring af J1-

kilden til at være ovennævnte "L-kilde" ("*Laien-Quelle*", "*Lay-source*"). Det har øget den i forvejen ikke ubetydelige usikkerhed.

Der fortsattes tilmed at opdele andre af bibelteksterne - også de noget yngre: F.eks. "Esajas Bog" blev til "Esajas", "Deutero-Esajas", "Trito-Esajas" m.v. Skeptikere har sarkastisk udtrykt, at man i Tyskland ikke kunne blive teologiprofessor, hvis man ikke havde fundet (på) mindst én ny slags tekstkilde.

Også dateringen er blevet præget af alt dette; - og tendensen er, at teksterne nu ofte anses som yderligere 300-500 år yngre end tidligere antaget.

I dag har mange forladt selve den konkrete 'dokumentar'teori for at følge ændrede hypoteser. Men det er vigtigt at gentage, at de har stadig det underliggende 'dokumentar'kilde-teoretiske præg endda uanset visse grene af forskningen i senere tider fraskriver sig denne baggrund som værende forældet.

3: Egyptisk indflydelse - underestimeret

Som det skal blive fremlagt har den tyske skole, samt dens udløbere og arvtagere - også med fodfæste i den angelsaksiske og i dele af den skandinaviske forskerverden - ikke lagt tilstrækkelig vægt på den *egyptiske faktor*. Denne faktor viser sig, som en lang række konkrete eksempler netop demonstrerer, som et af de vigtigste elementer til forståelse af mange påståede uoverensstemmelser i Moses-teksterne.

I spidsfindige sproglige detaljearbejder glemtes *sammenhængens* fortællende, historiske, religiøse, kosmologiske og symbolske *helheder*. Sprogligt var mange forskere og teologer semitologisk uddannet - og da akkadisk, dvs. assyriske og babylonisk, tidligt var veludforsket, ligesom Babylons nyere histories stærke korrespondence til Bibelen også var tidligt kendt - betragtedes hovedparten af indflydelse på bibelmaterialet mest fra en babylonisk synsvinkel. Hvorimod "den egyptiske faktor" blev temmelig underbetonet, bl.a. fordi egyptologisk sprogforskning først nåede sin endeligt sikre grund så sent som omkring 1930.

Et stort problem blev grundlagt, da forskere - klassisksprogede filologer især - længe indtog den holdning, at græsk kultur var den ypperste, idet de glemte alt det, grækerne havde lært i Egypten. Egyptologien kom sent i gang, og i det fag følte konkret mindreværd over for de for længst etablerede klassiske sprog- og kulturstudier, der med Wilamowitz' skole (oldgræsk) typisk kunne hævde f.eks., at "egypterne havde en dårlig kropsholdning og grimme næser - derfor kunne de ikke lave smukke billeder og følgelig ikke have forstand på kunst, og var da ret barbariske". Den holdning blev udbredt blandt estimerede videnskabsmænd i alle humaniorafag. Det er et faktum, at inden for *egyptologiforskning* fandtes autoriteter, der faktisk så ned på selve deres emnes grundlag: egypterne, egyptisk religion og kultur.

Den egyptiske faktor er blevet bedre repræsenteret af den mindre ensidige "franske skole". Denne var allerede tidligt stærkt influeret af netop egyptologer, f.eks. arkæologen Gaston Maspero - bl.a. i hans egyptologitidsskrift "*Recueil de Travaux ...*" især i årene 1910-18.

Ligeledes er den britiske egyptolog Kenneth A. Kitchen blandt de forskere, der ser bibelske forhold i egyptisk perspektiv. I sin afhandling, "Moses: A More Realis-

tic View", i Christianity Today, (21, June 1968, s. 8-11), påpeger han, at den stadige strøm af nyt informativt materiale fra arkæologien må kræve en afstandtagen til de stadig fastholdte hypoteser, for de konkrete data har for længst miskrediteret den tyske skoles litterært indelukkede ensidighed. Han tilføjer:

"... den teutoniske myopia (nærsynethed), der under et røgtæppe af metodologi fejler i at se det indlysende, vil netop afsløres ved at blive konfronteret med en udefra dokumenteret realisme ...".

Et betydeligt antal data og relationer taler for, at utallige specifikke forhold især under Egyptens 18. dynasti, 1550-1310 f.Kr., findes omtalt i bibelteksterne - data først nu genkendelige via nutidens historiske videnskaber. De demonstrerer, at teksterne ikke kan være fremstillet af senere tiders jødiske præsteskab. Men fortsat ses de mangfoldige egyptiske data kun sparsomt i bibelforskningen.

Fakta om den egyptiske faktor:

1. Skønt hele Bibelen har 3-4 hebraiske ord for 'linned', 'hørvævet klæde' (bl.a. *bad*, *peshet* og *sadin*), bruges egyptisk *shesh* (*shesn*) herfor 38 gange: Heraf 34 passager med det ord i Mosebøgerne (især "2. Mos."). Men uanfægtet af dette påstås disse tekster at være skrevet af præsterne ("P-kilde") længe efter Moses' tid. Men hvorfor skulle præsterne, da de og folket blev fri af fremmede herredømmers indflydelse, undgå deres eget gamle sprogs ord og optræde som egyptologiske sproghistorikere?
2. Betegnelsen *farao* brugtes kun direkte for 'konge' fra Tuthmosis III's - og hermed Moses' - tid og indtil 900-tallet f.Kr. (og indgår herefter som et mindre led i en lang titulatur), og findes kun i Egypten. Men hvis Mosebøgerne først var skrevet tusinde år efter begivenhederne, hvilke jødiske læsere forventedes da at forstå det antikverede egyptiske ord?
3. Hvorfor skulle i så fald til disse senere tiders jøder opfindes en sagnhelt, *Moses* ('barn') - dvs. selve deres historiske leder med netop et *egyptisk* navn?
4. Hvorfor er der så mange ikke-hebraiske navne for israelitter i Mosebøgerne? - især *egyptiske* navne som Ahron ('mægtigt er navnet'), Miriam ('elsket af Amon'), Phineas ('neger, etiopier'), Hopni ('Nil-gud'), Jethro ('Nilen', 'floden') og Hur, Korah, Merara, Pashur, Kam - og med semitisk el i egyptiske navne: El-easer ('Osiris-guddom'), Ezeki-el, Puti-el, Jerame-el m.v.
5. Ideen om én skabergud (henoteisme eller rettere monolatri: ikke ren monoteisme med *kun* én gud, hvilket er et temmelig sent fænomen i historien) er dokumenteret som kendt i Egypten ved 1450 f.Kr., dvs. mere end 100 år *inden* Akhnatons religiøse revolte, men har spor tilbage før 2400 f.Kr. - og hvor det i 1400-tallet indgår i epoken for Moses' tid i Egypten. Så hvordan skulle indførelse af Moses' Jahweh-religion passe med, at en så gammel "monoteisme" reformeret gennem Moses, ifølge de pågældende forskere først skulle være opfundet og indsat i en tekst i 400-tallet f.Kr.?
6. Ved den store præsentation af Jahweh-navnet i "2. Mosebog" (3,14f) er navnet forklaret ved: "jeg er, jeg er/vil være den", men det udtryk med nøjagtig samme

ord og mening, "*nuk pu kheper*", eksisterede allerede i en magisk tekst for solguden Ra (Re) i den ældgamle egyptiske skabelsesberetning og er tilmed stadig *enslydende* i bibeltekstens oversættelse i den koptiske ("egyptiske") Bibel. Igen: ingen jødiske præster i antikken ville til deres egen nationale religion begynde at opfinde et gudsnavn, hvis dette fandtes hos egypterne?

7. Den egyptiske historieskriver og kronolog Manetho angiver, at Moses' og hans oprøreres udvandring fandt sted under en bestemt farao: Amenophis (II), nemlig Amenhotep II. Dette er i almindelighed ignoreret af forskningen, da det ikke passer til visse nyere historiemodeller. Hvilket kan være vanskeligt at forstå, da egyptologien påviser, at denne farao - modsat aktivt byggende forgængere og efterfølgere - næsten ikke selv fik bygget noget videre af betydning i sin egen, endda langvarige, periode på 25 år og 9 mdr. Ingen farao på den tid ville normalt undlade at bygge noget monumentalt. Men det bemærkelsesværdige forhold hos denne ellers succesrige farao er mindre undersøgt, skønt omtalte mangel netop kunne være forbundet med, at Egypten ved udvandringen drænedes (iflg. Manetho) for vigtige arbejdsgrupper.
8. Moses' mobile tempeltelt, Tabernaklet, har sit præcise forbillede 1500-1300 f.Kr. i Egypten, hvor han havde fået grundlagt sit førstehåndskendskab.
9. Folketællingerne i ørkenen, omtalt i Mosebøgerne, foregik efter velkendt *egyptisk* mønster fra 18. dynasti (1500-1300 f.Kr.) - dvs. usandsynligt at efterkonstruere i en tekst i langt senere tidsalder i et andet land.
10. At Moses i krig under et slag rakte armene mod himlen, for at hans folk skulle sejre (2.Mos.17;8-16), er en egyptisk skik kendt fra inskriptioner - f.eks. også senere hos Ramses II. Men det var næppe kendt af et jødisk præsteskab efter 500-tallet f.Kr., bl.a. fordi egypternes militære traditioner herefter blev mere præget af deres persiske og græske erobrere.
11. Flere af "de ti bud" er skrevet i en negationsform, der endda er lidt "skæv" i Bibelens hebraiske sprog, men er velfungerende og udbredt på *egyptisk*: Dvs. ikke en sandsynlig skrivemåde for senere jødiske præster.
12. Med Moses' lovgivning bestemmes - som det første eller ældste kendte tilfælde i historien - at præsteskabet ikke må eje jord. Sandsynligvis var det ud fra negative erfaringer fra Egypten, hvor præster med kæmpemæssige jordbesiddelser blev den største kapitalmagt, som selv kongerne måtte underkaste sig. At det nævnte påbud, skønt senere overtrådt, kunne begrænse præsteslægternes økonomiske magt i Israel - dvs. hos en tolvtedel af Israel (her inklusive øvrige levitter) - gør det usandsynligt, hvis Moses' love hævdes at være skrevet alene af netop præsterne.
13. Omskæring var en ældgammel egyptisk skik, kendt i afbildet form helt tilbage fra før 3000 f.Kr. "1. Mosebog" beretter, at Abraham først blev omskåret som ældre. Nemlig *efter* at han havde været i Egypten. Det sandsynliggør, at den pågældende bibeltekst er af betydelig alder fremfor at være konstrueret specielt til jødisk brug på et sent tidspunkt.
14. Det hævdes ofte af forskere, at kameler (dromedarer) som husdyr i Mellemøs-

ten omtales historisk for tidligt i Bibelen (hos Abraham), skønt arkæologer i babyloniske områder og i Arabien for længst har fundet talrige ældre spor: Dyrenes folde, foderoptegnelser, knogler i ældre kulturlag, samt i ældgamle segl og på klippevægge med afbildninger af lastdyr - tilbage til 2800 f.Kr. I Egypten hører kameler, ligesom f.eks. hjorte, til dyr, der ikke er afbildet, men det er dog dokumenteret, at egypterne *kendte* hjorte. Jf. senere Mohammed, der som oprindelig karavanesekretær har kendt alt til kameler (dromedarer), men ikke nævner dem overhovedet i Quranen - dvs. manglende omtale/afbildning beviser ingenting. Omtale af kameler menes dog antydning - om end stadig omstridt - i egyptiske tekster som Papyrus "Anastasi" og "Bologna" fra 19. dynasti og tidligere. Senere indførte perserne, i 700-tallet, i større udstrækning kameler til brug hos egypterne, men der er stadig ikke fundet egyptiske afbildninger.

15. Det ses jævnligt hævdet, at Josef-beretningen var "digtet" på et sent tidspunkt, bl.a. fordi en i teksten omtalt titulatur først menes indført i egyptisk brug tusinde år efter beretningens handling. Men forskningen viste siden, både at titelbetegnelsen var en senere modernisering af en ældre udgave, og at andre detaljer var korrekte: F.eks. prisen på slaver, for disse var over dobbelt så dyre netop de tusind år senere - bl.a. ifølge den engelske egyptolog K.A. Kitchen's undersøgelser ("Ancient Orient and Old Testament", 1966). Endvidere er Josef-beretningens omtale af "syv magre år" et kendt begreb i ældre egyptiske kilder (jf. Pritchard's "Near Eastern Texts", 1969, s. 31).

4: Teologiforskningens problem med historien

I det Gamle Testamente omtales dens egen tekst ikke som direkte historieskrivning. Dvs. ikke i den forstand hvor historie defineres som et fag af historisk-kritisk forskning, grundlagt i 1800-tallet, hvor man troede, at der fandtes en enkel historisk virkelighed, man kunne få fat på. Alligevel forhindrer det ikke, at det Gamle Testamente kan være historisk kilde og endda i mange tilfælde et regulært kildeskrift.

Men det kom bag på ældre bibelforskning, at Bibelens tekster ikke altid *direkte* kan bruges som kilde for historiske begivenheder. Dog ofte var problemet snarere en mangel på historisk viden; bl.a. var Egyptens historiske forhold ikke i højere grad velkendt i *detaljer* uden for egyptologien. Teologer er ikke historikere, og tekstforskere er ikke arkæologer, og arkæologer er ikke antropologer: Der er *ikke mangel på teorier, men på tilstrækkelig tværvidenskabelig viden*.

Og da et originalt skriftligt grundlag for kendskab til historisk aktivitet før 900-tallet f.Kr. i Israel er forsvindende lille - der findes kun yderst få af de ældre inskriptioner og fragmenter - har dette tilladt en så voluminøs teoretisering som hos den tyske skole just i kraft af, at dens modeller således ikke er verificerbare.

Der har aldrig eksisteret og er aldrig fundet noget kildedokument - f.eks. et E-kildemanuskript! I hele Mellemøsten findes heller ingen eksempler på således som i 'dokumentar'teorien at opsplitte forskellige tidsaldres dokumenter og sammensy dem på tværs - eller direkte at "opfinde" en forhistorie og med det formål at være nationalt-religiøst bestyrkende. Dette ville snarere have modarbejdet hensigten, idet

bibelteksterne gang på gang viser folket og dets ledere i dårligt lys; foruden at meget stof i Mosebøgerne er mindre relevant for religion og nationalisme.

Den såkaldte "new historicism" støttede linjen i 'dokumentar'teorien. Men det er den tyske skoles - og efterfølgeres - litterære synsvinkel, der førte til det spektakulære resultat. Det fik tilhængere heraf blandt forskere og teologer til at anse bibelteksterne for at være noget af et kunstprodukt eller, hvis ikke falsknerier, så dog folkløristiske fortællinger uden realhistorisk kildeværdi.

William F. Albright påpeger - i sin "Archaeology and Christian Humanism" (1964) - at den tyske skoles tilhængere i Tyskland under nazismen efter 1933 ofte blev afskåret fra kontakt med Palæstina og ikke-tysk forskning, samt fra nyere arkæologiske og filologiske data, hvorfor de næsten kun udførte systematiseret forskning ud fra teoretiske linjer:

"... I dag er der en meget dyb kløft mellem den dominante tyske skole over for den arkæologiske skole, der især er repræsenteret i Amerika og Israel ...". Yderligere har selve teologiforskningen næsten aldrig vist sig at kunne evaluere arkæologiens resultater tilstrækkelig professionelt (hvilket allerede for arkæologerne selv kan være særdeles krævende). Kort sagt antages - bl.a. influeret af en nu mere end 30-årig forældet arkæologisk model, dengang kendt som "new archaeology" - denne holdning:

- At "Abraham og Moses er ren fiktion", at "udvandringen fra Egypten aldrig har fundet sted" - og at "det meste er opdigtede skønlitterære national-ideologiske fortællinger, der først blev skrevet 400-200 f.Kr." Herved påstår man - på flere tusinde års afstand - at vide bedre besked med teksterne end forfatterne, der dengang skrev dem: På anakronistisk vis at presse *moderne* nationalisme-ideer ned over et oldtidsunivers' anderledes samfundsopfattelse. Ideen er ren "etno-kitsch". Og bagvendt at hævde: "af nødvendighed måtte Moses opfindes" - er selvmodsigende.

Fakta om teoriernes troværdighedsproblem:

16. Hvis Mosebøgerne blev skrevet omkring 300 f.Kr., hvorfor er de så skrevet på oldhebraisk, der ikke menes særligt i brug efter 900 f.Kr., hvis teksterne var til den jødiske befolkning? Det er aldrig blevet bevist, at (old)hebraisk var udbredt dagligsprog efter 500-tallet f.Kr. Hvormange kunne læse teksten, når der i så fald synes mindre tradition for at bruge oldhebraisk, hvis Bibelen først var skrevet på dette sene tidspunkt?
17. Hvordan kan samaritanernes nogenlunde lige så gamle bibeltekst have stort set samme tekst som - og være skrevet med en *endnu ældre skrift* (fra cirka 800 f.Kr.) end - den Hebraiske Bibel efter Babylon-tiden fra 500-tallet f.Kr., hvis samaritanernes ofte fjendtlige "religiøse konkurrenter", de jødiske præster, først har "digtet" Bibelen i 400-200 f.Kr.? I så fald - og yderst urealistisk - måtte de jødiske præster også *opdigte* de ældste rabbinerskrifter, der udbygger Mosebøgerne. Forskere har så *også* måttet påstå, at samaritanernes Bibel tilsvarende var en meget sen konstruktion. Men desuden er jødernes Bibel skrevet med en revideret, dvs. senere, stavemåde, indført af præsten Ezra (der i øvrigt var stærkt samaritaner-

- fjendtlig ifølge Bibelen). Flere ikke-fælles forhold i de to bibelversioner må derfor være etableret længe før Ezra og hans tid.
18. Arkæologiske fund i Israel af små bronzefigurer udformet som Guldkalve er indbyrdes uafhængigt daterede til 1400-1300-tallet f.Kr. Det resultat har ingen bestridt. De konkrete fund bestyrker plausibiliteten af Bibelens beretning om Guldkalven og tekstens tidsmæssige originalitet, især da disse fund bl.a. er fra Ashqelon, samt byen Dan i nord. Det må påpeges, at *det var netop de to steder, der efter tur beboedes af Dan-stammen*, som fortsat havde Guldkalv-kult - bl.a. ledet af en præst, en efterkommer af Moses ("Dommerbogen" 18,11-31). En sådan tekst med så dårlig prestige - Guldkalv-kulten - er det ikke sandsynligt, at nogen ville "opfinde".
 19. Alteret og den kultiske indretning af det før-nabatæiske offersted i Petra er i klippen udhugget i *nøjagtigt de mål, der angives af Moses* til israelitternes kult. Mosebøgerne viser, at han adskillige gange opholdt sig i selve distriktet - og forfattere i antikken omtaler en tradition om Petra som værende hans hovedbase under exodus-perioden. Petra ligger langt uden for Israel, var delvis egyptisk domineret og blev senere nabatæisk i 800 år frem til cirka 40 f.Kr. Gennem al den tid havde jødisk præsteskab ikke adgang - så hvordan kan disse altermål m.v. optræde i Bibelen, hvis teksterne først blev skrevet omkring 400-200 f.Kr.?
 20. Moses påbød, at hvis en mand døde, skulle hans bror gifte sig med den efterladte svigerinde. Det er typisk for tidlige stammesamfund (og evt. nomader), men ikke for bystater. Denne lovs eksistens indikerer at kunne være fra exodus-perioden eller før israelitternes integrering i det nye land - og er ikke opfundet af præster i 400-tallet, dvs. tusind år senere og under andre samfundsmæssige og kulturelle forhold.
 21. Mosebøgerne, med deres centrering om Moseloven, indeholder 25 næsten ordrette genparter af den babyloniske (akkadiske) konge Hammurapi's (Hammurabi's) lov, eller "domssamling", og endnu flere genkendeligt enslydende reminiscenser. Hammurapi's lov fra cirka 1800 f.Kr. var ude af brug allerede inden 900 f.Kr., og således stadig lovstil på Moses' tid. Ud fra hvilke gådefulde motiver skulle det overhovedet lade sig gøre for de påståede sene bibelforfattere fra 400-tallet f.Kr. - eller senere endnu - at overtage disse fremmede love og være overens i tid, stil og ordlyd så længe efter?
 22. At der i tidens løb kan være blevet justeret i Moses' love og forordninger, anses ofte i forskningen som at præsterne direkte skulle have opstillet lovene selv. Men der kendes ikke noget land, hvor love blev udstedt af præster. Uden et lands hersker ville det være uden tilstrækkelig autoritet. Mens Israel i 1.500 år - fra Moses' tid frem til Jerusalems ødelæggelse i året 70 - kun havde få hundrede års selvstændigt styre, var det udbredt praksis, at erobrede lande bibeholdt lokale love. Også ifølge Bibelen respekterede erobrere af Israel, f.eks. Persiens konge, at folket brugte Moseloven, dvs. den *allerede eksisterende*, hævdevundne gamle lovtradition.

5: Gamle tekster i anakronistisk analyse

Usikkerheden og manglen på samstemmighed viser, at en påstået opdeling af tekster i "oprindelige" J-, E-, P-kilder etc. i virkeligheden kan være temmelig urealistisk. Men denne tilstand var længe ikke erkendt, fordi de pågældende forskeres mange forskellige afvigende antagelser *ikke* er blevet sammenstillet i en samlet indbyrdes konfrontation. Og i stedet opererer store dele af forskningen uanfægtet videre, som om disse begreber J-kilde, E-kilde etc. var tilstrækkeligt og reelt konkretiseret og havde en fuldt beviselig og selvstændig eksistens.

Den tyske skole har sin rod i *tekststudier* og blev da farvet af en nutidsbaseret og derfor ikke acceptabel *anakronistisk* synsmåde. Nemlig ved litterærkritisk tolkning, formteori og redigeringsmetodik, hvori arkæologiske fund derefter "indpasses" - en i sig selv diskutabel fremgangsmåde (jf. bl.a. punkterne 23-25 nedenfor); det har resulteret i selvevaluerende cirkelslutninger.

Historikere har kritiseret dele af litterærkritikkens til tider lemfældige adfærd med historiske kilder. Litterærkritikken hos den pågældende teologiforskning kan ses brugt så uvidenskabeligt, at selv litteraturforskere tager afstand. Eksempelvis når en J-kilde påstås at skifte til E-kilde midt i en sætning, negligeres ofte al litterær erfaring om forfatteres ikke usædvanligt forekommende, mindre homogene stil i detaljerne:

- På de teologiske fakulteter og præsteseminarier i flere lande indstreges med hver sin farve i teksterne mange af de påståede, vidt forgrenede kilder. Herved sker det ofte, at to eller flere forskellige farver bringes til at støde sammen endda midt inde i en sætning. Kritikere, som også fandt dette yderst betænkeligt, har ironisk udtrykt, at man i konsekvens af studiemetodikken til en sådan "regnbuebibel" ikke kan blive præst, hvis man er farveblind.

Ligeledes bliver overlapninger i handlingen og både små og større fejl - foruden en række tilsyneladende modsigelser, hvad der er naturligt forekommende i et stort værk som Bibelen - alligevel ofte tillagt fantasifulde ekstraordinære betydninger som bevis på påstanden om sammenskrivning af mange selvstændige kildeskrifter.

Den tyske teologiske forskerautoritet Martin Noth, der ironisk anså omtalen af Moses' ukendte grav som eneste realistiske overlevering om Moses, opstillede i 1930-1940'erne vidtgående tekstkonstruktionsteorier. Men det glemtes, at disse var skrøbeligt afhængige af, hvorvidt hypotesen om eksistensen af et indbygget præstekildeskrift, P-kilden, overhovedet er korrekt!

Fakta om ekstremer ved *analyseformen*:

23. En amerikansk forsker, John Bright, har i sit værk "Early Israel in Recent History Writing" (London 1956) påvist, at hvis Martin Noths strengt "bureaukratiske" traditionshistoriske analyse forsøges udført punkt for punkt på den kun 200-årige historie om George Washington og USAs uafhængighedskrig, er konsekvensen et "resultat" vildt afvigende fra den veldokumenterede historiske virkelighed.

24. Når litteraturhistorieforskning bliver mere optaget af formen end af indholdet, bliver litteraturteoretiske og strukturanalytiske metoder mindre objektive: Hos de amerikanske forskere, Phyllis Tribles i "The Study of the Book of Jonah" (Columbia UP, 1963) og G. Landes i "The Kerygma of Jonah" (Interpretation, 1967), kan enhver bedømme udfaldet, der åbent demonstrerer, at de - ud fra helt ensartede analyser af de samme tekstled i Bibelen - alligevel endte med hver sit stærkt påfaldende forskellige resultat.
25. En analyse af, hvad et stort udvalg af de kendteste og dygtigste eksperter inden for den indflydelsesrige tyske skole gennem 100 år hver for sig mener om Mosebøgenes tekster, er præsenteret i Joachim Hahn's værk "Das Goldene Kalb" (Frankfurt a.M. 1981, s. 142-143 og 266). (Jf. nærv. illstr. s. 58). Dette viser dem indbyrdes grundlæggende uenige i de fleste punkter:
 - Blandt disse mange autoriteter findes der foruden Wellhausen (1889) også Dillmann (1880), Driver (1911), Gressmann (1913), Eissfeldt (1922), Kittel (1923), Pfeiffer (1925), Beer (1939), Noth (1948), Lewy (1959), Bayerlin (1961), Seebass (1962), Davis (1967), Coats (1968), Schmid (1968), Jaros (1974) og Valentin (1978) m.fl. Især viser de stor uenighed om de enkelte sætningers tilhørsforhold til den ene eller den anden, tredje etc. kilde. Dog, hvis en teori er ekstrem rummelig, vil den dermed ophæve sig selv.

6: Forfatterskaber opspaltes til at optræde i flertal

Der er blevet iværksat et antal af forsøg på bevisførelse for, at Mosebøgerne ud fra deres indhold af beretninger, lovregler og kvad skulle være skrevet af mange forskellige forfattere. Her er det som om en forfatter var ude af stand til at skrive i mere end én stil, skønt det er elementært, at en forfatter, der skriver digte, også kan skrive prosa - ligesom f.eks. en jurist, der formulerer juridiske dokumenter, omstiller sin stil, når andre, f.eks. private, forhold skal optegnes.

Der kendes gennem historien en hel del forfattere, der har skrevet i afgjort forskellige stilarter beregnet for henholdsvis deres epos, digte og politiske skrifter. I det hele taget findes der næppe noget større litterært dokument i verdenshistorien, der kan karakteriseres som gennemført stilrent, men alligevel styres kildeforskningen af skrivebordsteorier med et stilens ensartetheds-ideal, der er utopisk.

Selv om Bibelen i afskrifter, ændringer og tilpasning kunne optage udtryk fra senere tider - f.eks. i Josef-beretningen - og ved en sådan senere redaktion helt kan være blevet farvet af denne senere tids præg, så fører det på galt spor at forveksle tidspunkterne for redigeringerne med selve alderen af det oprindelige forfatterskab; samt herudfra at konkludere, at de pågældende tekster først er skrevet på det tidspunkt, hvor disse ord og vendinger af senere dato var i omløb.

Men at lave et så kompliceret værk som Bibelen så sent som i 400-300 f.Kr. ville være ugennemførligt i praksis. Der er endda hypoteser - af bl.a. en semitisk ekspert i etiopisk, Edward Ullendorff (Wiesbaden 1971) - om at uregelmæssighederne i oldhebraisk skyldes, at endog selve sproget kan være opfundet af præsterne, dvs. et kunstprodukt og af sen dato. Jf. lige fra da amerikanske astronauter foretog

første månerejse i 1969, er der udgivet bøger og artikler, som med "en smuk hypotese" seriøst prøvede at bevise denne rejse som et kunstprodukt: "det hele foregik på Jorden, ved tricks, arrangeret i et filmstudie".

Men hvem ville finde på at opfinde en person som Moses, der opfandt en religion længe før der fandtes "religionsstiftere" (en nydannelse, der først kendes fra 600-tallet f.Kr.: Zarathustra, Buddha, m.fl.), og som herefter skrev om denne religion på et sprog, som mange tilhængere ikke forstod?

Der er en særlig baggrund for, at "5. Mosebog"s noget individuelle stil (påstået som "D-kilden") naturligt kan bero på, hvad denne tekst selv peger på: Nemlig at dens handling, der dækker udvandringens sidste måneder og forklarer Lovens pagt, *resumerer* for folket dets nyere historie samt fremlægger mange forhold, der var nødvendige især for den nye generation af israelitter, som på Moabs sletter var blevet misledt ved fremmedes/fjenders indflydelse. Dette fungerede desuden som en *peptalk* til hele folket, der stod over for endelig at begynde på invasionen af kanaanæernes land. Eventuelle yngre justeringer kan heller ikke her bruges til at anfægte alderen af tekstens ældste, oprindelige kerne.

Hurtigt bredte Wellhausens ideer sig som en regulær modebølge også til andre, dvs. ikke-bibelske, tekstforskningsområder. Dette kan bl.a. opleves ved nogle af de senere analyser af nordiske sagaer. Wellhausen-effekten bidrog også til, at Shakespeares forskelligartede skrivemåder er blevet påstået som resultat af op til 50 forfatters indsats.

Et typisk "litterærsyndrom" opstået om Homer kan illustrere problemet: Wellhausen-hypotesen brugtes især også af den preussiske forsker i oldgræsk, Wilamowitz. Han hævdede, at i Homers "Odysseen" var kapitlerne - eller kvadene - skrevet af en lang række forfattere på hver sin tid, f.eks. "den 9. sangs (påståede) forfatter", "den 10. sangs (do.) forfatter" etc., etc. Wilamowitz og hans tilhængere mente at kunne påvise, at den 23. sang i "Odysseen"s sidste del (der er 24 sange i alt) var skrevet i senere tidsaldr, fordi den er særlig forskellig fra de øvrige afsnit.

Senere i 1900-tallet holdt mange forskere på, at Homers to værker i hvert fald havde hver sin forfatter. Det var blevet bemærket, at Odysseens forfatter kendte Illiaden meget godt (uden at den ligefrem citeres direkte), mens det omvendte forhold ikke synes at fremgå hos Illiaden.

Med Homer i så fald begrænset til to forfattere og ikke et større antal skribenter, er næste spørgsmål, om de cirka 30 års forskel, der synes at være mellem Illiaden og Odysseen, mest naturligt måtte skyldes den yngre og ældre udgave af samme forfatterpersonlighed. Hermed demonstreres reelt en fuld *parallel til akademisk-teoretisk problematisering af Moses' forfatterskab til Mosebøgerne*, hvoraf som nævnt især den seneste del/bog viser lidt ændret stil.

Studiet af oldgræsk sprog og kultur var det førende, mest ansete og mest autoritative fag, og mange forskere fulgte trop. Banale fejl i de gamle afskrifter af oldtidsteksterne blev gjort til ledetråde for påståede stilarter og forfattere. Men f.eks. franske eller serbiske middelalder-epos'er, der ikke kan mistænkes for falskneri og skjult indbygning af andre kilder, er lige så fyldt med såkaldte 'fejl' som Homers "Ili-

aden" og "Odysseen".

Hvad der med rimelig sikkerhed vides, er, at værkernes ældste kerne (måske mundtligt gengivet), som handler om Troja-tiden i 1200-1100-tallet, anses at stamme fra *før* et af de ældste fund med græsk alfabetskrift overhovedet. Nemlig fra en vase fundet på den italienske ø Lipardi, og som med arkæologisk vedtaget datering er fra 800-tallet f.Kr. - hvor indskriften er et citat fra Illiaden.

Visse af Wilamowitz' ideer om de oldgræske værker er stadig i brug, skønt for længst afgørende modbevist af bl.a. en række amerikanske forskere og især af breve fra hitittiske arkiver (nu i Berlin) fra Trojas forbundsfælle kong Hatusa: *fra selve tiden* for handlingen i Homers "Iliaden". Det burde revolutionere synet på Homer, da brevene indeholder et væld af de fra hans værk så kendte person- og stednavne fra Troja, dvs. Ilia, Uil(u)ia; bl.a. denne bystats prins Paris, som både arkiverne og Homer også nævner, dog ofte mest under sit ekstra navn Alexandros Ilion. Bl.a. omtaler Homer en hjælm lavet af hugtænder fra vildsvin - så helt usædvanligt, at forskere bedømte det som digteriske fantasier. Men netop en sådan hjælm fra 1100-tallet f.Kr. er fundet ved den såkaldte Agamemnons grav, dvs. præcis tiden og stedet for Iliadens udgangspunkt.

John Kraft, professor ved University of Delaware, med 20 års erfaring i græsk topografi og geologi, har påvist, at Homers landskaber i Iliaden passer i mindste detalje med Trojas topografi for 3000 år siden. Også f.eks. den i nutidens hævdede havbund, hvor man fra byen Troja ifølge Iliaden kunne se direkte ned til skibe på stranden. En række eksperter, også i linguistik og historie, støtter dét de geologiske udgravninger viser - at Iliaden ikke er "bare en legende": "Vi kan bevise, at landskaberne eksisterer" (Geology, Journal of the Geological Soc. of Am., March 2003).

Ligeledes da forskerne Ventris & Chadwick, der løste linear-B skriftens gåde som værende med mykensk sprog, fandt, at i denne skrift fra Kreta 1500-1400 f.Kr. kan der læses homeriske navne såsom Akilleus og Hektor. Ifølge dette var Homer en bruger af konkret historisk stof snarere end en opfinder af totale fiktioner. - Desuden ignoreres, at den græske filosof Heraklit blot 150 år efter Homer omtaler, at dennes brug af mytens *form* var *kun* beregnet for tekstens iklædning for at skabe allegorier.

Skønt selve de hitittiske arkiver således anvender dobbelt-navne for en og samme person: prins Ilion (opkaldt efter sin stat) og prins Paris, ses dette faktum ofte ignoreret. Her f.eks. hæfter visse forskere sig ved en systematisk optælling af steder og heltes navne og bruger så resultatet som "bevis" for, at Homers beretning om denne prins var en sammenskrivning af flere kilder (fem kilder er foreslået). Homer bedømmes derpå som værende ikke-eksisterende, en sagnfigur, dvs. parallelt med teologers bedømmelse af Moses - i stedet for at få øje på Homer, som fra ældre konkret stof inden for forskellige dialekter, har samlet realhistoriske baggrunde for sin inspirerede fremstilling.

Selv om Homers kvad kan skifte mellem græske dialekter - ikke usædvanligt i sig selv og ikke bevis på, at værket har flere forfattere - er grundbestanddelen jonisk. En påstået stilændring i "Odysseen"s sidste sang skyldes blot, at en stor del er resume: *Præcis som det er tilfældet med "5. Mosebog"*.

For også "5 Mosebog" er netop kendt for *en særlig* stil, der ligeledes er naturlig pga. dens referat af Moses' taler i direkte form (undtagen en afsluttende tilføjelse om Moses' død). Det er samtidig indlysende, at efter et forløb på ca. 40 år er hans nye skriftsprog forbedret og udviklet i denne, den sidste bog. (Jf. et kendt eks., Sigmund Freud skiftede til anden (ny) stil med sit sidste værk - der i øvrigt var om Moses).

Mange handlinger og forhold omtales to gange i samme afsnit i de forskellige bibeltekster, og især sådanne tilfælde ses jævnligt bedømt som værende sammensat af flere kilder. Tidligt var Johs. Pedersen i sit værk "Israel" (I-IV, 2. ed., London 1934) netop på vagt over for de hypoteser:

"... vi har Gang på Gang set, at man i høj Grad har overdrevet Dobbeltthedernes Betydning, og at Fortællingerne danner en naturlig Sammenhæng. Gudsnavnenes Vekslen er ofte ret vilkaarlig og derfor intet paalideligt Kriterium. Det er derfor tvivlsomt, om man overhovedet i Genesis ("1. Mosebog") kan regne med Jahvisten og Elohisten som to sammenhængende Kildeskrifter ...". Bibelteksterne viser en variation i ordvalg eller sætninger, ligesom en god fordragsholder kunne gøre det, og er ikke ukendt i ældre tekster, der ofte overtog stilen fra mundtlig stil. Men i de mange tilfælde kan denne redundansform også have helt andre og særlige årsager - f.eks.:

I midten af 1900-tallet har flere teologiske forskere, uanset deres eventuelle forhold til 'dokumentar'teorien - Mowinckel, Noth, Pedersen, von Rad, Weiser m.fl. - bestyrket, at flere af fortællingerne i Mosebøgerne var *givet form til kultisk brug*.

Netop ved (mysterie)kultiske tekster var *flerdobbelt tydning* yderst udbredt. Det ses ofte at være i denne mere underkendte side af tekstens kultiske funktion, at en af de oprindelige årsager kan søges til, at de ældste bibeltekster nu i vor tid giver forskningen indtryk af at være "syet sammen" af et overtal af forskellige traditioner.

Fakta om bl.a. "*fabrikationer*" og *dobbeltnavne*:

26. I Tell el-Amarna er fundet breve fra 1400-talet f.Kr. fra Kanaan, og de nævner navne som Benjamin, samt Joshua (*Iashuia*) og stednavne velkendte fra bl.a. "Joshuas Bog", hvis indhold også ifølge Biblens egen kronologi er netop fra samme tid.
27. I brev nr. 256, er byen Pella (netop i Jobs distrikt) omtalt sammen med det egyptiske navn *A-ia-ab*, dvs. Job (på hebraisk som *Ajwb*). De navne er fra J.A. Knutsons oversættelse 1907-1915, et stadig anerkendt standardværk (også efter ny oversættelse), og hans oversættelse af navne er aldrig blevet bestridt. Alligevel blev de totalt afvist - dog aldrig med noget bevis - at kunne forbindes til Biblens periode. Fortsat ignoreres disse data, skønt de viser navnene som kendte og i brug i pågældende tider.
28. I teologiforskningen fastholdes ofte, at dobbelte navne og betegnelser, såsom Jahweh/El og Jakob/Israel eller de mange dobbelte gengivelser af begivenheder, lokalnavne og lovtekster er bevis på, at flere kilder er sat sammen til ét dokument. Havde Wellhausen og efterfølgerne blot vidst dengang, at dobbeltformer var almindeligt brugt og yndet allerede i Mellemøstens ældre tek-

ster ved navne, begivenhedsomtale og i kvad! Dette er bl.a. påvist af strukturalisten Claude Lévi-Strauss. Det er en kendsgerning, at i *Babylon og Egypten, og hos hititterne, var det udbredt, at guders og kongers navne optræder i dobbeltformer*.

29. Under forskernes vekslende tvivl om historisk plausibilitet i de ældste tekster, Mosebøgerne, har bibelforskningen jævnlige set bort fra den kendsgerning, at bibelteksterne kan informere *specifikt* om personer, tid og sted, præcis ligesom det kræves til juridisk bevisførelse i retssager - dvs. i modsætning til legender og eventyr, hvor faktorerne baggrund er uklar.

7: Modreaktionen

Fra starten fremsattes kompetente - dog mest overhørte - indsigelser mod således at opløse de ældste bibelberetninger. Den tyske skole blev tidligt karakteriseret af W.F. Albright's kollega, den amerikanske semitolog Melvin Grove Kyle i dennes "Moses and the Monuments" (London 1920), som:

"... dogmatisk, arbitrær og ultra-semitologisk ...".

Ligeledes angiver førstnævnte egyptolog Kenneth A. Kitchen, i sit værk "Ancient Orient and Old Testament" (London 1966), at:

"...Ingen steder i den gamle Orient findes noget kendt sidestykke til elaboreret historie dannet af fragmentariske tekster fra forskellige forfatterskaber..., sådan som teorien vil påstå. Og ligeledes, ethvert forsøg på at anvende disse 'dokumentar'teorier på gamle orientalske værker, der har en kendt historie, men indeholder samme litterære fænomener, resulterer i regulære absurditeter ...".

At 'dokumentar'teoriens påstand om en sammensyning af forskellige kilder kan være galmandsværk, hvis den anvendes på en hvilken som helst anden oldtidslitteratur, har også været berørt af autoriteter - selv om de bifaldt dele af selve teorien - nemlig U. Cassuto, Y. Kaufmann samt Moshe Greenberg og E.A. Speiser. Og især af William W. Hallo, der også udtrykte det præcist, i Journal of American Oriental Society (110:2, 1990, s.187-199), allerede fra starten med sin afhandlings titel: "The Limits of Scepticism".

Endelig har de mellemøst-arkæologiske eksperter Cyrus W. Gordon & Gary A. Rendsburg i deres værk "The Bibel and the Near East" (4. ed., New York 1997, s. 34 og 123n) påpeget, at selv når Mosebøgernes forskelligartede materiale betragtes som forskellige kilder, så fremgår det alligevel, at:

"... Arbejdet med at afdække sådanne tidligere kilder er misledende. Det faktum står fast, at det eneste vi er i besiddelse af, er slutproduktet, og alle analyser af bibelske tekster burde arbejde ud fra den virkelige tekst - ikke fra hypoteserede eller rekonstruerede kilder. Ydermere er der, som nyere studier har påvist, meget mere enhed i den bibelske beretning, især "1. Mosebog", end der er ikke-enhed ...".

Denne orientalist og sprogforsker Cyrus W. Gordon *afviser* - på linje med J. Montgomery, M. Margolis og W.F. Albright - "ideen om tidlig israelitisk religion og sam-

fund som værende såkaldt primitive og uden litterær tradition". Angående citatet ovenfor fastholder Gordon allerede i sit værk "Higher Critics and Forbidden Fruit" (New York 1959, 1966) at tage de gamle tekster netop på deres egne betingelser i stedet for at tvinge dem ind i et fremmed system som her 'dokumentar'teorien med J-, E-, P-, D-kilderne.

Gordon kalder disse "kilder" for *rene "kunstprodukter"*; mens han regner den i Bibelen nævnte "Jashars Bog" - et nationalt epos der fremlægger en heroisk hebræisk historie fra Joshua til David - for et sandt kildeskrift.

Hans synspunkt var for avanceret for en stor del af forskningen, så han blev stempet som en videnskabelig "fundamentalist". Især da han afslørede, det forhold, at meget materiale, der hævdes at eksistere som P-kilde, var af langt tidligere dato, noget var endda før-mosaisk.

I den tyske skoles tekstdeling vil "5. Mosebog" ("Deuteronomium") tilhøre den teoretiske D-kilde og skal ligesom P-kilden ("Præsteskriftet") ifølge Wellhausen ansettes til en meget sen dato, 600-300-tallet f.Kr.

På baggrund af den senere forøgede viden på disse områder er denne antagelse blevet kvalificeret modgået af den polsk-israelske forsker Yehezkel Kaufmann (1889-1963) og andre autoriteter; hans facts er yderligere underbygget af senere arkæologiske fund. Men alligevel forskes der videre, som om disse ændrede forudsætninger end ikke eksisterede.

Imod flere af Wellhausens hypoteser kom tidligt ofte den stærkeste modstand fra Uppsala-skolen, der især var repræsenteret af den svenske teologiforsker Ivan Engnell, som ("Bibel" i Svensk Bibelsk Uppslagsværk, 1966) konkluderede:

"... det er formålsløst at prøve at isolere 'dokumentar'kilder, for disse eksisterer ikke ...".

For i hypotesen om 'dokumentar'kilder tabes *sammenhængens betydning*.

Ligeledes kritiserede den danske autoritet Johs. Pedersen i sit førnævnte værk "Israel" overdrivelserne, især hvad angår "Præsteskriftet", altså den hypotetiske P-kilde - og lod forstå, at i virkeligheden:

"... kan det ikke betragtes som sikkert, at det ("Præsteskriftet", *ed.*) udgør et selvstændigt, sammenhængende Skrift ...".

Han resumerer om de to kilder J- og E-:

"... Delingen af det øvrige Stof mellem de to Kilder, Jahvist og Eloist, maa anses for meget tvivlsom, da den ofte beror på en Miskendelse af Fortællingerne Art og indre Sammenhæng ...".

Ligeså oplyser "Encyclopaedia Judaica"s hovedredaktør, semitologen Louis Isaac Rabinowitz (vol. 13, Jerusalem 1971) under emnet "Pentateuch" (Mosebøgerne), at det påståede indhold af P- og D-kilder etc. mest kun vil bero på forskelle i udtryk og sproganvendelse, således at:

"... det er umuligt at bestemme, hvilken (P- eller D-kilde) der har prioritet, eller hvilken der er senest fremstillet, på basis af disse udtryk, fordi det er umuligt at differentiere strata i bibelsproget fra det første tempels periode ...". (Generelt anses templet for bygget ca. 970 f.Kr., *ed.*).

Den canadiske forsker Frederick V. Winnett oplyser i sin afhandling "Re-examing the Foundations", Journal of Biblical Literature (vol.84, 1965, s.1-19), at:

"... (det er demonstreret, at) J-E-hypotesen er uden fundament, når det angår "2. Mosebog" og "4. Mosebog". Mine senere studier af "1. Mosebog" har kunnet tjene til at bestyrke, at denne konklusion er korrekt. Volz og Mowinckel har også udtrykt det synspunkt, at opfattelsen af J og E som to parallelle fortællinger ikke kan opretholdes ...".

I "The Interpreter's Dictionary of the Bibel" (New York 1965) skriver en anden amerikansk semitolog, David Noel Freedman, under opslagsordet "Pentateuch", at:

"... der er kun lille tvivl om Mosebøgernes (og tidlige profetskrifters) relative ælde jævnført med andre af det Gamle Testaments bøger ...".

Flere af Qumranteksterne, Samaritanerbibelen og den Græske Bibel (Septuaginta) har en hel del indbyrdes samstemmigheder i visse tekstafsnit og synes her på en række punkter at gå længere tilbage end den Hebraiske ("masoretiske") Bibel. Parallelt hermed angiver Freedman i sin tekst, at:

"... (denne baggrund) destruerer en skandinavisk påstand om en meget sen sammenstilling af teksterne ...".

Om det udvidede problem med et stadig øget antal påståede kilder påpeger Freedman videre, at:

"... nettoeffekten af den minutøse undersøgelse af kilderne har været, at 'dokumentar'teorien er blevet omtåget... der er alt for mange 'dokumentar'kilder ... 'dokumentar'kilderne synes at være kompilationer i sig selv fremfor originale kompositioner ...".

Samtidig hermed erklærede den amerikanske semitolog William F. Albright ("Archaeology and Christian Humanism", 1964) - kendt for at have disciplineret bibelarkæologi til at blive mere videnskabelig og respekteret - at:

"... man er gået tilbage til generelt at anerkende, både i store træk og reelle detaljer, nøjagtigheden af Israels religiøse historie... Vi kan konkludere, at vi nu igen kan behandle Bibelen fra begyndelse til slutning mere som et autentisk religionshistorisk dokument ...".

Ligeledes har resultaterne fra andre forskningsgrene også affødt en forståelig modstand mod 'dokumentar'hypotesen og dens udløbere.

Fakta om hypotesernes mangler:

30. Hypoteserne om hebraisk som et muligvis opfundet sprog er i stærk modstrid med, at Mosebøgernes hebraisk, f.eks. Balaam-afsnittene - og også i "Jobs Bog" - er genuint arkaisk hebraisk i lighed med tekster på arkæologiske fund helt tilbage til før 900-tallet f.Kr.
31. At Moses ifølge Bibelen var gift med en kushitisk/midianitisk kvinde, viser, at Moses-beretningens tekst er fra et meget tidligt tidspunkt, idet han allerede under udvandringen med dødsstraf forbød folket at have samkvem med midianitiske kvinder (om end midianitkvinder tidligere var skånet for henrettelse). Senere præster ville næppe have opfundet en beretning med dårlig prestige for de-

- res store lovgivers ægteskab med en fjende.
32. Moses forbød folket at opstille og tilbede hellige pæle og at tilbede afbildninger. Men Moses selv opstillede en pæl med kobberslange, som folkets syge skulle se på og blive helbredt. Israelitternes midianitiske fjender havde kobberslangekult, og egyptiske gravbilleder viser præster med slanger. Først 700 år senere (ifølge Bibelens kronologi) fjernedes Moses' slange fra templet i Jerusalem. Den senere jødedomms præster ville næppe have opfundet en religionsstifter med hvad der synes at fremstå som billedkult og lovbrud.
 33. Moses anses som den første og største profet. Men at han i starten afslog og forsøgte at unddrage sig at anføre folket - samt hans skarpe diskussioner med Jahweh - var uhørt for de fleste senere profeter i Bibelen. Det kan bestyrke, at Moses-teksternes kerne er af tidlig dato, da det ville være formålsløst for præsterne at opfinde en sådan type "helt" og profet.
 34. En særlig ubalance kan afsløres ved en til dette formål udført statistik med optælling af ord uden for de bibeltekster, der specielt omhandler Moses eller David (dvs. Mosebøgerne og visse kapitler i "Samuels-", "Konge-" og "Krønikebøgerne"). Nemlig at i hele resten af Bibelen - redigeret under Ezras ansvar fra 400-tallet - hvor forløbet endda er inden for meget kortere historisk tidsrum end helt fra Moses' tid: er *David nævnt 5 gange så ofte som Moses*. Men i græsk og romersk tid kom der fornyet interesse for Moses, og mens nogle jøder ventede en messias af netop Davids type, så ses Jesus selv at proklamere vigtigheden af igen at lægge vægt på Moses' lære. Intet tyder da på, at Moses-teksterne er et sent og kunstigt produkt fra præsternes periode efter 400 f.Kr., for der var netop kun sparsom omtale af ham helt frem til Moses-interessens *revival* samtidig med Qumrantiden og hermed også på Jesu tid.

8: Litteraturteorier fulgte ikke arkæologien

Indvielsesritualer og *mysteriekultisk ceremoniel* brugtes udbredt i talrige sammenhænge inden for de gamle samfund, men er mangelfuldt repræsenteret inden for historisk eller teologisk bibelforskning. Selv på flere tusinde års afstand af disse kulturs ritualer kan denne betydningsfulde faktor hos de gamle kulturer ikke overses i deres historie, men kan derimod medvirke til at forklare mange mindre forståelige hændelser i Bibelen som andet og mere end "legende" og "litterær digtning".

En international semitologisk autoritet, den tidligere nævnte Umberto Cassuto, har fremhævet Bibelens mangelfulde oplysninger om Moses' forældre (i episoden med Mosesbarnet på Nilen) som en *litteraturmæssig* indsat virkning, stilistisk af høj "kunstnerisk" værdi. Dette skønt nutidig *literary taste* næppe er velegnet til at bortforklare denne - netop i Bibelen - så usædvanlige mangel ved introduktionen af en hovedperson.

En af de hyppigste fælder er derfor blot at betragte bibelteksterne som litteratur, f.eks. som sagnroman eller folkeeventyr. Alligevel gør flere teologiske forskere dette, og bruger her flere former for semiotik med analyse ud fra moderne - igen mest anakronistiske - litteraturteoriens metodologi: Med betydningsstrukturer, litte-

rære motiver og strategier, rollefunktioner, semantisk differentiering, transformationsproblematik, poststrukturalistisk læsning og diskursive refleksioner om morfemniveau, æstetik- og empatifaktorer, subbiografisk fragmentering etc., etc. - fremmedgørende elementer i en overrepræsentation, der taler for sig selv.

For dette overvældende, ofte selvrefererende hyperapparat er ikke primært designet til at kunne fungere pålideligt med fremmedartede meddelelser fra fjerne tiders uklare kulturer. Eksempelvis er det et faktum, at religiøse tekster kun vanskeligt kan litteraturanalyseres.

På det seneste er teksterne udsat for bearbejdelse med læsestrategier, dekonstruktivisme, skeptisk pragmatisme, opløsning i tænkte forlæg og ditto udviklingsfaser - samt analyse ud fra synsvinkler, der er enten f.eks. marxistisk litterær, freudiansk, feministisk politisk, eller ud fra synet på Heideggers strukturer eller Jungs arketypiske modeller - *ad lib*.

Religionens særlige mystik reduceres til litterære gåder, og kultisk ritus forvandles til folkloristiske vanemønstre. Al respekt for formålet med teksternes oprindelige meddelelser drukner her, hvis litteraterne *ikke også i mindst samme omfang* som litteraturanalysen inddrager historie, arkæologi, sprogvidenskab, religionshistorie, kulturhistorie og antropologi. Jf. religionshistoriker Seymour Cain, v/"Bibel" i The New Encyclopaedia Britannica (Macropaedia, 14, 1987, s.274), om Bibelens skrifter:

"... Den arkæologiske kritik er blevet tilbøjelig til at bekræfte pålideligheden af de udpræget historiske detaljer (i Bibelen) fra selv de ældste perioder, og til at devaluere teorien om at Mosebøgernes beretninger blot er afspejlinger af en senere periode. De nye metoder for kritik har bibragt en direkte opmærksomhed på det liv, og den erfaring og religion, som Mosebøgerne udsprang af, og på at indtage et mindre statisk og litterært syn på de fastlåste 'dokumentar'-kilder ...".

Dette at Bibelen skulle opfattes som blot et litterært digterværk, modstrides endda stærkt af en lang række *konkrete* veldokumenterede forhold:

Fakta om Bibelens *påståede fiktive* baggrund og indhold:

35. Gamle semitiske navne, kendt i Bibelen, var kendt i Egypten i 1460 f.Kr.: navnene Jakob og Josef findes i Tuthmosis III's Theben-inskriptioner.
36. Navnet Kaleb findes i en inskription fra cirka 1500-1450 f.Kr. i Gezer, dvs. netop i overensstemmelse med, at Kaleb (person og/eller klan) nævnes i Bibelen i forbindelse med de sydligste områder i Palæstina.
37. Navnene Hur og Manasse findes i inskriptioner fundet på Sinai, begge dateret cirka 1500-1450 f.Kr. Alle disse navne (jf. også pkt. 3 og 4), som Bibelen nævner i forbindelse med exodus, bl.a. undervejs på ruten hen over Sinai - er dermed tidsmæssigt i overensstemmelse med en tidlig datering af exodus. Fundene viser netop, at disse navne ikke kan være opdigtede til brug for en hypotetisk sen fremstilling af Mosebøgerne efter 400 f.Kr.
38. Desuden findes Benjamin-navnet, *ben(e) jamina* i de kongelige arkiver fra

1700-tallet f.Kr., udgravet i Mari: her genfindes andre lignende kendte navne som i Bibelen, bl.a. David. Også vest herfor, i Ebla i Syrien, blev i 1967 fundet forskellige tavler fra 2000-1000 f.Kr. med hebraiske navne: Ismael, Adam og igen Daud (David) samt Eber.

Fakta, mindre Torah-relaterede - om Bibelens *påståede fiktive* baggrund:

39. Navnet Balaam skrevet i Deir 'Alla-væggen, nær Jordans østbred, er fra 900-tallet f.Kr. - ligesom også gudsnavnet Jahweh sammen med Israels konger Omri's og Akab's navne inskriberet på moabitterkogen Mesha's sten (fundet 1868 i øst-Jordan nord for Arno-dalen). Derfor er disse kongers navne, der findes i "1. og 2. Kongernes Bog", ikke "opdigtede" til en påstået sen bibelskrivning efter 400 f.Kr.
40. Tidligt blev det afvist, at en i Bibelen flere gange nævnt assyrisk by Ninive nogensinde havde eksisteret andet end som en myte, fordi ingen i Mellemøsten kendte den. Men i 1849 udgravede Henry Layard ved Kujundjik ruinerne af Ninive og her især kong Sankerib's (Sennacherib) palads. På dets vægge fandtes afbildet og beskrevet Sankeribs erobring, 701 f.Kr., af en af den jødiske kong Ezekias' byer, Lakish: - delvis samme episode er gengivet i Bibelens "2. Kongernes Bog" (17-19).
41. Forskerne tog tidligt Bibelens omtale af et komplet ukendt folk, hititterne, som bevis på, at dette folk var opdigtet, indtil udgravninger i Tyrkiet ved Boghazköy i 1905 blotlagde hititternes hovedstad og deres kultur.
42. Endnu sent i 1990'erne ses forskere afvise også Davids eksistens og påstå, at jøderne opfandt David for at have en imperiebygger ligesom Alexander (d. 323 f.Kr.): - en vildledning, da David intet imperium skabte - og især fordi et sejrsmonument fra 800-tallet f.Kr. af basalt, endda opstillet af Israels syriske fjender aramæerne 100-150 år efter David, er inskriberet med "Israels konge" samt "Davids hus", *bjtdwd* (det udtryk findes 25 gange i Bibelen, især om Davids dynasti der var herskere i Juda).

Stenen er udgravet 1993 i Tel Dan i Nordisrael. Fundet af navnet blev betvivlet, og det ville ødelægge en stor forskergruppes historiemodel, hvori David kaldes ikke-autentisk, især fordi han indtil da ikke fandtes omtalt uden for bibelrelaterede kilder. Altså skulle *bjtdwd* snarere være (de teknisk set ligeså korrekte) udtryk som '(guden) Dods hus' eller 'kædelhuset' (køkken) til trods for at det umulige i, at en sejrstele skulle berette om at have besejret/erobret et køkken. Men navnet kunne evt. også være en titel.

De mere særprægede tolkninger blev udelukket, da arkæologen Avraham Birham's fund med inskriptionen blev sat i sin sammenhæng, ved at han 1994 fandt to yderligere fragmenter af basaltstelen, inskriberet med navnet på Judas konge Ahaziah (repræsenterede traditionen om Davids hus) - og Israels konge Jehoram. Denne kæmpede ifølge "2. Krønikebog" (22,5) mod Assyriens konge, der vandt og lod stelen opstille. Men også på Moabitter- eller Mesha-stenen, fra Jordans østside, findes dette udtryk "Davids hus". Jf. bl.a. Andr, Lemaire's "House-of-David; Restored Moabite Inscription", i Biblical Archaeology Revi-

- ew (20;3, 1994, s. 30-37). (Jf. nærværende illstr. s. 126).
43. Det blev længe påstået, at bibelforfatterne havde opfundet en ellers ukendt farao Shishak, indtil egyptologer fandt beviser for denne farao Sheshonq I (se også pkt. 57) både i Theben i Egypten og i Megiddo i Israel.
 44. Flere andre historiske faraoner er nævnt i Bibelen, f.eks. Tirhakah (Taharqa), Nechoh (Nekau II) og Hophra (Apries) er blevet konkret identificerede og koordinerede historisk inden for netop 700-600-tallet f.Kr., hvor de tidsmæssigt præcist også forekommer i bibelberetningerne.
 45. Bibelen nævner kong Ezekias' kanal til Gihon-kilden. En sådan kanaltunnel under Jerusalem blev genfundet i 1867, og i 1880 den tilstødende tunnel med Ezekiels indskrift om konstruktionen; 700-tallet f.Kr. (nu i Istanbul Museum).
 46. Byen Lakish blev igen, i 500-tallet f.Kr., angrebet af en babylonerkonge (Nebukadnezar) ifølge Bibelens "Jeremias' Bog". Overensstemmende med dette er der i Lakish udgravet mange breve skrevet (på potteskår) forud for slaget: I brev nr. 3 nævnes de vigtige personer Elnathan og Hoshaoah, hvilke netop er nævnt hos "Jeremias", hvor yderligere flere af de fundne navne direkte kan genfindes, f.eks. Gemariah, Neriah og Jaazaniah. Fra den tid er her fundet et segls prægetryk i ler med teksten "Gedaliah, herskeren over huset". Flere personer i Bibelen bærer navnet Gedaliah, bl.a. den af Nebukadnezar indsatte guvernør over Judæa.
 47. Den tyske assyriolog E.F. Weidner fandt 1933 i Nebukadnezar's tekst fra Babylon 592 f.Kr. navnet: "Jojakin (*Ja'-u-kinu*), konge af Juda (Jahud)". Igen som ovenfor: Arkæologien verificerer plausibelt en hel række bibelske personer, f.eks. netop denne kong Jojakim i Bibelens "2. Krønikebog".
 48. Babylons kong Belsazzar, nævnt i Bibelen, blev af flere fremtrædende, bl.a. tyske, forskere afvist som opdigtet og som udslag af forfatterens fantasi. Men senere arkæologiske fund fra det sydlige Irak viser hans historiske eksistens som kong Nabonid's søn og co-regent, der af dennes kongelige far blev betrukket kongedømmet, men kun levede kort tid.
 49. Fra en koloni med jødiske lejetropper i 500-tallet på Nil-øen Elephantine i Øvre Egypten blev der i 1903 på selve øen fundet en mængde breve skrevet på aramaisk - heri nævnes Sanballat, Samarias guvernør: han findes tilsvarende i Bibelen, i "Nehemias Bog" (4,1).
 50. I et slag udkæmpet som tvekampe kort før 1000 f.Kr., i "2. Samuels Bog" (2,14-16), berettes om den specielle kampfåde, der er totalt uforståelig for nutiden. Og denne del af bibelteksten blev så afvist som upålidelig. Arkæologen Yigal Yadin har på et relief fra Tell Halaf nordvest i Mesopotamien genfundet denne, dengang udbredte, men først nu ordret forståelige form for tvekamp - som dermed er verificeret. Jf.: Yigal Yadin, i *Journal of the Palestine Oriental Society* (21, 1948, s. 110-116),

9: Historiske fakta bestyrker tidlig datering

'Dokumentar'teorien og især dens udløbere indførte en *hyperkritisk holdning over for gamle kilder* og en næsten *uhæmmet passion for sen datering*.

Blandt arkæologiens mangfoldige dateringsformer, der anvendes til den historiske baggrund for bibelteksterne - inklusive de nyere og nyeste - findes: C-14 metoden, keramisk datering, termoluminiscens, glaciologisk datering, pollenanalyse, palæobotanik og dendrokronologi. Men der ses meget sjældent anvendt *astronomisk datering*, som dog er den mest specifikt præcise tidsbestemmelse, der kendes.

Den teologiske forsker Martin Noth - skønt tilhænger af teorien om Bibelen som sammensyede kilder af ret sen dato - fremhæver i sit værk "The Old Testament World" (1966, s. 272) denne metode som den mest velegnede, præcise og specificerende til *absolut* kronologi; til forskel fra *relativ* kronologi, der "blot" fastsætter historiske begivenheders rækkefølge.

Det er lykkedes ud fra babyloniske kongers astronomisk veldaterede regerings-tider efter 700 f.Kr. at datere samtidige konger i Israel. Dog kan det være et problem, at astronomisk brugbare data sjældent ses i andre kilder. Men mulige daterbare formørkelser af Sol eller Måne blev desværre udelukket fra undersøgelse, da de pågældende forskere, der ville bruge denne metode, uden videre har antaget, at oldtidens mennesker kun interesserede sig for den type (mindre hyppige) formørkelser, der var totalformørkelser.

Ved tidligere tidsfæstelser end hos de pågældende babyloniske konger er dateringen af f.eks. israelitternes udvandring fra Egypten problematisk. En folkegruppe på vandring i en periode efterlader sig ikke nødvendigvis arkæologiske spor. Så derfor kan det på ingen måde udelukkes, at en hebræisk/israelitisk invasion i Kanaan-Palæstina virkelig fandt sted.

Også selve invasionen afvises af mange forskere på grund af mangel på spor fra en stor folkehær gennem landet. Men forskere, bl.a. en elev af W.F. Albright, den amerikanske semitolog George Mendelhall, påviser nogle sprogligt afgørende forhold ved bibeltekstens angivelser: At det var en relativ mindre - og dermed mere "sporløs" - folkegruppe, som Moses førte til Kanaans land.

En hyppigt benyttet fremgangsmåde for dateringen er at forbinde Bibelens omtale af to nordegyptiske byer, *Ra'am'ses* (*Rameses*), og *Pi'tom*, med israelitternes ophold i Egypten; samt at antage, at Ra'am'ses, hvor israelitterne ifølge Bibelen var sat til tvangsarbejde, var opkaldt efter farao *Ramses II* i 1200-tallet f.Kr. Men uanset hvilke byrester, der er blevet foreslået som oldtidsbyen Ra'am'ses, er de ud fra et forbedret analysegrundlag fundet at være af ældre dato - og er derfor ikke oprindelig opkaldt efter denne farao. Lignende gælder byen Pi'tom, hvis navn også er fra meget senere tid.

Den udbredte antagelse, at Moses-tiden var samtidig med netop Ramses II, dvs. 1200-tallet f.Kr., stammer især fra en ældre misforståelse, opstået da en af de første betydelige egyptologer, tyskeren Karl Richard Lepsius, udgav en bog om Egypten, "Reise vom Theben ..." (Berlin 1845, London 1853), med en tidstavle med denne angivelse af historisk samtidighed. Siden viste det sig, at Lepsius med det dengang utilstrækkelige materiale havde dateret Ramses II næsten 300 år for tidligt, dvs. til 1500-1400-tallet f.Kr. Men nu var det blevet vidt udbredt, at "Moses var samtidig med Ramses II".

Så da egyptologerne senere med bedre kendskab omdaterede Ramses II til 1200-tallet f.Kr. - blev *dateringen af Moses automatisk flyttet med*. Misforståelsen bredte sig og blev ukritisk citeret videre. Herefter opfattedes det af mange nærmest som en sandhed, at Moses ligesom Ramses II levede i 1200-tallet f.Kr. - hvilket er indgået temmelig uudryddeligt i litteraturen. *I 150 år er det reelt ikke opdateret.*

Fakta om dateringen af Bibelens ældre begivenheder:

51. Filistrene påstås omtalt for tidligt i Bibelen, mens forhold, der viser dem før i historien end hidtil antaget, negligeres - f.eks. navne på pelasgere (filistre) i Tuthmosis III's inskriptioner i Theben før 1460 f.Kr.
52. Nogle teologiske skoler hævder, at kanaanæerne og israelitterne aldrig eksisterede, men er "opfundet" af senere præster. Men farao Amenhotep II's inskription ca. 1445 f.Kr. beretter, at han tog 3.600 'apru ('hebræere', jf. pkt. 63) og også andre folk til fange i områder i Palæstina. I 1990'erne gjorde arkæologen Lawrence Stager fund fra en sådan tidlig kanaanæisk kultur.
53. Også indskriften på farao Seti I's basalt-stele, cirka 1300 f.Kr., beretter om overvindelsen af 'aprufolk i just kanaanæiske distrikter. Seti I omtaler på sejrslisten for (gen)erobrede byer i Kanaan-Syrien tilmed et område kaldet *Asar (i-s-r)*, hvis distrikt ifølge Bibelen er beliggende i netop (Nord)Kanaan. At det eventuelt var hos den israelittiske stamme Asher, blev totalt afvist, alene fordi stavning ikke er totalt ens - *s* på egyptisk for *sh* på hebraisk - skønt den variant er naturlig for to forskellige sprog.
54. Navnet "Israel" er ikke et sent påfund, men kendes især fra farao Merenptahs inskription fra ca. 1225 f.Kr. (fundet af Flinders Petrie 1896): "... Ashqelon er taget til fange(r) ... Gezer taget ... Israel ødelagt".
55. At det *ikke* er tilfældighed, viser endnu en Merenptah-stele med "Israel" - Spiegelbergs fund (begge i Cairo Museet). Ramses II's søn Merenptah regerede 10 år (1228-1218 f.Kr.). Det modgår *lowdaterings*hypoteserne, i hvilke israelitterne startede 40 års ørkenvandring under Merenptah, "den nye hårde farao": Så hvordan kunne Israel omtales som et folk i Kanaan, når dette folk ifølge de teorier endnu ikke var ankommet og bosat i landet?
56. I en ældre Ugarit-tekst ses navnet *Abram* (jf. Abraham) forbundet med bl.a. Egypten (se også nedenfor i pkt. 57), i Text 2095:2,4 i Cyrus H. Gordon's "Ugarit Textbook" (Rome 1967, s.25). Det synes urealistisk, at præstelige bibelredaktører meget senere i Israel skulle have opfundet det navn.
57. Farao Sheshonq I (Shishak) førte krig i Palæstina før 900 f.Kr. (jr. også pkt. 43), og i hans sejrrelief i templet i Theben findes navnet i udtrykket "Abrams mark/land". Bemærk, at formen Abram ligeledes her er brugt i forbindelse med Egypten: og parallelt tilsvarende, at det ifølge Bibelen var Abrahams navn i formen Abram frem til netop *efter*, at han havde været i Egypten. Om sådanne forhold siger visse teologiske skolars teorier, at selv om der har været et historisk Israel, har dette intet at gøre med jødiske præsters historiefantasier, som Bibelen i så fald er et produkt af. Herved gøres præsternes påståede fantasier i 400-

300-tallet f.Kr. mere konkrete end virkelighedens arkæologiske fund - ja, gøres endda til et produkt også af præsternes omgivende hellenistiske forestillingsverden.

58. De i Mosebøgerne nævnte traktater eller pagter, der ratificeredes med Jahweh, er udformet typisk for 1400-tallet f.Kr. mellem konge og vasal eller vasalstater, især hos hititterne. Den form hos dette allerede efter 1100 f.Kr. forsvundne folk findes ikke "overvintret" andetsteds og kunne ikke eftergøres af jødiske præster næsten tusind år efter; mens derimod senere traktater, især efter 600-tallet f.Kr. er af et andet mønster.
59. Babylonierne er historisk kendt for at have troldmænd, *barum*, i spidsen for deres hære for at besværgе fjenden - og efter samme principper optræder Balaam hos moabiterkongen, ifølge "4. Mosebog". Tilmed bekræftes autenticiteten fra arkæologiske fund foretaget 1943 sydvest for Jerusalem: En kileskrifttavle med et brev om okser i det magiske antal af 7 til ofring for en militær ekspedition. Bibelen omtaler *helt tilsvarende* handling og antal: Balaam ofrede 7 okser og 7 væddere for at få magisk kraft i forbandelsen over israelitternes krigere. Brevet er dateret til 1400-tallet f.Kr. og synes at bestyrke *high*datering af Moses og Balaam.

10: Modstand mod ajourføring af datering

På hele ovennævnte baggrund, hvor man mest søgte spor af Moses og exodus i en virkeligheden ikke historisk sandsynlig periode (100 f.Kr.), afskar man sig i stor udstrækning fra at finde noget spor af betydning her. Derfor blev mange i Mosebøgerne nævnte forhold om Moses underkendt i den forskning. Også selve emnets validitet kritiseredes i stedet for dets datering.

Fakta om adskillige oversete *daterings-evidenser*:

60. At der i "5. Mosebog" påbydes respekt for andre nationers rettigheder og advares mod at krænke deres territorium - foruden dette, at Moses formanede og gav advarsler mod at provokere nabofolkene, da han lod israelitterne passere gennem Østjordanlandet - bestyrker: At disse bibelskrifters ældste dele reelt er fra Moses' tid ved israelitternes udvandring fra Egypten (og netop ikke fra de krigerske kongeperioder eller fra krigsperioden under og efter eksiltiden).
61. Der redegøres i "2. Mosebog" (12,1-6) for israelitternes kalender, som Moses førte ud i praksis. Kalenderens nytår er om foråret - det viser, at denne Moses tekst er fra samtiden, dvs. før israelitternes invasion i Kanaan, idet deres efterkommere senere især brugte (og stadig bruger) en kalender med basis i kanaanæisk landbrugskalender, hvor det almene år starter ved/efter høsten om efteråret.
62. Udgravninger af Jeriko viser, at bymurenes konstruktion med huse oppe på murværket *stemmer overens med Bibelens (Joshua Bogens) beskrivelse* - f.eks. af Rahabs hus. Det gælder også spor af den veltilrettelagte afbrænding af byen, og den totale mangel på metalfund i det pågældende arkæologiske lag. Men ar-

kæologen Kathleen Kenyons ukomplette arbejdsmetoder fra 1950erne med hendes datering af Jerikos fald som værende i 1200-tallet f.Kr. følges stadig af mange, skønt hun for længst er blevet modbevist af nyere og bedre arkæologi, bl.a. af Lawrence E. Stager samt især af John Bimson's gennemgribende keramiske og kemiske datering ("Redating the Exodus and Conquest", 1981): - og af arkæologen Bryant G. Wood ("Did the Israelites Conquer Jericho", 1990), der har gennemgået alt materiale på ny fra Jerikos erfarne udgraver John Garstang.

Bimson og Wood blev først ikke så vel modtaget i syrio-palæstinsk forskning, fordi de måtte afvise Kenyons datering og påvisninger, mens de uafhængigt af hinanden afgørende rehabiliterer Garstang's datering af det pågældende sammenbrud af bymurene cirka 1400 f.Kr. Dette passer dermed også, og ligeledes uafhængigt, nøjagtigt med alderen på samtidens Tell el-Amarna breve om invasion sydfra af hebræere i dette område.

63. Fortsat afviser mange forskere at have dateret hebræeres/israelitters invasion i Kanaan for sent: 1200-1100 f.Kr., men bedyrer alligevel, at på den tid eksisterede flere i Bibelen beskrevne erobrede byer ikke. De fandtes dog forinden, hvor de tidsmæssigt set godt kunne have været erobret. Disse forskere vil med dette "cirkelbevis" afvise hele beretningen. Men 200 år forinden, cirka 1400 f.Kr., angiver Tell el-Amarna-breve til farao, at Kanaans byer angribes af (*h*)*abiru*-folk, 'hebræere': Både egyptisk '*apru*', semitisk *apiru* og *habiru* betyder 'nomader', 'røveriske indtrængere', 'omstrejfare', 'rejsende' og passer i sprog og tid på ørkenvandringens *hebræere*, der i hebraisk version af ordet selv kaldte sig *ibri* (forbundet med Abrahams stamfaders navn *Eber*).
64. Igen og igen har ruinen Et-Tell været forsøgt som "bevis" for, at indholdet i Bibelens ældre tekster var et fabrikat af senere tiders præster; og her er et af den pågældende forsknings påståede "hovedargumenter" dens udokumenterede afvisning af eksistensen af byen Ai (*ha-'Aj*) på Joshuas tid. Hvorimod Bibelens Joshua-beretning omtaler en sådan by i forbindelse med hans invasion: *at* Ai ligger ved Bethel, at der er en dal nord for byen, *at* der kun var få indbyggere, og at han gjorde gjorde byen til evig ruinhob. Men Et-Tell ligger ikke ved Bethel og har ingen dal i nord, og der er udgravet en større bebyggelse til mange indbyggere, og bebyggelsen var ikke ruin før *efter* Joshuas tid cirka 1400 f.Kr.

11: Bibelteksternes oversete referencer

Selvfølgelig kan Bibelen ikke bekræfte Bibelen som historisk bevis. Men i arkæologen James K. Hoffmeier's "Israel and Egypt" (Oxford 1997) opsummeres bibelarkæologiske data, frem til de nyeste, og fremlægges her med omfattende evidens for exodus-beretningens autenticitet. Idet Moses af visse skoler påstås som værende ikke-eksisterende, vil dette bestrides ved også Hoffmeiers fremhævelse af det faktum, at:

"... fravær af bevis er ikke bevis for fravær ...".

Litteratur-teorierne viser utilstrækkelighed, når det hævdes, at det var en anden el-

ler andre forfatter(e), der skrev Mosebøgerne. For uanset hvem der end har forfattet teksterne, demonstrerer de fremlagte fakta, fund og data i sig selv, at indholdets kerne i hvert fald er langt mere historisk korrekt end antaget i mange hypoteser hos moderne teologi og religionsvidenskab.

Det angives adskillige gange i Mosebøgerne, at det er Moses selv, der er forfatteren; så hvis der senere kan være blevet ændret og tilføjet, forhindrer det ikke på nogen måde, at Moses har skrevet de grundliggende tekster.

Tekstændringer og eventuel udskiftning af ældre udtryk er af den tyske skole og de moderne udløbere - som nævnt - blevet udlagt som: At *hele* teksten følgelig må stamme fra de moderniserede udtryks egen tid.

Fakta om Bibelens egne referencer:

65. Ifølge "Ordsprogene" (25,1) lod Judæas konge Ezekias bibelske tekster kopiere og redigere. I så fald *allerede* på hans tid (700 f.Kr. i Bibelens egen kronologi) bekræftes endnu ældre bibelteksters eksistens. For hvem ville opfinde afsløring af rettelser i Bibelens ældste tekster?
66. I Bibelens "Kongernes Bøger" og "Krønikebøgerne" oplyses det ved omtale af israelitternes konger i 900-600-tallet f.Kr. (bl.a. kongerne Asa, Jehoshafat, Azariah, Ezekias samt Amaziah, Joash og David), hvorvidt disse konger fulgte Loven ("Mosebøgerne") eller fraveg den - samt endda på hvilke punkter. For Wellhausen var Moseloven senere end profeterne - han har aldrig modbevist, hvad disse bibeltekster viser om sig selv, nemlig at de eksisterede 900 f.Kr. i indarbejdet tradition.
67. I Moses' love ses senere indskud fra evt. flere andre nærorientalske traditioner med brutale og primitive straffemetoder samt nogle overdimensionerede dyrefringer. Også dette har været taget som bevis på, at Moses og hans grundtekst ikke har eksisteret. - Men Bibelens senere profeter, f.eks. "Jeremias" (23,36) og "Hoseas" (6,6) *påpeger netop sådanne forvrængninger* af en oprindelig tekst. Heraf genkendes eksistens af en endnu tidligere, tekstlig "kanoniseret" tradition.
68. I "5. Mosebog" omtales, at dens egen tekst blev - ved en reparation af Salomons tempel - fundet indemuret i væggen, og at det skete på kong Josias' tid, en begivenhed der almindeligvis bestemmes til 622 f.Kr. I forskningen ses oplysningen kaldt for en "fabrikation" skrevet *efter* 400 f.Kr. Mens mere moderate har hævdet, at teksten netop må være fra 622 f.Kr. - men alle uden at vide, at det var en endnu ældre, *egyptisk*, skik at indemure dokumenter ved templers grundlæggelse: - En Tuthmosis III-inskription fra cirka 1460 f.Kr. om reparation af et dengang tusindårigt gammelt tempel i Dendera omtaler et fund af et indemuret ældre manuskript på gedskind fra farao Pepis tid 2200 f.Kr. (jf. egyptologerne Brugsch samt Naville). At ovennævnte indemurede bibelteksts indhold følgelig må være fra *før* Salomons tempel (generelt anset for bygget ca. 975 f.Kr.) - og hermed fra tiden, da tekstens klassisk hebraiske sprog endnu menes at være i brug - ses fortsat ignoreret i studiet.
69. Ifølge Bibelen, rabbinerskrifterne, arabiske tekster og jødisk tradition har præ-

sten Ezra i 400-tallet f.Kr. redigeret visse dele af Bibelen, som han genskrev med revideret stavemåde og nyere hebraisk skrift. Hans eget forfatterskab omfatter Bibelens "Krøniker", hvortil ses anvendt cirka 20 informationskilder. Ved sin store indsats kaldtes han herefter i jødiske skrifter for "den lille Moses". Med andre ord, både traditionen og Bibelen lader forstå, at selve de ældre bibeltekster på det tidspunkt var veletablerede i praksis. Ingen af disse forhold har kunnet modbevises.

70. På mindst fem steder i Mosebøgerne omtales, at Moses skrev bøgernes tekst. I 20 ud af 27 kapitler i "3. Mosebog" fortælles, at teksten var Jahwehs ord talt til Moses, og at han skulle meddele dem til folket; det sker også i "4. Mosebog" mere end 50 gange. Yderligere findes der ni henholdsvis otte tilsvarende steder i "2. og 5. Mosebog". Desuden er der mange passager i resten af Bibelen, der henviser til Moses som Mosebøgernes forfatter: i "Joshuas Bog", "Dommerbogen", "Kongebøgerne" og "Malakias' Bog". Personer som David, Daniel, Ezra og Nehemias refererer alle til Moses som forfatteren.

Ydermere ses parallelt hermed i det Nye Testamente, at Jesus foruden Markus, Lukas og Johannes refererer til Moses som "Mosebøgerne"s forfatter. Også i direkte tale anerkender Jesus, at Moses var forfatteren ("Markus" 10,3-4 og 12,26 samt "Johannes" 5,46-47). Desuden anerkendte saddukæerne forfatterskabet ("Markus" 12,18-19). (Men godtages "non-Moses-hypotesen", må de forskere og teologer, der er troende kristne, ironisk nok anse Jesus' reference til Moses' forfatterskab for opspind).

Bibelen kan ikke bevises ved sig selv, men de mange indikationer kan evalueres frem for at afvises. Forskerne kan *ikke* modbevise kilderne, men omvendt kræver man de stærkeste beviser ved opponenteres kildeaccept. Ovenfor er samlet 70 punkter (hvoraf de færreste kan anses som "kontroversielle") - et veritabelt *katalog* over blot et udvalg af eksisterende *facts og konkreter*. Men mærkværdigvis er mange upåagtede eller glemt. Listen er bestemt ikke bevis for, at hele Bibelen er historisk korrekt, men den kan vise, at 'dokumentar'hypotesen og senere former afgjort strider mod dokumenterede kendsgerninger.

12: Nyere bibelforsknings hypoteser - og virkeligheden

Især de tyske metoder for tekstanalyse og hermeneutik ("fortolkning") var påvirket af hegelianisme, dvs. filosofen Hegels syn på historie og udvikling set ud fra 1700-tallets (begrænsede) viden, hvilket også påvirkede - ud over f.eks. Karl Marx - bl.a. den tyske jurahistoriker Paul Koschaker i flere af hans retshistorie-teser (1917).

Om end det har været befordrende for fremskridt, når forskere var uenige, kan denne 'dokumentar'teori *ikke* behandles - sådan som det skete næsten lige fra starten - som en realitet. Og præcis det samme som gælder for dateringshypoteserne, der søger at hævde, at "Moses' tekster er skrevet tusind år efter Moses".

Dog, som sideeffekt har de tyske hypoteser medført det værdifulde, at tekstforskning i det hele taget her og på flere andre områder blev udbredt, og opnåede vigtige resultater - og er endda delvis accepteret også af flere ortodokse, der aner-

kender, at mange ældre bibelteksters endelige krystallisering skete i 700-tallet f.Kr. Men da den tyske skoles på flere måder således oprindeligt informative tiltag senere ofte endte i ekstremer, har den herfra nået at præge flere forskergenerationer til-lige med *præsteuddannelsen* og *bibeloversættelser*.

Oprindeligt var de fleste af bibelstudiernes forskere teologer med en delvis eller specialiseret sprogvidenskabelig uddannelse. Men de forgreb sig mere og mere på litteraturstudier i takt med, at filologien, der tidligere var fast baggrund i de fleste sprog- og kulturstudier, nu indskrænkedes stærkt mange steder. En afgjort forringelse - for i sprogstudierne ses nu udeladt studiet af sprogenes tidlige grammatiske former og selve sproghistorien, samt efterhånden megen af den tilhørende tidlige literatur. I stedet blev der ofte indført en mere sociologisk indfaldsvinkel. Tabet kunne ikke opvejes.

Og i litteraturstudiet blev der lagt vægt på denne "sociolingvistik", med marxistisk eller anden politisering, så litteraturen delvis reduceredes til ideologi.

Den nyere litteraturvidenskab, der var blevet tilført, var påvirket af disse tendenser, hvorfor studiet oftest handlede mere om samfundsforhold, foruden psykologi, end om litteraturen og dens historie. Essensen i selve studiet af litteratur, blev til studiet af litteraturkritik - med dennes hyppige brug af højteoretiske udtryk lånt fra semiotikkens begrebsverden - og med påkaldelse af en postmodernisme, der for længst var blevet nærmest ortodoks; endda mere ortodoks end den tradition, man ville afløse.

I perioden ca. 1885-1935 fremstod flere generationer forskere med en hidtil uhørt krævende klassisk og moderne baggrundsuddannelse og dermed en kapacitet *second to none*. Mange emigrerede fra krig og forfølgelse i Europa og blev ofte katalysatorer inden for deres fag i den amerikanske universitets- og forskerverden. Elever viderebragte dele af arven - siden hen blev afstanden til rødderne mærkbar under nye tiders uhørte mængder tilstrømmende information.

Der er nu tendens til, at det hos teologistuderende ikke mere er påkrævet (i Sverige f.eks.) at lære hebraisk - samt til at forstærke nævnte holdning at Bibelen mest skal anskues litterært. Et andet også for bibelforskningen nødvendigt forskningsområde blev ligeledes skadet: Flere steder kræves det i dag ikke længere, at egyptologer skal kunne læse græsk (en ellers vigtig ekstra adgang til mindst en femtedel af Egyptens historie).

Kort sagt, inden for bibelforskningen blev der indført en overvægt af litteraturstudier - hvori allerede brugen af imponerende metodeteknisk "udstyr" ses ukritisk forvekslet med evalueringserfaring og videnskabelig indsigt. Dette skete samtidig med, at litteraturstudiet i sig selv ændrede sig. Også modeller kendt i matematikken og fysikken bliver anvendt af litteraturforskning, som i mange tilfælde ses at have "misbrugt" og misforstået disse grene af naturvidenskaben inden for bl.a. statistik, entropi og relativitet.

Der er diskurser til diskurserne og kommentarer til kommentarers kommentarer, og der er bogholderiopstillinger af refleksioner over andre forskeres refleksioner. F.eks. er der produceret stribevis af psykologiserende værker om alene forskel-

lige forskeres opfattelser af Sigmunds Freuds opfattelse af hans egen opfattelse af Moses. *Men hvor blev Moses af i alt dette?* Med teoretiseringer, selvcirkulerende betragtninger, name-dropping m.v. er der overvejende arbejdet med alene de skriftlige discipliner, undertiden helt uden at nævne arkæologien.

*

Den store vægt på teorierne har især styret vurderingerne, f.eks. når man anskuede bibeltekster mest som litterær "kunst" - eller har overfortolket betydninger, der ikke var tænkt af teksternes forfattere, men er ud fra egne nutidige forudsætninger, hvilket så igen foregreb konklusionerne.

Teorien og dens udløbere blev i sig selv en tro. *Det er et faktum: at der aldrig er fundet den mindste stump konkret og objektivt bevis for rigtigheden af 'dokumentar'teorien.* Dens videre og seneste former er stadig *ren hypotese*, hvor man ikke i længden vil kunne ignorere de betydelige ubalancer, der findes mellem teorierne og arkæologien, hvis kronologiske resultater er funderet på konkret fund-materiale. Det fremgår så mange andre sider af forskningen, at det kalder på en hovedrevision.

Et af de største problemer er fortsat, at arkæologien udvikledes sent *som videnskab*, og tilsvarende sent fik en korrigerende autoritet.

Beklageligvis har enkelte dominerende forskere med rødder tilbage i den tyske skole undertiden fremlagt deres resultater i en ret autoritær form, der - i ånden fra dengang - mentes at være berettiget ud fra ideer om, at de pågældende resultater bygger på universelle ideer for forskning.

Men sådanne principper har aldrig eksisteret i virkelighedens verden - og de mange nyere tilkomne indicier inden for bibelforskning, arkæologi m.v. nødvendiggør, at der må være åbent for flere synsvinkler, idet alle iagttagelser i realiteten er selektive. Som påpeget af den engelsk-østrigske videnskabsfilosof Karl Popper: At videnskaben snarere gør fremskridt ved at anfægte hypoteser end ved at bekræfte.

Ydermere har den tyske skoles udløbere - også i angelsaksisk regi nu voksende i USA, og i skandinavisk f.eks. Københavnerskolen, der mest frakender Moses al historicitet - undladt at se den *egyptiske* faktor som et af *de vigtigste* elementer til forståelse af de påståede tekstuoverensstemmelser. Også her manifesteres et "vidensfilter", der automatisk kan filtrere det fra, som ikke passer i de ønskede teorier.

James K. Hoffmeier, i sin tidligere citerede "Israel in Egypt" (s. 7ff i hans bog), gennemgår grundigt "Wellhausen-ismen" med dennes traditionel-kildekritiks opstillinger - og påpeger her dens *deroute*.

Mens denne skole både i ældre og nyere udformning er delvis på retur, er problemet, at indflydelsen derfra, bl.a. ved flere generationers stærkt indarbejdede faglitteratur og lærebøger, stadig ofte er ukritisk dominant.

Dertil kommer, at hos flere nyere historikere anses historiens spirituelle personligheder for at være et "upassende" emne. Og herunder anses ideer om nøglepersoner i civilisationens udvikling for forældet heltedyrkelse - og derfor som noget "mindre seriøst"; hvorfor f.eks. Moses helst skulle opfattes som i realiteten uhistorisk eller som ren fiktion.

Dog, når forskellige folkeslags store skikkelser mest kendes inden for det enkelte folks tradition og myter, er i senere tid sket, at visse nyorienterede historikere begynder at anse dem for *personer, der har levet i virkeligheden*, og at gamle beretninger kan indeholde værdifulde informationer, uanset at det endnu ikke er lykkedes at bekræfte dem arkæologisk. Antropologer bevidner bredt, at mange legender hos folkeslag over hele verden ikke er opdigtede beretninger, men bygger på grundlæggende oplevelser.

Det var et resultatrigt brud med traditionel anskuelsesmåde, at enkelte forskere tidligt tog myterne alvorligt og underkastede dem nærmere analyse. Antropologer og andre - James Frazer, Otto Rank, Sigmund Freud m.fl. - var blandt de første, der videnskabeligt udvidede synet på særlige forhold i de ældste bibelteksters indhold.

Disse værktøjer har aldrig løst det simple spørgsmål, at hvis det meste der findes om Moses i Bibelen kun er digt uden en vis bagvedliggende sandsynlighed, så er den mosaiske religions fødsel et kæmpe mysterium.

Historikeren og forfatteren Umberto Eco påviser dilemmaet, at selv om det er vigtigt at give en tekst i analyse vide rammer, kan den godt rumme træk, som ikke kan udlægges efter forgodtbefindende. Her kritiserer han trends som f.eks. strukturalisme og især dekonstruktion, der kan tømme tekst for mening og lade den betyde næsten hvad som helst.

I forskningsgrene omkring Bibelen fremstår især to foretrukne holdningslinjer. Enten er man voldsomt overforsigtig med at fortolke fund. Heri ses eftervirkninger egentlig på grund af tidligere vildspor, hvor man ved egen utilstrækkelig viden tabte tilliden til, at bibelteksterne skulle indeholde realhistorisk stof. - Eller også ses fundene fortolket så snævert fokuseret på mini-områder lokalt, historisk og tekstmæssigt, at omverdenens indflydelse systematisk glemmes. Især den omfattende *egyptiske* indflydelse.

De uheldige videnskabsmyter om Bibelen - som værende mest eller udelukkende et produkt af sammenskrevne legender - blev uden videre ophøjet fra hypotese til et faktum, og ses nu udmøntet i en reel forskningspolitisk holdning, bl.a. om at fortidens begivenheder aldrig har fundet sted, men kun eksisterer som fiktion.

Men hos hele generationer inden for den bibelrelaterede forskning glemmes igen og igen netop hypotesebaggrunden, hvor man til de historiske forløb, hvori Mosebøgernes bibelske epoke skulle placeres, ikke havde noget definitivt billede, men kun *provisoriske modeller*. Dvs. ikke facts: Manglende viden har fremkaldt et utal af meninger. Meninger ses hyppigt forvekslet med viden.

Der bygges fortsat ivrigt på videregående modeller fra de oprindelige, vidtgående teorier i håbet om, at de engang vil komme til at passe i den virkelighed, der dog vedblivende har vist sig at fremstå som inkompatibel med dem.

Igen, det kan næppe til evig tid ignoreres, at flere tekstdele i Bibelens ældste kerne stadig viser sig overraskende historisk plausible, velfunderede og gennemført logisk sammenhængende med et stadigt voksende antal fund og oldtidskilder.

Appendiks

BIBLIOGRAFI - INDHOLD:

Forkortet bibliografi af pladsmæssige årsager. Jf. fuld bibliografi i bd. 5 (og 3).

- 3: Tekstversioner af Bibelen** 337
- 4: Bibelforskning, eksegeese m.v.** 337
- 5: Rabbinerskrifterne:** Talmud, Midrash, Aggada 340
- 6: Samaritaner-tekster** 340
- 7: Kongemytologi, religion og antropologi**
 - c) Egypten og bibelteksterne 347
 - d) Palæstinologi 348
- 10: Sinai-indskrifterne** 349
- 11: Oldtidsastronomi og stjernemytologi** 350
- 12: Kronologi og astronomisk datyering** 355

Standardforkortelser internationalt for flg. videnskabelige værker og tidsskrifter:

- AJSL : American Journal of the Semitic Languages and Literatures, (Chicago U.P.).
- ASAE : Annales du Service des Antiquités de l'Egypte.
- ATD : Das Alte Testament Deutsch, (Göttingen).
- BASOR : Bulletin of the American Schools of Oriental Research, (Jerusalem / Baghdad).
- BMMA : Bulletin of The Metropolitan Museum of Art, (New York).
- CAH : The Cambridge Ancient History, vols. 1-12, 3rd edition (Cambridge 1969-1988).
- IDB : The Interpreter's Dictionary of the Bible, vols. 1-4, (Nashville 1962) + Suppl. (1976).
- JAOS : Journal of the American Oriental Society.
- JARCE : Journal of the American Research Center in Egypt.
- JBL : Journal of Biblical Literature, (Philadelphia).
- JEA : The Journal of Egyptian Archeology, (London).
- JNES : Journal of Near Eastern Studies, (Chicago U.P.).
- JSOT : Journal for Study of The Old Testament, (Sheffield).
- HTR : Harvard Theological Review, (Harvard U.P., Cambridge, Mass.).
- LA : Lexicon der Ägyptologie, (Eberhard & Helck) Band 1-7 + Suppl. (Wiesbaden 1975-1992).
- PSBA : Proceedings of The Society of Biblical Archæology, (London).
- PW : Pauly-Wissowa's Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Band 1-84, (Stuttgart 1894-1980).
- RGG : Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Band 1-7, (Tübingen 1960).
- VT : Vetus Testamentum, (Leiden).
- ZÄS : Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde, (Berlin).
- ZAW : Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft.
- ZDMG : Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, (Leipzig).

3: Tekstversioner af Bibelen

- Bibelen*, 1895/1907, 1931/1948 (GT/NT), Det danske Bibelselskab, København 1907, 1948.
Bibelen, rev. ed. 1992 (GT NT), Det danske Bibelselskab, København 1992.
De Fem Mosebøger (ny oversættelse fra hebraisk af Bent Melchior), bind 1-5, København 1977-87.
The Interliner Bible. Hebrew-Greek-English, (ed. & transl. Jay P. Green, Sr.), with Strong's Word Numbers, Peabody (Massachusetts) 1985.
King James' Bible, rev. Oxford 1936.
The Koren Edition of the Masoretic Text: Torah, Nevi'im, Ketuvim, (ed. Goldsmith), Jerusalem 1983.
Septuaginta, The Old Testament in Greek According to The Septuagint, (ed. Henry Barclay Swete), Cambridge U.P. 1901.
Biblia Hebraica Stuttgartensia, Stuttgart 1976-77.
Mosebøgerne 1-5 med tilhørende Haftaroht, (oversat fra hebraisk af Abraham Alexander Wolff), Kjøbenhavn 1894.
The Soncino Chumash. The Five Books of Moses With Haptharoth, (ed. A. Cohen), Hindhead, Surrey, 1947.

4: Bibelforskning, eksegesi m.v. (se også grupperne: 8, 9c og 9d)

I: VEDR. EGYPTEN

- Craigie, P.C.: *An Egyptian Expression in the Song of the Sea (Exod.XV,4)*, VT, 20, 1970, pp.83-86.
Hermann, Siegfried: *Israels Aufenthalt in Ägypten*, Stuttgart 1970.
Hoffmeier, James K.: *Israel in Egypt: The Evidence for the Autenticity of the Exodus Tradition*, Oxford U.P. 1997.
Kitchen, Kenneth Anderson: *Ancient Orient and the Old Testament*, London 1966.
-- : *Historical Method and Early Hebrew Tradition*, Tyndale Bulletin, 17, 1966, pp. 63-97.
-- : (Review:) *J. Vergote: 'Joseph en Égypte*, JEA, vol. 47, 1961, pp. 158-164.
Lefkowitz, Mary: *Not Out of Africa: How "Afrocentrism" Became an Excuse to Teach Myth as History*, Basic Books, 1997.
Spiegelberg, W.: *Aegyptologische Randglossen zum Alten Testament*, Strassburg 1904.
Yahuda, A.S.: *The Accuracy of the Bible*, London 1934.
-- : *Die Sprache des Pentateuchs in ihre Beziehungen zum Aegyptischen*, (English, "The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian", vol. 1, Oxford 1933), Berlin 1929.

II: VEDR. EXODUS (se også grupperne: 1a,II, 1c,II, 9c og 12,III)

- Beer, Georg: *Exodus*, Handbuch zum Alten Testament, 1. Reihe, 3. Band, Tübingen 1939.
Childs, Brevard S.: *The Book of Exodus*, Philadelphia 1964.
-- : *Exodus. A Commentary*, London 1974, pp. 95-101.
-- : *A Tradition-Historical Study of the Reed Sea Tradition*, VT, vol. 20, 1970, pp. 406-418.
Grønbaek, Jakob: *Juda und Amalek. Überlieferungsgeschichtliche Erwägungen zu Exodus 17*, VT, vol. 18, 1964, pp. 26-45.
Hulse, E.V.: *The Nature of Biblical 'Leprosy' and the Use of Alternative Medical Terms in Modern Translations of the Bible*, Palestine Exploration Quarterly, 107th Year, 1975, pp. 87-105.
Japhet, Sara: *Conquest and Settlement in Chronicles*, JBL, vol. 98, 1979, pp. 205-218.
Loewenstamm, S.E.: *The Tradition of the Exodus in its Development*, Jerusalem 1965.
Nicholson, E.W.: *Exodus and Sinai in History and Tradition*, Oxford 1973.
Oven, E.D.: *How Not to Create a History of the Exodus: A Critique of Professor Goedicke's Theories*, B.A.R., Nov.-Dec. 1981.
Redford, Donald B.: *An Egyptological Perspective on the Exodus Narrative*, in: "Egypt, Israel, Sinai: Archaeological and Historical Relationships in the Biblical Period", ed. A.F. Rainey, Tel Aviv U.P., 1987, pp. 150ff.
Rowley, Harold Henry: *From Joseph to Joshua*, The Schweich Lectures of The British Academy 1948, London 1950.

- Sarna, Nahum M.: *Exploring Exodus*, New York 1980.
- Shanks, H.: *The Exodus and Crossing the Red Sea, According to Hans Goedicke*, B.A.R., Sept.-Oct. 1981.
- Wood, Bryan G.: *Did the Israelites Conquer Jericho: A New Look at the Archaeological Evidence*, *Biblical Archaeology Review*, 16, no. 2, 1990, pp. 44-59. Yadin, Yigael: *Is the Biblical Account of the Israelite Conquest of Canaan Historically Reliable?*, B.A.R., March-April 1982.

III: BIBELEN OG HISTORIEN

- Albright, William Foxwell: *From Stone Age to Christianity*, Baltimore 1940.
- Allegro, John: *Qumran Cave 4*, Oxford 1968.
- Barlett, John: *The Bible: Faith and Evidence. A Critical Enquiry into the Nature of History*, British Museum, London, ed. 1994.
- Bartram, Thomas: *Alarms and Excursions in Arabia*, London 1931.
- Bilde, Per: *Josefus som historieskriver*, *Bibel og Historie* 1, København 1983.
- Eisenman, Robert H. & Michael Wise: *The Dead Sea Scrolls Undiscovered*, London 1973.
- Gordon Cyrus H., & Gary A. Rendsburg: *The Bible and the Ancient Near East*, 4th ed., New York 1997.
- Graham, L.M.: *Deceptions and Myths of the Bible*, 1997.
- Johnson, Paul: *The History of the Jews. The Jewish Legacy*, London, 1987.
- Hirschberg, J.W.: *Jüdische und christliche Lehren im vor- und frühislamischen Arabien. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des Islam*, *Mémoires de la Commission Orientaliste*, No. 32, Kraków 1939.
- Keller, Werner: *The Bible as History*, 2nd rev. ed., New York 1981.
- Kugel, James L.: *The Bible as It Was*, Harvard U.P., Cambridge, Mass., 1997.
- Porter, J.R.: *Pre-Islamic Arabic Historical Traditions and the Early Historical Narratives and the Old Testament*, *JBL*, vol. 87, 1968, pp. 17-26.
- Schaefer, Hans H.: *Esra der Schreiber*, *Beiträge zur historische Theologie* 4-6, 1929-1930.
- Skorecki, Karl, & Sara Selig & Shraga Blazer: *Y-Chromosomes of Jewish Priests*, *Nature*, No. 6611, vol. 385, January 2, 1997, p. 32.
- de Vaux, Roland: *The Early History of Israel*, (transl. by David Smith) Philadelphia 1978.
- Widengren, Geo: *Oral Tradition and Written Literature among the Hebrews in the Light of Arabic Evidence with Special Regard to Prose Narrative*, *Acta Orientalia*, 23, 1959, pp. 201-262.
- Windschuttle, Keith: *The Killing of History: How Literary Critics and Social Theorists are Murdering Our Past*, 1998.
- Whitlam, Keith W.: *The Invention of Ancient Israel: The Silencing of Palestinian History*, London 1997.
- Yeivin, Shemuel: *The Age of the Patriarchs*, *Revista degli Studi Orientali*, vol. 38, Roma 1963, pp. 277-302.

IV: BIBELSTUDIER OG TEKST-HYPOTESER (se også grupperne: 9c og 9d)

- Bentzen, Aage: *Introduction to The Old Testament*, vols. 1-2, 5th ed., Copenhagen 1959.
- Bright, John: *A History of Israel*, 3rd ed., Philadelphia 1981.
- Brettler, Marc Zvi: *Creating of History in Ancient Israel*, London 1998.
- Cullen, J.: *The Book of the Covenant in Moab: A Critical Inquiry into the Original Form of Deuteronomy*, Glasgow 1903.
- Dillmann, August: *Numeri, Deuteronomium und Josua; Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament*, Leipzig 1886.
- Friedman, Richard E.: *Who Wrote the Bible*, 1997.
- de Geus, C.H.J.: *The Tribes of Israel: An Investigation into Some of the Presuppositions of Martin Noth's Amphictony Hypothesis*, *Studia Semitica Neerlandica*, vol. 18, 1976.
- Glatzer, Nahum N.: *The Book of Job and Its Interpreters*, *Biblical Motifs*, vol. 3, Cambridge, Mass. 1966.
- Gordon, Cyrus H.: *Homer and the Bible*, *Hebrew Union College Journal*, 26, 1955, pp. 43-108.
- - : *Higher Critics and Forbidden Fruit*, *Christianity Today*, 4, 1959-60, pp. 131ff.
- - : & Gary A. Rendsburg: *The Bible and the Ancient Near East*, 4th ed., New York 1997.
- Goshen-Gottstein, M.H.: *The History of the Bible-Text and Comparative Semitics. - A Methodological Problem*, *VT*, vol. 7, 1957, pp. 195-201.

- Gottheil, Richard J.H.: *Some Early Jewish Bible Criticism*, JBL, 23, 1904, pp. 1-12.
- Herbener, Jens-André P.: *Ny bibeloversættelse på videnskabeligt grundlag - Introduktion*, København 2001.
- Herbener, Jens-André P., & Philippe Provençal: *Ny bibeloversættelse på videnskabeligt grundlag - Annoteret prøveoversættelse*, C.A. Reitzel & Det Kongelige Bibliotek, Kbh. 2001.
- Hyatt, James Philip: *Were There an Ancient Historical Credo in Israel and an Independent Sinai Tradition?*, Translating and Understanding the Old Testament, Essays in Honor of H.G. May, Nashville 1970, pp. 152-170.
- Jung, C.G.: *Die Antwort auf Job*, Zürich 1952.
- Kittel, Rudolf: *Geschichte des Volkes Israel*, Handbücher der alten Geschichte, Serie 1, Abteilung 3, (5.-6. rev. ed.), Band 1-3,1/2, Gotha 1923-1929.
- Kramer, Samuel Noah: *Sumerian Literature and the Bible*, JBL, vol. 67, 1948, pp. 185-204.
- Lemche, Niels Peter: *Det gamle Israel*, København 1989 ("Ancient Israel", Leiden 1988).
- : *The Israelites in History and Tradition*, Westminster/Louisville 1988.
- Mohwinckel, Sigurd: *Tetrateuch-Pentateuch-Hexateuch*, Berlin 1964.
- Möhlenbrinck, Kurt: *Die Levitischen Überlieferung des Alten Testaments*, ZAW, (Band 52) NF Band 11, Berlin 1934.
- Nielsen, Eduard: *Oral Tradition*, London 1954.
- Noth, Martin: *Das System der zwölf Stämme Israels*, Stuttgart 1930.
- : *Überlieferungsgeschichte des Pentateuchs*, (Stuttgart 1948) Darmstadt 1966.
- Pedersen, Johannes: *Israel*, vols. 1-4, (København 1934) 2. ed., London 1940.
- Polzin, Robert M.: *Biblical Structuralism: Method and Subjectivity in the Study of Ancient Texts*, Semeia Supplements, Philadelphia/Missoula 1977.
- von Rad, Gerhard: *The Problem of the Hexateuch and Other Essays*, (transl. E.W. Trueman Dickenson), New York 1966.
- Reicke, Bo: *Analogier mellan Josef-berättelsen i Genesis och Ras Shamra texterna*, SEÅ (Svensk Exegetisk Årsbok), band X, 1945, pp. 11ff.
- Rendtorff, Rolf: *Das Alte Testament. Eine Einführung*, Neukirchen-Vluyn 1983.
- Rudolph, Wilhelm: *Der 'Elohist' von Exodus bis Josua*, Berlin 1938.
- Rylaarsdam, J. Coert, & Linwood Fredericksen & Robert F. Faherty & Nahum M. Sarna & H. Grady Davis & Krister Stendahl & Emilie T. Sander & Robert M. Grant: *Biblical Literature and Its Critical Interpretation*, The New Encyclopædia Britannica, 'Macropædia', vol. 14, Chicago 1987, pp. 754-858.
- Thompson, Thomas L.: *The Early History of the Israelite People*, Leiden 1992.
- : *The Mythic Past; Biblical Archaeology and the Myth of Israel*, London 1999.
- Tur-Sinai, N.H. (H. Torczyner): *The Book of Job. A New Commentary*, Jerusalem 1957.
- Wellhausen, Julius: *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, 3. Auflage, Berlin (1890) 1899.
- Wicke, Donald W.: *The Literary Structure of Exodus 1:2-2:10*, JSOT, vol. 24, 1982, pp. 99-107.
- Woods, F.H.: *Hexateuch*, A Dictionary of the Bible, vol. 2 (ed. J. Hastings & J. Selbie & A.B. Davidson & S.R. Driver & H.B. Swete), London 1899, pp. 363-376.
- Östborn, Gunnar: *Tora in The Old Testament. A Semantic Study*, Inaugural dissertation, Lunds Universitet, Lund 1945.

Den Hebraiske Bibel (Gamle Testamente) som kanonisk tekst:

- Beckwith, Roger T.: *Canon: Canon of the Hebrew Bible and the Old Testament*, Bruce M. Metzger & Michael D. Coogan, eds., "The Oxford Companion to the Bible", New York/Oxford 1993, pp. 100-102.
- : *The Old Testament Canon of the New Testament Church and its Background in Early Judaism*, Michigan 1985.
- : *Formation of the Hebrew Bible*, M.J. Mulder, ed., Mikra: "Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in ancient Judaism and early Christianity", Assen, 1988, pp. 39-86.
- Flint, Peter: *Scriptures in the Dead Sea Scrolls: The Evidence from Qumran*, S.M. Paul, R.A. Kraft, L.H. Schiffman & W.W. Fields, eds., Emanuel: "Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls", In Honour of Emanuel Tov, Leiden, Boston 2003, pp. 269-304.
- Ginsburg, Christian D., ed: *Torah, Neverim, Ketuvim/The Old Testament*, London 1926.

Newman, Robert C.: *The Council of Jamnia and the Old Testament Canon*, IBRI Research Report, vol. 13, 1983.

Sarna, Nahum M.: *Canon: Order of Books in the Hebrew Bible*, Bruce M. Metzger & Michael D. Coogan, eds., "The Oxford Companion to the Bible", New York, Oxford 1993, pp. 98-100.

V: VEDR. BIBELENS HEBRAISK OG GRÆSK

Chaim, Rabin: *A Short History of the Hebrew Language*, Jerusalem 1979.

Gesenius, Wilhelm: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, (bearb. von Frants Buhl), 17. Auflage, (Leipzig 1915) Unverän. Neudr., Berlin 1962.

Knauf, Axel: *War "Biblisch-Hebräisch" eine Sprache?*, Zeitschr. f. Althebraistik, Band 3, 1990, pp. 11-23.

Koehler, Ludwig Hugo, & Walter Baumgartner (ed.): *Hebräisches und Aramäisches Lexicon zum Alten Testament*, Leiden 1967-1983.

Liddell, H.G., & R. Scott: *A Greek-English Lexicon*, Rev. ed. with a supplement, Oxford 1968.

Meek, Theophile J.: *Translating the Hebrew Bible*, JBL, vol. 79, 1960, pp. 329-335.

Ullendorff, Edward.: *Is Biblical Hebrew a Language?*, Studies in Semitic Language and Civilizations, Wiesbaden, 1971.

Zerwick, M.: *Biblical Greek*, (English ed., transl. & adapt.: Joseph Smith), Roma 1963.

IV: ANDET VEDR. BIBELTEKST OG TOLKNING

Bowman, Raymond A.: *Old Testament Between the Great Wars. The Study of the Bible Today and Tomorrow*, Chicago U.P., 1947, pp. 3-31.

Rips, Eliyahu, & Doron Witztum & Yoav Rosenberg: *Equidistant Letter Sequences in the Book of Genesis*, Statistical Science, vol. 9, no. 3, 1994, pp. 429-438.

de Vaux, R.: *Ancient Israel, Its Life and Institutions*, (transl.), London, New York 1961.

Yaure, L.: *Elymas; Nehelamite; Petheor*, JBL, vol. 79, 1960, pp. 297-314.

5: Rabbinerskrifterne TALMUD, MIDRASH, AGGADAH M.V.

Abraham, Isaac: *Ma'ajnej haj-jeshu'ah*, (1497), Amsterdam 1647, Stettin 1760.

Baring-Gould, S.: *Legends of Old Testament Characters...* vol. I-II, London 1871

Bin-Gorion, Micha Josef (ed.): *Sinai und Garizim; Über den Ursprung der israelitischen Religion*, Berlin 1926.

Childs, Brevard S.: *Midrash and the Old Testament*, Understanding the Sacred Text: Essays in honor of Morton S. Enslin on the Hebrew Bible and Christian Beginnings (ed. John Reumann), Valley Forge, Pa., 1972, pp. 45-59.

Cohen, A. (transl.): *Sotah*, London 1936.

Einstein, J.D. (ed.): *Ozar Midrashim. A Library of 200 Minor Midrashim*, New York 1915.

Finkelstein, Louis: *The Oldest Midrash: Pre-Rabbinic Ideals and Teachings in the Passover*, HTR, vol. 312, 1938, pp. 291-317.

Freedman, H., & Maurice Simon (transl.): *Midrasch Rabbah*, London 1939.

Ginzberg, Louis: *The Legends of the Jews* - se: Ginzberg under gruppe 1cXIII.

Goldschmidt, L. (transl.): *Der Babylonische Talmud: Hulin, Bekhoroth, Arakhin*, Berlin 1936.

Gorion, M.J.: *Sinai und Garizim*, cf. bin-Gorion, ovenfor.

Hacohen, Rabbi M.: *Haggada*, New York 1987.

Hertz, J.H. (transl.): *The Pentateuch and Haftorahs*, London 1935.

Mond, Rabbi Zvi: *Exodus. A Commentary*, vols. 1-2, Toronto 1982-87.

Scholem, G.: *Ursprung und Anfänge der Kabbala*, 1962.

Sefer ha-Yashar (jf. bl.a. I. Tishby: *Mishnat ha-Zohar*, 2, 1961, pp. 657ff - & G. Vajda: *L'Amour de Dieu dans la Théologie Juive du Moyen Age*, 1957, p. 181n).

Simon, Maurice, & Israel Slothi (transl.): *Baba Bathra*, London 1938.

Vermès, Géza: *Scripture and Tradition in Judaism*, Haggadic Studies, Studia Post Biblica, vol. 4, Leiden 1961.

6: Samaritaner-tekster

- von Gall, A.: *Der hebräische Pentateuch der Samaritaner*, 1-4, Giessen 1914-18.
Goldberg, L.: *Das samaritanische Pentateuch Targum*, Stuttgart 1935.
Macdonald, J.: *Theology of the Samaritans*, London 1964.
- - : *The Samaritan Chronicle no. 2 (Sefer ha-Yamin) - From Joshua to Nebuchadnezzar*, ZAW, Band 107, Beiheft, 1969.
Montgomery, J.A.: *The Samaritans*, The Bohlen Lectures for 1906, Philadelphia 1907, repr. 1968.

8: Kongemytologi, religion og antropologi (jf. også gruppe: 11)

I: EGYPTISK KULT OG MYTOLOGI

- Albright, William Foxwell: *Historical and Mythical Elements in the Story of Joseph*, JBL, vol. 37, 1979, pp. 35-38.
Allen, James P.: *The Celestial Realm*, "Ancient Egypt" (ed. David P. Silverman), New York 1997, pp. 114-131.
- - : *The Natural Philosophy of Akhenaten*, in "Religion and Philosophy in Ancient Egypt". ed. W. K. Simpson, Yale Egyptological Studies 3, Yale U.P., New Haven 1989, pp. 89-101.
Altenmüller, Hartwig: *Zur Lesung und Deutung des Dramatischen Ramessespapyrus*, Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap (Gezelschap) 'Ex Oriente Lux', 19, Leiden 1965-66, pp. 421-442.
- - : *Dramatische Ramesseumpapyrus*, LA, vol. 1, 1975, col. 1132-1140.
Assmann, Jan: *Egyptian Solar Religion in the New Kingdom: Re und Amun: the Crisis of Polytheism in New Kingdom Egypt*, Studies in Egyptology, London 1995.
- - : *Ma'at: Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*, (repr.:) 1995.
Barta, Winfried: *Der Dramatische Ramesseumpapyrus als Festrolle beim Hebsed-ritual*, Studien zur Altägyptischen Kultur, Band 4, 1976, pp. 31-43.
von Bissing, Fr.W.: *Osiris im Boot*, ZÄS, Band 67, 1931, pp. 15-19.
Bonnet, Hans: *Die Bedeutung des Räucherungen im ägyptischen Kult*, ZÄS, 67, 1931, pp. 20-28.
Brunner, Hellmut: *Die Geburt des Gotteskönigs*, Ägyptologische Abhandlungen, Band 10, Wiesbaden 1964.
Brunner-Traut, Emma: *Die Wochenlaube*, Mitteilungen des Institut für Orientforschung, 3, Berlin 1955.
Budge, E.A. Wallis: *Egyptian Ideas of the Afterlife (/the Future Life)*, repr. New York 1995.
- - : *Egyptian Magic*, London 1901.
- - : *From Fetish to God in Ancient Egypt*, Oxford 1934.
- - : *Legends of the Egyptian Gods: Hieroglyphic Texts and Translations*, repr. New York 1994.
Campbell, Colin: *The Miraculous Birth of King Amon-Hotep III and other Egyptian Studies*, Edinburgh 1912.
Cerny, Jaroslav: *Ancient Egyptian Religion*, London 1962.
- - : *Egyptian Oracle*, - se nedenfor: Richard A. Parker: "A Saite Oracle Papyrus...".
David, Rosalie: *Cult of the Sun: Myth and Magic in Ancient Egypt*, London 1980.
Demaré, R.J. (ed.): *Gleanings From Deir el-Medina*, Egyptologisch Uitgaven, 1, 1981.
DuQuesne, Terence: *Anubis Master of Secrets (hry-sst3) and the Egyptian Conception of Mysteries*, Discussions in Egyptology, 36, 1996, pp. 25-38.
Erman, Adolf: *Die Religion der Ägypter; ihr Werden und Vergehen in vier Jahrtausenden*, Berlin und Leipzig 1934.
Eschweiler, Peter: *Bildzauber im alten Ägypten: Die Verwendung von Bildern und Gegenständen in magischen Handlungen nach den Texten des Mittleren und Neuen Reiches*, Orbis Biblicus et Orientalis, 137, Freiburg 1994.
Fairman, H.W.: *The Kingship Rituals of Egypt*, - se nedenfor: Hooke's "Myth, Ritual and...".
Faulkner, Raymond O.: *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, New York 1972.
- - : *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, I-II, Oxford 1969.
- - : *The King and the Star-Religion in the Pyramid Texts*, JNES vol. 25, 1966, pp. 153-161.

- Festugière, A.-J.: *Corpus Hermeticum*, I-IV, Paris (1945-)1950-1954.
- Fowden, G.: *The Egyptian Hermes*, Cambridge 1986.
- Frankfort, Henri: *Kingship and the Gods*, Chicago 1948.
- Gardiner, Alan H.: *The Baptism of Pharaoh*, JEA, vol. 36, 1950, pp. 3-12.
- : *The Coronation of King Haremhab*, JEA, vol. 39, 1953.
- : *The Dakhleh Stelae*, JEA, vol. 19, 1935.
- : *The House of Life*, JEA, vol. 24, 1938.
- : *Professional Magicians in Ancient Egypt*, PSBA, vol. 39, London 1917.
- : (review) *James Frazer: The Golden Bough*, JEA, vol. 2, 1915, pp. 121-126.
- Grall, E.: *Isis*, PW, Band IX,2, Stuttgart 1916, col. 2084-2133.
- Griffiths, J. Gwyn: *The Conflict of Horus and Seth*, Liverpool 1960.
- Holzhausen, Jens: *Der "Mythos vom Menschen" im hellenistischen Ägypten*, Theophaneia, 33, 1994.
- Hooke, S.H. (ed.), & H.W. Fairman & H.H. Rowley & Geo Widengren et al.: *Myth, Ritual and Kingship, Essays on the Theory and Practice of Kingship in the Ancient Near East and in Israel*, Oxford 1958.
- Hornung, Erik: *The Discovery of Akhenaten and His Place in Religion*, Journal of American Research Center in Egypt, 29, 1992, pp. 43-49.
- : *Echnaton: Die Religion des Lichtes*, Zürich 1995.
- : *Das Totenbuch der Ägypter*, Zürich und München 1979.
- : *Der ägyptische Mythos von der Himmelskuh*, Freiburg 1982.
- Iversen, Erik: *The Cosmogony of the Shabaka Text*, Studies in Egyptology; Presented to Miriam Lichtheim, vol. I, Jerusalem 1990, pp. 485-493.
- : *Egyptian and Hermetic Doctrine*, Opuscula Graecolatina Vol 27, Copenhagen 1984.
- : *The Reform of Akhenaten*, Göttinger Miszellen, 155, Göttingen 1996.
- Jacobsohn, H.: *Die dogmatische Stellung des Königs in der Theologie der alten Ägypten*, Ägyptologische Forschung, Heft 8, 1939, pp. 29ff.
- Junker, H.: *Die Götterlehre von Memphis*, Abhandlung der Preussischen Akademie, Philologisch-historische Klasse, Num. 23, Berlin 1940.
- Kerstin, Holger: *Jesus lebte in Indien*, Knaur 1984.
- L'Orange, H.P.: *Studies on the Iconography by Cosmic Kingship in the Ancient World*, Oslo 1953.
- Lucas, A.: *Notes on Myrrh and Stacte*, JEA, vol. 23, 1937, pp. 27-33.
- Luckert, K.W.: *Egyptian Light and Hebrew Fire*, New York 1991.
- Lamy, Lucy: *Egyptian Mysteries*, London 1981.
- Martin, Geoffrey Thorndyke: *The Royal Tomb at El-'Amarna*, II, Archaeological Survey of Egypt, 39th Memoir, London 1989, pp. 45-48.
- Mazar, Amihai: *Bronze Bull Found in Israelite 'High Place'*, Biblical Archaeology Review, vol. 9, No. 5, 1983 pp. 34-40.
- Meyerowitz, Eva L.R.: *The Divine Kingship in Ghana and Ancient Egypt*, London 1960.
- Morentz, Siegfried: *Die Zauberflöte. Eine Studie zum Lebenszusammenhang Ägypten - Antike - Abenland*, Münster/Köln 1952.
- Murray, Margaret A.: *Ancient Egyptian Legends*, London 1913.
- : *The Cult of the Drowned in Egypt*, ZÄS, Band 51, 1914, pp. 127-135.
- : *The Divine King in England. A Study in Anthropology*, London 1954.
- : *Evidence for the Custom of Killing the King in Ancient Egypt*, Man, vol. 14, 1914.
- : *The God of the Witches*, London 1933.
- : *Nawruz, or the Coptic New Year*, Ancient Egypt, vol. F, 1920-1921, pp. 79-81.
- von Oefele, Felix: *Astrologisches in der altägyptischen Medizin*, ZÄS 42. Band, 1905, pp. 117-125.
- Oswalt, J.N.: *The Golden Calves and the Egyptian of Deity*, EvQ 44, 1972, pp. 13-20.
- Parker, Richard A.: *A Saite Oracle Papyrus From Thebes in the Brooklyn Museum*, Brown Egyptological Studies IV, Providence (Rhode Island) 1962.
- Pettazzoni, Raffaele: *Sarapis and his "Kerberos"*, Essays on the History of Religions, Leiden 1954, pp. 164-170.
- Pinch, Geraldine: *Magic in Ancient Egypt*, British Museum Press, London 1994.
- Plutarch: *De Iside et Oriside*, "Moralia", 5", Loeb Classical Library, Cambridge, Mass. 1962.
- Pritchard, James B.: *Ancient Near Eastern Texts in Relation to the Old Testament*, 3rd ed., Princeton U.P., 1969 (& 1978), p. 378f.

- Ranke, Hermann: *Ägypter als 'Götterkinder'*, Corolla, Ludwig Curtius zum sechzigsten Geburtstag dargebracht, Stuttgart 1957, pp. 180-182.
- Raven, M.J.: *Wax in Egyptian Magic and Symbolism*, Oudheidkundige Mededelingen het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, 64, Leiden 1983.
- Reeder, Greg: *Running the Heb Sed*, KMT 4,4 (winter) 1993/1994, pp. 60-71.
- - : (review) R.A. Schwaller de Lubicz: *The Temple of Man*, KMT 10,2 (summer) 1999, p. 87.
- Rendsburg, Gary A.: *The Egyptian Sun-God Ra in the Pentateuch*, Hénoch, 10, 1988, pp. 3-15.
- Ritner, Robert Kriech: *The Cult of the Dead*, "Ancient Egypt" (ed. David P. Silverman), New York 1997, pp. 132-147.
- - : *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice*, Chicago U.P. 1993.
- Roeder, Günter: *Kulte, Orakel und Naturverehrung im alten Ägypten*, Stuttgart 1960.
- Sander-Hansen, C.E.: *Das Gottesweib des Amun*, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Skrifter, Bind 1, Nr. 1, København 1940.
- Schwaller de Lubicz, René Adolphe: *The Temple in Man*, I-II, (transl. Deborah & Robert Lawlor), New York (1977) 1998.
- Schweizer, Andreas: *Seelenführer durch den verborgenen Raum: Das ägyptische Unterweltbuch Amduat*, 1994.
- Sellers, Jane B.: *The Death of the Gods in Ancient Egypt*, London 1992.
- Sethe, Kurt: *Dramatische Texte zur altägyptischen Mysterienspielen / Der dramatische Ramesseumpapyrus: ein Spiel zur Thronbesteigung des Königs*, Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens, Band 10, Leipzig 1928.
- Silverman, David P.: *The Lord of the Two Lands*, "Ancient Egypt" (ed. David P. Silverman), New York 1997, pp. 106-113.
- Spiegelberg, Wilhelm: *Der ägyptische Mythos vom Sonnenauge: Nach dem Leidener demotische Papyrus I*, 384, (1917) repr.: 1994.
- Stachelin, Elisabeth: *Zum Motiv der Pyramiden als Prüfungs- und Einweihungsstätten*, Studies in Egyptology; Presented to Miriam Lichtheim, vol. II, Jerusalem 1990, pp. 889-932.
- Steindorff, George: *Die blaue Königskrone*, ZÄS, Band 53, 1919, pp. 65.
- B.H. Stricker: *De geboorte van Horus*, Mededelingen van Verhandelingen van het Voraziatisch-Egyptisch Genootschap "Ex Oriente Lux", 14 & 17 & 18, Leiden 1963-1976.
- Teeter, Emily: *The Life of Ritual*, "Ancient Egypt" (ed. David P. Silverman), New York 1997, pp. 148-165.
- Troy, Lana: *Patterns of Queenship in Ancient Egyptian Myth and History*, Uppsala 1986.
- Vernur, Pascla: *Omnia calendérique et comptabilités d'offrandes sur une tablette hiératique de la XVIIIe dynastie*, Revue d'Égyptologie, 33, 1981, pp. 89-124.
- van Voss, Matthieu Herma: *Horus-Kinder*, LA, vol. 3, 1986, col. 52-53.
- Wainwright, G.A.: *The Sky Religion in Egypt*, Cambridge 1938.
- Wente, Edward F.: *Mysticism in Pharaonic Egypt?*, JNES, vol. 41, 1982, pp. 163-176.
- West, John Anthony: *Serpent in the Sky: The High Wisdom of Ancient Egypt*, New York 1978.
- Westendorf, Wolfhart: *Horus-Auge*, LA, vol. 3, 1980, col. 48-51.
- Wilkinson, Richard H.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London 1994.

II: ISRAELITISK OG PALÆSTINSK KULT OG MYTOLOGI

1. Ahron, Aaron:

- Aberbach, M., & L. Smolar: *Aaron, Jeroboam, and the Golden Calves*, JBL, 86, 1967, pp. 129-140.
- Auerbach, Elias: *Das Ahron-Problem*, VT, S 17, 1969, pp. 37-63.
- Cody, A., & M. Brocke: *Aaron/Aaronitisches Priestertum*, TRE, Band 1, Berlin/New York 1977, pp. 1-7.
- Kennett, R.H.: *The Origins of the Aaronite Priesthood*, Journal of the Theological Studies, 6, Oxford 1905, pp. 165-167.
- Westphal, G.: *Aaron und die Aaroniden*, ZAW, 26, 1906, pp. 201-230.
- Yarden, L.: *Aaron, Bethel and the Priestly Menorah*, JJS, 26, 1975/1976, pp. 39-47.

2. Guldkalven:

- Aberbach, M.: *Golden Calf*, EJ, vol. 7, Jerusalem 1971, col. 709-713.
- - : *The Golden Calf Episode in Postbiblical Literature*, HUCA 39, 1968, pp. 91-116.
- Albright, William F.: *The Golden Calf and the Cherubim*, JBL, 57, 1938, pp. xviii ff.

- Bailey, L.R.: *The Golden Calf*, in: HUCA, 42, 1971, pp. 97-115.
- Baudissin, W.W.: *Kalb, goldenes*, RE (=PW), 3, Band 9, 1901, pp. 704-713.
- Beke, Ch.T.: *The Idol of Horeb: Evidence that the Golden Image at Mount Sinai was a Cone, and not a Calf*, London 1871 (British Museum 3126 cc. 18).
- Benzing, J.: *Calf, Golden*, EB(C), vol. 1, 1899, col. 631f.
- Bernhard, Karl-Heinz: *Kalb*, BBH, Band 2, 1962-1966.
- Bin-Gorion, E.: *Goldnes Kalb*, Encyklopädie Judeica, Band 7, 1931, col. 472-474.
- Coats, G.W.: *The Golden Calf in Ps. 22: A Hermeneutic of Change*, Horizons in Biblical Theology, 9, 1, 1987.
- Davenport, J.W.: *A Study of the Golden Calf Tradition in Exodus 32*, Dissertation (DissAb 34343' 1973 3524-3525), Princeton, New Jersey 1973.
- Demircioglu, H.: *Der Gott auf dem Stier: Geschichte eines religiösen Bildtypus*, 1939.
- Diessel, L.: *Kalb, goldenes*, "Handwörterbuch des Biblischen Altertums", Band 1, Bielefeld/Leipzig 1893, pp. 824-826.
- Dus, J.: *Die Stierbilder von Bethel und Dan...*, - se: J. Dus i gruppe 1c, IV.
- Eberharder, A.: *Die Verehrung des Goldenen Kalbes*, in: PastB, 41, 1930, pp. 103-109.
- Eissfeld, Otto: *Lade und Stierbild*, ZAW, 58, 1940/1941, pp. 190-215.
- Farrar, F.W.: *Was there a Golden Calf in Dan?*, Expository Times, 8, 1893, pp. 254-265.
- Fensham, F.C.: *The Burning of the Golden Calf and Ugarit*, Israel Exploration Journal, 16, Jerusalem 1966, pp. 191-193.
- Gradwohl, R.: *Die Verbrennung des Jungstiers*, Theologische Zeitung 19, 1963, pp. 50-52.
- Gressmann, Hugo: *Goldnes Kalb*, RGG, band 2, 1910, col. 1518.
- Hahn, Joachim: *Das 'Goldene Kalb'*, Frankfurt a.M., 1981, (især analyse pp. 142-143 & 266).
- Harrelson, W.J.: *Calf, Golden*, IDB, vol. 1, New York/Nashville 1962, pp. 488-489.
- Hitti, Philip K.: (The Golden Calf in:) *The Origins of the Druze People and Their Religion*, Columbia University Oriental Studies, vol. 28, New York 1928.
- Kennedy, A.R.S.: *Calf, Golden*, DB(H), 4th ed., vol. 1, Edinburgh/New York 1901, pp. 340-343.
- - : *Calf, Golden*, "A Dictionary of the Bible" (ed. J. Hastings), London 1910, p. 109.
- Kitchen, Kenneth A.: *Calf, Golden*, New Biblical Dictionary, (ed. J.D. Douglas), London 1962.
- Mazar, Amihai: *Bronze Bull Found in Israelite 'High Place'*, Biblical Archaeology Review, vol. 9, No. 5, 1983 pp. 34-40.
- Noth, Martin: *Zur Anfertigung des "Goldenen Kalbes"*, VT, 9, 1959, pp. 318-322.
- Perdue, L.G.: *The Making and Destruction of the Golden Calf - A Reply*, Biblia, 54, 1973, pp. 237-246.
- Petuchowsky, V.T.: *Nochmals "zur Anfertigung des 'Goldenen Kalbes'"*, VT, 10, 1960, p. 74.
- Sasson, J.M.: *Bovine Symbolism in the Exodus Narrative*, VT, vol. 18, 1968, pp. 380-387.
- - : *The Worship of the Golden Calf*, Orient and Occident, Essays presented to Cyrus H. Gordon, AOAT 22, Neukirchen/Vlynn 1973, pp. 151-159.
- Seebrook, William B.: *The Golden Calf of The Druzes*, Asia, March 1926, New York, pp. 220-27 & 250-53.
- Smolar, W.: *Calf, Golden*, IDB (S), Nashville 1976, pp. 123-124.
- von Soden, W.: *Stierdienst*, RGG (3. Ausg.), Band 6, col. 372f.
- (Stager, Lawrence E., & Rachel Starch): *A Golden Calf*, Time Magazine, August 6th, 1990, p. 37.
- Volbeding, J.E.: *Goldenen Kalb*, AEWK (hgg. J.S.Ersch & J.G.Gruber), 1. Section, 73. Teil, Leipzig 1861, p. 241.
- Wainwright, G.A.: *The Bull Standards of Egypt*, JEA, vol. 19, 1933, pp. 42-52.
- Waterman, L.: *Bull Worship in Israel*, AJSL, 31, 1914/1915, pp. 229-255.
- Weippert, M.: *Gott und Stier*, Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins, Leipzig/Wiesbaden 1961, pp. 93-117.
- - : *Stier*, "Bibel-Lexikon", (hgg. H. Haag), Einsiedeln/Zürich/Köln 1968, col. 1647-1648.

3. Andre israelitiske og palæstinske kult- og myteforhold:

- Albright, William Foxwell: *The Oracles of Balaam*, JBL, vol. 63, 1944, pp. 207-233.
- - : *Yahweh and the Gods of Canaan: A Historical Analysis of the Contrasting Faiths*, London 1968.
- de Certeau, Michel: *The Tetragrammaton YHWH, 'Yehweh'*, in Certeau: "The Writing of History", pp. 341ff.

- Day, John: *Molech: A God of Human Sacrifice in the Old Testament*, University of Cambridge Oriental Publications, Number 4, Cambridge, England 1989.
- Driver, G.R.: *Canaanite Myths and Legends*, Old Testament Studies, 3, Edinburgh 1956.
- Eissfeldt, Otto: *Jahwe als König*, ZAW, Band 46, Neue Folge 5, Giessen 1928, pp. 81-105.
- Frazer, James G.: *Folk-lore in The Old Testament. Studies in Comparative Religion, Legend and Law*, vols. 1-3, London 1919.
- Gressmann, Hugo: *Die Lade Jahves und das Allerheiligste des Salomonischen Tempels*, Berlin/Stuttgart/Leipzig 1920.
- Grether, Oskar: *Name und Wort Gottes in A.T.*, Giessen 1934.
- Hayes, John H.: *The Usage of Oracles Against Foreign Nations in Ancient Israel*, JBL, vol. 87, 1968, pp. 81-92.
- Heider, George C.: *The Cult of Molek: A Reassessment*, JSOT Supplement Series, 43, Sheffield 1986.
- Joines, Karen R.: *The Bronze Serpent in the Israelitic Cult*, JBL, 87, Sept. 1968, pp. 245-256.
- Kaufmann, Yehezkel: *The Religion of Israel From Its Beginnings to the Babylonian Exile*, (transl. Moshe Greenberg), (1937) London 1961.
- Key, A.F.: *Traces of the Worship of the Moon God Sin Among the Early Israelites*, JBL, 84, 1965, pp. 20-26.
- Kraus, H.J.: *Worship in Israel. A Cultic History of the Old Testament*, Richmond 1965.
- Lipinski, E.: 'Urim and Tummim', VT, vol. 20, 1970, pp. 495-496.
- McKay, J.W.: *Helel and the Dawn-Goddess*, VT, Vol 20, 1970, pp. 451-464.
- Müller, Hans Peter: *Der Begriff "Rätsel" im Alten Testament*, VT, vol. 20, 1970, pp. 465-489.
- Norden, Eduard: *Die Geburt des Kindes. Geschichte einer religiösen Idee*, Leipzig 1924.
- Ogden, Graham, S.: *Prophetic Oracles Against Foreign Nations - and Psalms of Communal Lament*, JSOT, vol. 24, 1982, pp. 89-97.
- Pfeiffer, R.H.: *Images of Jahwe*, JBL, 45, 1925, pp. 211-222.
- Steinmueller, John E.: *Sacrificial Blood in the Bible*, Biblica, Roma (Vatican), 1959, pp. 556-557.
- Terrien, Samuel: *The Omphalos Myth and Hebrew Religions*, VT, vol. 20, 1970, pp. 315-338.
- Torczyner, H.: *Die Bundeslade und die Anfänge der Religion Israels*, (1922) Berlin 1930.
- Vernur, Pascla: *Omnia calendérique et comptabilités d'offrandes sur une tablette hiératique de la XVIIIe dynastie*, Revue d'Égyptologie, 33, 1981, pp. 89-124.
- Völter, D.: *Die Herkunft Jahves*, ZAW, 37, 1917/1919, pp. 126-133.
- Welten, P.: *Kulturhöhe und Jahwetempel*, ZDPV, 88, 1972, pp. 19-37.
- : *Slange*, BRL (hgg. K. Gallig), 1977, pp. 280-282.
- Wright, G.R.H.: *Mythology of Pre-Israelite Shechem*, VT, vol. 20, 1970, pp. 75-82.

III: ANDRE KULTISKE, MYTOLOGISCHE - SAMT HERMETISCHE - STUDIER

- Assmann, Jan: *Moses the Egyptian. The Memory of Egypt in Western Monotheism*, London 1997.
- Biallas, Leonard J.: *Myths, Gods, Heroes, and Saviors*, Connecticut 1986.
- Bonser, Wilfrid: *Animal-Skins in Magic and Medicine*, Folklore, vol. 73(-74), 1963, pp. 128-129.
- Brown, Shelby: *Late Carthaginian Child Sacrifice and Sacrificial Monuments in Their Mediterranean Context*, JSOT / American Schools of Oriental Research Monograph Series, Number 3, Sheffield 1991.
- Brueton, Dianah: *Many Moons. The Myth and Magic, Fact and Fantasy of Our Nearest Heavenly Body*, Fireside Books, 1991.
- David-Neel, Alexandra: *Mystique et magiciens du Tibet*, Les grands documents Plon, Paris (1929) 1968.
- Dawkins, Peter: *Arcadia*, The Francis Bacon Research Trust Journal, Series I, vol. 5: Festival of Unification, Alderminster/Stratford-upon-Avon 1988.
- Derchain, Ph.: *Les plus anciens témoignages de sacrifices d'enfant chez les sémites occidentaux*, VT, vol. 20, 1970, pp. 351-355.
- Dieterich, Albrecht: *Eine Mithras-Liturgie*, Leipzig 1910.
- : *Mutter Erde*, 3. erweiterte Auflage, Leipzig 1925.
- Doresse, Jean: *The Secret Books of the Egyptian Gnostics*, New York 1986.
- Eisler, Robert: *Jesos Basilios*, I, (Religionswissenschaftliche Bibliothek, Bd. 9), Heidelberg 1929.
- Eliade, Mircea: *Histoire des croyances et des idées religieuses*, tome 1, Paris 1976.
- Figala, Karin: *Tycho Brahe's Elixier*, Annals of Science, vol. 28, 1972.

- Frazer, James G.: *The Dying God*, London 1936.
- : *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*, vols. 1-2, 3rd ed., repr., London 1932.
- : *The Scapegoat*, London 1913.
- Giversen, Søren: *Den Ukendte Gud*, København 1983.
- Granzotto, Gianni: *Christoffer Columbus*, (Milano 1984) Glasgow 1986, pp. 55-57.
- Grundtvig, N.F.S.: *Nordiske Sagn*, København 1849.
- Guthrie, Kenneth Sylvan: *The Pythagorean Sourcebook and Library*, 1987.
- Harding, M. Esther: *Woman's Mysteries*, C.G. Jung Foundation, (New York 1955) London 1989.
- Herodot(us): *Historia*, 1-4, (transl. A.D. Godley), Loeb, no. 117-120, repr., London 1963-1971.
- Holmberg, Uno: *Der Baum des Lebens*, Annales Academiae, Serie B, tome XVI, Helsinki 1922-23, pp. 23ff.
- Hopfner, Theodor: *Mittel- und neugriechische Lekane-, Lychno-, Katoptro- und Onychomantien*, ('Sternen-Magie'), "Studies Presented to F.L.I. Griffith", London 1932, pp. 218-232.
- Haagensen, Erling: *Tempelherrenes skat*, København 2000.
- Iversen, Erik: *The Myth of Egypt and Its Hieroglyphs in European Tradition*, 2nd ed., Princeton 1993, p. 98.
- James, E.O.: *The Tree of Life. - An Archaeological Study*, Leiden 1966.
- Jensen, Povl Johs.: *Hermesskrifterne*, "Græsk mystik", Verdensreligionernes Hovedværker, bind 8, eds. Poul Tuxen og Aage Marcus, København 1953, pp. 25-28.
- Jeremias, Alfred: *Die Weltanschauung der Sumerer*, Der Alte Orient, Band 27, Heft 4, Leipzig 1929.
- & Hugo Winckler et al.: *Mythologische Bibliothek*, Gesellschaft für vergleichende Mythenforschung, Leipzig 1907-1908.
- Jung, Carl Gustav: *Psychologie und Alchemie*, Zürich (1944) 1972, pp. 53f og 377.
- : *Symbole der Wandlung*, I-II, 4. Aufl., Zürich 1954.
- Kepler, Johannes: *Harmonices Mundi*, 1619, auf Deutsch: "Gesammelte Werke" 1982, ed. Max Caspar et al., Bayerische Akademie der Wissenschaften, München, p. 280.
- : *Mysterium Cosmographicum*, Tübingen 1596, in English: "The Secret of the Universe", trans. A.M. Duncan, Janus-series no. 9, New York (1981) 1982, p. 203.
- Kerstin, Holger: *Jesus lebe in Indien*, Knauer 1984.
- Keynes, John Maynard: *Essays and Sketches in Biography*, 1956, pp. 280-290.
- Klinz, Adolf: *Hieros Gamos*, Inaugural-Dissertation, Halle, 1933.
- : *Hieros gamos*, PW, Pauly/Wissowa Supplement VI, Stuttgart 1935, col. 107-113.
- Knight, Christopher, & Robert Lomas: *The Hiram Key*, New York 1996.
- Kuhn, Thomas S.: *The Copernican Revolution*, 1985.
- Leadbeater, C.W.: *Freemasonry and its Ancient Rites*, New York, repr. 1998.
- Lincoln, Henry Lincoln, & Erling Haagensen: *The Templar's Secret Island*, Moreton-In-March, 2000.
- Luck, G.: *Theurgy and Forms of Worship in Neoplatonism*, in: J. Neuser et al: "Religion, Science, and Magic, Oxford 1989.
- Lauring, Palle: *Danmarks Håb og Horn*, København 1954.
- Lewis, Brian: *The Sargon Legend: A Study of the Akkadian Text and the Tale of the Hero Who was Exposed at Birth*, ASOR, Diss. Series, vol. 4, Cambridge, Mass., 1980, pp. 1-10.
- McIntosh, Christopher: *Rosenkreuzerne*, (trans.) København 1987.
- Michel, Paul-Henri: *The Cosmology of Giordano Bruno*, (La cosmologie de Giordano Bruno, Paris 1962), Cornell UP, New York 1973.
- Pagels, Elaine: *Beyond Belief. The Sacred Gospel of Thomas*, New York 2003.
- Paracelsus: *Paracelsus. Essential Readings*, ed. & trans by Nicholas Goodrick-Clarke, Wellingborough 1990
- Platon: *Timaios*, trans. Povl Johs. Jensen, "Platons Skrifter" bd. 8, Carsten Høeg & Hans Ræder, Ratzinger, J.: *Stellvertretung*, Handbuch theologischer Grundbegriffe (hgg. H. Fries), Band 2, München 1963.
- Rose, Herbert Jennings: *Herakles and the Gospels*, HTR, vol. 31, 1938, pp. 116ff.
- Sakellarakis, Yannis, et al.: *Drama in a Minoan Temple*, National Geographic Magazine, vol. 159, February 1981, pp. 205-221.
- de Santillana, Giorgio, & Hertha von Dechend: *Hamlet's Mill*, London (1960) 1970.
- Smith, George: *Early History of Babylonia*, Transactions of the Biblical Society, vol. 1, London 1872, pp. 28-51.

- : *The Chaldean Account of Genesis*, Transactions of the Biblical Society, vol. 4, London 1876, pp. 295-301.
- Smith, Morton: *The Secret Gospel. The Discovery and Interpretation of the Secret Gospel According to Mark*, New York 1974
- von Spaeth, Ove: *Definitioner*, & (dele af) *Introduktion*, til "Patañjalis Yoga Sutrās. Med de klassiske kommentarer" (oversat af G. Raman), København 1968, pp. 9-13, 91-95.
- : *Psychedeliske '67*, 2. opl., udv. udgave, København 1969.
- : *Tycho Brahes Hemmelighed*, Det Ukendte, 6. årg, nr. 3, maj/juni 1984, pp. 123-129.
- Talbot, H.F.: *A Fragment of Ancient Assyrian Mythology*, Transactions of the Biblical Society, vol. 1, London 1872, pp. 271-280.
- Temple, Robert K.G.: *The Sirius Mystery*, New York 1976.
- Thompson, Stith: *Motiv-Index of Folk-Literature*, Indiana, ed. 1957.
- Van Buren, E. Douglas: *Concerning the Horned Cap of the Mesopotamian Gods*, Orientalia, vol. 12, Nova Series, Pontificium Institutum Biblicum, Roma 1943, pp. 318-327.
- Walker, Benjamin: *Gnosticism*, 1983.
- Ward, J.S.M.: *Who was Hiram Abiff?*, London, u.å.
- Wellhausen, Julius: *Reste arabischen Heidentums*, Berlin 1897, pp. 40-44 & 115.
- Widengren, Geo: *Hieros gamos och underjordsvistelse*, Religion och Bibel - Nathan Söderblom-Sällskapets årsbok, 7. årg., Lund 1948, pp. 17-46.
- : Uppsala Universitetets Årsskrift, 4, Uppsala 1951.
- Wittendorff, Alex: *Tyge Brahe*, København 1994.
- Woodroffe, Sir John: *The Garland of Letters*, 7th ed., Pondicherry 1979, p. 4.
- Woods, Florence & Kenneth: *Homer's Secret Iliad; the Epic of the Night Skies Decoded*, 1999.
- Wundt, Wilhelm: *Völkerpsychologie*, Band 2,3, Leipzig 1909.
- Yasin, Mohammad: *Mysteries of Kashmir*, Kesar Publications, Shrinagar 1972.
- Yates, Frances A.: *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*, Chicago University Press, 1970,
- : *The Rosencrucian Enlightenment*, London 1972.
- Zimmern, Heinrich: *Die Babylonische Neujahrsfest*, Der Alte Orient, Band 25, 3, Leipzig 1926.

9: Egyptologi / palæstinologi / arkæologi

EGYPTEN OG BIBEL-TEKSTERNE

- Aling, Charles F.: *Egypt and Bible History: From Earliest Times to 1000 B.C.*, Michigan 1981.
- Bimson, John J.: *Merneptah's Israel and Recent Theories of Israelite Origins*, JSOT, 49, 1991, pp. 20-23.
- Gardiner, Alan H.: *The Delta Residence of the Ramesides*, JEA, vol. 5, 1919, pp. 127-138, 179-200, 242-271.
- : *The Geography of the Exodus*, JEA, vol. 10, 1924, pp. 87-96.
- Giveon, Raphael: *The Impact of Egypt on Canaan: Iconographical and Related Studies*, Orbis Biblicus et Orientalis, vol. 20, Göttingen 1978.
- Goedicke, Hans: *The Canaanite Illness*, Studien zur altägyptischen Kultur (Festschrift Wolfgang Helck, 70. Geburtstag), Band 11, Hamburg 1984, pp. 91-105.
- Griffiths, J.S.: *The Exodus in the Light of Archaeology*, 1923.
- Helck, Hans Wolfgang: *Die Beziehungen Ägyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jahrtausend v. Chr.*, Ägyptische Abhandlungen, Band 5, 2. verbess. Auflage, Wiesbaden 1971.
- : *Briefsammlung aus der Verwaltung des Amuntempels*, JARCE, 7, 1976, pp. 119-128.
- : *Twk und die Ramses-Stadt*, VT, vol. 15, Leiden 1965.
- Hoch, James E.: *Semitic Words in Egyptian texts of the New Kingdom and Third Intermediate Period*, Princeton U.P., 1994.
- Horn, S.H.: *Jericho in a Topographical List of Ramses II*, JNES, 12, 1953, pp. 201-203.
- James, T.G.H.: *Egypt: From the Expulsion of the Hyksos to Amenophis I*, CAH, vol. 2, part 1, (3rd ed.), Cambridge 1973, pp. 289-312.
- Kitchen, Kenneth Anderson: *The Bible in Its World*, Exeter 1977.
- : *The Tabernacle - A Bronze Age Artefact*, Eretz-Israel 24, The Avraham Malamet Volume, 1993, 119*-129*.

- Knutzon, J.A.: *Die el-Amarna Tafeln*, Vorderasiatische Bibliothek, II, Band 1-2, Leipzig 1907-1915.
- Labib, Pahor: *Die Herrschaft der Hyksos in Ägypten und ihr Sturz*, Glückstadt 1937.
- Lambdin, Thomas O.: *Egyptian Loan Words in the Old Testament*, JAOS, 73, 1953, pp. 149ff.
- Lepsius, Karl Richard: *Reise vom Theben...*, Berlin 1845 (London 1853).
- Modrzejewski, Joseph Méléze: *The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*, Philadelphia/Jerusalem 1995.
- Naville, Édouard: *Archaeology of the Old Testament*, London 1913.
- : *The Egyptian Name of Joseph*, Society of Biblical Archaeology, 25, 1903, pp. 157-161.
- : *The Geography of Exodus*, JEA, vol. 12, 1926, pp. 16-18.
- Peet, T. Eric: *Egypt and the Old Testament*, London 1922.
- Petrie, William M. Flinders: *Egypt and Israel*, London 1911.
- Ranke, Hermann: *Die ägyptischen Personennamen*, Glückstadt 1935.
- Sourazian, Houris: *Qui est le pharaon de l'Exode?*, Le Monde de la Bible, 41, 1985, pp. 35-38.
- Stager, Lawrence E.: *Merenptah, Israel and the Sea Peoples: New Light on an Old Relief*, Eretz-Israel, 18, 1985, pp. 61ff.
- Steindorff, George, & Keith Seele: *When Egypt Ruled the East*, 2. ed., Chicago 1957, pp. 41-46.

d) PALÆSTINOLOGI (se også grupperne: 4 og 8,II)

- Albright, William Foxwell: *Archeology and Christian Humanism*, in: "History, Archaeology and Christian Humanism", (New York 1964) London 1965.
- : *Archaeology and the Religion of Israel*, (Baltimore 1946), 1953.
- : *Biblical Archaeologist*, vol. 36, 1973, pp. 55ff.
- : *The Biblical Period from Abraham to Ezra*, (1958) New York 1963.
- Bimson, John J.: *The World of the Old Testament*, London 1988.
- Birhan, Avraham, & Joseph Neveh: *An Aramaic Stele Fragment from Tel Dan*, Israel Exploration Journal, 43, no. 2-3, 1993, pp. 1-18.
- & -- : *The Tel Dan Inscription: A New Fragment*, Israel Exploration Journal, 45, 1995, pp. 1-15.
- Callaway, Joseph A.: *New Evidence on the Conquest of 'Ai*, JBL, vol. 87, 1968, pp. 312-320.
- Caquot, A., & S. Lemaire: *Les textes Araméenne de Deir 'Alla*, Syria, 54, 1977, pp. 189-208.
- Cornfeld, Gaalyah: *Archaeology of the Bible*, (ed. David Noel Freedman) San Francisco, (1976) 1982.
- Drews, Robert: *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*, Princeton U.P. 1988.
- Drower, Margaret S.: *Syria c. 1500-1400 B.C.*, CAH, vol. 2, part 1, 1973, pp. 417-525.
- Eissfeldt, Otto: *The Hebrew Kingdom*, CAH, vol. 2, part 2, (3rd ed.) 1975, pp. 537-606.
- & H.J. Franken: *Palestine in the Time of the Nineteenth Dynasty*, CAH, vol. 2, Part 2, (3rd ed.) Cambridge 1975, pp. 307-337.
- Fitzmeyer, J.A.: (Review:) *Hoftijzer & Kooij: Aramaic Texts From Deir 'Alla*, Catholic Biblical Quarterly, vol. 40, 1978, pp. 93-95.
- Free, Joseph P.: *Archaeology and Bible History*, Wheaton (Illinois), 1950.
- Garstang, J., & J.B.E. Garstang: *The Story of Jericho*, London 1940.
- Greenberg, Moshe: *The Hab/piru*, American Oriental Society, New Haven, Connecticut, 1955, pp. 139-148.
- Hannestad, Niels: *Tradition in Late Antique Sculpture*, Acta Jutlandica, 69:2, Aarhus U.P. 1994.
- Hoffmeier, James K.: *The Recently Discovered Tell Dan Inscription: Controversy and Confirmation*, Archaeology in The Biblical World, 3, no. 1, 1995, pp. 12-15.
- Hoftijzer, J., & G. van der Kooij: *Aramaic Texts from Deir 'Alla*, Leiden 1976.
- Kammerer, A.: *Pétra et la Nabatène*, Paris 1929.
- Kenyon, Kathleen M.: *Archaeology in the Holy Land*, London 1960.
- : *The Bible and Recent Archaeology*, British Museum Publications, London 1978.
- : *Digging Up Jericho*, London 1957.
- : *Palestine in the Time of the Eighteenth Dynasty*, CAH, vol. 2, Part 1, 1971, pp. 526-556.
- Koenig, J.: *La localisation du Sinaï et les traditions des scribes*, Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses, 43, 1963, pp. 2-31.
- Lapp, Paul W.: *The Tell Deir 'Alla Challenge to Palestinian Archaeology*, VT, vol. 20, 1970, pp. 243-256.

- Lemaire, André: *House of David's Restored Moabite Inscription*, Biblical Archaeological Review, vol. 20, no. 3, 1994, pp. 30-37.
- MacCarter Jr., P. Kyle: *The Balaam Texts From Deir 'Alla: The First Combination*, BASOR, Num. 239, 1980, pp. 49-60.
- Moscati, Sabatino: *The Phoenicians*, New York 1989.
- Noth, Martin: *The History of Israel*, ("Geschichte Israels, 1954) 2. ed., London 1960.
- Redford, Donald B.: *Contact Between Egypt and Jordan in the New Kingdom*, Studies in the History and Archaeology of Jordan, vol. 1 (ed. A. Hadidi), Amman: Department of Antiquities, 1982.
- Ringgren, H.: *Bileam och inskriften från Deir 'Alla'*, Religion och Bibel, 36, 1977, pp. 88ff.
- Rhodus, Apollonius: *Argonautika*, IV, 1694-1698.
- Schürer, Eduard: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, rev. ed., I-III, ed. G. Vermes et al., Edinburgh 1973-1987.
- Shryock, Andrew J.: *Nationalism and the Genealogical Imagination. Oral History and Textual Authority in Tribal Jordan*, University of California Press, 1997.
- Stager, Lawrence E.: *The Philistines*, Biblical Archaeological Review, May/June 1991.
- Stubbings, Frank H.: *The Expansion of the Mycenaean Civilization*, CAH, vol. 2, part 1: "History of the Middle East and the Aegean Religion c. 1800-1350 B.C.", (3rd ed.) Cambridge 1973.
- Wainwright, G.A.: *Some Sea Peoples*, JEA, vol. 47, 1961, pp. 71-90.
- Yasin, Mohammad: *Mysteries of Kashmir*, Shrinagar 1972.

10: Sinai-indskrifterne

- Albright, William Foxwell: *The Early Alphabetic Inscriptions from Sinai and their Decipherment*, BASOR, 110, 1948, pp. 6-22.
- : *The Early Evolution of the Hebrew Alphabet*, BASOR, 63, 1936, pp. 8-12.
 - : *Exploring Sinai with the University of California*, BASOR, 109, 1949, pp. 5-20.
 - : *The Proto-Sinaitic Inscriptions and their Decipherment*, 2nd ed. additional, Cambridge, Mass., 1969.
 - : *Review of Grimme: Altsinaitische Forschungen, 1937*, Jewish Quarterly Review, 28, 1937-1938, pp. 333-335.
 - : *Some Observations on the New Material for the History of the Alphabet*, BASOR, 134, 1954, p. 26.
 - : *Some Suggestions for the Decipherment of the Proto-Sinaitic Inscriptions*, Journal of the Palestine Oriental Society, 15, 1935, pp. 334-340.
- Bernal, Martin: *Cadmean Letters - The Transmission of the Alphabet to the Aegean and Further West Before 1400 BC*, Wiona Lake 1991.
- : *On the Transmission of the Canaanite Alphabet to Greece before 1500 B.C.*, Abstracts of the 193rd Meeting of the American Oriental Society, Baltimore 1983, pp. 2-3.
- Birnbaum, S.A.: *The Hebrew Scripts*, vol. I (text), Leiden 1971.
- van den Branden, A.: *Nouvel d'essai d'interprétation des inscriptions protosinaitic*, Biblia e Oriente, 21, 1979, pp. 155-252.
- Butin, Ralph F.: *Some Egyptian Hieroglyphs of Sinai and their Relationship to the Hieroglyphs of the Proto-Sinaitic Semitic Alphabet*, Mizraim II, 1936, pp. 52-56.
- & K. Lake & R.P. Blake: *The Serabit Inscriptions*, Harvard Theological Review, 21, 1928, pp. 1-67.
 - & R.S.F. Starr: *Excavations and Proto-Sinaitic Inscriptions at the Serabit el Khadem*, Studies and Documents VI, London 1936.
- Cerny, Jaroslav: *Semites in Egyptian Mining Expeditions to Sinai*, Archive Orientální, 7, 1935, pp. 384-389.
- Coldstream, J.N.: *Greeks and Phoenicians in the Aegean*, Phönizier im Westen (ed. H.G. Niemeyer), (Madriider Beiträge 8), Mainz 1982, pp. 261-275.
- Cross, Frank More: *The Evolution of the Proto-Canaanite Alphabet*, BASOR, 134, 1954, pp. 15-24.
- : *The Origin and Early Evolution of the Alphabet*, Eretz-Israel, 8, 1967, pp. 8*-24*.

- - : *Early Alphabetic Scripts*, Symposia Celebrating the Seventy Fifth Anniversary of the Founding of the American Schools of Oriental Research (1900-1975), Cambridge, Mass. 1979, pp. 97-123.
- - : *Phoenician in the West: The Early Epigraphic Evidence*, Studies in Sardinian Archaeology II: Sardinia in the Mediterranean (ed. M.S. Barlmuth), Ann Arbor 1986, pp. 116-131.
- - & Thomas O. Lambdin: *A Ugaritic Abecedary and the Origins of the Proto-Canaanite Alphabet*, BASOR, 160, 1960, pp. 21-26.
- Demsky, Aaron: *A Proto-Canaanite Abecedary Dating from the Period of the Judges and Its Implications for the History of the Alphabet*, Tel Aviv, 4, 1977, pp. 14-27.
- Eisler, Robert: *Die kenitischen Weih-Inschriften der Hyksoszeit im Bergbauggebiet der Sinaihalbinsel*, Freiburg im Breisgau 1919.
- Gardiner, Alan H.: *The Egyptian Origin of the Semitic Alphabet*, JEA, vol. 3, 1916, pp. 1-16.
- - : *Once Again the Proto-Sinaitic Inscriptions*, JEA, 48, 1962, pp. 45-48.
- - & T. Eric Peet & J. Cerny: *The Inscriptions of Sinai*, I-II, 2. ed., London 1952.
- Gelb, I.J.: *A Study of Writing*, 2nd ed., Chicago 1963.
- Giveon, Raphael: *A New Kingdom Stela from Sinai*, Israel Exploration Journal 31, 1981, pp. 168-171.
- Gomme, A.W.: *The Legend of Cadmus and the Logograph*, The Journal of Hellenic Studies, vol. 33, London 1913, pp. 53-72 og 223-245.
- Gordon, Cyrus H.: *Evidence for the Minoan Language*, Ventnor, N.J., 1966.
- - : *The Ugaritic ABC*, Orientalia, 19, 1950, pp. 374-376.
- Greenstein, E.L.: *A Phoenician Inscription in Ugaritic Script?*, Journal of the Ancient Near Eastern Society of Colombia University, 8, 1976, 49-57.
- Grimme, Hubert: *Althebräische Inschriften vom Sinai*, Darmstadt/Hannover 1923.
- - : *Die altkanaanäische Buchstabenschrift zwischen 1500 und 1200 v.Chr.*, Archiv für Orientforschung, 10, pp. 267-281.
- - : *Die altsinaitischen Buchstaben-Inschriften auf Grund einer Untersuchung der Originale*, Berlin 1929.
- - : *Altsinaitische Forschungen, epigraphisches und historisches*, Paderborn 1937.
- - : *Zu der altsinaitischen Inschrift Nr. 363*, Archiv für Orientforschung, 12, 1939, pp. 59-61.
- - : *Südpalästinische Inschriften in altpalästinischer Schriftform*, Le Muséon 55, 1942, pp.48-55.
- Helck, Hans Wolfgang: *Zur Herkunft der sog. 'phönizischen' Schrift*, Ugarit-Forschungen, 4, 1972, pp.41-45.
- May, H.G.: *Moses and the Sinai Inscriptions*, The Biblical Archeologist, 8, 1945, pp. 33-99.
- Mendelhall, George A.: *A New Chapter in the History of the Alphabet*, Bulletin du Musée de Beyrouth, 24, 1971, pp. 13-18.
- Millard, A.R.: *The Canaanite Linear Alphabet and Its Passage to the Greeks*, Kadmos, 15, 1976, pp. 459-460.
- Naveh, J.: *Early History of the Alphabet*, Jerusalem 1982.
- - : *Proto-Canaanite, Achaic Greek, and the Script of the Aramaic Text on the Tell Fakhariyan Statue*, Ancient Israelite Religion, Essays in Honor of F.M. Cross (eds. Miller, Hanson & McBride) Philadelphia 1987, pp. 101-113.
- - : *Thamudic Inscriptions from the Negev*, Eretz-Israel, 12, 1975, pp. 129-131.
- Petrie, William M. Flinders: *The Alphabet in the XIIIth Dynasty*, Ancient Egypt, 6, 1921, pp. 1-3.
- - : *Researches in Sinai*, London & New York 1906.
- Sass, Benjamin: *The Date of the Proto-Sinaitic Inscriptions*, Seventh Archaeological Conference in Israel: Abstracts of Lectures, Jerusalem 1980, p. 23.
- - : *The Genesis of the Alphabet and Its Development in the Second Millenium B.C.*, Ägypten und Altes Testament, Band 13, Wiesbaden 1988.
- - : *Notes on Some Proto-Sinaitic and Egyptian Inscriptions from Sinai*, Egyptological Studies (ed. S.I. Groll), Scripta Hierosolymitana Xxviii, Jerusalem 1982, pp. 360-370.
- - : *Sinai 527 - A Proto-Sinaitic Inscription?*, Bibliche Notizen, 26, 1985, pp. 18-21.
- - : *Two Previously Unknown Proto-Sinaitic inscriptions*, Tel Aviv, 5, 1978, pp. 183-187.
- Sethé, Kurt: *Die neu entdeckte Sinai-Schrift und die Entstehung der semitischen Schrift*, Nachrichten der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse, 1917, pp. 437-465.
- - : *Der Ursprung des Alphabets*, Nachrichten der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, geschäftliche Mitteilungen, 1916, pp. 88-161.

- - : *Vom Bilde zum Buchstaben. Die Entstehungsgeschichte der Schrift*, Leipzig 1928.
- Ventris, M., & J. Chadwick: *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1956.
- Wallenfels, R.: *Redating the Egyptian Inscriptions*, Journal of the Ancient Near Eastern Society of Columbia University, 15, 1983, pp. 79-118.
- Yeivin, S.: *The Canaanite Inscriptions and the Story of the Alphabet*, The World History of the Jewish People: Patriarchs (ed. B. Mazar), Tel Aviv, 8, 1979, 24-34.

11: Oldtidsastronomi og stjernemytologi (se også grupperne: 8 og 12)

I: EGYPTISK ASTRONOMI-TRADITION

- Allen, David H.: *An Astronomer's Impression of Ancient Egyptian Constellations*, Sky and Telescope 1977, pp. 15-19.
- Badawy, Alexander: *The Stellar Destiny of Pharaoh and the So-Called Airshafts of the Cheops' Pyramid*, Mitteilungen des Instituts für Orientforschung der Deutschen Akademie der Wissenschaft zu Berlin, Band 10, 1964, pp. 198-206.
- Barton, Tamsyn: *Ancient Astrology*, Sciences of Antiquity, London 1994.
- Bauval, Robert G.: *The Master Plan for the Three Pyramids of Giza based on the Configuration of the Three Stars of the Belt of Orion*, Discussions in Egyptology, 13.
- - & Adrian Gilbert: *The Orion Mystery*, London/New York 1994.
- Bigel, Rebekha Aleida: *Zur Astrognosie der Alten Ägypten*, Inaugural-Dissertation, Zürich Universität, 1921.
- Borchardt, Ludwig: *Altägyptische Sonnenuhren*, ZÄS, vol. 48, 1911.
- - : *Altägyptische Zeitmessung*, Berlin 1920.
- - : *Ein altägyptisches Instrument*, ZÄS, vol. 37, 1899, pp. 10-17.
- Brugsch, Heinrich: *Thesaurus inscriptorum aegyptiacarum*, Abteilung 1: "Astronomische und astrologische Inschriften altägyptischer Denkmäler", Leipzig 1883.
- - : *Über ein neu entdecktes astronomisches Denkmal aus der Thebanischen Nekropolis*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 14, 1860, pp. 15-28.
- Bull, Ludlow S.: *An Ancient Egyptian Ceiling-Decoration*, BMMA, vol. 18, 1927, pp. 283-286.
- Capart, J.: *Tables astronomiques d'Assiout*, Chronique d'Égypte, No. 15, Bruxelles 1933, pp. 69-77.
- Chadwick, Robert: *The So-Called 'Orion Mystery'*, KMT 7,3, (fall) 1996, pp. 74-83.
- Chatley, Herbert: *Egyptian Astronomy*, JEA, 26, 1940, pp. 120-126.
- - : *The Egyptian Celestial Diagram*, The Observatory, No. 790, May 1940, pp. 70-73.
- Cook, Robin J.: *The Horizon of Khufu: The Pyramids of Giza and the Geometry of Heaven*, London 1996.
- - : *A Note on the Geometry of the Star-Shafts in the Pyramid of Khufu*, Discussions in Egyptology, 36, 1996, pp. 21-23.
- - : *The Stellar Geometry of the Great Pyramid*, Discussions in Egyptology, 29, 1994.
- Cumont, Frans: *L'Égypte des Astrologues*, Bruxelles 1937.
- Dalgas Christiansen, H.: *Decanal Star Tables for Lunar Houses in Egypt?*, Centaurus, vol. 35, 1992, pp. 1-27.
- Daressy, Georges: *Une ancienne liste de decans égyptiens*, ASAE, vol. 1, Le Caire 1900, pp. 79-90.
- - : *Deux clepsydres antiques*, Bulletin de l'Institut d'Égypte, sér. 5,9, 1915, pp. 5-16.
- - : *L'Égypte céleste*, Bulletin de l'Institut français d'archaéologie orientale du Caire, 12, 1915, pp. 1-34.
- Davis, Virginia Lee: *Identifying Ancient Egyptian Constellations*, Achaeo-Astronomy, No. 9 (The Journal of History of Astronomy, vol. 16), 1985, pp. S102-S104.
- Festugière, A.-J.: *L'Astrologie et les Sciences Occulte (La Révélation d'Hermès Trismégiste)*, vol. 1, 1950), se: grupppe 8.I: Festugière: *Corpus Hermeticum I-IV*.
- Flechenstein-Gallo, Joachim-Otto: *Papyrology and Sources in Astronomical History*, Vistas In Astronomy, vol. 9, 1966, pp. 151-155.
- Fourier, Jean-Baptiste Joseph: *Premier mémoire sur les monumens astronomique de l'Égypte*, Description de l'Égypte, (tome 2, Paris 1818, pp. 71-86), 2. ed., vol. 9, Paris 1829, pp. 43-74.
- Gensler, F.W.C.: *Thebanischen Tafeln Stündlicher Sternaufgänge*, Leipzig 1872.

- Gingerich, Owen: *Ancient Egyptian Sky Magic*, Sky and Telescope, vol. 65, pp. 418-420, 1983.
- Gundel, Wilhelm: *Dekane und Dekansternbilder. Ein Beitrag zur Geschichte der Sternbilder der Kulturvölker*, Studien der Bibliothek Warburg, 19, Glückstadt 1936.
- : *Neue astrologische Texte des Hermes Trismegistos*, Abhandlung der Bayerische Akademie Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Abteilung, Neue Folge: Heft 12, München 1936.
- : *Sirius*, PW, 2. Reihe, Band II.A.1, Stuttgart 1927, col. 314-351.
- Hönig, Werner: *Cheopspyramide: Der Sonnenweg an 12 Stunden des Tages*, Discussions in Egyptology, 36, 45-47.
- Jones, Alexander: *More Papyrus Horoscopes*, (from Egypt), (review: "Oroscopi Greci", Messina 1992), The Journal of History of Astronomy, vol. 28, 1997, pp. 89-90
- Kákósy, László: *Sothis*, LA, vol. 5, 1984, col. 1110-1117.
- Krauss, Rolf: *Astronomische Konzepte und Jenseitsvorstellungen in den Pyramidentexten*, Wiesbaden 1997.
- Krupp, E.C.: *From Here to Eternity*, Sky & Telescope, February 2000, pp. 87-89.
- Lange, H.O., & Otto Neugebauer: *Papyrus Carlsberg No. 1. Ein hieratisch-demotischer kosmologischer Text*, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Skrifter, Bind 1 Nr. 2, København 1940.
- Legon, John A.R.: *The Orion Correlation and Air-Shaft Theories*, Discussions in Egyptology, 33, 1995, pp. 45-56.
- : *Robin Cook: The Horizon of Khufu... the Geometry of Heaven*, Discussions in Egyptology, 37, 1997, pp. 119-126.
- Leitz, Christian: *Studien zur Ägyptischen Astronomie*, Ägyptologische Abhandlungen, 2. verbesserte Auflage, Band 49, Wiesbaden (1989) 1991.
- : *Tagewälerei: Das Buch "h3t nhh ph dt" und verwandte Texte*, Ägyptologische Abhandlungen, Band 55, Wiesbaden 1994.
- Locher, Kurt: *The Ecliptic in Ancient Egypt*, (review: Rolf Krauss "Astronomische Konzepte..."), The Journal of History of Astronomy, vol. 30, 1999, pp. 75-76.
- : *Probable Identifications of the Ancient Egyptian Circumpolar Constellations*, Archaeo-Astronomy, No. 9, (The Journal of History of Astronomy, vol. 16), 1985, S152-S153.
- Málek, Jaromír: *Orion and the Giza Pyramids*, Discussions in Egyptology, 30, 1994, pp. 101-114.
- Neugebauer, Otto: *Astronomical Cuneiform Texts*, vols. 1-3, London 1955.
- : *Astronomical Papyri and Ostraca: Biographical Notes*, Proceedings of the American Philological Society, vol. 106, 1962, pp. 383-381.
- : *Astronomy and History*, Selected Essays, Berlin/New York 1983.
- : *Demotic Horoscopes*, Journal of the American Oriental Society, 63, 1943, pp. 115-127.
- : *The Egyptian Decans*, Vistas In Astronomy, vol. 1, 1955, pp. 47-51.
- : *Egyptian Planetary Texts*, Transactions of the American Philosophical Society, NS vol. 32,II, Philadelphia 1942, pp. 205-250.
- : *The Exact Sciences of Antiquity*, (Copenhagen 1951), 2nd ed., Brown U.P., Providence (Rhode Island) 1957.
- : *The History of Ancient Mathematical Astronomy*, vols. 1-3, Berlin/New York 1975.
- : *On Some Astronomical Papers and Related Problems of Ancient Geography*, Transactions of the American Philosophical Society, NS vol. 32,II, Philadelphia 1942, pp. 251-263.
- & Richard A. Parker: *Egyptian Astronomical Texts*, vols. 1-3, Brown Egyptological Studies 3, 5 & 6, Providence (Rhode Island) 1960, 1964 & 1969.
- Osing, Jürgen: *Monat, Monatsgötter*, LA, Band 4, 1982, col. 191-192.
- Pannekoeck, A: ("Egypt" in: *A History of Astronomy*, (1951/1961) Dover Publ. 1989, pp. 82-85.
- Parker, Richard A.: *A Vienna Demotic Papyrus on Eclipse- and Lunar Omnia*, Brown Egyptological Studies 3, Providence (Rhode Island), 1959.
- : in F.R. Hobson (ed.): *The Place of Astronomy in the Ancient World*, Oxford 1974, pp. 54 ff.
- Pogo, Alexandre: *The Astronomical Ceiling-Decoration in the Tomb of Senmut, 18th Dynasty*, Isis, vol. 14, 1930, pp. 301-325.
- : *Egyptian Waterclocks*, Isis, vol. 25, 1936, pp. 403-425.
- : *Zum Problem der Identifikation der nördlichen Sternbilder der alten Ägypter*, Isis, vol. 16, 1931, pp. 102-114.

- Renouf, Peter le Page: *Astronomical Observations in the Fifteenth Century Before Christ*, "The Life-Work of Sir Peter le Page Renouf", vol. 3, Paris 1905, pp. 85-96.
- : *The Eclipse in Egyptian Texts*, "The Life-Work of Sir Peter le Page Renouf", vol. 2, Paris 1903, pp. 295-303.
- : *The Bow in the Egyptian Sky*, "The Life-Work of Sir Peter le Page Renouf", vol. 3, Paris 1905, pp. 289-293 & 278ff.
- Roeder, Günther: *Eine neue Darstellung des gestirnten Himmels in Aegypten aus der Zeit um 1500 v.Chr.*, Das Weltall, 28. Jahrgang, Berlin-Treptow 1928, pp. 1-5.
- : *Sothis und Satis*, ZAS, 45. Band, Leipzig 1908-1909, pp. 22-30.
- Römer, Malte: *Auf dem Himmelgewässer: Den ägyptischen Astronomen war die Ekliptik schon bekannt*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Mittwoch, 14. Dezember 1994, Nr. 290, Seite N6.
- Sloley, R.W.: *Ancient Clepsydrae*, Ancient Egypt, 1924, pp. 43-50.
- : *Primitive Methods of Mesuring Time*, JEA, vol. 17, 1931, pp. 174-176.
- Slosman, Albert: *L'astronomie selon les Égyptiens*, Paris 1983.
- Spiegelberg, W.: *Ein ägyptisches Verzeichnis der Planeten und Tierkreisbilder*, Orientalische Literaturzeitung, 5, 1902, col. 6-9.
- : *Die ägyptischen Namen und Zeichen der Tierkreisbilder in demotischer Schrift*, ZÄS, 48, 1910, pp. 146-151.
- : *Ein neuer astronomischer Text auf einem demotischen Ostrakon*, ZÄS, 48, 1910, col. 223-225.
- Stegemann, Victor: *Über Astronomisches in den koptischen Zaubertexten*, Orientalia, Nova Series vol. 4, Roma 1935, pp. 391-410.
- Thompson, H.: *Demotic Horoscopes*, Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 34, 1912, pp. 227-233 & Pl. 28.
- Trimble, Virginia: *Astronomical Investigation Concerning the So-Called Airshafts of the Cheops' Pyramid*, Mitteilungen des Instituts für Orientforschung der Deutschen Akademie der Wissenschaft zu Berlin, Band 10, 1964, pp. 183-187.
- Ungnad, Arthur: *Ursprung und Wanderung der Sternnamen*, Breslau 1923.
- Wainwright, G.A.: *Iron in Egypt*, JEA, vol. 18, 1936, pp. 11-15.
- : *Letopolis*, JEA, vol. 18, 1936, pp. 165ff.
- : *Orion and the Great Star*, JEA, vol. 22, 1936, pp. 44-46.
- : *A Pair of Constellations*, Studies Presented to F.L.I. Griffith, Egypt Exploration Society, London 1932, pp. 373-383.
- van der Waerden, B.L.: *Babylonische Methoden in ägyptischen Planetentafeln*, Vierteljahrsschrift d. Naturf. Ges., Zürich, vol. 105, 1960, pp. 97-114.
- Zinner, Ernst: *Die Sternbilder der alten Ägypter*, Isis, vol. 16, 1933, pp. 92-101.

II: ISRAEL OG ASTRONOMI-TRADITIONEN

- Hertz, H.: *The Astral Terms in Job 19, 9, and 38.31-33*, Journal of Theological Studies 56, vol. 14, 1913.
- Knox, Wilfred Lawrence: *Abraham and the Quest for God*, HTR, vol. 28, 1935, pp. 50-56.
- Schiaparelli, Giovanni V.: *Astronomie im Alten Testament*, (übers. Willy Lüdtke) Gieszen 1904.
- Stucken, Eduard: *Astralmythen; Religionsgeschichtliche Untersuchungen*, Leipzig 1907, ("Moses" pp. 433-441).

III: ANDEN OLDTIDSASTRONOMI - OG TRADITIONEN I RENÆSSANCEN

- Allen, Richard Hinckley: *Star Names, Their Lore and Meaning*, (London 1899) rev. ed. Dover Books, New York 1963.
- Barton, Tamsyn: *Ancient Astrology*, Sciences of Antiquity Series, London 1994.
- Bischoff, Erich: *Babylonisch-Astrales im Weltbilde des Thalmud und Midrash*, Leipzig 1907.
- Boll, Francis: *Astronomische Beobachtungen im Altertum*, neue Jahrbücher für das klassische Altertum, PW, Band XXXIX, I, 1917, pp. 25-27.
- : *Fixsterne*, PW, Band XII, 1909, col. 2416.
- : *Sphaera. Neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Sternbilder*, Leipzig 1903.
- & Wilhelm Gundel: *Sternbilder, Sternglaube und Sternsymbolik bei Griechen und Römern*, Roher-Lexicon der griechischen und römischen Mythologie, vol. 6, Leipzig 1937, col. 867-1072.

- Bouché-Leclercq, A.: *L'astrologie grecque*, Paris 1899.
- Christianson, John R.: *Tycho Brahe at the University of Copenhagen*, Isis, vol. 38, 1967.
- Cumont, Frans: *Astrology Among the Greeks and Romans*, (1912) repr. New York 1963.
- Dreyer, J.L.E.: *Tycho Brahe. A Picture of Scientific Life and Work in the Sixteenth Century*, Edinburgh 1980.
- Drower, Ethel Stefana S.: *Sfar Malwasia*, ('The Book of the Zodiac of the Mandaeans'), Royal Asiatic Society, Oriental Translation Fund, vol. 36, London 1949.
- Eisler, Robert: *The Royal Art of Astrology*, London 1946.
- : *Weltenmantel und Himmelszelt*, München 1910.
- Gassendi, Pierre: *Tycho Brahe, mannen och verket*, trans. Wilhelm Norlind, Lund 1951.
- Gingerich, Owen: *The Origin of The Zodiac*, Sky and Telescope, vol. 67, pp. 218-220, 1984.
- Gressmann, Hugo: *Gilgamesh-Epos - und die Astral-Mythologie*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, Göttingen 1911.
- Gundel, Hans Georg: *Zodiakos. Die Tierkreis in der antiken Literatur und Kunst*, München 1972, ("Zodiakos", PW, 2. Reihe Band 19 (Band X), München 1972, col. 462-709).
- Gundel, Wilhelm, & Hans Georg Gundel: *Astrologumena*, Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte, Sudhoffs Archiv, Beiheft 5, Wiesbaden 1966.
- Gössmann, Felix: *Planetarium Babylonicum*, Scripta Pontificii Instituti Biblici, Roma 1950.
- Hartner, Willy: *Oriens-Occidens. Ausgewählte Schriften zur Wissenschaft und Kulturgeschichte*, Festschrift zum 60. Geburtstag, Band I-II, Hildesheim (I) 1968 & (II) 1984.
- Hunger, Hermann und David Pingree: *MUL.APIN. An Astronomical Compendium in Cuneiform*, Archiv für Orientforschung, Beiheft 24, 1989.
- Jensen, P.: *Die Kosmologie der Babylonier; Studien und Materialien*, Strassburg 1890.
- King, L.W.: *Babylonian Boundary Stones and Memorial Tablets in the British Museum*, London 1912.
- Krupp, F.C.: *Beyond the Blue Horizon. Myth and Legends of the Sun, Moon, Stars and Planets*, New York 1991.
- : *The Search of Ancient Astronomics*, London 1979.
- : *Skywatchers, Shamans and Kings. Astronomy and Archeology of Power*, New York 1997.
- Kugler, Franz Xavier: *Sternkunde und Sterndienst in Babel, I*, Babylonische Planetenkunde, Münster 1907.
- Lewy, Hans: *Aristoteles and the Jewish Sage*, HTR, 31, 1938, pp. 216ff.
- Lockyer, Norman: *The Dawn of Astronomy*, London (1895) 1964.
- Manilius: *Astronomica*, Loeb Classical Library, No. 469, London 1977.
- Maternus, Firmicus: *Ancient Astrology - Theory and Practice*, Matheseos Libri 8, Noyes Classical Studies, Park Ridge (New Jersey) 1975.
- Moesgaard, Kristian Peder: *The Full Moon Serpent. A Founding Stone of Ancient Astronomy?*, Centaurus, Honor of Olaf Pedersen 60th Birthday, vol. 24, 1980, pp. 51-96.
- Neugebauer, Otto, & H.B. Van Hoesen: *Greek Horoscopes*, Memoires of the American Philosophical Society, vol. 48, Philadelphia 1959.
- Pingree, David, & Erica Reiner: *Enuma Anu Enlil Tablets*, Malibu 1981.
- Ptolemaeus (Ptolemy), Claudius: (*Almagest*); *Syntaxis Mathematica*, ed. J.L. Heiberg, Band 1-2, Leipzig 1898-1903.
- : *Tetrabiblos*, Loeb Classical Library, No. 435, London 1970.
- Rosenberg, Roy A.: *The 'Star of the Messiah' Reconsidered*, Biblica, 53, Roma 1972, pp. 105-109.
- Sinton, William M.: *A Special Eclipse, Mauna Kea, Hawaii*, Sky & Telescope, December 1981.
- von Spaeth, Ove: *Astronomisk Dateringsnøgle Skjult i Digtet*, Appendix til Peter Zeeberg: "Tycho Brahes Urania Titania. Et Digt om Sophie Brahe", Renæssancestudier, vol. 7, Museum Tusculanum/Københavns Universitet 1994, pp. 311-321, incl. diagrammer.
- : (Review:) *Deborah J. Warner: "The Sky Explored. Celestial Cartography 1500-1800"*, Astronomisk Tidsskrift, Årg. 14, 1981, pp. 177-179.
- Thiele, Georg: *Antike Himmelsbilder*, Berlin 1898.
- Thompson, Reginald Campbell: *Reports of the Magicians and Astrologers of Niniveh and Babylon in The British Museum*, vols. 1-2, London 1900.
- Thorndyke, Lynn: *The True Place of Astrology in the History of Science*, Isis, vol. 46, 1955, pp. 273-278.
- Unger, Arthur: *Besprechungskunst und Astrologie in Babylonien*, Archiv für Orientforschung, Band

- 14, 1944, pp. 251-284.
- van der Waerden, B.L.: *Die Anfänge der Astronomie*, Erwachende Wissenschaft, II, Groeningen 1966 (English transl.: "Science Awakening, II: The Birth of Astronomy", New York 1974).
- Werner, Helmut: *Problems and Results of Comparative Studies of the Celestial Constellations*, Vistas In Astronomy, vol. 9, 1966, pp. 135-143.
- de Wohl, Louis: *A Method in the Madness*, (London 1946/1950?).
- Yeomans, Donald K.: *The Long-term Motion of the Comet Halley*, Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, London 1981, pp. 637-644.
- Zinner, Ernst: *Geschichte der Sternkunde*, Berlin 1930.

12: Kronologi og astronomisk datering (se også gruppe: 11)

III: EXODUS OG KRONOLOGI

- Abrabanel, Isaac: *Ma'ajnej haj-jeshu'ah*, (1497), se: gruppe C.
- Bimson, John J.: *Redating the Exodus and Conquest*, JSOT Supplement Series, vol. 5, Sheffield (1978), 2. ed. 1981.
- - & David Livingston: *Redating the Exodus*, Biblical Archaeology Review, vol. 13, No. 5, 1987, pp. 40-68.
- Bruins, H.J., & J. van der Plicht: *The Exodus Enigma*, Nature, 382, 18 July 1996, pp. 213-214.
- Jack, J.W.: *The Date of the Exodus*, Edinburgh 1925.
- Juvelius, Valter Henrik: *Judarnes tideräkning i ny belysning*, Dissertation (Helsinki Universitet), Kuopio 1906.
- Naveh, J.: *The Date of the Deir 'Alla in Aramaic Inscription*, Israel Exploration Journal, 17, 1967, pp. 266ff.
- Rasmusen, H. Quade: *Halley's komet og israelitternes udvandring af Ægypten*, Astronomisk Tidsskrift, Årg. 17, 1984, 1, pp. 44.
- Rowley, Harold Henry: *Israel's Sojourn in Egypt*, Bulletin of The John Ryland Library, vol. 22, Manchester 1938, pp. 243-290.
- Rutherford, Adam: *Hebrew Chronology*, London 1939.
- Shea, William H.: *Exodus, Date of the*, International Standard Bible Encyclopedia, 2, 1982, pp. 233-237.
- von Spaeth, Ove: *Krydspunkter mellem Egyptisk Kronologi og Bibelen*, Appendiks 2 & 3 i OvS's "Den Forsvundne Tronarving", Attentatet på Moses III, pp. 192-204.
- Stiebing, W.H.: *Should the Exodus and the Israelite Settlement be Redated?*, B.A.R., Washington Jul.-Aug. 1985.
- Weinstein, James: *Palestinian Radiocarbon Dating: a Reply to James Melaart*, Antiquity, vol. 54, 210, 1980, pp. 21-24.
- de Wit, Constant: *The Date and Route of the Exodus*, London 1960.

IV: ANDRE KALENDERE, STJERNETABELLER OG SOL-FORMØRKELSER

- Bretagnon, Pierre, & Jean-Louis Simon: *Planetary Programs and Tables from -4000 to 2800*, Richmond (Virginia) 1986.
- Ginzl, F.K.: *Handbuch der mathematischen Chronologie*, Band 1-3, Berlin 1906-1914.
- - : *Spezieller Canon der Sonnen- und Mondfinsternisse... 900 v.Chr. bis nach 600 n.Chr.*, Berlin 1899.
- Hawkins, Gerald S., & Shosanna K. Rosenthal: *5,000- and 10,000-Year Star Catalogs*, Smithsonian Contributions to Astrophysics, vol. 10, No. 2, Washington D.C. 1967.
- Ideler, Christian L.: *Handbuch der matematischen und technischen Chronologie*, I, 1825, pp. 124ff.
- Kudlek, Manfred, & Eric H. Mickler: *Solar and Lunar Eclipses of the Ancient Near East From 3000 BC to 0 With Maps*, Alter Orient und Altes Testament, Sonderreihe, Band 1, Neukirchen-Vluyn, 1971.
- Liu, Bao-Lin, & Alan D. Fiala: *Canon of Lunar Eclipses 1500 B.C.-A.D. 3000*, Richmond (Virg.) 1992.
- Meeus, Jean: *Canon of Solar Eclipses*, London and New York 1966.

- - & Hermann Mucke: *Canon of Lunar Eclipses -2002 to 2526*, Astron. Büro, Wien 1979.
- Moesgaard, Kristian Peder: *Elements of Planetary-, Lunar- and Solar Orbits 1900 BC to AD 1900, Tabulated for Historical Use*, Centaurus, vol. 19, 1975, pp. 157-181.
- - & (appendix:) Leif Kahl Kristensen: *The Bright Stars of the Zodiac. A Catalogue for Historical Use*, Centaurus, 1976, vol. 20, pp. 129-158.
- Neugebauer, Otto: *A Babylonian Lunar Ephemeris From Roman Egypt*, "A Scientific Humanist; Studies in the Memory of Abraham Sachs", (ed. E. Leichty et al.), Occasional Publications of the Samuel Noah Cramer Fund, 9, Philadelphia 1988, pp. 301-304.
- Neugebauer, Paul V.: *Astronomische Chronologie*, I-II, Berlin 1929.
- - : *Hilfstafeln zur technischen Chronologie, II: Das Wandeljahr und das gebundene Mondjahr*, *Astronomische Nachrichten* 261, Nr. 6261, Kiel 1936-1937, pp. 377ff.
- - : *Tafeln zur astronomischen Chronologie...*, Band 1-3, Leipzig 1912-1925.
- von Spaeth, Ove: *Dating the Oldest Egyptian Star Map*, *Centaurus International Magazine of the History of Mathematics, Science, and Technology*, vol. 42;3, 2000, pp. 159-179.
- Stahlmann, William, & Owen Gingerich: *Solar and Planetary Longitudes for the Years -2500 to 2000 by 10-Day Intervals*, Madison 1963.
- Tuckerman, Brian: *Ephemeris (vol. 1:) 650 BC - 600 AD / (vol. 2:) 600-1650 AD*, American Philosophical Society, Philadelphia 1965-1975.

ASTRONOMISK-TEKNISK INFORMATION

Specifikationer for elementer i bogens anvendte teknologi til astronomisk datering

Astronomiske beregninger er fra MicroSys, E-29100 Coín, Spanien. - Computer: Hewlett-Packard. Præcision: fra 15 til 395 decimaler, hvilket normalt ville anses for overkapacitet til historiske undersøgelser; men den opnåede store præcision er vigtig til f.eks. solformørkelser, og i jødisk kalender hvis nymånen indtræder ved solnedgang.

For at undgå små afvigelser, der kan akkumulere til grovere fejl gennem de store tids-spand tilbage til før 3500 f.Kr., er i programmet for himmellegemernes bevægelser brugt anerkendte planetbanelementer opbygget som analytiske formler, dvs. analytisk rækkeudvikling (i stedet for brugen af numeriske formler) for at udnytte kapaciteten bedre.

Der opnås således - selv om formel-led på under et halvt buesekund er udeladt - en præcision fra under en tiendedel ned til en hundrededel buegrad.

I programmet er anvendt tabeller og perturbationsformler (Fourrier-serier) af LeVerrier og Galliot fra Observatoire de Paris (1855-1913), formler fra Connaissance du Temps (1954), samt Brown's formler for Månen (1895) inkl. senere officielle korrektioner (1925 og 1960) fra Stanford University, USA (og Jet Propulsion Laboratory, Pasadena, California, USA).

De stadigt forbedrede resultater fra astronomisk forskning, den stadigt forstærkede computerkapacitet og de stadigt forbedrede programmer - kan præcisere detaljer yderligere, men ændrer ikke analysens basale resultater.

Indeks

- Abrabanel, Rabbi 12, 172
 Abraham 29, 44, 63, 102, 131, 142,
 149, 151, 168, 182, 226, 316, 317,
 335
 Adam 93, 108, 133, 144, 154, 160,
 161, 164, 181, 195, 273, 291, 305
 Adler 90
 Ahron 47, 81, 82, 104, 105, 107, 116
 122, 125, 132, 184, 198, 273, 315
 Akhenaton (Amenhotep IV) 12, 14,
 15, 59, 256, 306
 Alexamenos 32, 40
 Alexander d. Store 31, 40, 174, 179,
 189, 223, 302
 alkymi 24, 78-80, 93, 266, 267, 272-
 274, 297
 Allah 29
 Allegro, John 171
 Amenhotep II 14, 306, 316, 333
 Amon 13, 31, 60, 65, 69, 143, 315
 Andromeda 172, 182, 189, 204
 ankh 4, 149, 172
 Anubis 179
 Apis 80
 Aqiva, Rabbi 31, 301
 Aquinas, Thomas 224, 248, 274
 Aratos 193
 Areapagos 193
 Aristobulos af Panea 13, 75
 Aristoteles 129, 242, 268, 270, 275,
 284, 293
 Aristeas 97
 ark 128, 176-178, 180
 Arken/Skibet 39, 158, 173, 179-182,
 185, 187, 188, 191, 197
 Asmussen, Jes P. 7
 Assmann, Jan 287
 Atlas 192
 Aton 25, 39, 60, 306
 Augustin 82, 117, 133, 147, 164, 212,
 231, 232, 248, 257, 258, 271, 277,
 279
 Babylon 18, 64, 88, 98, 106, 116, 117,
 124, 125, 129, 148, 149, 158, 161-
 164, 174, 246, 287, 314, 318
 Bacchos 52
 Bacon, Francis 263, 272, 274, 281,
 285, 286
 Balaam 33, 327, 330, 334
 Bar Kochba 128 172
 Basiliskos 179, 188, 189
 Beelzebub 35
 Ben Asher 119
 Bernhard de Clairvaux 114, 137
 Berossos 160
 Bethlehem 108, 181, 182, 203
 Birgitta, helgen 273
 Boehme, Jacob 273
 Brahe, Tycho 24, 155, 190, 191, 249,
 250, 263, 267-271, 274-278, 283,
 288
 Brahma 160, 280
 Bright, John 16, 320
 Bruno, Giordano 225, 263, 272, 283,
 289
 Buddha 13, 129, 130, 234, 305, 322
 Buestjernen, se: Sirius
 Cajetan 41
 Calvin 41, 284
 Canopus 35, 39, 40, 135, 158, 173,
 178, 179, 180, 186, 191, 196, 200-
 203
 Cernunnos 29, 31
 Challenger 98
 Champollion, J.F. 48
 Clemens af Alexandria 57, 82, 130,
 137, 143, 169, 176, 181-185, 187,
 199-203, 228, 248, 250, 273

Coedy, Aelred 68
 Columbus 172, 271
 commedia dell'arte 22
 Copernicus 263, 269, 271, 275, 283, 284
 Cordavo, Moses 156
 Cornucopia 93
 Corona Borealis 31, 141, 200
 Corpus Hermeticum 93, 101, 210, 217, 225, 236, 248, 249, 251-265, 267-269, 273-276, 280, 288, 291, 298, 304, 308
 Cæsar, Julius 263, 269, 271, 275, 283

 Dagon 21
 Dan 71, 72, 122, 319
 Danaos 78
 Daniel 29, 138, 150, 163, 220
 Dante 148, 153, 161, 174, 175, 214, 249
 Darwin 291, 295
 David 18, 64, 102-106, 122, 125, 126, 171, 176, 235, 241, 301, 330, 336
 Delphi oraklet 46, 208, 292
 Deir el-bahari 67
 Delitzsch, Franz 94
 Descartes 277, 284
 Diogenes 179
 Dio Cassius 198
 Diodorus Siculus 38, 52
 Dionyssos 178, 237
 Dionyssos af Areapagos 154, 207
 Dof'ka 76
 Doresse, Jean 257
 druzere 72, 225
 Dura-synagoge 25

 edda 160
 egyptisk stjernekoncept
 Egyptiske Dødebog 83, 215
 Eisenmann, Robert H. 101
 Eisler, Robert 222
 Eleazar af Modi'im 84
 Elephantine 331
 Epikur 214
 Euklid 40
 Eusebius af Cæsarea 75

 Eva 42, 162
 Ezekias, konge 105, 114, 336
 Ezekiel, profet 105, 138, 247
 Ezra 29, 34, 106, 107, 114, 115-117, 120, 129, 167, 235, 307, 318

 Festugière, A.J. 256
 Ficino, Massilio 201, 270, 273
 Frankfort, henri 20
 Frans af Assisi 35
 Frazer, James 28, 340
 Freud, Sigmund 294, 302, 324, 340
 frimurere 19, 23-24, 177, 214, 267, 272, 282, 284, 296, 297, 308

 Galilei, Galileo 190, 249, 263, 276, 284
 Gamaliel, Rabbi 119
 Gandhi, Mahatma 216, 238
 Gardiner, Alan H. 8, 34
 Gerizim 102, 103, 106, 108
 Gilgamesh 88, 181
 Ginzberg, Louis 11
 Giversen, Søren 256
 Goethe 90, 137, 225, 239, 282, 296
 Grimm, brdr. 20
 Grimme, Hubert 26, 75
 guldsåle 63, 278
 Guldkalv 71-81, 109, 273

 Hahn, Joachim 58
 Hammurapi 17, 319
 Hathor 43, 71, 73
 Hatshepsut 26, 43, 177
 Hekataos af Abdera 43, 52, 80
 Heliopolis 33, 39, 253
 Herkules 21
 Herodot 22, 32, 34
 Hermes Trismegistos 87, 254-257, 262-266, 272, 275, 280, 285, 286, 304
 hieros gamos 38, 131, 135, 141, 166, 209, 210
 Himmelkoen 73, 74, 80
 Hippokrates 169, 259
 Hiram 136, 297
 Homer 173, 174, 199, 200, 215, 322, 333
 Horus 43, 296

Hudud 49
 Hypatia 241

 Iamblichus 257
 I Ching 264, 299
 Imenhotep 253, 254, 262, 291
 Isis 135, 173, 178
 Isak 19, 29
 Iversen, Erik 8, 59, 281

 jakobsstav 191, 202
 Jamnia 112, 118
 Jason 22
 Jefferson, Thomas 2, 296
 Jeremias 125
 Jeroboam 71, 124
 Jerusalems tempel 38, 40, 54, 82,
 103, 106, 108, 111, 112, 118, 148,
 167
 Josefus 22, 39, 83, 86, 111, 131, 168,
 221
 Jesus 13, 25, 135, 136, 140, 149, 153,
 154, 164-169, 175, 176, 181, 188,
 208, 209, 213, 222, 226, 230-246,
 292, 301, 305
 Jethro 26, 49, 64, 98
 Job 63, 79, 88-101, 152, 208, 254,
 268, 324
 Joshva 168, 169, 292
 Joyce, James 200
 Juncker, H. 253
 Jung, C.G. 23, 90, 133, 214, 225, 264,
 295, 298, 300, 303
 Jupiter, planet 77, 104, 199, 202, 206
 Juvenal 132
 Juda 102, 168

 kabbala 144, 150-152, 270, 275
 Kadmos 78
 Kain 38, 40, 42, 98, 174, 210
 Kallistos 161
 Kant 278, 293
 Karlsvognen 73, 74, 161, 165, 178, 189
 Keynes, John Maynard 156
 Kepler, Johannes 190, 191, 250, 263,
 275, 276, 278, 281, 282, 284
 Kierkegaard, Søren 294

 koptisk bibel 10, 48
 Knum 25, 87
 krystalloanalytisk forskning 288
 Kung-fu-tze 129

 Lao-Tze 13, 129, 305
 Lacantius 257, 258
 Leibnitz Gottfried W. 263, 279, 281
 Luther, Martin 7, 154, 232, 237-239,
 249, 270, 273, 284, 287
 Lyren, stjernebillede 158, 165, 181,
 183, 1485, 201, 245
 Löw, Rabbi 277

 Macchiavelli 84
 Mahavira 129, 305
 Marcion 219
 Manetho 35, 104, 145, 316
 Mani 132, 212, 305
 Marduk 136
 Maria (Madonna) 182, 190, 230, 241,
 247, 248
 Mars 77, 184, 203, 206
 Meister Eckehart 273
 Melchizedek 103, 104
 Mesha-stenen 69
 messias 86, 241
 Michelangelo 32
 Minos 78
 Minotaurus 74
 Mirandola, Pico de 270, 271, 283, 293,
 300
 Miriam, "Moses søster" 266, 273
 Mithras og Mithraskulten 18, 73, 143,
 153, 206, 229, 237, 247
 Mithridates, konge 32
 Moab 69
 Mohammed 87, 97, 98, 108, 182, 232,
 234, 305, 317
 molekylærbiologi 288
 Moriah 69
 Murray, Margareth A. 23

 Nebo-bjerget 87, 288
 Newton, Isaac 156, 263, 276, 277,
 281, 282, 288
 Noah 175, 177, 186-188

- Nielson, Horatio 196
Neugebauer, Otto 194
- Oannes 21
Odysseus 141, 178, 196, 199, 322, 323
Omar Kajjam 174, 185
Orbis Terrarum 49, 163
Orion 74, 93, 158, 181, 199, 200, 201
Orpheus 18, 132, 135, 218
Osiris 60, 97, 131, 168, 173, 176-179, 217, 219, 220, 223, 224, 227
- Pagels, Elaine 214
Pagtens Ark 67, 82, 114, 135, 176, 180
Pan 24, 32
Pantalone 32
Pantera 208, 229
Paracelsus 80, 225, 263, 272, 299
Paradis 20, 29, 63, 93, 147, 150, 160, 163-165, 188, 221, 246
partikelfysik 288
Paulus 119, 136, 142, 179, 181, 189, 192-194, 207, 211, 223, 235, 236, 248, 250, 256, 292, 301, 307
Petra 148, 319
Petrie, Flinders 76
Philo 64, 82, 86, 132, 133, 139, 156, 169, 221, 272
Pilatus 208
Platon 111, 129, 132, 133, 142, 185, 218, 223, 242, 256, 261, 262, 267, 270, 278
Plethon, Georgios 261
Plinius d. Ældre 198
Plotin 110, 190, 218, 223, 267, 270
Plutarch 34, 131, 174, 223, 224
Porphyrios 110, 114, 218, 219
Posedonius 132
Preisendanz, K. 131
Ptah 93, 255
Ptolemæus, astronom 99, 101, 186
Pythagoras 137, 144, 147, 158, 188, 218, 219, 256, 257, 270
- Qurra, Thabit Ibn 205
Qumran, -tekster 63, 110, 120, 150, 170, 171, 221, 296, 298, 301, 327
- Quranen 98, 225, 260, 303, 306
- Ra, Re 59, 60, 69, 140, 303, 306
Refans stjerne 81
Romulus 18
rosenkreutzere 20, 267, 272, 284, 308
Rømer, Ole 184, 186
- Salomon, konge 35, 64, 103, 105, 106, 136, 148, 163, 235, 297
samaritanere 108, 116
Samson 38
Satan 89, 208, 226
Saturn 77, 81, 206
Saud, Ibn, (Abdul Aziz), konge 99
Schiaparelli, Giovanni 166
Serabit el-Khadim 26, 76
Senmut 287
Seth 25, 40, 89
Sethe, Kurt 20, 252, 255
Seti I 17
Shabaka, farao 252, 264
Shabaka-stenen 251-254, 264
Shakespeare 23, 24, 32, 152, 153, 174, 219, 286, 302
Sinai 42, 50, 65, 67, 71, 76, 81, 85, 101, 111, 120, 183, 184, 210, 245, 329
Sirius 40, 49, 135, 158, 173, 176, 178, 179, 182, 186-188, 191, 201, 245
skytale 155, 157
Sokrates 129
Solon 129, 257
Stager, Lawrence E. 71, 335
Steiner, Rudolf 225
Stephanos 81
Store Bjørn, se: Karlsvognen
Store Hund, se: Sirius
superstreng 288
Swedenborg Emmanuel 162, 225
- Tabernaklet 67, 85, 136, 148
Tammuz 160
Tell el-Amarna 17, 96, 101, 335
tempelriddere 134, 137, 214
Therese af Avila 273
Tertullian 82, 257

- Thomasevangeliet 24, 223, 240, 304
 Thoth 67, 87, 140, 253, 256, 262, 263, 270
 Tillich, Paul 46
 tornebusk 12, 17, 25-31
 Treenighed 189, 226, 236, 240, 278
 Tvillingerne, stjernebillede 95, 158, 194, 196, 197, 202, 206
 Tuthmosis III 12, 329, 336
 Ur 99
 Urim og Tummim 82, 83
 Vandkrukken (-bæreren) 95, 168, 184
 Valentius 209, 210, 214, 219
 Varro, Marcus Terentius 52
 Vatikanet 31, 89, 129, 151, 229, 238, 240, 283, 284, 289, 298, 300
 Vedanta 29, 46, 56, 216, 245, 258, 279
 Verdens-aksen 29, 84, 135, 138, 141, 167, 168, 175, 178, 182, 184, 199, 245
 Vergil 184, 218
 Verne, Jules 200
 Voltaire 234, 251, 293
 Vulgata 31, 56, 162
 Wellhausen, Julius 311, 326, 339
 Weissmandel, Rabbi 156
 Yates, Francis 283
 Zadok 93, 104, 105, 108, 167
 Zagnugael 27, 29, 47
 Zarathustra 13, 209, 212, 305, 322
 Zedek, planeten Jupiter 77
 Zion 103, 104, 106-108
 Zipporah 93, 184
 Zoroaster (Zarathustra) 13
 æselkindstøvler (tilh. Moses) 25, 34
 æsel 23, 25, 32-40, 149
 Æselbroen 38, 40, 187
 æselhov 25-36
 æselkæbe 38, 40, 187
 æselmaske, -hoved 23, 32, 40
 Æslet, stjernebillede 39, 40, 724, 173, 186, 191
 Æsop 40, 173

Sidste bind af seriens 5 bøger. - Alle bindene kan læses indbyrdes uafhængigt:

Ove von Spaeth: Profeten som Ukendt Geni **ATTENTATET PÅ MOSES *5**

- kontroversielle tekster om Bibelens største profet, der med en fortid som højtuddannet egyptisk kronprins skabte en avanceret lovgivning - mens hans øvrige revolutionerende nyskabelser senere blev ham frakendt.

Ny viden om manden bag myten og hans *fortsat betydningsfulde* indflydelse i vor tids kultur. Oldtiden vurderede Moses højt for hans mangesidige talent: general, filosof, stjernekyndig, mystiker - endog magiker, healer og opfinder.

Moseloven har overraskende *nutidige* principper: - miljølove, sociallove, menneskerettighedslove, asylret, gældssanering, dyrs beskyttelse, militær etik.

Bogen viser en *astronomisk* baggrund for Moses-tekster, der omtaler stjerner og himmellegemer, og for hans kalender til israelitterne. - Der gives den hidtil mest omfattende fremlæggelse af de historiske relationer til Jordens første alfabet, Sinai-skriften, der også indiceres i Bibelen, *den ældste bog* skrevet med *alfabetet*.

"...en betagende skildring af et menneske, der stod lige på grænsen mellem historie og forhistorie - og som ifølge denne kongeniale skildring selv skabte denne grænse. ...kilderne formidles, så læseren kan springe over lange afstande i tid og rum..."

Leo Hjortso, tidl. universitetslektor i klassisk filologi, Kbh.s Universitet

- **Hvor udbredte var de første ideer om kun én gud?**
- **Hvad betød talen fra 'den brændende tornebusk'?**
- **Hvad ligger der bag beretningen om Guldkalvens kult?**
- **Hvordan ses den gamle stjernelæres præg i Bibelen?**
- **Hvilke spor fra mysteriekult kan findes i Moses' religion?**

Eksklusiv viden fra en mysteriekultisk og kosmologisk overbygning i Moses' religion kan stadig spores i Bibelen - og med sammenhænge det ikke tidligere har været muligt at vise. En indviet elite fastholdt gennem tiderne denne hemmelige, delvis egyptiske lære, som Moses havde videregivet til israelitterne.

Bibelen viser sig desuden at have fungeret som mysterietekst, og der udvikledes et særligt sprog "inde i" de bibelske tekster. Det blev siden glemt - men kendte andre end de gamle præster de skjulte læseformer?

Den "egyptiske faktor" - hidtil mindre betonet i bibelforskningen - kan nu påvises i udvidet grad at være blandt de vigtigste forudsætninger overhovedet for at forstå vitale forhold bag Bibelens ældste indhold.

Bibelen stod i århundreder øverst på kirkens sorte liste. Forinden var dele af den skjulte lære genopdukket hos Egyptens gnostikere og i antikkens kulturer; og siden i Hermeslæren der bidrog til renæssancen, samt i nutiden. Ny viden afdækkes i emnerne om religionens tabte dimension.

"...Dette er en anbefaling, en anbefaling af et usædvanligt arbejde, og adjektivet 'usædvanligt' skal tages i den mest positive forstand, man kan forestille sig. - Det er BOGEN om Moses, i sandhed et revolutionerende værk. - Et stringent og disciplineret værk... 'der' kan læses som en spændende roman..."

Jes P. Asmussen, prof., dr.phil. et theol.h.c., tidl. Carsten Niebuhr Inst., Kbh.s Univ.

OVE VON SPAETH begejstrede og vakte røre hos læsere, forskning og presse lige fra sin første bog i serien om den historiske Moses - og har som forsker og forfatter solid basis i historiske og astronomiske studier. Til de mange års intensive undersøgelser har han benyttet omfattende forskning i arkæologi, antropologi, oldtidssprog, religionshistorie, egyptisk tradition - samt i mysterielæren, mytologien og kosmologien. Han belyser det usædvanligt righoldige og kontroversielle materiale også fra en holistisk vinkel.